శ్రీరస్తు.

అప్పకవీయము

కాకునూరి అప్పకవివిరచితము.

రావుసాహేబు

గిడుగు. రామమూర్తిపంతులు, బి. ఏ., గారిచేతను

శ్రీమాన్ ఉత్పల. వేంకటనరసింహాచార్యులుగారిచేతను

పరిష్కృతము.

(క్రొత్తకూర్పు.)

చెన్నపురి:

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారిచే

ప్రకటితము.

1922.

Printed by
V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS
at the "VAVILLA" PRESS,
MADRAS.—1922.

ప్రకాశకవిజ్ఞప్తి.

అప్పకవీయమువంటి ఛందశ్శాస్త్రము వేఱొకటి గానరాదు. అప్పకవికిఁ దరువాతి మహాకవులందఱు దానినే ప్రధానముచేసికొని గ్రంథములు వ్రాసిరి, వ్రాయుచున్నారు, వ్రాయఁగలరనుట నిర్వివాదాంశము. భాండాగారములు, అచ్చుకూటములు లేని యాకాలములో నెన్నియో సద్గ్రంథముల సంపాదించి చక్కఁగా విమర్శించి లక్ష్యముల సంగ్రహించి కల్పద్రుమసదృశమగు శాస్త్రమును వ్రాసిన మహాకవి కెల్లరము కృతజ్ఞులము గావలయుఁగదా! దీనికిం బూర్వము ఛందశ్శాస్త్రములు లేకపోలేదు. వానియం దిన్నివిషయములు లేవని చెప్పకతప్పదు. కాఁబట్టియే యీమహాకవి యోపికచే గ్రంథములఁ బరిశీలించి యాంధ్రలోకమునకు మహోపకార మొనరించి కృతకృత్యుఁడై శాశ్వతయశఃకాయవిరాజితుఁడయ్యెను.

ఈయప్పకవీయమును బలువురు ముద్రించిరి. మేమును గొంతకాలము క్రిందట ముద్రించితిమి. తరువాత దాళపత్రగ్రంథములఁ బరిశీలించి యాపాఠముల ముద్రించిన మేలని తోఁచినది. విశాఖపట్టణమున శ్రీపరవస్తువారియింట నొకప్రతియు, పెండేలవారి దొకప్రతియు, మాయింటఁ గొన్నితరములనుండియున్న ప్రతియు నీముద్రణమున కాధారములు. ఈమూఁడుప్రతులలో మాతండ్రిగారు పైతృకధనముగ గౌరవించుచున్న తాటియాకులప్రతియే ప్రాచీనతమము. ఈమూఁడుప్రతులలోఁ గలుగు పాఠభేదములను గ్రింద ముద్రించితిమి. ఈప్రతులను జక్కఁగాఁ బరిశీలించినవారు బ్ర॥ శ్రీ శ్రీమాన్, ఉత్పల నరసింహాచార్యులవారును, మ॥ రా॥ శ్రీ॥ రావుసాహేబు గిడుగు రామమూర్తిగారును నని సంతోషముతోఁ దెలుపుచున్నాము. వీరు కడుంగడు శ్రద్ధమై యిందలి పాఠభేదములఁ బరిశీలించిరి. వీరి పట్టుదలచేతనే యిన్నిపాఠభేదములతో నీకూర్పు సాగినది. పూర్వముద్రణమునకు నిప్పటిముద్రణమునకుం గల భేదములు పాఠకులు గ్రహించి మాశ్రమను సఫలముచేయుదురని వారలఁ గోరుచున్నాము.

తండయార్పేట,
చెన్నపురి.
1922.

ఇట్లు,

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్.

విషయసూచిక.

ప్రథమాశ్వాసము.

ద్వితీయాశ్వాసము.

బ్రహ్మాది స్తవము.

చ. తనజనికారణం బయినతామరకున్ హితుఁ డౌటచే విక
ర్తనునకు వేయిఘృష్టు లిడి దానికి శత్రుఁడు గాన నేణచి
హ్నునకుఁ బదేను జేసి యవియున్ శిఖిభానుముఖామరాళిచే
దిన యొక టప్పు గైకొనను డిద్దను జేయువిధాతఁ గొల్చెదన్. 18

క. శారద విద్యాజాలవి, శారద ననుఁ బ్రోచుకొఱకు సారె భజింతున్
శారదనీరదనారద, పారద[1]దరహారహీరపాండుశరీరన్. 19

చ. కడుకఠినంబు నద్రులు జగంబుల నందున సంభవించి పెం
పడర నినుం గరంచ వశమా యని నన్నిపు డంటివే కదా
వడిఁ గనకాద్రి చాపముగ వంచిననీకు హిమాద్రిజాత యా
పడఁతిఁ గరంచు టెంత యనుపార్వతి మెచ్చుశివుం దలంచెదన్. 20

చ. పరిణయవేళయందుఁ దనపాదముఁ బట్టుక సన్నెకంటిపైఁ
దిరముగ మోపి కంతునకుఁ దీరెఁ గదా పగ యంచు నీలకం
ధరుఁడు దరస్మితుం డగుటఁ దద్వలయాహిఫణాగ్రరత్నసుం
దరముకురంబునం గని యెద న్ముద మందుభవానిఁ గొల్చెదన్. 21

చ. తనుఁ గని యొక్కయెత్తుననె దక్షజయు న్నిటలాక్షుఁడు న్ముదం
బున నిరుచెక్కులుం గదిసి ముద్దు గొనంగ నొకింత నెమ్మొగం
బనువుగ వెన్కకుం దిగిచి యత్నవిహీనపరస్పరాస్యచుం
బనములు దల్లిదండ్రులకుఁ బన్నుగఁ గూర్చు[2]గజాస్యు నెన్నెదన్. 22

చ. జనకునిఁ గొల్వ వచ్చునఱచామరకర్ణుని తేజి నందివా
హనముకుటాహిఁ గాంచి భయ మంది పిఱిందికిఁ బోవఁజూచినం
దనశిఖిమావు దీకొలిపి దానిభయంబు హరించి పూర్వజా
తునకు ముదం బొనర్చుగుహు దుర్ధరశక్తివహు న్భజించెదన్. 23

క. హరి[3]శిఖియమదైత్యాంబుప, మరుద్ధనపశివు లిభాజమహిషనరాంభ
శ్చరహరిణపుష్పకవృష, ప్రరుచిరవాహనులు మమ్ము రక్షింతు రొగిన్. 24

క. రవిశశికుజబుధసురగురు, కవిభానుజరాహుకేతుగణములు నాకుం
దవిలి ఘటంబున [4]నుండుచు, ‡సవ నిత్తురు గాత సకలసంపద లెపుడున్. 25

---

1 హారతార; హారదరద. 2 గణేశు (వా). 3 శికి (వా). 4 నుండెదు (వా).

‡ సవన్ = క్రీడచే, 'సవోయజ్ఞః సవా క్రీడా' అభియుక్తవచనము.

కవిస్తుతి.

సీ. వల్మీకభవుపాదవనరుహంబులు గొల్చి సాత్యవతేయుఁబూజనము సల్పి
భట్టబాణునివచఃప్రాభవంబు గణించి కాళిదాసుని కిరుగేలు మోడ్చి
పండితాగ్రేసరు దండి నెక్కొనించి భవభూతివాక్యజృంభణము మెచ్చి
జయదేవునకు నమస్కారంబు గావించి మల్హణు హృదయసద్మమున నుంచి
తే. చోరుఁ గడుఁబ్రస్తుతించి మయూరు నెంచి, మాఘుభూషించి భారవి మదిఁదలంచి
హీరునకు మ్రొక్కి కవితావిహారమతుల, నితరవిద్వత్ప్రకాండుల నతులుచేసి. 26

సీ. శబ్దశాసనుపాదజలజంబులు భజించి యుభయసత్కవిమిత్రు [1]నభినుతించి
శంభుదాసునకు నంజలి వేడ్క నొనరించి సహజపాండిత్యుని సంస్మరించి
సకలవిద్యాసనాథకవీంద్రుఁ గొనియాడి సౌజన్యజేయుఁ వాక్సరణిఁ బొగడి
తగ [2]నాంధ్రకవితాపితామహు వర్ణించి సుజనవిధేయు హెచ్చుగ నుతించి
తే. రామరాజవిభూషణరత్నఖచిత, చాటుమస్తకలాపాదిహారివాక్య
గౌరవము పెక్కుభంగుల గణన చేసి, పిదప నితరాంధ్రకవులకుఁ బ్రియమువలికి.

తే. కాళిదాసమయూరాదికవుల కైనఁ, గలవు తప్పు లనంగ నన్యులకు లేవె
దిద్దఁ దగుపట్ల దిద్దుఁడు దిద్ద రాని, యెడల నా నేరములు క్షమియించు టొప్పు.
వ. అని వర్తమానకవులం బ్రార్థించి. 29

క. వినఁ దగు వెండియుఁ బొత్తముఁ, గనఁ దగు బుధజనుల నడుగఁగాఁ దగుఁ గాకం
దును దెలియనిపట్టునఁ ద, ప్పన వల దని భావిజనుల కంజలి మోడ్తున్. 30

గురుస్తుతి.

సీ. ఆదిని రెండవవేదంబు చెప్పినమూర్తిసర్వన్నఁ గ్రమస్వరాదిఁ
దరువాత శబ్దశాస్త్రముఁ జదివించినకొండూరిగిరిదేశికప్రకాండు
నామీఁద సకలసిద్ధాంతము ల్దెలిపినధీరవర్యుఁ బ్రధానిసూరభట్టు
వెస నన్ను లక్షణవేత్తఁ గావించినఘను మంచికంటియోబనకవీంద్రు
తే. స్మార్తకర్మంబు లెఱిఁగించి సభలఁ బూజ్యుఁ, జేయునలకొలిచలిమల్లశింగనార్యు
నాగమము లుపదేశించినట్టిరాజ, యోగివర్యునిఁ దలఁతు విద్యాగురులను. 31

క. అని యిష్టదేవతాస్తుతి, యును సకలకవీంద్రులనుతియును గురునుతియున్
వినయమున సలిపి తెలుఁగున, ఘనకావ్యం బొకటి సేయఁ గాఁ దలఁచుతఱిన్.

---

1 నుచ్చరించి (వా). 2 నంధ్ర (వా, ప). వ్రాఁతప్రతులలో నన్నిచోటుల 'అంధ్ర' శబ్దమే కనఁబడుచున్నది.

స్వప్నప్రకారము.

సీ. ధాతరెండవపరార్థమున నాదిదినంబుపగటి వరాహకల్పంబునందు
మహితవైవస్వతమనువేళ దేశంబు లర్థించ నైనమహాయుగమునఁ
గలిసమయంబునఁ దొలిచరణంబున మానితం బగుచాంద్రమానమునను
శాలివాహననామశకమున గజశైలశరసుధాకిరణులసంఖ్య (1578) నడవ
తే. నంగజాబ్దంబునను దక్షిణాయనమున, జలధరర్తువు మొదలిమాసంబునందు
బహుళమున దేవకికిఁ జక్రపాణి వుట్టి, నట్టియష్టమి సనుదేర నధికభక్తి. 33

సీ. చక్రవాళాంతరక్ష్మామధ్యసంస్థితదైవతగోత్రంబు దక్షిణమున
లవణాబ్ధివేష్టితలక్షయోజనసువిస్తారజంబూద్వీపతలమునందు
భరతవర్షంబున భరతఖండంబున మంగళోర్విని గర్మమహితభూమి
మలయవింధ్యాచలమధ్యమంబున గృష్ణయామ్యతీరమున బ్రహ్మాశ్రమమున
తే. దండకాటవి [1]నాంధ్రాభిధానపుణ్య, దేశమున శ్రీగిరీశాన్యదిశను గొండ
వీటిపడమటఁ దంగెడవిషయమునను, గామెపల్లిని గోపాలధామమునను. 34

క. కల్పోక్తమార్గమున సం, కల్పము గావించి గోపికావిభుపూజల్
సల్పి మది నతనిపదములు, నిల్పి పురాణార్థగోష్ఠి నిశ గడపు నెడన్. 35

సీ. మిగులఁ జేతుల రెంట మేటిశంఖంబును జుట్టుఁగైదువయును బట్టువాఁడు
ముద్దులగుమ్మ లౌ ముద్దియ లిద్దఱు కైదండ లిడ నీటు గలుగువాఁడు
బంగారుచెఱఁగులపచ్చనిహొంబట్టుదుప్పటి యొల్లెవా టొప్పువాఁడు
హారకేయూరమంజీరకోటీరాది[2]భూషణంబులు చాలఁ [3]బూనువాఁడు
తే. నుదుటఁ గస్తూరితిలకంబు వొదలువాఁడు
తలఁచి చూచిన నాకులదైవ మగుచుఁ
[4]బొలుచు నాకులదైవంబుఁ బోలువాఁడు
నిలిచె నొకరుఁడు నాదుముంగలను [5]గలను. 36

వ. ఇట్లు నిలిచిన. 37

క. కరములు రెంటను దాల్చిన, పరికరములు చూచి యతనిఁ బరమేశునిఁ గాఁ
బరికించి లేచి వలగొని, మురియుచు సాష్టాంగదండము లొనర్చి వెసన్. 38

---

1 నంధ్రా. 2 భూషణంబులుఁ జాలఁ (ప). 3 బొదలువాఁడు(వా). 4 బోల్చు (వా). 5 వెసను.

భగవద్వాక్యము.

ఆ. మోడ్పుకేలు ఫాలమునఁ జేర్చుకొని యున్నఁ, గరుణ నతఁడు నన్నుఁ గాంచి పలికె
న న్నెఱింగి వందనం బొనర్చితి వాత్మ, మెప్పు పుట్టె నీదు మెలఁకువకును. 39

ఉ. ఈయువతుల్ రమాధరణు లేను బయోరుహపత్రనేత్రుఁడన్
నీయెడఁ గూర్మి గల్గి ధరణీదివిజోత్తమ వచ్చినాఁడ *శ్వ
శ్శ్రేయస మబ్బు నీకు నిఁక సిద్ధము నన్నయఫక్కి [1]యాంధ్రముం
జేయుము మాయనుగ్రహముచేఁ గవు లచ్చెరు వంది మెచ్చఁగన్. 40

క. వినియును గనియును నెఱుఁగని, ఘనఫక్కిం దెనుఁగుఁ జేయఁగా నెట్లగు నా
కన వలదు దానిలక్షణ, మును నీ కదిగలుగుచందమును విను మింకన్. 41

గ్రంథప్రభావము.

తే. ఆంధ్రశబ్దచింతామణివ్యాకరణము, ముందు రచియించి తత్సూత్రములఁ దెనుంగు
బాసచేఁ జెప్పె నన్నయభట్టు దొల్లి, పర్వములుమూఁడు శ్రీమహాభారతమున. 42
వ. ఆసమయంబున. 43
తే. భారతముఁ [2]దెనుఁగించుచుఁ దా రచించి, నట్టిరాఘవపాండవీయము నడంచె
ఛందము నడంచ నీఫక్కి సంగ్రహించె, ననుచు భీమన మ్రుచ్చిలి యడఁచె దాని.
వ. తదనంతరంబ. 45
ఉ. ఆదిని శబ్దశాసనమహాకవి చెప్పినభారతంబులో
నేది వచింపఁగాఁ బడియె నెందును దానినె కాని సూత్రసం
పాదనలేమిచేఁ దెనుఁగుపల్కు మ యొక్కటిఁ గూర్చి చెప్పఁగా
రా దని దాక్షవాటికవిరాక్షసుఁ డీనియమంబుఁ జేసినన్. 46

క. అమూఁడుపర్వములలో, నామాన్యుఁడు నుడువుతెలుఁగు లరసికొని కృతుల్
దాము రచించిరి తిక్కనసు, ధీమణి మొదలైనతొంటితెనుఁగుకవీంద్రుల్. 47
తే. రాజరాజనరేంద్రతనూజుఁ డార్య, సఖుఁడు సారంగధరుఁడు శైశవమునందు
నన్నయ రచించు నెడఁ బఠనం బొనర్చ, నన్యు లెవ్వ రెఱుంగ రీ[3]యాంధ్రఫక్కి.
క. అతఁడు దనకాళ్లుఁ జేతులు, మతి సెడి జనకుండు దరుగ మత్స్యేంద్రునిసం
గతి నవి గ్రమ్మర మొలచిన, క్షితి సిద్ధులఁ గలసి యొక్కసిద్ధుం డయ్యెన్. 49

---

*సూ. శ్వసోవసీయ శ్శ్రేయసః, 5-4-80 పాణిని అష్టాధ్యాయి. శ్వశ్శ్రేయసం శివం భద్రం కల్యాణం మంగళం శుభం. అని అమరము.

1 యంధ్ర. 2 దెనుఁగింపుచు. 3 యంధ్ర.

క. ఆలోకనుతుఁడు మున్నటి, కీలకసమమునమతంగగిరికడ నొకఁగెన్
బాలసరస్వతులకు నతఁ, డోలిఁ దెనుఁగుటీక దాని నొప్పఁగఁ జేసెన్. 50

క. ఆదిని భీమకవీంద్రుఁడు, గోదావరిలోనఁ గలిపెఁ గుత్సితమున నా
మీఁదట రాజనరేంద్ర, క్ష్మాదయితునిపట్టి దాని మహిఁ వెలయించెన్. 51

క. ఇల నెనబదిరెండార్యలు, గలిగి పరిచ్ఛేదపంచకంబునఁ దగునీ
విలసితఫక్కి మతంగా, చలవిప్రునివలన నీమసదనముఁ జేరున్. 52

క. మును నారాయణధీరుఁడు, దనకు సహాయుఁడుగ సంస్కృతము వాగనుశా
సనుఁడు రచియించె దానిం, దెనుఁగింపఁగ నీకుఁ దోడు నే నిపు డగుదున్. 53

క. సురభాషయందు నల్పా, క్షరముల బహుసూచితార్థసారము లిముడిం
తురు సూత్రంబుల నవి వి, స్తరముగఁ దెనుఁగింప కున్నఁ దరమే తెలియన్. 54

తే. నారికేళపాకంబుగా నన్నయకవి, ప్రక్రియాకౌముదిని [1]ముట్టఁ బలికెఁ గానఁ
గేవలాంధ్రులు గాన రా త్రోవ నీవు, గోస్తనీపాక మై యుండఁ గూర్పవలయు.

ఆ. శబ్దశాసనుండు సంస్కృతగ్రంథంబు, గానఁ దెలుఁగుమాట గలయ రామి
లక్షణంబె కాని లక్ష్య మొక్కటియును, బలుక కునికిఁ దెలియఁ బడవు కొన్ని.

తే. ఒక్కసూత్రంబువలన సముద్భవించు, శబ్దములు లెక్క వెట్టంగ శక్య మగునె
నలువ కైనను [2]బలుకులేఁజెలున కైన, నైన నెఱుఁగింపు మొకకొన్ని యైన నీవు. 57

చ. రమణను సత్కవీంద్రులు పురాణచయం బితిహాసపంక్తి కా
వ్యములును దొల్లి యైన నిపు డైనను ముంగల నైన దీని సూ
త్రములను దక్క వే ఱొకవిధంబున నాంధ్రముఁ జేయఁ జాలమిన్
క్షమఁ దెనుఁగింప దీన నవి సర్వముఁ జేయుఫలంబు నీ కగున్. 58

క. తాతనయు నూత్నదండియు, నీతెనుఁగులలక్షణం బొకించుక తెలియన్
జేతః ప్రౌఢిమఁ జెప్పిరి, క్ష్మాతలమున దీనితెఱఁగు గా వవి యెల్లన్. 59

తే. ఆంధ్రభాషామహాకాననాంతరమున, సంతతంబును శబ్దాపశబ్దసరణు
లెఱుఁగ నేరక మది సంశయించు తెలుఁగు, కవులుసుపథంబులిందునుగాంతురిలను.

తే. కవుల కుపకార మగుటచేఁ గలుగు సుకృత, లాభ మందున నగు సద్యశోభివృద్ధి
దాన సమకూఱు నాకపదంబు దీనిఁ, దెనుఁగుఁ గావించుకంటె శోభనముగలదె.

ఆ. ధరణి నీకు నిష్టదైవ మెప్పుడుఁ గామె, పల్లె నున్న చక్రపాణి యగుట
నంకితంబు దీని నతనికిఁ జేయుము, విప్రవర్య మాకు వేఱు గలదె. 62

1 బుట్ట. 2 బలుకులచెలికి నైన.

చ. అని యతఁ డాన తిచ్చి [1]చన నంతట మేల్కని నాల్గుదిక్కులుం
గనుఁగొని యద్భుతంబుఁ గుతుకంబును డెందమునం బెనంగ వేఁ
గినఁ గల కే దబద్ధ మని కేరుచు నుండెడువేళ నామతం
గనగనివాసి పుస్తకనికాయధరుం డొకరుండు వచ్చినన్. 63

క. ఆవిప్రు నతిథిఁ గా సం, భావించి భుజింపఁ బెట్టి భాషించునెడన్
దా విశ్వశ్రేయం బను, నీవచనము సమువ నెచటి దిది యన నతఁడున్. 64

క. నన్నయభట్టీయములో, నెన్నఁగఁ బ్రథమార్య గాదె యీపొత్తములో
నున్నయవి యెనబదియురెం, డన్న మహాద్భుతముఁ బొంది యపు డెల్లరకున్. 65

వ. మదీయస్వప్నవిధం బంతయుఁ దేటపడ నెఱింగించిన నాకర్ణించి సకలజనంబులు
నానందంబుఁ బొంది రందుఁ గొందఱు మాతృసంబంధు లగుమదీయబంధువులు
గూడఁ గులసింధుసౌగంధికబంధులును గృతప్రబంధులును నీతియుగంధరులును
గావున నా కిట్లనిరి. 66

క. హరిఁ గాంచుటచే మోక్షము, సిరిచే నర్థంబు ధాత్రిచే భూమియు శం
ఖరథాంగమ్ముల విజయము, విరచించు మ టన్నకృతిని విద్యయుఁ గలుగున్. 67

ఆ. శ్రేయ మబ్బు ననుచుఁ జెప్పె విష్ణుఁ డనంగ, మంచికల య టంచు నెంచనేల
అతఁడు సెప్పు మన్న దితనిచే నిప్పుడు, గలిగె నిదియె సాక్షి గాదె మనకు. 68

వ. అదియునుంగాక. 69

కర్తృవంశావతారము.

సీ. శ్రీవిష్ణునాభిరాజీవసంభూతుఁ డేవసుమతీసురునకు వంశకర్త
రామాయణామరభూమిరుహాబ్ధి యేవితతాగమాంతసంవేద్యగురుఁడు
కశ్యపాత్రివసిష్ఠగౌతమభృగువు లేసూనృతభాషణుఁ జోడువారు
పృథులశస్త్రకళాధురీణుండు ద్రోణుఁ డేగురుతపోరాశికిఁ గూర్మిపట్టి
తే. యతఁడు దనరారు సర్వలోకైకయోగ్య, తారకాపథవర్తి విస్తారకీర్తి
దురితకర్మపరిత్యాగి పరమయోగి, వరగుణాస్థాని శ్రీభరద్వాజమౌని. 70

తే. అమ్మహామౌనిగోత్రాబ్ధి నవతరించి, తమ్ములును దాను నన్యోన్యతను దనర్చి
తమ్ము లనుబోరుననిసోముఁద్రస్తరించు, నారసోమాహ్వయుఁడు కాకునూరిఘనుఁడు.

తే. అతఁడు మధురను బుధసమూహములఁ దొడరి, వేదశాస్త్రపురాణాదివాదములను
గాకు నూరింటఁ జేసినకారణమునఁ, గాకునూరింటివాఁ డన ఘనతఁ గాంచె. 72

---

1 చను (ప).

సీ. బాలుఁడై కాశికాపట్టణంబున కేఁగి బ్రహ్మేంద్రునొద్ద శాస్త్రములు చదివె
[1]బ్రహ్మరాక్షసిచేతఁ గ్రమము చెప్పంబడి కట్టినగండభాగంబు నొందె
చరికొండసీమలోఁ సంచరించెను గాకునూరన సర్వాగ్రహార మొకటి
నిడుదవెల్లిని బొద్దినేపల్లి నివరళిపురిని మాన్యక్షేత్రములు గడించె
తే. నవని సర్వజ్ఞుఁడగుట గంగాంబికాభి, రాముఁ డగుటను నిక్కంబు సోముఁ డనఁగ
మనియె నిలఁ గాకునూరితిమ్మనసుతుండు, సోముఁ డభినవచూతసద్గ్రామమునను. 73

చ. అతఁడు భవత్పితామహున కయ్యెఁ బితామహుఁ డాఘనుండు భా
రతిని దపంబునం గని వరం బడిగెం దనయింట విద్య ప్ర
స్తుత యగుచుండ [2]నందులకు సుమ్ము జగంబునఁ గాకునూరిసం
తతి యగువారు శోభనదినంబుల మున్నుగ వాణిఁ గొల్చుటల్. 74

తే. గంగయందుఁ గుమారునిఁ గాంచె నొకని, సోముఁ డని చెప్ప నెల్లను జోద్యమగునె
కాంచెఁ బెక్కుకుమారుల గంగయందు, సోముఁ డలకాకునూరివంశోత్తముండు. 75

వ. వా రెవ్వ రంటేని. 76

సీ. అమరేశ్వరుండు భోగాతిశయంబున నమరేశ్వరుం డన నతిశయిల్లుఁ
గొండలయ్య దలంప గురుధైర్యమహిమచేఁ గొండలయ్య యనంగఁ గొమరు మీఱు
రంగప్పఁ డాశ్రితరక్షణప్రౌఢిమ రంగప్పఁ డన ధాత్రి రంగు గాంచు
లక్ష్మణుం డగ్రజాలాపానువర్తియై లక్ష్మణుం డన భూతలమున వెలయు
తే. నందులోఁ గాకునూరిరంగాహ్వయుండు, గనియె నలువురుతనయులఁ గన్నమాంబ
యందుఁ దిరుమలభట్టు గంగార్యవర్యు, నెలమిఁ బెదసోముఁ జినసోము నిందులోనఁ

సీ. ఒకనివాకిలిఁ గాచి యుండఁ డెన్నటికైన నుగ్రుఁడు గాఁడు దా నొక్కవాఁడు
కంట మంటలు రాలఁ గనుఁగొనఁ డెవ్వరి నేరఁ డెన్నటికిని నీరు మోవఁ
గుత్తుకందు విషంబు గూరిచి వర్తింపఁ డనిశంబు పరులను నడిగికొనఁడు
సంతతంబును బౌరుషము తృప్తి గాంచఁడు క్రతువులు దాఁ జేయుఁ గాని చెఱుపఁ
తే. డిన్ని సద్గుణములు గల్గెనేని పూని, జోడు సేయంగ వచ్చు నాసోముఁ గాకు
నూరికులవారిజాతచకోరమదవి, రామునకు రంగఘను పెదసోమునకును. 78

సీ. కొట్టించె నెవ్వాఁడు గురువాపి వప్రదక్షిణభాగమున రొంపిచెర్లలోనఁ
గట్టించె నెవ్వాఁడు ఘనశిలాసాలంబు రంగుగా శంకరలింగమునకుఁ

1. బ్రహ్మరాక్షసుతోడఁ గ్రమము చెప్పుచు బండిగట్టిన గండభాగంబు మోపె (వా). 2 నందునకు (వా).

బెట్టించె నెవ్వఁడు పృథుతరారామంబు గుడిపాటికడ వినికొండత్రోవఁ
బుట్టించె నెవ్వఁ డప్పురియామ్యదిశ గుంటఁ ద్రవ్వించి పశువులు ద్రావ జలము
తే. క్షితిఁ దలంపఁగ సర్వజ్ఞశేఖరుండు, సత్పథవిహారి ద్విజరాజచారులక్ష
ణాన్వితుం డెవ్వఁ డతఁడు సోమాభిధుండు, కాకునూరికులాఖ్యసాగరభవుండు.

ఉ. వట్టెముపోతనార్యసుతవర్యుఁ డనం దగు పెద్దిభట్టుతోఁ
బుట్టినకృష్ణఁ గైకొని సుపుత్త్రుల వెంగన గన్నుభట్టు బ
ద్దిట్టను గంగయ న్సుతలఁ దిమ్మను రంగను లింగ గోనమన్
రట్టడిఁ గాకునూరిపెదరంగయసోముఁడు గాంచె వేడుకన్. 80

క. వినుతమతిఁ గాకునూరిజ, నమణి యగుసోమునగ్రనందనుఁ డగు వెం
గన బుధుఁ డన నెగడె జగం, బున సోమునినందనుండు బుధుఁ డగు టరుదే. 81

తే. పల్లెనాటను నూటతొంబదియు నాల్గు
గ్రామముల నీడు గానక కాకునూరి
వెంగనార్యుఁడు వేదవేదాంగములను
బ్రస్తుతికి నెక్కె మాఱటబ్రహ్మ యనఁగ. 82

ఆ. కాకునూరివెంగఘనుఁడు సేసమయందుఁ, గాంచె మొదల నప్పకవిని నన్ను
వెనుక సోమనార్య వేంకటపతిఁ గృష్ణు, భట్టు లక్ష్మణాఖ్యబాలుఁ గాంచె. 83

క. శ్రీగిరిని నిలిచి నీవును, భోగివిభూషణునిసట్టుపుకవీంద్రుఁడ వై
వాగీశవినుతకామెప, లీగరుడాసనకృపాకలితవాక్ప్రౌఢిన్. 84

సీ. జగతి నాపస్తంబశాఖోక్తషట్కర్మపద్ధతిఖండనిబంధనంబు
కాలబాలార్కవాఖ్యజ్యోతిషగ్రంథసంహితాసుశ్లోకసంగ్రహంబు
శ్రీమదనంతప్రసిద్ధమహావ్రతకల్పకథాంధ్రోక్తికావ్యరచన
శ్రీనగాధీశసుశ్లేషనిందాస్తుతిభావగర్భితసీసపద్యశతము
తే. లలితకవికల్పకాఖ్యానలక్షణంబు, మహితసాధ్వీజనౌఘధర్మద్విపదము
నంబికావాదనామకయక్షగాన, కృతియుఁ జేసితి కాకునూరికులయప్ప. 85

క. ఇట్టిమహాగోత్త్రంబునఁ, బుట్టిననీ కిట్టిశుభము వొందుట యరుదే
గట్టిగ నాదేవుఁడు సమ, కట్టినయది తెనుఁగుఁ జేయఁగాఁ [1]దగు ననినన్. 86

క. పరమోత్సుకతను నన్నయ, విరచించినఫక్కి వ్రాసి విప్రుని గాశీ
పురి కనిచి వృద్ధబాంధవ, గురువిబుధులచే ననుజ్ఞ గొని చిత్తమునన్. 87

1 గడియు పనన్.

కవివిచారము.

క. లోకంబునఁ గలవిబుధానీకములో నెవరిఁ బోల నేరుతు నైనన్
నా కిచ్చె [1]నాంధ్రశబ్ద, వ్యాకరణముఁ దెనుఁగుఁ జేయు మని హరి కరుణన్. 88

తే. మహిని వాగనుశాసనమయుఁ డొనర్చు, నిమ్మహాగ్రంథ మనునావయొక్క యాంధ్ర
శబ్దజలరాశి తరియించుజనుల కేను, గర్ణధారుఁడ హరియనుగ్రహముదీవి. 89

ఉ. ఎన్నఁగ నన్నయాఖ్యకవి యీకలి గాదిని జెప్ప దాని భీ
మన్న హరించెఁ గ్రమ్మఱ మహాత్ముఁడు రాజనరేంద్రుపట్టి దా
మొన్న నొసంగె విప్రునకు మూల మతం డొనరించెఁ [2]డీక నా
కన్నది మున్ను విన్నదియుఁ గాదు మహాద్భుత మబ్బె నా కిటన్. 90

క. మూలము చెప్పిననన్నయ, భూలోకబ్రహ్మ యతనిబుద్ధి దెలిసి వ్యా
ఖ్యాలక్ష్యంబు లొనర్చిన, బాలసరస్వతులఁ బోలుప్రాజ్ఞులు గలరే. 91

క. ఎక్కడిమతంగపర్వత, మెక్కడికామెపలి సుకవు లీలో లేరే
గ్రక్కున నిది దెనుఁగింపక, దక్కట నను ధన్యుఁ జేయుతలఁపున నేమో. 92

క. ఆతిక్కనముఖ్యకవి, వ్రాతముచే నీతెలుంగువ్యాకరణము ధా
త్రీతలమునఁ గడు నంతర్భూతం బై తెనుఁగు గాకపోవుట లెల్లన్. 93

వ. మత్పురాతనజననఘనతరతపోవిశేషంబువలనన కదా యని చింతించి నితాంతసంతు
ష్టాంతరంగుండ నై. 94

తే. తనయనుగ్రహమునఁ జెప్పుమనుచు నిన్నఁ, గలను వచ్చినహరి తానె కలఁడు నాకుఁ
దెలియనిపదంబు లెల్లను దెలుప నింక, శంక సేయంగ వల దని సమ్మతించి. 95

వ. ముందు బృందారకభాష నశేషవిద్యాజలజాసనుం డగుశబ్దానుశాసనుండు సంక్షే
పంబుగాఁ గూర్చిన [3]యాంధ్రవ్యాకరణంబునందలి, సంజ్ఞా, సంధి, తత్సమ, దేశ్య,
క్రియాపరిచ్ఛేదంబు లయిదునుం దెనుఁగుఁబలుకుల నేను విస్తరించి భాషాపరిచ్ఛే
దంబును, వర్ణపరిచ్ఛేదంబును, వళిప్రాసపరిచ్ఛేదంబును, పద్యపరిచ్ఛేదంబును,
సంధిపరిచ్ఛేదంబును, తత్సమపరిచ్ఛేదంబును, దేశ్యపరిచ్ఛేదంబును, క్రియాపరిచ్ఛే
దంబును నను నామంబుల నభిరామంబు లగునాశ్వాసంబు లెనిమిదిగా నెలకూచి
బాలసరస్వతి సకలభాషాకవి'మహోపాధ్యాయ ప్రణీతాంధ్రవ్యాఖ్యానగ్రంథం
బాధారంబుగా రచియింపం బూని. 96

క. దశమీమురగురువాసర, శశితారావజ్రయోగషష్ఠకరణయు
క్తశరాసనలగ్నంబున, శశిరకరాంశమున మొదలు సేసితిఁ గృతికిన్. 97

---

1 నంధ్ర. 2 నింకఁ దాఁ గన్నది. 3 యంధ్ర.

వ. ఇట్లు కృతప్రారంభుండ నై మదీయేష్టదేవతం గాంచి నమస్కరించి వినుతించి యత
నిం గుఱించి షష్ఠ్యంతములు విన్నవించెద. 98

షష్ఠ్యంతములు.

క. సాయపవెంకటపతిభూ, నాయకదత్తాగ్రహారనగరప్రాగ్దే
శాయతదేవాలయమునఁ, బాయక వసియించుగోపభామాపతికిన్. 99

క. శ్రుతశాస్త్రాగమజితగీష్పతి వట్టెము పెద్దనార్యసంపాదితపు
ణ్యతరాగ్రహారపూర్వ, క్షితిజళమీయామ్యమున వసించినహరికిన్. 100

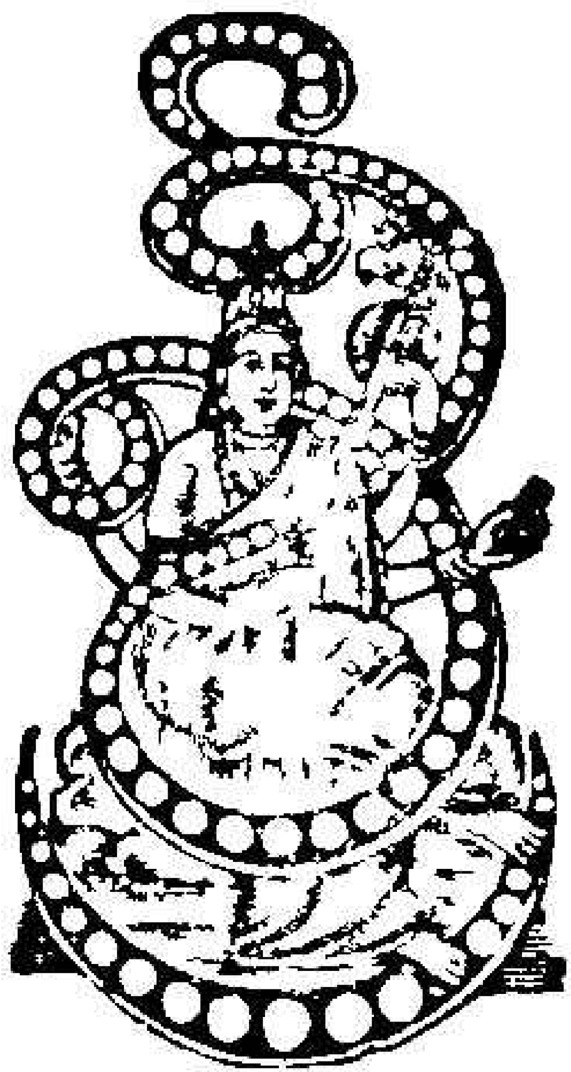
క. తంగెడసీమను నిర్జర, గంగాసమనాగనిమ్నగాపూర్వమునం
బింగళిపురిదక్షిణమున, రంగుగ నెలకొన్నగోపరత్నంబునకున్. 101

క. కేతవరనామపట్టణ, దైతేయాశాసమన్వితనికేతునకున్
వాతాత్మజతార్క్ష్యసమన్వితునకు సమస్తలోకవిఖ్యాతునకున్. 102

క. అలఘుతరశీలునకు మంగళగుణజాలునకు దనుజకాలున కిందో
పలనీలునకును గామేపలిగోపాలునకు ఘోషపతిబాలునకున్. 108

తే. అంకితము గాఁగ నేఁ జేయునట్టియాంధ్ర, శబ్దచింతామణి గ్రంథసారపాద
పంబునకు నాలవాలంబుపగిది నొప్పు, నట్టిభాషాపరిచ్ఛేద మెట్టి దనిన. 104

ప్రథమాశ్వాసము.

భోజతనూజాస
త్యాభామాసహిత తార్క్ష్యవాహ సముద్యత భ
ద్రేభాధిపపోషణ తుల
సీభూషణ కామెపల్లి శ్రీగోపాలా. 1

క. అవధారు శబ్దశాసను, డవనిఁ గలియుగమున కాది నారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయాం, ధ్రవచోవ్యాకరణసూత్రతతిఁ దెనుఁగింతున్. 2

క. భాషానిరూపణం బా, ర్యాషట్కమునందుఁ దొలుత నాంధ్రకవిశిరో
భూషణ మగునన్నయ సవి, శేషంబుగఁ జెప్పె సంకుచితవాక్యములన్. 3

భాషాపరిచ్ఛేదమూలసూత్రంబులు.

ఆర్యావృత్తశ్లోకంబులు.

విశ్వశ్రేయః కావ్యం తదదోషా పరిష్కృతౌ చ వాగర్థౌ
సా వాగ్యా రసవృత్తి స్సార్థో హి రసో యథాతథం కవిభిః. 1

స్వస్థానవేషభాషాభిమతా స్సన్తో రసప్రలుబ్ధధియః
లోకే బహుమన్యన్తే వైకృతకావ్యాని చాన్యదపహాయ. 2

ఆద్యప్రకృతిః ప్రకృతి శ్చాద్యే ఏషా తయో ర్వికృతిః
కేవలత యానుసర్ప త్యుభే చ యేయం యథాతథా భాషా. 3

తజ్జా సమా చ దేశ్యా గ్రామ్యా చేయం చతుర్విధా భవతి
ప్రకృతిద్వయజా తజ్జా తుల్యా తు సమా ప్రవాహినీ దేశ్యా. 4

సిద్ధి ర్లోకా ద్దృశ్యా లోకో నవ్యాదృశ శ్చ నిత్యశ్చ
సంస్కారార్థో నియమో ఽనియమా ద్గ్రామ్యం హి యత్త్వపభ్రంశః.

విరళాః పేచోపాదికశబ్దాః ప్రవ్యాహారంతు శబ్దజ్ఞాః
ఇహ తు ప్రవ్యాహార్యం సజ్జేతితసుప్రసిద్ధ మేవ పదమ్. 6

ఇతి శ్రీసకలభాషావాగనుశాసననన్నయభట్టవిరచితాంధ్రశబ్ద
చిన్తామణౌ భాషాపరిచ్ఛేదః ప్రథమః.

వ. ఈశ్లోకంబు లాఱునుం బండ్రెండు సూత్రంబు లయ్యె నవి యెల్ల నిందు వివరించెద.

పూర్వగ్రంథనామసంగ్రహము.

తే. సంస్కృతమునకు నాంధ్రభాషకును దొల్లి, లక్షణములు శాకల్లిమల్లనసుధీంద్ర
విన్నకోటపెద్దనసుకవిప్రముఖులు, క్షితి నొనర్చిరి లోకోపకృతిగఁ బెక్కు. 4

వ. అవి యెయ్యవి యనినం బ్రతాపరుద్రీయంబును, కువలయానందంబును, చంద్రాలోకంబును, రసమంజరియును, సాహిత్యచంద్రోదయంబును, సాహిత్యరత్నాకరంబును, వృత్తరత్నాకరంబును, జమత్కారచంద్రికయును, షడ్భాషాచంద్రికయును, షడ్భాషావివరణంబును, త్రివిక్రమవృత్తియు, హేమచంద్రఫక్కికయును, గవిభల్లటఫక్కికయును,నధోక్షజఫక్కికయును, శబ్దానుశాసనీయంబును, గవిరాక్షసీయంబును, గవికంఠపాశంబును, గవిమూషికమార్జాలంబును, గవిగజాంకుశంబును, గవిసర్పగారుడంబును, గవిజనాశ్రయంబును, గవిలోకసంజీవనియును, గవికంఠాభరణంబును, గావ్యాలంకారచూడామణియును, గావ్యచింతామణియు, నథర్వణచ్ఛందంబును, గోకర్ణచ్ఛందంబును, శ్రీధరచ్ఛందంబును, ననంతామాత్యచ్ఛందంబును, ఛందోదర్పణంబును, నలంకారసంగ్రహంబును, నలంకారరత్నావళియు, నాంధ్రభాషాభూషణంబును, రేఫఱకారనిర్ణయంబును, లక్షణవిలాసంబును, సులక్షణసారంబును, సర్వలక్షణసారసంగ్రహంబును, లక్షణదీపికయును, శారదాదీపికయును, శారదాముకుటంబును, శారదాతిలకంబును, వాగీంద్రచూడామణియును, నరసభూపాలీయంబును మొదలుగా నీక్షింప లక్షణగ్రంథంబులు లక్ష్యోపలక్షులు గల వందు. 5

క. ఒకదానికంటె మఱి వే, ఱొకటి విశేషంబుఁ జెప్పుచుండుకతమునన్
సకలగ్రంథములును జదువక తెలియునె లక్షణప్రపంచం బెల్లన్. 6

ప్రబంధమహిమ.

క. ఇది చదివినపిమ్మట మఱి, యెదియేనియుఁ జదువుబుద్ధి యేలా వొడమున్
బదపడి గ్రంథము లన్నియు, వెదకి వెదకి సార మెల్ల వివరింపంగన్. 7

తే. పర్వతము లెల్ల నొక్క దర్పణమునందుఁ, జూపడు తెఱంగునను గవిత్వోపయోగ
లక్షణములన్నియును సరళంబు గాఁగ, నెఱుఁగఁబడు నిందుఁ దెలియ నూహించిరేని.

తే. సారభాషకు శబ్దశాస్త్రంబుపగిది, దెనుఁగు(న)కావశ్యకం బిది దీనిఁ జదివి
చెప్పినప్రబంధము జగత్ప్రసిద్ధి నొందు, నురక రచియించినది యప్రయోజక మగు.

క. రత్నములకు నిల సత్కృతి,రత్నములకు మఱి తురంగరత్నములకు స్త్రీ
రత్నములకు లక్షణములె, యత్నంబునఁ జూడవలయు నంద్రు మనీషుల్. 10

క. ఈక్షితిని రాజరాజును, భిక్షునిగాఁ దిట్టఁ గూటిపేదను యక్షా
ధ్యక్షునిగాఁ దీవింపను, లాక్షణికుఁడె యెన్ని భంగుల సమర్థుఁ డగున్. 11

తే. ఉత్తముఁడు లక్ష్యలక్షణవృత్తవేది, పరఁగు మధ్యముఁ డన లక్ష్యపద్యవేది
సారిది నధముఁడు లక్షణశ్లోకవేది, లక్షణజ్ఞుల కివి యపో లక్షణములు. 12

క. తొలుతను లక్షణసూత్రం,బు లెఱింగి పిఱుంద లక్ష్యములు దెలియంగా
వలయును గావున లక్షణ,ములు లక్ష్యంబులును బాఠముగఁ జేయఁ దగున్. 13

శబ్దానుశాసనమూలసూత్రము:—

విశ్వశ్రేయః కావ్యమ్. 1.

క. ధర్మములలోన నుత్తము, ధర్మము కావ్యము నిజంబు ధర నెవ్వని కా
ధర్మము చేకుఱు నతఁడు సు,ధర్మను వసియించుఁ బెక్కు దైవతయుగముల్. 14

క. తనయుఁడు చెఱువును గావ్యం,బు నిధానము గుడి వనంబు భూదేవస్థా
పనమును ననునియ్యేడును, జను శాస్త్రములందు సప్తసంతతు లనఁగన్. 15

తే. దుష్కృతము లెన్ని చేసినఁ దుదిని సప్త
సంతతులలోన నొక్కటి సలుపునతఁడు
కుతుకమునఁ దననూటొక్కకులమువారి
నరకములఁ బాపి ముక్తికి నడుపు నిజము. 16

క. ఇల సప్తసంతతులలో,పలఁ గావ్యము దక్క దేవభవనవనాదుల్
స్థిరము లగుఁ గొన్నివర్షం,బుల కని చంపువు రచించె భోజుం డెఱుకన్. 17

తే. నిలిపి రెక్కడ నచట నె నిలిచియుండు
నగ్రహారాదిసంతతు లరసి చూడ
నవియుఁ గృతిముఖరచనచే నఖిలదిశల
నెగడుఁ గావునఁ గావ్య మన్నిటికిఁ దొడవు. 18

క. పురినఱదనిరు గోదావరిఁ గలసిన యోగ్య మైనవడువున గడు దు
శ్చరితుం డైనను గావ్యాం,తరమునఁ జెప్పఁబడి పావనచరిత్రుఁ డగున్. 19

క. క్షితి నెవ్వనినామము సత్కృతి నెన్నిదినంబు లుండు దివి నాపుణ్య
వ్రతుఁ డంతకాల ముండును, ధృతి నింద్రద్యుమ్నునునికి దృష్టాంతముగాన్. 20

క. తనకు హితార్థము లెఱిఁగించు నఘంబు లడంచు ధనము శోభనము యశం
బును గూర్చు నఖిలసురలన్, గనఁబడఁ గాఁ జేయు నెపుడుఁ గావ్యము కవికిన్.

తే. మేటిబ్రహ్మర్షి యయ్యె వల్మీకభవుఁడు, గాంచె రవిని మయూరుండు గడియలోన
*హారిణరోగము వాసె శ్రీహర్షుణునకుఁ, గావ్యమునఁ జెందరానిసద్గతులు గలవె. 22

చ. అలరఁ బురాణకావ్యముల నార్యులు చెప్పినవారు దక్కఁగాఁ
దెలియఁ జతుర్యుగంబులను దీవుల నేడిఁట నెంద ఱందఱో
యిల జననంబు నొంది మని యేఁగిరి పుణ్యచరిత్రు లందులో
పల నిపు డొక్కఁడేనియును బ్రస్తుతి కెక్కు టెఱుంగ మెక్కడన్. 23

తే. రామకథలోనఁ గపులు వారాశిఁ గట్టి, రనుచు వాల్మీకి చెప్పంగ నఖిలజనులు
సేతు వనుచు నెఱింగిరి చెప్ప కున్న, నదియు నొకసోగ[1]దీవి య టంద్రు గాదె.

క. వివరించె యజుర్వేదము, కవి యగువిప్రుండు శుచి జగంబుల నేత
త్ప్రవిమలకావ్యము మిక్కిలి, పవిత్ర మగుఁ గపిలగోవుపాల తెఱఁగునన్. 25

తే. ఉపమ గలిగిన శయ్యల నొప్పియున్న, నంఘ్రిభవునికావ్యంబు గ్రాహ్యంబు గాదు
పాయసం బైన సంస్కారపక్వ మైనఁ, గాకజుష్టంబు హవ్యంబు గానియట్లు. 26

కావ్యభేదంబులు.

సీ. ఉచ్చారణక్రియ నొప్పారు వర్ణంబు వర్ణసంచయమున వఱలుఁ బదము
పదవితానముచేత భాసిల్లు వాక్యంబు వాక్యభేదమున నివ్వటిలు నర్థ
మర్థవశంబున నమరును భావంబు భావసంగతిఁ గనుపట్టు రసము
రససుప్రశస్తిచేఁ బొసఁగును బద్యంబు పద్యరాశిని గూర్పఁబడును గావ్య

తే. మట్టికావ్యంబు ద్వివిధ మై యతిశయిల్లుఁ, బరువడిఁ బ్రబంధచాటుప్రబంధము లన
సర్గములసంస్కృతమున నాశ్వాసములను, దెనుఁగునఁ బ్రబంధమును వదితనరుఁ గృష్ణ.

సీ. పురమును బుతుషట్కమును బ్రయాణంబును శైలంబు వేఁటయు సాగరంబు
మహీంద్రపుణ్యాశ్రమంబును మంత్రంబు ద్యూతంబు పిదప నద్భుతరణంబు
విజయంబు మద్యపానజవికారంబును వనవిహారంబును వారికేళి
కన్యాంగసౌందర్యకథనంబు హిమకరాభ్యుదయంబు విప్రలంభోదితంబు

తే. పద్మమిత్రోదయంబును బరిణయంబు, సురతమును దౌహృదంబును సుతజననము
ననఁగ నిరువదిరెండు వర్ణనలు గూర్చి, చెప్పవలయుఁ బ్రబంధంబు శ్రీనివాస 28

---

* హారిణ=శ్వేత. హారిణరోగము=శ్వేతరోగము. 1. సెరిగి.

క. కనుఁగొన సంఖ్యాబద్ధం,బు నసంఖ్యాకంబు నాఁగ భువి నిరుదెఱఁగై
తనరారుఁ బూర్వకవిమత,మున నాచాటుప్రబంధములు జలజాక్షా. 29

తే. నాల్గుదెగలయుదాహరణములు ముక్త, కాదిపంచాదశమును సంఖ్యాన్వితములు
గద్యరగడద్విపదదండకములు మంజ,రులును సంఖ్యారహితచాటువులు నృసింహ.

ముక్తకాదిపంచాశత్తెట్టిదనిన.

సీ. ఒనరు ముక్తక మన నొక్కపద్యము ద్వికం బగు రెండు త్రికము మూఁడైనఁ బంచ
రత్నంబులైదు వారణమాల యెనిమిది నవరత్నములు పద్యనవకమైన
భాస్కరమాలిక పండ్రెండు శశికళ పదియాఱు నక్షత్రపంక్తి యిరువ
దియు నేడు త్రింశదాహ్వయము ముప్పది రాగసంఖ్య వెండియు రెండు సాగనేని

తే. వరుసఁ బంచాదశాఖ్య మవ్వల శతకము, నష్టసమధికశతకంబు ననఁగ వెలయు
నేఁబదియు నూఱు నూటిపై నెనిమిదియును, సప్తశతి సప్తశతమైన శార్ఙ్గపాణి. 31

శబ్దానుశాసనమూలసూత్రము.—

త దదోషౌ పరిష్కృతౌ చ వాగర్థౌ. 2.

తే. కృతికి [1]నెప్డు శబ్దార్థముల్ రెండు వలయు, నవి యలంకారయుతములు నఖిలదోష
రహితములు గాఁగఁ జూచి కూర్పంగ వలయుఁ,గామెపలిబాలగోపాల గానలోల.

శబ్దార్థలక్షణాలంకారసీసమాలిక.

సీ. సర్వలక్షణ[2]సారశబ్దార్థయుగళంబు మహితశుద్ధసువర్ణమణులభంగిఁ
బదపద్యభూషణప్రచయరూపంబులై లలిఁ గావ్యలక్ష్మి నలంకరించు
కారణంబున నలంకారాఖ్యలను జెంది బహుభేదములను జూపట్టుఁ గృతుల
నఖిలకావ్యములకు నాత్మలు రీతులు ప్రాణముల్ వానికిఁ బ్రాణదశక
మౌలి వైదర్భికాగౌళికాపాంచాలికాలాటికాఖ్యానకలితలైన
నాల్గునురీతు లెన్నంగ నర్థవ్యక్తి సౌకుమార్యౌజఃప్రసాద[3]కాంతి
† మధురతౌదార్యసమాధిసామ్యశ్లేషములు పదియును బ్రాణములు దలంప
శయ్యాచమత్కారశబ్దస్ఫురణపదావృత్తిరీతి ప్రాణవితతు లెల్ల
శబ్దలక్షణములై జగతిపైఁ బొగడొందు నుభయవిస్ఫురణంబు నొప్పునట్లు

---

1 నెందు(వా. పె); మొదల (ప). 2 యుక్తసర్వార్థ (పె). 3 ఫణితి.

† ఈశబ్దము కావ్యగుణవాచకమైనయప్పుడు "మాధుర్య" అని యుండదగు. అట్లున్నచో ఛందోభంగము. "ధర్మధర్మిణోరభేదః" అనున్యాయము రసవాచకమైనయప్పుడే చెల్లును. ఇచ్చట చెల్లను.

వదలక మును గొన్నవర్ణంబు కృతులను బలుమాఱు నుడివినఁ బ్రాస మయ్యె
నది సుఖకర దుష్కరావసాన ద్వి త్రి చతు రను సంజ్ఞల సప్తవిధము
లయ్యె ననుప్రాస మందులోపల ఛేకవృత్తిలాటము లన ముత్తెఱంగు
లేకార్థశబ్దంబు లేక పద్యంబులోఁ బునరుక్తిదోషంబు పొందకుండ
నుడుగక పేమాఱు [1]నుడువఁగ లాటాఖ్య జను ననుప్రాస మై జరుగుచుండు
లాటంబులో శృంఖలన్యాయబంధంబు ప్రతిషేధశృంఖలబంధనంబు
మాలికాదీపసమాఖ్యయు సారంబు నేకావళియు నన నెసఁగు నైదు
పలుమాఱు నొకభంగిపలుకులు పలుకుచో నర్థంబు వే ఱైన యమక మదియు
నాదిగతంబు మధ్యగతంబు నంతగతాఖ్యంబు నాదిమధ్యమగతంబు
నాద్యంతగతము మధ్యాంతగతంబును జరణత్రయగతంబు సర్వగతము
నుపమానపదగోపనోక్తియు నన నవవిధము లై యమకముల్ విస్తరిల్లు
సరిగమపధను లోష్ఠ్యనిరోష్ఠ్యములు తలకట్లును గుడులు శృంగములు నేక
వర్ణంబులు నభీష్టవచన సంఘట్టనంబులు నాదిగా నిట్లు వొదలు చెల్లఁ
జిత్రకవిత్వప్రసిద్ధనామంబు లై పెం పొంది వీనుల కిం పొనర్చు
సరవి గూఢచతుర్థచరణవర్ణముఁ జతుర్విధకందమును బంచవిధసువృత్త
పద్యంబు సీసరూపద్విపదాఖ్యయుఁ గందగర్భితమణిగణనికరము
మొదలు గా నొకపద్యమునఁ బెక్కుపద్యంబు లిమిడి ఛందోర్థదోషములు లేక
కనుపట్టునవి యెల్ల గర్భకవిత్వవిఖ్యాతిచే శ్రవణసుఖం బొనర్చు
గోమూత్రికాఛత్రగుచ్ఛకుండలినాగకంకణమర్దలఖడ్గచక్ర
పంకజసర్వతోభద్రమాలాక్షురప్రభృతిబంధంబు లేర్పడఁగఁ జెప్ప
వృత్తము ల్బంధకవిత్వవిశ్రుతము లై కవులకుఁ జెవులపండువులు సేయుఁ
బ్రాసాదిగాఁ జెప్పఁ బడిన వన్నియు శబ్దవితతి కలంకారవితతు లయ్యె
ధర నలంకారప్రధానతాసురసప్రధానతావస్తుప్రధానతలును
భాసిల్లు నారభటీసాత్వతీభారతీకైశికీనామధేయవృత్తు
లర్థస్ఫురణసమాఖ్యయు లాంగలీఫలపాకమృద్వీఫలపాకములును
గడు ముఖ్యగౌణలక్ష్యధ్వనివ్యంగ్యముల్ గణుతింప నర్థలక్షణము లయ్యెఁ
జర్చింపఁ గృతులకు జాతిగుణంబులు ద్రవ్యక్రియలు జీవితంబు లగుట
నవి యే తెఱంగున నమరు నట్లన చెప్ప వఱలు జాతియు స్వభావంబు ననఁగ
నది మొదలుకొని మూఁడుపనుల పై నెనిమిది యెసఁగుతద్భేదంబు లెఱుఁగవలయు

1 పుడుగఁగ.

జాతియు నుపమయు స్రద్రూపకంబును భ్రాంతిమంతంబు నపహ్నుతియును
దీపకత్రయము నాక్షేపంబు శ్లిష్టంబు నుత్ప్రేక్షయును దుల్యయోగితయును
వ్యతిరేకమును నుదారతయుఁ బ్రేయస్కంబు నెసఁగ విరోధ మావృత్తివిధము
భావికాఖ్యానంబుఁ బరివృత్తియును సమాహితము నప్రస్తుత స్తుతిపరంబు
వ్యాజస్తుతియును బర్యాయోక్తియును విశేషోక్తి వక్రోక్తి సహోక్తిసంజ్ఞ
లూర్జస్వియును సమాసోక్తి సమాఖ్యయు జగలి విభావనాసంకరములు
రసవంతమును నిదర్శనమును సూక్ష్మంబు లననామకంబు హేతువుఁ గ్రమంబు
నాశీర్వచనము నర్థాంతరన్యాసంబు నతిశయోక్తియు నుదాత్తాభిధంబు
నన నొప్పు నిన్నియు నర్థంబులకు నలంకారభేదంబు లై కానఁబడును
దొలుతటిరూపకాదులు తమలోఁ దాము కలసి సంసృష్టిసంకరము లనఁగ
ద్వివిధంబు లగు నందుఁ దిలతండులన్యాయసంసృష్టిఁ గృతులఁ బ్రశస్తమయ్యె
సంకరంబులు రెండు జరుగు దుగ్ధోదకన్యాయ నృకేసరిన్యాయములను

తే. క్షితిని శబ్దార్థసంసృష్టిఁ జెందునట్టి, సంకరంబులు మఱియును జాలఁ గలవు
వరుస నవి యెల్లఁ దెలియంగ వలయుఁ బూర్వ, శాస్త్రలక్షణలక్ష్యోక్తసరణినలన.

శబ్దార్థదోషసీసమాలిక.

సీ. కనుఁగొన దుష్ప్రయోగము వైరివర్గంబు ధరఁ దత్సమాసశబ్దక్రమంబు
నపసంస్కృతాఖ్యంబు నప్రయుక్తంబు విసంధి దుస్సంధి కుసంధిపదము
లవల నకారశూన్యంబు హీనోక్తియుఁ గొఱలుదీర్ఘ పుకారుఁ గుఱుచకాకు
సమసవభంగంబు ఛందోయతిప్రాసభంగంబులు ననంగఁ బదియు నాఱు
శబ్దగతప్రదోషంబు లై యొప్పారుఁ గృతులు సాగవు వీని నెఱుఁగకున్న
న్యూనపదోపమయును నధికపదోపమయు నప్రసిద్ధోపమావిధంబు
నసదృశోపమయు మహాధికోపమయును నీచోపమయు వ్యర్థవాచకంబు
దేశసమయలోక దిక్కాలమైత్రీవిరోధాగమకళావిరోధములును
వ్యాకీర్ణకము నసమర్థ మపార్థంబు విరసంబు నతిమాత్రవిశ్రుతంబు
నశుభలజ్జాజుగుప్సాశ్లీలములు సంశయంబు సందిగ్ధనేయార్థములును
బ్రక్రమభంగం బపక్రమంబును గ్రమభంగంబు శ్రుతికటుపరుషములును
క్లిష్టగూఢార్థం బపుష్టార్థకము నసంగతదోషము పదప్రకర్షణంబు
నధికపదంబు సమాప్తపునరాత్తంబు హీనపదంబు నిర్హేతుకంబు
నవిమృష్టవిధేయాంశ మన్యార్థంబు నప్రతీతికము ననర్థకంబు
భిన్నసంబంధంబు భిన్నలింగము భిన్నవచన మలంకారవర్జితంబు

క్షితి నప్రయోజకశ్లిష్టంబు నేకార్థకంబును బునరుక్తకంబు ననఁగఁ
దొడరు నేఁబది యర్థదోషంబు లివి ముందు దెలియక కృతి [1]సేయ నలవి గాదు
పదపడి మును బల్కుప్రాసాదులను గూర్చి చెవులకు [2]నింపుగాఁ జెప్పిరేని
ధీరులు సద్గుణాధికతచే నవియు చేపట్టుదు రొక్కొక్కపట్టునందు
శ్రుతిసంస్కృతియు మధురతయు నస్పష్టార్థమునకు నర్థవ్యక్తియును బదప్ర
కర్షంబునకు ధాత్రి హార్షవాక్యము సూక్తితంత్ర మశ్లిష్టాభిధానమునకు
గ్రామ్యంబునకు నెల్లఁ గాంతియు ననుచితార్థంబుల కెల్ల నుదాత్తతయును
సంధిదోషముల కూర్జస్వియు శ్రుతిపరుషంబుల కెల్లను సౌకుమార్య
మప్రతీతికమున కాప్రసాదంబుఁ బ్రేయస్కంబు బరుషసమాఖ్యమునకుఁ
గ్రమభంగమునకు సంక్రమతయు న్యూనాధికపదంబులకు సామ్యకల్పనంబు
వెండియు నిబ్భంగి వెదకి గుణాధిక్యమును గూర్చి దోషముల్ దొలఁగఁ జేసి

తే. రచన గావించుకృతి బుధరచనలందుఁ, దనరు నాచంద్రభాస్కరతార మగుచుఁ
గావున నలంక్రియాశాస్త్రకథితఫణితి, నరయఁ దగు వీని నెల్ల భూసురపురీశ. 34

వాక్యలక్షణము.

మూ. సూ:—సా వాగ్యారసవృత్తిః. 3.

క. రసమునకు [3]నాశ్రయం బై, యసదృశ మగు నెద్ది యది గదా శబ్దము రా
క్షసదమన రసికు లనఁగా, వసుమతిఁ దద్విధ మెఱుంగువారలు సుమ్మీ. 35

రసవివేకము.

మూ. సూ:—సాధ్యో హి రసో యథాతథం కవిభిః. 4.

తే. తగ రసాశ్రయవాక్యసంతతులు గూర్చి, కావ్యము లొనర్చువార పో కవు లనంగ
నట్లు గావున నేభాష నైనఁ గవిత, పలుకువారికి సాధింపవలయు రసము. 36

పంచవిధభావసీసమాలిక.

సీ. రమణ మనోవికారము బహిర్వ్యాప్త మై భాసిల్లు నది సుమీ భావ మనఁగ
నది య విజ్ఞానసమాఖ్యచేఁ జెన్నొంది యాత్మకు మనసుచే నబ్బుచుండు
నామనంబున కింద్రియములచే నగు వాని కైదింటికిని విషయములవలనఁ
గలుగు నావిజ్ఞానకలితమహాభావంబు తరుణులయందును బురుషులందు
నాత్మసముద్భూత మై నవరసముల [4]నమరఁ జేయుచు విభావానుభావ
సాత్త్వికవ్యభిచారిసంజ్ఞలచే నాల్గుచందంబు లగు నందుఁ జను విభావ

1 (జెప్ప (పె). 2 విందు (పె). 3 నాస్పదంబై (పె). 4 నదర (వా. పె).

మాలంబనోద్దీపనాహ్వాయంబులు రెండుతెఱఁగుల ధాత్రి నుద్దీపనాఖ్య
మాలంబనోక్తగుణాలంబనవిచేష్టితాలంక్రియాత్మవిహారలీల
లనఁ జతుర్విధములఁ దనరారు ననుభావ మంగచేష్టోద్భూత మగుచు వెలయు
ధర మనోవృత్తి సత్త్వం బనఁబడు నందు సంభవించినయది సాత్త్వికంబు
గణుతింప నాసాత్త్వికము కంపఘర్మసంస్తంభ వైవర్ణ్యవైస్వర్యబాష్ప
విలయరోమాంచసంజ్ఞల నష్టవిధముల జరుగు నవ్వల వ్యభిచారికంబు
స్థాయిభావమున నిత్యత్వంబు నొందక వ్యభిచరించుచు సాగరాంతరమునఁ
బొదలుభంగముభంగిఁ బొడముచు నడఁగుచు సంచారిభావసంజ్ఞయును దాల్చి
వ్యాధ్యసూయావేగవార్ధ లజ్జామర్ష దైన్యావహిత్థనిద్రావిషాద
శంకామదగ్లానిచపలతాపస్మారసుప్తిచింతాశ్రమౌత్సుక్యమరణ
గర్వమోహాలస్యనిర్వేదసంత్రాసధృతిజడతోగ్రతాస్మృతివితర్క-
మతిసుసంబోధనోన్మాదనామంబులఁ బేర్చు ముప్పదిమూఁడుభేదములను
బ్రకటంబు లై స్థాయి భావంబు లన రోషశమజుగుప్సాభయోత్సాహశోక
హాసవిస్మయరతు లనఁగ దొమ్మిది యొప్పు నవరసోదయకారణంబు లగుచుఁ
బంచవిధంబు లై పరఁగు భావంబులు స్థాయిభావసమన్వితమ్ము లగుచు

తే. వీని నన్నింటి నెఱిఁగిన[1] వెనుకఁగాని, నవరసంబులు పుట్టుచందములు వాని
భేదములు లక్షణంబులు నాది గాఁగఁ, దెలియఁ బోలదు తంగెడదేశవాస. 37

శృంగారరససీసమాలిక.

సీ. వెన్న ముద్దుకుఁ బాకవిధిచే ఘృతత్వంబు దనరుభంగిని నవస్థాయిభావ
ములకు విభావప్రముఖ్యభావంబులవలన రసత్వంబు గలుగుచుండుఁ
దద్రసం బంతయుఁ దనరుఁ గావ్యములందు నాట్యంబులందు ననారతంబు
వినువార్యులకుఁ గావ్యవృత్తంబులును గనుఁగొనురసజ్ఞులకు నర్తనములందుఁ
గలుగుఁ గాని రసంబు గలుగ దారోప్యంబు గావున నటియించుకాంతలందు
గరిమ నారసము శృంగారంబు హాస్యంబు రౌద్రంబు కరుణ వీరంబు నద్భు
తంబు భీభత్సంబు దారుణంబును శాంతమును నాఁగ నవవిధంబుల మెలంగు
వరనవస్థాయిభావములలోఁ జెప్పినరతియె విభావాదిరంజనముల
నయ్యెను శృంగార మది నీలవర్ణంబు వెన్నునిమొన సామవేదవంశ
వర్యంబు గడు సౌకుమార్యంబు కైశికీవృత్తిని మధురతావిధమునందు
సుప్రసాదాభిధానప్రాణ[2]ఫణతిని విరచింప నొప్పుకవిత్వమునను

1 వెనక (ప.వా.పె). ఇట్లే ఈమాట వ్రాతపుస్తకములలోనున్నది. 2 భణితి.

బెనుదాయ భీభత్సమున కది సంభోగభవమును విప్రలంభజము ననఁగ
ద్వివిధ మయ్యెను బంచవిధభావకథితప్రపంచకపోష్య మై పరఁగునట్టి
సందర్శనాలాపసంస్పర్శనాశ్లేషనఖరదక్షతచుంబనక్రియాద్య
మవనిపై సంభోగభవము తద్విప్రలంభజ మనునది మూఁడుభంగు లయ్యె
నంగప్రభూతం బయత్నసంభవమును నైసర్గికంబు ననంగ నందు
[1]వింశతింగితములై వెలఁదుల కొప్పారు యౌవనగుణచేష్ట లందులోన
దనరారు నంగజాతము మూఁడుభేదంబు లై హావభావహేలాహ్వయములు
నప్రయత్నజ మనునది శోభాకాంతిదీప్తిప్రగల్భతాధీరతలును
మధురతోదారతాభిధములు నన నేడుచందంబు లయ్యె నైసర్గికమ్ము
కిలికించితవిలాసలలితలీలాఖ్యలు విచ్ఛిత్తిబిబ్బోకవిభ్రమములు
కుట్టమితంబును మోట్టాయితంబును విహృతంబు నన దశవిధము లయ్యె
భావంబు మొదలుగా భావోదయక్రియావింశతి యన నవి వినుతి కెక్కు
కుంభినిపై విప్రలంభశృంగారోపకరణంబు లై రసాకరము లగుచు ;
శ్రవణసందర్శనప్రణయవిరోధప్రవాసాదికలనలవలనఁ బొడమి
వెలఁదులకును బురుషులకును వరుసతో నొదవునవస్థలు పదియు రెండు
నయనసంప్రీతిమనస్సంగసతతసంకల్పప్రతాపజాగరకృశత్వ
విషయానుభవపరిద్వేషలజ్జాత్యాగసంజ్వరోన్మాదమూర్ఛామృతాహ్వ
యంబుల రతిరహస్యకళాప్రవీణులు జగతిఁ బ్రతాపంబు సంజ్వరంబు
నను రెండుదశలును గొనక యవస్థలు పది యగా నెంతు రేపట్టునందుఁ
బ్రకృతికథాసమాప్తికరంబు నహితంబు నశుభప్రసంగంబు నగుటఁ జేసి
ద్వాదశదశ పురాతనకథాక్రమమునఁ గాని వర్ణింపరు కావ్యములను

తే. గవులు దీని నెఱింగి శృంగారరసము, గులుకునట్లుగఁ గావ్యముల్ గూర్పకున్న
ఖ్యాతి కెక్కునె రసికసభాంతరముల, సర్వతటినీపురందరరాశానివేశ. 38

అష్టరససీసమాలిక.

సీ. రసపోషణము లన నెసఁగువిభావముఖ్యంబులవలన సువ్యక్తభంగిఁ
బడయు నవస్థాయిభావముల్ నిజగుణసత్త్వంబు లగుచు రసత్వ మొందు
నందు శృంగారరసాంతరభేదసంతతు లెల్ల మున్ను భాషితము లయ్యె
నింక హాస్యాదుల నెనిమిదింటను గల్గుభేదముల్ చెప్పెద వేఱువేఱ
బూర్వోక్తహాసంబు భువిని హాస్యం బయ్యె నది యల్పమృదువు సామాన్యవాయ

1 వింశతిగీతముల్ (అచ్చుప్రతి).

మర్జునచ్ఛవి కుంజరాననుచేరువఁ గరుణాభియాతి శృంగారభవము
సొం పొందు మధురతాసుప్రసాదములను భారతీవృత్తిని బద్యములను
మూఁడుభేదంబులు మొలచె నుత్తమమధ్యమాధమంబు లనంగ నందులోన
హసితస్మితము లుత్తమాఖ్యలు విహసితప్రహసితంబులు మధ్యభావితములు
క్షితి నపహసితంబు నతిహసితంబును జనుఁ గావ్యములఁ గనినను బ్రశస్తిఁ
బంచమభావసంభవమహాక్రోధంబు రౌద్రరూపము దాల్చె రక్తనిభము
హరుని[1]యూడిగ మధర్వాన్వయప్రభవంబు భ్రుకుటిప్రయుక్త మద్భుతవిపంథి
యుద్ధృతార్థము ప్రసాదౌజంబులను గూర్చి యారభటీవృత్తి నమరఁ జెప్ప
[2]వెనుకఁ జెప్పినశోకమున కయ్యెఁ గరుణఁ దా మహీ నథర్వామ్నాయవిహితకులజ
సమవర్తిదాసి కౌపాయసన్నిభకాంతి హాస్యాదికార్ద్రిరసాత్మజాత
సౌకుమార్యమునఁ బ్రసాదమాధుర్యంబులను గైశికీవృత్తిఁ జను రచింప
స్థాయిభావోదితోత్సాహంబు దా వీరరస మయ్యె నెఱుపు సాధ్వసవిరోధి
కించిత్ప్రిగల్భితోదంచిత మోజఃప్రసాదసాత్వతులను జరుగుఁ గవిత
ప్రథమవేది సుపర్వభర్తరాణువ మూఁడువిధము లై యది ధాత్రి వెలయు సమర
వీరంబు వితరణవీరంబు గారుణ్యవీరంబు నన భావవేద్య మగుచు
విస్మయాహ్వయమున వెలయుభావము విభావాదులచే నద్భుతాభిధాన
మున నొప్పు నాశ్వలాయనసూత్రజము కమలాసను[3]దళవాయి యరుణకాంతి
రౌద్రరసాదివీరరసప్రసూతంబు స్వల్పమృదుత్వ మోజఃప్రసాద
విధముల భారతీవృత్తిఁ గావ్యంబులయందుఁ జెప్పఁగ నొప్పుఁ బొందుగాను
నవభావభేదమధ్యవిభాషితజుగుప్స భీభత్స మనఁగ నొప్పిదముఁ గాంచు
నారభటీప్రసాదౌజసవిధముల నొప్పుపద్యముల నత్యుద్ధృతంబు
సన్నుతాపస్తంబసంతతి శృంగారశత్రువు నందికేశ్వరునిబంటు
కాలవర్ణము ద్విప్రకార మై యది చెప్పఁబడు జుగుప్సాఖ్యభీభత్సరసము
పెను పొంద వైరాగ్యభీభత్సరసమును ననఁగ నీభేదంబు లరయవలయు
మనుపు తొమ్మిదిభేదములలోన నెన్నినభయము భయానకాహ్వయముచేతఁ
బరఁగు యాజుషము బీభత్సంబుపట్టి ధూమ్రాభంబు వీరరసాహితంబు
ధర మహాకాళునిదళవాయి సాత్వతి నోజఃప్రసాదసంయుక్తి నమరుఁ
గవితల నీషత్ప్రిగల్భంబు సర్వాంగకంపనవైస్వర్యకారణంబు
శమము శాంతం బయ్యెఁ జంద్రసన్నిభము నిర్వైర మొందును బరబ్రహ్మలెంక

1. యూడిగె (వా. పె). 2 వెనక (ప. వా. పె). 3 బడవాలు (పె); పడివారి (వా); దళవాయి (ప); బడివారి (అచ్చు).

క్రమమున ధర్మార్థకామమోక్షము లనుపూర్వపార్థములను బొందఁ జేయు
నల్పమార్దవము కావ్యములఁ బ్రసాదమాధుర్యభాషాఖ్యవృత్తులఁ బొసంగు
తే. నీరసాంతరభేదంబు లెల్ల వరుస, నెఱిఁగి సమయోచితములుగా హృదయములకు
నింపు పుట్టంగఁ గృతుల వర్ణింపవలయు, శ్రీగిరీశాన్యభాగధాత్రీనివేశ. 39

నాయకనిర్ణయసీసమాలిక.

సీ. నవరసంబులకు జన్మస్థానములు నలుగురు ముఖ్యు లగునాయకులు దనర్తు
రొగి ధీరలలితధీరోద్ధతధీరప్రశాంతధీరోదాత్తసంజ్ఞకు లనఁ
గలరు వెండియు నొకనలుగురు శృంగారరససంభవాస్పదప్రథితగుణులు
ధారుణి ననుకూలదక్షిణశఠధృష్టు లనఁగ వీరలకు సహాయపరులు
మహి(ని) నలువురు పీఠమర్దవిదూషకవిటచేటకు లనంగ వెలయువారు
మదనకళాశాస్త్రవిదులచేఁ బూరుషజాతులు నాలు గెంచంగఁ బడియెఁ
బాంచాలదత్తకభద్రకకూచిమారాభిధానంబుల నవియుఁ గాక
నుపజాతు లన వెండియును మూఁడు శశవృషహయనామకములఁ జెన్నారుచుండు
వసుధ నాయకుఁ డెంత రసికుఁ డైనను గాంత వెలి గాఁగ రసము సంధిలదు గాన
నాయికాభేద మంతయు విస్తరంబుగాఁ దెలిపెద నవరసాధీన లైన
యంగనలకు స్వకీయయుఁ బరకీయయును సాధారణియు ననఁ జనుఁ ద్రివిధము
లందులోన స్వకీయ యనుభామినికి గుణభేదములను మూఁడు భేదము లగు
నుర్వి ముగ్ధయు మధ్యయును బ్రగల్భయు నన నొక్కచందంబున నుండు ముగ్ధ
మధ్యాఖ్యఁ జనుతనుమధ్య ధీరయును ధీరాధీరయును నధీరాభిధయును
ననుమూఁడుదెఱఁగుల వినుతి గాంచుఁ బ్రగల్భ యనునదియును నట్ల నతిశయిల్లు
ధృతివిశేషములచే ధీరాదికామినీమణులు జ్యేష్ఠామధ్యమాకనిష్ఠ
లగుచురు వరుసతో నవని నాపరకీయ ద్విప్రకారంబులై తేజరిల్లుఁ
గరపరిణీతయుఁ గన్యకయును ననఁ బరిణీత వర్ణింపఁబడదు కృతులఁ
గన్యక పురుషాభికాంక్షిత గాన నంగరసంబులను బరికల్పిత యగు
శృంగారరసనిధానాంగన లెనమండ్రు చర్చింప వాసకసజ్జికయును
నభిసారికయు ఖండితాఖ్యయు స్వాధీనపతికయుఁ బ్రోషితభర్తృకయును
విగ్రహాంతరితయు విగ్రహోత్కలితయు విప్రలబ్ధయు నన వీరలకును
దూతిక లాగ్గురు ప్రాతివేశినియు శిల్పినియుఁ గారువును లింగినియుఁ సఖియు
ధాత్రీతనుప్రజాతయు వీరు లేకున్నతఱి నేర్పమైఁ బ్రియతంత్రములకుఁ
దమకుఁ దామైనను దగ దూతిభావంబు గైకొని నడపుట కార్యసరణి

గామశాస్త్రమునందుఁ గామినీవర్ణనలకు వెలయు జాతులు నాల్గువిధము లగుచుఁ
జింతింపఁ బద్మినీ చిత్తినీ శంఖినీ హస్తిను లన వీరి కందఱకును
నలు వొంద ముత్తెఱంగుల నుపజాతులు హరిణియుఁ బడబియుఁ గరిణియు నన
లలి భావరసనాయకుల యందుఁ గలిగినభేదంబు లెల్లఁ జెల్పితి వరుసను
గ్రంథవిస్తారశంకను వానిలక్షణంబులు లక్ష్యంబులు నిందుఁ బలుకనైతి
తే. నట్లగుట భావరసనాయకాదిభేద, సంచయమున కలంకారశాస్త్రవితతి
వలన లక్షణలక్ష్యముల్ దెలిసి పిదప, రసము పరికింపఁ దగుఁ గవిరాజులకును. 40

సుకవిమాహాత్మ్యము

తే. మణివలనఁ గంకణమును గంకణమువలన
మణియును బ్రకాశ మగునట్లు మదిఁ దలంప
సుకవివలన నాయకుఁడు నాయకునివలన
సుకవియుఁ బ్రసిద్ధిఁ గాంతురు సకలదిశల. 41

తే. నాకుజాతునిచే రఘునాయకుండు, వ్యాసుచేఁ బాండవులు కాళిదాసుచేత
భోజుఁడు ప్రసిద్ధినొందిరి భువిని దమకు, నడక లెల్లను గథలుగా నుడువుకతన. 42

క. ఇమ్మహిని మునులచే వెలసె మ్మును గావ్యములు "నానృషిః కురుతే కా
వ్య" మ్మనువచనార్థంబే, సమ్మతి గలివేళ సుకవిజనులే మానుల్. 43

సత్కవిలక్షణము.

క. ధరణీసురుఁడు ప్రశాంతుఁడు, గురుభక్తుఁడు శుచియుఁ గల్పకుఁడు పూర్వకవీ
శ్వరవాక్ప్రయోగదక్షుఁడు, గరుణామతి యెవ్వఁడతఁడు కవియనఁ బరఁగున్. 44

క. శ్రుతిశాస్త్రాంగపురాణ, ప్రతతియు నితిహాసకావ్యభరతాగమముల్
స్మృతిసంగీతరతికళా, గతుల నలంకృతుల నెఱుఁగఁగాఁ దగుఁ గవికిన్. 45

సప్తవిధకవులు.

ఆ. వినుతిఁ గాంతు రిల వివేకివాచకరాచి, కార్థశిల్పభూషణార్థు లనఁగ
మార్దవానుగతసమాహ్వయుఁడు ననంగఁ, గవులు సప్తనామకములతోడ. 46

సీ. గణవర్ణశబ్దార్థగుణదోషనికరంబుఁ బరికించి కూర్చుఁ గబ్బము వివేకి
బహుతరానుప్రాసపదబంధనియమంబు వదలక కృతిసేయు వాచకుండు
మృదుమధురోక్తులు వెదకి కావ్యం బెల్ల రచియించుఁ బదపడి రాచికుండు
మితశబ్దములలోన నతివిపులార్థంబు నిమిడించు నర్థాఖ్య నెసఁగునతఁడు

తే. సెప్పు యమకంబు లెప్పట్ల శిల్పకుండు, పొందుపఱుచు నలంకృతుల్ భూషణార్థి
సరళపదవిరళార్థవిస్ఫురణముగను, జూపు రస మెంను మార్దవస్ఫుటకరుండు. 47

కుకవినిరసనము.

తే. జల్లిపదములు నాలుగు సంతరించి, గురువు లిడుచోట లఘువులు గొన్ని గూర్చి
విరతి గూడక మీఁదలు వెతకికొనుచు, నచ్చు పొల్లలపై నుంచునతఁడు కవియె. 48

తే. వ్రణము గని నిర్మలాంగంబు వదలునీఁగ
యనఁ గుకవి తప్పుఁ గని యొప్పు నడఁచిపుచ్చు
జల ముడిగి పాలు ద్రావుహంసంబుకరణిఁ
దప్పు విడనాడి యొప్పు సత్కవి గ్రహించు. 49

తే. తనకుఁ దెలియని పన్నియుఁ దప్పు లనుచుఁ
గుకవి హాస్యంబు గావించు సుకవివరుఁడు
దడవు యోజించి తెలియు నంతటను దెలియ
కున్నఁ దద్దయుఁ బెద్దలయొద్దఁ దెలియు. 50

క. ధరఁ దమరు సత్కవుల మని, పరులు కుకవు లనుచుఁ గృతులఁ బరిహాస మొన
ర్తురు గర్వమతు "లయోగ్యః, పురుషో నాస్తి" యనుమాట బుద్ధిఁ దెలిసియున్.

క. భ్రష్టులు తామే సర్వో, త్కృష్టకవుల మనుచు సభఁ జరింతురు "బాణో
చ్ఛిష్టం జగత్త్రయ" మ్మను, నష్టాక్షరమునను గాదె యడఁకువ మదికిన్. 52

కవితాప్రశంస.

తే. విబుధలోకంబు "కవితైనవిద్య" యనుచుఁ, జదువుచనార్థమునను సంశయముగలదె
విద్యలకు నెల్ల నుత్తమవిద్య కవిత, దానిఁ దెలియుట విశ్వ మంతయును గనుట.

క. ధారుణి నాకుజమారుతి, పారాశర్యులు చరించుభావుకశిష్టా
చార మవశ్యక మని కవి, తారతమతు లైరి కాళిదాసప్రముఖుల్. 54

మ. జననాథాగ్రణి యాత్మరాజ్యమున నిచ్చల్ పూజ్యుఁ డాసీమఁ బా
సినఁ దా గవ్వయుఁ జేయఁ డన్నికడలన్ శ్రేష్ఠుండు విద్వాంసుఁ డా
యనకన్నం గవి మేటి యౌ "సుకవితా య ద్యస్తి రాజ్యేన కిం"
మ్మనువాక్యంబు నిజంబు దీనిఁ గని కావ్యంబుల్ రచింపం దగున్. 55

క. వనితయుఁ గవితయుఁ దా నై, చను దెంచుట గలుగునేని సరసం బగు ధా
త్రిని బల్మికోలు గావించిన విరసం బగు నటంచుఁ జెప్పిరి విబుధుల్. 56

క. ఛందోలంకారాదుల, యందలిపాళ్లీలఁ దుదిని వ్యర్థము గావే
సుందర మగువాక్యంబుల, పొందెఱిఁగి రచించుబుద్ధి పుట్టక యున్నన్. 57

క. విరచించుశక్తి పుట్టని, పురుషునిచదువులు ప్రకాశములు గావు వసుం
ధరఁదీపరహితసదనాం,తరమున రేయిఁ బడియున్న ద్రవ్యములక్రియన్. 58

తే. ఆశుధారాకవిత్వంబులందు శయ్య, లుపమ లుత్ప్రేక్షలును లేక యుండుఁ గాన
నెంత యోజించినను బద్య మంత సార,వంత మగుఁ గాన నిలుకడ వలయుఁ గృతికి.

దేశభాషావిశేషంబులు.

మూ. సూ.—స్వస్థానవేషభాషాభిమతాః స్వంతో రసప్రలుబ్ధధియః,
లోకే బహుమన్యంతే వైకృతకావ్యాని చాన్య దపహాయ. 5

మ. నిజదేశంబులవేషభాషలపయి న్నిత్యాభిమానస్థులై
ప్రజ మెచ్చ న్రసలుబ్ధబుద్ధు లగుచుం బ్రాజ్ఞుల్ స్వదేశ్యంబులే
నిజ మంచుం గొని యన్యదేశములవాని న్మెచ్చ రేపట్టునన్
గజరాజావన ప్రస్ఫుటార్థరసముల్ గా వంచు నెల్లప్పుడున్. 60

క. తమతమబాసలకవితలు, దమతమదేశముల కొప్పిదము లగుఁ బరదే
శములకుఁ గూడ నొకింతయు, నమరో క్తులు సకలభూములందును వెలయున్. 61

క. తలఁపఁగ సంస్కృతకావ్యం,బులు దమయర్థములు సకలభూజనములకున్
దెలిసినను దెలియకున్నను, బొలు పొందఁగ నిచ్చు నాల్గుపురుషార్థంబుల్. 62

క. హరికథ లైనను దమకు,ర్థరసానుభవంబు లేనిరసవద్దేశాం
తరభాషాకావ్యంబులు, దొరకొని పఠియింప ముక్తి దొరకునె దానన్. 63

క. ఆయాదేశమువారికి, నాయాదేశంబుభాష నమరినకావ్యం
బాయతపురుషార్థంబులఁ, బాయక సమకూర్చు దేవభాషయు పోలెన్. 64

క. సురభాషార్థము దెలియని, తరుణులకును శూద్రులకును దమతమసీమం
బరఁగినమాటలఁ జెప్పిన, పరకావ్యము పఠనమున కవశ్యక మయ్యెన్. 65

క. క్షితి మ్లేచ్ఛభాష శ్రుతిగ,ర్హిత మగు నట్లైన నాధరిత్రిని దానిన్
మతి రోసి విడువఁ గూడదు, సతతము వ్యవహారహాని సంధిలుకతనన్. 66

క. నీతం బని దేశీయము, జాతీయంబును పచించుసమయమున నిజ
క్ష్మాతలభాషాకృతులను, ఖ్యాతిగ మ్లేచ్ఛోక్తు లాదిగాఁ గూర్తు రజా. 67

ఆంధ్రకవితాపితామహునిచాటుధార:—

మ. సమరక్షోణిని కృష్ణరాయలభుజాశాతాసిచేఁ బడ్డమ
ర్దమదోర్దండబెడందకోట యవనవ్రాతంబు సప్తాశ్వమా
ర్గమునం గాంచి "శబా సహో హరిహరంగా [1]ఖూబు ఖోడాకితే
తుముకీభాయిలభాయిదేములికి" యందుర్మింటికిం బోవుచున్. 68

నందితిమ్మనచాటుధార:—

శా. రాయగ్రామణి కృష్ణరాయ భవదుగ్రక్రూరఖడ్గాహిచేఁ
గాయం బూడ్చి కళింగదేశనృపతుల్ [2] "కానిర్ఘురీఘోషణీ
మాయాభీకుముటూకులోటుకుహుటూమాయాసటాజాహరే
మాయాగ్గేయమడే" యటండ్రు దివి రంభాజారునిన్ యక్షునిన్. 69

కాళహస్తిమాహాత్మ్యమునందు:—

సీ. బిజ మాడుదేవర నిజకృపామహిమఁ జె న్నారునాయిల్లు బిడారు నీకు
నాకు నీపాదార్చనము సేయ నడలింగమూర్తి సేకుటె వచ్చి మూర్త మాడి
యొడయచిత్తేశ నాయునికి నీమజ్జన మాడుశివార్చన మాడు బేకు
విచ్చేయుఁ డిది బూది వీడియం బందుకో జంగమస్వామి నాసదనమునకు

తే. నోగిరంబులు మంచి మే లోగిరములు, నావటించెదఁ బదుఁడు మీ [3]రారగింపఁ
బ్రతిదినంబును జంగమార్చనము లేక, తనువు వడ నొల్ల రూపకందర్ప యనఁగ. 70

భాషాప్తకోత్పత్తివివరణము.

తే. భాష రెండుదెఱంగులఁ బరఁగుచుండు
సంస్కృతము ప్రాకృతము నన సంస్కృతంబు
ప్రకృతి యన నొప్పు దానికిఁ బ్రాకృతంబు
వికృతి యగుఁ దంగెడాహ్వాయవిషయవాస. 71

తే. భారతీదేవిశైశవభాషితంబు, ప్రాకృతము పంచవిధ మయ్యెఁ బ్రాకృతంబు

1 ఖూజు ఖోదాకితే (ప); ఖూబు ఖోడాకితే (వా); ఖూబుఘోడాకితే (పె).

2 కానిర్ఘురీపోఫణీ, మాయాభీకుముటూకులోటుకుహుటూమాయాసటాజాహరే, మాయాగ్గేయమటా (వా); కానిర్ఘురీపోషణా మాయాభీకుముమీకులోమికుహుమీ మాయాసటాజాహరే, మాయాగ్గేయమడే (ప); కానిర్ఘురీఘోఫణీ, మాయాభీకుముటూకుటోటికుహుటీ మాయాసటాజోహరే, మాయాగ్గేయమటా (పె).

3 రారగించ.

శౌరసేనియు మాగధీసంజ్ఞికయును, గ్రమతఁ బైశాచికయు నపభ్రంశ మనఁగ.72

క. నామ మపభ్రంశం బని, సామాన్యముగాఁ దలంపఁ జన దది భాషా
భామా శిశుత్వభాషిత, మై మెలఁగుటచే సుశబ్దమగు నెల్లెడలన్. 73

ఆ. పద్మపత్రనేత్ర పైశాచికాభాష, యందు భేద మించుకంత గలిగి
సొంపు మీఱుచుండు చూళికా పైశాచి, లెక్కలోనఁ దాను నొక్క టగుచు.

తే. ప్రాకృతాదులు చెడి తజ్జపదము లగుచుఁ
బలు తెఱంగులఁ దనలోనఁ గలసియుండు
కతన నీయాంధ్ర భాషయుఁ గవిమతంబు
నందుఁ బ్రాకృతభేదంబె యనఁగ నొప్పు. 75

క. క్షితి భాష సంస్కృతప్రా, కృతసంజ్ఞల ద్వివిధ మయ్యె నెంచఁగఁ దత్ప్రా
కృతము వెస నేడు తెఱఁగుల, వితత మగుట నెల్ల నష్టవిధభాష లగున్. 76

తే. సంస్కృతము ప్రాకృతంబును శౌరసేని
జగతిపై మాగధియును బైశాచికయును
చూళికయు నపభ్రంశంబు సొరిది నాంధ్ర
భాషయును నివి చను నష్టభాష లనఁగ. 77

ఆ. వరరుచిప్రణీతవాక్యంబులను బతం, జలికృతోరుభాష్యములను వెలయు
పాణినీయసూత్రపఙ్క్తిని జనియించు, శబ్దజాల మెల్ల సంస్కృతంబు. 78

తే. ఇలఁ ద్రివిక్రమరచితవృత్తులను హేమ, చంద్రసూరిప్రణీతభాష్యంబుచేతఁ
దనరువాల్మీకిమూలసూత్రములవలనఁ, బ్రాకృతాదిషడ్భాష లుద్భవముఁ జెందె. 79

క. తెలుఁగునకుఁ బొడమె లక్షణ, ములు బాలసరస్వతిప్రముఖబుధకృతతిచే
కలవలనను దెల్లం బై, చెలు వగు నీయాంధ్రశబ్దచింతామణిచేన్. 80

సీ. స్వర్గలోకప్రశస్తము సంస్కృతము మహారాష్ట్రిదేశీయంబు ప్రాకృతంబు
శూరసేనాఖ్యఁ బ్రసుతి కెక్కునాటను జను లాడునదియె పో శౌరసేని
మగధదేశోక్తులు మాగధీభాష పిశాచసంజ్ఞికము లై జగతిఁ బొదలుఁ
[1]పాండ్యకేకయసాల్వబాహ్లికాంనూపగాంధారనేపాళకుంతలసుదేష్ణ

తే. భోజకన్నోజకంబులఁ బొసఁగుమాట, లరయఁ బైశాచికాచూళికాహ్వయములు
వెస నపభ్రంశ మాభీరవిషయజాత, మాంధ్రభూమిభవం బాంధ్ర మయ్యె శౌరి.

తే. దేవభూసురమునిధరిత్రీతలేంద్ర, సచివకంచుకివిటవిదూషకవిరక్త
వారయోషిన్నృపామాత్యవనితలకును, జెప్పఁదగుసంస్కృతము సుధాసింధుశయన.

1 పాండ్యకేకయ హైవబాహ్లీకసుహ్యాగాంధార.

సీ. క్షపణకజైనాదికర్మహీనులకును భామాజనులకును బ్రాకృతంబు
క్షితివైశ్యశూద్రప్రభృతిమధ్యమాధమజాతుల కెల్లను శౌరసేని
ధీవరలుబ్ధకాదివినీచజాతులమానవులకు నెల్ల మగధభాష
మొగిఁ బిశాచాసురముఖ్యుల కెల్లఁ బైశాచికానామభాషాద్వయంబు
తే. పతితచండాలయవనాదిపరమనీచ, జాతినరుల కపభ్రంశ మీతెలుంగు
సీమవారికి నాంధ్రంబుఁ జెప్పవలయుఁ, గావ్యనాటకముల గోపికాభుజంగ. 83

ప్రకృతివికృతిభేదంబులు.

మూ. సూ:— ఆద్యప్రకృతిః ప్రకృతిశ్చాద్యే* త్వేషాతయోర్భవేద్వికృతిః. 6

తే. క్రమమునను సంస్కృతప్రాకృతములు రెండుఁ
బరఁగు నాద్యప్రకృతియును బ్రకృతి యనఁగ
వెలయు నీరెంటికిని దెల్గు వికృతి యనఁగ
నందగోపాంగనాపుత్ర నలిననేత్ర. 84

తద్భవస్వరూపము.

మూ. సూ:— కేవలతయానుసర్పత్యుభే చ యేయం యథాతథా భాషా.

తే. ప్రకృతులను రెంట రెండురూపముల నమరు
తద్భవములు ప్రత్యేక మాంధ్రంబు లగుచుఁ
జంద్రునకుఁ జందురుం డని సంస్కృతమునఁ
జందుఁ డని ప్రాకృతమున నీచందమునను. 85

ఇందునకు తెలివిడి. శబ్దసూత్రము:— ప్రయోగమూలం వ్యాకరణమ్.

దీని అర్థము:—శబ్దశాస్త్రము లోకమునందు ప్రవర్తించు ప్రయోగములే మూలముగా కలది. ఇటన్నందుచేతను వ్యాకరణశాస్త్రము లోకవ్యవహారము ననుసరించి చెప్పుచున్నది అనుట. అటుగాన లోకవ్యవహారసిద్ధములైనను తద్భవములకు లక్షణము తెలియవలెను. అది యెట్టు లనిన: తెలుఁగునకుం బ్రాకృతభాష ప్రకృతి అనిపించుకొనును. ఆప్రాకృతమునకు సంస్కృతభాష ప్రకృతి అనిపించుకొనును. అటుగాన ప్రకృతు లనఁగా సంస్కృతప్రాకృతముల రెంటికిని పేరు. ఆ రెంటియందును కొన్ని తద్భవములు, ప్రత్యేకముగా ఒక్కొక్కదానను ఒక్కొక్కవిధమున పుట్టి రెండురూపములను దెలుఁగులలో గలసి యున్నవి. కనుక వాని కన్నిటికిని దెలియునట్లుగా అందులోపల నొకచంద్రశబ్దమునకుఁ జెప్పుచున్నాము. సంస్కృతము

* 13–వ పేజిలో ఈశ్లోకక్రమము మారియున్నది.

నందుఁ గల ద్విత్వాక్షరమునందు క్రిందను జడ్డ యై యుండెడు రేఫము ప్రాకృతభాషగాఁ బలుకునప్పుడు లోపముగాను అవునుగనుక ఆరేఫము లోపము గాక ప్రత్యేకముగా [1]ముందర ఒకయక్షరమై నిలుచుటచేతను దకారమునకుఁ బ్రాకృతమందు రాని కొమ్ము వచ్చుటచేతను జందురుశబ్దము శుద్ధసంస్కృతశబ్దముననే అయినతద్భవము గాని సంస్కృతము చెడి అయిన ప్రాకృతమువలనను అయినది గాదు.

చజౌ తజ్జే ప్రాకృతే చ దంత్యావేవ న సంశయః.

టీ. తజ్జే=తద్భవమునందును, ప్రాకృతే చ=ప్రాకృతమునందును, చజౌ=చకారజకారములు రెండును, దంత్యావేవ=దంత్యవర్ణములే అవును. తాలవ్యములు గావనుట. సంశయః=సందేహము, న=లేదు. ఇటను అథోక్షజఫక్కికావచనముచేత ఇదియు సంస్కృతజాతమైనతద్భవము గనుక మొదల నున్నచకారము దంత్యమయి తెలుఁగు తత్సమము చేయఁగా చందురుండు అని అయినది. ప్రాకృతమునె అయినట్లాయెనా దకారముక్రిందటిరేఫము లోప మౌనుగాని, ప్రత్యేకాక్షర మై యుండదు. దకారమునకుఁ బొల్లును రాదు. అది యెట్లంటేని.

ప్రాకృతవ్యాకరణసూత్రంబులు.

కగచజటడతదపబమగకగపశో రుపర్యద్రే.

వృ. ఉపరి స్థితానాం స్పర్శవర్గాద్యత్సతీయానాం మవర్గజిహ్వామూలీయోపధ్మానీయానాం శషసానా మేతేషాం సంయుక్తోపరివర్తే లోపఃస్యాత్ నతు ద్రశబ్దే.

టీ. ఉపరిస్థితానాం=మీఁదనున్న ద్విత్వాక్షరములందు, స్పర్శవర్గాద్యత్సతీయానాం=కచటతపగజడదబలకు, మవర్గజిహ్వామూలీయోపధ్మానీయానాం (ఁక-ఁప-అని-కపలకు ముందర్థవిసర్గసదృశము లయినవర్ణములు జిహ్వామూలీయోపధ్మానీయంబులనంబడు).మకారఁకఁపవర్ణములకు,శషసానాంచ=శషసలకును, లోపః=అదర్శనము, స్యాత్=అగును. ఇందుచేతను జంద్రశబ్దమునందు రేఫమునకు మీఁద నుండెడిదవర్ణమునకు లోపమురాఁగా 'నతు ద్రశబ్దే' ద్రకారము గలశబ్దమునందు లోపము లేదు. ఇటన్నందువలన దవర్ణము లోపము కాదాయెను.

సూ:—రవలా మధశ్చ.

వృ. అధస్థితానాం రవలానాం లోప స్స్యాత్.

టీ. అధస్థితానాం=జడ్డలు గలయక్షరములయందుఁ గ్రింద నున్న, రవలానాం=రేఫవకారలకారములకు మూఁటికిని, లోపః స్యాత్=లోప మౌను, ఈసూత్రముచేతను దకారము క్రిందనున్న రేఫము లోపముకాఁగా చంద అనియుండెను.

---

1 ముంగల (వా).

సూ. శేషాదేశస్యాహ్రోచోఖోః.

వృ. హాకారరేఫవర్జిత స్యానాదేః శేషస్యాదేశస్య చాచఃపరస్య ద్విత్వంస్యాత్.

టీ. హాకారరేఫవర్జితస్య=హాకారమును రేఫమునుగాక తక్కినటువంటి, అనాదేః=మొదలిదిగానటువంటి, శేషస్య=లోపముకాఁగాచిక్కినదానికిని, ఆదేశస్య చ=ఆదేశమైనదానికిని, అచః పరస్య=అచ్చుకంటె పరమైనదానికిని, ద్విత్వం=జడ్డ, స్యాత్=అవును. ఇందువలనను హవర్గము రవర్గముగాదు గనుకను శబ్దాద్యక్షర దకారమును రేఫమును సంయుక్తమైనటువంటి ద్రవరమునం దధస్థిత మైనరేఫము. లోపముకాఁగాను చిక్కినవి గనుకను జకారముమీఁద నున్న అకార మచ్చు గనుక దానిమీఁద నున్నది గనుకను దకారమునకు జడ్డ వచ్చెనుగనుక చంద అయెను. ఇది ప్రాకృతభాష గనుక మునుపు చెప్పినయఘోక్షజవచనమునను ఆది నున్నచకారము దంత్యాక్షరమాయెను. అది తత్సమము చేయఁగా చంయఁడని నిలిచెను. కాఁబట్టి యీ మాట సంస్కృతమునఁ బుట్టినప్రాకృతమున నే అయినతద్భవముగాని శుద్ధసంస్కృతమున నైనది గాదు. ఈరెండుశబ్దములును ఆదిమకవిప్రయోగప్రసిద్ధములై కనుక ఇటువంటివన్నియుఁ బ్రకృతులను రెంటను రెండువిధములను బుట్టిన వని తెలిసికోను నది. ఇందునకుఁ బ్రయోగము.

నరసింహపురాణమునందు:—

చ. సురుచిరపానపాత్రమున సుందరి యొక్కతె కేల నిండుచం
దురుఁడు ప్రకంపితాంగములతోఁ దిలకించెఁ దదానవాంబుజ
స్ఫురితవికాసవైభవము సొంపు లడంకువ మ్రుచ్చిలింపఁ జె
చ్చెరఁ జనుదెంచి కట్టువడి చేడ్పడి భీతి వడంకు[1]చాడ్పునన్. (ఆ. ప. 97) 86

నైషధమునందు:—

చ. కెరలి మహాసివేమసహకృత్వరి తద్భటకోటిచాతురీ
తురి సమరాంగణంబులఁ జతుర్హారిదావరణంబులన్ యశోం
బరముల [2]నేయుచుండు బహుభంగులఁ బున్నమనాఁటినిండుచం
దురునునుసోగవెన్నెలలతోఁ దులఁ దూగెడుతద్గుణంబులన్. (ఆ. ప. 50) 87

ఆ. తెలుఁగు లొక్కకొన్ని దేవతాభాషనై, తద్భవంబు లగుచుఁ దనరుచుండు
ధరణిఁ గొన్ని ప్రాకృతమున నై యగుచుండుఁ, దెలియవల యు[3]వాని తెలుఁగులెల్ల.

తే. ప్రాకృతము నంటక నిలింపభాషనయ్యెఁ, దజ్జము సముద్రమునకు సంద్రంబటంచు
నాకసద్భాష నంటక ప్రాకృతమున, నైనచో దానిని సముద్ద మనఁగ వలదె. 89

1 కైవడిన్ (పె). 2 నేచు (ప. పె). 3 దాని (వా. పె).

ఇందునకు తెలివిడి. కొన్ని తద్భవములు లోకమునం దాద్యప్రకృతివలననే యయినవి గాని ద్వితీయప్రకృతి నయినవి గావు. అవియెటువంటివనఁగా: అందు లోపల సముద్రశబ్దమున కొక్కటికిఁ జెప్పుచున్నాము. మొదలిప్రకృతియందు లోప మయ్యెడుదకారము క్రిందటి రేఫము లోపము గాక నిలిచినందుచేతను, సంద్రశబ్దము ప్రథమప్రకృతి నైనతద్భవముగాని ద్వితీయప్రకృతి నైనది గాదు. అది తత్సమముచేయఁగా సంద్ర మయినది. రెండవప్రకృతినేలయిన "కగచజటడతదపబమయ్ళకళ్లపశోరుపర్యద్రే" అన్నందునఁ జంద్రశబ్దమునకువలెనే సముద్రశబ్దమునందలిదకారమునకు లోపముగా రాఁగా "నతు ద్రశబ్దే" అనుటవలన లోపము రా దాయెను. "రవలా మధశ్చ" అని మునుపు చెప్పినసూత్రముచేత దకారము క్రింది రేఫము లోపము గాఁగా సముద అని నిలువఁగా "శేషాదేశస్యాహోఽ్రిచోఖోః" అనుదానివలనను మునుపటివలెనే దకారమునకు జడ్డ వచ్చెఁ గనుక సముద్దయాయెను. అది తత్సమము చేసిన సముద్దము అని యుండవలెను. ఈమాట ఆదిమకవులు ప్రబంధములను వాడినవారు కాదు సంద్ర మనియేచెప్పికొన్నారు. అటుగనుక నిటువంటి వెల్లను శుద్ధసంస్కృతమున నైనతద్భవము లని తెలిసికొనునది.

లక్ష్మీశబ్దమునకు:—

క. నాకులభాషను ముట్టక, ప్రాకృతమున లచ్చి దాఁ బరఁగు లచ్చి యనఁగ
నాకోక్తి యైన లక్ష్మికిఁ, బ్రాకటముగ లక్కిమి యని పలుకఁగ వలదే. 90

దీనికిం దెలివిడి. లోకమునందుఁ దద్భవములు కొన్ని ప్రాకృతభాషవలన నైనవే కాని దేవతాభాష నైనవి గావు. అవి యె ట్లన: లక్ష్మీశబ్దమునకుం జెప్పుచున్నాము.

సూ. మనయానాం.

వృ. అధస్స్థితానాం మనయానాం లోప స్స్యాత్.

టీ. అధస్స్థితానాం=ద్విత్వాక్షరములయందుఁ గ్రిందనున్న, మనయానాం=మకార నకార యకారములకు, లోపః=లోపము, స్యాత్=అగును. ఇందువలన క్షకారము క్రింద నున్న మకారమునకు లోపము గాఁగా లక్షియని యుండెను.

సూ. క్షః.

వృ. క్షస్య ఛస్స్యాత్.

టీ. క్షస్య=క్షకారమునకు, ఛః=ఛకారము, స్యాత్=అగును. దీనిచేత క్షకారమునకు ఛకారము రాఁగా లఛి యనురూపము సిద్ధించెను. తెలుఁగునందు స్పర్శవర్గద్వితీయవర్ణములు లేవు గనుక లచ్చి యని నిలిచెను. ఇది ప్రాకృతంబున నైనతద్భ

వము గాని, దేవభాష నైనతద్భవము గాదు. సంస్కృతమున నయ్యేనేని క్రింద నున్నమకారము ప్రత్యేకము స్పర్శవర్గద్వితీయము ముంగల నొకయక్షర మై నిలిచె నేని లక్షిమి యవును. ఆంధ్రమునందు షకారము లేదు గనుక అది లోప మై కకారమునకు ద్విత్వము రాఁగా లక్కిమి, వికల్పమున జడ్డ లోప మైన లకిమి యాయెను. ఈరెండువిధములతద్భవములలోను బూర్వకవులు ప్రబంధములయందు లచ్చి యని ప్రయోగించినారు గాని లకిమి యని ప్రయోగించినవారు కారు గనుక నిట్టిశబ్దములెల్లను ద్వితీయప్రకృతి నైన వని యెఱుంగునది. దీనికి బ్రయోగము:—

విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. వచ్చినవాఁడు ఫల్గునుఁ డవశ్యము గెల్తు మనంగ రాదు రా
లచ్చికి నై పెనంగినబలంబులు రెండును గెల్వ నేర్చునే
హెచ్చుగుఁ గుం దగుఁ దొడరు టెల్లవిధంబుల గోర్చునట్లు గా
కిచ్చఁ దలంచి యొక్కమెయి నిత్తటి బొం దగు నేతయుం దగుఁ. 91

(ఆ. 4. ప. 234)

రామాభ్యుదయమునందు:—

(తే. రాచపాఱునిజన్నంబు గాచినాఁడు, లచ్చిపుట్టిల్లు కోలకుఁ దెచ్చినాఁడు
చాలుకేరింటితొయ్యలి నేలినాఁడు, పుడమి [1]నునుమించు ప్రొద్దువంగడమునందు.)

తే. శౌరసేన్యాదిపంచభాషలను బ్రాకృ, తంబులో భేదములు గానఁ దద్భవములు
వానియందును బుట్టును వర్ణభేద, ములును బంచవిధంబు లై తెలుఁగునందు. 93

తే. శౌరసేని జూదంబు పైశాచియందు, సాన చూళిక యనియెడుదాన రాచ
కొల మపభ్రంశభాషోక్తివలన మాఁగ, దనరు మాగధి జక్కులు తద్భవములు.

ఇందునకు తెలివిడి ద్యూతశబ్దమునకు:—

సూ. ద్యర్యోర్జః.
వృ. ద్యకారస్య ర్యకారస్య చానయో ర్జకారాదేశ స్స్యాత్.

టీ. ద్యకారస్య=ద్య అనుఅక్షరమునకు, ర్యకారస్య చ=ర్య అను అక్షరమునకును, అనయోః=ఈరెంటికిని, జకారాదేశ స్స్యాత్=జవర్ణ మాదేశ మవును. ఇందున ద్యకారమునకు జకారము రాఁగా జూత మని యుండెను.

[1] నన.

సూ. ద స్తస్య శౌరసేన్యా మఖావచో స్తాః.

వృ. అనాదే రచః పర స్యాసంయుక్తతకారస్య దః స్యా చ్ఛౌరసేన్యాం.

టీ. అనాదేః=మొదటియక్షరము కానటువంటి, అచః పరస్య = అచ్చుకంటెం బరమైయున్న, అసంయుక్త=సంయుక్తము కానటువంటి, తకారస్య=తవర్ణమునకు, ద స్స్యాత్=దవర్ణ మౌను, శౌరసేన్యాం=శౌరసేనియందు. దీనిచేత తకారమునకు దవర్ణము రాఁగా జాద మాయెను. ఇది శౌరసేనిభాష నైనతద్భవము.

ఇందునకుం బ్రయోగము సభాపర్వమునందు:—

క. జూద మిది యేల యుడుగుము, భేదము దమలోనఁ బుట్టుఁ జెలుచన యుష్ప
ద్భేదమునఁజేసి యొగ్గు, త్పాదిల్లు ధరిత్రిఁ బ్రజకు [1]భయజననం బై.(అ. 2. 135)

నైషధమునందు:—

క. కాదంబరి ద్రావింతును, జూదం బాడింతుఁ గతల జొక్కులఁ బెట్టన్
బైదలుల నియోగింతును, వైదర్భతనూజమీఁదివల పుడిగింతున్.(అ. 7. 120)96

శాణశబ్దమునకు:—

సూ. శషసాః శుః.

వృ. శషసాః శుసంజ్ఞా స్యుః.

టీ. శషసాః=శకారషకారసకారములు, శుసంజ్ఞాః=శు అనుసంజ్ఞ గలవి, స్యుః=అగును.

సూ. శో స్సత్.

వృ. శషసానాం సకార స్స్యా న్నిత్యమ్.

టీ. శషసానాం=శకారషకారసకారములకు, సకార స్స్యాత్=సవర్ణ మవును, నిత్యం = నిత్యముగా. ఈసూత్రమువలన శకారమునకు సకారము రాఁగా సాణ అని యుండెను.

సూ. నో ణనోః పైశాచ్యామ్.

వృ. ణకారనకారయోః నకార స్స్యాత్ పైశాచ్యామ్.

టీ. ణకారనకారయోః=ణవర్ణ నవర్ణములకు రెంటికిని, నకారః స్యాత్=నవర్ణ మవును, పైశాచ్యామ్=పైశాచియందు. ఇప్పుడు చెప్పినదానను ణకారమునకు నవర్ణము రాఁగా సానఅయెను. ఇది పైశాచకభాష నైనతద్భవము.

---

1 భయజనకం బై (పె).

రాజకులశబ్దమునకు:—

సూ. గజడదబఘఝఢధభాం కచటతపాః ఖఛఠథఫాః.

వృ. స్పర్శవర్గతృతీయచతుర్థానాం, తత్తత్ప్రథమద్వితీయాః క్రమేణ స్యుః.

టీ. స్పర్శవర్గతృతీయచతుర్థానామ్=స్పర్శవర్గములయందు మూఁడవ యక్షరములకును నాలవవానికిని, తత్తత్ప్రథమ ద్వితీయాః = ఆయావర్గములయొక్క మొదలియక్షరములును రెండవయక్షరములును, క్రమేణ=వరుసగా, స్యుః=అవును. ఈసూత్రమున జకారమునకు చకారము రాఁగా రాచ యాయెను. కులమునకు కొలము ఆయెను. అది సమము చేసిన రాచకొలము. ఇది చూళికాపైశాచికాభాష యైనతద్భవము.

మూఁకశబ్దమునకు:—

సూ. అచోఽస్త్వావఖౌ కఖతథపఫాం గఘదధబభాః.

వృ. అచః పరేషా మసంయుక్తానా మనాదీనాం-కతపవర్గ ప్రథమద్వితీయానాం తృతీయచతుర్థాః క్రమేణ స్యుః.

టీ. అచః పరేషాం=అచ్చుకంటె పరము లైనటువంటి, అసంయుక్తానాం=సంయుక్తాక్షరములుగానటువంటి, అనాదీనాం=మొదలివిగానటువంటి, కతపవర్గప్రథమద్వితీయానాం=కతపవర్గములయొక్క మొదలి యక్షరములకును, రెండవవానికిని, తృతీయచతుర్థాః=తమవర్గములయందలి మూఁడవనాలవయవి, క్రమేణ=వెంబడిగాను, స్యుః=అవును, ఇది అపభ్రంశభాష యైన తద్భవము. ఇందువలనను కకారమునకు గకారము రాఁగా మూఁగ ఆయెను.

ఇందునకుఁ బ్రయోగము.—

సారంగధరచరిత్రమునందు:—

చ. తలవరు లేఁగ లేఁగఁ బులితండము నెత్తుటిజొత్తుకై హాలా
హలిమెయి రాగ రాఁగలయునంటి వృకంబులు క్రొంబొదల్ రొదల్
చిలుకుచు నీఁగ నీఁగలును జీమలు దొంతర లై పయిం బయిం
బిలబిల మూఁగ మూఁగవలె బెగ్గిలి పల్కఁగ లేక వేదనన్. (అ. 3. 117) 97

యక్షశబ్దమునకు:—

సూ. ఆదే ర్యో జః.

వృ. ఆదే ర్యస్య జ స్స్యాత్.

టీ. ఆదేః=శబ్దాది నుండెడు, యః=యకారమునకు, జః=జకారము, స్యాత్=అవును. దీనిను మొదలియకారమునకు జకారము రాఁగా జక్ష అని యుండెను.

సూ. క్షః.

వృ. క్ష ఇత్యస్య జిహ్వామూలీయః స్యాత్.

టీ. క్ష ఇత్యస్య=క్ష అను నక్షరమునకు, జిహ్వామూలీయః=జిహ్వామూలీయము, స్యాత్=అగును. పాణినీయవ్యాకరణమునందు'ᳵక ఇతి జిహ్వామూలీయః' అన్నందుచేత, జిహ్వామూలీయ మనఁగాను దాపలివిసర్గము గల కకారమునకుఁ బేరు గాన ᳵక అనునది రాఁగా జᳵక యని నిలిచెను, మునుపు చెప్పిన అధోక్షజఘక్కికావచనమువలన జాక్షరము దంత్యాక్షర మాయెను. ఆంధ్రమునందు విసర్జనీయము లేదు గనుక నది లోపింపఁగా జక్క అని యుండె అది తత్సమము చేయఁగా జక్కులు ఆయెను. ఇది మాగధీ భాష నైనతద్భవము.

సీ. కుక్క గోలెం బోలి కూళ గుండము కంతి గుజ్జు కరాటంబు గజ్జి కట్టె
సిక చేఁత చిక్కంబు చిన్నె సింగము సెజ్జ లక్క లచ్చన సుద్ది లయ్య లాగు
ప్రోడ పొత్తము పోఁక పుడమి బన్నము బూది బీరంబు బికిరంబు పిట్టు పుటము
వదినె వెన్నుఁడు వంక వడుగు నీడెము వన్నె రక్కసి రవణంబు రిక్క పగ్గ
తే. పీఁట దయ్యము తోరంబు పెట్టె మట్టి
బత్తి జతనంబు జాతర ముత్తియంబు
దాది కుప్పస మిటికె నిద్దంబు పెరిమె
యివము దెస డిగ్గి యనఁగఁ దద్భవము లయ్యె. 98

దీనికివివరము:—కుర్కురశబ్దమునకు కుక్క, గోళశబ్దమునకు గోలెము, ఆలిశబ్దమునకు ఓలి, క్రూరశబ్దమునకు కూళ, కుండశబ్దమునకు గుండము, గ్రంథిశబ్దమునకు కంతి, కుబ్జశబ్దమునకు గుజ్జు, కరండశబ్దమునకు కరాటము, ఖర్జూశబ్దమునకు గజ్జి, కాష్ఠశబ్దమునకు కట్టె, శిఖాశబ్దమునకు సిక, చేష్టాశబ్దమునకు చేత, శిక్యశబ్దమునకు చిక్కము, చిహ్నశబ్దమునకు చిన్నె, సింహశబ్దమునకు సింగము, శయ్యకు సెజ్జ, లాక్షకు లక్క, లాంఛనకు లచ్చన, సూక్తికి సుద్ది, లంజకు లయ్య, లంఘకు లాగు, ప్రౌఢకు ప్రోడ, పుస్తకమునకు పొత్తము, పూగకు పోఁక, పృథివికి పుడమి, భగ్నమునకు బన్నము, భూతికి బూది, వీరశబ్దమునకు బీరము, భిక్షకు బికిరము, పిష్టమునకు పిట్టు, స్ఫుటకు పుటము, వధూనికి వదినె, విష్ణునకు వెన్నుఁడు, వక్రమునకు వంక, వటునకు వడుగు, వీటికి విడ్డెము-వీడెము, వర్ణమునకు వన్నె, రక్షశ్శబ్దమునకు రక్కసి, రమ్యకు రవణము, ఋక్షమునకు రిక్క, ప్రజ్ఞకు పగ్గ, విష్టరమునకు పీఁట, దైవమునకు దయ్యము, స్థూలమునకు తోరము_దూలము, పేటికి పెట్టె, మృత్తికకు మట్టి, భక్తికి. బత్తి, యత్నశబ్దమునకు జతనము, యాత్రకు జాతర, మౌక్తికమునకు ముత్తియము, ధాత్రికి దాది, కూర్పాసమునకు కుప్పసము, ఇష్టికకు ఇటిక, స్నిగ్ధకు నిద్దము, ప్రేమకు పెరిమె, హిమమునకు ఇగము.

సూ. వాస్యాత్కృచి ద్వకారో నాదిగత స్యాద్వ్వర్గసరళస్య.

అనియెడు నీయాంధ్రశబ్దచింతామణి సూత్రమువలనఁ గకారమునకు వకారము రాఁగా ఇవ మని యనవచ్చు. దిశకు దెస, దీర్ఘికకు డిగ్గి. ఇటివి లోకంబున ననేకములు గలిగి యుండు నవి యెల్లఁ బ్రాకృతవ్యాకరణమువలనను సంస్కృతాది భాషా సప్తకంబున నుద్భవించి తద్భవముల వెలయు తెలుఁగుపలుకు లని తెలియవలయు.

త్రిలింగశబ్దతద్భవము.

క. శ్రీక్షితిధరకాళేశ, ద్రాక్షారామంబు లనఁగఁ దనరారెడుని
త్రిక్షేత్రంబులలింగము, శి[1]క్షింపఁ ద్రిలింగసంజ్ఞ నెన్నిక కెక్కెన్. 99

తే. తత్త్రిలింగనివాస మై తనరుకతన
నాంధ్రదేశంబు దాఁ ద్రిలింగాఖ్య మయ్యెఁ
దెలుఁగగుచుఁ దద్భవము దానివలనఁ బొడమె
[2]వెనుకఁ గొందఱు దానినే తెనుఁగు నండ్రు. 100

ఆంధ్రభాషాభేదచతుష్టయము.

మూ. సూ.—తజ్జా సమా చ దేశ్యా గ్రామ్యా చేయం చతుర్విధా భవతి.

తే. దైత్యదమన తత్సమ మనఁ దద్భవ మన
దేశ్య మన గ్రామ్యభాష నాఁ దెనుఁగు నాల్గు
విధము లందుఁ దత్సమమును విడిచి మూఁడు
నాంధ్రములె యెందు నందు గ్రామ్యంబు [3]దిరుగు. 101

తజ్జలక్షణము.

మూ. సూ.—ప్రకృతిద్వయజా తజ్జా. 9.

తే. [4]వఱలుసిద్ధాక్షరములలో వర్ణసమితి, దూలఁ బోఁ బల్క నర్థంబు [5]దొడరుకొనుచు
సంస్కృతప్రాకృతాఖ్యభాషాద్వయమున, నుద్భవించిన తెలుఁగులు తద్భవములు.

తత్సమలక్షణము.

మూ. సూ. తుల్యా తు సమా. 10.

క. తెనుఁగువిభక్తులకడపలఁ, దనరారఁగ నిలుప సంస్కృతప్రాకృతముల్
గనుపట్టుఁ దత్సమములన, వనజాక్షుఁడు జముఁడు దనుజవరులకు ననఁగన్. 103

---

1. క్షితిని (అచ్చు); క్షమను (పె.వా). 2 వెనక (పె. వా). 3 దిగును (ప); దిగుడు (పే.వా). 4 వరస. 5 దోఁపు (ప. పె).

దేశ్యలక్షణములు.

మూ. సూ.—ప్రవాహినీ దేశ్యా. 11.

క. ఏదేశము మానవులకు, నాదేశము భాష దేశ్య మయ్యెఁ గరత
త్త్వాది జనవ్యవహారము,చే దాని నెఱింగి కృతులఁ జెప్పఁగ నొప్పున్. 104

ఆంధ్రదేశ్యభేదంబులు.

క. జలశయన యాంధ్రదేశ్యం, బులు రెండు తెఱంగు లయ్యె భువి శుద్ధాంధ్రం
బులు నన్యదేశజాంధ్రం, బులు నాఁ గా మెపలినామపురవరధామా. 105

తే. ఆంధ్రదేశపురస్థాయు లైనసకల, జనములకును మఱుంగుదేశంబు లేక
తేటతెల్లమి గాఁ బల్కుమాట లెల్ల, నవని శుద్ధాంధ్రదేశ్యంబు లనఁగఁబడును.

క. పాలును బెరుగును నెయ్యిని, వాలాయం బుట్టెఁ బట్టి వంచుక త్రాగెన్
ఆో లెక్కక నీబిడ్డఁడు, జోలి యిఁకేమున్న దన్న శుద్ధాంధ్రంబుల్. 107

క. కేశవ యాంధ్రులు నానా, దేశంబులయందు నిలిచి తెలుఁగులె తత్త
ద్దేశోక్తు లంటఁ బలికిన, నాశబ్దము లన్యదేశజాంధ్రము లయ్యెన్. 108

సీ. అలంబు చివ్వ కయ్యము పోరు బవరంబు దుర మని యొంటరి దొమ్మి కలను
వెలఁది యింతి పడంతి యెలనాగ చెలి బోటి పొలఁతి తొయ్యలి నాతి మెలఁత నెలఁత
మేను వేసవి మోవి గౌను డెందం బక్కు వీను ఉల్లము కేలు వెన్ను నొసలు
వావిరి యేడ్తెఱ వఱలుట కొఱలుట నలి నొగి మొగిఁ బర్వి నలువు పొలుపు

తే. నెల తునుక వాఁక ఏలవంత నెమ్మి నెఱక, లారజము సోయగము గొనయంబు చిలువ
[1]పొల్లు చెచ్చెర పుక్కువ తెల్లమి యనఁ, దనరు నిటు లన్యదేశజాంధ్రములు పెక్కు.

క. నెలకొను సంస్కృతతత్సమ, ములు దొరలక తజ్జదేశ్యములమాఁటను సం
ధిలి కేవలాంధ్రములు నా, నలరుఁ గృతుల నచ్చతెనుఁగు లం డ్రు తెలుఁగునన్.

క. తెలుఁగుమఱుంగులు ప్రాఁతెనుఁ, గులు తద్భవదేశ్యములును గూర్చి మృదుపదం
బులు గాఁగ నచ్చతెనుఁగులు, మెలఁకువతోఁ జెప్పఁ దగు శమీప్రాంతగృహా.

తే. అబ్ధిమేఖల కుదయించినట్టిసీతఁ
జేకొనియె రాఘవుం డని చెప్పుచోటఁ
గడలిమొలనూలిచేడియ గనినపడుచుఁ
జేచ్చుకొనె రాముఁ డనఁగను దెనుఁగు[2]మఱుఁగు. 112

---

1 యెల్లి (ప). యెల్ల (వా). 2 లమరు (పె).

క. తొల్లింటిజనులవాక్యము, లెల్లను బ్రాఁదెనుఁగు లయ్యె నిప్పటివారల్
చెల్లుబడి నాడునవియే, [1]దెల్లమిగా నింకఁ బ్రాఁత తెలుఁగులు నృహరీ. 113

క. పుడమియు సిరియును బడఁతులు, వెడవిలుతుఁడు పసిఁడికడుపు వేల్పును గొడుకుల్
గడలి విడిమట్టు పాపల, నడుచు [2]గుఱ్ఱముసామి కనఁగ నచ్చతెనుంగుల్. 114

పూర్వకవిసమయసిద్ధపదంబులు.

మూ. సూ.—సిద్ధి ర్లోకా ద్ద్రశ్యా లోకోఽవన్యాదృశశ్చ నిత్యశ్చ. 12.

క. కవులకు దేశ్యము లోక, వ్యవహారమువలనఁ దెలియ నగు నాలోక
వ్యవహారము నిత్యంబును, భువి నిజదేశమున యోగ్యమును నగుఁ గృష్ణా. 115

తే. అవనియందు లోకవ్యవహార మనఁగ, నాప్త దేశంబులను బెద్ద లైనవార
లాడుభాషావిశేషవాక్యములలోన, [3]వాడుకకు వచ్చునవి ముగ్ధవార్ధిశయన. 116

వ. అవి యెయ్యవి యనిన. 117

సీ. మదిరాక్షిచెవులు తొమ్మిదిలెక్క లన రాదు ముద్దియకనులు తమ్ము లన రాదు
శుకవాణిబుగ్గలు ముకురంబు లన రాదు చెలిపండ్లు మల్లెమొగ్గ లన రాదు
గజయానచండ్లు బంగరుకుండ లన రాదు సతిబొడ్డు సుడిని మెచ్చ దన రాదు
సరసిజాననముడ్డి సైకతం బన రాదు హరిమధ్యకాళ్లు గుళ్లనఁగ రాదు
తే. క్రమత వీనికి వీనులు కన్నుదోయి
చెక్కులును బలువరుసలు నిక్కుఁజన్ను
గవయుఁ బొక్కిలి పిఱుఁదు చొక్కంపుటడుగు
లనుచు మును వాడి రవియ చేకొనఁగ వలయు. 118

తే. రణము [4]వర్ణించుచో వీరరసమునందు
యుద్ధపంచకమునఁ దిక్కనొజ్జ సారెఁ
గాళ్లటంచు రచించుట గాంచి కవులు
చెప్పుకొనిరి మీఁగాళ్లని చెలఁగి కృతుల. 119

సారంగధరచరిత్రమునందు సీసపాదము:—

సీ. ఉమ్మెత్తపువ్వు నా [5]నోర పైనకుచ్చిళ్లు [6]చెలఁగి మీఁగాళ్లపైఁ జిందులాడ.

---

1 జల్లముగా నెంతఁ బ్రాఁత తెనుఁగులు నృహరీ (వా); మిదెల్లమిగా వింకఁ బ్రాఁత తెనుఁగులకు హరీ (ప). 2 గుతురు (వె). 3 వాడికకు (ప. వా. వె). 4 వర్ణింపుచో (వా). 5 నొకపై (ప); నొరవైన (వె). 6 చెలికి (ప. వా. వె).

గ్రామ్యపదలక్షణము.

మూ. సూ.—సంస్కారార్థో నియమో నియమాద్గ్రామ్యం హి య
త్త్వపభ్రంశః. 13

తే. ఉక్తలక్షణవంత మై యుండునట్టి, [1]కావ్యముల నెఱుఁగవలయు సంస్కారమనుచు
హీనలక్షణకావ్యంబు నెఱుఁగవలయు, గ్రామ్య మనుచు నపభ్రంశకంబు ననుచు.

క. లక్షణవిరహితకావ్యము, పక్షిగమన గ్రామ్య మనఁగఁబడు నది పెద్దల్
వీక్షింపరు లక్షణయుత, మీక్షితి నగ్రామ్య మని గ్రహింతురు ప్రీతిన్. 121

తే. క్షితి నపభ్రంశపదములు కృతులయందుఁ, గమలలోచన చెప్ప నర్హములు గావు
గాన నాంధ్రకవీంద్రులు వానిఁ దెలియ, వలయు నీశాస్త్రమునఁ దమతలఁపు నిలిపి.

తే. చులుకఁగా గ్రామ్యజనములు పలుకునట్టి, తెనుఁగుమాటలు గ్రామ్యంబులనఁగఁ బడియె
వర్ణలోపంబు నొంది కావ్యములఁ జొరవు, పరులఁ దెగడెడుచో నొప్పుఁ బాలదొంగ.

తే. అక్షరవిలోప మై యుండునట్టిపలుకు, గ్రామ్య మననొప్పు నదె యపభ్రంశకంబు
ననఁగఁబడుధాత్రి నాకడ కాడ యనుచు, నడుమ నున్నకకారంబు నుడువకున్న.

క. వస్తాఁడా వారి సొమ్ములు, దెస్తాఁడా గొల్ల [2]డంట దిట్టక కరుణన్
జూస్తాఁడా కౌఁగిలి నేఁ, డిస్తాఁడా చెప్పు మన్న నివి గ్రామ్యోక్తుల్. 125

అగ్రామ్యపదలక్షణము.

మూ. సూ.—విరళాః పేచోషాదికశబ్దాః [3]ప్రవ్యాహారస్తు శబ్దజ్ఞాః,
ఇహ తు ప్రవ్యాహార్యం సజ్జేతితసుప్రసిద్ధ మేవ పదమ్. 14

సీ. ధరణిపైఁ బుట్టి మధ్యమపురుషంబున బహువచనంబునఁ బరఁగుచుండు
నట్టిపేచోషశబ్దాదులు కడు నప్రసిద్ధంబు లగు నైన శేషశయన
వేదంబునందు వావిరిఁ బ్రయోగంబులు [4]గలవు నవార్తికంబులును "నోఽథ
నాస్త్యప్రయుక్త"యటంచు మహాభాష్యమునఁ బతంజలి యుక్తము లెయటంచుఁ

---

1 ఈ పాదమున రెండవగణము అయిదుమాత్రలుగల నలలము. వ్రాతప్రతులందును అచ్చుపుస్తకములందును ఈపాద మిట్లే ఉన్నది. 2 దండు (ప); దంట (వ్రా. పె). 3 ప్రత్యాహారస్తు...ప్రత్యాహార్యం (ప). 4 గలవు గావున వార్తికంబునొద్ద "వాస్త్యప్రయుక్త" (ప); గలవు నవార్తికంబులును "నోఽథనస్తు ప్రయుక్త" (వా).

తే. బలుకుటను సంస్కృతమున శబ్దజాలప్ర, సిద్ధశబ్దంబులను గూర్చి చెప్పుచుంద
రాంధ్రమున సుప్రసిద్ధంబు లైనపూర్వ,కవిసమయసిద్ధపదములుగాని చొరవు. 126

వ. పేచయన్నందుకు ధాతువు 'డుపచష్పాకే' యనునది. 'ఊష' యన్నందుకు ధాతువు
'వస నివాసే' యనునది. 127

ఆ. గ్రామ్య మైన నాంధ్రకవులు సంకేతిత, సుప్రసిద్ధ మనుచు సూత్రమునను
గలిమి బూర్వసుకవికావ్యోక్తములు ప్రసిద్ధంబు లైనఁ గూర్పఁదలఁతు [1]రెపుడు.

వ. అది యెట్లనినఁ గనియె ననవలసినభూతార్థక్రియాపదైకవచనంబునందు వర్ణలోప
ము చేసికనెనఁటయని గ్రామ్యపదముగా వాగనుశాసనులు ప్రయోగించినారు గనుక
నది సాధనము చేసికొని యాంధ్రకవితాపితామహుఁడు కొనియె ననుటకుఁ గొనె
నని చెప్పె నవి యెవ్వి యనిన. 129

[2]ఆదిపర్వమునందు:—

క. వనకన్యక యఁట నే నఁట, వన న గాంధర్వమున వివాహం బఁట నం
దనుఁ గనె నఁట మఱచితి నఁట, వినఁ గూడునె యిట్టిభంగి విపరీతోక్తుల్. 130

విష్ణుచిత్తీయమునందు:—

ఉ. పూని ముకుందునాజ్ఞఁ గనుబొమ్మనె [3]కాంచి యజాండభాండముల్
వానను మీఁదఁ బోవ [4]నడువం గొనెఁ దన్నన నగ్రనిశ్చల
త్వానచలత్వనిష్ఠలె సమస్తజగంబులజాడ్యచేతనల్
గా నుతి కెక్కు సైన్యపతికాంచనవేత్రము నాశ్రయించెదన్. 131

కందగీతిగర్భచంపకమాల.

చ. నరహరి కేశవా వనజనాభ రమాధవ వంశహస్త బం
ధురసుగుణాకరా దురితదూర జనార్దన దోర్బలాఢ్య గి
ర్వరగిరిశస్తుతా మురహరా సురపూజితముఖ్యపాద సుం
దర పురుషాగ్రణీ భుజగతల్ప శచీపతిపుత్రరక్షణా. 132

గర్భకందము.

క. హరి కేశవా వనజనా,భ రమాధవ వంశహస్త బంధురసుగుణా
గిరిశస్తుతా మురహరా, సురపూజితముఖ్యపాద సుందరపురుషా. 133

---

1. రెదను (వా); కెలమి (పె). 2 ఈ పద్యము పినవీరభద్రుని శృంగార శాకుంతలమునందుఁ గనఁబడును గాని ఆదిపర్వమునందుఁ గనఁబడదు. (చూ. పు. 95 శృం. శా.) 3 దాల్చి (పె). 4 నడచం (ప. వా. పె).

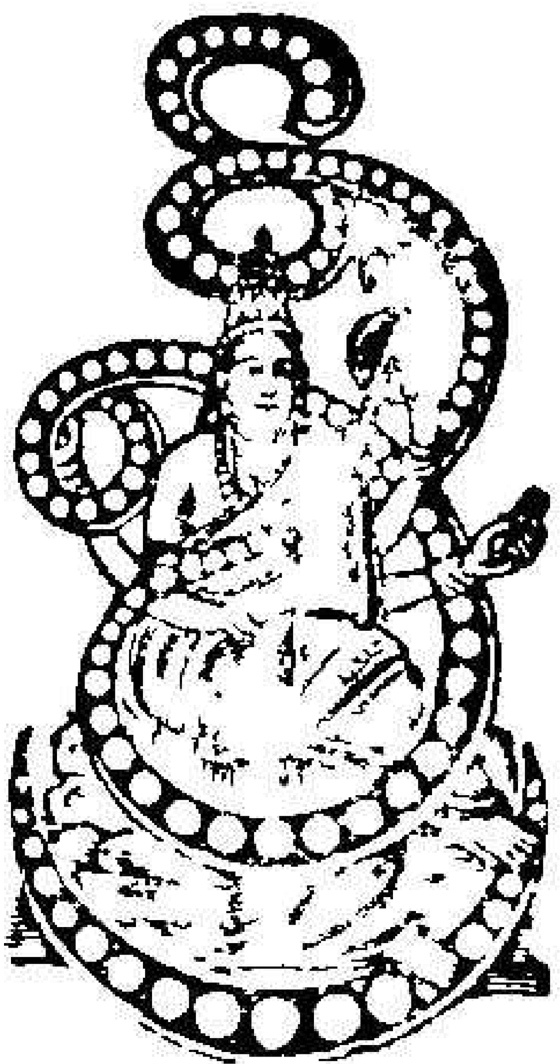
గర్భగీతము.

తే. వనజనాభ రమాధవ వంశహస్త, దురితదూర జనార్దన దోర్బలాఢ్య
మురహరా సురపూజితముఖ్యపాద, భుజగతల్ప శచీపతిపుత్రరక్ష. 134

ఆశ్వాసాంత గద్యము.

ఇది శ్రీమదాపస్తంబసూత్ర, భారద్వాజసగోత్ర, కామెపల్లిపురమందిర, నందనందనచరణారవిందవందనాభిలాషమనీషాప్రభావ, వెంగనార్యతనూభవ, విద్యావిశేషసురాచార్య, కాకునూర్యప్పకవివర్యవిరచితం బైనయాంధ్రశబ్దచింతామణి యనువ్యాకరణశాస్త్రంబునందు గోవింద, కౌస్తుభ, వైజయంతీ, శ్రీవత్స, మురళీ, పంచాయుధ, పీతాంబర, బర్హిబర్హా, లక్ష్మీ, క్షమా, నంత, గరుడ, విష్వక్సేన, మారుతి, పరమభాగవత, విధాతృ, శారదా, శివ, భవానీ, గణేశ, గుహ, లోకపాల, గ్రహ, పురాతన వర్తమానభావికవిగురునమస్కారంబును, స్వప్నప్రకారంబును, భగవద్వాక్యంబును, గ్రంథప్రభావంబును, కర్తృవంశావతారంబును, గవివిచారంబును, షష్ఠ్యంతములును, మూలసూత్రంబులును, పూర్వగ్రంథనామ సంగ్రహంబును, ప్రబంధమహిమయుఁ, గావ్యభేదంబులును, శబ్దార్థలక్షణాలంకారదోషంబులును, వాక్యలక్షణంబును, రసవివేకంబును, పంచవిధభావంబులును, శృంగారరసస్వరూపంబును, అష్టరసప్రపంచంబును, నాయకనిర్ణయంబును, సుకవిమాహాత్మ్యంబును, తల్లక్షణంబును, సప్తవిధకవులును, కుకవినిరసనంబును, గవితాప్రశంసయు, దేశభాషావిశేషంబులును, భాషాష్టకోత్పత్తివివరణంబులును, ప్రకృతివికృతిభేదంబులును, దద్భవంబులును, ఆంధ్రభాషాభేదచతుష్టయంబును, బూర్వకవిసమయసిద్ధపదంబులును, గ్రామ్యాగ్రామ్యంబులును గలభాషాపరిచ్ఛేదం బను ప్రథమాశ్వాసము. 135

ద్వితీయాశ్వాసము.

మహితకొండవీటీ
నామకరమ్యగిరిదుర్గనగరాభిమత
శ్రీమకరవాహనహరి
ధ్యామిస్థితకామెపల్లిపురవరశరణా.

క. అవధారు శబ్దశాసను, డవనిఁ గలియుగమున కాది నారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయాం, ధ్రవచోవ్యాకరణసూత్రతతిఁ దెనుఁగింతున్. 2

క. శిష్టార్యావింశతి విస్పష్టముగా నక్షరప్రపంచము లోకో
త్కృష్టుఁడు నన్నయ సుకవుల, కిష్టాప్తిగ వచించె నెంతయుఁ బ్రీతిన్. 3

వర్ణపరిచ్ఛేదమూలసూత్రంబులు ఆర్యావృత్తశ్లోకంబులు.

ప్రాణా స్సమాసతోఽచో బిందు రనుస్వార ఏ జఘో వక్రః,
వక్రతమ ఐజ్ఝల స్స్యు స్సమాసతః ప్రాణినో ద్రుతాఖ్యో నః. 1
కచటతపాః పరుషాఖ్యా గజడదబా స్తు సరళాః స్థిరా ఇతరే,
ఏతా స్సంజ్ఞా స్సర్వా జ్ఞాత్వా పశ్చా త్ప్రవర్తయే దత్ర. 2
బాలేందుపరిధిశృంగావర్తకుశగ్రంథిదాత్రపరశుసమాః,
ఆద్యా ఇభకరతుల్యా స్తద్దీర్ఘా శ్శూలసన్నిభా వన్యా. 3
సిద్ధ స్సాధ్య శ్చానుస్వారః పూర్ణార్ధభేదతో ద్వివిధః,
హ్రస్వా త్పూర్ణోపి భవే ద్దీర్ఘా చ్ఛే త్ఖండ ఏవ స జ్ఞేయః. 4
దరశార్ఙ్గపిప్పలదళాంకుశపన్నగసన్నిభాః క్రమా త్పరుషాః,
స్తంభవిరేఖాధిక్యా స్త ఏవ వర్గద్వితీయవర్ణాద్యాః. 5

¹కీరతరిహాస్తిమస్తకశుక్తితులాసనవితర్ద్దిసీరసమాః,
అంతస్థా శ్చోష్మాణో దంత్యౌ చజౌ గురురలౌ చ బిందుయుతౌ. 6
ఆద్యాయాః పఞ్చాశ ద్వర్ణాః ప్రకృతే స్తు తే దశోనా స్స్యుః,
సప్తత్రింశ దిహాన్యే చానుప్రవిశంతి శబ్దయోగవశాత్. 7
ద్వివిధా విదు దేదో తౌ చౌ వక్రావక్రా వనుస్వారా,
కగచజయుగటడణతదన పబమయరయుగలయుగవసహాశ్చ హలః. 8
వికృతిపదాదౌ ప్రథమా స్తస్య తృతీయానునాసికా న్తః,
అయిగప్రుగాదేశౌ స్తః క్రమేణ సర్వత్ర వక్రతురయో ర్వా. 9
వా స్యా త్క్వచి ద్వకారో నాదిగతః స్యాద్యవర్గసరళస్య,
అ ద్దన్త్యస్తాలవ్య శ్చు ర్వక్రః స్యా న్నిత్య స్సవర్ణ శ్చ. 10
లఘువో లఘువ శ్చేతి ద్వేధా న్తస్థా స్వదన్తి శాస్తారః,
అన్యే న్యవ్యాకరణస్పష్టా ర స్త్వత్ర గృహ్యతే ద్వివిధః. 11
అద్యః క్రియాసు ²భూతాద్యర్థసమద్యోతితం వినా సర్వః,
యశ్రుతి మార్యా లఘుయం ప్రవద న్తి ప్రాణతః పరం ప్రాణమ్. 12
క్వచి దపి న స్త ఉదాత్తా దంతోష్ఠభవస్య వికృతిశబ్దాదౌ,
నాన్యేషాం వైధర్మ్యం లఘ్వలఘూనాం గయో స్తు నిత్యం స్యాత్.
శుభవర్ణా శ్శుభశబ్దా యే చ శుభగణా స్త ఏవ కావ్యాదౌ,
గ్రాహ్యాః పురాస్త్రరసగిరిరుద్రేష్వచటహమాతృకానింద్యాః. 14
*ఆద్యో¹వళి ర్ద్వితీయో వర్ణః ప్రాసో త్ర పాదపాదేషు,
స్వస్వచరణేషు పూర్వః ప్రాస స్త్వన్యేషు చైక ఏవ స్యాత్. 15
వృత్తం జాతి శ్చేతి ద్వివిధం పద్యం గణై ర్నిసర్గాఖ్యైః,
సంబద్ధం వృత్తం స్యా దుపగణమాత్రాభి రన్వితా జాతిః. 16
శాస్తార ఏకమాత్రం లఘో ర్ద్విమాత్రే గురో రితి వదన్తి,
గౌ లౌ గగలలసంజ్ఞౌ గ్లౌ హగణో లఘుగురూ లగో వగణః. 17
గత్రితయం లత్రితయం మనసంజ్ఞౌ వాద్యమధ్యమాంత్యార్ణాః,
గురవ శ్చే ద్భజసగణా లఘవో యది యరతసంజ్ఞకాః క్రమశః. 18

1 కీరనాహస్తి.(ప. వా.). 2 భూతార్థద్యోతిన మాద్యగం వినా.
* 15. 20 శ్లోకముల వివరణము తృతీయాశ్వాసములో ఉన్నది.

మిత్రౌ నగలా వింద్రా నలనగసలభరతా శ్చంద్రా మ లఘుః,
రలరగతలతగనవనహా భలభగసలలనలలనగగనవసహాః. 19

దీర్ఘ స్సంయుక్తాద్యః పూర్ణానుస్వారపూర్వవర్ణ శ్చ,
ఏతే గురవ శ్శేషా స్సర్వే లఘ్వక్షరా ఇతి జ్ఞేయాః. 20

ఇతి శ్రీసకలభాషావాగనుశాసన నన్నయభట్టవిరచితాంధ్రశబ్ద
చిన్తామణౌ వర్ణపరిచ్ఛేదో ద్వితీయః.

వ. ఈశ్లోకంబు లిరువదియును నలువదిరెండు సూత్రంబు లయ్యె నవి యెల్ల నిందు వివరించెద. 4

తే. కాంచనాంబర కవితాప్రపంచ మెల్ల, వర్ణరూపంబు గాన నావర్ణములకుఁ
గలుగుభేదంబు లెఱుఁగక కవిత వలుక, వలను గామి వచించెద వాని నెల్ల. 5

వర్ణసంజ్ఞలు.

క. మాతృకలు వర్ణములు మఱి, భూతలమున నర్ణములు లిపులు వ్రాలు ననన్
దైతేయవిభంజన వి,ఖ్యాతము లగు నక్షరాహ్వయము లివి యైమన్. 6

సీ. ఆదులు పదియాఱు నచ్చులు స్వరములు ముప్పదిమూఁడు కా మొదలు గాఁగ
నవని హల్లులు వ్యంజనములు నయ్యె నీవ్యంజనములలో నిరువదేను
స్పర్శము ల్కాదలియక్షరములు పయినాల్గు నంతస్థములు యకారాదికములు
పిదప శవర్ణంబు మొదలుగా నూష్మంబు లయ్యె నాస్పర్శంబు లైదునైదు
తే. వర్గములు గూడ నొక్కొక్క వర్గ మగును, వర్గవర్గంబుతుద లేనువర్ణములును
ధరణి ననునాసికము లనఁ బరఁగుచుండు, జమ్మికడఁ గామెపలి నున్న చక్రపాణి.

సీ. అత్వం బకారంబు ననఁ దలకట్టు నిక్కము దానిదీర్ఘ మాకార మయ్యె
నిత్వం బికారంబు నిది పిల్లగుడుసుపే రీకార మన గుడి నెసఁగుదీర్ఘ
మమరు నుత్వము నుకారము ననఁ గుఱుచకొమ్మూకార మన దీర్ఘ యుక్తశృంగ
మొనరు వట్రువ ఋత్వమును ఋకారము నన దీనిఁ జూపిన ఋత్వదీర్ఘ మనఁగ
తే. నేత్వ మేకార మైకార మైత్వ మయ్యె, నోత్వ మోకార మౌకార మౌత్వ మయ్యె
వసుధఁ బ్రత్యేకలిపు లైనవ్యంజనముల, నైనిఁ గూడిన నిమ్మాడ్కిఁ బలుకఁబడును.

తే. అత్తు న్నాత్తును మఱి యిత్తు నీత్తు నుత్తు, నూత్తు నేత్తును నైత్తు నొత్తు నౌత్తు,
వసుధలో నివి పది ముప్పదారు ముల య్యె, నంగలఁ బ్రయోగముఁ జెలి యుంగవల యు.

క. నిడుదలు నెఱయక్కరములు, పొడవులు చాఁపులును దీర్ఘములు నన నొకకై
వడివ్రాలు కుఱుచ లలరును, గిడుసులు గుజ్జులు ననంగ క్షితి హ్రస్వలిపుల్. 10

క. సున్న యన బొట్టనంగా, నెన్న ననుస్వారసంజ్ఞ లిలవలపల రెం
డున్నవి విసర్గ మనఁ జనుఁ, బన్నగపతిశయన ధవళపంకజనయనా. 11

ఆ. గజడదబలు మొదలుగా వర్గవర్గంబు, నందు మూఁడు మూఁడు హ యొకండు
యాదిలిపులు నాల్గు నన్యవర్ణయుతంబు, లైనళసలు ఘోష లనఁగఁ దనరు. 12

తే. ఒత్తు జడ్డను ద్విత్వసంయుక్తములును, మహిని సంయోగవర్ణనామంబు లయ్యెఁ
బైస్వరము లేక కడుఁ దేలఁ బలుకఁబడిన, వ్యంజనంబులు పొల్లు లనం జెలంగు. 13

మూ. సూ.—ప్రాణా స్సమాసతో ఽచో బిన్దు రనుస్వార ఏ జఘో వక్రః,
వక్రతమ ఐజ్ఝల స్స్యు స్సమాసతః ప్రాణినో ద్రుతాఖ్యో నః.
కచటతపాః పరుషాఖ్యా గజడదబా స్తు సరళా స్థిరా ఇతరే,
ఏతా స్సంజ్ఞా స్సర్వా జ్ఞాత్వా పశ్చా త్ప్రవర్తయే దత్ర. 1

సీ. అచ్చులు ప్రాణంబు లని చెప్పఁబడు ననుస్వారంబు బిందుప్రశస్తిఁ గాంచు
నేత్వంబు నోత్వంబు నెసఁగు వక్రము లన వానిమీఁదివి రెండు వక్రతమము
లిలఁ బ్రాణు లనుపేర నేపారు హల్లులు ద్రుత మనంగ నకార మతిశయిల్లు
వర్గాదులను గలవర్ణంబు లైదును బరుషనామంబు లై ప్రణుతి కెక్కుఁ
తే. బంచవర్గతృతీయముల్ పరమపురుష, సరళముల్ శేషహల్లులు స్థిరము లయ్యె
శబ్దశాస్త్రంబు గాన నీసంజ్ఞ లెల్లఁ, దెలిసి యీగ్రంథమునఁ బ్రవర్తించు టొప్పు.

వర్ణోత్పత్తిస్థానంబులు.

క. ఇమ్మహి ద్విస్థానోద్భూ,తమ్ములు వక్రయమవక్రతమయుగ్మవకా
రమ్ములు మఱియేకస్థల,జమ్ములితరవర్ణములు భుజంగశయానా. 15

సీ. ఉదయించు నత్వంబు మొదలుగా రెండురెండచ్చులు వరుసతో నఱుతఁ దాలు
వుల నోష్ఠముల నవుదల దంతములఁ గంఠతాలువుల గళోష్ఠతలములందు
బొట్టు నాసను గళంబున విసర్గంబును గాదివర్ణము లైదు నైదు గూడి
తగఁ గంఠతాలుమస్తకరదోష్ఠముల నంతస్థము ల్తాలుమస్తకరదముల
తే. నూర్ధ్వదంతాధరంబుల నూష్మలిపులు, క్రమతఁ దాలుశిరోదంతకంఠములను
బలువువ్రాయి శిరంబున బండిరాను, స్థానభేదంబు లేదు దంతములఁ జజలు. 16

వ. బలువువ్రాయి యనఁగా దొడ్డళకార మనుట. 17

తే. అలఘుఖళిదంత్యచజలకు హ్రస్వవక్ర, ములకు నిందుఁ బ్రత్యేకించి పలుకనియెడఁ
గ్రమతఁ దత్తత్ప్రధానవర్గముల కివ్వి, యవియె వానికి నని తెలియంగ వలయు.

తే. అచ్చు లొకవర్గ మయ్యె స్పర్శాక్షరంబు, లయిదువర్గంబు లయ్యె యాద్యష్టకంబు
దలఁప నొకవర్గ మింకఁ గొందఱమతంబు,నూష్మములు నొకవర్గ మై యొప్పుచుండు.

శుద్ధాంధ్రలిపి లేఖనక్రమము.

క. మొదల నకారాద్యచ్చులు, పదియాఱును వానిపిఱుఁద బాణాసురదు
ర్మదహర కాదిలిపులు ము,ప్పదిమూఁడును బుట్టి వాక్ప్రపంచం బయ్యెన్. 20

మూ. సూ.—బాలేందుపరిధిశృంగావర్తకుశగ్రంథిదాత్రపరశుసమాః,
ఆద్యా ఇభకరతుల్యా స్తద్దీర్ఘా శూలసన్నిభా వన్యాః. 2

సీ. విదియచంద్రునిమాడ్కి వెలయు నత్వము దానికుడివంక శృంగంబుకొన గుణింపఁ
బ్రభవించుఁ దక్కిన ప్రాణంబు లెల్లను నడిమికి గుడిఁ జుట్టి విడువ నిత్తు
కుడి నావుకొమ్ముకైవడి వ్రాయ నుత్వంబుఁ గ్రిందను సుడి నిల్ప బుత్వ మయ్యె
వలపల మీఁదికి మెలి గొన్న ఇస్వర మెడమ నెత్వం బొప్పుఁ గొడవలిక్రియ

తే. యామ్యమున గండ్రగొడ్డలియట్లొనర్పఁ, గ్రాలు నొత్వ మిన్నింటిదీర్ఘములు కుడిని
గరికరాకృతిఁ దనరుడాకడవలపల, నమరు నైత్వౌత్వములు త్రిశూలములకరణి.

*వీనికి రూపములు.

ˇ-ఇది అకారము, ా-ఇది ఆకారము, ి-ఇది ఇకారము, ీ-ఇది ఈకారము, ు-ఇది ఉకారము, ూ-ఇది ఊకారము, ృ-ఇది ఋకారము, ౄ-ఇది ౠకారము, ౢ-ఇది ఌకారము, ౣ-ఇది ౡకారము, ె-ఇది ఎకారము, ే-ఇది ఏకారము, ై-ఇది ఐకారము, ొ-ఇది ఒకారము, ో-ఇది ఓకారము, ౌ-ఇది ఔకారము, "అనుక్త మన్యవత్" అనున్యాయము చేత నీశబ్దానుశాసనసూత్రమునందుఁ జెప్పిన యనుస్వారమును, విసర్జనీయమును, సకలదేశప్రశస్తమైన నాగరలిపి యందు, నెటువలెనో, యటులఁ దెలిసికొనునది. తత్స్వరూపంబులు - ం - అం - ఇది పూర్ణానుస్వారము, ః - అః-ఇది విసర్జనీయము, ఇవి యచ్చులనంబడు.

అనుస్వారనిర్ణయము.

మూ. సూ.—సిద్ధ స్సాధ్య శ్చానుస్వారః పూర్ణార్ధభేదతో ద్వివిధః,
హ్రస్వా త్పూర్వోఽపి భవే ద్దీర్ఘా చ్ఛేఖండ ఏవ సజ్జేయః.

* ఈరూపములు సరియయినవి కావు. పూర్వకాలపువ్రాత ఎట్లుండెనో తెలియఁగోరువారు బర్నెలువ్రాసిన 'సౌదిండియన్ పేలియాగ్రఫీ' అనేపుస్తకముగాని ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వముగాని చూడవలెను.

సీ. పొసఁగ దీర్ఘఖండపూర్ణంబు లనుపదంబులు సంజ్ఞలౌ గట్టిబొట్టులకును
హ్రస్వఖండార్ధంబు లనుశబ్దములు మూఁడు నరసున్నలకుఁ బేరు లగుచు నుండు
శబ్దంబుతోడనె జనియించుబిందువు సిద్ధంబు నాఁగఁ బ్రసిద్ధ మగును
బుడమి నకారంబు చెడి యైనయాయనుస్వారంబు సాధ్యసంజ్ఞమున వెలయు
తే. నిక్క మీసిద్ధసాధ్యంబు లొక్కటొకటి, ఖండపూర్ణంబు లన ద్విప్రకార మయ్యె
నవియెక్రమ్మఱ హ్రస్వదీర్ఘాక్షరముల, మీఁద రెండు తెఱంగులై మెఱయుఁగృష్ణ.
ఆ. వెలఁది చెలఁగి నిన్నుఁ దలఁచిన నన సిద్ధ, ఖండబిందు వయ్యెఁ గమలనాభ
పొంక మైనయింతిపొందు సొంపగు నన, సిద్ధపూర్ణబిందు విద్ధచరిత 23
క. భువిఁ గొలిచెదఁ గాళిందీ, ధవు ననుచును వికృతులను ద్రుతంబులు చెడి బిం
దువు లైన వెల్ల సాధ్యో,ద్భవఖండము లయ్యెఁ గామెపల్లినివేశా. 24
క. కెందమ్ములు చెంగలువలు, మందర చెంగావిచీర ముంగొం గన నీ
చందములెల్లను నందిత, బృందారక సాధ్యపూర్ణబిందువు లయ్యెన్. 25

మూ. సూ:— హ్రస్వాత్పూర్ణోఽపి భవేద్దీర్ఘాచ్చేత్ఖండ ఏవ విజ్ఞేయః.

తే. జగతిపై సిద్ధసాధ్యసంజ్ఞలఁ బొసంగు
ఖండములు హ్రస్వలిపులపై నుండెనేని
వానిఁ బూర్ణంబులను జేయ వచ్చుఁ గృతులఁ
బూర్ణములు ఖండములు సేయఁ బొసఁగ వెందు. 26
క. కోలఁకులకుఁ గొలంకులు నాఁ, దలఁపులకుఁ దలంపు లిట్లు తగ సిద్ధము లై
చెలు వందుఁ జెఱుతసున్నలు, వెలయును బూర్ణంబు లగుచు విషధరతల్పా. 27
క. జలజాక్షుఁ గొలుతు ననుచో, జలజాక్షుం గొలుతు ననుచు సాధ్యార్ధము భూ
తలమున నెరసున్నయు నై, చెలు వగుఁ గామెపలివాస సిద్ధోల్లాసా. 28
తే. నిడుద లగునక్కరములపై నిలిచినట్టి, యర్ధబిందువు [1]లన్నియు నరసి చూడ
ధరణి సిద్ధంబు లైన సాధ్యంబు లైన, ఖండములె కాని పూర్ణముల్ గావు సుమ్ము.
ఆ. లోఁగ వించు కైన తాఁగతనంబున, దోఁచి వలువ లెల్ల దాఁచినావు
గీఁజుబూర కొమ్ము నేఁ జన వలె నన్న, నిడుదమీఁద సున్న నిలుచు సగము. 30
తే. హల్లులను బంచవర్గంబులందు మొదలి, వర్ణములకును మూఁడవవర్ణములకుఁ
దక్క నితరాక్షరములకు దాపలికడ, నాంధ్రపదమధ్యమునఁ బుట్టదయ్యె బొట్టు.

1 లెల్లను.

సీ. కొంకక వీఁకమై కొమ్మతోఁ జనుదెంచి ముంగల నాఁగినమురు వధించె
మించి చెయ్యాఁచక మేదిసుతుఁ ద్రుంచి నెంజిలి రోఁజుకన్నియలఁ గొనియె
మింటితోఁటను గలమేటివృక్షము దెచ్చి మెండుగా వేఁడిన మెలఁత కిచ్చె
వింత సేఁతల గోపకాంతల వలపించి [1]పొం దూఁది బహువిధంబుల రమించె
తే. కంపుతూఁపులు గలవన్నెకానిఁ గాంచెఁ, గంబమునఁ బుట్టెఁ దాఁ జేటికరణినొప్పె
నారహరి యనఁ బూర్ణంబు లర్ధములును, బరుషసరళాదులను గనుపట్టు నిట్లు. 32
తే. సగముజాబిల్లివలె వ్రాయ సగమునున్న, నిండుజాబిల్లివలె వ్రాయ నిండునున్న
యయ్యెనీభేదము లెఱింగి యాంధ్రకృతుల, వ్రాయఁదగుబిందువులు పాండవేయపక్ష.
వ. ఁ ఇది యర్ధబిందువు, ం ఇది పూర్ణబిందువు. ఇంకను అచ్చులన్ని వరుసకు వ్రాయుచున్నాము.

మూ. సూ:-దరశార్ఙ్గపిప్పలదళాంకుశపన్నగసన్నిభాః క్రమాత్పరుషాః,
స్తంభ విరేఖాధిక్యే స్తు ఏవ వర్గద్వితీయవర్ణాద్యాః. 5
సీ. శంఖశార్ఙ్గద్విపాశనదళాంకుశపన్నగాకృతులను మీఁద నడ్డరేఖ
వలపల నొక్కటి నిలుపంగఁ బరుషంబు లైమను వరుసఁ జెన్నారుచుండుఁ
గ్రిందఁ గంబముపొల్కు గీఁటొక్కటిడిన నాద్యములు రెండవలిపు లై పొసంగుఁ
బైనున్న గీఁటు లిబ్బడి సేయఁ బ్రథమాక్షరంబులు సరళవర్ణంబు లగును
తే. గంబమొక్కటి రేఖాయుగంబు క్రింద, వ్రాసినఁ దృతీయమును జతుర్థంబు నగును
నిలువుగీఁటులు రెండునుం గలసి తమ్ముఁ, గదియు దొల్లింటి వనునాసికంబు లగును.

హల్లులకు రూపంబులు.

క - ఇది క్ కారము, ఖ - ఇది, ఖ్ కారము, గ - ఇది గ్ కారము, ఘ - ఇది ఘ్ కారము, ఙ - ఇది ఙ్ కారము, చ -ఇది చ్ కారము, ఛ -ఇది ఛ్ కారము, జ - ఇది జ్ కారము, జ -ఇది జ్ కారము, ఝ -, ఇది ఝ్ కారము, ఝ ఇది ఝ్ కారము, ఞ - ఇది ఞ్ కారము, ట - ఇది ట్ కారము, ఠ - ఇది ఠ్ కారము, డ - ఇది డ్ కారము, ఢ - ఇది ఢ్ కారము, ణ - ఇది ణ్ కారము, త - ఇది త్ కారము, థ - ఇది థ్ కారము, ద - ఇది ద్ కారము, ధ -ఇది ధ్ కారము, న - ఇది న్ కారము, ప - ఇది ప్ కారము, ఫ - ఇది ఫ్ కారము, బ - ఇది బ్ కారము, భ -ఇది భ్ కారము, మ - ఇది మ్ కారము. ఇవి స్పర్శము లనంబడును.

1 పొందూఁచి (ప).

మూ. సూ:—కీర[1]తరిహస్తిమస్తకశుక్తితలాసనవితర్దిసీరసమాః,
అంతస్థా శ్చోష్మాణో దంత్యచజౌ గురురలౌ చ బిందుయుతౌ.6

'తరి' అనఁగా నావకుపేరు.

తే. శుకతరిమతంగభవకుంభశుక్తిసన్నిభంబు లంతస్థములు తులాభద్రపీఠ
వేదికాహలనిభములు శాదిలిపులు, దంత్యచజగురురలలకుఁ దనరు బొట్లు. 35

య - ఇది య్ కారము, ర - ఇది ర్ కారము, ఱ - ఇది ఱ్ కారము, ల - ఇది ల్ కారము, వ-ఇది వ్ కారము. ఇవి యంతస్థము లనంబడు.

శ - ఇది శ్ వర్ణము, ష-ఇది ష్ కారము; స - ఇది స్ కారము, హ - ఇది హ్ కారము, ళ- ఇది ళ్ కారము. ఇవి యూష్మము లనంబడు.

క. పొల్లు లయి తాము వుట్టియుఁ, హల్లులు ప్రాణములతోడ నంబుధితనయా
వల్లభ కూడి కదా తల, ముళ్లు గుడులు శృంగములును మొదలుగఁ దాల్చుక. 36

వ. అది యెట్లనిన. 37

క్ కారముతోడ నచ్చులుగూర్చి గుణించెడివిధము.

క - ఇది క్. క్ కారమునకు తలకట్టు ఇచ్చిన క. తలకట్టున దీర్ఘమిచ్చిన కా. క్ కారమునకు గుడిఇచ్చిన కి. గుడిలోదీర్ఘమిచ్చిన కీ. క్ కారమునకు కొమ్ముఇచ్చిన కు. కొమ్మున దీర్ఘమిచ్చిన కూ. క్ కారమునకు వట్రువసుడియిచ్చిన కృ. వట్రువసుడిని దీర్ఘమిచ్చిన కౄ. క్ కారమునకు ఌత్వమిచ్చిన కౢ. ఌత్వమునకు దీర్ఘమిచ్చిన కౣ. క్ కారమునకు ఎత్వమిచ్చిన కె. ఎత్వమునకుదీర్ఘమిచ్చిన కే. క్ కారమునకు ఒత్వమిచ్చిన కొ. ఒత్వమునకు దీర్ఘమిచ్చిన కో. క్ కారమునకు ఐత్వమిచ్చిన కై. క్ కారమునకు ఔత్వమిచ్చిన కౌ. క్ కారమునకుఅరసున్నపెట్టిన కఁ. నెరసున్నపెట్టిన కం. క్ కారమునకు విసర్గములుపెట్టిన కః. ఇటువలెనే హల్లుల కెల్లను వ్రాయవలయునని తెలిసికొనునది. 38

ఇది స్వరగుణితము.

తే. ఎన్నిహల్లులు జడ్డలై యున్న నేమి, పొల్లులకు మీఁద నుండెడుహల్లు లెల్లఁ
గడపటను వ్రాయుద్విత్వ మొక్కటియె తాల్చు,దానితలకట్టుమొదలైనవాని నెల్ల.

1 నా.

వ. ప్రద్యుమ్నుఁడు — [illegible] ఇటువలెఁ గ్రిందను వ్రాసినయొత్తులకే తలకట్లు మొదలైనవి వ్రాయునది. ఈ లిపియందు రేఫమునకు నొత్తులు వ్రాయునదిగాని వలపలగిలక లేదు. అది యెట్లనిన. 40

తే. మొదల రేఫాక్షరంబు నాపిదప దాని
జడ్డయును గూర్చి యొకటిగాఁ జదువుకొనుచు
ముందు జడ్డయు వెస రేఫమునకు బదులు
గిలుక [1]లిఖియించియు వచింతు రిలఁ గుమతులు. 41

వ. స్వర్గమనుటకు — [illegible] యిటుల వ్రాయునది. 42

క. పద్యాది ప్రాణంబుల, నాద్యంతాంతస్థములుగ నజ్ఝలు కృతులం
జైద్యహర వ్రాయుదురు తము, విద్యాధికు లెల్లఁ జూచి వికవిక నవ్వన్. 43

క. ఇరు లీఁగ లుఱుత లూళ్ళ,వ్వరు నేమిటి కొక్కఁ డోపు వానికి ననుని
కరణిపదంబుల మొదలివి, స్వరము లనుచుఁ దెలిసి వ్రాయఁ జనుఁ బద్యాదిన్. 44

క. బలుబొట్టుల పైవర్ణం, బుల క్రిందట నవియె మరల మూఢమతులు జ
డ్డలు చేసి వ్రాయుచుందురు, విలిఖింపరు వాని నెందు ద్విత్వము లార్యుల్. 45

ఆ. హల్లుమీఁద నున్నహల్లు దానికి ద్విత్వ, మొందుఁ గాని వేఱె యొకటి గాదు
సంధివేళ నది విచారించి వ్రాయుచోఁ, బాప రెందు దాని ప్రాజ్ఞు లెల్ల. 46

పంచాశద్వర్ణనిర్ణయము.

మూ. సూ:-ఆద్యయాః పంచాశద్వర్ణాః ప్రకృతే స్తుతే దశోనాస్స్యుః,
సత్త్రింశదిహాన్యే చానుప్రవిశంతి శబ్దయోగవశాత్. 7

తే. అయిదుపదు లగు సురభాష కక్షరమ్ము
లందుఁ బది ప్రాకృతమునకు వడఁగిపోవు
[2]దొలఁగి చనుఁ బదియును మూఁడు తెలుఁగుబాస
కెసఁగుఁ దత్సమపదముల నేఁబదియును. 47

వరరుచివచనము.

శ్లో. ద్విధాక ఏచో నుస్వారో విసర్గ ష్షోడశ స్వరాః,
స్పర్శా అంతస్థోష్మాణ శ్చతుస్త్రింశ ద్ధల స్స్మృతాః.

---

1 విభజించియు లిఖింతు రిలఁ గుమతులు. 2 దొలఁగిచనునవి పదమూఁడు.

టీ. ద్విధా=రెండువిధములైన, అకః=అక్ప్రత్యాహారము, అక్కు-లనఁగా-అ ఇ ఉ ఋ ఌ, అనెడి ఈ యయిదక్షరములకుఁ బేరు. అది యెట్లనఁగా.

పాణినీయసూత్రములు:—

హలన్త్యమ్.

వృ. ఉపదేశే న్త్యం హ లి త్స్యాత్.

టీ. ఉపదేశే=సూత్రమునందు, అన్త్యం=తుదదిఅయినటువంటి, హల్=వ్యంజనాక్షరము (తుదపొల్లు), ఇత్=ఇత్తనుసంజ్ఞ గలది, స్యాత్=అగును-ఇందుచేత నిత్తనఁగ సూత్రముకొన నున్న పొల్లు అనుట.

ఆది రన్త్యేన సహేతా.

వృ. అన్త్యేన ఇతా సహితః అదిః మధ్యగానాం స్వస్య చ సంజ్ఞా స్యాత్.

టీ. అన్త్యేన=కడపటనున్న, ఇతా=ఇత్తుతోడ, సహితః=కూడుకొన్న, ఆదిః=మొదటిఅక్షరము, మధ్యగానాం=నడుమనుండెడు నక్షరములకును, స్వస్యచ=తనకును, సంజ్ఞా స్యాత్= పేరగును. కడపట నున్న యిత్తుతో కూడుకొన్న టువంటి మొదటి అక్షరమునడుమనుండెడునక్షరములకును దనకును పేరగును. ఇటన్నందుచేత తుద నున్న కకారమునకు పొల్లు పనిలేదాయెను గనుక.

సూ:—తస్య లోపః.

వృ. తస్యేతో లోప స్స్యాత్.

టీ. దానికొన నున్న యిత్తునకు లోప మవును. ఇంగున్న కవర్ణము పొల్లు లోపముకాఁగాను జిక్కిన యయిదక్షరములును హ్రస్వములుగాను దీర్ఘములుగాను నుచ్చరించిన అ, ఆ, ఇ, ఈ, ఉ, ఊ, ఋ, ౠ, ఌ, ౡ అని పదిఆయెను. ఏచః=ఏ, ఓ, ఐ, ఔ, చ్ అను ఏచ్ప్రత్యాహారమునందు మునుపటివలె కొన నున్నచకారము పొల్లుగనుక మిగిలినవి నాలు గాయెను.

సూ:— "ఏజ్ హ్రస్వో నాస్తి"

అను సూత్రముచేత ఈయేచ్చునకు హ్రస్వము లేదు గనుక ఏ, ఓకారములు గీర్వాణభాషయందు కుఱుచలులేవు. అనుస్వారః=పూర్ణబిందు వొకటి (సంస్కృతమునందు పూర్ణమేకాని ఖండము లేదు.) విసర్గః=విసర్జనీయ మొకటి ఇవన్నియు కూడంగాను, స్వరాః=అచ్చులు, షోడశ=పదియాఱు, స్పర్శాః=స్పర్శములు ఇరువదియైదు, అన్తస్థళో ష్మాణః=అంతస్థములు నాలుగును దొడ్డళకారమును, ఊష్మములు నాలుగును, హలః=వ్యంజనములు, చతుస్త్రింశత్=ముప్పదినాలుగు, అచ్చులు పదునాఱు, హల్లులు ముప్పదినాలుగు, ఉభయములు గూడ నేఁబది వర్ణము లాయెను.

తే. అచ్చు లొకపదియాఱును వ్యంజనములు
పాండుపుత్త్రసహాయ ముప్పదియు మూఁడు
దొడ్డళా యందులోపలఁ దొరల నయ్యె
నమరభాషకు నేఁబది యక్షరములు. 49

సీ. ఏకసిళము దేవహేళనంబు నటంచు యాజుషామ్నాయంబునందు లేదా
శాళనాళవ్యాళగోళహింతాళంబు లనుచు సంస్కృతభాషయందు లేదా
గయ్యాళి త్రుళ్లు నంగళ్లు వజ్రపుతళ్కు తాళియటంచు నాంధ్రమున లేదా
పాళం బెఱుంగనికూళ విరాళి పిసాళించు ననుచు దేశ్యమున లేదా
తే. యాగమజ్ఞులు దొడ్డబీజాక్షరంబు, లందు లేకున్కి సన్నంబు నదియుఁ గూడ
నొకటిగాఁ జేసి బీజోపయోగి గాన, ళాను జేకొని రది శబ్దసరణి గాదు. 50

వ. ఆగమజ్ఞులు పంచాశద్వర్ణంబులలో నున్న ళకారమును గూడుకొన్నందునకు మహావిద్యలోనిశ్లోకంబులు. 51

శ్లో. మూలాధారం గుదస్థానం స్వాధిష్ఠానం తు మేహనం,
నాభి స్తు మణిపూరాఖ్యం హృదయాబ్జ మనాహతం,
తాలుమూలం విశుద్ధాఖ్య మాజ్ఞాఖ్యం నిటలాంబుజం,
సహస్రారం బ్రహ్మరంధ్ర మిత్యాగమవిదో విదుః.

శా. ఆధార స్తు చతుర్దళో రుణరుచి ర్వాసాంతవర్ణాశ్రయః
స్వాధిష్ఠాన మనేకవైద్యుతనిభం బాలాంతషట్పత్త్రకం,
రత్నాభం మణిపూరకం దశదళం డాద్యం ఫకారాంతకం
పత్త్రై ర్ద్వాదశభి స్తనాహతపురీ హైమీ కఠాంతాన్వితా.

శా. ద్వ్యష్టారం స్వరషోడశైశ్చ సహితం జ్యోతిర్విశుద్ధాంబుజం
హం క్షేత్యక్షరపద్మపత్త్రయుగళం రక్తోష్ణపమాజ్ఞాపురీ,
తస్మా దూర్ధ్వ మధోముఖం వికసితం పద్మం సహస్రచ్ఛదం
నిత్యానందమయీ సదాశివపురీ శక్త్యై ? సమ శ్శాశ్వతం.

తే. కాకు షా జడ్డ యైన ళకార మగుట, దలఁప కేఁబదిలిపులలోఁ దానిఁగూర్చి
తొలుత భిన్నాక్షరం బైనదొడ్డళాను, విడిచిపెట్టె ననంతుండు వెట్టి గాఁడె. 52

వ. ఛందమునందు ననంతుఁడు చెప్పినవిధము. 53

క. యరలవ లంతస్థులు నాఁ, బరఁగును శషసహలు దేటపడు నూష్మ లనన్
సారిది క్షకారము గూడుక, సరి నేఁబది యయ్యె వర్ణసంఖ్య ధరిత్రిన్. 54

క. ళశలకు భేదము లే దను, పలుకున శా దోలఁగి యొనుపను లగు వర్ణం
బులు సంస్కృతభాషకు మఱి, తెలుఁగున ఱళ లనఁగ రెం డధిక మగుఁ గృష్ణా. 55

ప్రాకృతోక్తిపరిగణన హేమచంద్రాచార్యవచనము.

శ్లో. ఋౠలృలౄ వర్ణా హ్రస్వదీర్ఘా వైజాద్యా వను నాసికా,
శషౌచ దశ తే న్యూనాః ప్రాకృతోక్తిషు సర్వదా.

టీ. హ్రస్వదీర్ఘా=హ్రస్వమును దీర్ఘమును ఐనటువంటి, ఋౠలృలౄ వర్ణా=ఋకార లృకారములును, అనఁగా ఋ, ౠ, లృ, లౄ అనునవి ఈరెండును, ఐచ్=ఐఔలును, ఆద్యా=మొదటి వైనటువంటి రెండును, అను నాసికా = అనునాసికములును, అనఁగా మొదటియనునాసికము లైనఙకార ఞకారము లనునవి, శషౌ చ=శవర్గ షకారములును, తే దశ=అపదివర్ణములును, ప్రాకృతోక్తిషు=ప్రాకృతవచనముల యందు, న్యూనాః=తక్కువ. అనఁగా సంస్కృతభాషకు చెప్పిన యేబదింటిలో ఋ, ౠ, లృ, లౄ, ఐ, ఔ, ఙ, ఞ, శ, ష, అనునీపదివర్ణములు ప్రాకృతభాషకు తక్కువ యగుచున్న వనుట.

తే. సప్తమస్వరముఖచతుష్టయము ద్వాద, శస్వరంబును లోకసంఖ్యాస్వరంబు
నుర్వి నాద్యనునాసికయుగము శషలు, ప్రాకృతంబున నిక్క మీపదియుఁ లేవు.

వ. లోకసంఖ్యాస్వర మనఁగా గణితశాస్త్రోక్తసంఖ్యను జతుర్దశలోకములు గనుక పదునాలవస్వర మనుట. ఔకారమునకు పేరు. 57

ఆంధ్రభాషావర్ణసంఖ్య.

సూ. సూ:—ద్వివిధాపదు దేవోతోచో వక్రతిమా వనుస్వారౌ,
కగచజ ఋగిటడణతదనపబనుయరయుగలయుగవసహాశ్చహాలః.

సీ. అచ్చులలో సప్తమాక్షరం బాదిగా వరుస నాల్గును దుదివర్ణ మొకఁడు
స్పర్శాక్షరములందుఁ బంచవర్గములను సమము లై యుండునక్షరములు పది
మొదలివ్యంజనవర్గములను రెంటను దుదిఁ గనుపట్టుననునాసికద్వయంబు
నూష్మవర్ణము లన నొప్పునాల్గిటిలోనఁ బ్రథమద్వితీయాక్షరములు రెండు
తే. నెన్న నిరియొండు కడమగా నిరువదియును, జగతి శుద్ధాంధ్రదేశ్యభాషాపదముల
వెదకినను లేవు తత్సమపదములందుఁ, దనరు నిన్నియు వది సంస్కృతంబు గాన.

క. తుదలను వికృతివిభక్తులు, గదియుటచేఁ దెలుఁగులందుఁ గలసెను గాకో
యదువర తత్సమపదముల, మొదలాద్యప్రకృతిశబ్దములు దెలుఁగగునే. 59

సీ. దేవతాభాషను దీర్ఘంబులే కాని కలనైనఁ గుఱుచలు గాక యుండు
హారవిశ్వదివససంఖ్యాచ్చులు దెలుఁగులఁ గడు హ్రస్వములును దీర్ఘములు నగును
సంస్కృతంబునఁ దాలుజననమాత్రమె కాని జగతి నన్యస్థానసంభవంబు
చర్చింప నెఱుఁగనిచజ లాంధ్రమునఁ దాలుజాతంబులును దంతజములు నగును
తే. దలఁప నేకప్రకారమై దైవతోక్తు, లందు భేదంబు లేని రేఫాక్షరంబు
రేఫము ఱకారమును నన రెండు దెలుఁగు, లగుచు వికృతులఁ దనరు దుగ్ధాబ్ధిశయన.

వ. హారవిశ్వదివససంఖ్యాచ్చు లనఁగాను గణితశాస్త్రోక్త సంజ్ఞను, హార యనఁ బదు
నాల్గొండవయచ్చు ఎకారము, విశ్వ మనఁగాఁ బదుమూఁడవయచ్చు ఒకారము,
దివస మనఁగాఁ బదునేనవయచ్చు అఁ అనునది. యీమూఁడచ్చులకును దెలుఁగున
హ్రస్వమ్మును దీర్ఘమును గల వనుట. అం అనుదానికి దీర్ఘము రాఁగా ఆం అయె
ను. ఇంతమాత్రమున కచ్చులమొదల నకారంబును ఆకారంబును రెండును
ఉన్నవి దానికిం జెప్పరాదా దీనికిఁ జెప్పవలెనా అనఁగా, ఇవి అకారమునకు
చెప్పుట గాదు. అనుస్వారము ప్రత్యేక ముచ్చరింప శక్యము కాదు గనుక పాణి
న్యాచార్యులవ్యాకరణమునందు అం ఇత్యనుస్వారః అని అకారముతోఁ గూర్చి
చెప్పినాఁడు గనుక అం అనఁగాను బిందువునకు సంజ్ఞ. ఆబిందువునకు హ్రస్వ
దీర్ఘము లెటువలెకలుగు ననఁగా ముంగలిపద్యముచేతను దెలిసికొనునది. 61

ఆ. బిందువునకు రెండు భేదంబు లగు హ్రస్వ, దీర్ఘరూపములను దెలుఁగులందు
హ్రస్వమనఁగ నొప్పు నర్ధబిందువు దీర్ఘ, మనఁగఁ బూర్ణబిందు వయ్యెఁ గృష్ణ. 62
క. తక్కువపదియును దొమ్మిది, యెక్కువలిపు లాఱు నయ్యె నేఁబదిలో నీ
లెక్కను ముప్పదియును నే, డక్కరములు నిలిచె శుద్ధ మగునాంధ్రమునన్. 63
వ. తత్తద్వర్ణభేదాభేదంబు లెఱింగించెద. 64

మూ. సూ:—వికృతిపదాదౌ ప్రథమాంతస్థస్తృతీయోఽనునాసికౌ న స్తః.
క. తెలుఁగున యణకారంబులు, గలుగవు శబ్దాదులను యకారముపగిదిన్
బలుకఁబడునవి స్వరము లగు, ఖలపూర్వామరవినాశ కామెపలీశా. 65

క్రారకొమ్ములు.

సీ. క్రుశ్ క్రుధ క్రూర శిగ్రు శ్రుతి విశ్రుతి శుశ్రూష నిఃస్రుతి స్రు స్రివములు
భ్రూణ భ్రుకుంశ బభ్రు బ్రువాణంబులు భ్రుకుటిత భ్రూలతా ప్రకటితములు

క ద్రువ ద్రుపద ద్రుమ ద్రుహిణ ద్రుహి సౌరద్రు విద్రుమ శత్రువులును
ధ్రువమును ద్రుతమును భువిఁ గ్రారకొమ్ము లై తనరారుఁ గాని ఋత్వములు గావు
తే. వట్రువలు లేవు తెనుఁగున వానిపగిదిఁ, బలుకులిపు లెల్లఁ గ్రారకొమ్ములు నిజంబు
దనుమ నిందాకఁజైద్యుఁడు ద్రుశ్లెననఁగ, రోహిణీభర్తచరమాద్రిఁ గ్రుంకెననఁగ.

నృసింహపురాణమునందు :—

సీ. పా. క్రూరకిల్బిషశైలకులిశనిపాతంబు ఘనకలుషోరగగరుడమూర్తి. (ఆ. 2. 35.)
వ. మఱియు. 67

చ. శ్రుతిమతధర్మయోగములు చోద్యపుమూల్యము లప్పురంబునన్
జతురతఁ బుణ్యవస్తువులు సారవిముక్తిపదంబు లమ్మువా
రతులితవిష్ణుశాసనసమాహితు లైనమహాత్ము లంచితో
ద్ధతిఁ గొనువారు భూరివిహితవ్రతపారగు లైనబోధనుల్. (ఆ. 1. 46.) 68

కావ్యాలంకారచూడామణియందు:—

క. భావమె యించుక వదనా, వ్యావళితవికాస మైనహావము శృంగా
రావిర్భావనిదానము, భ్రూవల్లీమందచలనమున నెఱుఁగఁబడున్. (ఆ. 2. 22.)

ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమునందు:—

సీ. పా. సురటి చేకొని భద్ర శుశ్రూష గావింప. (ఆ. 2. 15) 70
ఆ. అద్రువ విద్రువ ననుక్రియాపదంబులయందుఁ, దగిలి వట్రసుడులపగిది నుండు
వ్రాలు తేలఁ బల్కఁ గ్రారకొమ్ములు గాని, వట్రసుడులు గావు వనజనాభ. 71

ఋత్వాక్షరంబులు.

సీ. ఋష్యమూకాద్రియు ఋష్యశృంగుండును ఋక్షమృగేంద్రుండు ఋక్షపదము
ఋతము ఋత్విక్కు నైరృతి ఋతుషట్కము ఋతుపర్ణభూపతి ఋతుమతియును
ఋషభవాహనుఁడును ఋషియు ఋగ్వేదంబుఋభురాజుఋణమును ఋద్ధిఋభువు
వనునీపదంబుల కాదివర్ణంబులు సప్తమస్వరము లై జగతి వెలయుఁ
తే. కృష్ణ వృత్రాంతకా హృషీకేశ మదన, జనక పృథ్వీకుమారభంజన యటంచు
వ్రాల్లలందును వట్రువ లమరి యుండు, సంస్కృతంబున యదువంశసార్వభౌమ.

వక్రభేదంబులు.

ఆ. ఏక మొక మిట్టు లేత్వంబు నోత్వంబు, నమరభాష నిడుద లగును గాని
హ్రస్వలిపులు గావు వ్రాల్లపై నట్లన, యగును గేకికోకిలాలి యనఁగ. 73
ఆ. పెక్కు రేల కృష్ణుఁ డొక్కఁ డోపఁడె పని, నెలవు నేల యరసి పోలము వోవ
ననఁగ నిట్టు దెనుఁగులందు వక్రయుగంబు, హ్రస్వములును నిడుదవ్రాలె నగును.

వ్యంజనలోపము.

ఆ. పూనె నెగసెఁ బొదవెఁ బొనరెఁ బొందె నటన్న, పలుకులందు మొదలఁ గలుగునట్టి
వ్యంజనంబు లడఁగి వానిపై స్వరములు, నిలుచు వలసినపుడు నీరజాక్ష. 75

పూని యనుటకు విష్ణుచిత్తీయమునందు:—

ఉ. పూని ముకుందునాజ్ఞఁ గనుబొమ్మనె [1]కాంచి యజాండభాండముల్
వానను మీఁదఁ బ్రోవ నడవం గొనెఁ దన్నన నగ్రనిశ్చల
త్వానచలత్వనిష్ఠ లె సమస్తజగంబులజాడ్యచేతనల్
గా నుతికెక్కుసైన్యపతికాంచనవేత్రము నాశ్రయించెదన్. (ఆ. 1. 4) 76

హల్లు లోపమై ఊనె అనుటకుఁ బారిజాతాపహరణమునందు:—

క. మానవతి యిట్లు మానని, మానక్రోధము[2]లచేత మరలిచి చింతా
ధీనగతి నుండ మదిలో, నూనినప్రేమమున నంబుజోదరుఁ డనియెన్. (ఆ.1.114)

నెగసె అనుటకు ఆదిపర్వమునందు:—

ఆ. కర్మబంధములను గ్రక్కునఁ బాయుడుఁ, బుణ్యగతికి నెగయుపురుషునట్లు
బంధనంబు లెల్లఁ బాయుడు భీముఁడు, నీరిలోననుండి నెగయుదెంచె. (ఆ.5.177)

విరాటపర్వమునందు:—

సీ.పా. నెగసినకొనలతో నింగి యంతంతకు నవలఁబోవఁగఁ దనరారుదాని. (ఆ.1.162)

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. ఎఱకలు విచ్చుచుఁ దుండము, దెఱచుచు వ్రే గడఁచి సాగసి త్రెళ్లి వివశుఁడై
యఱచిన నోడకు మని హరి, నెఱి చక్కఁగఁ ద్రోచి యెత్తె నెగయఁగఁ గృపతోన్.
(ఆ. 3. 301)

వ్యంజనలోపమైనందులకు శృంగారనైషధమునందు.—

సీ. పా. ఒంటికాలున నిల్చి యూర్మిమారుతములఁ జిగురుఱెక్కలరేకు లెగయుచుండ.
(ఆ. 3. 69)

పొదవె నన్నందుకు నృసింహపురాణమున:—

తే. అదరిపాటున [3]వెస విచ్చి పొదవికొనిన, [4]దొలఁగి పోవఁగఁ గూడకమలయపవనుఁ
డిందుఁదలఁదూర్చుకొనియె[5]నోయిప్పుడనఁగ, వమరుఁదాళవృంతములమందానిలంబు.

---

1 దాల్చి. 2 లఁజేత మాటిచి (అచ్చుప్రతి). 3. వేసవి. 4 గలఁగి తలఁగి పోనేరక. 5 నా నింపొనర్చె (అచ్చుప్రతి).

అందే:—

తే. పొదవి యొండొండ దివియును భువియు దెసలుఁ
బొదవికొని యుండుచీఁకటిప్రోవువలన
మిక్కుటంబుగఁ గాటుక గ్రుక్కినట్లు
కరవటం బన జగదండ ఖండ మమరె. (ఆ. 3. 80) 83

అందే:—

క. అది యట్లు గాదె నిప్పునఁ, బొద లంటునె దేవదేవు శ్రీరమణీశున్
మదినుంచుకొన్న వానిని, బొదవునెయాపదలు రవిని బొందునె తమముల్. (ఆ.4.82)

అచ్చునకుఁ జిత్రభారతమునందు:—

క. తదనంతరంబ గ్రమ్మఱ, యదువిభుఁడు కృపానిధేయుఁడై వాణీశ
త్రిదశేశుల కాశ్చర్యం, బొదవ మరలిచె నుభయసైన్యయోధుల నెల్లన్. 85

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. పదపడి దుస్తర మగునీ, పదుమూఁడవయేఁడు గడవఁబడుట యరిది ద
ప్పైదు రెఱుఁగకుండ నాపద, లొదవఁగ సైరించి రిట్టి యునికియుఁ గలదే. (ఆ.1.9)

పొనరె నన్నందుకు నుద్యోగపర్వమునందు:—

క. ధనమును విద్యయు వంశం,బును దుర్మదులకు మదంబుఁ బొనరించును స
జ్జను లైనవారి కడఁకువ,యును వినయము నివియ తెచ్చు నుర్వీనాథా. (ఆ.2.35)

అందే:—

మ. అని నిస్సైచ్చి వృకోదరుం డతఁడు కార్యం బింత తేల్లంబుగాఁ
బొనరం బల్కెనె యంచుఁ బేరలుఁగు సొంపుం జెంద వక్త్రంబుపా
ల్పున దర్పం బొలయంగ నంగములసం బొం గారుతద్బృంహిత
ధ్వని యై మించుమహోగ్రసింధురముచందం బొంది పాల్చెం దగన్.(ఆ.3.143)

ప్రకారములో నిస్వరమే సల్పినందుకుఁ బ్రబంధపరమేశ్వరుఁడు చెప్పిన
అహోబలమాహాత్మ్యమునందు:—

క. నిను నాశ్రయించియును నే, ననఘా కడ లేనివనట యనువవనిధిలో
మునుఁగుదునె ప్రతీకారం, బొనరింపఁ గదయ్య దీని కూహించి కృపన్. 89

హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము నందు:—

చ. ధనదునిపుష్పకంబునకుఁ దా నెన వచ్చు నటంచు లోకముల్
వినుతి [1]యొనర్పఁ బొల్పెసఁగి విద్రుమమౌక్తిక నీలవజ్ర కాం

---

1 యొసంగె (ప).

చనయుతము న్నవేగహయసంఘటితంబును నైనతేరు సొం
పొవరఁగ నెక్కి మిక్కిలి సముత్సుకతం బురబాహ్యవీథులన్. 90

పొందె ననుటకు శంభుదాసునిలక్ష్మీనృసింహావతారకథయందు:—

ఉ. పొందవు దుఃఖము ల్భయము పొందదు పొందదు దైన్య మెప్మెయిం
బొందవు తీవ్రదుర్దశలు పొందుఁ బ్రియంబులు పొందు సంపదల్
వొందు సమగ్రసౌఖ్యములుఁ బొందు సమున్నతకీర్తు లెందు గో
విందపదారవిందపదవీపరిణద్ధగరిష్ఠచిత్తులన్. (ఆ. 2. 81) 91

ఓదాదేశహ్రస్వంబులు.

తే. కాంచు హ్రస్వద్వితీయవక్రంబు నంద, యొక్కఁ డనువీనిరెండవయక్కరంబు
హ్రస్వ మగుఁ జోటనుపదంబునందు మొదలి,వర్ణమును గబ్బములను గావలసినపుడు.

'అందొఱు' అనుట కాదిపర్వమున:—

క. [1]గిఱపునెడ నేయునెడ పడిఁ, [2]బఱపునెడం బెనఁగునెడ నపారబలంబుల్
మెఱయునెడభీమునకునం,దొఱుగీడ్పడఁదొడఁగిరుద్ధతులురాజసుతుల్. (ఆ.5.168)

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

సీ. పా. శూరులు ధృతరాష్ట్రసుతులు దుర్యోధనాదులు దురాధర్షు లందొఱును మనకు.
(ఆ. 1. 269)

ఒత్వము రానందుకు. విరాటపర్వమునందు:—

క. ఎఱుక గలవారి కైనను, గఱపక దక్క రుచితప్రకారము శుభమున్
గొఱలుహితు లట్లగుట నం,దఱకును జెప్పంగ వలయుఁ దగియెడుబుద్ధుల్. (ఆ.1.116)

ఒక్కొ యనుటకుఁ గర్ణపర్వమునందు:—

మ. సమదాటోపత వాయునందనుఁడు ధృష్టద్యుమ్నుసైనేయు లే
కమనోవృత్తిఁ గడంగి తో నడువ దోర్గర్వంబు శోభిల్ల శౌ
ర్యము సొంపార నిలింపకోటి వొగడన్ రారాజుసైన్యంబు లొ
క్కొ మొగిం బెల్లగిలంగ బెట్టదిమె సత్క్రోధాంతరంగంబునన్. (ఆ. 2.352)

మనుచరిత్రమునందు:—

క. ఇట వవ్వరూథినియు నొ,క్కొటఁ గతిపయసఖులు దన్నుఁ గొలిచి నడువఁగాఁ
గటకర్ఘుళంఝుళరవపద, కటకసమాకృష్టకేళికలహంసిక యై. (ఆ. 3. 72) 97

1 కఱచు. 2 బఱచు.

రాఘవపాండవీయమునందు:—

స్రగ్ధర. ఆరాజన్యోత్తముం డిట్లనుదితరభసుం డై భవత్సత్వరవ్యా
హారం బిట్లోర్చి యుం టన్యముగఁ గొనకు మాత్మాంగనాశుల్కతాదృ
క్స్వారోగ్రేష్వాస మట్లక్రమజిత మగు టెంచంగ నాచేతికాటం
గ్రూరేష్వాసంబు లే దొక్కఁడుగలుగునె మద్ఘోరయుద్ధంబునెపన్. (ఆ. 2. 93)

ఓకారము రానందులకుఁ గాశీఖండమున:—

ఉ. కంటికి నిద్ర వచ్చునె, సుఖం బగునే రతికేళి, జిహ్వకున్
వంటక మింపునే, యితరవైభవము ల్పదివేలు మానసం
బంటునె మానుషంబు గలయట్టిమనుష్యున కెంతవానికిన్
గంటకుఁ డైనశాత్రవుఁ డొకండు తనంతటివాఁడు గల్గినన్. (ఆ. 1. 108) 99

విరాటపర్వమునందు:—

సీ. పా. శక్రాదిసురలతో సంగ్రామ మొనరించి ఖాండవం బేర్చె నొక్కరుఁడు గాఁడె.
(ఆ. 4. 210)

చోటు అనుటకు ద్రోణపర్వమునందు:—

క. కటకట పేరినపెన్నెత్తుట జొత్తిలి యున్నమోముతోడను గొడుకె
చ్చుటఁ బడి యున్నాఁడో యొ, చోటుఁ జూపెడువారు లేరె చూచెద వానిన్.
(ఆ. 2. 251)

విష్ణుచిత్తీయమునందు:—

మ. స్ఫుటభూయోహ్వతిశంక వార్ధిరవిరశ్ములిన్నుఁ జేర్పం దటి
చ్చటగార్యంబుగఁ గాలుకొంచు ఘనమై క్ష్మాధీర వర్షింప న
చ్చోటునుం ద్రోచి గ్రసింపఁ బోలుఁ గలశీసూనుండు గాకున్ననో
క్కోటఁ దారాగ్రహభాస్కరేందుమణిశుక్తుల్ వ్యక్తమై తోఁచునే.
(ఆ. 4. 145)

హ్రస్వము గానందులకు మనుచరిత్రము:—

ఉ. పాటున కింతు లోర్తురె కృపారహితాత్మక నీవు ద్రోయ ని
చ్చోట భవన్నఖాంకురము సోఁకెఁ గనుంగొను మంచుఁ జూపి య
ప్పాటలగంధి వేదన[1]నెపం బిడి యేడ్చెఁ [2]గలస్వనంబునన్
మీటిన విచ్చుగబ్బిచనుమిట్టల నశ్రులు చింద వందఁగాన్. (ఆ. 2. 70) 103

1 నెపంబున నే. 2 గలస్వనంబుతో.

వక్రభేదంబులు. పాణినీయసూత్రము.

సూ.—తద్ధితే ష్వచా మాదేః.

వృ. ఇతి ణితి చ తద్ధితే పరే అచా మాదే రచో వృద్ధి స్స్యాత్.

క. హైయంగవీనమునకున్, నైయంకవశబ్దమునకు నైయగ్రోధ
స్త్రైయజితాదుల కాదిని, వ్రాయంగా వలయుఁ బ్రథమవక్రతమంబుల్. 104

క. వైయర్థ్యత్రైయంబక, వైయాకరణాగ్రగణ్యవైయాఘ్రపదీ
వైయాత్యంబుల మొదలను, వ్రాయం దగు బుధులఁ ప్రథమవక్రతమంబుల్. 105

క. యౌవనయావతకౌస్తుభ, సౌవర్ణకయావరాజ్యసౌవీరమహీ
దౌవారికశబ్దంబులఁ, దావుకొను ద్వితీయవక్రతమములు మొదలన్. 106

క. సౌవగ్రామికశౌవన, [1]సౌవర్చససౌవిదల్లసౌవస్యలస
త్సౌవరశబ్దముల మొదల, వావిరినిలుచున్ ద్వితీయవక్రతమంబుల్. 107

నృసింహపురాణమునందు:—

ఉ. శ్రీస్తనకుంకుమద్రవనిషిక్తభుజాంతరభాగవిస్ఫుర
త్కౌస్తుభనూతనార్కరుచిగర్వితనాభిసరోజసౌరభ
ప్రస్తుతమత్తభృంగరవరాగరసోల్బణభోగిభోగత
ల్పాస్తరణుం దలంచుసుకృతాత్ము లపాస్తసమస్తకల్మషుల్. (అ. 2. 37) 108

క. మెచ్చు లగుకబ్బములలో, నచ్చతెనుఁగుపల్కులందు నైత్వౌత్వంబుల్
వచ్చిన నొం డగు రెం డగు, విచ్చలవిడి వలసె నేని విబుధస్తుత్యా. 109

మూ. సూ:-అయిగవుగాదేశౌ స్తః క్రమేణ సర్వత్ర వక్రతమయో ర్వా.

క. క్రమమున వక్రతమములకు, నమరు నయిక్కును నవుక్కు ననియెదు నాదే
శములు వికల్పంబున దైత్యమదాపహ యాంధ్రభాషయం దెల్లెడలన్. 110

ఆ. లోకహితముకొఱకుఁ బైకొని దుష్టుల, లయ మొనర్చి శిష్టు లయిననృపుల
నేల యేల నిలిపెఁ గౌలిచ్చి నలుదెసఁ, దవిలి కృష్ణరాయఁ డవుర యనఁగ. 111

శవర్గాక్షరభేదంబులు.

మూ. సూ:—వా స్యా త్కవచి ద్వకారో నాదిగత స్యాద్యవర్గసరళస్య.

సీ. పరుగులు పరువులు పగడంబు పవడంబు పగలుట పవలుట పగలు పవలు
నగుబాటు నవుబాటు నలుగురు నలువురు తగులాట తవులాట తొగలు తొవలు

---

1 సౌవర్చన సౌవిదల్ల సౌదర్శ్య (అచ్చు).

త్రాగుట త్రావుట ప్రేగులు ప్రేవులు ప్రోగులు ప్రోవులు సోఁగ సోవ
యిగ మివ మగు నవు నిగురాకు లివురాకు లీగు లీవులు మ్రానిచేఁగ చేవ
తే. తీగియలు తీవియలు పయిఁ దిగిచెఁ దివిచె
యనుచు నిబ్భంగి నొకవేళ నాదివర్ణ
ములకుఁ దక్కంగఁ గొన్నిమాటలను గృతులఁ
బ్రథమసరళంబులకు వకారములు వచ్చు. 112

పూర్వనైషధమునందు:—

మ. పవిసంగంబునఁ దాప మొందినశచీప్రాణేశు కెంగేలికిం
జివురుంగైదువజోదువైద్య ముపదేశించెన్ రహస్యంబుగా
నవనీహారపయోమిళన్మలయజస్నానార్ద్రపర్యంకమై
యువతాళించువిదర్భరాజతనయాహృద్యస్తనద్వంద్వమున్. (అ. 3. 34) 113

శాంతిపర్వమునందు:—

చ. వినుము నరేంద్ర విప్రుఁ డలివెన్ జమదగ్నిసుతుండు శాప మి
చ్చె నమరభర్త వంచనము చేసె వరం బని కోరి గొంతి మా
న్చె నలుక భీష్ముఁ డర్ధరథుఁ జేసి యలంచెఁ గలంచె మద్రరా
జనుచిత మాడి శౌరి విధి యయ్యె [1]నరుం డనిఁ జంపెఁ గర్ణునిన్. (అ. 1. 35) 114

మార్కండేయపురాణమునందు:—

చ. ఘననిబిడాంధకారరిపు[2]ఖండనచండమయూఖరాజిచే
ననుదినముం బ్రభాతములయం దమృతాంశుమరీచు లేఁగఁగా
వనజము లుల్లసిల్లఁగఁ [3]దొవ బ్బొడుఁగం బ్రథమాద్రిఁ బొల్చున
ద్దినమణికి న్నభోమణికి దేవశిరోమణి కేను మ్రొక్కెదన్. (అ. 7.123) 115

తే. ఆఁగె లోఁగెను వీఁగెను డాఁగె నేఁగె, వాఁగె ననునివి మొద లగువాక్యములను
బొదలునక్షరములు చిన్నబొట్లపైఁ గ, కారములు గాని యనునాసికములు గావు.

చవర్గాక్షరభేదంబులు.

మూ. సూ:—అద్దంత్యా స్తాలవ్యా శ్చ ర్వకారైః స్యా న్మిథ స్సవర్ణా శ్చ. 6

ఆ. ధరణి దంత్యములును దాలవ్యములు నన, వికృతిచజలు రెండువిధము లయ్యె
వీనిఁ దెలియ కున్న విశ్రమభంగంబు, దొడరి కావ్యములను దోష మొదవు. 117

---

1 నరుం డటు సంపె. 2 ఖండపిచండ. 3 దొవల్బొగుడం ; దొవల్బొడుఁగం.

ఆ. దంతజంబు లెల్లఁ దలకట్టులును వాని, యందు దీర్ఘములను బొంది యుండుఁ
దాలుజాక్షరములు దనరారు హ్రస్వాది, వక్రయుతము లగుచు వనజనాభ. 118

ఆ. చలము మాని కుడువు చట్టకేశవ ప్రొద్దు, చాల నయ్యెఁ బనివ్రజంబు వెడలె
జతలు గూడి వచ్చి సఖులు చీరెద రేల, జాగనంగ దంతజంబు లయ్యె. 119

ఆ. చెప్ప రానిక్రొవ్వుచేఁ గంసుపంపునఁ, జెలఁగికొనుచుఁ దన్నుఁ జేరి పెనఁగ
జెట్టి మట్టుబెట్టెఁ జిఱుతయే నందుని, పట్టి యనఁగఁ దాలుభవము లయ్యె. 120

ఆ. చేతఁ జీర లైను చేరెడువరహాలు, జేనెఁ డంత జిత్తు చేక టొకటి
చేదుకొనియెఁ గృష్ణుఁ జేర్చుక యన నిట్లు, వఱలుఁ గొన్ని దీర్ఘవక్రలిపులు.

తే. దంత్యముల నరవంకలు దైవభాషఁ, గనము తాలవ్యములఁ దలకట్లు లేవు
ప్రాకృతమునందుఁ దద్భవపదమునందు, దంత్యములె కాని తాలుజాతములులేవు.

వ. వక్రమునకుఁ దద్భవము వంకలు, అరవంక లనఁగాను గుఱుచయెత్వములు అనుట.
దీర్ఘమునకుఁ దద్భవములు తీఁగలు. 123

ఆ. చందమామ గాయఁ జక్కెరవిలుకాఁడు, జాజిపువ్వుటంపజల్లు గురియఁ
జామ గాక కోర్వఁ జాలక హరి వచ్చు, దనుక బడలె ననఁగ దంత్యచజలు. 124

తే. చంద్రశబ్దమునకుఁ దజ్జంబు చంద, మామ జాతికి జాజి శ్యామకును జామ
శర్కరకుఁ జక్కెరయు జలము (?)

వ. చంద్రశబ్దతద్భవంబు చందమామ, జాతికి జాజి, శ్యామకు చామ, శర్కరకు
చక్కెర, జలమునకు "లళయో రభేదః" అనుసూత్రముచేత జళము. దానికి
"లడయో రభేదః" అనుదానిచేత జడ మాయెను. అది ప్రాకృతముచేసిన నాది
వర్ణము దంత్యమాయెను. అది తద్భవముచేసి బహువచనముచేసిన జల్లు. 125

క. తొడరు జటాశబ్దమునకు, జడ యనునది తద్భవంబు చదలును జానుం
గడు నచ్చతెనుఁగు లివి పద,పడి మూఁడును దంత్యములుగఁ బలుకఁ దగు హరీ.

వ. జటాశబ్దతద్భవము జడ. 127

ఆ. జడలు మెఱయ వచ్చి సంయమిశ్రేష్ఠుఁడు, చదలుమ్రానిపువ్వు శౌరి కిచ్చె
సరస నున్నదనుచు జా నొప్ప భీష్మక, తనయ కిచ్చె నతఁడు దగ వెలింగి. 128

పారిజాతాపహరణమునందు:—

సీ. గీ. దేహకాంతులు[1] బాలచంద్రికల నీన, జడలు మోక్షద్రుపల్లవశంకఁ జేయ.
(ఆ. 1. 44) 129

[1] లకాలచంద్రికల (అచ్చు పారిజాత.).

నైషధమునందు:—

సీ. పా. చదలేటిబంగారుజలరుహంబుల[1]తూండ్లు, భోజనంబులు మాకుఁ బువ్వుఁబోఁడి.
(ఆ. 2. 49)

అనంతునిఛందమునందు:—

ఉపజాతి. పినాకికోదండము బిట్టు ద్రుంచెన్, జా నొప్ప గెల్చెన్ జమదగ్నిసూనున్
ఘనుం డితం డుర్వి ననంగ రెంటన్, జానైనవృత్తం బుపజాతి యయ్యెన్. 131

క. భూమినిఘంటునఁ జంచః, పామరజాతీయ యనుట పరికించి బుధ
గ్రామణులు చంచు లని వెసఁ, దా మేత్వం బిడరు వడికి తలకట్టగుటన్. 132

తే. ప్రాసముల రెండు నొకటిగాఁ బలుకవచ్చు
వడికి స్వరమైత్రి లేకున్న నడుగ రాదు
పొట్టియెత్వములకు దంత్యములకుఁ దక్క
భేదములు లేవు చజలకు వేదవేద్య. 133

ఆ. రాచనెలఁతలందు నేచెలియకు భోజ,రాజతనయవంటిరోజ గలదె
చక్కఁదనము గాక సద్గుణంబును గాంచెఁ, జెఱకుఁగోల ఫలముఁ జెందినట్లు. 134

తే. దంత్యతాలవ్యచజలకు ధరణి వ్రాయు, తఱిని శుద్ధాంధ్రలిపిని భేదంబుకలిమి
ద్వ్యర్థకృతులను దలకట్టు లనుచునొకట, నిదియునొకదాన నదియునునిడఁగరాదు.

రాఘవపాండవీయమునందు:—

ఆ. ఎందు వేఁట రారె యితరు లేమన సుతో
దారసంగసుఖము తప్పఁ ద్రోచి
తకట పాండురాజయశ మెన్న నై తతి
క్రూరదశరథేశకులము రోయ. (ఆ.1. 29) 136

వ. ఈపద్యములోను రామాయణార్థమునందు అజయశ మని సమాసము చేసి పలుక జకారము తాలవ్యమాయెను. భారతార్థమునందు పాండురాజ యని సంబుద్ధిగాఁ బలుక అవర్ణమే పరల దంత్యం బాయెను. ఇటువలెనే యాదిమహాకవిప్రయోగం బులు చూడఁగాను, దాలవ్య మర్థాంతరమందు దంత్యముగా చెప్పరా దని యెట్లంటివో యి యనఁగా ఆద్యప్రకృతియందు దంత్యచజలు లేవు గనుక శుద్ధసంస్కృతమైనపాండురాజశబ్దమునందు గల జకారము తాలవ్యమే కాని దంత్యము కానేరదు. ఇది తెలియక కేవలాంధ్రులు దంత్యాక్షరముగా నుచ్చరింతు రది లాక్షణిక మతము కాదు. అట్లగుటం జేసి కవితాప్రవర్తకులైన సూరపరాజుగారు ఇంతవట్టును విచారించి ప్రయోగించిరి. 137

1 తూళ్లు (ప).

పాణినీయసూత్రము.

సూ:—ఛే చ.

వృ. హ్రస్వస్య, ఛే పరే తుగాగమ స్స్యాత్సంహితాయాం విషయే. 'హలంత్య' మితిసూత్రేణ కకారస్య ఇత్సంజ్ఞా. "తస్య లోప" ఇతిలోపః తు, "ఉపదేశే జనునాసిక" ఇతి ఉల్లోపః.

సూ:—స్తోః శ్చునా శ్చుః.

వృ. స్తోస్సకారతవర్గయోః శకారచవర్గాభ్యాం యోగే శకారచవర్గౌ స్తః. [1]శివచ్ఛాయా.

సూ:—ఆఙ్మాఙో శ్చ.

వృ. ఏతయో శ్ఛే పరే తుగాగమ స్స్యాత్. ఆచ్ఛాదయతి, మాచ్ఛినత్. 'పదాంతా' ద్వేతి వికల్పాపవాదః.

సూ:—దీర్ఘాత్.

వృ. దీర్ఘా చ్ఛే పరే తు క్స్యాత్. హ్రీచ్ఛతి, మ్లేచ్ఛతి.

సూ:—పదాన్తాద్వా.

వృ. దీర్ఘాత్పదాన్తా చ్ఛే పరే తు గ్వా స్యాత్, లక్ష్మీచ్ఛాయా,లక్ష్మీఛాయా.

సీ. ఛాగపుచ్ఛచ్ఛటాచ్ఛందోయదృచ్ఛాసితచ్ఛత్రపద్మచ్ఛదచ్ఛలాచ్ఛ
విచ్ఛిత్తికచ్ఛాపకచ్ఛపరిచ్ఛేదపృచ్ఛాచ్ఛవిచ్ఛిరతుచ్ఛగుచ్ఛ
పదములు మొదలైనత్రిదశభాషాశబ్దముల నాదిమధ్యాంతములను గలుగు
సప్తమవ్యంజనాక్షరము హ్రస్వముమీఁదఁ దనక్రిందఁ దాన ద్విత్వ మగుచుండు
తే. నిడుద లగునక్కరంబులకుడిన నిలుచు, నప్పుడ వికల్పకంబున నట్లన యగు
బంధురవిలాస చంద్రికాభదరహాస, ధర్మమయవాస శ్రీకామెపలినివాస. 138

టవరాక్షరభేదంబులు.

ఆ. తవర తీవి తేవ తావుదు ధాకయు, మొదలుగా ద్వితీయములు చతుర్థ
వర్ణములును గలుగువాక్యంబులును స్వదేశ్యములు గాని వైకృతములు గావు. 139

విజయవిలాసమునందు:—

క. కొమ్మపయి నీవు పక్షము, లిమ్మియి నెరపుదు వి దేల యేచెద నకటా
కమ్మఁగ నవాతుచక్కర, గ్రమ్మఁగ మాటాడు తవర కలకంఠవరా.(అ.3.56)140

1 శివ (తుక్+తు+త్+చ్) చ్ఛాయా.

మనుచరిత్రమునందు:—

క. దివి బిసరుహబాంధవసైంధవసంఘం బెంతదవ్వు దగ లేకరుగున్
భువి నంతదవ్వు మేమును, శవశవ లేకరుగుదము హుటాహుటినడలన్. 141
(ఆ. 1. 76)

పాండురంగమాహాత్మ్యమునందు:—

సీ. గీ. సఖులు పరిహాసకులు వెంటఁ జనఁగ యువతిభుక్తనిర్ముక్తపరిధానయుక్తుఁడగుచు
నగర ఘంటాపథంబున నగుచుఁ దిరుగు, నొఱపుగలఠీవి జాలిమాత్రోపజీవి. 142
(ఆ. 3. 10)

రామాభ్యుదయమునందు:—

సీ. పా. [1]శేవ మీఱఁ దటిన్నటీపంక్తిఁ బ్రేరించి త్రోపుగా మెఱుములు గొనఁగఁ జేసి.
(ఆ. 6. 18)

సుభద్రాపరిణయమునందు.—

శా. దేవబ్రాహ్మణభక్తిప్రౌవు ప్రియవక్తృత్వంబు శౌణాచి వి
ద్యావైశేష్యముదిక్కు ధర్మమునకుం దాక్షిణ్య మర్యాదకున్
తా వౌచిత్యముజీవగఱ్ఱ హితశిష్టవ్రాతసంతోషణ
శ్రీవజ్రాంగి యజాతశత్రుఁడు మహీభృన్మాత్రుఁడే చూడఁగన్. (ఆ. 1. 85)

శశిబిందుచరిత్రమునందు:—

క. వాకౌకసు లైననునీ, ఢాకకు నిల్చెదరె కటకటా మముఁబోట్లం
జేకొని సంరక్షింపక, ఓ కిటు లుచితంబె యురవణింప నరేంద్రా. 145

సీ. క్ష్వేళంబు క్ష్వేడంబు చోళుఁడు చోడుఁడు తాళంబు తాడంబు దళము దడము
క్రోళంబు క్రోడంబు నాళంబు నాడంబు నీళంబు నీడంబు గాళి గాడి
వ్యాళంబు వ్యాడంబు చూళిక చూడిక ఖళి వడి హేళి సర్వజ్ఞహేడి
జలకేళి జడకేడి వెలలఁడు వెడలఁడు కేళంబు కేడంబు పాళి పాడి

తే. నేవళము నేవడం బిట్లు నిర్జరాంధ్ర
భాషలను రెండు గొన్నిశబ్దంబులందు
నరయ "లడయో రభేద" యటన్నసూత్ర
మున ళకారంబునకు డత్వములు ఘటించు. 146

1. శేవ మీరంగఁ దటిన్నటి ప్రేరచి త్రొవ్వగా మెఱపులు గొనఁగఁ జేసి (పూ. మా.).

సీ. డిండీరదీప్తి పోఁడిమి మీఱు నీకీర్తి దిండీరపాండిమఁ దెగడు నవ్వు
డంభ మిచ్చటను గూడదు కృష్ణ నీ వేఁగి దంభంబు మిత్రవిందకడఁ జేయు
డాడిమీఫల మియ్యెడకు నేల కొనిపొమ్ము దాడిమీఫలను సుదంత కిమ్ము
డోలిక నూఁగువేడుక నీకుఁ గల్గిన దోళిక లక్షణతోడ నెక్కు

తే. మనుచు నీపద్యమునఁ జరణాదులందు, నిలుపుపదముల మొదలును గలుగువ్రాలు
దత్వదత్వంబులందు రెంటను బొసఁగు, శాబ్దికమతంబునను వనజాతనయన. 147

తే. డంభడిండీరడోలికాడాడిమాది, శబ్దముల కాదివర్ణంబు సంస్కృతమున
నుపరివర్గతృతీయ మై యొప్పునట్లు, తెనుఁగున డకారము [1]దవర్ణ మొనరుచుండు.

తే. దాక దగ్గర దిగ్గియ దాయ దోయ, దాపలను దిగ్గు మను వైకృతముల మొదల
డాక డగ్గరి డిగ్గియ డాయ డోయ, డాపలను డిగ్గు మని డాకడంగి నిలుచు.

రాజశేఖరచరిత్రమునందు:—

శా. డాకేల న్నిజకన్యకామణులు కంఠశ్రేణి గీలించి పీ
ఠాకంజాతము లాత్మపాద నఖ రేఖం దార్చి; సంగీతవి
ద్యాకౌశల్యము గాన రా మదికి నాహ్లాదంబు సంధిల్ల గౌ
రీకల్యాణము వాడి రప్పుడు పురంధ్రీరత్నముల్ వేడుకన్. (ఆ. 3. 167) 150

ద్రోణపర్వమునందు:—

చ. డిగకుఁడు వాహనంబులు గడిందిమగంటిమి గోలుఁపోక మీ
రు గడఁక [2]దక్కి పెట్టకుఁడు రూపఱ నాయుధము ల్మహాస్త్రశ
క్తి గెలుతు [3]నేన మత్కులిశతీవ్రశరంబులనై భవంబు [4]భూ
రిగదవిహారభంగియు నరిత్రకరంబులు పిచ్చలింపఁగన్. (ఆ. 5. 381) 151

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

ఉ. డక్కను రాజ్య మంచు నకటా యిటు తమ్ముని భాగ మీక నీ
వెక్కటి మ్రింగఁ జూచెద వ దెట్లరుగున్ విను మీను లోలతన్
గ్రక్కున నామిషంబుచవి గాలము మ్రింగినమాడ్కి సువ్వె యి
ట్లుక్కివుఁ డైననీకొడుకు సుల్లము ని న్నిటు లాడఁ [5]గూడునే. (ఆ. 2. 52) 152

1. దవర్ణమునకు వచ్చు (ప); దవర్ణము నగుచుండు (వా). 2 దక్కిటిల్లనుఁడు (వా); దక్కిదిల్లనుఁడు (ప). 3 జంపఁ దత్కులిశ (వా); ఁజూపుద త్కులిశ (ప); గోత్రభి త్కులిశ (అచ్చు). 4 భూరిగను విహారభంగుల (వా). 5 గూఁటునే (వా).

వైజయంతీవిలాసమునందు:—

తే. దొంగవలె వచ్చి యిక్కడ [1]దొంగినావు, దేమయా బావగారు పెద్దామె కోప
గించినందులకా బళా మంచివాఁడ, వేమనందును మునలాపె యేవివేకి. 153

(ఆ. 4. 36)

వ. డంభడిండీరాదిశబ్దములవలె నేయన్నందుచేతను రెండునుగలవు గనుక దకారమునకు.

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

క. జగముల నెల్లను నిండిన, పొగడ్తను వలితి చేసి పాలయొడలికి నై
తగు నేజన్మ వ్రతములు, దిగ విడుపఁగ నిపుడు నాకుఁ ద్రిభువనదీపా.* (ఆ.7.260)

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. తగ నీలో నూహింపుము, దిగ విడువక ధర్మతనయు దృఢమతి నై పాం
దగుచందము కొడుకులకును, బ్రెగడలకును జెప్పి [2]తేర్ప పెంపేర్పడఁగన్. (ఆ.2.95)

పారిజాతాపహరణమునందు:—

ఉ. తామర[3]తోయలోఁ దవిలి దాఁటెడు తేఁటులువోలెఁ బెన్నెఱుల్
వేమఱుఁ జేతులం బిడిచి విప్పి విదిర్చి నఖాంకురంబులన్
గోమలలీల దువ్వి తెలిగొజ్జఁగినీ రటు చల్లి చల్లి గం
ధామలకంబు వెట్టె నొకయంగన కాళియనాగభేదికిన్. (ఆ.2. 10) 156

తే. పడఁతుక వడంకుగుబ్బలిపడుక చెంతఁ, గడము మ్రాఁకులకడ నుండుఁ గడఁకతోడ
వేఁడుకొనఁ దగు నాపువ్వుబోఁడి ననఁగఁ, గడలిపులు గావు సరళము ల్గాని కృష్ణ.

నృసింహపురాణమునందు:—

సీ. పా. వడిగాలి సుడిసిన మిడుఁగురులందందఁ బొదవినఁ దాలిమి[4]వదలనీక. (ఆ.2.14)

అందే:—

చ. కడిఁదివరంబు వారిరుహగర్భునిచేఁ గొనినాఁడు వాఁడు మీ
యెడ ననిశంబు పెన్పగయు నీసును రోషము నెమ్మనంబులో
జడి గొని యుండుఁ గావున నసాధ్యుఁ డవధ్యుఁడు దైత్యనాథుఁ డే
వడువునఁ బౌరుషంబు గొని వాని జయించుట వ్రేఁగు చూడఁగన్. (ఆ.2.135)

రాఘవపాండవీయమునందు:—

సీ. పా. పుడమిఱేఁడీరీతిఁ గడఁగి డెందము మృగవ్యాపారఖేలనమభిలషింప. (ఆ.1.19)

---

* అచ్చుప్రతిలో. పాఠాంతరము లున్నవి.

1 డొంకి (ప.వా). 2 తీర్పు. 3 దోయలో (ప). 4 ప్రిదల (అచ్చు).

తే. పోఁడిమియు నురువడియును నాఁడెమునను
జిలుకులఁ దృతీయసరళముల్ వలసినపుడు
భువి స్వకీయానునాసికంబులును గాఁగఁ
బలుకఁబడు నాదికవులకబ్బములకలిమి.

రంగనాథుని రామాయణమునందు ద్విపదము:—

రాణివాసద్రోహి రావణుఁ బట్టి, పోఁడిమి చెఱుపవా బుధులు నుతింప. 162

రాఘవపాండవీయమునందు ద్విరదగతి రగడము:—

పోఁడిమిగ వకుళకుజపూగములఁ బూగముల,రాణఁ దనరారినపరాగముల రాగముల. (ఆ.2.6)

కర్ణపర్వమునందు:—

తే. సారవంత మై కర్ణునిసైన్య మురవ,ణించుఁ గా కేమిటికి నిల్చి నృపవరేణ్య
పూని చేయంగ[1]ఁ దగినవిగానకార్య, మతని సమయించుటయె నాకు నదిభరంబె. (ఆ.2.148)

శాంతిపర్వమునందు:—

*చ. యజనము దానకర్మములు నధ్యయనంబు తప స్సహింసయుఁ
బ్రజ కనురాగ మైనపరిపాలన శాంతియు సంగరంబున
న్విజితవిభీత మై యురవణించుటయు న్నృప ధర్మముల్ కురు
ప్రజతిలకాయమాన సమరంబు సుధర్మము వీనిలోఁపలన్. (ఆ.2.224) 164

చంద్రికాపరిణయమునందు:—

ఉ. నాణెము [2]మూఁడ నున్నదితిఁదను లందఱు నొక్కరాశి మ
హాప్రాణుఁడు వీఁ డొకండు నొకరాశి యజుండు జగంబు గాల్పఁ గ
ల్యాణవిదూరు లొకడమయండఱు పుణ్యజనాఖ్యులు న్జగ
త్ప్రాణసమాఖ్యుఁ డీఖలుఁడు నైరి సుఁడీ [3]విపరీతలక్షణుల్. 165

టవర్గాక్షరభేదంబులు.

ఆ. వెతకి వాని కతికె జతికిలఁ బడి యావు, బితుక చీర లుతికె గొతికె ననుచుఁ
బలుకుచోఁ దకారముల దకారములును, వలసెనేని నిలుప వచ్చుఁ గృతుల. 166

* అచ్చుప్రతిలోఁ పాఠభేదములున్నవి.

1 వలయుఁ బ్రధానకార్య, మతనిసమయించుటయు.(అచ్చు). 2 మూఁదగొన్న (ప). 3 విపరీతలక్షణన్ (బా).

కవిగజాంకుశమునందు:—

క. ఒరగుచు లక్షణ మెఱుఁగక, గొరకుచుఁ బ్రాసంబు వడిసొంపుఁ గూడక మీఁదుల్
వెదకుచుఁ బదసంధులు చెడ, నదుకుచు వెడకవిత చెప్ప నతఁడుం గవియే. 166

ఆముక్తమాల్యదయందు:—

చ. కదళిగభీరపుష్పపుటికాచ్ఛటఁ జేతుల నిప్పపిండి పైఁ
గుదురుగ నిల్పి యోపుగతి గూనల నూనియునించి త్రాట మూ
న్నుదికినశాటి వ్రేల నది వొక్కటఁ గ్రుంకిడి వత్తు రెంద ఱే
వదలక యాతనింట కనిబారమునం [1]బరదేశవైష్ణవుల్. (ఆ. 1. 83) 167

శ్రీభారతమునందు:—

చ. చదివినవారికి న్వినినసభ్యుల కున్నది వాంఛ సేయుబ
ల్లిములకుఁ గల్గు విప్రులకు లేఁగలతోఁ గనుపట్టులక్షపె
న్మొదవుల నిచ్చునట్టిఫలము న్హయమేధము సేయుపుణ్యముం
గొదకక ధాత్రి యంతయు నమంతితదాన మొనర్చుశ్రేయముం. 168

కళాపూర్ణోదయమునందు:—

చ. అది శతశాళదఘ్న మను సార్థకనామముతోడ నుత్తమ
హ్రదములలోఁ బొగడ్తఁ గనినట్టిది యందునఁ బడ్డవానికిం
బ్రదుకులె యంచు (ఆ. 4. 56) 169

వసిష్ఠరామాయణమునందు:—

చ. కదిసిన[2]నోరువోయిమతి కబ్బపుదొంతులసత్పదార్థముల్
గదుకుచు నెట్టివారిఁ బొడగన్నను గుత్తునిస్నేహసౌఖ్యముల్
మదికి [3]నసహ్యమౌ కుకవిమార్గమునం [4]జరియించుచున్నత
త్పదకవు లెల్ల సత్కవిత తప్పులు పట్టక యూరకుండుఁడీ. (ఆ. 1. 7) 170

అంతస్థభేదంబులు:—

శబ్దానుశాసనమూలసూత్రము.

మూ. సూ:—లఘువో లఘువ శ్చేతి ద్వేధా న్తస్థా స్వదన్తి శాస్త్రకాః,
అన్యేఽన్యవ్యాకరణప్రష్టార స్త్వత్ర గృహ్యతేద్వివిధః. 12

1 బరదేశి (అచ్చు). 2 నోరవోవునురు; నోరువోయియొరు. 3 నసహ్యమై.
4 జరియింపనున్నసత్పద; జరియింపుచున్నసత్పద.

క. అలఘులఘునామకంబుల, నలరు నిరుదెఱంగు లగుచు నంతస్థము లీ
తెలుఁగున నయ్యెను రేఫము, యలవలు సెప్పఁబడి యుండు వ్యాకరణములన్.
క. ఆద్యంతాంతస్థంబులు, చోద్యం బగుపాణినీయసూత్రమువలనన్
హృద్యము లై యాగమసం,వేద్యా లఘ్వలఘువు లన ద్వివిధము లయ్యెన్. 172
వ. యవలు రెండువిధము లయినందునకు.

పాణినీయసూత్రము.

సూ. హలి సర్వేషామ్.

వృ. భోభగోఅఘోఅపూర్వస్య లఘ్వలఘూచ్చారణస్య యకారస్య లోప స్స్యాద్ధలి సర్వేషాం మతేన; భోదేవాః, భోలక్ష్మీః, భోవిద్వద్బృంద, భగో నమస్తే, అఘో యాహి, దేవా నమ్యాః.

క. పలుకులఁ బ్రాకృతసూత్రము, వలనను ద్వివిధంబు లగుచు వసుమతిలోన
న్వెలయుఁ దృతీయాంతస్థము, వలమును గొంచెంబు ననఁగ వనజదళాక్షా. 173
వలమనఁగా: దొడ్డు అనుట, కొంచెమనఁగా: సన్నమనుట.

లకారము రెండువిధము లైనందునకు వాల్మీకిసూత్రము:—

సూ. లోళః ప్లై శాచ్యామ్.

వృ. లకారస్య ళ స్స్యాత్, ముకులస్య, ముకుళః. గలస్య, గళః. ప్రలయస్య, ప్రళయః.
క. అంతస్థంబులలోపల, వంతున కనఁగా ద్వితీయవర్ణం బీగ్రం
థాంతరమున నిరుదెఱఁ గగుఁ, గంతుజనక రేఫమన ఱకారం బనఁగాన్. 174

రేఫము ద్వివిధ మైనందునకు.

మూ. సూ.—ర స్త్వత్ర గృహ్యతే ద్వివిధః. 13
రస్తు=రేఫమన్ననో, అత్ర = ఈ యాంధ్రశబ్దచింతామణియందు, ద్వివిధః= రెండువిధములుగా, గృహ్యతే=గ్రహింపఁబడును.

యకారభేదంబులకు.

మూ. సూ:—అద్యః క్రియాను భూతాద్యర్థసముద్యోతితం వినా నర్వః.
సీ. ఆంధ్రోక్తిమొదల నాద్యంతస్థ ముండదు ప్రాణ మై యది గనుపట్టుఁ గాని
నడుగులనడుమను గడను యా కెందును దలకట్టు దక్క నెత్వంబు లేదు
యూను భూతాదిక్రియాద్యోతితములఁ జూపట్టు నెత్త్వము దలకట్టు గాదు
తలకట్టు వక్రము ల్దాల్చునీ రెండును నలఘుయకారంబు లనఁగఁ బరఁగు

తే. నిప్పు డీపంక్తిఁ గనుఁగొంటి నింతలోన, నెచ్చటికి నేఁగె ననఁగ నాద్యచ్చు లయ్యెఁ
గయ్య మైనను గానిమ్ము గాయకమునఁ, గాయ వలె శౌరి ననఁ దలకట్టు లయ్యె.
సీ. ఎక్కడఁ గనఁబడియెనుఁ జక్రి చెలువార యింక నెవ్వరు చనియెదరు వెదుక
నివేళ నెటకుఁ బోయెద వన్న మిన్నక యేఁగె న న్నే మనియెదరు మీరు
హేమాంగదము లిడియెదఁ జెప్పరే వాని నేరీతిఁ బొడఁగనియెదము మనము
హితము దలంపఁ డాయెను నన్నుఁ గని నగియెడు సవతుల కిది హేతు వయ్యె
తే. ననుచు నిట్టు భూతాది క్రియాపదాంత, ముల విశేషణభావి క్రియలను దక్క
మొదలియంతస్థమున కేత్వములు త్రిలింగ, దేశభాషను బుట్టవు దితిజభేది. 176

ఆదియకారంబునకు నుద్యోగపర్వమునందు:—

తే. కొంచె మైనను దగఁ బంచి కుడువ మేలు, పనులయెడదుఃఖ మోర్చి యల్పంబు సుఖము
ననుభవించుట హితము శత్రునకు నైన, నిచ్చుటయె లెస్స యడిగినయెడ నృపాల.
(ఆ. 2. 47.)

మధ్యయకారమునకు రుక్మాంగదచరిత్రమునందు:—

మ. ధననాథప్రియకంఠకాళిమము మోదం బొప్ప వీక్షించి చ
య్యన జంబూఫల మంచు డాసి నిజహస్తాగ్రంబు వే సాఁచి యే
పునఁ బల్లాఱును బట్టి రాఁ దిగుచు వేల్పుం బ్రోడ విఘ్నేశ్వరుం
డనుమోదంబునఁ జేయు మత్కృతికి నత్యంతంబు నిర్విఘ్నముల్. (ఆ. 1. 8.)

విజయవిలాసమునందు:—

మ. అనిన స్వామదిలోఁ దలంచునది మే లౌ సిద్ధసంకల్పు లీ
రని యావేళనె చిత్రవాహనుఁడు కొల్వై యుండఁగాఁ బోయి యా
యన రా రమ్మని గారవించి సుముఖుం డై రాజుగా రిప్పు డే
మనినా రెయ్యెవి వార్త లంచుఁ బయిపై నాసక్తితోఁ బల్కఁగన్. (ఆ. 2. [illegible]4.)

న. భూతాది క్రియార్థంబులు దెలుపని కడపటియకారమునకు. 180

విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. స్వాంతము బాహుగర్వఘనసంతమసాంధము గాఁగ శంక యా
వంతయు లేక కీచకుఁ డహంకృతి ముంగలి నాగమంటపా
భ్యంతరసీమఁ జొచ్చి [1]దరియం జని యారసి సెజ్జఁ గాంచి య
త్యంతము దావహం బగుడు నందు రయంబునఁ గేలు సాఁపఁగన్. (ఆ. 2. 331.)

1 కదియన్ (ప.).

చమత్కారమంజరియందు:—

మ. ధరలోనన్ ద్విజరాజనామమున సత్సంగంబున న్సత్కళా
నిరతి న్మించియు నుత్పలప్రియుఁ డన న్నిత్యంబు రాజీవసం
హారణం బే కరజాలముల్ సొనిపి [1]చేయం బూను నీచంద్రుఁ డో
తరుణీ వీనికి నెంత చేసిన దయాదాక్షిణ్యముల్ గల్గునే. 182

క్రియాపదాంతయకారమునకు శృంగారనైషధమున:—

చ. అడిగితి నొక్కవాఁడు కమలాసను తేరికి వారువంబనై
నడుచుచు నుర్విలో నిషధనాథుని కెవ్వతె యొక్కభార్య య
య్యెడు నని చక్రఘోషమున నించుక యించుక గాని యంత యే
ర్పడ విన నైతి నీ వనుచుఁ బల్కెనచందము దోఁచె మానినీ. (అ. 2. 58.) 183

తే. ధరణి నుయ్యేల పయ్యెద తాయెతులను, గలయకారంబులను వక్రములు నిజంబు
ముద్దరాజురామన వానిమాఁటిని బద, మధ్యయా లని చెప్పె నిమ్మాట మిథ్య. 184

తే. ఊచు నెలకొ కగుటచేత నుయ్యె లయ్యెఁ
బయిని యెద కున్కి వక్రోక్తిఁ బయ్యె దయ్యెఁ
దల్లి కాపునకై కట్టఁ [2]దగినసరులు
తేలఁ బల్కఁగఁ దాయెతు ద్దేశ్యమునను. 185

వ. హేలాశబ్దమునకు దద్భవము ఏల. అది కుఱుచకాఁసుచేయఁగా హ్రస్వముగాఁ బలికిన ఎల అయినది. ఊఁచెడిఎల.గనుక ఉయ్యెల. హృదయశబ్దమునకుతద్భవము ఎద అయెను. దానికిచేసిన నుండెడిది గనుక వక్రసమాసము పయ్యెద యాయెను. ఎత్తులనఁగా దక్షిణదేశీయమున దండలకుపేరు. దానిజడ్డను తేలఁ బలికిన ఎతు లాయెను. తాయి యనఁగా తల్లి, ఆతాయి శిశువులకు శరీరరక్షగా కట్టునది యెతులు గనుక తాయెతులు.అటుగనుక శబ్దాది నున్న అచ్చులు గాని హల్లులు గావు. సంధిచేతను లఘుయకారము లైనవి.ఇవిమూఁడును ప్రత్యేకపదములు గాని యేకపదములుగావు. వీనిని తెలియక ముద్దరాజురామన కవిలోకసంజీవనిలోను చెప్పికొనిన పద్యము.

"తే. తాయెతులు నుయ్యెలయుఁ బయ్యెదయును దక్కఁ
గలుగ దెత్వంబు మధ్యయకారమునకుఁ
దుదిని క్రియఁ దక్క నెత్వంబు గదియ దాది
వత్వ మొందదు దెనుఁగున నబ్జనాభ. 187

---

1 సేయం (పూ. ము); నేయం (ప). 2. దగినయెత్తు (ప).

ఉయ్యెలకు నరణ్యపర్వమునందు:—

చ. కలి దమయంతిఁ బాప సమకట్టి పొరింబొరిఁ బాయ నోపఁ డా
లలనను దీర్ఘసౌహృదబలంబున నిట్టులు రెంటియందు న
న్నలుఁడు విమోహరజ్జులు పెనంగ గతాగతకారియుఁ డయ్యె ను
య్యెలయును బోలె నూఱడక యెంతయుఁ బ్రొద్దు వినిశ్చితాత్ముఁ డై. (అ.2.78)

పయ్యెదకు యయాతిచరిత్రమునందు:—

సీ. వలఁ బడ్డజక్కవల్ వలె నున్నజిలుగుపయ్యెదలోని గుబ్బపాలిండ్లు మెఱయ. 189

తాయెతులకుఁ జంద్రభానుచరిత్రమునందు:—

సీ. పా. ఒకయింతియొరఁగినసికమీఁదముడిపువ్వు టెత్తులు[1]దొరయుతాయెతులుచుట్టి."

లఘుయకారమునకు.

మూ. సూ:— యశ్శ్రుతి మార్యా లఘుయం ప్రవదన్తి ప్రాణతః పరం
ప్రాణమ్. 15

తే. తొలిపదము తుదివర్ణంబుతోడఁ దమకు, సంధి లేనిపదాదిగ స్వరము లెల్ల
లఘుయకారంబు లై భూతలమున వెలయు, దేవకీపుత్ర జాంబవతీకళత్ర. 191

క. సురనది యాత్మజ కాకో, దరపతి యాసనము మరుఁడు తనయుఁడు రతిసుం
దరి యన్న ననుఁగుఁగోడలు, సిరి [2]యాఁగనయబ్ధియిరవు శ్రీహరి కెపుడున్. 192

రేఫభేదంబులు.

తే. రేఫము ఱకారమును నన రెండు దెలుఁగు, లగుచు వికృతిపదంబుల నమరియుండు
వాని సంస్కారపూర్వకావ్యప్రయోగ, సరణుల నెఱుంగవలయు సజ్జనవిధేయ.

వ. సంస్కార మనఁగా లక్షణవంత మనుట. ఇందులోపల నే భాషాపరిచ్ఛేదమునందు
చెప్పఁబడియున్నది. 194

తే. ప్రకృతి శబ్దానుశాసనోభయకవిసఖు, శంభుసేవకసోమభాస్కరులచేత
భారతాదుల విభజింపఁబడియెఁ దొల్లి, కరివరద రేఫములును ఱకారములును.

రేఫఱకారసీసమాలిక.

శ్రీకామెపల్లిపురీగోపికాజార యసురసంహార నీ కంకితముగ
నాదికవీంద్రకావ్యము లెల్ల శోధించి క్రమత హ్రస్వములు దీర్ఘములు నైన

1 చోరయు (ప). 2 యబ్ధియునాలుఁ బరపు (పూ. ము).

యచ్చులమీఁదను హల్లులమీఁదను గలుగు రేఫఱకారములు వచింతుఁ
దాల్లిపాకాన్వయోదధిపూర్ణ ధవళదీధితి [1]పెద్దతిరుమలదేశికుండు
మొద లైనవారలు మునుపు రచించినయవి యెల్లఁ జాలవా యనఁగ వలదు
వెండియు నొకకొన్ని వెదకి కూర్చితిఁ గవిరాజులు మే లని ప్రస్తుతింప
నిట్టి వెట్టియు నని యిట్లు క్రిందను జడ్డ లుండెడులిపు లెల్ల బండిఱాలు
వీనిద్విత్వము లొకవేళఁ బోయినఁ బోవు ఱెటిపోఁతు కఱిమేఁక గొఱియ యనఁగఁ
జనిరి కొంచితిరి చేకొనియెద రనియెదునవి మొద లైన క్రియాపదముల
తుదలను సంస్కృతపదములందును దద్భవములయందును ఱకారములు లేవు
క్రచ్చఱ బ్రతుకుట గ్రాలుట మొద లగుక్రారము రేఫవర్ణములె యగును
జేకూఱె ననుటకుఁ జేకుఱె నని యిట్లు పొడుగు లెల్లను హ్రస్వములుగఁ జేసి
పలికెడువేళ రేఫములును ఱాలును మునుపటియట్లనే తనరుచుండు
రా దక్క సకలాక్షరములమీఁదను గ్రార కదియ నకారక్షకారము లన
నట రవర్ణమున కొక్కటికిని బై నిఫ యని నిల్చుటను రేఫ మనఁగఁ బరఁగె
నరదంబు సేనాంగ మరుగుట పోవుట యరి కప్ప మరసగ మరుదు వింత
యరయుట వెదకుట యిర వొందుటమరుట యిరుపదంబు యుగార్ధ మిరవు నెళవు
కలనఁ జెట్టురుముట గద్దిక సేయుట యురణించుటురు [2]లొడ్డు టురులఁ ద్రోయు
టురువడించుట [3]వీఁక నొత్తుట యుఱువడి యుఱియాడుటయు డెంద మురియఁ జేయు
కెరగలి చిచ్చు మేఁకెరు వెరమానుట యెర గాఁగ భోజనం బిడి యెరియుట
యొరు లొండొరులసొమ్ము లొరయుట [4]యొరిమె కేకరివాఁడితూపులుకరిసెముక్కృషి
కరువలి పుత్తడి కరఁగి యీకరణిని గురుగునఁ బోసి యొక్కరుఁడు చేసెఁ
గరవాలు ముక్కర కరకరల్ కరకరి కరిగోరుటలు కనికరము వాన
గురియుట తొలుకరి కొరఁ బ్రాణములు కరకరఁ గ్రాలి కర మొప్పఁ గెరలి పడుట
గరిత బంగరుమేను గరు దాల్చెఁ గరిచేడి గరిగ చేఁబట్టుట గరువతనము
గిరగిర వ్రాయ వేగిరపడి జేగురుకొండపై గురుపోతు గురుసు పట్టి
గురువులు బారుచు గురువుగా గురుగాకు గురుగులఁ బెట్టి ముగ్గురును వండి
చెరుచుటయును మరి చెచ్చెర చేటను జెరుగుట చెరువులోఁ జొరవఁ జేసి
చొరక యచ్చెరువుగా చిరుగనికొకల చెరఁగులు చించుట చెరగు మనుట
తరచి యాడుటయుఁ జిత్తరుబొమ్మ తెరఁగలు తరిచినమజ్జిగ తరము బడిత
తరము శక్యము మూఁడుతరములచుట్టంబు తరలఁ బారుట తరతర దిరుగుట
తిరిసినకూడు మార్తురమేని నెత్తురు తెరలఁ గాఁగిన నెయ్యి. తెరవృతోడు

1 పేటి(ప); పెద(పూ.ము). 2 లొగ్గు (ప). 3 వీఁగ (ప). 4 యొరిమి(వా).

తెరతెర వచ్చుట తెరలు గట్టుట రెండు* తెరఁగులవారిలో దొరలుకొనుట
తొరితొరి చెమ్మట దొరగుట బెదరుట దరి ద్రొక్కి జాదరి దరికొలుపుట
దురము సేయుట దురదురఁ బోయి కుదురుట దొరయుట సరియాట దొరకొనుటయు
దొర రాజు దొరకోలు దొరుసుట బొసఁగుట నర [1]వెండ్రుకలు పెద్దనరము నురుగు
నెరయఁగాఁ జల్లుట నెరసులు పరుసంబు పరువులు వెట్టుట పరపు నిడుపు
పరిచను దెంచుట పరిగొని పరిపరి పరపుట నించుట పరునడి యనఁ
బరిమారుచుట పెనుపరి నేరుపరి దొడ్డపరి చప్పరంబు దెప్పరము పరగఁ
బరికింప పరసు పొంపిరి వోవఁ బిరిగొని పురపురఁ బొక్కుట పురిఁటితగవు
పురుడీడు పురికొలుపుట తుట్టెపురుగులు పెరగుట నిక్కుట పెరుగు పెరడు
పెర తేనె పొరిపొరి పొరుగునఁ బొరిగొని పొరిగడుగుట పొరపొచ్చెము పొర
పొరలుట చీపురు పొరకలు బరికట్టె బరుజులు గజ్జెలు బరవసంబు
బరు లుబ్బఁగా నానవాలు ద్రావుట బరిమేను గంధపుచెక్కమీఁది బరడు
బిరుదు లబ్బరము గొబ్బరకాయ బెరయుట బురబురఁ బొంగుట †బురుద నేల
మరులు మోహాముబుద్ధి మరుపుట తామర మరియాద క్రమ్మర మరలి చనుట
మిరియంబు మురిపెంబు మురియలు తునియలు మురమురలాడుట మొర మెరయును
మొరప నేలయుఁ దేంట్లుమొరయుట మొరడును ర మ్మని పిలుచుట రచ్చ రంగు
రంకెలు రజ్జులు రమణ రక్కసి రహి రిచ్చలు రిత్తయు రెట్ట రెండు
దేవర వివరంబు తెరువరి తలవరి యెవ్వరు నివ్వరు నవ్వ రనఁగ
వరిచేను విరజాజులు వరుసయు వరపును నోవరి విరవిరఁ బోవు టనఁగ
విరిసినవిరు లెల్ల విరియఁ జల్లుట కొలువురు పలువురు నలువురు పదువురు
వెరువరి [2]వెరువాక వెరుసు దూసరియొల్లు సరకు లమ్ముట సరి సరకు కొనమి
సిరికి నై సురియల సురుగుట సిరిబడి [3]సారిది మోహరములు హరువు గనుట
మొదలుగా నొక కొన్ని పదముల ప్రాస్వాక్షరములపై రేఫంబు లమరియుండు
[4]నారెకు త్తులవరు లారాట మారటం బారఁ గూరినశోక మారఁ గాఁగి
నట్టిపా లారనియనల మారఁగ ధర్మ మారసెఁ దనకన్ను లారఁ జూచె
శ్రమ మారెఁ బొంగారెఁ జల్లారెఁ దనరారు నిరికె లెత్తుట యిగురు వెట్టు
టీ రేడు జగము లీరెలుఁగు హీనస్వర మీ రన నిమ్ము పేరూరు పల్లె

1 వెంట్రుకలు (ప. వా). 2 వెరువార (ప. వా). 3 సారది (ప. వా) కాని శ. ర..లో సారిది అనియేకాని సారది అనిలేదు. 4 అరికు.

* శ. ర. లో, తెలుఁగు అనియేకాని తెరఁగు అనిలేదు.

† శ. ర. లో, బురద అనియేకాని బురుద అనిలేదు.

యూరార్చు టూరట యూర కుందుట దొంగ లేరీ యనుట యిది యేరి కనుట
యోరోరి యనుమాట కోరుచుకొనుటయు నోర వోయినగోనె లోరసిలుట
*కారులు కల్లలు కౌరు మెఱుంగులు పటుకౌరు ముక్కారుపంట రిపులు
కౌరు కౌరించుట కడు నొప్పి పెట్టుట కౌరాకు కౌరాట కౌరియఁబు
కూరుట పొరలుట కూరుకు నిద్ర చెకూరుట కూరిమి కూర దినుట
యెమ్ములు గూరగా నేయుట గాతంబు గూరుట దానికిఁ గూరుతు ననఁ
గోరికె గోరుట కోరప్పనము పంది కోరాడె కోరడి కోర గిన్నె
గారెలు భక్ష్యముల్ గారాము బంగారు గోరు గారాబంబు గోరవంబు
చీరికిఁ గొన కైదుచీరలు చేరుట చేరువ చెంతలఁ జేరఁ డనఁగఁ
జీరుట పిలుచుట చూరనఁగాఁ బోడి చేరు ద్రావుట చూరి చిన్ని కత్తి
తా రెల్ల నేగిరి తీరనికినుకతోఁ దూరుపునాటికిఁ దేరు లెక్క
తేరెద మనుచు నేతేర తేరకు తేర తేరోరి సొమ్ములు తోరముగను
దూరులు పలుకుట నారచీరలు వింటినారి విన్నారు కన్నార మనఁగ
నీరు ద్రావుట పోర నీ రయి పోవుట నేరుపు నేరేడు నోరు పడుట
పూరేడు జగడంబు పేరుట పే రాఖ్య పేరిననేతులు పేరురంబు
పోరామి పోరచి పోరోరి యనుటయు పోరుట పోరాట పోరితంబు
బారు గట్టుట దైత్యు బారికిఁ దప్పుట బారెడు బీరంబు బూరటిలుట
బూరుగుచెట్లలో బూరగ యూఁదుట బూరెలు బేరంబు బేరజంబు
బోరనిమోత్రియుట బోరుఁగొండ లనంగ బోరలు క్రిందుగా బోరగిలుట
మారటమూర్తి యై మారిమసంగుట మారేడు వేమారు మారుతు రన
మీరలు మేరలు మోరతోపు లనంగ రాయంచ రాచూరి రాయడి పడి
రాణ రాణించుట రాయలు రాణువ రాపాడి రాముల్క రాను రావి
రాచుట రాఁజుట రాయుట రాలుట రాగిల్లుటయును రారా యనుటయు
రాము పొమ్మనుటయు రారాపు వలను పోరా వినురా యేలరా చలంబు
రీతి గా దనక నీరీతి రూపించుట రూపుట రూపరి రూపు రూక
రేయి గేదంగిపూ రేకులు రేయెండ రోఁజు రోకలి రోలు రోవెలంది
ఘనులార బాలురు కౌలారి జాలారి లేరు కోలారి తలారి [1]కాండ్లు
వారువ మశ్వంబు వారనికోపంబు వారించుకొనుటయు వారకులును
వారక వార లెవ్వారును దెలియనివారు గా రిది యెల్ల వారకంబు

* శ. ర. లో శకటరేఫమే కాని లఘురేఫము లేను.

1 కాండ్రు (పూ. ము); కాండ్లు (ప).

వీరలసాటి లే రీరాజ్యమున నన సారెల జూదంబు సారె సారె
సైరణ లేక వేసారుట నూరెలు సోరణగండ్లును సేరుపసపు
తే. సౌరు సౌరంబు నోడబేహారి వింత, హోర యనునిట నాదిగా నొక్కకొన్ని
తెలుఁగుపలుకులలోపల దీర్ఘులిపుల, పైనిఁ దనరారుచుండు రేఫములు కృతుల.

హ్రస్వాక్షరములమీఁది రేఫములకు రూపములు.

అరదము=సేనాంగము
అరుగుట=పోవుట
అరి యనఁగాఁ దనకంటెదొడ్డరాజునకు బెట్టెడుపన్ను
అర, అనఁగా సగము. దీనికి లక్ష్యము:—
అరగంటఁజూచుట=సగముకంటఁజూచుట, అరవాయి=సగమునోరు, అరగొంతె=సగముతక్కువ-ఇవి మొదలైనవి
అరుదు=వింత
అరయుట=వెదకుట
ఇర వొందుట=అమరుట
ఇరు=అనఁగా. రెండు దీనికి
ఇరువాగు, [లక్ష్యములు
ఇరువంక,
ఇరువురు=ఇద్దఱు,
ఇరువాయి=రెండునోరులు,
ఇరుగేలు=రెండుచేతులు,
ఇరుమేను, ఇవిమొదయినవి
ఇరవు=నెళవు, [చుట
ఉరుముట=జగడమునగద్దించుట
ఉరణించుట [పని
ఉరు లాడ్డుట=వేఁటకాని
ఉరులఁ ద్రోయుట = కోటలు మొదలయినవి పడఁగొట్టుట.

ఉరవడించుట= వీఁకనొత్తుట
ఉరువడి=బిగ్గర [ట
ఉరియాడుట=డెందముఱియఁ జేయుట
ఎరగలి=చిచ్చు [లు
మేఁకెరువు=మేఁకపెంట్రికలు
ఎరమానుట=[1]ఎరపరికము విడుచుట, ఎరగా నాహారముఁబెట్టుట
ఎరియుట
ఒరులు=అన్యులు
ఒండొరులు=ఒకరొకరు
సొమ్ములొరయుట=ఒరగంటను వ్రాయుట.
ఒరపు= కలిపికోలుతనము, ఒరిమి యనియుం గలదు
కేకరి=వాఁడితూఁపులు
కరిసెము=కృషి
కరువలి=గాలి [వానిపని
పుత్తడి కరఁగుట= కంసాలవానిపని
ఈకరణిని=ఈరీతిని
కరుఁగునఁబోయుట = పోఁతేఁబోయుట
ఒక్కరుఁడు
కరవాలు=ఖడ్గము
ముక్కర=ముత్తెము
కరకరలు
కరకర
కరి గోరుట

కనికరము=పాడి
వాన గురియుట
తొలకరివానలు
కొరఁబ్రాణము
కరకరఁగ్రాలుట [ప్పుట
కరమొప్పుట=మిక్కిలి రాణించుట
కెరలుట
గరిత=పతివ్రత
బంగరు=పైఁడి
మేను గరు దాల్చుట=గగురుపొడుచుట
గరిచేడిగరిగె= పెండ్లివేళ చేతఁబట్టుకొనియుండెడిముంత
గరవతనము = సరకుసేయక పోవుట
గిరగిర వ్రాయుట
వేగిరపడుట
జేగురుకొండ
గురుపోతు
గురుసులవరపు గురుసులు
గురువులు బారుట = గమన విశేషము [ట
గురువుగాను= దొడ్డగానను
గురుగాకు=గురుగుకూర
గురుగులు=పిడతలు
ముగ్గురు
చెరుచుట
చెచ్చెర

1 విపరికము విడుచుట (వా).

చేటను చెరుగుట
చెరువు=తటాకము
చౌరవఁ జేసికొనుట
చౌరక=చౌరకపోవుట
అచ్చెరువందుట
అచ్చెరువు
చిరుగనికోక
చెరఁగులు=అంచులు ట
చెరగుమనుట=తరచియాడు
చిత్తరువు=బొమ్మ
తరఁగలు=కరళ్లు
తరచినమజ్జిగ
తరము=బడిత.
తరము గాదు, అనఁగా శ
క్యము గాదనుట
మూఁడుతరముల చుట్టము
దేహము తరలఁ బారుట
తరతర
తిరుగుట=సంచరించుట
తిరిసినకూడు
మార్తురు=పగవాఁడు
మేనినెత్తురు
తెరలఁ గాఁగిన నేయి
తెరువు తోడు
తెర తెర వచ్చుట
తెరలు గట్టుట
రెండు తెరఁగులు = రెండు
తెగలు
తొరలుట=కలయుట
తొరితొరి
చెమట దొరగుట
బెదరుట చింత్యము
దరి ద్రొక్కుట
జూదరి
దరికొలుపుట [నేయుట
దురము సేయుట = జగడము

దురదురఁ బోవుట
కుదురు సేయుట
దొరయుట=సరి వచ్చుట
దొరకొనుట
దొర=రాజు
దొరకోలు
దొరసుట=పొసఁగుట
నర వెండ్రుకలు
పెద్దనరము=జీవనరము
నీటినురుగులు
నెరయఁ జల్లుట
నెరసులు
పరుసము
పరువులు వెట్టుట
పరపు నిడుపు
పరిచనుదెంచుట
పరిగొనుట
పరిపరి
పరపుట=నించుట
పరువడి
పరిమారుచుట
పెనుపరి
నేరుపరి
దొడ్డపరి
చప్పరము
దెప్పరము
పరగ
పరికింపుట
పరసు
పొంపిరి వోవుట
పిరిగొనుట
పురపురఁ బొక్కుట
పురిటితెగవు
పురుడు...ఈడు
పురికొల్పుట
తుట్టెపురువులు

పెరుగుట=నిక్కుట
పెరుగు
పెరడు=ఇంటివెనుక
పెర=తేనెతెట్టె
పొరిపొరి
పొరుగు .
పొరిగొనుట
పొరిగడుగుట
పొరపొచ్చెము
పొర
పొరలుట
చీపురు
పొరకలు
బరిగట్టె
బరుజులు=గజ్జెలు
బరవసము
బరులు=వళులు
బరిమేను=దిసమొల
గంధపుచెక్కమీఁది బగడు
తాఁట
బిరుదులు
అబ్బురము
కొబ్బరకాయ
పెరయుట
బురబురఁ బొంగుట
బురదనేల
మరులు=మోహము
బుద్ధిమరుపుట
తామరపువ్వు
మరియాద
క్రమ్మర
మరలి చనుట
మిరియము
మురిపెము
మురియులు=తునియలు
మురములాడుట=కోపము

మదిలో మెరమెర
మొరపనేల
తేంట్లు మొరయుట=కూయుట
మొరడు=మోటు
రమ్మని పిలుచుట
రచ్చరంగు
రంకెలు వైచుట
రజ్జులాఁడి
రమణ
రక్కసి
రహి
రిచ్చపడుట
రిత్తకు రిత్త
రెట్టవడుట
రెండుచేతులు
దేవర
వివరము
తెరువరి
తలవరి=తలారి
ఎవ్వరు
దానమివ్వరు
నవ్వరు
వరిచేను
వరుజాలుగట్టుట
వరుపు=వాన లేకుంట
వరుస
ఓవరి
విరవిరఁ బోవుట
విరియుట=విప్పుట
విరులు=పువ్వులు
విరియఁ జల్లుట
కాలువురు=కాల్బలము
పలువురు
నలువురు
పదువురు

వెరవరి
వెరవాక
వెరుసులు వేయుట
దూసరివడ్లు
కేసరులు [యు
దినసరులు మొదలయిన పన్ని
సరకు అమ్ముట
సరి
సరకు గొనమి=పరవ సేయక పోవుట
సిరి=లక్ష్మి
సురియలు=చూరుకత్తులు
సురుఁగుట=చచ్చుట
సిరిబడి
సొరిది=చాలు
మోహారము = దండునకుఁ బెద్దమొన
హారువు=ఉపాయము

ఇవి హ్రస్వాక్షరముల మీఁది రేఫములు.

దీర్ఘాక్షరములమీఁది రేఫములకురూపములు.

ఆరెకులు=తలవరులు
ఆరాటము
ఆరటము
ఆరఁ గూరినశోకము = తీర నాడినదుఃఖము
ఆరఁ గాఁగినపాలు
ఆరనియనలము!= శమింపని యగ్ని
ఆరగధర్మము
ఆరయుట=పరామర్శించుట
తనకన్నులారఁ జూచుట=కన్నులనిండుగఁ జూచుట

శ్రమమారుట = బడలిక దీరుట
పొంగారుట=పొంగుదీరుట
చల్లారుట=చల్లఁదనము నిం
తనరారుట [డుట
ఈరికలెత్తుట= ఇగురువెట్టు
ఈరేడుజగములు [ట
ఈరెలుఁగు=హీనస్వరము
ఈరు=ఇమ్ము
ఊరు=గ్రామము [పుట
ఊరార్చుట = దుఃఖముడు
ఊరకుండుట=చాలించుట
దొంగ లేరని యడుగుట
ఇది యేరికి=ఎవ్వరి కనుట
ఓరి యని పిలుచుట
ఓరుచుకొనుట
ఓర వోయినగోనెలు
ఓరసిలిపోవుట
కారులు=కల్లలు
కారు మెఱుంగులు
పటుకారు
ముక్కారుపంట
రిపులుకారు
గారించుట=నొప్పిచేయుట
కారాకులు
కారాటము=వ్యాపనము
కారియము=కర్జము
కూరుట=పొరలుట
కూరుకు=నిద్ర
చేకూరుట
కూరిమి
కూరదినుట
ఎమ్ములు గూరఁగా నేయుట =యెముకలు నాటు సేయుట
గాతము గూరుట=నాటుట

దానిఁ గూతురు ననుట
కోరిక
కోరుట
కోరు అప్పనము
పంది కోరాడుట
కోరడి=ఆవరణముగా వేసిన
పొడిమట్టిగోడ
కోరగిన్నె
గారెలు=భక్ష్యములు
గారాము
బంగారు
గోరు=నఖము
గారాబము
గారవము
చీరికిఁ గొనక
అయిదు చీరలు=కోకలు
చేరుట
చేరువ=సమీపము
చేరఁడు
చీరుట=పిలుచుట
చూరు=పాడి
చేరుద్రావుట
చూరి=కొంచెపాటికత్తి
తారెల్లరు=తమరందఱు
తీరనికినుక=శమింపని కోప
ము
తూరుపువాఁడు
తేరులు=రథములు
తేరెదము అనుట
ఏ తేరిన వచ్చితేని అనుట
తేరకు తేర, తేతేర యని
యుంగలదు [నుట
తేరోరి=సొమ్ములు తేరోరియ
తోరము
దూరులు పలుకుట
నారచీరలు

వింటినారి
విన్నారు
కన్నారము
నీరు ద్రావుట
పోర నీరయి పోవుట = చ
చ్చుట
నేరుపు
నేరేడు-చెట్టు
నోరు వడుట
పూరేడుపిట్ట
జగడము పేరుట
పేరు=నామము
పేరిన నేతులు
పేరురము = పెద్దబొమ్ము,
పేరాముదపు గింజలు
మొదలయినవి
పోరామి
పోరచి=కూర [ట
పోరోరి=పోరాయోరియను
పోరు
పోరాటము
పోరితము
బారు కట్టుట
వానిబారికిఁ దప్పుట
బారెడు
బీరము
బూరటిలుట
బూరుగుచెట్టు
పెద్దబూరుగ యూఁదుట
బూరెలు=పిండివంటలు
ఓడబేరము
బేరజము
బోరని మ్రోయుట
బోరుగొండలు
బోరలు క్రిందుగాను బోర
గిలుట

మారట=మార్తి
మారి మసంగుట
మారేడు
వేమారు
మారుట
మారుతురు=పగవారు
మీరలు=మీరును
మేరలు
మోర త్రోపు
రాయంచ
రాచూలి
రాయడిపడి
రాణ
రాణించుట
రాయలు
రాణువ
రాపాడి=రాచినపాడి
రామాల్క-పండు
రాను=యథార్థము
రావిచెట్టు
రాచుట
రాఁజుట
రాయుట
రాలుట
రాగిల్లుట
రారా యని పిలుచుట
రాను పొమ్మనుట
రారాపు
వలదుపోరా
వినురా
ఏలరా చలము
రీతి గాదు=నడితి గాదు
ఈరీతి
రూపించుట
రూపుట=ఒకరిని తెలుపుట
రూపరి

రూపుచెడుట
బంగారురూక
రేయి=రాత్రి
రేదంగిపూరేకులు
రేయెండ=వెన్నెల
రోఁజు పుట్టుట
రోఁకలి
రోలు
రోవెలఁది=లంజ
ఘనులార-సంబోధనము
బాలురు-ప్రథమాబహువచనము
కౌలారి

జాలారి
వేరు
కోలారివాఁడు
తలారికాఁడు
వారువము=గుఱ్ఱము
వారనికోపము = శమింపని కోపము
వారించుకొనుట
వారకలు
వారక
వారలు
ఎవ్వారు
తెలియనివారు గారు

వారకము
వీరలసాటిలేరు
సారెలజూదము
సారసారె
సైరణ లేక
వేసారుట
నూరెలు
సోరణగండ్లు
సేరుపసుపు
సౌరు
సౌరంబు
ఓడబేహారి
వింతహొరలు

ఇవి దీర్ఘాక్షరములమీఁది రేఫములు.

అకార సీసమాలిక:—

అఱవఱ అనఁ దునియలు నోట నఱచుట యఱిముఱి యఱగొఱ లఱము టబ్బ
[1]టఱకటఁ బెట్టుట యఱచేత నఱకాల నఱవలు ద్రావిడు లఱవు డఱిసె
లఱిగిపోవుట కొంచె మగు టఱమఱ సేయు టఱ లేక చను టఱు గఱపుకొనుట
అఱువది కోట్లఱ పోఱఁడు గుజ్జుక్కఱి రూపఱి పాలపఱి రేపఱచుట
పెంపఱి సిగ్గఱి బిట్టఱి బెల్లఱి నఱయిల్లు క్రచ్చఱ యుక్కఱపడి
[2]యఱకమ్మ టఱమ ఱంటులఱ టఱకం బిఱియుట కదియుట యిఱియుటయును నన
నిఱులు చీఁకటిబండియిఱుసు క్రిక్కిఱియుట యిఱుకటం బిఱుకన్న మిఱిసి చెడుట
యుఱఁడు సైకొనఁ డేరి నుఱుకుట వే చను టుఱపదం బెల్లిశ నురుతరార్థ
ముఱు వన్నలా వను టుఱిది బెట్టిద మయ్యె నుఱక మానక మొగు లొడ్డి యుఱిమె
నుఱుకఱి బలముఱి యుఱియని ల్లుఱియుట యుఱునిరోషంబున నుఱుతపట్టి
రొఱపఱికంబన నెఱగుట మ్రొక్కుట యొఱుపు కెంపెఱుకువాఁ డెఱికెఁజెప్ప
నెఱకలు వా నెక్క లెఱుఁగుట తెలుసుట యొఱపుసొమ్మెకరిది యొఱచి మాంస

---

1 టఱకట పొదుగుట (ప); టఱకటఁ బెట్టుట (వా). శ. ర. లో అఱకడ అనియే కాని అఱకట యనిలేదు. 2. అఱకమ్ము టమఱటులఱకువ యిఱియుట కదియుట యిఱియుట కలుసుటయును (ప).

మొఱలుట విలపించు టొఱవ దేహం బొఱగాల నుండుట యొఱ కత్తిమూఁత
యొఱకటంబునఁ బోవు టొఱపులు నాఁ డెక్కు[1]లొఱగుబిల్ల తలాడయొఱగువంక
కఱపుట నేర్పుట కఱతలు పోకిళ్లు కఱదలు బుద్ధులు కఱటి మంకు
కఱుకు కాఠిన్యంబు కఱవు దుర్భిక్షంబు కఱ కప్పు మెకములఁ గఱచుఁ గుక్క-
కిఱపుటకెఱయునుక్కఱయుఁబక్కఱయునుగుఱుమాపుకుఱుగండ్లకుఱుచకుఱులు
కుఱువలిగొనుటయుఁ గుఱు కుఱ కుఱకలు కుఱుగొని కుఱఁగడ' కుఱుపు వ్రణము
కొఱకొఱలాడుట కొఱఁత తక్కువ పండ్లు గొఱకుట కోపంబు కొఱడు వడుట
కొఱ యనఁగాఁ బని కొఱలుట నిండుట కొఱవిఁ జూఁడుట సొమ్ముకొఱకు ననుట
గఱికె నట్టులు గఱగఱికెలు గఱుగులు గఱిసె డగ్గఱ నంపగఱి పగఱలు
గిఱిగొనుటయు మోటగిఱుకయు గిఱుమిట్లు గిఱులు వ్రాయుటయును గీఱుటయును
గుఱక వెట్టుట గుఱగుఱ గుఱ వెట్టుట గుఱుకొని గుఱి గుఱు కొండి గుఱుతు
గుఱుములు గింజలు గొఱుగుట వపనంబు గొఱవంక పిట్టలు గొఱక కట్టె
వా చఱచుట గోడవలి కాఁచి చఱచుట కరమునఁ జఱచుట గట్టుచఱులు
చిచ్చఱపిడుగులు చిఱుతయుఁ జిఱునవ్వు చిఱికొట్టి చిఱిమి ముచ్చిఱితనమునఁ
జుఱుకు పుట్టఁగ మేను చుఱచుఱఁ గాల్చుట చెఱువున భుజియించి చెఱక బట్టు
చెఱలాట చెఱుచుట చెఱుముట చెఱుగుట చెఱసాల చెఱుకులు చెఱిసగంబు
జఱిజఱి పూజఱి జాజఱి జఱిగొని [2]జఱపుట జఱజఱ జఱిగె ననుట
చేతుల వెజఱుట జిఱజిఱఁ ద్రిప్పుట జుంజుఱు వెంట్రుకల్ జొఱజొఱ యనఁ
దఱుగుట వెలితియుఁ దక్కువయును గోసి వైచుటయును నగువలసినపుడు
తుఱగలి బేహారి తఱుగనిసంపద తఱిగొలుపుటలు ముత్తఱులు తఱుచు
తఱి వేళ పయనంబు దఱలుట పుచ్చినతఱకలు శత్రుల దఱియఁ జొచ్చెఁ
దఱుముక వచ్చుట తఱిగొని నడచుట తిఱుగ రెండవసారి తిఱిఁ బెనుచుట
తిఱుగలి తుఱుము వాతెఱ మోవి యేడ్తెఱ తెఱలినవాసన తెఱకొలుపుట
దెఱపి సేయుట కన్ను దెఱచుట పాపుట తెఱవలు తెఱకువ తెఱఁగు విధము
తొఱలుట కలయుట తొఱగుట ముందఱ నందఱు నెందఱు కొంద ఱింద
ఱిద్దఱు పదఱుచుఁ బెద్దఱికంబున గద్దఱి యద్దిఱా కట్టెదుఱను
నఱుజాకొంచెము మ్రాను నఱుకుట నిఱుపేద నుఱుముగా నుఱుపుట నెఱవుపాడవు
నెఱి యనఁగా బాగు నెఱవొడ్డు గొప్పయు నగు నెఱి యనఁగను మిగుల ననుట
[3]నిటుల నెఱపుట నెఱి లేనిమిత్రుఁడు నెఱసుట నిండుట నెఱికకాసె
నెఱఁకు లాయంబులు నెఱులు కేశంబులు పఱపఱఁ జించుట పఱుసదనము

1 శ-ర. ఒరగుబిల్ల (రూ). 2 శ-ర. జరపుట. 3 నిటులని (ప).

పఱచుట సేయుట ప్రవహించుటయు వేగ నుఱుకుటయును నగు నుచితభంగిఁ
బఱికెలు పఱియలు పఱివోవు టంపఱ పఱతెంచి పఱిగొని పఱి పఱియలు
పఱ వైనపువ్వు చూపఱఁ బరిమార్చుట తెంపఱ పెంపఱఁ జప్పిఱిలుట
పిఱుఁదను వెనుకను బిఱుఁగు నితంబంబు పిఱుసనుటయు దొడ్డ పిఱికితనము
పుఱియ కపాలంబు పెఱికెలు గోనెలు పెఱిగినమీసముల్ పెఱుకుకొనుట
పెఱ యితరార్థంబు పెఱుసనిపోవుట బఱబఱ నీడ్చి దబ్బఱ పలుకుట
బిఱబిఱఁ ద్రిప్పుట బిఱుసులు బుఱుజులు మఱవ మృద్భాండంబు మఱుఁగుచాటు
మఱచుట మఱునాఁడుమఱుఁదలు మఱఁదియుమఱియు నేమఱుటపల్మఱుమఱుగుట
మఱుపడి క్రమ్మఱ మఱు లేక క్రమ్మఱి పడమఱ మఱఁగాలు పెడమఱలుట
మిఱిచూపు మిఱిమిట్లు ముఱిముఱి చీఁకటిముఱి మొంగె మఱిమఱి మెఱములిడుట
[1]మెఱుపులు మెఱుసుట మెఱుఁగు లీనుట కనుమొఱఁగుట దాఁగుట మొఱకవెలితి
మొఱలుపెట్టుట మొఱ మొఱలుగా మొఱయుట మొఱగుడుకుక్కలు మొఱకుతనము
ఱట్టు ఱంపిల్లుట ఱవ ఱంకు ఱవికెలు ఱవఱవల్ ఱంపము ఱంతు ఱవిళి
ఱెక్కలు ఱైచుట ఱివ్వున ఱువ్వుట ఱెక్క ఱెప్పలు ఱెల్లు [2]ఱెమ్మ ఱొమ్ము
[3]వఱతయు వఱదయు వఱడు గూయుట వంగవఱుగులు వఱలుట విఱిగిచనుట
విఱివోవు విఱిగాలి విఱివిడి కంబము విఱుగుట వెఱ బొమ్మ వెఱ చఱుచుట
వెఱచుట వెఱఁగు నివ్వెఱ సుఱ స్రుక్కుట యసు ఱుసు అను ఇవి యాది గాఁగ
గొన్ని తెనుంగుఁబల్కుల హ్రస్వములమీఁదఁ దప్పక బండిఱా లొప్పుచుండు
వెల్లంకితాతన బొల్లెను బండిఱా నిడుదపైఁ గలుగదు నిక్క మనుచుఁ
గావున నేను దీర్ఘములపైఁ గలపెద్దఱా లొకకొన్ని యేర్పఱతు నింక
నాఱు సంఖ్యాపద మాఱడి యాఱికెపంట చిచ్చాఱెఁ బాపంబు లాఱె
నాఱనితేజ మూటాఱినముత్తెంబు తడియాఱె శ్రమ మాఱెఁ దాప మాఱె
నాఱుపు లాడె నోటాఱె దేహం బెల్ల నూఱడి చాలించు టూఱుగాయ
లుదకంబు లూఱుట యోఁక పం ల్లేఱుట యేఱువసీమలో నేఱు దాఁటి
కాఱుపోతులు హోంతకాఱి కాఱడవులు కాఱియుఁ బెట్టుట గాసిలుట యూఁ
గాఱుట జాఱుట కోఱలు పండ్లు గీఱుట నాఱుటయును దీఱుటయు నయ్యోఁ
జేఱెడు మాడలు చీఱుట రెండుగాఁ జేయుట యుయ్యెలఁ జేఱు లనఁగఁ
జాఱ యెల్లరిని దోఁచుట చోఱమీనులు చాఱలబెబ్బులి చాఱపప్పు
జాఱుపయ్యెదలు బజాఱికన్నియలు హజాఱంబులోన దుజాఱు లనఁగఁ

---

1 శ-ర. మెఱ్ఱుపులు. 2 శ-ర. లో రెమ్మ అనియేకాని ఱెమ్మలేదు. 3 శ-ర. లో వఱద అనియేకాని వఱత లేదు.

దాఱు మేకంబు లీతీఱున దీఱిమ దీఱుట పొదలలో దూఱిచనుట
దేఱి చూచుట గడి దేఱుట ధర్మంబు దేఱుట యింతకు దేఱుదు రన
సొన్నాఱి నాఱు వైచుట నాఱు విడుచుట నీఱు నిప్పులమీఁదినిండుబూఁది
పసపు నూఱుట నూఱుపదులు నన్నూఱు మున్నూఱు అన వెస దొమ్మన్నూఱును ననఁ
బాఱుఁడు బ్రాహ్మణుఁ డేటు పాఱుట యింకఁ బాఱుట వెన్నిచ్చి పాఱుటయును
బడఁతిదేహము గఱు పాఱుట పేఱుట చీఱుట పోఱఁడు చిన్నవాఁడు
బీఱు వోవక యినుమాఱు మాఁ ఱడుగుట మాఱి మసంగుట మాఱుపడుట
మాఱుమాటాడుట మాఱుమొగంబు వేమాఱు పెద్దలమాట మీఱి చనుట
ఱాచు నీలపుఱాయి ఱాఁగ వెన్నెల ఱేఁడు ఱేని ఱేసున గంగ ఱేవు తెప్ప
ఱేఁచుకుక్కలు ఱేల ఱేఁగు ప్రేఱేఁచుట ఱోయుట వెదకుట ఱోఁత వడుట
తే. వేఱు వడుటయుఁ వీఱిడి వే ఱొకటియు
నాదిగాఁ గొన్ని యాంధ్రవాక్యములయందుఁ
బాదుకొను దీర్ఘములమీఁద బండిఱాలు
వీని నెఱుఁగక కృతిసేయు వెఱ్ఱి గలఁడె. 197

కుఱుచలమీఁది ఱకారములకు రూపములు.

అఱవఱలు=తునకలు
నోట నఱచుట=కూయుట
అఱిముఱి=బడిబడినియనుట
అఱగోఱలు
అఱముట=అబ్బుట
అఱకటఁ బెట్టుకొనుట = పొదిగిటఁ బెట్టుకొనుట
అఱచేయి
అఱకాలు
అఱవలు=ద్రావిడులు
అఱువుడు=కప్పసము
అఱిసెలు=అప్పములు
అఱిగిపోవుట=తక్కువయి పోవుట
అఱమఱసేయుట
అఱ లేక చనుట=అపోహము లేకపోవుట
పెండ్లియఱుగు
అఱపుకొనుట = దక్కించుకొనుట
అఱువదికోట్లు
అఱపోఱఁడు=పొట్టివాఁడు
ఉక్కఱి
రూపఱి
పాలుపఱి
ఏపఱచుట
పెంపఱి
సిగ్గఱి
బిట్టఱి
పెల్లఱి
అఱమూఁత యిల్లు
క్రచ్చఱ
అక్కఱపడి
అఱకమ్మట
అఱంటులు=అఱటికంబము
అఱటులు=స్త్రీలు మెడను గట్టుకొనెడుపూసలు
అఱకము=అన్నమఱుగకుండుట
ఇఱియుట=కదియుట దీనికి లక్ష్యములు:—
ఇఱిచను=చిన్న చనుగవ
ఇఱికికొనిపోవుట=కదియించుకొని పోవుట ఇవి మొదలైనవి
ఇఱియుట=నలిగిపోవుట
ఇఱులు=చీఁకటులు

బండియిఱుసు [కదియుట
క్రిక్కిఱియుట = మిక్కిలి
ఇఱకటము=కుసిలి
ఇఱుకు=కొంచెము
అన్న మిఱిసిపోవుట=కది
యఁబడి ముద్ద కట్టుట
ఊఱఁడు=సురేంద్రుఁడైన
ను గైకొనఁడు [వుట
ఉఱుకుట=వేగముగఁ బో
ఊఱు అనఁగా మిక్కిలియు
నుట దీనికి లక్ష్యములు:-
ఊఱునట్టివరము ఊఱుత
నదుశక్తివాలయఁగ ఇవి
మొదలైనవి.
ఉఱువు=లావు
ఉఱుడి=బెట్టిదము
ఊఱక=మానక
మేఘము ముఱుముట
ఉఱుకఱి
బలముఱి
ఉఱియ=దిట్ట
ఉఱియ్యుట
ఉఱని=తెగువ
ఉఱుతపట్టి
ఎఱపఱికము
అడుగుల కెఱఁగుట=మ్రొ
క్కుట
ఎఱుపువన్నె
ఎఱుకువాఁడు
ఎఱికె=చెప్పుట
ఎఱకలు=ఱెక్కలు
ఎఱుఁగుట=తెలిసికొనుట
ఎఱువుసొమ్ము = మఱొకరి
సొమ్ము.
ఎఱచి=మాంసము
ఒఱలుట=శోకించుట

ఓఱవ=దేహము
ఒఱగాల నిలుచుట
ఒఱ=కత్తిమీఁదిమూఁత
ఒఱకటపుదోవను బోవుట
ఒఱపులు=ఎమ్మెలు
ఒఱగుబిళ్ల
ఒఱగు వంక
కఱపుట=నేర్పుట
కఱతలు=పోకిళ్లు
కఱదలు=బుద్ధులు
కఱటి=మంకువాఁడు
కఱకు=కాఠిన్యము దీనికి ల
క్ష్యములు:- కఱకెక్కుట
కఱకులాడుట ఇవి మొ
దలైనవి.
కఱవు=దుర్భిక్షము
కఱ = కప్పు దీనికిలక్ష్యము
లు:-కఱకంఠుఁడు
పోఁకకఱ
తమ్మకఱ
నీలకఱ ఇవి మొదలైనవి.
కఱచుట దీనికిలక్ష్యములు:-
పండ్లఁ గఱచుట వేళ్లు
గఱచుట పూరి గఱచుట
పింజపింజ గఱచుట ఇవి
మొదలైనవి.
కిఱపుట
కెఱయుట
ఉక్కెఱ=పిండివంట
పక్కెఱ
కుఱుమాపుచీర=కొంతమా
త్రము మాసినచీర
కుఱు=కంటు
కుఱుచ=కొంచెము
కుఱులు=వెంట్రుకలు
కుఱువలిగొనుట

కుఱుకుఱ
కుఱుకులు
కుఱుగొని
కుఱుగడ
కుఱుపు=వ్రణము
కొఱకొఱలాడుట
కొఱఁత=తక్కువ
పండ్లు గొఱుకుట
గుఱ్ఱపుకొఱడ [డుచునది
కొఱడు=ఆకాశమునఁ బో
కొఱ=పని దీనికి లక్ష్యము
లు:- కొఱగామి కొఱ
గాదు కొఱమాలుట కొ
ఱ అవుట కొఱగలవాఁ
డు ఇవి మొదలైనవి.
కొఱలుట=పూర్ణమవుట
కొఱవినిగాల్చుట
వానికొఱకు=చతుర్థి
గఱికెనట్టులు
గఱుగుకాయలు
గఱిసె
డగ్గఱ=సమీపము
అంపగఱి
పగఱ=పగవాఁడు
గిఱికొనుట=కుప్ప పడుట
మోటగిఱుక
గిఱుమెట్లు=గిఱుకచెప్పులు
గిఱులు వ్రాయుట
గీఱుట [రము
గుఱుకపెట్టుట=నిద్రావికా
గుఱగుఱ
గుఱపెట్టుట
గుఱుకొని
గుఱిగడచుట=మేరదప్పుట
గుఱుకొండి
గుఱుతు

గుఱుములు=గింజలు
తలఁగొఱుగుట
గొఱవంకపిట్టలు
గొఱకకట్టె
వాచఱచుట
కొడవలికొఁకి-చఱచుట అడచుట దీనికిలక్ష్యములు:- చేతఁ జఱచుట వీఁపు జఱచుట నేలఁ జఱచుట గోడ సున్నము జఱుచుట యివి మొదలైనవి.
గట్టుచఱులు=కొండచరులు
చిచ్చఱ = ఇంగలము దీనికి లక్ష్యములు:- చిచ్చఱపిడుగు చిచ్చఱకన్ను చిచ్చఱకోల - ఆగ్నేయాస్త్రము ఇవి మొదలయినవి.
చిఱుత = కొంచెము దీనికి లక్ష్యములు:-చిఱుతప్రాయము చిఱుతనడుము చిఱుతగండు ఇవి మొదలైనవి.
చిఱు=పిన్న ఇందుకు లక్ష్యములు:— చిఱునవ్వు చిఱుచెమట చిఱుదొడ్డ మొదలయినవి.
చిఱికొట్టి
చిఱిమి
ముచ్చిఱితనము
చూఱుకుపట్టుట
మేను చుఱచుఱఁ గాల్చుట
చెఱువు
చెఱకబట్టుట
చెఱలాడుట
చెఱచుట
చెఱుముట=రాచుట
చెఱుగుట
చెఱసాల
చెఱుకులు
చెఱిసగము
జఱిజఱి
పూజఱి
జాజఱి
జఱిగొని
జఱపుట = ఆలస్యముచేయుట
జఱజఱ
జఱుగుట=ప్రోవుట
వెజఱుట
జిఱజిఱఁ ద్రిప్పుట
జుంజుఱువెంట్రుకలు
జొఱజొఱ
తఱుగుట = వెలితిఅవుట దీనికి లక్ష్యములు:— నెయ్యి తఱుగుట, మఱియు, తఱగుటఅనఁగా తక్కువగుట. దీనికిలక్ష్యములు:— ధారణ తఱుగుట కొంత తఱగుట ఇవి మొదలయినవి. కొన్నిచోట్ల తఱుగుట, అనఁగా కోసివైచుట. దీనికి లక్ష్యములు:— తల తఱుగుట కూర తఱుగుట ఇవి మొదలయినవి.
తఱుగరి = నిర్ణయించెడివాఁడు
తఱుగని సంపద
తఱి గొలుపుట
ముత్తఱులు=నఖులు
తఱుచు=దట్టము
తఱి=వేళ
పయనముతఱలుట
పుచ్చినతఱకలు
శత్రువులను దఱియఁ జొచ్చుట
తఱుముకవచ్చుట
తఱిగొని నడచుట
తిఱుగ=రెండవసారి
తిఱి=పెనచుట
తుఱఁగలి=కాంతి
తుఱుము
వాతెఱ=మోవి
ఏడ్తెఱ
తెఱలినవాసన
తెఱకొలుపుట
తెఱపిసేయుట
కన్ను తెఱచుట = పొపుట దీనికి లక్ష్యములు:— నోరుతెఱచుట, తలుపుతెఱచుట ఇవి మొదలైనవి.
తెఱవలు=స్త్రీలు
తెఱువ
తెఱఁగు=విధము దీనికిలక్ష్యములు:— తెఱఁగెట్టిదకో, తెఱఁగొప్ప, తెఱఁగులేమి,ఇత్తెఱఁగున ఇవి మొదలయినవి.
తొఱలుట=కలయుట
తొఱగుట
ముందఱను
అందఱు
ఎందఱు
కొందఱు
ఇందఱు
ఇద్దఱు
పదఱుట

పెద్దఱికము
గద్దఱికాఁడు
అద్దిఱి
కట్టెదుఱు
నఱుజు=కొంచెము - దీనికి లక్ష్యములు:— నఱుజు పేలు నఱుజుముత్తెములు మొదలగునవి.
మ్రాను నఱుకుట
నిఱుఁ బేద
నుఱుము=నుగ్గు
ధాన్యము నుఱుపుట
కోక నెఱవు=పొడవు
నెఱి=బాగు దీనికి లక్ష్యములు:- నెఱి దప్పి పడుట నెఱి చెడుట నెఱిఁ బడుట నెఱిమొగము నెఱికుఱులు నెఱినొచ్చుట నెఱి ద్రోవ నెఱిచక్కఁ ద్రోచుట ఇవి మొదలైనవి.
నెఱ యనఁగా దొడ్డ దీనికి లక్ష్యములు:— నెఱతనము నెఱగూఱుట=దొడ్డనాటుట నెఱనారసము నెఱసతి నెఱవాగులు నెఱదాతలు నెఱబిరుదులు నెఱపంటలు నెఱచందురుఁడు ఇవి మొదలైనవి.
మఱియు నెఱ యనఁగా గొప్ప దీనికి లక్ష్యములు:- నెఱమంట నెఱదెవులు నెఱవెంట్రుకలు మొదలైనవి.
నెఱియను=మిగులను

నీటులు నెఱపుట
నెఱిలేనిమిత్రుఁడు
నెఱసుట=అంతట విస్తరించుట
నెఱిక=కొస
నెఱకులు=ఆయములు
నెఱులు=తలవెంట్రుకలు
కోక పఱపఱ చించుట
పఱుసదనము
పఱచుట = సేయుట దీనికి లక్ష్యములు:— పఱచిన పాట్లు చిక్కు పఱచుట సిగ్గుపఱచుట భంగపఱచుట ఇవి మొదలైనవి.
కొన్నిచోట్ల పఱచుట యనఁగా ప్రవహించుట దీనికిలక్ష్యము:— నెత్తురు కాలువలై పఱచుట.
ఒకచోట పఱచుట - యన వేగ నుఱుకుట దీనికి లక్ష్యములు:— వెనుకోని పఱచుట గుఱ్ఱము పఱచుట శత్రులఁ బఱపుట అమ్ములఁ బఱపుట ఇవి మొదలైనవి.
పఱికెలు
పఱియలు సేయుట
పఱివోవుట = ముంచుకొనుట
అంపఱిక=ఓపక
పఱతెంచుట=వచ్చుట
పఱిగొనుట=నిండికొనుట
పఱిపఱియలు సేయుట
పఱు వైనపువ్వు
చూపఱ పొగడను
పఱిమార్చుట
తెంపఱ
పెంపఱ

తెప్పఱిలుట
పిఱుఁదను=వెనుకను దీనికి లక్ష్యములు:- వానిపిఱుఁదనె చొచ్చుట విఱిగి పిఱిఁదికిఁ బాఱుట ఇవి మొదలైనవి.
పిఱుఁదు=కటిస్థలము
ఒకపట్టు పిఱిసనుట
పిఱివోవుట=వెనుకదీసుట
దొడ్డపిఱికితనము
తలపుఱియ=కపాలము
పెఱికెలు=గోనెలు
పొడవు పెఱుగుట
అమ్ములు పెఱుకుట=పీకుట.
పెఱ యన మఱియొకటి. దీనికి లక్ష్యములు:— పెఱమూఁకలు పెఱచేతలు పెఱవారు పెఱచోట ఇవి మొదలైనవి.
పెఱుసనిపోవుట
బఱబఱ ఈడ్చుట
దబ్బఱమాటలు
బిఱబిఱఁ ద్రిప్పుట
బిఱుసు గాల్చుట
కోటబుఱుజులు
మఱవ=మంటికుండ
మఱుఁగు=చాటు దీనికి లక్ష్యములు:— మాట మఱుఁగు పెట్టుట కనుమఱుఁగుచోటు బలవంతుని మఱుఁగుచొచ్చుట పైమఱుఁగు=కవచము కొందఱు మఱు అని యనిరి ఇవి మొదలైనవి.
మఱచిపోవుట
మఱునాఁడు

మఱుఁదలు
మఱుఁది
మఱియు
ఏమఱపాటు
పలుమఱు
మఱుగుట=మచ్చికయవుట
మఱుపడి
క్రమ్మఱ=తిరుగ
మఱులేక= మఱుఁగులేక
క్రమ్మఱుట=తిరుగుట
పడమఱ=దిక్కు
మఱగాలు
పెడమఱలుట
మిఱిచూపుట
మిఱుమిట్లుగొనుట
ముఱిముఱి చీఁకటి
ముఱి=మొండెము
ముఱిముఱి=బడిబడిని
పిల్లమెఱుములు వైచుట
మెఱుపులు మెఱయుట
మెఱుఁగు లీనుట
కను మొఱఁగుట=దాఁగుట
మొఱక=వెలితి
మొఱ పెట్టుట
మొఱమొఱ లాడుట
మ్రొఱసుట=కోపవికారము
కుక్కలు మొఱగుట
మొఱకుతనము
ఱట్టువొందుట
ఱంపిల్లుట
వజ్రపుఱవలు
ఱంకువోవుట
పట్టుఱవిక
ఱవఱవలు=కోపము
ఱంపము
ఱంతు

ఱవిక
ఱెక్కలు వైచుట
ఱెప్పన నెగయుట
ఱాళ్లను ఱువ్వుట
చిలుక ఱెక్కలు
కను ఱెప్పలు
ఱెల్లుగడ్డి
పూఱెమ్మలు
బలుఱొమ్ము
వఱత వెల్లి
ఏఱువఱద
వఱదుగూయుట
వంగవఱుగు
వఱలుట
దండు విఱిగి చనుట
విఱివోవుట
విఱిగాలి
విఱివిడి
కంబము విఱుగుట
వెఱబొమ్మలు
వెఱచఱచుట
వెఱచుట
వెఱగొందుట
నివ్వెఱపడుట
సుఱసుఱ స్రుక్కుట
ఱుసు ఱుసు ఱనుట

ఇవి కుఱుచలమీఁది ఱకారములు.

నిడుపులమీఁది ఱకారములకు రూపములు.

ఆఱు=లెక్క దీనికి లక్ష్యములు:-ఆఱుచవులు ఆఱు మ్మూలు ఆఱుమాట లివి మొదలైనవి.

ఆఱడిపోవుట
ఆఱికెపంట
చిచ్చాఱుట
పాపము లాఱుట
ఆఱని తేజము
ఊటాఱినముత్యములు
కోకతడియాఱుట
శ్రమ మాఱుట
ఆఱుపులు
దేహమంతయు నోటాఱుట
ఊఱడి విశ్రమించి
ఊఱుగాయలు
నోరూఱుట
ఓఁకపండ్లేఱుట
ఏఱువసీమ
ఏఱు దాటుట
కాఱుపోతులు
పొంతకాఱి
కాఱడవులు
కాఱియఁ బెట్టుట=గాసిపెట్టుట
కాఱుట=జాఱు
కోఱలు=నోటిపండ్లు
గీఱుట=నాఁటుట
పండ్లను గీఱుట=తీవుట
చేఱెడుమాడలు
చీఱుట=నడిమికి రెండుగాఁ జేయుట
ఉయ్యాలచేఱులు
చూఱ=అందఱినిదోఁచుకొనుట
చోఱమీను=చేఁప
చాఱలబెబ్బులి
చాఱపప్పు
పయ్యెదజాఱుట
బజాఱివాండ్లు

ఱాజాఱము = పెద్దకొలువు
సావడి
ఱుజాతి=ధనముగలవాఁడు
తాఱుట=పఱువెత్తుట
యాతీఱున తీఱుట = సేయ
వలసిన పనితీఱుట
తీఱినమిట్టగుడ్లు
పొదలలో దూఱుట
తేఱిచూచుట
తేఱికొనచూచుట
గడిదేఱుట
ధర్మముదేఱుట
ఇంతకుం దేఱుదురు [డు
సొన్నాఱి = అగసాలవాఁ
వంగనాఱు వైచుట
నీఱు అనఁగా నిప్పుపైఁగప్పి
యుండెడుబూడిద
పసపు నూఱుట
నూఱుపదులు
పాఱుఁడు=బ్రాహ్మణుఁడు
ఏఱు పాఱుట
ఇంకఁ బాఱుట
వెన్నిచ్చి పాఱుట
దేహము గఱుపాఱుట
పీఱుట=చినుగుట
పోఁఱడు=చిన్నవాఁడు
బీఱు వోవుట

ఇనుమాఱు
మాఱడుగుట
నూఱి మసంగుట=గావు ప
ట్టుట
మాఱుపడుట
మాఱుమాట
మాఱుమొగము
వేమాఱు
పెద్దలమాట మీఱుట
ఱాచుట
నీలపుఱాయి [డు
వెన్నెలఱేఁడు = చంద్రుఁ
ఱేని
ఱేసున
గంగఱేవున
ఱేవు
ఱేఁచుకుక్కలు
ఱేల
ఱేఁగు
త్రేఱేచుట
ఱోయుట=వెదకుట
ఱోఁతపడుట
వేఱు పడుట
వీఱిఁడి
వేఱొకటి
ఇవి నిడుదలమీఁదిబండి
ఱాలు ఉభయరేఫలు.

అఱుగుట=పోవుట
చెఱుచుట
తెఱఁగులు
తొఱలుట
తొఱఁగుట
నెఱయుట=విస్తరించుట
పరిగొనుట
పరిచను దెంచుట
పరమెయి_పరయొకటి
పరిమార్చుట
పెరుగుట
క్రమ్మర
మరలుట

ఇవికుఱుచలమీఁది రేఫ అకారములు రెండు నగును.

అరుట=శమించుట
తీరనికినుక
తీరుట
పోరపిరయి పోవుట
మారిమసంగుట
వేమారు

ఇవిదీర్ఘములమీఁది రేఫ అకారములు.

కుఱుచలమీఁది రేఫఱకారములు రెండును అయినవానికి లక్ష్యములు.

అఱుగుట, పోవుటకు మౌసలపర్వమునందు:—

క. మఱునాఁడ యగుట లెస్సగ
నఱిగె; నినుం డపుడు వేఁడి యడరినదీప్తుల్
ఱుఁగలి గొని పశ్చిమగిరి
చఱికి వనధిదూరుఁ డై విశదుఁ డై తోఁచెన్.

చెఱుచుటకు సభాపర్వమునందు:—

క. వెఱచఱువ నింతకంటెను, దఱుచుగ బాణంబు లేసి తడయక పగఱం
జెఱుతు నని యిసుముఁ జల్లుచు, నుఱక ధనంజయుఁడు రణజయోన్నతి నరిగెన్.
(ఆ. 2. 305)

తెఱఁగునకుం గవిజనాశ్రయమునందు:—

క. వెఱయంగా నీఛందము, తెఱఁ గెఱుఁగక కవితఁ జెప్పఁ దివురునతఁడు ద
బ్బఱచీకు చీకుగుఱ్ఱముఁ, బఱపినగతి నిఖిలహాస్యపదనిరతుఁ డగున్. 200
(ఆ. 1. 4)

తొరఁగుటకు నృసింహపురాణమునందు:—

సీ.పా. పరమాత్మ పదములఁ దొరఁగి పాఱెడు నేటి, తరఁగలపై లీల దాఁటి దాఁటి.
(ఆ. 1. 54)

అందే:—

తే. పొగడ ప్రాఁకుల మొదలను బుష్పరసము
[1]తొఱఁగి నెత్తావి యందున నెఱయ నొప్పెఁ
బూచుకొఱకును మున్న నింపులు దలిర్పఁ
గడఁగి వనలక్ష్మియుమినివ కళ్లియనఁగ. (ఆ. 2. 69) 202

పరిగొనుటకు.

పరిచను దెంచుటకు విరాటపర్వమునందు:—

చ. పరిచను దెంచె గోగణముఁ బట్టె నన న్విని పిన్న గాన మీఁ
దరయక రాజనందనుఁ డహంకృతితోఁ బఱతెంచి సైన్యవి
స్ఫురణముఁ జూచి భీతిఁ దనబుద్ధి గలంగినఁ బాఱఁ జొచ్చె నీ
పురుషుని శౌర్యసంపదయు భూరిబలంబు నెఱుంగఁ డేమియున్.(ఆ. 4. 78) 203

పరిమెయి యన్నందునకు శాంతిపర్వమునందు:—

చ. పరిమెయిఁ బాఱి పోఱఁ గని పట్టి వెసం బెడకేలు గట్టి తె
చ్చి రఘురభర్త నూచి యిటు సేరఁగఁ దేవల దీకృతఘ్నునిం
బొరిగొని వేతినుం డనినఁ బోకడ మాలినవార మయ్యు యి
ద్దురితశరీరముం దినఁగ [2]దోసము మా కని వార లొల్లమిన్.(ఆ. 3. 505) 204

---

1 అచ్చుపడ్డనృసింహపురాణమందు 'తొరఁగి' 'నెరయ' రెంటను లఘురేఫ మున్నది. 2 గూడునె (ప. వా.) ఈపాఠమున యతిభంగము.

పరిమార్చుటకు.

పెరుగుటకు స్త్రీపర్వమునందు:—

క. పెరుగుట ప్రగ్గుట చపలం, బొరయుట యరుచంబు గాఁగఁ బుట్టుట పావం
బెరయుట పాయఁ బదార్థో, త్కరముల నైజంబు లెల్లఁ దప్పింప నగున్. 205
(అ. 1. 24)

క్రమ్మఱుటకు అరణ్యపర్వమునందు:—

మ. పఱచుం దవ్వుగఁ జేయలంతి నిలుచుం బట్టీక యాసాసలం
బిఱువోవుం బొదలందు డిందుఁ బొడముం బిట్టుల్కు వే దాఁటుఁ గ్ర
మ్మఱి చూచుం జెవి దార్చి నిల్చు మలయు న్నట్టాడుఁ గ్రోడాడు నే
మఱిన ట్లుండుఁ దృణంబు లాను నలయున్ మాయామృగం బిమ్ములన్. 206
(అ. 6. 327)

మఱఁద లనుటకు భాస్కరరామాయణమునందు:—

చ. ఎఱిఁగి యెఱింగి మున్నతఁడె యొగ్గొనరింపఁడె దానికై కదా
చెఱఁ గొని ఎచ్చితిం బిదప సీత పృథాకథ లింక నేల పెం
పఱ బ్రతు కింత తీయనె ఖరాదులచావున కేమి చింత నీ
మఱఁదలిబన్న మేపగిది మానిని యీగుదు సంధి చేసినన్. (యుద్ధ. 784.) 207

నెరసె ననుటకు నృసింహపురాణమునందు:—

మ. ధరణీమండలి జర్జరం దిరిగెఁ బాతాళంబు ఘూర్ణిల్లె ని
ర్జరనాథప్రముఖాఖిలామరనివాసశ్రేణులం దోలిపై
నెరయం బంకజసంభవాలయమున న్నిండార నవ్వేళ శ్రీ
కరదైతేయతనూభవోద్భవకథాకల్యాణ ముద్ఘోషమై. (అ. 3. 141) 208

నిడుదలమీఁది రేఫఱకారములు రెండునుఅయినవానికి లక్ష్యములు.

ఆరుటకు శాంతిపర్వమునందు:—

క. కారవులు సేయునవమతి, కారణముగఁ గోప మెత్తెఁ గర్ణునివదనాం
భోరుహము గనుఁగొనఁగ [1] శ్రమ, మారు న్నావశము గాక యాతనిబుద్ధిన్. 209
(అ. 1. 18)

ఆదిపర్వమునందు:—

క. కాఱడవిఁ బఱచుమృగముల, [2]నూఱడకం దిగిచి డస్సి యున్నతనిశ్రమం
బాఱంగా నెదఁ దాపము, దీఱఁగఁ జైవీచె నన్నదిపవనంబుల్. (అ. 4. 18) 210

---

1 శమ. 2 నూఱకడం (వా).

కాఱులకు నుద్యోగపర్వమునందు:—

ఉ. అఱడిపోకయు న్ఖలము నందుటయుం గని పల్కె నేరమి
న్మాఱటనోటిదాన నయి మాటలు చిత్తమునందు నిల్ప కే
గాఱులు [1]ప్రేలెద న్వినుఁడు కర్జము నెగ్గను గాన నల్క పై
[2]వీఱిఁడి రైనమానినికి వెండి వివేకము గల్గ నేర్చునే. (అ. 3. 107) 211

తీఱుటకు రామాయణమునందు:—

ఉ. మీఱినకోఱలు న్మిగిలి మింటికిఁ బర్వినపల్ల[3]వెండ్రుకల్
తీఱినమిట్టగ్రుడ్లు నతితిగ్మతరం బగునట్టిసాహసం
బాఱనితేజము న్దిశల నంటినచేతులు లోకరాజిలో
నేఱినమేటిరూపముల నెంతయు నేర్చిరి రాక్షసు ల్వడిన్. 212

తేఱుటకు యుద్ధకాండమునందు:—

క. తేఱుసురరిపుల నక్కఱ, మీఱుదురును నిపుడు మూర్ఛ మెయి నిట్లున్నా
రాఱనితేజంబులతో, నీఱు పయిం గవిసి యున్ననిప్పులవోలెన్. 213

నీఱనుటకు.

త్రిపురాంతక దేవుని యుదాహరణమునందు:—

ఉ. ఆఱడియాస నీరసధనాధిపలోకమునిండ్లవాకిళుల్
దూఱుట మాని శ్రీనగముతూరుపువాకిట దూఱి పాపముల్
నీఱుగఁ జేసి గంధవతి నీళ్లను గ్రుంకి మనంబులోనిచి
చ్చాఱఁగఁజేయు టొప్పుఁ ద్రిపురాంతకదేవునకై నమస్కృతుల్. 214

మాఱి యనుటకుఁ గర్ణపర్వమునందు:—

ఉ. పాఱినఁ జూచి కౌరవనృపాలుఁడు సూతతనూజుతోడ నీ
కాఱియ మద్బలంబునకుఁ గాఁ దగునే వివిధాస్త్రసంపద
న్మీఱినవు గల్గఁగ నమేయపరాక్రమ నీకుఁ బాండవు
[4]ల్మాఱి తలంప నీదగుబలంబును జేవయుఁ జూపు మిత్తఱిన్. (అ. 3. 10) 215

వేమాఱనుటకు నృసింహపురాణమునందు:—

క. మీఱినమహానులకినుకకు, మాఱలుగక యున్న మీసమగ్రక్షమ వే
మాఱు గొనియాడఁగాఁ దగు, నీఱునె సాత్త్వికులబుద్ధిఁ గిల్బిషచయముల్. 216
(అ. . . 95)

1 చీరెద (ప. వా). 2 వీఱఁడి (ప. వా). 3 వెంట్రుకల్ (ప. వా).
4 మాఱె (వా).

క. తెలిపితి నన్నయభట్టాదులకావ్యములందు నాకు దొరకినశేషం
బులు తాలు మతియు నెంచులఁ, గలిగినఁ దగ వనక యవియుఁ గైకొనుటొప్పన్.

క. తొలుతటివారలు వాడని, తెలుఁగులపలుకులను గలద్వితీయాంతస్థం
బులు గూర్పరు తద్భేదం,బులు దెలియమి బుధులు ప్రాసములకు యతులకున్. 218

లకారభేదంబులు:—

తే. దురితసంహార నిర్జరోక్తులనె కాదు, వెలయుదొడ్డళకారంబు వికృతియందు
నెళవు దళవాయి మేళంబు నిళ్లనంగఁ, బళ్లెరం బనఁ గక్కుళ్లక్కళ్లె మనఁగ. 219

ఆ. ప్రథమమీఁద నుండుపంచమవర్గాది, వర్ణమునకు బదులు వచ్చి నిలుచు
లాఁతి యనువకార మాత్రమై తెలుఁగునఁ, బవుపు వెట్టి చిక్కువడియె ననఁగ. 220

మూ. సూ.—క్వచి దపిన స్త ఉదోతౌ దంతోష్ఠభవస్య వికృతిశబ్దాదౌ.

సీ. జాతివాగలవోష్ఠ్యశబ్ద మొక్కటి దక్క సంస్కృతాంధ్రిముల ముజ్జగములందు
శబ్దంబు మొదల నిశ్చయముగాఁ గొమ్ములు నోత్వంబులును గల్గ వొకటి కైన
వాకు శృంగములకై వడి నోత్వములభంగి శబ్దాదిఁ గలయవి స్వరము లగును
రెండును లాఁతుల నుండుఁ గృష్ణుఁడు గిన్న వుట్ట మోదినఁ జెట్టు వొలిసె ననఁగ

తే. నడుమఁగొమ్ములు సంస్కృతాంధ్రములరెంట,బలసిజాత్యక్షరములకే గలిగి యుండు
భావుకము నీవు భవుకంబు భవుఁ డనంగ, బొడవు దీవులు సవురంబు పువ్వు లనఁగ.

లఘ్వలఘుభేదంబులు:—

మూ. సూ.—నాన్యేషాం వైధర్మ్యం లఘ్వలఘూనాం రయో స్తు నిత్యం
స్యాత్.— 17.

క. వైకృతకావ్యంబులలోఁ, గాళోదరశయన లఘుయకారము వాలై
కైకొనఁ దగు ప్రాసములకు, జోకయె స్వరమాయలు వడికిఁ జొప్పడు టరుదే.

తే. ప్రియుఁడు రాఁడాయె. సత్యభామయెడఁ గాఁగ
నెన్ని మాయలు పన్నెనో యెఱుఁగరాదు
గాయఁగాఁ జొచ్చె శశి మింట నాయనంగఁ
డేయఁగాఁ జొచ్చె సఖి చక్రి యేడి యనఁగ. 223

క. రెండర్థంబులపద్యము, లుండెడిచో నొకటి యచ్చు నొకయర్థమునన్
నిండాపహ్నునప మూర, ఖండన వలసినను లఘుయకారము కృతులన్. 224

రాఘవపాండవీయమునందు:—

క. విని యతనిం దనపై నిడు, కొని యేఁగినియమికిఁ దగనిఘోరాత్రి యొన
ర్చినవాఁడ మీకు దండ్యుఁడ, నని తనుఁ దెలుపుము వారి కప్పనఁ జేసెన్. 225
(౨. 1. 25)

సీ. త్రైయక్ష పానీయ పీయూష వైయాత్య హైయంగవీన వైయాసిక త్వ
దీయ స్వకీయా స్మదీయ మదీయ ప్రభృతులను [1]గియ్యలు పెట్ట రాదు
క్షయ్యజయ్యన్యాయ్యసాహాయ్యసాన్నాయ్యధాయ్యహేయ్యాములనికాయ్యములను
గ్రయ్యశబ్దమునను గియ్యలు గల వని తెలిసి ప్రాసములకు నిలుప నలయు
తే. పైయెద సయాటయు నొయారి బలుగయాళి, యనుపదంబులఁ గొన్నిటనరసిచూడఁ
దొలఁగు నిలుచును గియ్యలు తెలుగులందు, సత్యభామాముఖాంభోజచంచరీక. 226

శశిబింబచరిత్రమునందు:—

ఉ. పయ్యెదఁ బాపి గుబ్బలను బాహులఁ బట్టఁగ నిచ్చి మోవిపైఁ
దియ్యనిమోవియు న్మనసు దీరఁగఁ గ్రోలఁగ నిచ్చి యిప్పుడో
తొయ్యలి నీవి ముట్టినను ద్రోచెద వేనుఁగు నిచ్చి యంకుశం
బియ్యక కయ్య మాడఁ దగునే నను నీగతి నేచఁ బాడియే. 227

చిత్రభారతమునందు:—

ఉ. ఆయమరాచలంబు ధను వై విలసిల్లఁగ విష్ణుఁ డమ్ముగా
వేయువిధంబులం బరిఢవిల్లెడుశింజిని గూర్చినట్టిశూ
లాయుధు [2]నొక్కమాత్రమున నంగము వ్రయ్యఁగ మోది మించి తాఁ
దీయనివింటనే వెనుకఁ దీయనిబీరమున న్మనోభవా. 228

రేఫమునకు:—

తే. జాతి వైరంబు నొంది ప్రాసంబులందు, విశ్రమములందుఁ దమలోన వేఱు గలిగి
దేవదానవు లట్లన తెనుఁగులందు, మించి రేఫఱకారముల్ మెలఁగుఁ గృష్ణ. 229
క. భ్రమయుక రేఫములకు రేఫములను ఱాలకును ఱాలుఁ బ్రాసములను వి
శ్రమములను జెప్పఁ దగు నీక్రమ మెఱుఁగక రెండునుం గుకవి గూర్చుఁగృతిన్.
ఆ. [3]సారిది భోజకన్య నరదంబుపై నిడి, రేయిఁ దెచ్చె ననఁగ రేఫ మయ్యె
మఱఁది యనక సిగ్గు పఱిచి రుక్మిని జాలి, ఱట్టు చేసె ననఁగ ఱా ముకుంద. 231
తే. చెల్లు నని ముందు భీమన చెప్పె ననుచుఁ, గలుపుదురు రేఫములును ఱకారములును
ధృష్టకవు లవి యొక టైనఁ దొంటిపెద్ద, లందఱును నేల విభజింతు రని తెలియరు.

---

1 గియలు. 2 మాట (వా). 3 సారది (మ. వా).

క. వలసిన రేఫఱకారము, లలవడుఁ దా నొకటి కొక్కటని భీమనయే
పలుకుట గలిగిన నాతఁడు, గలిపినలక్ష్య మొకఁ డైనఁ గనఁబడ కున్నె. 233
ఉ. బమ్మెరపోతరాజకృతభాగవతంబు సలక్షణంబు గా
నిమ్మహి నేమిటం గొమర నెంతయు నారసి చూడఁగాను రే
ఫమ్ములు ఱాలునుం గలసి ప్రాసము లైనకతంబునం గదా
యిమ్ముల నాదిలాక్షణికు లెల్లను మాని రుదాహరింపఁగన్. 234

శారదాదర్పణమునందు:—

తే. చఛజఝలకు మొదలియూష్మములు మూఁడు, సరసపడి నిల్పఁగా నేకజాతి యైన
బండిఱాకు రేఫము వడి కుండ రాదె, ప్రాసవర్ణంబులకుఁ గూర్ప రాదు గాని. 235

*ఈపద్యంబు లక్షణవేద్యంబును సుకవిహృద్యంబును గా దది యెట్లనినః-

కవిజనాశ్రయమునందు:—

క. ధరజఝఱను నీ రెండక్షరములు విన్నయదిలేదు శబ్దము మొదలన్
మరయలవములను నేనక్షరములు తమతమకె వళ్లు కమలాధీశా. 236

అనంతుని ఛందమునందు:—

క. ధర నెక్కటివళు లై తగు, ఱరమఱవలు దానితోఁ దొలంగక లాకు
న్సరి శా యని విశ్రమవేళ రమాధవ రెండునుం గలసి వర్తించున్. 237
ఆ. మఱునితండ్రి లోకమహితుండు యాదవ, రాజసింహమూర్తి రక్షకుండు
ఱాఁగ వేలు పనఁగ ఱంపిల్లు నెక్కటి, వళ్లు నాఁగ నిట్లు వనజనాభ. 238

కావ్యాలంకారచూడామణియందు:—

క. ఱరమఱవ లేకతరవళు, లరయఁగఁ దమతమకె కవులయనుమతి వళు లై
పరఁగుఁ బదాంతముకారము, పారి నూఁదిన దూరి చనినఁ బుఫుబు[1]భువు లగున్.

(ఆ. 7. 44)

లక్ష్యము.

ఆ. ఱజ్జ లాడి యోగి ఱాపడి సభలోన, తేనిపోరిలోన ఱిచ్చఁ బొరసి
యెన్న మాడుగుపుడమి తేండ్ల నేల నుతింప, మనకు విశ్వనాథుఁ డొనరి యుండ.

సర్వలక్షణసారసంగ్రహమునందు:—

తే. మహిమ నెక్కటివళు లన మఱవఱలలు, రహిని దమతమకయ యొగు రమ్యచరిత
వనధిగంభీర సద్గుణావాస యనఁగ, భంజితాసురసముదాయ యాంజనేయ. 241

---

* ఇది(వా) లోనే కనఁబడును. 1 భుల కగున్.

రేఫలోపము.

క. నేరు పనునట్టిలపితము, లో రేఫం బచ్చుతోడ లోపం బగు రా
ధారమణ వఱసినప్పుడు, భారతమున సోమయాజి పలుకుటవలనన్. 242

విరాటపర్వమునందు:—

క. ద్యూతక్రీడకుఁ గొండొక, నేతుం గపటమున నొప్పనిజనంబులు నా
చేతిధన మెల్లఁ గొని పరి,భూతి యొనర్చిన విరక్తి పొడమి వెడలితిన్.(అ. 1. 196)

మౌసలపర్వమునందు:—

క. కాచి కొని వచ్చి తగ నా, నేచినయ ట్లచట నిచట నిలిపితి మునినా
థా చేటును భంగంబును, నై చిత్తము శోకమునకు నగ్గం బయ్యెన్.(అ. 1. 215)

లోపము రామికి రాజశేఖరచరిత్రమునందు:—

క. ఏరికి బుద్ధిబలంబులు, కారణములు గావు సువ్వె కలరె ధరిత్రిన్
నేరిచి బ్రతికినవారలు, నేరక చెడ్డట్టివారు నీరజనేత్రా. 245

క్రారవడులకు.

తే. క్రిందు గ్రద్దయుఁ ద్రోవయుఁ ద్రిమ్మరుటయుఁ
బ్రోచుటయు బ్రతికించుట మ్రొక్కుటయును
వ్రేలుటయు స్రుక్కుటయు నన వీనిమొదలి
వ్రాలిటులఁ గొన్నిటను గ్రారవడులు చెందు. 246

లకారమునకు.

క. విరమణములకును బ్రాసా, క్షరములకును ళలు దొడ్డసన్నములును మ
చ్చరము లెఱుంగక చెల్లును, హరనుత "ళళయో రభేద" యనుసూత్రమునన్.

ఆ. తంగెడుకుమాట గాదని సభను బెళ్లుపడ నెల్లనృపులలోన హరిని
గొల్లఁడనుచుఁ జాలఁ దుల్లి చేదివిభుండు, వాలిసెఁ బలచి బలము నెళవుఁ జేరి.

వకారమునకు.

తే. పొలుపడి నిల్చు లాఁతివా ప్రాసమునకు, జాతివాకు సవర్ణ మై శంక లేక
యతికిఁ బంచమవర్గాద్య మగుటఁ జేసి, చెల్లదు వకారమునకు లక్ష్మీభుజంగ. 249

తే. అవనితనయునిచేతఁ బట్టు వడి యున్న, పడుచుకొమ్మల హరి చెట్ట పట్టి యేలెఁ
దవిలి పదియాఱువేవురు దమకుఁ దాము, మేలువాఁ డని తను నిచ్చ మెచ్చుకొనఁగ.

తే. లాఁతి జాతికి వడికి నిల్పఁ దగ దనుచు, సూత్రమునఁ జెప్ప లే దని చూడ వలదు
నన్నయార్యుఁడు పంచమామ్నాయమునను, నిలుపులక్ష్యంబులకుమాఱు వలుకవళ మె.

ఆదిపర్వమునందు:—

ఉ. భూనుతకీర్తి బ్రాహ్మణుఁడు పుట్టఁగఁ దోడనె పుట్టు నుత్తమ
జ్ఞానము సర్వభూతహితసమ్మతబుద్ధియుఁ జిత్తశాంతియు
స్నానమదప్రహారము సమత్వము సంతతవేదవిద్యను
ష్ఠానము సత్యవాక్యము దృఢవ్రతముం గరుణాపరత్వమున్. (ఆ. 1. 157) 252

క. నువు నువ్వు నూవు నూఁబు, వ్వెవఁ డెవ్వాఁ డెవ్వఁ డేవఁ డీతఁ డనంగాఁ
బువు పువ్వు పూవు పూమొ, గ్గవురా వికసించె ననఁగ నగు వలయునెడన్. 253

నూ వన్నందుకు శశిబిందుచరిత్రమునందు:—

క. నూవుంబువ్వును సంపెఁగ, పూవు గెలిచి బిరుసుముత్తెపుంజల్లి దగ
న్దా వైచె ననఁగ ముంగర, తో వనరుహనేత్రనాస తుల లేకొప్పున్. 254

ఏవాఁ డన్నందుకు విరాటపర్వమునందు:—

క. నీ వొకతె యేల యిలఁ బడి, వేవురు వే వలచి పట్టి వెదకిన నడ్డం
బై వచ్చి వలదు నా నిం, దేవాఁడు మగండు లేమి నెఱుఁగవు కంటే. (ఆ. 2. 256)

శాంతిపర్వమునందు:—

క. ఏవానిబంధుమిత్రులు, జీవధనంబులను నొప్పిఁ జెందుదురు గృశుం
గా వాని నెన్నఁగాఁ దగుఁ, గేవలతనుకార్శ్యయుతుఁడు కృశుఁడె నరేంద్రా. (ఆ. 1. 52)

పూ వన్నందుకు ఆముక్తమాల్యదయందు:—

ఉ. వేవిన మేడపైవలభి వేణికఁ జంట పఠించి విప్పఁగాఁ
బూవులు గోళ్ల మీటుతటిఁ బోయెడు తేఁటుల మ్రోఁత కామిశం
కావహ మౌఁ గృతాభ్యసన లౌటను దంతపుమెట్లవెంబడిం
జేవడి వీణ మీటుటలుఁ జిక్కుడలించుటలున్ [1]సమంబుగన్. (ఆ. 1. 62) 257

వ. కడమవి ప్రసిద్ధములు గనుక లక్ష్యములు వ్రాయలేదు.

సకారభేదంబులు.

క. శస లెఱుఁగక చదువంగాఁ, బొసఁగ దదెట్లనిన శకలము సకృత్తనుచోఁ
వసుధ సకలము శకృత్తన, రసికులు నవ్వుదురు గాన రాక్షసవైరీ. 258

సీ. వికృతిపదాదిని వెలయునాఱవవాల్లు మొదలివిభక్తిపైఁ గదిసెనేని
యరయఁ ద్వితీయోష్మ మగు శౌరి సీరలు దాఁచి గోపస్త్రీల నేఁచె ననఁగఁ

1 సరింబడన్ (అచ్చుప్రతి).

ప్రథమోష్మవర్ణంబుఁ బరికింపఁ దద్భవాద్యంధ్రదేశోక్తులయందు లేదు
సింగంబు [1]సింగిణి సెవమును సెలగోల వీసెఁడు పసి గొనఁ జేసి రనఁగ
తే. భీష్మసన్నుత యివి తృతీయోష్మలిపులు, గాని ప్రథమోష్మవర్ణము ల్గావు వీనిఁ
దెలియక రచించు కృతులు ధాత్రీతలమునఁ, బ్రాసభంగంబులై నగుబాటుఁజెందు.
క. తెలుఁగుపదంబుల నెత్వము, గలమూఁడవయూష్మమును శకారముఁ గాఁగం
బలుకుదు రజ్ఞజనంబులు, సెలగోలలు సెనగ లాఁబుసేరులు ననుచోన్. 260

హకారవివేకము.

సీ. బహ్వర్థ విహ్వల జిహ్వ హ్వ లాహ్వాన గహ్వ రోపహ్వర ప్రహ్వ కహ్వ
శబ్దంబులు వకారసహితంబు లగుఁ గాని బిందుపూర్వములు దా మెందుఁ గావు
సంహాతి సంహూతి సంహితా సంహార సంహాన సాంహో నృసింహ రంహ
బృంహణ పదములు బిందుపూర్వకములు గాని వకారయుక్తములు గావు
తే. మాముడులు నిల్చు బ్రహ్మజిహ్మగపదములఁ
జిహ్న మనుచోట నాముడిఁ జెందియుండుఁ
గియ్య లగు లేహ్య గృహ్య ప్రగృహ్యములను
బ్రాసముల వీని నెఱిఁగి చెప్పంగ వలయు. 261

కావ్యాదిగ్రాహ్యవర్ణంబులు.

మూ. సూ.-శుభవర్ణా శ్శుభశబ్దా యే చ శుభగణా స్త ఏవ కావ్యాదా
గ్రాహ్యాః. 18
తే. లిపుల కధిదైవతంబులు లింగములును, బ్రాణగతి ఫలబీజంబు లాసనములు
నమృతములు విషములును దగ్ధాదిభములు, దెలిసి కావ్యముఖంబున నిలుప వలయు.
క. జడ్డలు గలమాతృక [2]తొలి, నిడ్డ నధోర్ణములకెల్ల నేఁటికి మీఁదన్
దొడ్డదొరబిడ్డకైవడి, నొడ్డై కనుపడ్డ వ్రాల కూహింపఁ దగున్. 263

వర్ణాధిదైవతంబులు.

తే. హరిధరలుఁ గంతురవు లంబికామరాంబ, లలకుమారవరాహశక్తులు వసుత్రి
దివభిషక్కులు మధుచిత్రభవులు కాళి, కార్యలు హరాభవులు పతు లచ్చులకును.
సీ. స్పర్శవర్గములకుఁ జతురాస్యపవమానకరిముఖగణపతివరమృగేంద్రు
లింద్రావరజగుహాద్రీంద్రజాభైరవజిను లంతకాస్రపశివమహేశ

1 సిరిదరిసెనమును (ప. వా). 2 తో°, నిడ్డ (ప).

వాణులు ఫణినాథవాసుకినందికేశ్వరపద్మమిత్రశంకరులువీర
భద్రకేశవదప్రభద్రకాళీశూలధారులు నింక నంతస్థములకు
ఆ. మారుతాగ్నిపూర్వమాతంగవరుణులు, శాదివర్ణములకు శ్రీదినేశ
వాక్పినాకధరులు వల మాంటిళాకు భూ,తములు జాగమోక్షదైవతములు. 265
తే. కృతిముఖాక్షర [1]దేవత పతికి సుకవి, వరునకును లేఖకునకును వాచకునకు
శ్రోతృజనములకును శుభాశుభఫలంబు, లెలమిఁ గల్పించుచుండు మహీస్థలమున.

వర్ణలింగంబులు.

క. పుల్లింగంబులు ప్రాణము, లెల్లను స్త్రీలింగములు మహిని స్వరములతో
హల్లులు నపుంసకంబులు, పొల్ల లగుఁ గకారముఖ్యములు వలినాక్షా. 267
తే. చిరవిభూతి పతికి స్త్రీలింగలిపు లిచ్చు, భంగపఱుచు షండలింగలిపులు
భూరివైభవంబుఁ బొందించుఁ బుల్లింగ, లిపులు తొలుత నిలిచి లేఖవినుత. 268

వర్ణంబులకు నల్పప్రాణమహాప్రాణంబులు.

ఆ. స్పర్శవర్గజాతసమలిపు ల్మాఁడవ, వర్గమునను విషమవర్ణములును
నాలు గూష్మములును నలిమహాప్రాణంబు, లల్పసంజ్ఞకంబు లన్యలిపులు. 269
క. తొలుత మహాప్రాణంబులు, నిలిచినఁ గృతినాయకుండు నిల్లును నెలలో
పల నల్పప్రాణాక్షరములు గూర్చినఁ బెక్కువర్షములు జీవించుఁగా. 270

వర్ణంబులకు దేవమనుష్యతిర్యగ్రౌరవగతులు.

సీ. ప్రాణార్ణములుఁ బదియాఱును పంచమాక్షరములఁ బానినస్పర్శములును
హ్రస్వంబు లగుతటి నాదిత్యగతు లగుఁ జాపు లైనపుడు భూజనగతు లగుఁ
జింతింప ననునాసికాంతస్థవర్ణంబు లరయ నెప్పుడును దిర్యగ్గతు లగు
శషసహాక్షరచతుష్టయమును దొడ్డకకారంబును గూడ రౌరవగతు లగుఁ
తే. గృతిమొదల నిల్చుసురగతు లీక్కీర్తిఁజేయు,మనుజగతులువిరోధినాశనముఁ జేయుఁ
గినిసి తిర్యగ్గతులు చాలఁ గీడుఁ జేయుఁ, బతికి రౌరవగతులు పాపంబుఁ జేయు.

వర్ణంబులకుఁ బ్రత్యేకఫలంబులు.

ఆ. శుభకరంబు లాఱు విభవనాశదములు, నాల్గు కీర్తిదములు నాల్గు హాని
దములు రెండు వరుస దప్పక కావ్యంబు, మొదల నిలుపఁ బ్రాణములు ముకుంద.
సీ. ధనధాన్యసుతరాజ్యకనకంబులును యశోనాశనారోగ్యదైన్యప్రతాప
మరణంబులును దుఃఖమానభంగద్రవ్యరోగభద్రములును భోగయుద్ధ

1 దైవత (వా).

ధైర్యతేజఃపరితాపంబులును శౌర్యభీతిరోగసంప్రీతివంశ
నాశనంబులును మానక కాదివర్గంబు లైదు నొసంగు కల్యాణదాహ

తే. ఖేదదీర్ఘాయువులు యకారాదు లిచ్చు, జయభయశ్రీసుఖంబు లూష్మము లొనర్చు
నాయువల్పంబుగా దొడ్డళా యొసంగుఁ, గవికిఁ బతికిని బద్యాదిఁ గదియునపుడు.

వర్ణంబులకు బీజచక్రము.

సీ. నిలువుగీటులు పది నిలిపి రేఖాషట్క మడ్డంబుగా గీఁచి యాదిలిపులు
తొలిదొంతి క్రిందు క్రిందుల రెండురెం డిడి రెండవదాన నొండొండు గూర్చి
కడపలిప్రాణంబు కడగ మున్న లిఖించి హెచ్చుళా దానిపైయింట నిలిపి
తరువాతిదొంతులధామంబులను గాదు లొక్కటొక్కటి క్రమ మొప్ప వ్రాసి

తే. యడ్డముగఁ జూడ నయ్యె వాతాగ్నిభూమి, జలఖబీజంబు లివి కావ్యములకు మొదల
నిలుప ఖేదార్తిధనహర్ష నిర్ధనంబు, లొసఁగుఁ గర్తకు భర్తకు నుదధిశయన. 274

బీజాక్షరచక్రోద్ధారణము.

అఆ	ఎ	క	చ	ట	త	ప	య	ష	ఇవిగంయు	వాయుబీజాక్షరములు పద్యాదిని నిలిపిన ఖేదమునుజేయును.
ఇఈ	ఐ	ఖ	ఛ	ఠ	థ	ఫ	ర	స	ఇవిగంయు	అగ్నిబీజాక్షరములు పద్యాదిని నిలిపిన ఆర్తిని జేయును.
ఉఊ	ఓ	గ	జ	డ	ద	బ	ల	హ	ఇవిగంయు	భూమిబీజాక్షరములు పద్యాదిని నిలిపిన ధనమును జేయును.
ఋౠ	ఔ	ఘ	ఝ	ఢ	ధ	భ	వ	ళ	ఇవిగంయు	జలబీజాక్షరములు పద్యాదిని నిలిపిన హర్షముఁజేయును.
ఌౡ	అం	ఙ	ఞ	ణ	న	మ	శ	అః	ఇవిగంయు	గగనబీజాక్షరములు పద్యాదిని నిలిపిన నిర్ధనమును జేయును.

ఊర్ధ్వముఖాధోముఖపార్శ్వముఖంబులు.

తే. వట్రుసుడు లూర్ధ్వముఖములు వక్రములును
గుడుసులు నధోముఖంబులు గడమపదియుఁ

భార్యవ్యముఖములు వరుసతోఁ బ్రాణహాని
ఖేదసంపద లొసఁగుఁ గావ్యాదినిలిచి. 275

వర్ణంబులకు నమృతవిషంబులు.

క. పరుపడి హ్రస్వము లమృతాక్షరములు కృతిమొదలఁ గూర్పఁ గదము లడంచున్
[1]ధర నిడుపులు విషలిపు లవి, గరళముగతి మ్రింగుఁ బతిని గావ్యాది నిడన్. 276

వర్ణంబులకు దుష్టనక్షత్రంబులు.

క. పలికెడుకబ్బమునకు మొన, దల నెలకొనునక్కరంబు తారకదగ్ధా
దుల నైదింటను దొరలక, వెలసిన నాయకున కింద్రవిభవం బబ్బున్. 277

దగ్ధజ్వలితధూమితతారలు.

తే. క్రూరఖేటము విడిచినతార దగ్ధ, యపుడు వసియించునది జ్వలితాఖ్య దాని
ముంగలివిధూమితంబివిమూఁడుఁగృతికి, మొదలఁ[2]గదిసినమృతిదుఃఖగదము[3]లొదవు.

మృతజీవరోగభంబులు.

తే. సైంహికేయగ్రహస్థితర్క్షంబుమీఁది, తార మొదలుగఁ బదుమూఁటిదనుక జీవ
యుతము లవతలి వన్నియు మృతము లిట్లు, త్రివిధముగఁజెప్పఁబడియె విరించిజనక.

ఆ. తమ్మిచుట్టు మున్న తారక మొదలుగ, మృతము లేడు ప్రాణయుతము లర్క
పరిమితములు రోగభంబులు గూడంగ, నిది ఋషిమతము యదుకులేశ. 280

క. కృతిమొదల నిలిచి చంపును, మృతనక్షత్రంబు చాల మే లొనరించున్
సతతంబు జీవతారక, పతికిఁ దెవులు సేయు రోగభము నెలలోనన్. 281

అవకాద్యర్ణస్వరనిర్ణయము.
వరరుచిసంహితోక్తవచనంబులు.

శ్లో. స్వరాః పంచవిధాః ప్రోక్తా అ, ఈ, ఊ, ఏ ఓతి క్రమాత్,
తైర్యుక్తా అవకాద్యర్ణా ఏకైకం పంచధా భవేత్.
అవకహడా మటపరతా నయబజఘా శ్ఛాధ గసదచలాః,
వర్ణా ఏతే భానా మేకైకం పంచధా క్రమశః.
ఐత్వ మౌత్వ మనుస్వారో విసర్గో వా [4]భవేద్యథా,
సర్వస్వరాణాం మాతృత్వా దేతేషా మస్వరో భవేత్.

---

1 ధరనిడుపు విషమ లిపులవి (వా). 2 గదసిన (ప. వా). 3 లొసఁగు (ప).
4 భవేద్యది (ప).

[1]ఋత్త్వేత్వయో ర్మిథో హ్రస్వదీర్ఘయో రైక్య ముచ్యతే,
యామళోక్త మిదం జ్ఞాత్వా వదే త్సర్వబలాబలం.

క. తలకట్టులు గుడుసులు కొ,మ్ములు వెస నేత్వములు నోత్వములు ననఁ బ్రాణం
బులు పంచవిధము లై వ్ర్యాల్లల నెల్లను గూడుకొని నిలుచుఁ దారలకుట్. 282

తే. అవకహడలును మటపరతాక్షరములు, నయబజఘగసదలచవర్ణములు వరుస
నిరువదియు స్వరపంచకాన్వితము లగుచుఁ, గృత్తికాదుల నాల్గేసిహత్తియుండు.

తే. ప్రాణషోడశములకు నాద్యస్వరంబు, జనని యగుటను బిందువిసర్గవక్ర
తమములకుఁ దాన యగునిడుదలకు నెల్ల, గుఱుచలగు వట్రుసుడులకుగుడుసులగును.

నక్షత్రాధిపతులు.

సీ. అశ్వినీప్రభృతుల కైదింటికిని దస్రయమకీలిధాతృనిశాకరకిరణు
లార్ద్రాదులకు శంకరాదితిచిత్రశిఖండిసంభవభుజంగమ[2]పితలును
నిజముపూర్వాఫల్గునీముఖ్యములకు భగార్యమార్కత్వష్టృహారిణహయులు
మఱి విశాఖకు శతమఖవహ్ను లిద్దఱు పిదప ననూరాధ మొదలుగాఁగ

తే. నాలుగింటికి మిత్త్రేంద్రనైరృతాంబు, లుత్తరాషాఢనుండి యష్టోడువులకు
విశ్వవిధివిష్ణువసులోయ విభువిరించి, పాదహిర్బుధ్న్యపూషులు పతులు కృష్ణ.

క. ఏతారకు నెవ్వఁడు విభుఁ, డాతనినామంబు లెల్ల నాతారకుఁ బ్ర
ఖ్యాతముగాఁ జెప్పంబడు, జ్యోతిశ్శాస్త్రంబునందు సుమనస్స్తుత్యా. 286

వర్ణంబులకు నక్షత్రంబులును రాసులును నెఱుంగు తెఱంగు వివరించెద.

కాలజ్ఞకల్పోక్తశ్లోకంబులు.

శ్లో. అకారః కృత్తికా మేష ఈ, ఊ, ఏకృత్తికా వృషః,
ఓ, వా, వీ, వూ, ధాతృవృషౌ వే, వో, మృగవృష స్తథా.
కా, కీ, మృగశిరాయుగ్మం కూ, ఘం, జం, ఛ, శివాయుగం,
కే, కో, కో, అదితిద్వంద్వం హీ, సురాంబా[3]కుళీరకాః.
హూ, హే, హో, డా, పుష్యకర్కి డీ, డూ, డే, డో, హి కర్కటః,
మా,మీ,మూ,మే, మఘాసింహౌ మో,టా,టీ,టూ,భగేభభుక్.
టే, ఉత్తరాభహర్యక్షౌ, టో, పా, పీ, ఉత్తరావధూః,
పూ, ష, ణా, ఢా, హస్తకన్యా పే, పో, చిత్రా కుమారికా.

1 ఋత్వేత్వయో (వా). 2 పితరులు (ప. వా). 3 కుళీరగః (ప. వా).

రా, రీ, చిత్రా, తులారాశీ రూ, రే, రో, తా, మను త్తులా,
తీ, తూ, తే, వైశాఖతౌలీ తో విశాఖా సరీసృపః.
నా, నీ, నూ, నే, మైత్రికీటో నూ, యా, యీ, యూ, స్వరా డవిః,
యే, యో, బా, బీ, దైత్యచాపో బూ, ధా, భా, డా, జలం ధనుః.
బే, విశ్వే దేవకోదండో బో, జా, జీ విశ్వవాశ్చరః,
జూ, జే, జో, ఖాభిజిన్నక్రో ఖీ,ఖూ,ఖే,ఖో, హరిగ్రహః.
గా, గీ, ధనిష్ఠామకరో గూ, గే వసువయోధరః,
గో, సా, సీ, సూ, శతభిష గ్ఘటరాశి రుదాహృతః.
సే, సో, దా, [1]అజరాట్కుంభో ధిఅజైకపదో ఝషః,
దూ, శా, ఝా, దా అహిర్బుధ్న్య తారాక్షేత్రం తిమింగిలః.
దే, దో, చా, చీ, పౌష్ణతారా రాశిః పాఠీనసంజ్ఞికః,
చూ, చే, చో, లా అశ్వినీ భా లీ, లూ, లే, లో భరణ్యజః.

వ. మఱియు వీనికి నాదేశంబు లగునక్షరంబులు గల వవియును జెప్పెద. 288

శ్లో. [2]ఘూ ర్ఘార్ద్రర్క్ష ద్వితీయేం ఘ్రా వహిర్బుధ్న్య తృతీయకే,
డకారో జలభ స్యాంతే తద్వితీయే ధ కారకః.
భవర్ణక స్తత్తృతీయే ఏ తే వర్గ చతుర్థకాః,
ద్వితీయే హిర్బుధ్న్యభస్య ప్రథమోష్టాక్షరం విదుః.
రౌద్రాహిర్బుధ్న్యతో పూర్వనక్షత్రాణాం మనీషిభిః,
ద్వితీయాదిత్రిపాదేషు యే వర్ణాః కీర్తితాః పురా.
తేషా మేకైకవర్ణ స్య తత్సర్వస్వరసమన్వితః,
మాతృత్వా దస్వర స్తేషా మేక ఏవ ప్రకీర్తితః.
అన్యద్వితీయవర్గానునాసికాక్షరయో ర్మిథః,
భేదో నా స్తి మిథ స్తద్వ దంత్యవర్గసమార్ణయోః,
యత్ర తిష్ఠంతి నాసాదా సంయోగవ్యంజనాక్షగాః,
తత్రాదివన్యం జనం గ్రాహ్య మిత్యుక్తం బ్రహ్మయామళే.

1 అజపాట్కుంభో (ప. పా).

2 ఘూర్ఘార్ద్రర్క్షద్వితీయర్క్షఘ్ఘహిర్బుధ్న్య (అచ్చుప్రతి).

రేఫాన్వితాక్షరో యత్ర నామాదౌ నృపభృత్యయోః,
ధనధాన్యాయ దంపత్యో స్సాహిత్యే రేఫస్తు నేతరః.

తే. హరునిరిక్క రెండనకాల నవలి భాద్ర, మూఁడవపదంబునను వలిలోడువునకు
నబ్ధినేత్రకృశానుసంఖ్యాంఘ్రులందుఁ, గ్రమత వర్గచతుర్థాక్షరంబు లమరు. 289

క. జలరవిశివోత్తరాభా, ద్రలతొలిపాదములఁ దక్కఁ దక్కినమూఁటన్
గలిఫుల కేస్వరంబులు, తల నిలచిన నొకటి గాఁగఁ దలఁపఁగ వలయున్. 290

క. మించి ప్రథమానునాసిక, మెంచఁ జవర్గాంత్యమునకు నెల్లెడఁ జెల్లున్
బంచమవర్గచతుర్థము, వంచింపక స్వద్వితీయవర్ణమున కగున్. 291

క. పతినామాద్యర్ణమునకుఁ, గృతిముఖమున నుండు వ్రాయికిని గీర్వాణ
స్తుత ద్విత్వము లున్న నధోగతము లుడిగి మీఁదిమాతృకయ కొను టొప్పున్.

క. నామాది నుండువర్ణము, దామోదర రేఫసంయుతం బై యున్నన్
యామళమునందు రేఫం, బే మిక్కిలి గ్రాహ్య మనుచు నెన్నంబడియెన్. 293

నాయకాక్షరకూటంబులు.

తే. నేతృనామాది నుండెడిమాతృకకును, గావ్యముఖవర్ణమునకును గాంతిజాతి
చక్రగణయోనిలింగ[1]నక్షత్రయోగ, రాశిఖగమైత్రు లెఱిఁగి కూర్పంగ వలయు. 294

క. కుతలమున వధూవరులకుఁ, జతురత దైవజ్ఞమణి విచారించుగతిన్
గృతికన్యానాయకులకు, హితమతిఁ దెలియఁ దగు సుకవు లివి తొమ్మిదియున్. 295

1. అక్షరకాంతికూటములు.

తే. ప్రథమదశమచతుర్థస్వరంబు లెఱుపు, లసితరుచులు తృతీయషష్ఠాష్టమములు
పంచమైకాదశంబులు పచ్చవన్నె, లింమనిభములు తక్కినయెనిమిదియును. 296

సీ. శ్యామలశుభ్రశోణార్జునకృష్ణంబు లసితవినీలారుణాంజనాభ
కాళిమ లరుణశుక్లచ్ఛవిపీతసితేతరరక్తంబు లింమకాంతి
హారిణమేచకహారిద్రాభపాండురములు సితకృష్ణధవళలోహితసుపర్వ
పతిశిలాభంబులు స్పర్శవర్గములకుఁ గృష్ణారుణాసితక్షీరరుచులు

తే. వాల్గునంతస్థములకుఁ గుందనఁపుతేట, గెంపుటాచాయయును బవడంపుజిగియు
మొల్లవిరిమినిమియు నూష్మములకుఁ దెలుపు, నెఱి ళకారంబునకునువన్నియలువరుస.

ఆ. విభుశరీరకాంతి వీక్షించి తత్కాంతి, గలుగునక్షరములు కావ్యములను
మొదల నిలుపఁ దేజ మొదవు వేఱొకచాయ, వర్ణమిడినఁ దెవులు వచ్చు నిజము.

[1] నక్షత్రదూర (పూ. మా).

క. శ్వేతము నీలము నేకము, భూతలమునఁ బీతరక్తములకు నభేదం
బై తనరుఁ గృతులయందును, నీ తెఱఁగున దెలియ వలయు నిభపతివరదా. 299

2. అక్షరకులకూటము.

సీ. అదిషోడశమును గాదిపంచాదశవర్ణంబులును ద్విజాన్వయభవములు
తపవర్గమాత్ర కౌదశకసమాంతస్థములు రాజగోత్రసముద్భవములు
తలపోయ నంతస్థములలోన బేసులు నూష్మంబులును విట్కులోద్భవములు
రదనజాతచజాక్షరములును గురుశకల్ జగతి నంఘ్రిజవంశసంభవములు
తే. వీనిఁ దెలిసి కావ్యవిభుని దేజాతి త, జ్జాతియక్షరంబు సత్కవీంద్రు
లరసి కృతిముఖంబునందుఁ బొందించిన, నెసఁగు సకలశుభము లిరవురకును. 300

స్నిగ్ధయాక్షరంబులు.

ఆ. అధిపుకులముప్రాయి యల్పాసు వైనను, స్నిగ్ధ మయ్యె[1]నాదిసిరు లొసంగు
నన్యజాతిలిపి మహాప్రాణ మై రూక్ష, మనఁగ మొదల నిలిచి యునికిఁ బాపు. 301

3. అక్షరచక్రకూటము.

సీ. అయి యూర్ధ్వరేఖలయందుఁ దిర్యగ్రేఖ లై దిడి యిండ్లు పదాఱుఁ జేసి
యధిపనామాద్యక్షరాదిగా నచ్చులు హల్లులు గురుళకారాంతములుగ
నాద్యగ్నివారనిధిహస్తవేదాదిత్యదిగ్రసకరిన్నృపతిమనుబాణ
శైలవాసరవిశ్వసంఖ్యాలయంబుల లిఖియించి యామీఁదిలిపులు మరల
తే. వెనుకటట్టుల నిలిపి తక్కినవి రెండు, పదియు మూఁడనతావునఁ గుదురుపఱిచి
జగతి నరివర్ణశోధనచక్ర మిట్లు, వ్రాయఁగాఁ దగు నేఁబదివర్ణములను. 302

4. స్నిగ్ధాదిచక్రకూటము.

సీ. [2]నాల్గిండ్లు పైని గ్రిందను బ్రదక్షిణముగా జత గూడి యొక్కొక్కచవుకమయ్యె
నట్టిచౌకములు నాల్గవి క్రమంబున సిద్ధసాధ్యసుసిద్ధారిసంజ్ఞ మగు
నవి గాక యొక్కొక్కచవుకంబునను గ్లునిరవులు నాల్గును వరుసతోడ
క్షితి సిద్ధసాధ్యసుసిద్ధారు లన నొప్పుఁ గావునఁ గడచవుకంబునందుఁ
తే. గలగృహంబులు నాల్గింటఁగడమమూఁడు,చవుకములయందుఁ గడపలిసదనములను
బద్యముఖవర్ణములు గనుపట్టెనేని, పతికి నెటువంటిహితుఁడైనఁ బగర యగును. 303

1 నేని (పూ. ము). 2 నాల్గింట్ల (ప).

అరివర్ణచక్రోద్ధారణము

౧ ఎటర	౨ అంణష	౩ ఐతల	౪ అఃతస
౫ ఛబఊ	౬ గధఅ	౭ జభఊ	౮ ఘనఆ
౯ ఔధళ	౧౦ ఖదళ	౧౧ ఓడవ	౧౨ కథహ
౧౩ ఙయఋౠ ఌౡ	౧౪ చఫఈ	౧౫ ఝమఋ	౧౬ ఞపఇ

ఎఱ్ఱాప్రగడ తనకును, అరణ్యపర్వశేషము మొదలిపద్యమునకును, అక్షరచక్రము చూచుకొన్నందునకు తెలివిడి.

తెనుఁగున శబ్దాదిని యకారము లేదు గనుక నెఱ్ఱాప్రగడనామాద్యక్షరమచ్చుగనుక, ఎకారము ఆది మొదలుకొనియు బ్రాయఁగా పద్యాదివర్ణము, 'స్ఫురదరుణాంశు' అన్నాఁడు గనుక ద్విత్వాక్షరమునందు మీఁదటియక్షరమే కారణము గనుక సకారము సాధ్యపుచోకమునందు సాధ్యపుయింట నిలిచెను గనుక సాధ్యసాధ్యము మంచిది, యెవరికిఁ జూచినను ఇటువలెనే. 304

*శ్లో. ఆద్యగ్నిరుద్రగ్రహనేత్రవేద రవిర్దిశర్తు వసుషోడశశ్చ,
మన్వంతరే బాణతురంగవాసర త్రయోదశాస్యుః పదవర్ణమాహ.

ఉ. చేరక నిట్లువ్రాసి తగ సిద్ధము సాధ్యము నా సుసిద్ధముం
బైరియుఁ గావ్యనాయకుని వర్గగృహాదిఁ బ్రదక్షిణంబుగా
నారసి చూచి శత్రులిపు లన్నియు వీడ్కొని భద్రమధ్య మా
దారశివప్రదంబులని తక్కినమూఁటి నెఱుంగఁగా నగున్. 305

5. అక్షరదేవారిగణకూటము.

క. అరయ నామాద్యక్షర, తారాగణమును దదీశ తారాగణముం
వైరము నొందిన భర్తకు, ఘోరార్తి ఘటించు మైత్రిఁ గూడిన నొప్పున్. 306

* (వా) లోనే యున్నది.

తే. అధిపతికి నేండ్లు ముప్పది యైనదనుక, నతఁడు పుట్టినరిక్కయు నంతనుండి
నామధేయంబు మొదలివర్ణమున నైన, చుక్కయును జేకొని బలంబుఁజూడవలయు.

క. జనియించినతార యెఱుం, గనిజనులకు నామతారకయ చేకొనఁగాఁ
జను నని సంహితలోపల, ననియె వశిష్ఠుండు గోచరాధ్యాయమునన్. 308

గణనిర్ణయము.

సీ. నవతార లొక్కగణం బగు నట్టిగణంబులు మూఁడువిధంబు లయ్యె
హయమృగాదితిపుష్యహస్తమారుతమైత్ర రేవతీశ్రవణముల్ దేవగణము
లగ్నీంద్రవరుణచిత్రాహిమూలలు విశాఖావసుమఖలు రాక్షసగణములు
పూర్వాత్రయవిరించిశర్వోత్తరత్రయయామ్యముల్ నృగణంబు లనఁగఁ జెలఁగు
తే. నుత్తమము రెండుగణములు నొకటియైన, మధ్యమము సురనరగణాహ్వయములైన
నధమ మాదిత్యగణము దైత్యంబునైన, నాశనము దానవంబు మానవము నైన. 309

ఆ. మురవిభేది కావ్యముఖవర్ణతారకా, యోని నాయకర్ష యోనితోడఁ
బొందు గూడెనేని పూర్ణాయు వగు వైర, మొందెనేని హాని చెందుఁ బతికి. 310

యోనినిర్ణయము.

సీ. వాజిశతోడు లశ్వములు యామ్యాంత్యభంబులు కరు లగ్నిజ్యములు గొఱియలు
బ్రహ్మేంద్రు లహులు సర్పపునర్వసులు పిల్లు లిల మఘాఫల్గును లెలుకకూన
లుత్తరాహిర్బుధ్న్య లూహింప గోవులు వాయుహస్తంబులు వాహరిపులు
దలఁప నింద్రాగ్నిచిత్రలు పులు లింద్రానురాధ లేణంబులు రాక్షసార్ద్ర
తే. లడవికుక్కలు జలభంబు హరియుఁ గపులు, విశ్వతారాభిజిత్తులు వేఁటముంగి
లజపదంబు ధనిష్ఠయుఁ నరసి చూడ, బాలకంఠీరవంబులు పద్మనాభ. 311

ఆ. ఏకయోను లైన నెంతయు మంచిది, కొంత మేలు భిన్నజంతు లైన
వైరజాతు లైన వర్జనీయము వాని, తెఱఁగు గౌతమోక్తి దెలియ వలయు. 312

సీ. అశ్వంబునకు హరివ్యాఘ్రిసైరిభములు కరటికి శార్దూలతురగహరులు
మేఁకకుఁ గపిపుండరీకహర్యక్షంబు లురగంబునకుఁ బిల్లియును నకులము
మార్జారమునకు సింహవ్యాఘ్రిశునకంబు లాఖువునకు బిడాలాహిబభ్రు
లర్వగోకాసరైణాలికిఁ గేసరిద్వీపులు పులికి హస్తిద్విషంబు
తే. గుక్కలేటికి సింగంబు గోల్పులియును, బభ్రుకపులకు శునకడింభంబు నరులు
గట్టితనమున మృగరాజుఁ బట్టునట్టి, జంతువులు లేవు దానిచే సమయుఁగాని. 313

క. ఇభరాజభయనివారణ, ప్రభుతారాలింగమును బ్రబంధాదిమవ
ర్ణభలింగంబును గలసుక, శుభదంబులు గాఁగ సుకవి చూడఁగ వలయున్. 314

లింగనిర్ణయము.

ఆ. ప్రథమయోని [1]పురుషభం బొక్కటైనను, యువతిభంబు మిథునయోగ మైన
నుత్తమంబు స్త్రీభయుగ మైనమధ్యంబు, పురుషభద్వయమునఁ బోరు పుట్టు. 315

క. నెలఁతలకుఁ బురుషతారలు, తలఁపఁగఁ బురుషులకు యువతితారలు నైసం
ధిలునపుడు లింగదోషంబులు పని లే దనిరి కశ్యపుండును భృగువున్. 316

అక్షరనక్షత్రదూరము.

ఆ. కృతిముఖంబు వ్రాయిరిక్కకు విభుతార, పదియు మూఁటిమీఁదఁ బొదలునేని
భర్త వర్షశతము బ్రతుకు లోపల నున్న,నల్పకాలమునఁ గృతాంతుఁ గాంచు 317

అక్షరరాశికూటము.

క. అక్కజ మగుకబ్బముతొలి, యక్కరపుంజుక్కరాశి యారభ్యముగా
లెక్కింప నధిపురాశికి, నిక్కశుభాశుభము లెఱిఁగి నిలుపఁగ వలయున్. 318

రాశినిర్ణయము.

తే. క్రమతఁ గావ్యాది నుండునక్షత్రరాశి,నుంచి లెక్కింప భూరామయుగశరాద్రి
కరితపనసంఖ్యలను గృతీశ్వరునినామ, రాశి దనరిన నతులసామ్రాజ్య మొదవు.

తే. మేషమునకు వృశ్చికమును మిథునమునకు, నక్రమునుసింహమునకు మీనంబునహితు
లెనిమిదవయవి శుభదంబు లనుచు వీనిఁ, గైకొనుటగూడదనిచెప్పెఁ గశ్యపుండు.

తే. విదితముగ రెండు నాఱు తొమ్మిదియుఁ బదియుఁ
బదునొకొండు నై పదిరాశి పరఁగు నేని
నిర్ధనంబుఁ గళత్రహానియు నపత్య
నాశనంబు దుఃఖంబు దైన్యంబు గలుగు. 321

ఆ. కన్యకాకుళీరకార్పిజలగ్రహ, వృషతిమింగిలంబు లెంచునపుడు
షష్ఠరాసు లైనజాయకు దీర్ఘాయు, వనుచు నక్షపాదుఁ డానతిచ్చె. 322

తే. రాశి యొక్కటి రెండు తారకలు నైన, రాముగతిఁ గృతిపతి శత్రురాజి నడఁచు
ఋక్ష మొకటియు రాసులు రెండు నైన, రిపులచేఁ గృతిపతి సంహరింపఁబడును.

---

1 పురుషభంబు బిందుకమది (ప. వా).

క. మీను దూషించినరాసులు, గనుఁగొన నేకాధిపత్యఖగమైత్రము లొం
దినఁ దద్దోషము లెల్లను, జను నని నారదుఁడు సెప్పె సంహితలోనన్. 324

అంతరగ్రహకూటము.

ఆ. కర్తృరాశి పతికిఁ గావ్యాదివర్ణము, రాశి కీశుఁ డైన గ్రహమునకును
నూఁడు గలుగఁ జెప్పువాఁడు కొలయముండు, గాని కవినరుండు గాఁడు పతికి.

రాశ్యధిపతులు.

క. ధరణీసుతభృగుబుధశశి, సరసిజహితసౌమ్యకవిరసాభవసుమనో
గురుమందపంగుజీవులు, తిరముగ మేషాదిరాశ్యధిపతులు వరుసన్. 326

వ. మఱియు నొక్కవిధంబు. 327

చ. హరిపతి హేళి, కర్కివరుఁ డంబుజశత్రుఁ, డజాళి[1]భర్త గ
హ్వరితనయుండు, యుగ్మవనితాధిపుఁ డింగుసుతుండు, చాపమ
త్స్యరమణుఁ డింద్రమంత్రి వృషతౌలివిభుం డుశనుండు, నక్రపు
ష్కరధరరాశివల్లభుఁడు సారసబంధుకుమారుఁ డచ్యుతా. 328

క. జ్యోతిశ్శాస్త్రము గాదని, మాతృకలకు భైరవుండు మఱియొకచందం
బై తనరఁ జెప్పె గ్రహసం, ఘాతము రాశిపతి దక్క గ్రహ మొరుఁ డగునే.

తే. అధిపతులకంటె గణముల కర్తలకు, గ్రహములే బలవంతు లామహిమఁ గాదె
యుడుగు దాకినఁ గవిభానుఁ డలిగి మూఁడు, గడియలకుఁ దొల్లి శిల పొడిగాఁగఁ దిట్టె.

గ్రహమైత్రీనిర్ణయము.

సీ. భానున కాప్తులు భౌమేజ్యసోములు శత్రులు భృగుపుత్రశనులు, శశికి
సఖులు బుధార్కులు శత్రుఁ డొక్కఁడును లేఁడు, కుజునకుఁ జుట్టలు గురురవీందు
లరి రౌహిణేయుఁడు, హరిణాంకసుతునకు హితులు భార్గవమందు లీసు తండ్రి,
గురునకుఁ జెలులు భాస్కరచంద్రకుజులు వైరులు కావ్యసౌమ్యులు, బలిగురునకు
తే. బంధు లినతనయజ్ఞులు పరులు మిహిర, తుహినకిరణులు శనికి విందులు కవిజ్ఞు
లహితు లారార్కతారేశు లందఱకును, సములు చిక్కినహరిపదచారు లెల్ల.

క. సమమిత్రము లైనను భద్రము సేయుఁ బలికి సుహృదరాతిగ్రహముల్
కనుకూడిన భయ మొదవును, సపత్నులైనఁ గీడు చాల ఘటించున్. 332

---

1 కర్త.

తే. ఈశుఁ డొకఁ డైన నిద్దఱి కిష్టుఁ డైన, మంచిది సమత్వ మైనను మధ్యమంబు
వైర మైనను వర్జింప వలయుఁ గాని, తగదు సేకొన నవియెఁ బితామహుండు.

తే. రవియుతుఁడు నీచగతుఁడు పరాజితుండు, నహితరాశిస్థితుండునై యప్పు డుండు
గ్రహము వర్ణంబు గణమును గావ్యమునకు, నాది నుండిన లేవు శుభాశుభములు.

తే. శారదాదర్పణంబున జ్యోతిషంబుఁ, బట్టి గ్రహమైత్రి మాత్రంబు వలుకఁబడియె
దానిఁ గని విస్తరించిరి తద్విధంబు, భైరవాదులు తెనుఁగునఁ బనికిమాలి. 335

కృత్యాదివర్ణద్వయయోగలక్షణములు.

ఆ. గరిమ యోనిలింగగణతారకాదూర, రాశిఖేటతత్త్వకోశబీజ
చక్రకూటములు విచారించి కావ్యాది, వర్ణయుగము నిలుపవలయు సుకవి. 336

తే. ఆదిలిపి కన్యయును ద్వితీయాక్షరంబు, పతియుఁ గాఁ జేసి యీరెండువర్ణములకు
నిపుడు చెప్పినకూటంబు లెల్ల నరసి, కూర్చినప్రబంధము నిలింపకుజము పతికి. 337

క. మొదలను సంయుక్తార్ణము, గదిసిన నీరెంటికిని సకలకూటంబుల్
పదిలముగఁ జూడ వలయును, బదరక యామీఁదిలిపికిఁ బని లేమ హరీ. 338

క. క్రిందను జడ్డక్షరములు, నెందనిలిపు లాది నున్న సిద్ధముగాఁ జూ
డం దగుఁ గూటము లెల్లను, బొందుగఁ బ్రథమద్వితీయములకు ముకుందా. 339

తే. త్రిదశనుత యోని లింగంబు మొదలు గాఁగ
నాఱు మును జెప్పఁబడి యుండు నవలి ఖేట
కాంతికూటము మొదలుగాఁ గ్రమత మూఁడు
దెలియఁ బలికెద నికఁ దేటతెల్ల గాఁగ. 340

గ్రహకాంతికూటము.

క. మొన నున్న మాతృకాద్వయ,మునకు న్గణయుగ్మమునకు మును జెప్పినచొ
ప్పున నైన ఖేచరంబుల, తనుకాంతులవలనఁ దెలియఁ దగుఁ దత్ఫలముల్. 341

గ్రహవర్ణంబులు.

క. రవిభౌములు రక్తాంగులు, కవిజైవాతృకులు ధవళకాయులు సోమో
ద్భవగురులు పీతగాత్రులు, దివాకరసుతుండు నీలదేహుం డరయన్. 342

తే. పాండుపీతాంగు లెల్ల శుభగ్రహములు, రక్తమేచకతనులు క్రూరగ్రహములు
పద్మహితుఁగూడి శశియును బాపి యగును,గ్రూరసంగతి బుధుఁడును గ్రూరుఁడగును.

తే. రెండుశుభగ్రహము లైన మృత్యు వగును, సౌమ్యుఁ డొకండు నైనను శర్మ మగును
బాపశుభఖేచరము లైన బవర మగును, శోభనక్రూరు లైనను శోక మగును. 344

ఆ. [1]తనినామమునకుఁ గ్రిందివంకను మీఁది, వంకయందు నుండువర్ణములకు
గణములకును బాపఖచరంబు లైయున్నఁ, జెడక యుండువాఁడు శివుఁడొ హరియొ.

బీజాక్షరకూటము.

క. కమలాప్రమదాప్రియ కావ్యముఖంబున నుండు రెండు వ్రాలకు నగుబీ
జము లుక్తక్రమమున మిత్రము లైనను బతికి శుభము దార్కొను టరుదే. 346

బీజమైత్రీనిర్ణయము.

తే. చదలు గాడ్పులముంగల జగతి పుడమి, పరస నేలయు నీరును జలముమీఁద
క్షితియు నప్పును నిప్పును జిచ్చుచెంత, నుదకమును గృతిముఖమున నున్నమైత్రి.
ఆ. కీలిమీఁదిగాలి కృతిముఖంబున నిల్చి, యేటిలోనఁ బొత్తు మెల్లఁ గాల్చు
గాలిమీఁదికీలి కర్తమందిర మెల్ల, నిర్దహించు నాఱునెలలలోన. 348

అరివర్ణశోధనచక్రకూటము.

క. నిక్కము మొనలిఫి రెండవ, యక్కరమున కరిగృహంబునం దుండినయా
వెక్కరకబ్బం బొడయునిఁ, జిక్కు వడఁగఁ జేయుఁ బగరచే రణభూమిన్. 349

ప్రశ్నకూటంబులు.

తే. క్షితిసురుల కాఱు ధారుణీపతుల కైదు, వైశ్యులకు నాల్గు శూద్రాంత్యవర్ణజులకు
మూఁడు రెండును శుభకరంబులయి యున్నఁ, జాలునని యొ సంహితలోన శౌనకుండు.
తే. విప్రులకు గ్రహమైత్ర్య మూర్వీపతులకు, గణవిధము వైశ్యులకు రాశిగణన శూద్ర
నీచులకు యోనితార లిన్నింటిలోనఁ, గడుఁ బ్రశస్తంబు లిది వృద్ధగర్గమతము.
క. కూటము లెఱుఁగవు మాతో, సాటికిఁ బద్యములు చెప్పి చదివెద విది బల్
చేటు సుమీ యని పెద్దలు, [2]నేటించినఁ గుకవి కడుఁ గినిసి జగడించున్. 352

సంయుతాక్షరవిశేషము.

సీ. క్షారహరిద్రారజంబులు గూడఁగఁ దమశుభ్రపీతవర్ణములు విడిచి
రక్తవర్ణంబు లై రాణించుచాడ్పున నశుభప్రదంబు లైనట్టివ్రాలు
జగతిపై సంయుతాక్షరము లై కనుపట్టి నిజదుష్టఫలము లిన్నియును బూని
సకలసంపత్ప్రదాయకము లై తనరారు పంచదారయు నానవాలు గలసి
తే. తొంటికంటెను మిగుల మాధుర్యరుచుల, నొప్పుగతి శుద్ధలిపులు సంయుతములగుచు
నధికమంగళకరము లైయుపరు ననుచుఁ, బ్రమథపతి మాతృకానిధానమునఁ జెప్పె.

---

1 నృపుని (పూ.ము). 2 మాటికిఁ బల్కినను వినవు మఱిజగడించున్ (వా).

శ్రీకారప్రభావము.

తే. వేదముల కెల్ల నోంకార మాది యైన, కరణిఁ గృతులకు నెల్ల శ్రీకార మాది
గానఁ గవివరు లెల్లను దానిఁ దక్క, నితరవర్ణంబు లిడరు సత్కృతులమొదల.

క. ఎంతయు శ్రీకారము లాద్యంతంబుల నుంచి లేఖ లంపిన నగు న
శ్రాంతంబు గార్యసిద్ధి ము,రాంతక కావ్యాదిఁ గూర్ప నరుదె శుభంబుల్. 355

క. పదపడి శ్రీకారము కృతి, మొదల నిలిచి దోషపుంజము నడంచి శుభం
బొదవించుఁ బరుస మినుమును, [1]కదిసి సువర్ణంబు సేయుకరణిన్ ధరణిన్. 356

క. శుభదేవతాత్రయంబును, శుభఖచరత్రయము గలిగి శుభవాచక మై
యభినుతి గాంచినకతమున, శుభములు శ్రీకారమునను జొప్పడు టరుదే. 357

వ. దీనితాత్పర్యము శకారమును, రేఫమును ఈస్వరమును ఈమూఁడును గూడఁగా శ్రీకారమాయెను. అందులోను శకారమునకును ఈకారంబునకును అధిదేవత లక్ష్మీదేవి గనుక రేఫమున కగ్నిదేవుఁడు అయిననేమి. "శ్రియ మిచ్ఛే ద్ధుతాశనాత్" అని పురాణవచనము గలుగుటం జేసి అతఁడును లక్ష్మీప్రదుండే. అటుగనుక మూఁడు వర్ణములకును శుభదేవతలేఅయిరి. మొదలిశవర్ణమునకు గ్రహము గురుఁడు. రేఫమునకును ఈ యనుస్వరమునకును శుక్రుఁ డొక్కఁడే. అటుగనుక మూఁటికిని శుభగ్రహములే అయిరి. "కమలా శ్రీ ర్హరిప్రియా" అని లక్ష్మీనామ మగుటం జేసి శుభవాచకమును అయెను. అటుగనుక గృతిముఖమునందుఁ బ్రయోగించినశ్రీకారమువలన శుభము గలుగుట యాశ్చర్యము గాదు నిశ్చయమేయనుట. 358

సీ. మొదలితాలుభవోష్మములకు నభోబీజరౌరవగతి మహాప్రాణములును
దిగువరేఫమునకుఁ దిర్యగ్గమనదాహఫలవీతిహోత్రాధిపత్యములును
గనుఁగొన నారెంటికిని మర్త్యదానవగణబృహస్పతిశుక్రఖచరములును
బ్రథమాక్షరమునకుఁ బతికిని వైశ్యబాహుజకులగోవ్యాఘ్రయోనిభములు

తే. నగుకతంబున శ్రీ యనునక్షరమున, నిండి యుండుదోషంబు లిన్నియు నెడలంగి
సంయుతం బనియును శుభశబ్ద మనియు, నదియు నిలిపె నన్నయ భారతాదియందు.

కృతిముఖప్రశస్తంబులు.

మూ. సూ:—శుభవర్ణా శ్శుభశబ్దా యే చ శుభగణా స్తఏవ కావ్యాదౌ
గ్రాహ్యాః. 19

1 కదిసి (ప.వా).

తే. అమరవాచకములు మంగళార్థవాచకములు నైనశబ్దములు కావ్యములమొదల
నిలిచి దుర్వర్ణదోషము ల్దొలఁగఁ ద్రోచి, కర్తకును భర్తకును భావుకంబుఁ జేయు.

క. శ్రీవాణీకీర్తిసతీ, శైవాత్మకహర్షమేఘసాగరధరణీ
భావుకనిరోగాయు, ర్గాఢవాఖ్యానములు శుభకరము లాది నిడన్. 361

క. మోదంబున సత్కవి ప్రతి,పాదింపఁగ వలయు శుభముఁ బడయుటకై కా
వ్యాదిని వరునకు నాశీ,ర్వాద మయిన దేవతాభివాదన మైనన్. 362

క. గాయకపుంగవులు కొందఱు, నాయకకల్యాణగుణగణము లొండె నభీ
ష్టాయతవస్తువు లొండెను, బాయక కీర్తింపుదురు ప్రబంధము మొదలన్. 363

వ. అమరవాచకంబులకు నైకావళియందు "ప్రాలేయాచలకన్యకా" యనియును, కల్పితకల్పవల్లియందు, "హేరంబ మవలంబే" యనియును రామాయణమునందు "రాముని శుభచరితమ్ములు" అనియును మంగళార్థవాచకంబులకు శ్యామలాదండకంబునందు "జయమాతంగతనయే" యనియును త్రిస్థలీదండకమునందు "విజయనగరహేమకూటంబునన్నిల్చి" యనియును ఆశీర్వాదంబునకుఁ గృష్ణవిజయంబునందు "పాయా దపాయా" త్తనియును సాహసాంకంబునందు "అవ్యాత్సవో" యనియును దేవతాభివాదంబునకు చంపన్నంబునందు "ప్రణమ్య లోకకర్తార" మనియును నాయకగుణంబులకు నైషధమునందు "సువర్ణదణ్డైకసితాతపత్రితజ్వలత్ప్రతాపావలికీర్తిమండల" యనియును అభీష్టవస్తువులకు వృత్తరత్నాకరమునందు "సుఖసంతానసిద్ధ్యర్థ" మనియును లక్ష్యంబులు గలిగియుండును. 364

తే. క్లీబలింగశబ్దంబులు కృతికి మొదలఁ, గూర్ప నాయకుధన మెల్లఁ గొల్లవోవు
సరవి స్త్రీలింగపుంల్లింగశబ్దము లిడ, సంపదలు వైభవంబులు చాలఁ గలుగు. 365

క. అతిశుభదపదయుగాంత, ర్గత మై పతిపేరు కృతిని గనుపట్టిన ని
క్షితి వజ్రపంజరాంత, ర్గతుమాడ్కి నభేద్యుఁ డగు నరాతుల కెల్లన్. 366

తత్తత్స్థానప్రయోగనిషిద్ధాక్షరంబులు.

మూ. సూ:—పురాస్త్రరసగిరిరుద్రే ష్వకచటహా మాతృకానింద్యాః.

క. ఆదిస్వరమును బ్రథమై, కాదశపఞ్చర్ణములు కకారాదులలో
నాదట దంత్యోష్మము లిడ, రాదు పురశరర్తుగిరిహరస్థానములన్. 367

క. మూఁడవతావున మొదలిటి, మూఁడుసరళవర్ణములును మూఁడవస్వరమున్
మూఁడవయూష్మాక్షరమును, గూడదు కదియింప నెట్టికూళికు నైనన్. 368

తే. వ్యంజనాహ్వాయమున నొప్పువ్రాలలోన, షోడశాక్షర మాఱవచోట నిలిపి
మచ్చరంబునఁ దనుఁ జంప వచ్చినట్టి, చెడుగునకు సైనఁ బద్యంబు నుడుగ వలదు.

సీ. గడియలోపల మూఁడు[1]కంద్రికలై తాఁడి ధరఁ గూలఁ దిట్టె మేధావిభట్టు
కినిసి యొక్కముహూర్తమున బ్రహ్మదండిముం డ్లెల్ల డుల్లఁగఁ దిట్టె మల్లఘనుఁడు
మూఁడునాడికలకు మట్టిడి వైచినమారని భీమన మడియఁ దిట్టె
నరజామునకుఁ జెఱు వంతయు నింకంగఁ దిట్టెను బడబాగ్నిభట్టసుకవి

తే. వాసరత్రయమునకుఁ జావంగఁ దిట్టె, శ్రీనగము దోఁచుతుక్కాని శేషమంత్రి
తురగచోరకుఁ బడఁ దిట్టెఁ దిరుమలయ్య, పద్యగతదుష్టవర్ణప్రభావములను. 370

వీరలు చెప్పినలక్ష్యంబు లెవ్వి యనిన మేధావిభట్టు ఆఱవచోట తకారము నిలిపి గడియకుఁ ద్రాటిచెట్టు విఱుగఁ దిట్టినచాటుధార:—

క. సాళువపెదతిమ్మమహీ, పాలవరుఁడు వీఁడె వచ్చెఁ బద్యము వ్రాయన్
గేలను లే దా కోకటియుఁ, దాళమ ముత్తునియ లగుచు ధరపైఁ బడుమా. 371

ప్రౌఢకవిమల్లన మూఁడవచోట అకారమును నిలిపి రెండుగడియలకు బ్రహ్మదండీచెట్టుముండ్లు రాలఁ దిట్టినచాటుధార:—

క. గుడియన్ననృపతిఁ బొడఁగన, నడవంగాఁ గొండపల్లినగరిపడమటం
గుడియడుగుకుడమ గాఁడిన, చెడుముండులు బ్రహ్మదండిచెట్టున డుల్లన్. 372

వేములవాఁడభీమకవి పదునొకండవచోట హాకారంబు నిలిపి మూఁడు గడియలకు రామగిరిదుర్గమున ముత్తిక దిగినమారని జావఁ దిట్టినచాటుధార:—

ఉ. చక్కఁదనంబుదీవి యగుసాహిణిమాఁరఁడు మారుకైవడిన్
బొక్కి పడం గలండు చలము న్బలముం గలయీచళుక్యపుం
జొక్కనృపాలుఁ డుగ్రుఁ డయి చూడ్కుల మంటలు రాలఁ జూచినన్
మిక్కిలి రాజశేఖరునిమీఁదికి వచ్చిన రిత్త వోవునే. 373

బడబానలభట్టు ఏడవచోటను టకారంబునిల్పి త్రిపురాంతకము నుండి శ్రీశైలమునకుం బోవునప్పుడు తెలుఁగురాయఁడు గట్టించిన చెఱువునీళ్లన్నియు నాలుగుగడియలకు నింకి పోను దిట్టినచాటుధార:—

1. °గంద్రగ. (ప).

క. బడబానలభట్టారకు, కుడిచేయుంగరము రవికి గొబ్బున నర్ఘ్యం
బిడువేళ నూడి నీలోఁ, బడియెఁ దటాకంబ నీటఁ బాయుము వేగన్. 374

ఏలూరి శేషమంత్రి యైదవచోట కకారము నిలిపి శ్రీశైలముం దోఁచిన తుక్కురుసును మూఁడుదినములకుం జావం దిట్టినచాటుధార:—

చ. మును పాకకేల రావణుఁడు మోదమున న్రజతాద్రి యెత్తినం
తనె హరుఁ డప్పుడే తనపదంబునఁ ద్రొక్కి మదం బడంచెఁ గా
వనమయగోరితుక్కసచివా యల శ్రీగిరి గడ్డపారలన్
గనలుచుఁ ద్రవ్వి సర్వమును గైకొన నీ కిపు డాతఁ డోఁపునే. 375

వెల్లూరి తిరుమలయ్య ఆఱవచోటను తకారంబు నిలిపి తనగుఱ్ఱమును దొంగిలించిన శ్రీపతిరాజు పోతరాజును నేడుదినములకుం జావఁ దిట్టిన చాటుధార:—

చ. హరియ మది సీత పోతవసుధాధిపుఁ డారయ రావణుండు ని
శ్చయముగ నేను రాఘవుఁడ జాహ్నవి వారిధి మారుఁ డంజనా
ప్రియతనయుండు లచ్చన విభీషణుఁ డాగుడి మిట్ట లంక నా
జయమును బోతరక్కసునిచావును నేడవనాఁడు నూడుఁడీ. 376

వ. మఱియును గొన్ని యుదాహరణంబు లెడవల్లి పర్వతన్న పంచమస్థానంబునను హకారము గూర్చి చెప్పినపద్యము:—

క. అంగజసంహారుం డగు, సంగరభీముండు ప్రళయసమయోగ్రుం డై
యింగలపుఁగంటఁ జూచిన, బంగరుకామయ్య మేను భస్మం బయ్యెన్. 377

పింగళి రామరాజు పంచమస్థానంబున కకారంబును షష్ఠస్థానమున చకారంబును గూర్చి చెప్పినపద్యము:—

ఉ. పింగళి యేకచక్రపురి పెంపుగ నందు వసించి యున్నయా
తంగెడకొండఁడే బకుఁడు తథ్యము మానవులార వానిబా
ధం గడ ముట్టఁ జేసె మును ధర్మజుతమ్ముఁడు భీముఁ డిప్పు డీ
యెంగిలిముచ్చుఁ జంపుటకు నీశ్వరు వేఁడుఁడు భీముఁ డయ్యెడిన్. 378

తెనాలి రామకృష్ణయ్య పంచమస్థానంబున కకారంబును సప్తమంబున టకారంబును గూర్చి చెప్పినపద్యము:—

*క. బసవనకుఁ బుట్టినప్పుడె, పసరము గోవిందరాజు పసరం బైతే
గస పేటికిఁ దినఁ డంటేఁ, గసవుం దిను శత్రు లాజిఁ గవిసినవేళన్. 379

రంగరాజులింగయ తృతీయస్థానమునందు కకారము గూర్చి గూఢ ముగాఁ దిట్టినచాటుధారపద్యము:—

క. రవికోటిధామమయ మై, నవకాంచనయుతము నగుచు నానాఁటి కొగిన్
భువిని శివాన్విత మగు నీ, భవనము జూపల్లిలింగ భవగుణసంగా. 380

తే. ఆదిపర్వంబు మొదలిపద్యంబునందు, సప్తమస్థానమున శబ్దశాసనుండు
జమిలియక్కరమును విశేషము దలంచి, పాయకొలిపె జవర్ణంబు భయము దక్కి.

దోషప్రభావము.

క. ఇప్పటినియమము లన్నియు, నొప్పఁగఁ గావ్యంబు మొదల నొకపద్యము దాఁ
జెప్పినను జాలు నవతలఁ, దప్పిన దోషంబు లేదు దర్పకజనకా. 382

క. గట్టిగ దోషము తెలియఁగక, తిట్టిన నది దీవన యగు దీవించినచోఁ
దిట్టగు నది దెలుసుక మఱి, తిట్టిన దీవించినను బతికి నిక్క మగున్. 383

క. గుడ్డి యగునెద్దు జొన్నను, బడ్డపగిది లక్షణంబువధ మెఱుఁగనియా
యొడ్డె కవిత్వముఁ జెప్పిన, నడ్డం బై బుధు లదల్ప [1]నది రయే మగునో. 384

గుణావగుణభావాల్యవిశేషంబులు.

తే. ఇపుడు చెప్పినదోషంబు లెల్ల మాని, గుణము లన్నియుఁ గలుగంగఁ గూర్ప నగునె
స్రష్ట కైనను స్వల్పదోషంబు నధిక, గుణము లగు నెద్దిదానిఁ జేకొనఁగ వలయు. 385

క. ఇల సద్గుణనికరములో, పల నొకదోషం బడంగుఁ బదియూఅమృతాం
శులలోన నొకకళంకము, జలజారికి నెన్నఁ బడనిచందమున హరీ. 386

తే. విఫలము సకంటకంబును విషధరాశ్ర
యంబు వక్రంబు పంకభవంబు నైన
మొగలి పరిమళమున యోగ్య మగు తెఱఁగున
సద్గుణం బొక్కటియ దోషసమితిఁ జెఱుచు. 387

---

*పూ.ము.లో 'పసరంబైనన్'...'దనఁగా' అనిఉండెను. గాని వ్రాతప్రతులలో మాత్రము 'పసరంబైతే' 'అంటే' అనుప్రయోగములే కనఁబడును.

1 నపుడే మగునో (వా); నపు డేమియగున్ (ప).

క. తెలియఁగ నీశుభలక్షణ, ములు కుకుకుకుకవులకావ్యముల లేవు సుమీ
తొలుత మహాకవివర్యులు, పలికినసత్కృతులఁ దక్కఁ బన్నగశయనా. 388

మాతృకార్చనావిధానము.

చమత్కారచంద్రికాయామ్:—

శ్లో. అకారాదిక్షకారాంతవర్ణాః స్యు ర్మాతృకాహ్వయాః,

సాహిత్యరత్నాకరే:—

శ్లో. ప్రభూ నుద్దిశ్య పద్యం వా ప్రబంధం వా కదాచన,
న వక్తవ్యం న వక్తవ్యం మాతృకాపూజనం వినా.

లక్షణదీపికాయామ్:—

శ్లో. నాయకేన ప్రయుక్త స్సన్ దంతధావనపూర్వకమ్,
పుణ్యానిర్మలతోయేన మంగళస్నాన మాచరేత్.
శుచి ర్ధౌతాంబరధరో గంధమాల్యై రలంకృతః,
పూజాగృహం వ్రజే న్మాని గీతవాద్యాదినిస్వనైః.
శుభాసనే సుఖాసీనః ప్రాఙ్ముఖో న్యాసపూర్వకమ్,
విప్రాదిమాతృకా స్తత్తద్వర్ణద్రవ్యైః ప్రపూజయేత్.

ఆ. కవులు మొదల మాతృకాపూజ సలుపక, కావ్య మొండెఁ జాటుకావ్య మొండెఁ
జెప్పి రేని తమకుఁ దప్పగుఁ బతికిని, హాని వచ్చుఁ గృతియు నడఁగి పోవు. 389

సీ. ప్లక్షకాష్ఠంబునఁ బలుదోమి మంగళస్నాతుఁడై శుభ్రవస్త్రములు కట్టి
మలయజకర్దమం బలఁది భూషణములు పైఁ దాల్చి కుసుమదామములు చుట్టి
కవిలాక్షణికలేఖకగ్రంథవాచకశాబ్దికతార్కికసహితముగను
గానతతానద్ధఘనసుషిరస్వనంబులు సర్వదిక్కుల భోరుకలుగ

తే. వచ్చి దక్షిణపాదపూర్వకము గాఁగ, మాని యై మాతృకార్చనమందిరంబుఁ
జొచ్చి పూర్వాభిముఖముగా సుకవివరుఁడు, చిత్రకంబళమున సుఖాసీనుఁడగుచు.

శ్లో. విఘ్నరాజ నమ స్తుభ్యం లమ్బోదర గజానన,
నిర్విఘ్నం కురు మే దేవ సర్వకార్యేషు సర్వదా.

క. ఈమంత్రంబున మున్నుగ, సామజముఖు నేకదంతుఁ జామరకర్ణున్
ధూమధ్వజుఁ బ్రమథగణ, స్వామిని బూజించి సుకవి సమధికభక్తిన్. 391

సీ. జ్యోతిర్విదుక్తముహూర్తకాలంబునఁ బ్రస్థపంచకమాత్రపాండుశాలి
తండులంబులను హ స్తద్వయవిస్తారసమచతురశ్రీకస్థండిలంబు

గావించి నాల్గుచౌకపుటిండ్లు రచియించి వామదేవునిమూలగీమునందు
విప్రమాతృకలను వీతిహోత్రునితావుమందిరంబున రాజమాతృకలను
ఆ. దనుజాచాయభవనమున వైశ్యమాతృక, లను సమీరభాగమునను గలుగు
సదమునను శూద్రజాతిమాతృకలను, వరుస దప్పకుండ వ్రాయ వలయు. 392

మాతృకాన్నిర్ణయము.

శారదాదర్పణే: —

శ్లో. స్వరాః కచటవర్గా శ్చ ధరణీసురమాతృకాః,
తపవర్గౌ సమాంతస్థౌ బాహుసంభవమాతృకాః.
యలౌశాదిహాకారాంత వర్ణాశ్చోరవ్యమాతృకాః,
దంత్యౌ చ జౌ గురు ఖళౌ జఘన్య భవమాతృకాః.

అ ఆ, ఇ ఈ, ఉ ఊ, ఋ ౠ, ఌ ౡ, ఏ ఐ, ఓ ఔ, అం అః, ఈస్వరములు పదునాఱును క ఖ గ ఘ ఙ, చ ఛ జ ఝ ఞ, టఠడఢణ, ఈకచటవర్గాక్షరములు పదునేనునుగూడ ముప్పదియొకటియు విప్రమాతృకలు; ఇవి యీశాన్యమూలయింట వ్రాయ వలసినది. త థ ద ధ న, ప ఫ బ భ మ, యీతపవర్గాక్షరములు పదియును అంతస్థములలోన సరియక్షరములైన రేఫవకారములు రెండును గూడఁగాఁ బండ్రెండును రాజమాతృకలు; ఇవి యాగ్నేయదిక్కునను౦చవలసినది. యవర్ణలవర్ణములు రెండు శ ష స హ లు నాల్గును గూడ నాఱును వైశ్యమాతృకలు; ఇవి నిర్భృతిభాగమున నిలుపునది. దంత్య జచలు రెండును ళకారళకారములు రెండును గూడ నాలుగును శూద్రమాతృకలు; ఇవి వాయవ్యకోణమున లిఖించునది.

సీ. అస్వరః మవుదల యా ఫాల మిద్వయి శ్రవణయుగ్మం బుకారములు రెండు
గన్నులు ఋత్వయుగంబు చెక్కులు ఌవర్ణద్వంద్వ ముభయదంతచ్ఛదములు
వక్త్రమౌల్ భుజములు వక్రతమాక్షరంబులు కక్షములు సున్న లలితగళము
పటువిసర్గము లురోభవసూచకంబులు కచవర్గములు పాణికరరుహములు
తే. టాదు లైదును గూడఁ బృష్ఠము చతుర్థ, వర్గముదరంబు పంచమవర్గజములు
జఘన మంతస్థలిపులు సూక్ష్మములు నంఘ్రి, లేవధూమణి కట్టివాగ్దేవిఁ గొలుతు.
క. అని వారిజాతసంభవు, వనితకుఁ బ్రణమిల్లి సుకవివరుఁ డీపద్యం
బునఁ జెప్పినట్లు న్యాసము, తనకుడికడ మొదలుగాఁ బిదపఁ జేయ నగుఁ. 394

న్యాసప్రకారము.

అం శిరసి, ఆం లలాటే, ఇం దక్షిణకర్ణే, ఈం వామకర్ణే, ఉం దక్షిణనేత్రే, ఊం వామనేత్రే, ఋం దక్షిణకపోలే, ౠం వామకపోలే, ఌం ఊర్ధ్వోష్ఠే, ౡం

అధరోష్ఠే, ఏం దక్షిణభుజే, ఓం వామభుజే, ఐం దక్షిణకక్షే, ఔం వామకక్షే, అం గళే, అః దక్షిణోత్తరస్తనాగ్రయోః, కం ఖం గం ఘం ఙం దక్షిణహస్తాంగుళిషు, చం ఛం జం ఝం ఞం వామహస్తాంగుళిషు, టం ఠం డం ఢం ణం పృష్ఠే, తం థం దం ధం నం ఉదరే, పం ఫం బం భం మం జఘనే, యం రం లం వం దక్షిణపాదే, శం షం సం హం వామపాదే విన్యసేత్.

విప్రమాతృకాపూజామంత్రః.

విధిప్రదీపికాయామ్:—

శ్లో. శ్వేతమాల్యాంబరధరాం శ్వేతరత్నవిభూషితామ్,
శ్వేతాబ్జవాసినీం విప్రమాతృకాం పూజయామ్యహమ్.
అనేన వాగీశ్వరీధ్యానముక్తం. తల్లక్షణం మంత్రరహస్యే ద్రష్టవ్యమ్.

వ. అకారము మొదలు ముప్పదియొక్క మాతృకలను ఈమంత్రముచేత వేఱువేఱ పూజించునది. 395

సీ. వెలిపట్టుబుట్టంబు మలయజగంధంబు మౌక్తికామలవజ్రమయము లైన
భూషణంబులు దెల్లపువ్వులు కర్పూరధూళిధూపంబు మధూకతైల
నీరాజనంబు ఖర్జూరపాత్రంబు సమన్వితశర్కరామస్రుణధేను
దుగ్ధాన్నమును భక్తితో సమర్పణ చేసి శ్వేతాబ్జకర్ణికావిష్టరస్థ
తే. దారకాకుందమందారధవళదేహఁ, బుస్తకసువర్ణవల్లకీహస్త విప్ర
మాతృకను గవి శాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలబ్ధి గలుగు టరుదె.

రాజమాతృకార్చనమంత్రః.

శ్లో. రక్తమాల్యాంబరధరాం రక్తరత్నవిభూషితామ్,
రక్తాబ్జవాసినీం రాజమాతృకాం పూజయామ్యహమ్.
అనేన వశ్యముఖీధ్యానముక్తమ్. తల్లక్షణం ప్రపంచసారే ద్రష్టవ్యమ్.

వ. ఈమంత్రముచేతఁ బండ్రెండుమాతృకలను పూజసేయునది. 397

కవిగజాంకుశే:—

సీ. జిలుగుచందురుకావిచీరయుఁ గుంకుమగంధంబు పద్మరాగప్రవాళ
ఖచితంబు లగుపరిష్కారంబులును గెంపువన్నియ గలపరువంపువిరులు
ప్రస్తుతాళక్తధూపంబులు తిలబీజతైలదీపికయును దామ్రచషక
పూరితగోఘృతాహారంబు భక్తితో నర్పించి రక్తతోయజనివిష్టఁ

తే. గోకనదనిభలోహితఁ గోమలాంగిఁ, బ్రసవబాణేక్షుకోదండపాణి రాజ
మాతృకను గవి శాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలబ్ధి గలుగు టరుదె.

వైశ్యజాతిమాతృకారాధనమంత్రః.

శ్లో. పీతమాల్యాంబరధరాం పీతరత్నవిభూషితామ్,
పీతాబ్జవాసినీం వైశ్యమాతృకాం పూజయామ్యహమ్.
అనేన సిద్ధలక్ష్మీధ్యాన ముక్తమ్. తల్లక్షణం మంత్రార్ణవే ద్రష్టవ్యమ్.

వ. ప్రతిమాతృకారాధనము నీమంత్రము చదువుచును జేయునది. 399

సీ. అతతబహురత్నపీతకౌశేయంబు నవహరిద్రాలేపనంబు పుష్య
రాగగారుత్మత రత్నకీలితమండనంబులు పచ్చక్రొన్ననలసరులు
సాంద్రసౌరభహరిచందనధూపంబు బస్తాజ్యసహితదీపంబు రీతి
ఘటపరిపూరితక్షౌద్రోపహారంబు గడు భక్తి నర్పించి కనకనలిన
తే. కర్ణికాపీఠికాసీన గౌరగాత్రి, వనజపుస్తకలాన్వితకరద్వయాద్య వైశ్య
మాతృకను గవి శాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలబ్ధి గలుగు టరుదె.

శూద్రమాతృకారాధనమంత్రః.

శ్లో. నీలమాల్యాంబరధరాం నీలరత్నవిభూషితామ్,
నీలాబ్జవాసినీం శూద్ర మాతృకాం పూజయామ్యహమ్.
అనేన త్వరితాధ్యాన ముక్తం. తల్లక్షణం మంత్రదర్పణే ద్రష్టవ్యమ్.

వ. శూద్రమాతృకల నన్నిటిని బూజచేయునప్పుడు ఈమంత్రమే చెప్పవలసినది.

సీ. నీలవర్ణదుకూలచేలంబును లవంగమృగమదగంధంబు నగవిరోధి
రత్నవిభూషణరాజియుఁ గృష్ణపుష్పములు కాలాగురుసాలమాల
రచితధూపంబు నేరండబీజస్నేహనీరాజనంబును జారుకాంస్య
మయచషకాన్వితమధ్యనైవేద్యంబు నొసఁగి సద్భక్తి పెంపొంది మదిని
తే. శ్యామపద్మనివిష్ట మేచకశరీర, శరధనుఃకాండధృతపంచశాఖ శూద్ర
మాతృకను గవి శాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలబ్ధి గలుగు టరుదె.

వ. ఇది ప్రబంధోపక్రమం బింక నాశుధారాకవిత్వమున కెట్లనిన. 403

తే. సభలందు సమస్య లొసఁగినసమయమునను, మాతృకాపూజ కవుల కేరీతి నబ్బు
నపుడు వాగ్దేవతాధ్యాన మాత్మఁ జేసి, యాశువుగఁ జెప్ప నొప్పుఁ బద్యంబు లెల్ల.

వాగ్దేవతాధ్యానముక్తమ్.

సీ. [1]త్రయివేణి మీమాంసతల వైద్యశాస్త్రంబు నుదురాగమంబు కన్బొమలనడుము
కడపలి ప్రాఁబల్కు కణతలు శ్రౌతంబు తళుకుఁజెక్కులు నిరుక్తంబు శ్రుతులు
న్యాయంబు చిబుకంబు జ్యోతిషం బక్షులు శిక్ష గంధవహంబు స్మృతి రదములు
కావ్యంబు జిహ్వ వ్యాకరణంబు పెదవులు గీతంబు గళ మలంకృల కుచంబు
తే. లలపురాణంబు నడు మితిహాస మక్కు, కల్పము కరద్వయము రతికళ జఘనము
ఛంద మూరులు నాట్యలక్షణము పదము, లేవధూమణి కట్టివాగ్దేవిఁ గొలుతు. 405
ఆ. అనుచు శారదాంబ నధరనిర్జితబింబ, భ్రమరవేణిఁ బద్మభవునిరాణి
సుకవిరాజకీరసురమహీరుహలతఁ, గొలిచి యాశుకవితఁ గూర్ప వలయు. 406

ప్రబంధోపక్రమశుభకాలంబులు.

క. వెస నయనమాసపక్షది, వసవారభయోగకరణవర్జ్యవిలగ్నా
భ్రసరేక్షణము లరసి సద,వసరమునను మొదలు సేయ వలయుం గృతికిన్. 407
తే. సింహమున గురుఁ డున్న రాజీవబంధుఁ
డార్ద్రి మొదలుగఁ బదితారలందు నడువ
జీవకవు లస్తమయమును జెంది యున్నఁ
గావ్యసముపక్రమము సేయఁగాదు పతికి. 408
సీ. అబ్దంబు మొదలిదినాష్టకం బయనర్తుమాసాదులను బంచవాసరములు
కవిబృహస్పతులు గ్రుంకకముందుఁ బొడిచినవెనుకను మును ప్రొద్దుమనుయుగాదు
లగుదినములు సంక్రమాది రెండుపగళ్లు గ్రహణంబుతొలునాఁడు కామదహన
మునకు మీఁదను మూఁడుదినములు తిథ్యాదిఘటికాత్రయంబు ఋక్షంబుమొదల
తే. వాడికాయుగ్మమును విలగ్నమున కాది, వెలసిననవాంశ మొకటియు విడిచిపెట్టి
చిక్కినప్పుడు శుభములు సేయ వలయు, ననుచు చ్యవనుఁడు సంహితయందుఁ జెప్పె.
సీ. షష్ఠ్యంతమున నొక్కసంవత్సరము హాయనాంతంబునను బక్ష మయనమునకుఁ
గడపల దివసాష్టకము ఋతుమాసావసానంబునను దివసంబు లైదు
రవిశశిగ్రహణాదివివిధమహోత్పాతముల కెల్లఁ దరువాత మూఁడునాళ్లు
సంక్రమాంతమున వాసరము తిథ్యంతంబునందు నాడీత్రితయంబు రిక్క-
తే. కొనను బదిగడియలు లగ్నమునకుఁ దుదిని,గడియసార్ధ నవాంశంబు వదలి కావ్య
మునకుఁ దొలుతటిపద్యంబు మొగి రచింప, వలయు సత్కవి తక్కినవానియందు.

---

1 తర్కమీమాంసలు (ప).

క. ఉదగయనంబునఁ జెప్పిన, సదమలకావ్యంబు పతికి సంపద లిచ్చున్
బదపడి యామ్యాయనమున, మొదలుకొనినఁ బ్రాణమునకు మోసముఁ దెచ్చున్.

తే. శ్రావణజ్యైష్ఠకార్తికచైత్రమాఘ, మార్గశీర్షకఫాల్గునమాధవముల
సకలశుభకర్మములు సల్పఁ జను నటంచుఁ, జెప్పిరి పరాశరాత్రివసిష్ఠమునులు. 412

తే. నింద్యములుభాద్రపదమును నెలయుశుచియు, సరవిఝషచైత్రకర్కటశ్రావణములు
నధికమాసంబు బుష్యంబు నాశ్వయుజముఁ, గార్తికాది నేకాదశఘుస్రములును.

క. కావ్యమునకు నారంభము, కావ్యుఁడు సితపక్షమునను గావించిన నా
ధివ్యాధు లడఁగు విభునకు, ద్రవ్యక్షయ మగుసితేతరంబున నైనన్. 414

క. దశమిద్వాదశ్యేకా, దశులను బంచమిని విదియతదియల హిమధా
మశశాంకసుతబృహస్ప, త్యుశనోవారములఁ గావ్య మొనరింపఁ దగున్. 415

తే. ఉభయపక్షములందుఁ ద్రయోదశియును, సప్తమియు దిననాథవాసరము నంత
రాయ మొనరించుఁ గృతిసమారంభమునకు, నితరతిథివారములు గూడ నెంచిచూడ.

క. లిఫులను బూర్వాహ్ణంబున, నుపక్రమించిన శుభంబు లొసఁగును గావ్యం
బపరాహ్ణంబున సంధ్యల, క్షపలను దొరకొనిన సాధ్వసం బొనరించున్. 417

సీ. నందయు భద్రదినంబును జయయు రిక్తయును బూర్ణయు ననఁ గ్రమత నైదు
భంగుల దివసముల్ పదియేను నొప్పారు భూమిబీజాక్షరంబులకు నంద
వనబీజలిపుల కెల్లను భద్ర శిఖిబీజరాజికి జయ వాయుబీజములకు
రిక్త నభోబీజరేఖకుం బూర్ణయు నాదిగాఁ బంచసంఖ్యాస్వరములు

తే. చెందు నిన మొక్కటొక్కటి శిశుకుమార, రాజ్యవృద్ధమృతాఖ్యలఁ బ్రమదవిత్త
విజయభయలయదంబులై వీని నెఱుఁగ, వలయుఁ గృతిపతినామాదివర్ణమునను. 418

క. బాలాదిస్వరములకును, గాలము నాఱేసినాడికలు చేసి కృతుల్
వాలాయము నందాదుల, మే లగువేళల నుపక్రమింపఁ దగుఁ గృతుల్. 419

సీ. వరుస భూజలవహ్నివాయునభస్తత్త్వములు దంతిగతశాస్త్రభూతశైల
పరిమితఘుటికలఁ బగలును రేయును దినమున కినుమాఱు దిరుగుచుండు
సూరేందుభౌమజ్ఞవారంబులను ధరాంభోగ్నివాతము లాది యగుఁ గ్రమమున
గురుశుక్రమందవాసరముల నాకాశతత్త్వంబు మొదలుగాఁ దనరు నైన

తే. కావ్యములఁ దత్త్వమున నుపక్రమము సేయ, ధనముదకతత్త్వమునసుఖమనలతత్త్వ
మున భయంబు మరుత్తత్త్వమున గదార్తి, గగనతత్త్వంబునమృతంబుగలుగుఁ బతికి.

సీ. నాడికాత్రయము వినాడికావింశతిమాత్రకాలములఁ గ్రమంబుతోడ
సత్త్వరజస్తమస్సంజ్ఞల వేళలు త్రివిధంబు లై పద్మరిపుసురేజ్య

దినముల సత్త్వాఖ్యయును భౌమభృగువారముల రజోవేళయు జలజమిత్ర
బుధమందవాసరంబులఁ దమోవేళయు నాదిగా సూర్యోదయమున నుండి

తే. పదియు నెనిమిదిమాఱులు ప్రతిదినంబుఁ, దిరుగుఁ గావున నివి యెల్లఁ దెలిసి కవులు
భర్తరాశికి మైత్రి చొప్పడనివేళఁ, జెప్పుదురు కబ్బములు వానిఁ జెఱచుకొఱకు.

తే. సత్త్వపరిపంథులు కుళీరచాపమీన, కన్యలు రజోభియాతులు కౌర్పివృషభ
మేషతులలు తమోరులు మిథునసింహ, ఘటమృగంబులు చుట్టలు కడమ లెల్ల. 422

తే. వైష్ణవత్రయమునను బూర్వత్రయమున, మిత్రపూషాశ్వినుల భాస్కరత్రయమున
ధాతృషట్కనిశాచరతారకలను, గావ్యసముపక్రమముఁ జేయఁ గలుగు శుభము.

తే. వజ్రశూలవ్యతీపాతవైధృతులను, గండపరిఘాతిగండవిష్కంభములను
బదియు మూఁడవదానను బ్రతుకునాస, సేయువారు శుభంబులు సేయఁ బోరు.

క. బవ మొద లగునాఱింటను, గవి కబ్బ ముపక్రమింప ఘనతరవిభవం
బవు భద్రాదుల నేనిటఁ, దివిరి మొదలు సేయఁ దోడ తెవులు జనించున్. 425

తే. వ్యస్తలత్తలు క్రాంతయోగాఖ్యయోగ, దగ్ధహూర్తములును ద్యాజ్యదోషములును
దుష్టచంద్రోడుబలములు దొరలునపుడు, కృతికి దొరకొనునట్టి దుర్మతియుఁ గలఁడె.

తే. తనకు భర్తకు నష్టమద్వాదశారి, జన్మములు గాని శుభఖేటసదనములను
మొదలు సేయఁగఁ దగుఁ గబ్బమునకు గ్రహము, లష్టమంబున లేకుండ నరసి సుకవి.

తే. పాపు లాఱింట మూఁటను బదునొకొంట, సౌమ్యులు ధరాగ్నిగతిదిశాజలజగర్భ
మునిగృహంబుల నుండంగ మొదలుకొనిన, గబ్బములు గడతేఱు విఘ్నములు లేక.

క. బుధుఁ డినుఁ గూడనివేళను, బుధదినమున బుధవిలగ్నమున బుధదృష్టిన్
బుధహోరను గావ్యములకు, బుధవర్యు లుపక్రమింపఁ బూనుదు రెపుడున్. 429

సారస్వతౌషధంబులు.

తే. బ్రాహ్మి బోడతరంబు పిప్పలియువసయు, శుంఠియు సమంబులుగఁ దూచి చూర్ణఁజేసి
ప్రతిదినము రేపకడ సగబాలు తేనె, గలిపి రూకెత్తు దినినసూక్తులు ఘటించు. 430

బ్రాహ్మి యన మండూకబ్రహ్మికి పేరు.

సీ. కరకకాయలమీఁదఁ గలుగుబబ్బరయును బిప్పలిమూలంబు తిప్పతీఁగ
బ్రాహ్మియు శుంఠియు బావంచివిత్తనములు నపామార్గము మొదలివేళ్లు
వాయువిళంగంబు లాయష్టిమధుకంబు సన్నపిప్పలియు నచ్చుపసముద్ర
ఫాడవిత్తనంబులు బోడతరంబును వలమాటితుంగముస్తలును వసయు

తే. సమములుగఁ దూఁచి పొడి చేసి సంతతంబు, బ్రొద్దునను లేచి నేతితో ముద్దఁజేసి
కర్షమాత్రంబు భక్షింపఁ గలిగెనేని, గడియ కొకపద్యశతకంబు నుడువు టరుదె.

సీ. చెంగల్వకోష్టును జీలకర్రయు పిప్పలియును మంచియోమపుఁబొట్టు మ్రానిపసపు
తెంపుఁతపసపును మధుకంబు సైంధవలవణంబు చిత్రమూలంబుబరడు
జీలకఱ్ఱయు శుద్ధి చేసినశుంఠియు సమభాగములు గాఁగ సంతరించి
చూర్ణంబు గావించి శుభ్రపటంబుపై రాచి యాక్రిందను రాలిపట్టి
తే. పొడుము నూతనఘటములో నిడి ప్రభాత
సమయమునఁ బ్రత్యహంబు నాజ్యమున మెదపి
వేసరక చిన్న మెత్తు సేవించునరుని
నాలుకను గాపురం బుండు నలువచెలువ. 432

కందద్వయరుగ్మవతీకమలవిలసితగర్భక్రౌంచపదవృత్తము.

ద్వారవతీనాథా సదుదారా, తరుణధవళకరధరనుతనామా
మారమణీధామా సుకుమారా, మరుదధిపతిరిపుమదగిరిశంబా
సారసనేత్రా సత్యవిచారా, శరరుహభవముఖసకలసురేశా
శూరకులా తేజోజితసూరా, సురవరమణినిభసురుచిరదేహా. 433

గర్భప్రథమకందము.

ద్వారవతీనాథా సదు, దారా తరుణధవళకరధరనుతనామా
మారమణీధామా సుకు, మారా మరుదధిపతిరిపుమదగిరిశంబా. 434

ద్వితీయకందము.

సారసనేత్రా సత్యవి,చారా శరరుహభవముఖసకలసురేశా
శూరకులా తేజోజిత, సూరా సురవరమణినిభసురుచిరదేహా. 435

గర్భరుగ్మవతీవృత్తము.

ద్వారవతీనాథా సదుదారా, మారమణీధామా సుకుమారా
సారసనేత్రా సత్యవిచారా, శూరకులా తేజోజితసూరా. 436

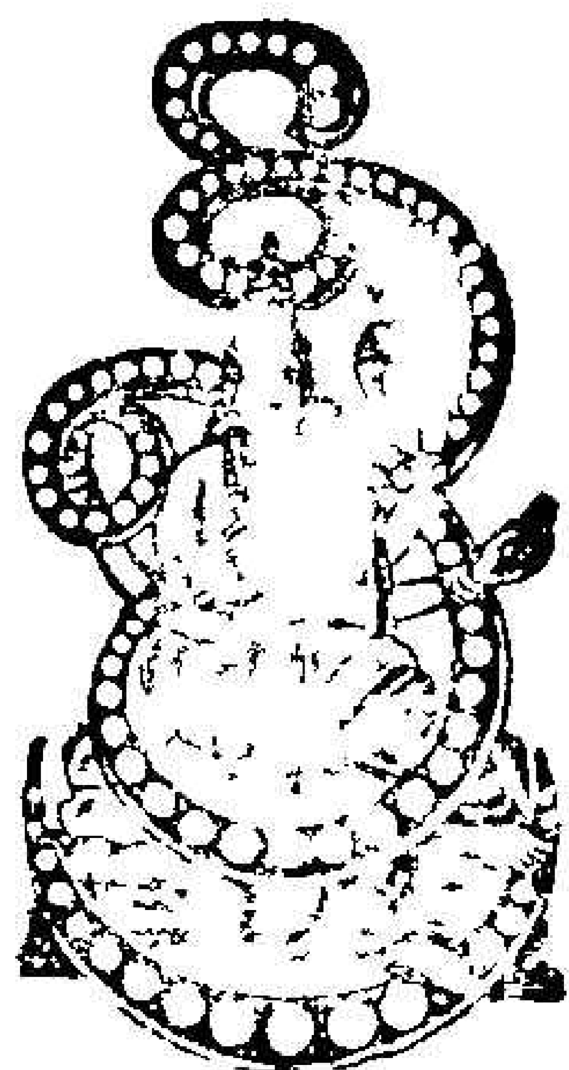
గర్భకమలవిలసితవృత్తము.

తరుణధవళకరధరనుతనామా, మరుదధిపతిరిపుమదగిరిశంబా
శరరుహభవముఖసకలసురేశా, సురవరమణినిభసురుచిరదేహా. 437

గద్యము. ఇది శ్రీమదాపస్తంబసూత్ర భారద్వాజగోత్ర కామెపల్లిపురమందిరనంద నందనచరణారవిందవందనాభిలాషమహిమప్రాభవవెంగనార్యతనూభవ విద్యావిశేషసురాచార్య కాకునూర్యప్పకవివిరచితం బైనయాంధ్రశబ్దచింతామణి యనువ్యాకరణశాస్త్రంబునందు మూలసూత్రంబులను వర్ణసంజ్ఞలును వర్ణోత్పత్తిస్థానంబులును శుద్ధాంధ్రకలిపివిలేఖనక్రమంబులును బంచాశద్వర్ణనిర్ణయంబును బ్రాకృతోనాక్షరపరిగణనయు నంధ్రభాషావర్ణసంఖ్యయుఁ దత్తద్వర్ణభేదంబులును గావ్యాదిగ్రాహ్యవర్ణంబులును నాయకాక్షరకూటంబులును గృత్యాదివర్ణద్వయయోగఫలంబులును సంయుతాక్షరవిశేషంబును శ్రీకారప్రభావంబును గృతిముఖప్రశస్తంబులును దత్తత్స్థానప్రయోగనిషిద్ధాక్షరంబులును దోషప్రభావంబును గుణావగుణబాహుళ్యబలంబును మాతృకార్చనవిధానంబును శుభకాలంబులును సారస్వతౌషధంబులును గలవర్ణపరిచ్ఛేదం బనుద్వితీయాశ్వాసము.

తృతీయాశ్వాసము.

శ్రీశైలభ్రమరాంబా
ధీశైశానీవిదిజ్మహీతలవిలస
త్కాశీసమతంగాడనగ
రీశమదాశానివేశరిపుజననాశా. 1

క. అవధారు శబ్దశాసనుఁ, డవనిఁ గలియుగమున కాది నారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయాం,ధ్రవచోవ్యాకరణసూత్రతతిఁ దెనుఁగింతున్. 2

క. ఇమ్మగ వర్ణపరిచ్ఛే,దమ్మునఁ జెప్పంగఁబడియెఁ దగ నేకశ్లో
కమ్మున ముఖ్యవళిప్రా,సమ్ములు సంక్షేపములుగ సామజవరదా. 3

మూ. సూ:—ఆద్యో వళి ర్ద్వితీయో వర్ణః ప్రాసోఽత్ర పాదపాదేషు,
స్వస్వచరణేషు పూర్వః ప్రాస స్సర్వేషు చైక ఏవ స్యాత్. 21

వ. ఈశ్లోకం బొక్కటి యొకసూత్రం బయ్యె నది యెల్ల నిందు వివరించెదను. 4

క. చరణచరణమున కాద్యా,క్షరములు వళు లయ్యె నవియె క్రమ్మఱఁ దత్త
చ్చరణములలోనఁ జెప్పిన, యిరవులఁ బొందింప వలయు నెల్లకృతులలోన్. 5

తే. విరతి, విశ్రాంతి, విశ్రామ, విశ్రమములు, శ్రాంతి, విరమణ, విరమ,విరామ, యతులు
ననఁగ నివి తొమ్మిదియు వళి కాఖ్య లయ్యె, భవ్యసత్ఫలాయామ్యభాగగేహ. 6

క. భీమన పది చెప్పె ననం,తామాత్యుఁడు చేసె వెనుక యతు లిరువది నా
ల్గామీఁదఁ గొందఱు కవి,గ్రామణు లిరువదియుఁ నేడు గావించి రొగిన్. 7

ఆ. పూర్వకవులలక్ష్యములు గూర్చి సత్కవి, జనము లవు నటంచు సమ్మతింప
విశ్రమంబు లేను, విరచింతు నాలుగు, పదులమీఁద నొకటి విదితముగను. 8

యతిభేదములు.

క. స్వరయతులు వ్యంజనాక్షర, విరతు లుభయవళులు ప్రాసవిశ్రాంతులు నాఁ
బరికింప నాల్గుదెఱఁగుల, విరమణములు వఱలుచుండు విహగతురంగా. 9

అందు స్వరవళు లెట్టి వనిన:—

స్వరవళులు.

తే. రసను స్వరమైత్రివళులు స్వరప్రధాన
వళులు లుప్తవిసర్గకస్వరవళులును
ఋవళి ఋత్వసంబంధంబు ఋత్వసామ్య
వృద్ధు లన స్వరవళు లేడువిధము లయ్యె. 10

స్వరమైత్రివళులు. 1.

తే. అద్వయమునకు వక్రతమద్వయంబు, నిద్వయమునకు ఋద్వయంబు నెద్వయంబు
నుద్వయమునకు నంత్యవక్రద్వయంబుఁ, జెల్లు స్వరమైత్రివళు లన శేషశయన. 11

అకారయతులు.

ఆ. అబ్జపత్రనేత్ర ఆర్తావనచరిత్ర, ఆతతాయిజైత్ర ఐంద్రమిత్ర
ఐందవప్రగోత్ర ఔర్వశేయస్తోత్ర, యనుచుఁ జెప్పనొప్పు యతులు కృష్ణ. 12

ఇత్వవళులు.

ఆ. ఇనవంశసోమ ఈశ్వరీసుతనామ, ఈడితాంగధామ ఋషభభీమ
ఋక్షజాభిరామ ఎటు లైన మాభామ, ఎడఁ గటాక్ష ముంచి ఏలు మనఁగ. 13

ఉవ్విరామము.

ఆ. ఉరగరాజశాయి ఊర్ధ్వవిష్టపదాయి, ఊర్జితోరుకీర్తి ఒడలి కార్తి
ఒదవ కుండఁ బ్రోచి ఓలి దాసునిఁ గాచి, చేరి కనకకశిపుఁ జీరి తనఁగ. 14

స్వరప్రధానవళులు. 2.

క. తెలిసి పదాంతగతాక్షర, ములతోఁ బైశబ్దములకు మొదలఁ గలుగున
చ్చులు గూర్చినసంధుల కవ్వల స్వరమౌలె నిలుచు నుభయవళులను దక్కన్. 15

తే. అతులగుణధామ భానువంశాబ్ధిసోమ, ఇనతనూభవమిత్ర లంకేశజైత్ర
ఉరుగుణకలాప శకలీకృతోగ్రచాప, నాఁగ నిట్టు స్వరప్రధానవళు లొప్పు.

లుప్తవిసర్గస్వరవళులు. 3.

తే. దైవభాష నదంతసాంతములమీఁద, నత్తు మొదలను గలశబ్ద మతుకువేళ
నమరు నోత్వంబునకుఁ జెల్లు నయుహాళిపులు, జగతి లుప్తవిసర్గకస్వరవళు లన. 17

తే. అంబుదశ్యామ తవ కింకరోహ మనఁగ, యామినీచరగర్వతమోర్క యనఁగ
హరిసుతాంశువు నీవు నన్యోన్యమిత్రు, లయి ప్రవర్తింతు రనఁగ లక్ష్యంబు లయ్యె.

మరున్నందనశతకమునందు:—

శా. శోపాటోపము కుప్పిగంతులు నిజాకుంఠీభవచ్ఛౌర్య రే
ఖాపాండిత్య మయారె నీకును నమస్కారంబు లంకాపురీ
పాపగ్రంథికులాంగనాకుచతటీపైతాపతద్గాత్రిహా బా
హాపాటచ్చర రామదాస తవ దాసోహ మ్మరున్నందనా. 19

సుభద్రాపరిణయమునందు:—

శా. తా పైరింప శపర్ణ యుండఁగ భవద్గర్భంబునం దాల్చి తే
జోసహ్యు౯ శరజన్ముఁ గాంచి యలనీహారక్షమాభృత్కుమా
రీసాపత్న్యము గన్న మోహపుఁబురంధ్రీ[1]రత్నము న్నీవ కా
దే సర్వజ్ఞన కేల నిన్నుఁ దలపై నెక్కించుకో జాహ్నవీ. (1-114) 20

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

ఉ. సైన్యము దక్క దూత యుచితంబుగఁ బాంచునృపాలుపాలు రా
జన్యవరుండు ధర్మజుఁడు సమ్మతి వేఁడెడు నన్న లోకసా
మాన్యవిధిం దగంగ గరిమంబున నిచ్చినఁ బుచ్చికొంద మ
న్యోన్యవిరుద్ధభాషణము లాడినఁ దత్ఫల మాతఁ డందెడి౯. (1-32) 21

ఋవళి. 4.

క. ఇత్త్వైత్త్వంబులఁ [2]దొలఁగక, ఋత్వంబును ఋవళి యనఁగ రేఫముతో మి
త్రత్వంబు నెఱపు నెట్టిను,హ త్త్వమె యట్లు నగుఁ గామలం దున్నపుడు౯. 22

క. రతివల్లభజనక విని,ర్జితకనకవిలోచనాఖ్య ఋగ్యజురాది
శ్రుతిచయగోచర వాహీ,కృతఖేచరకులలలామ రిపుజనభీమా. 23

సభాపర్వమునందు:—

సీ. పా. ఋత్విజుం డని విచారించి పూజించితే ద్వైపాయనుం డుండ ధర్మయుక్తి. (2.11)

విజయవిలాసమునందు:—

ఉ. అణిమెఱుంగుముత్తెపుటొయారపుముగ్గులు రత్నదీపికా
శ్రేణులు ధూపవాసనలు హృద్యనిరంతరవాద్యఘోషము
లాణఁ బొసంగఁ బోలు మిగులం గనువిం దొనరించు నిత్యక
ళ్యాణముఁ బచ్చతోరణము నై జను లందఱు నుల్లసిల్లఁగా౯. (1.83) 25

1 రత్నమాదీవ (వా). 2 గలయక (పూ. ము); బెరయక (వా).

ఋత్వసంబంధవళులు. 5.

తే. సారిదిఁ గాదులఁ గలవ ట్రుసుడుల కెల్ల, ఋత్వమిత్రంబు అగునచ్చు లెనయ నైదుఁ
జెల్లు హాయలును స్వరమైత్రిఁ జెందునపుడు, వెలయునివి ఋత్వసంబంధవళులనంగ.

ఆ. ఇనతనూభవుండు పృషదశ్వసుతు నేసె, ఋభునదీసుతుండు కృష్ణు నేసె
నేమి చెప్ప నపుడు దృఢశక్తి శల్యుండు, హీనబలునిఁ జేసె వృష్ణికులుని. 27

జైమినిభారతమునందు:—

సీ.గీ. తండ్రితరమునఁ బెనిమిటితరమునందు, వీసమంతయుఁ బుణ్యంబుఁ జేసి యెఱుఁగ
వార్ధకంబున నిం కేల వట్టితోడుసు, కృష్ణు దర్శింప నున్న నాకేమి చిక్కు. 28
(2.109)

మనుచరిత్రమునందు:—

సీ. తీర్థసంవాసు లేతెంచినా రని విన్న నెదురుగా నేఁగు దవ్వేంత యైన
నేఁగి తత్పదముల కెరఁగి యింటికిఁ దెచ్చుఁ దెచ్చి సద్భక్తి నాతిథ్య మిచ్చు
నిచ్చి యిష్టాన్న సంతృప్తులఁగాఁ జేయుఁ జేసి కూర్చున్నచోఁ జేర వచ్చు
వచ్చి యిద్ధరఁ గల్గువనధిపర్వతసరి త్తీర్థమాహాత్మ్యము ల్దెలియ నడుగు. (1.57) 29

నరసింహపురాణమున:—

సీ. పా. ఏదేవులీల లై యొసఁగుజగంబులు సృష్టిరక్షాసమాపేక్షఁ బరఁగు. (2.30)

ఆముక్తమాల్యదయందు:—

చ. హితులు ఋషగ్గ్రిహజ్ఞబుధబృందకవీంద్రపురోహితుల్ హితా
హితులు ధనార్జనాదినృపకృత్యనియుక్తులు వెండి కేవలా
హితులు దశాదశార్పితసమృద్ధరమాచర[1]ణేప్సు లౌట నా
హితమును నట్ల కాఁ జతురవృత్తిఁ జరించుట నీతి కేనికిన్. (4.273) 31

సుభద్రాపరిణయమునందు:—

తే. చెఱకువిలుకానిబారికి వెఱచి నీదు, మఱుఁగుఁ జొచ్చితిఁ జేపట్టి మనుపు నన్నుఁ
బ్రాణదానంబుకన్నను వ్రతము గలదె, యెఱుఁగవే ధర్మపరుఁడవు నృపకుమార.
(1-158)

ఎడవల్లిపర్వతన్న చాటుధార:—

మ. రణరంగంబున నీశితాసి యరినోరం బూరి గైకొన్నఁ దా
నణుమాత్రంబును వానిపైని దెగ దాహా చిత్ర మూహింపఁగాఁ
దృణమే కావలె దారికట్టు మొన కట్టిదారుణీమండలి
బ్రణుతప్రాభవ కందనోలిపురగోపాలా క్షమావల్లభా. 33

1 ణేచ్ఛ (పూ. ము).

ఋత్వసామ్యవళులు. 6.

తే. వర్గములు పొంది తమలోన వ్యంజనంబు, లన్నియును గూడు ఋత్వసామ్యవళులనఁగ
వృష్ణివంశాబ్ధిసోముఁడై పృథివిఁ బుట్టి, వృత్రుని గావించెఁ గంసునిగ్రహుఁడనఁగ.

విష్ణుచిత్తీయమునందు:—

సీ. గీ. తిరుగుదు రయారి సురపురి సురల మఱగి, బహుళహాలహాలభరితకల్బరిగనగర
సగరపురవరపరివృఢజవనయవన, పృతన భవదసి ననిఁ దెగి కృష్ణరాయ.(1-41) 35

అందే:—

మ. గృహసమ్మార్జనమో జలాహరణమో శృంగార[1]పల్యంకికా
వహనంబో వనమాలికాకరణమో వాల్లభ్య[2]లక్ష్మ్యధ్వజ
గ్రహణంబో వ్యజనాతపత్రధృతియో స్రగ్గ్రీవికారోపమో
స్పృహరీ వాదము లేల లేరె యితరుల్ నీలీలకుం బాత్రముల్. (2. 91) 36

వృద్ధివళులు. 7.

క. తలకట్టులపై సంస్కృతములఁ గదియుపదాదివర్ణములకు వరుసతో
నెలకొనువక్రతమంబుల, కిల నుభయముఁ జెల్లుచుండు వృద్ధివళు లనఁగన్. 37

తే. ఇభభయవిదార సర్వలోకైకవీర, అఖిలభువనప్రశస్త జితైణహస్త
ఉదధిజాశ్రితవక్ష భక్తౌఘరక్ష, హతపరానీక నందవ్రజౌక యనఁగ. 38

ఏత్వమునకు విష్ణుచిత్తీయమునందు:—

మ. గురుగుం జెంచలి తుమ్మి లేఁదగిరిసాకుం దింత్రిణీపల్లవో
త్కరముం గూడఁ బొరంటి నూనియలతోఁ గట్టావికట్టారికో
గిరము [3]శైక్ష్య తివిం [4]బసు ల్వ్రేలము వోఁ గ్రేపుల్ మెయి న్నాక మేఁ
కెరువుంగుంపటిమంచ మెక్కిరి ప్రభుత్వైకాప్తి రద్దజ్జడిన్.. (4-134) 39

ఐత్వమునకు విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. ఆకమలాక్షిరూపమహిమాతిశయంబు మనోహరంబు భో
గైకపరాయణుల్ పురుషులంగజుఁ డప్రతిమానచేష్టిత
స్వీకృతలోకుఁ డట్లగుటఁ జేటు పురంబునవారి కెమ్మెయిన్
గా కెటు లుండు నిట్టియవగాఢప్రబోత్తు మనంగ వచ్చునే. (3-32) 40

1 పర్యంకికా (ప). 2 తార్క్ష్యధ్వజ (ప). 3 పేసి (వా). 4 కోమల్ (వా).

ఓకారమునకు భాస్కరరామాయణమునందు:—

శా. నీకంఠార్పితకాలపాశము శిరోనిర్ఘాతపాతంబు లం
కాకస్సంచయకాళరాత్రి గళబద్ధోదగ్రకాలాహి క
న్యాకారాగతమృత్యు వీజనకకన్య న్వేగ నొప్పించి లో
కైకత్రాణుని రామునిం గనుము నీ కీబుద్ధి గా కుండినన్. (సుం. ప. 448) 41

ఔకారమున కయ్యలరాజు[1] రామభద్రునిచాటుధార:—

క. రాజమనోజా విద్యా, భోజా దీనారికల్పభూజా రిపుసం
ఘాజా వైభవవిజితబి,డౌజా రవితేజ గుత్తియప్పలరాజా. 42

ఇవి యేడును స్వరయతిభేదంబులు.

వ్యంజనాక్షరవిరతులు.

సీ. క్రమమునఁ బ్రాణి వర్గజ పంచ తద్భవవ్యాజ విశేష సమాహ్వయములు
మహి ననుస్వారసంబంధానునాసికాక్షర మువిభక్తి ముకారయతులు
మొగి మవర్ణవిరామములు ఋజు ప్రత్యేక భిన్నైకతరము లభేదవిరతు
లోలి నభేదవర్గోష్మవిశ్రాంతులు సరస సంయుక్తవిశ్రామములును

తే. గరిమ నంత్యోష్మసంధి వికల్పసంధి, విరమములు నాఁగ వ్యంజనాక్షరవిరతులు
నిఖిలసుకవిప్రయోగము ల్నెమకి చూడ, నేకవింశతిభేదంబు లెఱుఁగ వలయు. 43

ప్రాణివిరామములు. 8.

తే. ప్రాణములు నాఁగ స్వరసమాహ్వయము లయ్యె
నవి కలిమిఁజేసి హల్లులు ప్రాణులయ్యెఁ
బొల్లుహల్లుల నచ్చులు పొంద కునికిఁ
బ్రాణు లని పల్కఁ గూడదు వాని నెందు. 44

తే. వ్యంజనంబులు స్వరమైత్రివలనఁ దమకుఁ, దాము ప్రాణివిరామాభిధానములను
బొంది మూఁడు తెలుఁగులై చెల్లుచుండు, వాని నెఱుఁగక కృతి సేయ వలను గాదు.

క. చెలులు తలకట్లు నాచా, ఫలు లైత్వౌత్వములు, మిత్రములు గుడిగవయుల్
[2]సుడిగవయు నేత్వయుగమును, జెలు వగుచుట్టములు ద్వివిధశృంగాత్వమ్ముల్. 46

---

1 విటరాజురామభద్రుని (వా); బలరామభద్రుని (ప). 2 సుడి (ప్ర); సుళి (వా). లడలప్రాసము. అప్పకవికిసమ్మతమే (అ. 3-366).

సీ. కలశాబ్ధిగంభీర కాంచనాచలధీర కాళియోరగవైరి కైటభారి
కైలాసపతిమిత్ర కౌశికస్తుతిపాత్ర కిల్బిషాద్రిసురేంద్ర కీర్తిసాంద్ర
కీలాలరుహనాభ కృష్ణజీమూతాభ కృతవర్మతో నేగి కెలఁకు లాఁగి
కేరలి చైద్యుఁడు నూడఁ గేకయు గ్లానియాడఁ గుండినేశునిపట్టిఁ గూడ ముట్టి
తే. కూర్మి వలకేల సింగంపుఁగొదమలీలఁ, గొని శతాంగంబుపై నుంచికోర్కె మించి
ద్వారకకు వచ్చునీవైభవంబుఁ బొగడ, శక్యమే యనఁ గాకు లక్ష్యంబులయ్యె.

వర్గజయతులు. 9.

ఆ. శబ్దమూర్తములను జగతి నేకస్థాన, సంభవంబు లగుచు సంధివేళఁ
గలసవర్ణసంజ్ఞఁ దలపోసి యతులనుఁ, గూర్ప వచ్చు మఱియుఁ గొన్నికృతుల. 48
క. తమతమయనునాసికవర్ణములు విడిచి వెనుకలిపులు నాల్గును దమలోఁ
దమకు [1]నెర లేక నిలిచిన, నమరాహితదమన వర్గయతు లనఁ బరఁగున్. 49
ఆ. కంధిమధ్యగేహ ఖండితారిసమూహ, ఖంజనాభదేహ గానమోహ
గరుడపక్షివాహ ఘనవాహజస్నేహ, ఘర్గవినుత యనిన వర్గయతులు. 50
వ. తక్కిననాలుగువర్గములకు ఈలాగుననే తెలిసికొనునది. 51

బిందుయతులు. 10.

క. పనిఁ బూని నిలుచుఁ దమతమ, యనునాసికములకు బిందుయతులను వెనుకన్
గనుపట్టు నాల్గులిపులను, బెనుసున్నలు డాసి తమకుఁ బెఱుఁదఁ గడియుచోన్.
తే. జ్ఞానవేద్యాయ తప్తకాంచనవిభూష, ణాయ మేచకవర్ణకంఠప్రియాయ
నగధరాయ నమోస్తు సౌందర్యవిజిత, మనసిజాతాయ గోపడింభాయ యనఁగ. 53

తద్భవవ్యాజవిశ్రమములు. 11.

సీ. విజ్ఞానమునకు భావింప విన్నాణంబు విజ్ఞాపనమునకు విన్నపంబు
సంజ్ఞకు సన్న యజ్ఞమునకు జన్నంబు నాజ్ఞప్తి కానతి యాజ్ఞ కాన
యని యిట్లు సంస్కృతవ్యవహారమధ్యావసానంబుల ద్వితీయసరళమునకు
నడుగునఁ గలతాలుజానునాసికములు తద్భవంబున దు తత్వంబు గాంచి
తే. వెలయుటను దద్భవవ్యాజవిశ్రమమున, జరిగి నణలకు రెంటికి జ్ఞాతవర్చ
జ్ఞానిచేతోంబుజాతశోణకర యనఁగ, జ్ఞాతివిద్వేషినృపనాశనకర యనఁగ. 54

గ. శీతమునందుఁ బొవులూరి మల్లన్న:—

ఉ. శ్రీనిధి యైనశివ్వనను జిమ్మనను మఱి సూర్యదేవునిన్
శ్రీనిధిఁ బోలనార్యులను దేజమునన్ రవితుల్యు లైనయా

1 నెరి (వా).

సూనుల నల్వురం బడసె సూరిజనస్తుతసత్యభారతీ
జానులఁ బద్మగర్భవదనంబులు నాలుగుఁ బోలి వారిలోన్. 55

విశేషవళులు. 12.

తే. ప్రౌఢకవులు కొందఱు జ్ఞకారంబునకును, బ్రథమవర్గంబుతొలి యక్కరములు నాల్గు
నిడుదురు ప్రబంధముల నొక్కయెడ విశేష, వళులనుచు సోమయాజులు వారుకతన.

శాంతిపర్వమునందు:—

క. జ్ఞానము కేవలకృప నజ్ఞానికి నుపదేశవిధిఁ బ్రకాశము సేయం
గా నది సకలధరిత్రీ, దానంబునకంటె నధికతరఫలద మగున్. (4-255) 57

అనుస్వారసంబంధయతులు. 13.

ఆ. ఆదిపూర్ణయుతము లై టతవర్గాక్షరములు తుదను గలుగు వ్రాలు దక్కఁ
బొసఁగు నొకటి కొకటి భువి ననుస్వారసంబంధయతులు నాఁ బ్రబంధములను.

మనుచరిత్రమునందు:—

శా. శీలంబుం గులము న్శమంబు దమముం జెల్వంబు లేఁ బ్రాయముం
బోలం జూచి యితండు పాత్రుఁ డని యేభూపాలుఁ డీవచ్చినన్
సాలగ్రామము మున్నుగాఁ గొనఁడు మాన్యక్షేత్రము ల్పెక్కుచం
దాలం బండు నొకప్పుడుం దఱుఁగ దింటం బాడియుం బంటయున్. (1-55) 59

రావిపాటితిప్పరాజుచాటుధార:—

మ. సరిబేసై రిపు డేల భాస్కరులు భాషానాథపుత్రా వసుం
ధరనం దొక్కఁడు మంత్రి యయ్యె [1]వినుకొండ న్రామయామాత్యభా
స్కరుఁడో యా నయితే సహస్రకరశాఖ ల్లే వదే యున్న వే
తిరమై దానము సేయుచో రిపుల హేతి న్వ్రేయుచో వ్రాయుచో. 60

ఆముక్తమాల్యదయందు:—

మ. దవ[2]ఘూమంపుతమంబులోఁ దమరసద్ద్రవ్యంబు పంకేజబాం
ధవభానుప్రతతుల్ హరింపఁగుయి వెంట న్వెళ్లుశూన్యోరుకూ
పవితానంబులఁ జూడఁజూపఁ బుడమిం బాటిల్లి పై విప్ప లై
యనసుం బంచుల నాడఁగా నెగసె వాత్యాళి న్రజశ్చక్రముల్. (2-48) 61

1 వినికొండ (వా). 2 ఘూమంబుతమంబు (వా).

అనునాసికాక్షరయతులు. 14.

తే. అల ద్రుతంబునకును మధ్యమానునాసి, కమునకును జెల్లు ననునాసికయతు లనఁగ
డాపలను బూర్ణములు గల్గుటవడఢలును, దథదధలును గ్రమంబున దానవారి. 62

క. మనుసంతతిమండన భం, డనవిర్జితకార్తవీర్యనరనాయకఖం
డన పఙ్క్తిస్యందననం, దన చందనశక్రవారణలసత్కీర్తీ. 63

కిష్కింధాకాండమునందు:—

క. బలవంతుఁ డైనవాలికిఁ, దలఁకుచుఁ గిష్కింధ వెడలి త్వరతో నలుది
క్కులకుం బాతె మహీమం, డల మెల్లను జూచినాఁడ నాఁడు నరేంద్రా. (ప. 614)

రాజశేఖరచరిత్రమునందు:—

మ. కలమాన్నంబు ఘృతంబుఁ బాయసము శాకవ్రాతముల్ పిండివం
టలు బాల్తేనియ జున్ను వెన్న యిడి యప్పాలు చక్కెర ల్చక్కెరల్
ఫలము ల్పానకము ల్రసాయనము లంబ ళ్లూరుబిం డ్లూరుగా
యలు బజ్జు ల్దధిపిండఖండములు నం దావిర్భవించె న్వెసన్. (2-127) 65

పరమయోగివిలాసమునందు:—

సీ. పా. నిగమచోరకుని ఖండించినయలంతయో యబ్ధిలోగిరి మోచినట్టియలంతో. (2-104)

చిత్రభారతమునందు:—

తే. నకులసహదేవులార భండనపటిష్ఠు, లార సౌందర్యలక్ష్మీకుమారులార
పోయితిరె మీరు నేఁడు నాపొందు విడిచి, యనుచు విలపించు నలుదిక్కు లాలకించు.

హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమునందు:—

సీ. పా. పల్లవారుణజటాపటలభారముతోడ నవ్యపలాశదండంబుతోడ. (1-8) 68

త్రివిధ క్రియయతులు. 15.

తే. పున్నపుంసకతత్సమంబులకడపలఁ, దత్సమాంధ్రదేశ్యశబ్దములతుదలఁ
గదిసినమకారశృంగముల్ కావ్యములను, బొసఁగుత్రివిధక్రియయతులనంబుఫుబుభులకు.

తే. పుష్కరము సూక్ష్మమధ్యముగ నొనర్చి, ఫుల్లపంకేరుహము వక్త్రముగ నొనర్చి
బొండుమల్లెలు దరహాసముగ నొనర్చి, భోజనృపనందనకు నిక్కముగ నజుండు.

ఆదిపర్వమునందు:—

క. విట్టివిశేషకులంబునఁ, బుట్టిన సదసద్వివేకములు గలిగినఁ దాఁ
గట్టినకర్మఫలంబులు, నెట్టన భోగింపకుండ నేర్తురె మనుజుల్. (5-58) 71

మకారయతులు. 16.

క. హెచ్చరికను బుధులకు, నచ్చపుమాకొమ్ములే మహాకవులాదిన్
మెచ్చులుగ నిలిపి రచ్చట, నచ్చటను మకారయతు లటంచును గృతులన్. 72

వసంతవిలాసమునందు:—

క. అత్తఱి విటనాగరకులు, చిత్తమున వసంతకేళి చిగురొత్తంగా
ముత్తెములు గట్టి తెచ్చిరి, ముత్తైపుఝల్లరులతోడి బుట్టకొమ్ముల్. 73

శ్రీరంగమాహాత్మ్యమునందు:—

చ. పరిచరుఁ గాఁగ నేరె నిరపాయచరిత్రునిఁ బాపకానన
స్ఫురదురువీతిహోత్రుని సముజ్జ్వలమేరుసమానగాత్రునిన్
బరమపవిత్రునిన్ మునిసుపర్వపరస్తుతిపాత్రుని న్మనో
హరఫలశేముషీకబళితాంబుజమిత్రుని వాయుపుత్రునిన్. 74

హరిశ్చంద్రకథయందు:—

ద్విపద. ముందు మీ కలిఁగినభూతలాధీశు, లందు రాజ్యంబుఁ బోనాడి క్రమ్మఱను.

మవర్ణవిరామములు. 17.

సీ. మర్దితదైత్యసంయమిమనోబ్జాదిత్య మహితమేఘాభ సంరక్షితేభ
మాయాప్రవర్తిసంలబ్ధనిర్మలకీర్తి మణిహార సురవశంవదవిహార
మందరధైర్య వంశనినాదచాతుర్య మాభూప యువతీపుంపండరూప
మంజులస్వాంత కంసధరావరకృతాంత స్మరహరారాధ్య సింహనిభమధ్య
తే. యనుచుఁ జరమానునాసికంబునకు నిట్లు, గ్రాలుఁ గృతుల మవర్ణవిరామము లవ
ఱండిసున్నలు దాపల నుండెనేని, పెలుచ నంతస్థములు నూష్మములును గృష్ణ. 75

భీమనచాటుధార:—

చ. గరళపుముద్ద లోహ మవగాఢమహాశనికోట్లు సమ్మెటల్
హరునయనాగ్ని కొల్మి యురగాధిపుకోరలు పట్టుకార్లు ది
క్కరటికరంబు దాయి లయకాలుఁడు కమ్మరి వైరివీరసం
హరణ[1]గుణాభిరాముఁ డగు మైలమభీమనఖడ్గసృష్టికిన్. 77

అనంతునిఛందమునందు:—

తే. యరలవలు శషసహలును నాదిబిందు, యుతము లై మకారవిరామయుక్తిఁ దనరు
మూర్ధభాత్మజుఁ డరిదిస్సంయమి యనంగ, మదనజనకుఁడు దనుజసంహారుఁ డనఁగ. 78

1 రణాభిరాముఁడగు (వా).

ఋజుయతులు. 18.

తే. మొదలియంతస్థవర్ణంబు తుదిని బొదలు, నూష్మమును ఋజుసంజ్ఞ చే నొకటికొకటి
యతు లగు వసారకూరసంహార యనఁగ, హారముఖార్చితపాదతో యజ యనంగ.

ప్రత్యేకయతులు. 19.

తే. ఉత్తరపదాద్యలిపి లోప మొదవకుండు, తతిని బ్రత్యేకయతి నాఁగఁ దనరుచుండు
స్వరయ శార్ఙ్గంబు హరిచేతియుద్దియుఁ నాఁగ, దివ్యచాపంబు కూలిచేతిది యనంగ. 30

భిన్నయతులు. 20.

తే. గుడుసుపైఁ గ్రియనడుమ యగుడుసు వచ్చి
భిన్నయతి యగు రానిచోఁ బెఱయతి యగు
సైదను లచ్చిని హరి ధరియించె ననఁగ
రిపుల నెల్లను జోర హరించె ననఁగ. 31

విజయవిలాసమునందు:—

ఉ. చిత్రజుఁ డగ్గితూపు మొనఁ జేసినఁ జేయఁగ నిమ్ము పై ధ్వజం
బెత్తిన నెత్తనిమ్ము వచియించెదఁ గల్గినమాట గట్టిగా
నత్తరళాయతేక్షణకటాక్షవిలాసరసప్రవాహముల్
కుత్తుకబంటి తామరలకుం దలమున్కలు గంఘమీలకున్. (3-15) 32

అందే:—

ఉ. చెట్టతనంబునన్ జనకుజీవన మంతయు వెల్లి పుచ్చి తోఁ
బుట్టినయాపెయి [1]ల్విఱిచి పుట్టినబిడ్డనికిం బ్లగైన నీ
యిట్టినిశాటకృత్యమున కివ్వఁడు రోయక సమ్మతించు నీ
వెట్టిక్రదోషవేళ జనియించినవాఁడవొ గాక చంద్రమా. 33

పెఱయతి.

ఆగమము రానందులకు శ్రీరంగమాహాత్మ్యమునందు:—

ఉ. గందపుఁగొండనెత్తములఁ గందువమేలిమితీవయిండ్లలోఁ
గ్రొందలిరాకుపాన్పున సుఖించి నితాంతరతిశ్రమంబునుం
జెందిన[2]చెంచుగుబ్బెతలచెక్కులఁ జెమ్మటవాదివాసనల్
విందులు సేయుచు న్మలఁగు వేడుకఁ గోమలగంధవాహముల్. 34

1 చెఱచి (హా). 2 చంచు (ప).

ఏకతరయతులు. 21.

తే. మహిని రేఫాక్షరంబును ఱఱికతాంగ
నామక ఱకారమును సవర్ణంబు లయ్యుఁ
గావ్యములయందు నొకటి కొక్కటి గలయక
దమకుఁ దా మఱియె యగు నేకతరయతు లన. 85

ఆ. రార బాలకృష్ణ రచ్చలగమిఁ గూడి, ఱాఁగ యనుచు నిన్ను ఱవ్వఁబెట్టు
వాండ్రయిండ్ల కేఁగి వా దేల దెచ్చెద, వనిన నేకతరము లై పొసంగు. 86

అభేదవిరతులు. 22.

తే. వేదముఖమున వబయో రభేద యనుట, వలన వబ లొక్కటొక్కటి నిలుపు విరతి
కవని కేడలకు లళలకు నట్లు కలిమిఁ, జేసి తమలోన నివియును జెల్లుచుండు. 87

ఆ. వసుమతీకళత్ర బకవైత్ర గానక, లాలసత్కలాప[1]డ్లంభ గోప
లలితదేహ పింగళపురదక్షిణగేహ, యన నభేదవిరతు లత్రమేయ. 88

ఆదిపర్వమునందు:—

చ. నుతజలపూరితంబు లగునూతులు నూటికంటె సూనృత
వ్రత యొకబావి మేలు మఱి బావులు నూటికంటె నొక్కస
త్క్రతు వది మేలు తత్క్రతుశతంబునకంటె సుతుండు మేలు త
త్సుతశతకంబుకంటె నొకసూనృతవాక్యము మేలు చూడఁగన్. (4–94) 89

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

చ. ప్రతిబలదర్పభంజనుఁడు పార్థుఁడు దారుణబాణవర్షము
న్నతి నతిధీరుఁ డై కురిసినం బరముండు మహాంబువృష్టి ప
ర్వతము [2]గ్రసించునట్లు తనబాహుల వాని గ్రహించి పోర న
క్షతతనుఁ డయ్యె వాని నతిగర్వితుఁ బార్థుఁడు చూచి యాత్మలోన్. (1–811) 90

భీమనచాటుధార:—

చ. *బిసరుహగర్భ[3]వ్రాఁతయును విష్ణునిచక్రము వజ్రివజ్రముల్
దెసలను రాముబాణము యుధిష్ఠిరుకోపముఁ గాలుదండముల్

---

1 డంబ (పు. ము). 2 గ్రహించు (పు. ము.) 3 శాపమును (వా); పాశమును (ప).

* పాఠాంతరము.

చ. బిసరుహగర్భవ్రాఁతయును విష్ణునిచక్రము వజ్రివజ్రముల్
దశరథసూనుబాణమును ధర్మజుకోపము నానిశాపముల్

మసకపుసామకొాటును గుమారునిశక్తియు మానిరోషమున్
బసవనికాతుశూలమును బండితవాక్యము రిత్త వోవునే. 91

చమత్కారమంజరియందు:—

ఉ. బంగరుదుప్పటంబు వలెవాటుగ నొప్ప హసన్ముఖాబ్జుఁడై
రింగున నారిఁ గోల నమరించి కటాలునఁ ద్రుంచె సాధను
శ్చంగుఁడు గోపయావతభుజంగుఁడు మోచితసంగుఁడుం గృపా
పాంగుఁడు దృప్తదర్పబలభంజనయంత్రము మత్స్యయంత్రమున్. 92

తే. పెద్దళాకును దనకు నభేద మగుట, లళలకు నభేద మట్లన కలుగుకతన
క్షితిని మూఁడవసరళంబు యతులఁ బ్రాస, ములను లఘ్వలఘులకారములకు నిలుచు.

అనంతుని ఛందమునందు డళలకు:—

క. కాకుస్వరయతి యగు నిది, డే కదలక జలధిఁ బవ్వళించె ననఁగఁ బ్ర
శ్నాకలితదీర్ఘమున నిది, డే కవ్వడిరథముఁ గడిపె నిమ్మళ ననఁగన్. (1-95) 94

లళలకు నాదిపర్వమునందు:—

చ. అలసత నోరఁగాఁ దరుణి యమ్మునిపుంగవుమ్రోల నున్నయా
మిళితసుగంధబంధురసమీరవశంబునఁ దూలి వాలుపై
వలు వెడల న్పయల్పడియె వల్దకుచంబులుఁ గక్షయుగ్మమున్
అలితకృశోదరంబుఁ దరళత్రివళీయుతరోమరాజియున్. (4-42) 95

నిర్వచనోత్తరరామాయణమునందు:—

శా. చేసేతం బృథివీశు లందఱనఁ గాశీపుణ్యతోయంబునన్
జేసె న్మజ్జనముం గుటుంబున హరించెన్ బల్లవోర్వీశును
ల్లాసం బై తగ ఫాలలోచనమూలీలం గట్టెఁ గావేరి వే
లాసాధ్యాఖిలదిఙ్ముఖుండు కలికాలత్రావిభుం డల్పుఁడే. (1-26) 96

పారిజాతాపహరణమునందు:—

మ. అలినీలాలక నీవు నీపతి రహస్యక్రీడ వర్తించువే
ళ లతాంతాయుధుసంగరంబునకు నుల్లాసంబు గల్పించును
జ్జ్వలదీపాంకుర మైరతిశ్ర మతనూసంజాతధారాళఘ
ర్మలవంబుల్ దొలఁగింపఁగా సురటి యై రంజిల్లు నిచ్చారతిన్. (1-60) 97

మసకపుసామకొాటును గుమారునిశక్తియుఁ గాలదండమున్
బశుపతికంటిమంటయును బండితవాక్యము రిత్త వోవునే.

అభేదవర్గయతులు. 23.

క. తన కరలేని[1]బకారం,బునకు స్వవర్గజము లైన మొదలిలిపులరెం
టను లైలిఫి నొకటను వా, యనుప్రాయి యభేదవర్గయతి వాసెనయుక్. 98

ఆదిపర్వమునందు:—

ఉ. ప్రల్లదుఁ డైనయొక్కకులపాంసనుచేసినదానఁ దత్కులం
బెల్లను దూషితం బగుట యేమి యపూర్వము కావున న్మహీ
వల్లభ తక్షకాధము నెపంబున సర్పము లెల్ల నగ్నిలోఁ
ద్రెళ్లఁగ సర్పయాగ మతిధీయుత సేయుము విప్రసమ్మతిన్. (1-126) 99

అందే:—

క. ఉరగకళేబర మంసాం,తరమునఁ బడి వ్రేలుచునికిఁ దలఁపక యచల
స్థిరుఁ డై పరమధ్యానో, పరతేంద్రియవృత్తి నున్నవాని శమీకున్.(2-172) 100

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

క. కోరి యనేకయుగంబు ల,పారతపోయుక్తు లైనవారికిఁ బడయన్
దూరము నీసభ [2]మునిమీ, కారుణ్యమునంతకంటెఁ గడుద వ్వెందున్. (1-371) 101

ఫకారమునకు సాంబోపాఖ్యానమునందు:—

క. మురసంహారునాటోప, స్ఫురణమ్మునకున్ సదాశివుం డైన రణ
స్థిర నిలువఁ గలఁడె బాణా,సురునకుఁ దోడుపడ వచ్చి సొలయుట వినరే. 102

ఆదిపర్వమునందు:—

మత్తకోకిల. ధీరు లీధృతరాష్ట్రపాండు లతిప్రశస్తగుణు ల్పవిని
ర్జోరుకీర్తులు నాకు నిద్దఱు నొక్కరూప తలంపఁగా
వీరు వా రనునట్టిబుద్ధివిభేద మెన్నఁడు లేదు గాం
ధారిపుత్రశతంబునందుఁ బృథాతనూజులయందునన్. (8-29) 103

ఊష్మవిశ్రాంతులు. 24.

తే. అంత్యవర్ణంబుఁ బాసి యూష్మాక్షరంబు,లూష్మవిశ్రాంతు లనఁ జెల్లు నొకటి కొకటి
శతమఖోపలభూషానుషంగ యనఁగ, షడ్జయుతవేణునాదప్రసంగ యనఁగ.104

సరసవలులు. 25.

క. హాయ లత్వమునకు శషసలు, నయవర్తన చఛజఝులకు నలి మధ్యమవ
ర్గయుతానునాసికము నిశ్చయముగ ద్రుతమునకుఁ జెల్లు సరసవళులనన్. 105

1 భకారం. (పూ. ము 1902). 2 మేదిని (పూ. ము).

తే. హరిహయాదిసురాధ్యక్ష అంబుజాక్ష, యతిజనమనోంబుజవిహార అఘవిదూర
నరకదైత్యవిరోధి ఘృణాపయోధి, యనఁగ సరసాఖ్యవత్యుదాహరణము లగు. 106
తే. శకటదానవసంహారి చక్రధారి, షట్పదశ్యామమూర్తి స్వేచ్ఛాప్రవర్తి
స్వర్ణపటపరిధాయి భుజంగశాయి, కరుణ ననుఁ బ్రోవు మన నయ్యె సరసవళులు.

సంయుక్తవిశ్రామములు. 26.

ఆ. ఒకటి రెండు జడ్డ లుండెడువర్ణంబు, విశ్రమస్థలమున వెలసెనేని
యవల దాని కెద్ది యైన సంయుక్తవి, శ్రామసంజ్ఞ చేఁ బొసంగుచుండు. 108
తే. క్ష్మాధరం బాతపత్త్రంబుగా ధరించె, క్ష్మాకుమారుని బోరను సంహరించె
క్ష్మారుహంబునకై నిలింపపతి నొంచెఁ, జక్రి యనిన సంయుక్తవిశ్రామములగు. 109

యతినియతి.

క. ఏకపదంబున విరతు ల,నేకంబులు గలిగి యుండునేని పదాదిం
జేకొన్నలిపియె యన్నిటఁ, బ్రాకటముగ నిలుచు సీసపదములఁ దక్కన్. 110
ఆ. ఒక్కపదములోనఁ బెక్కువిశ్రమములు, జరుగుచోట మొదల జడ్డ లున్న
వడుగు వెడలుదనుక నం దొక్కటియెకాని, యుండ దొకటనదియు నొకటనిదియు.

జయభద్రరగడ:—

క్ష్మాపుత్త్రి కాలోల కమనీయగుణజాల, ఘననీల యని చెప్పఁగా బహువిరతు లొప్పు
క్ష్మాపాలకలలామ కంధిగర్వవిరామ, సంగ్రామభీమ యన మహిని రెంటికిఁ దప్పు.

తే. ఒంటియడుగున బహుయతు లుండునపుడు, నడుమ నొకదాన జమిలివర్ణంబు గదియ
నందుఁ జరణాదికి సవర్ణ మయ్యె నెద్ది, దానికయ నిల్చు విరతి యందరను గృతుల.

విజయమంగళరగడ:—

వైరిమదతమఃపతంగ స్వజనపోషితాంతరంగ
ప్రణవధూభుజంగ యనఁగ వలయుఁ బెక్కు వడుల యెడల
దారితక్షమాకుమార ద్వారకాపురీవిహార
వ్యాసనన్నుతప్రచార యనఁగఁ దప్పకడకు వెడల. 114

అంత్యోష్మసంధివడులు. 27.

పాణినీయసూత్రము.—

సూ. ఝయో హో౽న్యతరస్యామ్.

వృ. ఝయః పరస్య హస్య పూర్వసవర్ణో వా స్యాత్. వాక్ హరిః, ఘోషవత్త్వాది
గుణవతో హస్య వర్గచతుర్థః పూర్వ సవర్ణ స్స్యాత్. వాగ్ఘరిః.

సీ. శారదకామధుగ్ఘరవాహారవికుంద హైరణ్యగర్భవాగ్ఘరిసబృంద
డిండీరభోగిరాడ్ఢిమశైలకైలాసహారిధవళాంబురుడ్ఢరినివాస
దైవాశ్వసురసరిద్ధీరముక్తాకాశహారిచంద నైణభృద్ధాత్రిదినిశ
పారదప్రాక్కకుబ్భస్తికంబుక్షీరహాలధరశారదాబ్భ్రయపటీర
తే. పాండుసత్కీర్తి యెని యిట్లు వర్గహల్లు, పొల్లులకుఁ దైవాకారంబు పొందునపుడు
శంధిబంధన యంతోష్మసంధివిరమ, ణాఖ్యచే దాని కయ్యేది రైనఁ జెల్లు. 115

వికల్పవిరమణములు. 28.

పాణినీయసూత్రము:—

సూ. యరో నునాసికే నునాసికో వా.

వృ. యరః పదాన్తస్యానునాసికే పరే అనునాసికో వా స్యాత్. ఏతన్మరారిః, ఏతద్మురారిః, మయుటి నిత్యమ్ వాచ్యమ్, చిన్మయః.

తే. వ్యాకరణసూత్రముల సంధు లతుకునపుడు, రెండువిధముల రూపంబు లుండెనేని
వసుధ నయ్యక్కరముల కవ్వల వికల్ప, సంధి విరమణ మన రెండు సాగుచుండు.
తే. నందసుకుమార గూఢపాన్మదవిహార, దళితశిశుపాల గోత్రభిన్మణివిసల
నాగపర్యంకశాయి సన్మార్గయాయి, ధాతృనుతనామ యోగిహృన్మధ్యధామ. 117

[1]ఆదిపురాణమునందు:—

ఉ. ఒకనాఁ డిందుధరుండుఁ బార్వతియు లీలోద్యానకేళీసరి
న్నికటానేకవనప్రదేశముల దైతేయేంద్రకన్యాప్సరో
నికురుంబంబులు, పారిజాతకుసుమానీకంబు పైఁ జల్లద
ర్పకబాణంబుల కల్ల నెల్ల యగుసౌభాగ్యంబు శోభిల్లఁగాన్. 118

మనుచరిత్రమునందు:—

మ. అకలంకాపథసత్త్వముం దెలియ మాయాద్వారకావంతికా
శికురుక్షేత్రగయాప్రయాగముల నే సేవింప కుద్దండగం
డకవేదండవరాహవాహరిపుఖడ్గవ్యాఘ్రి మిమ్మంచుకొం
డకు రాఁ జెల్లునె బుద్ధిజాడ్యజనితోన్మాదు లగదా శ్రోత్రియుల్. (2-16) 119

తే. హాలధరానుజ మయటి నిత్య మ్మటంచుఁ, బలుకువాక్యంబుచే మయపదము గూడు
నప్పు డనునాసికంబె నిత్యమయి నిల్చు, నలినలోచను మేను చిన్మయ మనంగ. 120

ఇవి వ్యంజనాక్షరవిరతిభేదంబులు.

---

1 ఆదిత్యపురాణము (ప) ఇది సోమునియుత్తరహరివంశములో నున్నది. ఇందు ధరోపాఖ్యానమందు జెందటిపద్యము.

ఇఁక నుభయవళు లెట్టివనిన వివరించెద.

సీ. సర్వేశ యుష్మదస్మచ్ఛబ్దయతులును, బరరూపవిరతులు, బ్రాదియతులు
వెండి నిత్యసమాసవిశ్రాంతిదేశ్యనిత్యసమాసనిత్యాభిధానములును
రాగమసంధివిభాగ,నామాఖండ,పంచమీవికృతివిభక్తియతులు,
కాకుస్వర,ప్లుతాక్షరయుగవిశ్రామములు, నన నుభయాఖ్య వెలయువళులు
తే. క్రమత శబ్దానుశాసనప్రభృతిపూర్వ, కవిజనంబులకృతుల లక్ష్యములకలిమిఁ
బదియు రెండువిధంబు లై పరఁగుచుండుఁ,దద్విధంబులు దెలియంగఁ దగుముకుంద.

యుష్మదస్మచ్ఛబ్దయతులు.

క. క్షితి నస్మద్యుష్మత్పద, యతు లనఁ గావ్యముల యుష్మదస్మచ్ఛబ్ద
ద్వితయమునకుఁ బైఁ బ్రాణము, లతికిన నుభయంబుఁ జెల్లు నభయవిహారా. 122

సాంబోపాఖ్యానమునందు.—

క. చతురాననందన ది, వ్యతపోధనవర్య యుష్మదాగమనమునన్
గృతకృత్యుఁడ నైతిని నే, నతిపావన మయ్యె నస్మదన్వయ మెల్లన్. 123

అథర్వణాచార్యులవిరాటపర్వమునందు:—

ఆ. ధర్మతనయ యుష్మదాజ్ఞానిగళవిని,బద్ధ మగుచుఁ జిక్కువడియెఁ గాక
విజయమత్తగజము విడివడ్డచో నడ్డ, పాటు గలదె విష్టపత్రయమున. 124

ఆదిపర్వమునందు:—

క. ప్రస్తుతఫణిసత్త్రభయ, త్రస్తాత్ముల మైనయస్మదాదుల కెల్లన్
స్వస్తి యని పలుక నవసర, మస్తీకున కయ్యె నిప్పు డంబుజనేత్రా. (2-219) 125

2. పరరూపవిరతులు.

వ్యాకరణసూత్రము.—

సూ. అచోఽన్త్యాది టి.

వృ. అన్త్యాచ్ ప్రభృతిశబ్ద ష్టిసంజ్ఞ స్స్యాత్. శకంధ్వాదిషు (టేః) పరరూపం వాచ్యమ్. (వా)

శ్లో. శకంధు రథ కర్కంధూః కుద్దాలోఽలక్తపర్కటీ,
లాంగలీషా హలీషా చ మనీషా చ పతంజలిః.
కుర్కిలోష్ణీషమంజీరమస్తిష్కకులటాదయః,
తథా వృకంధుసీమన్తా శకంధ్వాదిగణే స్మృతాః.

విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. స్వాంతము బాహుగర్వఘనసంతమసాంధముగాఁగ శంక యా
వంతయు లేక కీచకుఁ డహంకృతి ముంగలినాగమంటపా
భ్యంతరసీమఁ జొచ్చి దరియం జని యారసి సెజ్జఁ గాంచి య
త్యంతముదావహం బగుడు నంద రయంబునఁ గేలు సోఁపఁగాన్. (2-331) 166

ఏకాంతశబ్దమునకుఁ బారిజాతాపహరణమునందు:—

ఉ. అంతట నొక్కనాఁడు ధవళాంబుజనేత్రుఁడు వచ్చి రుక్మిణీ
కాంతగృహంబులోన శశికాంతశిలామయవేదిమీఁద నే
కాంతమునందుఁ గొందఱు మృగాయతనేత్రలు గొల్వ జూద ము
త్యంతవినోదకేళి మెయి నాడుచు నుండఁగ నచ్చుతంబుగాన్. (1-43) 167

ఆదిపర్వమునందు:—

సీ.గీ. కామసుఖసంగములకు నేకాంతగృహము,పాలిచిపాలిచియు ధర్మార్థములకునిదియ
యాస్పదంబన వర్గత్రయానురమ్యు,లైనజనుల కెంతయునొప్పు నప్పురంబు.(8-74)

వ. సిద్ధాంత రాద్ధాంత లతాంత ప్రాంత నిశాంతాదిశబ్దములు కన్నిటికిని ఇటువలెనే
రెండును నడచును. 169

వ. నారాయణశబ్దమునకు, నారాః ఆపః అయనం స్థాన మస్య నారాయణః. 'విష్ణు
ర్నారాయణః కృష్ణ' ఇత్యమరః.

ఆదిపర్వమునందు:—

ఉ. పాయక పాకశాసనికి భారతఘోరరణంబునందు నా
రాయణునట్లు దాను ను ధర్మామరవంశవిభూషణుండు నా
రాయణభట్టు వాఙ్మయధురంధరుఁ డీకృతి కిష్టుఁడు న్సహా
ధ్యాయుఁడు నైనవాఁ డభిమతంబుగఁ దోడయి నిర్వహింపఁగాన్. (1-25) 170

వాతాయనశబ్దమునకుఁ జారుధేష్ణచరిత్రమునందు:—

గీ. అచ్చరలు నందనంబునఁ దెచ్చుకొనుసు, రాగసుమములు హర్మ్యవాతాయనముల
చెంతఁ గాలూఁది తత్పురస్త్రీలకొసఁగి, వేఁడికొనిపోవుదురు కప్రవీడియములు. 171

విరాటపర్వమునందు:—

సీ.పా. తరుణులుఁ బతులువాతాయనమ్ముల నల్లనులయవేఁబోకలమలయపవను.(2-238)

ఉపాయనశబ్దమునకు సుదక్షిణాపరిణయమునందు:—

చ. వలఁ బడి యున్న జక్కనకనం బురణింపుచు సన్నపైటలో
పల బిగియుబ్బదోయి కనుపంపువు నేయఁగ మొన్నఁడేతు లా

దలను ఘటించి (మ్రొ)క్కుడి పదంపడి మెల్లన డాయఁ బోయి తొ
య్యాలి విరిబంతి దోయిట నుపాయన మాయన కిచ్చి యిట్లనున్. 173

అష్టమహిషీకల్యాణమునందు:—

ద్వి. ఇంతులమేల్బంతియిడినసేవంతి, బంతి చేదోయి నుపాయన మిచ్చి. 174

రసాయనశబ్దమునకు ననంతునిఛందమునందు:—

ఆ. నాస్తి యనక మహి ననంతసంపదలు నారాయణుం డొసంగు రమ్య మగుర
సాయనంబు బాధుల క్రతఁ డన నిత్యసౌఖ్యసహితులు రెంటి నంటియుండు. (1–21)

జైమినిభారతమునందు:—

సీ. గీ. మట్టిమాత్రంబె పిల్లలమట్టిపేరు, పేరువలెఁగాదు శారదాపీఠకంబు
వారిలోపలఁ బినవీరువాక్యసరణి, సరసులకు నెల్లఁ గర్ణరసాయనంబు. (1–22)176

రామాయణశబ్దమునకు రాఘవపాండవీయమునందు:—

ఉ. ఏయెడ నర్థగౌరవసమృద్ధియు శబ్దవిశుద్ధియుం [1]దిరం
బై యనవద్యతం బరఁగ నర్థి ద్విసంస్థితి భారతంబు రా
మాయణముం రచించినమహాత్ముల నాత్మఁ దలంచెద న్జగ
ద్గేయుల నన్నపార్యునిని [2]దిక్కన నెఱ్ఱన భాస్కరాఖ్యునిన్. (1–4)[3] 177

జైమినిభారతమునందు:—

తే. మౌనిజల్పిత మైనరామాయణంబు, స్వరలయగ్రామమూర్ఛనాసరణు లెఱిఁగి
గానశక్తుల మెఱసి సాక్షాత్కరింపఁ, బాడి రాలాపములఁ ద్రిస్థాయములు ముట్ట. (6–96)

వ. పరాయణ, పలాయన, బాదరాయణ, సాంఖ్యాయన, శాకటాయన, కాత్యాయన, వాత్స్యాయన, బోధాయన, దక్షిణోత్తరాయణాదిశబ్దములకును ఇటువలెనే రెండును గలవు. 179

మార్తాండశబ్దమునకు శృంగారషష్ఠమునందు:—

సీ. గీ. వలవని భయంబు వా రెంతవార లైన, నట్టివారలు మన కగ్గ మైనవారు
వారు నిరయంబునకుఁ గాఁపు వచ్చువార, లనుచు బుద్ధిగఁ జెప్పె మార్తాండసుతుఁడు.

ద్రోణపర్వమునందు:—

మ. ధరణీచక్రము దిర్దిరం దిరిగె మార్తాండుండు కుంఠీభవ
త్కిరణుం డయ్యె దిశావితానము వడంకె [1]న్మిన్నదర్చె న్మహీ

---

1 దృఢంబై (ప). 2 దిక్కనసుధీమణి నెఱ్ఱనసత్కవిన్ (అచ్చుప్రతి). 3 మిన్నె దిర్చెన్ (వా); మిన్ను మ్రోసెన్ (ప).

ధరసంతానము లోన గ్రక్కదలె [1]నుద్భ్రాంతంబులై యంబుధుల్
పొరలె న్గట్టులమీఁద బెట్టుపిడుగుల్ [2]మ్రోసె న్నితాంతధ్వనిన్. (5-377) 181

వ. బ్రహ్మాండాదిశబ్దములకును ఇటువలెనే అచ్చును హల్లును జెప్పఁదగును. 182

ఉపసర్గసంధికిఁ జంద్రికాపరిణయమునందు:—

ఉ. అంతట రుక్మబాహువసుధాధిపనందన యొక్కనాఁడు శు
ద్ధాంతగృహంబు వెల్వడి విహారరతిం జనుదెంచె నెచ్చెలుల్
చెంతలఁ గొల్వ గుంజదళిశింజితరంజితకుంజమంజుల
ప్రాంతగళత్ఫలాసవరతాంగజఘోటికిఁ బుష్పవాటికిన్. 183

కవిజనాశ్రయమునందు:—

ఉ. మానుగ విశ్రమాక్షరసమంచితమై స్వర మాదినం దదీ
యానుగుణాక్షరంబ కొని యైనను జెప్పఁగ నొప్పు నిక్రియన్
భానుసహస్రభాసి వృషభాధిపుఁ డన్నటు లర్థయుక్తమై
పూనినచో నఖండవడి పోల్పగు నాదికవిప్రణీతమై. (సం.66) 184

వ. ద్వారశబ్దమునకు, ద్వే అరే పార్శ్వే యస్య తత్ ద్వారమ్. 'పృషోదరాదీని యథోపదిష్ట' మితిసూత్రేణ ద్విశబ్దాంశస్య ఇకారలోపః అకారాదేశః.

ఉ. వారక వారకామినులవత్తలచారుకుచోపగూహముల్
గోరక కోరకోల్లసితకుంజములం జిగురాకుపానుపుల్
చేరక చేరకేరళకళింగకులింగనరేంద్రమందిర
ద్వారవిహారులై సిరుల నందక నందకపాణిఁ గొల్వరో. 185

హల్లులకు నిర్వచనోత్తరరామాయణమునందు.—

ఉ. వారలు వారిఘోషపరివారముతోన విమాన మెక్కి రాఁ
గా రఘునందనుం డరిగి కాంచనతోరణచిత్రమైన త
ద్వారనికాయమైననిజపట్టణ ముత్సుకవృత్తిఁ జొచ్చె నిం
డారుమనంబున న్భరతునాకృతి బాలికవృత్తిఁ గ్రాలఁగన్. (1-84) 186.

కృదన్త ప్రత్యయాంతములు.

వ. కుమారవ దాచరితా శక్తిః కుమారాయితశక్తిః కుమారాయితయా శక్త్యా శాలత ఇతి కుమారాయితశక్తిశాలీ. కుమారసమానపరాక్రమద్యోతవా నిత్యర్థః.

---

1 నుత్క్రాంతంబులై (ముద్దరాజు రామన్న కవిసంజీవని). 2 మ్రోసె పెన్నమో ఘోగ్రతన్; మఱికొన్ని పాఠభేదములు

ఆదిపర్వమునందు.—

ఉ. అయము గర్వము న్విడిచి యన్యపతు ల్పని సేయ నిట్లు గాం
గేయభుజాశ్రయంబున నికృత్తవిరోధిసమాజుఁ డై కుమా
రాయితశక్తిశాలి ధృతరాష్ట్రుఁడు రాజ్యము సేయుచుండె న
త్యాయతకీర్తితోఁ దనకు హస్తిపురంబది రాజధానిగాన్. (5-6) 187

వ. భద్రవ దాచరితా మూర్తి ర్యస్య తత్ భద్రాయితమూర్తిః శోభనమూర్తిమ దితి యావత్, అయ మపి క్యజ్ ప్రత్యయాన్తః.

విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. శ్రీ యన గౌరి నాఁ బరఁగు చెల్వకుఁ జిత్తము పల్లవింప భ
ద్రాయితమూర్తి యై హరిహరంబగురూపము దాల్చి "విష్ణురూ
పాయ నమ శ్శివాయ" యని పల్కెడుభక్తజనంబు వైదిక
ధ్యాయిత నిష్ఠఁ బొల్చుపరతత్త్వముఁ గొల్చెద నిష్టసిద్ధికిన్. (1-1) 188

వ. ఈరెండుపద్యములయందును నన్నయ తిక్కనగార్లు కుమారభద్రశబ్దములు క్యజ్ ప్రత్యయాంతములు చేసి సంయుక్తవిశ్రామంబులుగాను బ్రయోగించిరి. అది గనుక కొందఱు రెండుశబ్దములమీఁదను, అకారము లున్నవి నిత్యసమాసవిశ్రాంతు లని భ్రమయుదురు. శబ్దసూత్రమువలన వానికే దీర్ఘములు వచ్చినవి గాని అందులో పల అత్తులు లేవు. 189

౯. దేశ్యనిత్యసమాసవిశ్రాంతులు.

తే. శబ్దశాసనముఖకవీశ్వరకృతప్రబంధములలక్ష్యములఁ గనుపట్టుకతన
దేశ్యనిత్యసమాససంధికిఁ బొసంగు, వడి స్వరంబైన వ్యంజనవర్ణ మైన. 190

క. రూపఱఁ బెంపఱఁ బెల్లఱ, యేపఱచుట గ్రిక్కిఱియుట నిలఁ గ్రచ్చఱయుం
జూపటి యుక్కటి మొదలుగ, క్ష్మాపతి యివి దేశ్యనిత్యసమసనపదముల్. 191

వ. కొందఱు వీనిపేరే దేశ్యాఖండములును అందురు. 192

అనంతునిఛందమునందు:—(పేజీ. 81)

తే. అఱ యనంగను బోవుట కర్థ మైన, సంధి నిత్యసమాసోక్తి జరుగు రెంట
నసురవీరుల నెల్ల నుక్కఱ వధించె, భానుకులుఁడు రావణుని నేపఱచె ననఁగ.

ఆరణ్యపర్వమునందు:— (౬-౩45)

క. ఎఱకలు గలకుల శైలము, [1]తెఱఁగున మై రయము మెఱయ దివికి నెగసి బి·

ట్టుఱుము జలధరముక్రియ నుక్కఱం దద్వన మెల్ల నద్రువ నార్చుచుఁ గడిమిన్.

యుద్ధకాండమునందు:—

చ. ఎఱిఁగియెఱింగి యున్నతఁడె యొగ్గొనరించినదానికై కదా
చెఱఁ గొని వచ్చితిం బిదప సీత వృథాకథ లింక నేల పెం
పఱ బ్రతు కింత తీయనె ఖరాదులచావున కేమి చింత నీ
మఱఁదలిబన్న మేపగిది మానిని యీగుదు సంధిఁ జేసినన్. (784) 195

వశిష్ఠరామాయణమునందు:—

ఉత్సాహ. మఱియుఁ బెక్కుయోనులందు మహితచిత్రగతులఁ బెం
పఱ జనించి దుఃఖభాజి యై చరించి వెండియున్
వఱలువిత్రవరునియింట వాసుదేవుఁ డనఁగఁ దా
నెఱుక గలిగి పుట్టె వేల్పుటేటితీరభూములన్. 196

విరాటపర్వమునందు:—

చ. చిఱునగ వొప్ప గాండివము చెచ్చెర సజ్యముఁ జేసి సేన లు
క్కఱ రభసంబుమై నడరఁ గవ్వడి ద్రోణియు నీడువోక య
త్తఱిఁ దఱుమంగ నస్త్రములు దండడి దార్కొని మండుచుండెఁ జి
చ్చఱపిడుగు ల్వడిం దొరఁగుచాడ్పున నంబరవీథి నుగ్రమై. (5-148) 197

లక్షణసారసంగ్రహమునందు:—

తే. అచ్చుహల్లను దేశీయమనియెడి వడి, యెన్న నొక్కొక్కచోట గ్రిక్కిఱియెఁ గృతుల
సరసలక్షణకవులు గ్రచ్చరనొనర్ప, భంజితాసురసముదాయ యాంజనేయ. 198

నిర్వచనోత్తరరామాయణమునందు:—

చ. ఎఱుఁగవు గాక భోగముల కెల్లను నెచ్చెలి జవ్వనంబు ని
త్తఱి నుడి వోవకుండ నుచితంబుగ జక్కవదోయిఁ బోని క్రి
క్కిఱిసినచిన్నిచన్నుఁగవ యిం పెసలారఁగ నాదుచిత్తము
న్వఱలుసరోవరంబున నవారణకేళి యొనర్పు కోమలీ. (5-14) 199

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

చ. ఎఱిఁగితి నిన్ను నేను విబుధేంద్రుఁడ వీవు జగత్త్రయంబు గ్ర
చ్చఱ భవదీయరక్షణమునందు వెలుంగుచునుండు నట్టిని
న్నుఱువుగ నేను వేఁడుకొన నుత్తుఁడఁ గాక మొఱంగి నన్ను న
క్కఱపడి నీవు వేఁడు టిది కర్జమె నిర్జితదైత్య చెప్పుమా. (7-367) 200

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

చ. తఱి యగునంతకు న్రిపునదగ్రత సై చుట నీతి నీవు నా
కఱపినయట్లు సేయుము తగం జని యాతనిఁ గాంచి [1]నన్ను నె
త్తెఱఁగున నైనఁ బొందఁగ మదిం గలదేనియు నింత యేల క్రొ
చ్చెఱ మునివర్గవాహనుఁడవై చనుదెమ్మను మంతఁ దీఱెడున్. (1-176) 201

ఉ. నన్నయముఖ్యసత్కవిజనంబుల కావ్యములందు లేఖకుల్
గొన్నియుఁ బాఠకాధములు గొన్నియుఁ బోకడఁ బెట్టి తక్కువై
యున్నెడఁ గాంచి జానపదు లోడక దిద్దినతప్పుత్రోవ లె
ల్లన్నిజ మంచుఁ గైకొనిన లక్షణవేత్తలు సమ్మతింతురే. 202

వ. అది యెట్లనిన సులక్షణసారంబునందు లింగముగుంటతిమ్మన వ్రాసినయప్రశస్తంబు లగులక్ష్యంబులకు నాశ్చర్యంబు నొంది బహుపుస్తకంబులు నిరీక్షించి వానినెల్లను బ్రక్షిప్తంబులుగా నెఱింగినవాఁడనై లక్షణవంతంబు లగుపురాతనకవిప్రోక్తంబులు వివరించెద. 203

ఆదిపర్వమునందు:—

క. నావచనమున నపత్యము, గావించును నీకు గొంతి కడు నెయ్యమునన్
నీవగచినయాయర్థము, నూవె మనంబునఁ దలంతు సుందరి యెపుడున్. (5-135)

ఉద్యోగపర్వమునందు.—

క. తమతండ్రిభంగి నీకును, సముచితముగ భక్తిఁ జేసి సజ్జనసుతమా
ర్గమునను జరియింపంగా, న్నమలమతీ కన్నకొడుకుల ట్లరయఁ జనున్. (2-74) 205

ఆనుశాసనికపర్వమునందు.—

క. అతిథి నినుఁ గోరవేనియు, నతిఁ గింకిరిపడక యోలమాస పడక నీ
వతనికిఁ బ్రియంబు సలుపుము, సతికిం బతిపనుపు సేయఁ జను నెల్లవియున్. (1-68)

రామాయణమునందు:—

ఉ. అన్నవు తండ్రియట్ల విను మంతియ కాదటమీఁద రాజ వే
మన్నఁ గొఱంత లేదు మణిహారము లాదిగఁ బెక్కుకానుక
ల్మున్నుగ సీత నిచ్చి జనలోకపతిం గని మమ్ముఁ బ్రోవు మీ
సన్నపుకార్యము ల్వలదు సంధియ మే లటు గాక తక్కినన్. (యు. 142) 207

1 నిన్ను (వా. ప).

మఱియు, దానియందే:—

ఉ. ఓకపివీరులార సుగుణోదధి నీరఘురాము సర్వలో
కైకశరణ్యునిం గొలువ నిప్పుడు వచ్చితి నొండు గాదు నా
రాక మహాపరాధి యగురావణుతమ్ముఁడ నే విభీషణా
ఖ్యాకుఁడ వీరు నాసచివు లర్కకులాగ్రణితోడఁ జెప్పరే. (యు.165) 208

దేవకీనందనశతకమునందు:—

మ. చతురంభోధిపరీతభూవలయరాజన్యాలికోటీరరం
జితమాణిక్యవిరాజితచ్చరణరాజీవుండు ధర్మాత్మజుం
డతికార్పణ్యముతోడ మత్స్యపతిఁ దా నాసింపఁడే [1]నీదుశా
శ్వతకారుణ్యము గల్గనంతకును గృష్ణా దేవకీనందనా. 209

ఆరణ్యపర్వమునందు.—

చ. ఉరమున రెండు గన్నులు పృథూదరదేశమునందు నోరు ప్ర
స్ఫురితభుజద్వయంబును సముజ్జ్వలదున్నతభావమం గరం
బరుదుగ నుగ్రమైనవికృతాకృతితోడ నశేషసత్త్వసం
హారుఁ డగుచున్నవాని దివిజారిఁ గబంధుని గాంచి రచ్చటన్. (6-357) 210

ఉద్యోగపర్వమునందు.—

చ. అని మది నిశ్చయించి తగ నందఱఁ బిల్వఁగఁ బంచి వారితో
ననిచినమాటలాడి వినయంబునఁ బ్రార్థన చేసి మీరు మా
కొనరినసైన్యము ల్పదునొకొండటికిఁ బ్రాభవ మాచరింపఁ జొ
చ్చిన సకలంబు నొప్ప నభిషేకముఁ గైకొనుఁ డుత్సవంబునన్. (4-140) 211

వ. దీనిమూఁడవపాదంబునందు "పదునొకొండటికి" నని యున్నచోట సంధి గూర్చి స్వరప్రధానపడిగాను సోమయాజులు ప్రయోగించినారు. ఇదితెలియక కొందఱు మూఢులు దేశ్యనిత్యసమాసపడి యని యనుకొందురు. 212

6. నిత్యయతులు.

క. ఏని యనువాంధ్రశబ్దము,తో నతికినపూర్వపదము తుదివ్రాయికి న
చ్చైనను వ్యంజనవర్ణం, బైన రచింపుదురు నిత్యయతు లనుచుఁ గవుల్. 213

శేషధర్మములయందు.—

క. పెట్టఁడు నారకమార్గం, బెట్టిమహాక్రూరకర్ముఁ డేనియుఁ దుద ని
ట్టట్టనక నెమ్మనంబున, నెట్టన హరి తలఁపు గలిగెనేని మహాత్మా. 214

1 తావకాయత (ప).

7. రాగమసంధివళులు.

తే. అ లనుపదంబు మొదలను రాగమంబు, వచ్చుసంధికి నుభయంబు వళికిఁ జెల్లు
వలిప జవరాలు బాలింతరాలు ముద్ద,రాలు ధర్మాత్మురా లన రాఘసారి. 215

మనుచరిత్రమునందు:—

ఉ. ఇంతలు కన్ను లుండఁ దెరు వెవ్వరి వేఁడెదు భూసురేంద్ర యే
కాంతమునందు నున్నజవరాండ్ర నెపం బిడి పల్కరించులా
గింతియె కాక నీ వెఱుఁగవే మును వచ్చినత్రోవ చొప్పు నీ
కింత భయంబు లే కడుగ నెల్లిద మైతిమె మాట లేటికిన్.(2-41) 216

చారుధేష్ణచరిత్రమునందు:—

క. ఈలలన వేలుపుంజవ,రాలో యచ్చరయొ కిన్నరవధూమణియో
వ్యాళాంగనయో కాకీ, భూలోకస్త్రీల కిట్టిపొంకము గలదే. 217

8. విభాగవళులు.

క. తులసీభూషణ సంఖ్యకుఁ, దెలుఁగునఁ బరిమాణసంజ్ఞ దేటపఱుచుప
ట్టుల నేని యనుపదమునకు, నలరు విభాగవడి యనఁగ నచ్చును వాల్లున్. 218

కాశీఖండమునందు:—(2-104)

తే. అప్పటికి నియ్యకొంటిఁ గా కంబుజాక్షి, ఋషులపాలిటివే యింతలేసిపనులు
కౌతుక కాఁబోతు నాఁబోతుఁగుమ్ములాడ,నడిమియాఁబెయ్య దెస వచ్చె నాకుఁజూడ.

కావ్యచింతామణియందు:—

ఆ. కృష్ణుఁ డిచ్చు నాలుగేనిచీరలు కూర్మి, నింతులకును నాలుగేనిమణులు
శీవితోడ దోసె డేసిమాడలు కడు, నిం పెసంగ గంపె డేసిసొమ్ము. 220

9. నామాఖండవిశ్రమములు.

ఆ. అప్ప అయ్య అన్న [1]అర సవ్వ అమ్మక్క, అయి యనుపదంబు లదుకుసంధు
లుభయమునకుఁ జెల్లుచుండు నామాఖండ, వళు లనంగ నూఁదఁబడక యైన. 221

అప్ప యనుటకు నందితిమ్మన చాటుధార:—

క. ఇప్పటిదాతల సరిగాఁ, జెప్పకురా భట్టుకర్ణశిబిఖేచరులన్
జెప్పేము మూర్తిఘనుని వెం,కప్పకు దానమున నిర్భయంబున సభలన్. 222

1 అయను (వా).

హాలిక్కిభాస్కరునిచాటుధార:—

క. అప్పు లిడునతఁడు ఘనుఁడా, యప్పు డొసఁగి మరలఁ జెందునాతఁడు రాజా
చెప్పఁగ వలె సాహిణిమా,రప్పను దానమున ఘనుఁడు రాజా నటంచున్. 223

అన్న అనుటకు పొట్లూరిగోపన:—

క. అన్నలుఁడు రూపమున సిరి, యన్న కళాయుక్తి భరతునన్న కరుణచే
నన్న సముద్రపుపెదచిన్నన్నకుమారుండు వెంగళామాత్యుఁ డిలన్. 224

తెనాలి రామలింగము:—

క. చిన్నన్న ద్విపద కెఱుఁగును, బన్నుగఁ బెదతిరుమలయ్య పదమున కెఱుఁగు
న్మిన్నంది మొరసె నరసిం, గన్న కవిత్వంబు పద్యగద్యశ్రేణిన్. 225

తేలఁబలుకుటకు విక్రమార్కచరిత్రమునందు:—

చ. అనఘుఁడు సింగనార్యునకు నబ్బయ గోపయమంత్రి చిక్కనా
రనయును గల్గి రాత్మజులు రాములు మువ్వురు దోఁచినట్లు పెం
పున వెలయంగ నబ్బయకుఁ బుత్త్రులు పుట్టిరి రామరాజుఁ గే
సనయును బాచిరాజు గుణసంగుఁడు లింగనయుం గ్రమంబునన్. 226

అయ్య అనుటకు.—

... ...

కాశీఖండమునందు:—

సీ. గీ. నైషధాదిమహాప్రబంధములు పెక్కు, చెప్పినాఁడవు మాకు నాశ్రితుఁడ వనఘ
యపుడు సెప్పఁదొడంగిన యీప్రబంధ, మంకితము సేయు వీరభద్రయ్యపేర. 227
(1-13)

ఊఁదఁబడక ఉన్నందునకు ననంతునిఛందమునందు:—

తే. ఒరుల నమ్మయ్య యనుచోట నూఁదఁబడక
ద్వివిధ మగుఁ బ్రభునామాంతవిరమణంబు
మహి నయోధ్యకు రాజు రామయ యనంగ
నతని[1]పట్టంపుదేవి సీతమ యనంగ. (1-120) 228

రుక్మాంగదచరిత్రమునందు:—

ద్వి. శ్రీకరగుణసాంద్ర చిరయశోరంద్ర
ఆకారచంద్ర రామయభాస్కరేంద్ర. 229

1 పట్నంపు (వా).

అరసు అనుటకు ఆంధ్రకవితాపితామహుఁడు:—

క. చేపట్టిన ధుర్త్రివు లగుదురు, కోపించిన రంభఁ గూడుకొందురు జగతిన్
స్థాపింపఁ బోడవఁ జాలని, యాపందలు సాల్వకోన మరసున కనయే. 280

వలకలూరిగోపన:—

ఆ. గోలకొండమలక గోవుల భక్షించుఁ, గొండవీటివిప్రకులము నెల్ల
బాచమరుసు చేరి భక్షించుచున్నాఁడు, మలక మేలొ బాచమరుసు మేలొ. 281

అవ్వ అనుటకు.—

... ...

అమ్మయనుటకు ఈవనిపెద్దిరాజురామరాజుచాటుధార:—

క. ఇమ్మహిలో మహనీయగుణమ్ముల నీపాటి గలరె నానావిధదే
శమ్ముల శ్రీరాముని సీతమ్మా మాయమ్మ నిత్యహర్షము లిమ్మా. 232

క. ఇమ్మా మదభీష్టంబులు, కొమ్మా మామ్రొక్కు లెల్ల సుమతితో మా
యమ్మా రఘునందనుసీతమ్మా సౌభాగ్యసిద్ధిదాయిని వమ్మా. 233

అక్క యనుటకుఁ జాటుధార:—

క. ఇక్కలియుగశక్తులలో, లెక్కింపను భట్టుకొంక లేక ధరిత్రిన్
మిక్కిలి మల్లేశునియా,బక్కకు సరివేల్పు గలదె యవనిస్థలిలోన్. 234

క. చొక్కపు శ్రీగిరినిలయుని, మక్కువ మదిలో నెఱింగి మనుజులఁ బ్రోవన్
దిక్కయి నిల్చినమాయా,బక్కకు సరిగలదె సకలభాగ్యస్ఫురణన్. 235

ఆయి యనుటకు రాచపూడి వెంకటయ్యచాటుధార:—

క. వ్యాయామజనితమాయో, పాయసమస్తాఘములు నివారణ మగు దు
ష్కాయంబు పూత మగు గం,గాయిని బొడగన్నఁ దాన మాడినమాత్రన్. 236

వణుకూరిగుర్వరాజు శమంతకమణిచరిత్రమునందు:—

ఉ. కాయవచోమనఃస్థలనకల్పితదోషము లెల్లఁ బాయఁగా
నాయెదలోన నిత్యము సనాతనధర్మముఁ బూని యర్మిలిన్
బాయక కొల్తు రామనరపాలనిరంతరసౌఖ్యదాయి సీ
తాయి సమస్తశోభనవిధాయి [1]మహాత్ఫలసిద్ధిదాయిఁగన్. 237

---

1 మహాఫలసిద్ధి అనియుండవలెను. లేకున్న 'మహతాం ఫలసిద్ధిః' అని షష్ఠీసమాసము చేసికొనినమైనఁ దృప్తిఁజెందనగును.

10. పంచమీవిభక్తివిరామము.

ఆ. తత్సమంబుఁ జేయుతఱిని బంచమి కన్న, నంటె ననువిభక్తు లనుసంధి
మెలఁగుఁ గృతులఁ బంచమీవిభక్తివిరామ, మనఁగ వచ్చునదియు వాల్లునదియు. 238

చమత్కారరామాయణమునందు:—

క. నిన్నుఁ జెఱఁ గొన్న హైహయుఁ, గన్నన్ దోర్వీర్య మెక్కుడగు భార్గవు లీ
ల న్నిర్జించినరాముని, కన్నను శూరుండు ముజ్జగంబులఁ గలఁడే. 239

ఆదిపర్వమునందు:—

చ. వితతమఖప్రయోగవిధివిత్తము లుత్తమధీయుతు ల్జగ
న్నుతసుమహాతపోధను లనుగ్రహనిగ్రహశక్తియుక్త లీ
క్రతువున ఋత్విజు ల్కమలగర్భసమానులు పూర్వదిక్పతి
క్రతువున యాజకోత్తములకంటెఁ బ్రసిద్ధులు సర్వవిద్యలన్.(2-227) 240

11. కాకుస్వరవళులు.

క. పలుకులతలఁ గలవ్రాలకు, వల నగుచోఁ బ్లుతము నిలిపి వానికి రెండున్
వళులుగఁ జెప్పినఁ గావ్యం,బుల నది కాకుస్వరంబుఁ బ్లుతవళియు నగున్. 241
ఆ. ఏకమాత్ర హ్రస్వ మిరుమడించిన దీర్ఘ, మయ్యె మూఁడుమాత్ర లయినఁ బ్లుతము
భీతశోకతర్కగీతదూరాహ్వాన, సంశయార్థములను జరుగుఁ బ్లుతము. 242

భీతిప్లుతమునకు భాస్కరునిరామాయణమునందు:—

ఉ. ఏ జనకాత్మజ న్దశరథేశ్వరుకోడల రాముభార్యఁ జం
డోజనులార యడ్డపడరో సురలార సురారి కంచు వం
భోజదళాక్షి శైలవనభూములు దాఁటుచు భీతి నేఁగుచో
నీజలరాశిఁ జూచి మది నెంత దలంకెనొ యేమి సేయునున్. (యు.41) 243

మనుచరిత్రమునందు:—

ఉ. ఎవ్వతె వీవు భీతహరిణేక్షణ యొంటిఁ జరించె దోఁట లే
కివ్వనభూమి భూసురుఁడ నేఁ బ్రవరాఖ్యుఁడఁ ద్రోవ దప్పితిం
గ్రొవ్వున నిన్నగాగ్రమునకుం జనుదెంచి పురంబుఁ జేర నిం
కెవ్విధిఁ గాంతుఁ జెప్పఁగదవే తెరు వేది శుభంబు నీ కగున్. 244

శోకప్లుతమునకు రామాయణమునందు:—

శా. అన్నా లక్ష్మణ నిన్నుఁ బుణ్యనిధి నే నజ్ఞాన నై పల్కితి
న్నన్నా పాపము వచ్చి ముట్టుకొనియె న్నాపాలిదైవంబ వై

యిన్నిచుం బరిమార్ప వేగఁ బఱతేవే నన్ను రక్షింపు మీ
యన్నం గ్రక్కునఁ జీరవే యరుగవే యత్యుగ్రశీఘ్రంబునన్. (అర. 2-111)

తర్కప్లుతమునకు హరివంశోపాఖ్యానమునందు.—

శా. ఓరీ రాజకులాధమా నృపులు లేరో వేఁట రారో మద
క్రూరాభీలమృగావళిం దునుమరో ఘోరాటవుల్ లేవో నా
యారామంబు గలంచి జంతుతతి మాయం జేసి యస్మత్కుమా
రీరత్నంబులు వేఁడ వచ్చినను వారి న్నొంచినా వేమిరా. (2-147) 246

శాంతిపర్వమునందు.—

మ. అనుమానింపక తోడఁబుట్టులనె కాదా తున్మి తూఁటాడె నెం
దును గ్రొన్నెత్తుర లేఱులై పఱవ నిండ్రుం డుగ్రతన్ దైత్యులన్
మును లవ్వీరు భజింపరో క్రతువు లామోదంబుతో నమ్మహా
త్మునిఁ జేయింపరొ యూర్ధ్వలోక మది కాదో నాక మూహింపుమా. (1-287)

రంగనాథునిరామాయణమునందు.—

ద్వి. అట్టినామీఁద నీవా యలిగెదవు, పట్టి చెట్టులు వాపి పాఱవై చెదను. 248

ఆనుశాసనికపర్వమునందు.—

ఉ. అవరనాయకుం డొకమహాధ్వర మెంతయు వేడ్కఁ జేయఁగాఁ
బూని మహీసురావలికిఁ బూజ యొనర్పఁగఁ దాను బ్రాహ్మణుం
డై వయ మారఁగా ననలుఁ డాతనిపాలికి వచ్చి నాకు నీ
వే నృప నీదుపుత్రిఁ గృప యేర్పడ దానముగాఁగ నావుడున్. (1-58) .249

దూరాహ్వానప్లుతము:—

తే. ఆదితేయార్చితాంఘ్రిపద్మా యనంగ, ద్వారకాపురమధ్యపద్మా యనంగ
నసురకులవైరివీరులారా యనంగ, రసికచిత్తాబ్జవాసులారా యనంగ. 250

కళాపూర్ణోదయమునందు:—

మ. అకటా యే మని దూరుదాన నిను నాథా వేఁగుజా మయ్యెఁ బొం
దికగాఁ బాదము లొత్త రమ్మనుట గానీ యొంటి యేమో కదా
నికటక్షోణికిఁ జేర రమ్మనుట గానీ కొంత నెయ్యంపుపూ
నికతోఁ గన్నుల విచ్చి చూచుటయ కానీ లే దొకింతేనియున్. (4-112) 251

సంశయప్లుతము:—

ఆ. హరియనంగ నాతఁడా నిన్నుఁ గంసు నృడంచెఁ గృష్ణుఁ డీతఁడా యశోద
కింతభాగ్య మబ్బనేకోటి నాకోటి, నెంత కట్టు గలుగునే తలంప. 252

క. దురితద్విపహర్యక్షా, నరకమురాసురవిపక్ష నాళీకాక్షా
శరధిసుతాలయవక్షా, కరినాయకరక్ష వారముఖసురాధ్యక్షా. 291

తే.*వట్రువయు ద్విత్వమును గలవ్యంజనంబు, ప్రాస మైత్రి యుండు నెడఁ బెఱప్రాసములకు
వ్యంజనంబు సమాక్షరం బైనఁ జాలు, వానిపై నేస్వరం బైనఁ బూన వచ్చు. 292

ఉ. సకియ పూర్వజన్మసుకృతఫలంబునఁ, గాక తనువిభానిరాకృతాభ్రి
నిక్క పాపయోధి దక్కఁగఁ గొనుటకుఁ, దరమె భోజసుతకుఁ దక్క నరుఁగ.

శల్యపర్వమునందు:—

క. చావరు నొవ్వరు పాండవు, లేవురు నని నీవు సెప్ప నిప్పలుకులు దుః
ఖావేశకరము లై చే,తోవృత్తిఁ గరంపఁ జొచ్చె దుర్భరభంగిన్. (1-14) 294

కవికర్ణరసాయనమునందు:—

మ.అమరీవిభ్రమరీతిలోలనయనావాస్తాబ్జదోర్దూయమా
నమణీదండకచామరాగ్రపవమానాస్పందనాందోళన
క్రమశోభాన్నపకుంతలప్రకర ముత్కర్షావ్హా మయ్యెం దదీ
యమృదుస్పర్శసుఖోన్నతిం బరవశం బై తూఁగుచందంబునన్. (1-64) 295

క. విరమము స్వరప్రధానము, ధరఁ బ్రాసము వ్యంజనప్రధానము నగుటన్
స్వరసంధిఁ జెందునపుడును, బ్రరువిరమగ హల్లు దాన ప్రాసము లయ్యెన్. 296

క. అనలు వెట్టిన నిలువకఁ, దా నూరక యలిగి యాసుదంతిని జేరన్
దానవసంహరుఁ డేక్రియ, చే నీకఁ జనుదెంచు నాకుఁ జెప్పవె యనఁగన్. 297

ప్రాసభేదంబులు.

సీ. అర్ధబిందుసమాహ్వాయముఁ బూర్ణబిందుఖండాఖండములు సంయుతాక్షరంబు
ధర సంయుతాసంయుతము రేఫయుతలఘుద్విత్వవికల్పముల్ వెస నుభయము
ననునాసికప్రాసమును బ్రాసమైత్రియుఁ బ్రాసవైరంబు స్వవర్గజంబు
ఋప్రాసలఘుయకారప్రాసములు నభేదంబును సంధిగతంబు ననఁగఁ

తే.బదియు నేడు దెఱంగులఁ బరిఢవిల్లుఁ, బ్రాసములు పూర్వసుకవిప్రబంధములను
గ్రమత లక్షణలక్ష్యయుక్తంబుగాఁగ, దేటపఱిచెద వాని నిశాటదమన. 298

సమప్రాసములు.

తే.పూర్వమున నర్ధమైనను బూర్ణమైన, దిగువ జడ్డక్కరం బైనఁ దగిలి మొదలి
ప్రాస ముండినయెడ సమప్రాస మనఁగఁ, బిదప నన్నియు నట్లనఁ గదియవలయు.

* నైత్వము (ప. వా).

సమప్రాసములం దర్ధబిందుప్రాసము.

ఆ. వీఁకఁ బజ్జ్రిముఖుని దాఁకి కోసలవల్లభుఁడు బలాసురాంతకుఁడు పెలంగ
నవనిఁ గూల్చె ననుట నర్ధబిందుప్రాస, మిట్లు గూర్ప వలయు నెల్లకడల. 300

పూర్ణబిందుప్రాసము.

క. పొందింప వలయు నెల్లెడ, బృందావనచారి పూర్ణబిందుప్రాసం
బిందీవరాక్షి భీష్మక, నందనఁ జేకొనియె నందనందనుఁ డనఁగన్. 301

ఖండాఖండప్రాసములు.

క. నిడుపులు వరసున్నలు దమ, కడమను గలకచటతపల కిలఁ బ్రాసము లై
దొడరును నిర్బిందువు లొ,క్కెడ ఖండాఖండసంజ్ఞ నిలశశివయనా. 302

ఆదిపర్వమునందు:—

క. వీఁక [1]బలితెంచునిరుగడఁ, దాఁకినఁ గడు నలిగి ఘోరతరశరహతి న
మ్మూఁకలు విరియఁగ నర్జునుఁ, [2]డాఁకతమున నేసె నుగ్రుఁ డై రణభూమిన్.(8-208)

విరాటపర్వమునందు:—

క. నాకోఁటఁత దీర్చి వచ్చితి, [3]నీకోఁటఁతయు యింక నూతుని న్దాఁగఁ జూడ
న్లోకము వంచింపఁగఁ దగు, చీఁకటిరే యొదవె నేమి సేయుదొ చెప్పుమా.(2-271)

ద్రోణపర్వమునందు:—

*సీ. పా. మూఁకలువిరియించి వీఁకనాచార్యాదియోధుల కెల్లను నొక్కఁ డేసెను.(2-136)

రుక్మాంగదచరిత్రమునందు:—

ఉ. ఓకరుణాకలాప వికచోత్పలలోచన యిప్పు డియ్యెడన్
గాకులు చంప కుండ ననుఁ గైకొని కాచిననీకృపాగుణం
బే కలిగె న్వసింపఁ దగునే తొలిపుట్టువునందు భర్తపైఁ
గాఁకలు సేసినట్టిఘనకల్మషము ల్విన నీకుఁ జెప్పెదన్. (4-99) 306

ఆదిపర్వమునందు:—

మత్త. తీఁగయుయ్యెల నూఁగుఁ జల్లనితియ్యమామిడిమోఁకలం
డాఁగుఁ బువ్వులతేనెసోనలఁ దాఁగుఁ గేతకిఁ జేరుఁ బు

---

1 బలితెంచినల్గడ (పూ. ము). 2 డాఁకతమున (ప. వా. పె). 3 నీకొఁదవయు (వా. ప). * మూఁకశబ్దము శబ్దరత్నాకరములో సార్ధానుస్వారముగఁ జేర్చి యీసీసపాదము నే యుదాహరించినాఁడు; కాని యప్పకవిమతమున సార్ధానుస్వారము గాదు.

న్నాగపూగమహాగవీధుల నాట్యము ల్పచరించు నా
భోగనాగలతాగృహంబుల భోగము ల్గనువేడుకన్. 307

రామాయణమునందు.—

ద్వి. మాఁగి చరించున మ్మింకరితు మ్మెదలు, బా గొప్పఁ గొప్పునఁ బరఁగినవాని. 308

వరాహపురాణమునందు:—

క. అచింతామణి ముని తన, పేఁచ మడఁచుదాఁక నీక పృథులోభము చే
దాఁచుకొనుఁ గాక వాచే, నీచే నిఁక మోసపోవునే నరనాథా. 309

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. [1]మీటుగతి రథికులను నొక, నాటికి వేవుర వధింతు నరుశరములు నో
నాటి పడవైచునంతకు, వేఁటాడెదఁ బ్రతిబలంబువీరుల నెల్లన్. (4–407) 310

ఆ. బోఁటి యొకతె పెండ్లిపాట పాడఁగఁ జొచ్చె, నాప రానివిరహతాపమునను
బేరు గూర్చి తాను బెండ్లికూఁతురు గాఁగ, గోత్రధరుఁడు పెండ్లికొడుకు గాఁగ.

ఆదిపర్వమునందు:—

క. ఆపన్నగముఖ్యులఁ దన, వీఁపునఁ బెట్టుకొని పఱచి విపినములు మహా
ద్వీపములు గిరులు సకలది,శాపాలపురములుఁ జూపెఁ జని వారలకున్ (2–42)

సంయుతాక్షరప్రాసము.

తే. సంయుతాక్షరప్రాస మై జగతి వెలయు, గర్గుఁ దర్చించుదైవంబు భర్గుఁ డనఁగఁ
బక్ష్మలేక్షణకాంతనీమూర్త్మ మనఁగఁ, జంద్రవంశ్యుఁడు భోగదేవేంద్రుఁ డనఁగ. 313

సంయుతాసంయుతప్రాసము.

తే. రలఱ తమ క్రింద జడ్డలై గ్రాలువ్రాలు, ప్రాసవర్ణంబులై వానిఁ బాసియైనఁ
గూడియైనను బెఱయఁకుగులను నిలుచు, సంయుతాసంయుతప్రాససంజ్ఞఁ దనరి.

తే. పాఁడి ద్రచ్చఁగ నిమ్ము నాతండ్రి కృష్ణ
వేఁడుకొనియెద నందాఁకఁ బండ్లు దినుము
దుండగపుచేష్టలును నోటిగాండ్రతనము
మెండుగాఁ జొచ్చె నీకు నై దేండ్లు కనఁగ. 315

రేఫశ్లిష్టమునకు నాదిపర్వమునందు:—

ఉ. క్షత్రియవంశ్యులై ధరణిఁ గావఁగఁ బుట్టినవార బ్రాహ్మణ
క్షత్రియవైశ్యశూద్రు లనఁగాఁ దగు నాలుగుజాతుల న్స్వచా

---

1 నీటుగల; మేటులగు (అచ్చు. భా).

రిత్రముఁ దప్ప కుండఁగఁ బరిక్షితు కాచినయట్లు రామమాం
ధాతృరఘుక్షితీశులు మొదంబునఁ గాచిరె యేయుగంబునన్. (ఆ. 2-173) 316

వ. మాంధాతృశబ్దము ఋకారాంతము గనుకఁ దకారముక్రింద నున్నది వట్రువ
సుడిగాని కొమ్మురవడి కాదు. అంమలకు. 317

కవికర్ణరసాయనమునందు:—
సీ.గీ. దానగుణశాలి భూసముద్ధరణదక్షుఁ
డనిశమఘదీక్షితుండు మత్తారిహారిణ
విహృతినిరతుఁడు యువనాశ్వవిభుసుతుండు
ఘనుఁడు మాంధాత నృపుఁడైనకాలమునను. (2-58) 318

సోమునివిహారిసంశోమునందు:—
శా. నాతో మార్కొన లేరు నిర్జరపురీనాగేంద్రబృందారకా
రాతు ల్మున్నగ దేవసంఘములు పోర న్ధీరసంగ్రామకుం
డీత్రైలోక్యమునందుఁ గల్గఁడు రణం బెచ్చోట లేకుండఁ గాఁ
జేతు ల్వేయు వృథాభరం బగుచు వచ్చె న్డేన యీమేనికిన్. 319

దేవీవిజయమునందు:—
తే. వాక్త్రినేత్రాంగనాశచీశక్తు లధిక
సంభ్రమంబునఁ గుంభనికుంభదైత్య
హాంత్రిఁ బూజింపుదురు త్రయీమంత్రములను
స్తోత్రములు చేసి మంగళారాత్రిక లిడి. 320

పద్మపురాణమునందు:—
క. శ్రీకరచక్రాంకితు లగు, లోకులు శుద్ధులును బుణ్యులును నగుదురు వా
రీక్రియలు లేక యుండిన, బ్రాకృతు లనఁ బతితు లనఁగఁబడుదురు జగతిన్. 321

లకారశ్లిష్టమునకు రాఘవపాండవీయమున:—
శా. లోకత్రాణరతిం దదాదిమమహీలోకప్రవేశోత్కభా
షా*క్లప్తప్రథమద్వితీయపదగుంజన్మంజుమంజీరగ
జ్జాకల్పామలరామభారతకథాసర్గంబుల న్మించువా
ల్మీకివ్యాసులఁ గొల్చెదం దనుభయశ్లేషార్థసంసిద్ధికిన్. (పీఠిక. 3) 322

రేఫయుతప్రాసము.

ఆ. సుడులు తెలుగులందుఁ బొడమ వాకైవడి, వ్రాలుకొమ్ము క్రారవడులు తాన

---

* 'క్లప్త' లో 'క్ల' లకారశ్లిష్టము గాదు. అప్పకవి యీపద్యమును లకార శ్లిష్టమున కుదాహరణముగ నిచ్చుట ప్రమాదము.

రేఫయుతసమాఖ్యఁగృతులఁ బ్రాసము లగు, సారిదిఁ దమకుఁదామ సుడులఁబాసి.

క. సంగ్రామరంగమునఁ జెలు,చం గుర్ముమును చున్న సాల్వజగతీవరుమే
నం గుచ్చిపార నాటిం,చెం గ్రూరాస్త్రములు నాల్గు శ్రీకృష్ణుఁ డొగిన్. 324

క. ఈకారిర పలుకునకు మొద,లై కాలుచుఁ దేలిపారిస మగుఁ దనతనకే
శ్రీ క్రొమ్ముడిసౌందర్యము, వాకుర్వ్యం దరమె యురగవరునకు నైనన్. 325

లఘుద్విత్వప్రాసము.

తే. భువి లఘుద్విత్వసంజ్ఞకంబు లయి కొన్ని
యూఁదఁ బడనికారిరలతోడ నొకటి కొకటి
ప్రాసములు కగుఁ దమలోనఁ బత్త్రయుగము
విద్రుచె వినతాత్మజుఁడు దిక్కు లద్రువ ననఁగ. 326

వికల్పప్రాసములు.

తే. పంచవర్గంబులను గనుపట్టునట్టి
వొల్లు లనునానికాక్షరంబులను గదిసి
తమదుపంచమములుఁ దృతీయములు నగుచు
నమరుఁ బ్రాసంబులకు వికల్పావ్యాయమూల. 327

తే. ప్రాజ్ఞగసమానధృతి సుధారుజ్ఞిభాస్య, ప్రజ్ఞిచయసక్తకంఠ దావాగ్ని పాయి
వాఙ్మనోహారనుత యసదృఙ్మహాత్మ, దిఙ్మహితకీర్తి యగ్గజనయుగ్మభేది. 328

ఉభయప్రాసము.

ఆ. ధాత్రిఁ బాణినియమాత్రములను దృతీయోష్మమును ద్రుతంబు నొక్కచోటఁ
గ్రమత పాక్షరము ణకారము నై ప్రాసములకు నుభయసంజ్ఞఁ బొసఁగు రెండు.

త్రైశంకవోపాఖ్యానమునందు:—

క. ఝషకేతుద్విషునకుఁ గిల్బిషపర్వతవృషున కమృతవిషనిధిజామా
త్రిషునకు ఋషిపూజితునకు, విషమాక్షున కింద్రముఖదివిజపతునకున్. 330

సాంబవిలాసమునందు:—

క. వసుధాకళత్రునకు స్ఫారసదళనేత్రునకు మరుదరాతిమదతమో
విసరాంబుజమిత్రునకు, న్విషమశిలీముఖసహ్యాస్రనిభగాత్రునకున్. 331

తే. ప్రాణములఁ బాపె హాహావత్యోణియందుఁ, బ్రాణవల్లభఁ గొని చన్న దానవేంద్రుఁ
దమ్ముఁడును దాను గీశజాతమ్ముతోడ, శరధి బంధించి దాఁటె దాశరథి యనఁగ.

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

ఉ. ద్రోణుఁడు భీష్ముఁడుం గృపుఁడు ద్రోణసుతుండును గర్ణశల్యులున్
బ్రాణము లాసుయోధనునిపాలిప యుండ్రు నిజానుజన్ము ల
క్షీణపరాక్రము ల్సుతు లజేయులు బాహ్లికసోమదత్తు లా
ప్రాణుల కైన సోదరు వశంబె జయింపఁగ వారి నేరికిన్. (1-299) 333

కాళహస్తిమాహాత్మ్యమునందు:—

మ. ప్రణతు ల్సేయుచుఁ గాంచెఁ గుంభజుఁడు లోపాముద్రతోఁ గూడి ద
క్షిణకైలాసము నంబికావరకృతశ్రీపాదుకాన్యాసమున్
మణిమంత్రౌషధవాసము న్భవమహామాయావిపర్యాసమున్
గణనాతీతనటీవిలాసము సమగ్రశ్రీసముల్లాసమున్. (1-109) 334

కాశీఖండమునందు:—

క. †త్రిణయనునిరాణివాసము, నణిమాద్యైశ్వర్యవితరణామరతరువున్
మణికర్ణిక ముక్తివధూ, మణికర్ణికఁ దలఁచె వాని మానసవీథిన్. (2-160) 335

భాస్కర రామాయణమునందు:—

చ. రణమున నుగ్రసాయకపరంపర భానుకులం బరామల
క్షణము జగం బవానరముగా విలునేర్పును మద్భుజావిజృం
భణమును జూపి తండ్రిమదిఁ బట్టినచింత దొలంగఁ బెట్టి కూ
ర్పణఖకు నిట్లు వాటిలినబన్నము నీఁగుదు నేనవశ్యమున్. (యు. 544) 336

మధుసేవనమునందు:— శారదా దేవి వంశరాజా వస్థ వర్ణితము

క. పాన్యుద్యోగముఁ జేసిన, ప్రాణంబా యింక నీకుఁ బాథేయం బీ
మానినిమందస్మితమధు, రాననచంద్రికలు గ్రోలి యరుగుము పిదపన్. 337

శృంగారషష్ఠమునందు:—

క. అనుటయుఁ గృష్ణద్వైపాయనతనయుం డిట్టులనియె నవహితమతివై
విను మతిగుహ్యము నారాయణకవచము భక్తవాంఛితార్థప్రదమున్. 338

అరణ్యపర్వమునందు:—

చ. కనకగిరిం బ్రదక్షిణముగా శశిభాస్కరతారకాగణం
బనవరతంబు ద్రిమ్మఱు మహామునిసప్తకమండలంబుతో

---

† ఇచ్చట ణత్వము కాదు; కాని శ్రీనాథుఁడు ప్రయోగించినందున సాధుత్వము కల్పనీయము. లేక సామాన్యముగ నణలకుఁ బ్రాసమైనను ఒప్పుకొనవలసివచ్చును.

వనఘు తదీయశైలశిఖరాగ్రమునందుఁ బయోరుహాసన

*త్రిణయనవిష్ణు లుండుదురు దేవగణంబులు గొల్చుచుండఁగన్. (4-38) 339

అనునాసిక ప్రాసము.

తే. తమకుఁ దాము ద్విత్వంబు లై తనరువవియుఁ
బూర్ణబిందులు డాపలఁ బొరయునవియుఁ
గలసి యనునాసిక ప్రాసము లను పేర
నమ లమరుఁ గావ్యములయందు దమకుఁ దాము. 340

క. మిన్నేఱు పాదమున ధాత్రి నాభిని గుసుమశరు నెదం గాంచినని
సాన్నిధ్యము దొరకుటకై, సన్నుతి నేయుదురు నిన్ను సనకాదు లజా.

క. తమ్ములను మల్లికాకుసుమముల మరువాదిపత్రమాలికలను భ
క్తిమ్మురసంహారపూజలు, సమ్మదమున సలుపఁ గలుగు సకలార్థంబుల్. 342

ప్రాసమైత్రిప్రాసము ...

తే. గట్టిబిందువుమీఁదిబకారమునకు, జమిలిమా ప్రాసమైత్రి నా జరుగుచుండుఁ
గమ్మతావులు వెదచల్లునంబుజములు, శంబరారాతిచేతివాలమ్ము లనఁగ. 343

ప్రాసవైరము.

తే. కబ్బములు రేఫమునకు ఱకారమునకు, మైత్రి గలుగమిఁ గవిశిఖామణులు ప్రాస
వైర మనుచును గలపరు వాని నెందుఁ, గూర్తు రారెండు నెఱుఁగక కుకవిజనులు.

స్వవర్గజప్రాసము.

తే. గ్రంథమంథశబ్దంబులఁ గలద్వితీయ, వర్ణములు రెండును నఘోషవర్ణము లగు
నైన నిజవర్గభవచతుర్థాక్షరములఁ, గలియుఁ బ్రాసంబులను స్వవర్గజము లనఁగ. 345

వ. 'గ్రంథగ్రంథసందర్భే'యనుధాతువులవల్లను'శాస్త్రద్రవిణయోర్గ్రంథః'అని నామలింగానుశాసనమునందు నానార్థవర్గములోపలను దవర్గద్వితీయాంతములయందే యమరసింహుఁడు చెప్పుటచేతను గ్రంథిశబ్దము తనయందు రెండవప్రాయి త్వవర్గమునందు ద్వితీయాక్షరమైనఁగాని ప్రాసములయందు చతుర్థాక్షరములకు మహాకవిప్రయోగములు గలుగుటవల్లను చెల్లును. 346

అరణ్యపర్వమునందు:—

ఉ. అంధకవృష్ణిభోజకురాన్వయభూపతు లెల్ల నీదెసన్
బాంధవసౌహృదప్రణయభక్తివిశేషము లొప్ప నీమనో

---

*ఇచ్చట ణత్వప్రాప్తి కవకాశములేదు; కాని వ్రాతప్రతులయందు ణత్వం కనఁబడుచున్నది.

గ్రంథి యడంగఁ జేయు నెసకంబునఁ బూనినవారు లోభమో
హాంధులు ధార్తరాష్ట్రులు నయమ్ము మెయి న్మన కర్వి యిత్తురే. (ఆ. 4–160) 347

విరాటపర్వమునందు.—

ఉ. బాంధవశాత్రవా కలితభావభవా భవపాశబంధసం
బంధవిరామకామపరిపక్వవివేకనిరూఢభక్తహృ
ద్గ్రంథివిభేదనా పరమకారుణికా పరిమాణదూర దుః
ఖేంధనపావకాయితసమీక్షణ[1]చైత్యమహాద్భుతాత్మకా. (1–333) 348

వ. మంథ విలోడనే యనుధాతువు కవికల్పద్రుమమునందుఁ దవర్గద్వితీయాంతధాతువులలోను బరిగణిత మైనది గనుక మంథశబ్దములోని రెండవవ్రాయి తవర్గమునందు ద్వితీయాక్షరమైనను బ్రాసములపట్లను బూర్వకవిప్రయోగములు గలుగుటచేతను జతుర్థవర్ణములకుఁ జెప్పవచ్చును. 349

ద్రోణపర్వమునందు.—

క. సింధురము మదోద్రేకము, దాఁర్ధం బై వచ్చునోజ నాచార్యునిపై
గంధవహసుతుఁడు [2]గవయుఁగ, మంథరగతి నెవ్వఁ డాఁగు మనయోధులలోన్. (1–88)

ఆముక్తమాల్యదయందు.—

ఉ. కంథరనీలవర్ణ మధుకైటభనాగసుపర్ణ యోగిహృ
ద్గ్రంథిభిదోత్థభోగవనితాస్వనవచ్ఛ్వసనప్రవచ్ఛిర
స్సంధివసన్నిశాపతిరసస్రుతిదుగ్ధపయోధివీచికా
మంథరకేళికాధర సమాశ్రితపఙ్క్తిశిరోధిసోదరా. (5–158) 351

వ. బుధ అవగమనే అనుధాతువులనను బుధశబ్దములోని రెండవవ్రాయి తవర్గమునందు చతుర్థాక్షర మైనను బ్రాసములపట్లను బూర్వకవిప్రయోగములు కలుగుటచేతను దృతీయవర్ణమునకుఁ జెప్ప వచ్చును సుధాశబ్దము మొదలైనవానికిని ఇటువలెనే యని తెలిసికొనునది. 352

ఆదిపర్వమునందు.—

ఉ. కాదన కిట్టిపాటియపకారము తక్షకుఁ డేకవిప్రసం
బోధనఁ జేసి చేసె నృపపుంగవ నీవు ననేకభూసురా
స్వాదితసర్పయాగమున భస్మము సేయుము తక్షకాదికా
కోదరసంహతిన్ హుతవహోగ్రమహోగ్రశిఖాచయంబులన్. (2–200) 353

---

1 చైత్య (అచ్చు. ప్ర). 2 గవయఁగ, మంధరగతి (వా. ప).

నరసింహపురాణమునందు.—

క. వేదములాదిగఁ గలయ, ష్టాదశవిద్యలకు నీవ ప్రభువు తత్త
ద్బోధకులును భవదాజ్ఞా, పాదకులు సమస్తధర్మపాలనచతురా. 354

విరాటపర్వమునందు.—

క. మద మొదవ రమ్యహర్మ్య, ము, తుది నిలువున నిష్టసఖులతోడ విహారా
స్పద మగు[1]నెళవున మెలఁగెదు, సుధేష్ణ గజాలకములఁజూచెం బ్రీతిన్. (1-301)

ద్రోణపర్వమునందు.—

క. వింధ్యాద్రివోలె నాప్రతి, వింధ్యుఁడచలితోగ్రమూర్తి వెలయ నిలిచి గ
ర్వాంధ్య మలరఁగను దీప్తా, సంధ్యాస్త్రము లక్కుమారవరుపైఁబఱపెన్. (1-135)

విరాటపర్వమునందు.—

ఉ. ఎండకు వాన కోర్చి తనయిల్లు ప్రవాసపుచోటనాక నా
కొంటి నలంగితి న్నిదురకుం దఱి దప్పెను డప్పి పుట్టె నో
క్కండను నెట్లకో యనకఁ గార్యము గల్గినవేళ నేలినా
తండొకచాయఁ జూపినను దత్పరతం బని సేయు టొప్పగున్. (1-135) 357

ఋప్రాసము.

తే. స్వరము లెల్లను బ్రకృతిభావంబులందు, రావెనుక వ్రాయి యగుఋస్వరంబొకండు
తగుయణాదేశమున రేఫ మగుటఁజేసి, ప్రాసముల కట్ల యగు వళిపట్ల గాదు. 358

క. ధారుణి ఋప్రాస మనం, గా రేఫాక్షరమునకు ఋకారము చెల్లున్
నారికి నై నాకకుజం, బాఋభుపతిఁ గెలిచి తెచ్చె నచ్యుతుఁ డనఁగన్. 359

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

క. ఆఋషిపుత్రుఁడు గట్టిన, చీరలు మృదులములు నవ్యశిష్టములు మనో
హరులు నాతనిపృథుకటి, భారంబున నొక్కకనకపట్టము వ్రేలున్. (3-104) 360

లఘుయకారప్రాసము.

తే. ప్రకృతిభావంబుఁ జెందినప్రాణములకు, మొదలియంతస్థములు ప్రాసములకునిల
నలమలలేకలఘుయకారాప్త్యాయములు, నాఋభుజునితండ్రి ఫణిరాజశాయి

కళాపూర్ణోదయమునందు:—

ఉ. ఏయెడ నెన్నఁడుం గననియింపులు గుల్కెడుఁ ద ద్గళస్వనం
బాయత మైనకౌతుకము నద్భుతము న్నోలపింప నెయ్యా దె

1 నెలవున (పూ.ము).

ద్దీయిని చాలఁ గ్రొత్త బలి యింకొకమాటిఁక నొక్కమాటటం
చాయలసలవేణి నలకొధిపసూనుఁడు వేఁడె వేఁడినన్. (1-92) 362

అభేదప్రాసము.

తే. రేఫమునకుఁ బై నుండుమాత్రకకుఁ బెద్ద, లా యభేదాహ్వయప్రాస మైయెసంగు
ఖలజనవిపక్ష జలరుహాదళనిభాక్ష, కాళియోరగమదవనకేళి యనఁగ. 363

రాజశేఖరునిచరిత్రమునందు:—

శా. కేళీకాంచనసౌధవీధికలచక్కన్ దొట్లలోఁ బెట్టి యో
ప్రాలేయాచలకన్యకాధవకృపాపారంగతా నిద్ర వో
వే లావణ్యపయోనిధీ యనుచు నావిర్భూతమోదంబుతో
జోలల్పాడుదు రప్పుమారకునకున్ శుద్ధాంతకాంతామణుల్. (2-4) 364

రామాభ్యుదయమునందు:—

ఉ. పాలును నీరు నేయుపయుపం గలమావుల వేదవీధి వా
హ్యాళి యొనర్చు నేయలికులాలక తా సితవర్ణ యయ్యు నే
బాల సువర్ణదేహమున భాసిలు నానలు మోము వేల్పు ప్రో
యాలు ప్రవీణ మామకమహాకృతినాథుఁ గృతార్థుఁ జేయుతన్. (1-8) 365

తే. పెద్దలావును దనకు నభేద మగుట, లళలకు నభేద మట్లను గలుగుకతన
క్షితిని మూఁడపసరళంబు యతులఁ బ్రాస,ములను లఘ్వలఘులకారములకు నిలుచు.

ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమునందు:—

క. జలనిధి యను తెరమఱుఁగటు, వెడలి నిలిచినట్టియాటవెలఁదియపోలెన్
గడు నింపులు గులుకుమఁ దన, రెడు నీపురలక్ష్మి యవధరించితె యధిపా. (1-57)

ఉద్యోగపర్వమునందు:—(1-2?) ద్వి. (కూ-శాంతరము)

క. కొడుకులు దానును గుఱ్ఱపు, దళములు కరిఘటలు భటరథవ్రాతములుం
బుడమి చలింపఁగ ద్రుపదుఁడు, గడు వేడుకఁ దోడు నూపెఁ గౌంతేయులకున్.

...పర్వము:—

...కులు దమ్ములు గుఱ్ఱ(పు, దళములు పెక్కైనబలవితానము తగుపై
...పుడు మెలపున సం,గడములతో నడుచుశకుని కడు నొప్పారెన్. (1-93)

...మథమునందు:—

...నాయనో చెవులు సిల్లులు వోవఁగ నంచు నెన్నఁడు
...వందనోపవనవీథులకై యట మాళిభాగని

... గూ-శాంతరము.

ర్మలశశిరేఖ చేయునపరాధమునన్ గజదైత్యశాసనుం
గొలువఁడు పాకశాసనుఁడు కోమలి నీదెసఁ గూర్మి యెట్టిదో. (4-24) 370

కూర్మపురాణమునందు:—

తోటకము. తాలిమి దూలినతాపసపత్నుల్, వ్రీడమనంబున వీడ్కొని జాలిన్
లోలమదాలసలోచనపఙ్క్తిన్, జాలఁ దలిర్చిరి శంకరులీలన్. 371

సంధిగతప్రాసము.

తే. సంధిఁ గూడినవ్రాలు ప్రాసంబు లైన, నవియె సంధిగతాఖ్యల నమరుచుండు
దివిజు లాశ్చర్య మొంద శౌరి వడవైచెఁ, జెంగి పోసికమధురలోనం గరి నన. 372

శల్యపర్వమునందు:—

క. కవదొనలును గాండీవము, నవల నిడం బనుపు ముంద రరదము డిగు మే
[illegible]ను విడప డిగిరొద శుభకర,మవు నివ్విధ మిట్లు సేయు మనుడు నతండున్.(2-334)

కళాపూర్ణోదయమునందు:—

శా. ఆవాలుంగనుదోయి యానగు మొగం బాగుబ్బపాలిండ్ల పెం
పావేణీభర మాతనూవిలసనం బాయొప్పు లేఁ జెప్పినం
గైవారం బగుఁ గాదె కేవలశిరఃకంపంబు గల్పించి యా
హా పుట్టింపదె యిక్షుధన్వునకు నయ్యబ్జాక్షి వీక్షించినన్. 374

విరాటపర్వమునందు:—

శా. సింగం బాఁకటితో గుహాంతరమునన్ జేడ్పాటుపై నుండి మా
తంగస్ఫూర్జితయూథదర్శనసముద్యత్క్రోధమై వచ్చునో
జం గాంతారనివాసఖిన్నమతి నస్మత్సేనపై వీఁడె వ
చ్చెం గుంతీసుతమధ్యముండు సమరస్థేమాభిరామాకృతిన్.(4-95) 375

లకారప్రాసము, కాకుత్స్థవిజయమునందు.—

శా. మారుం డద్భుతశంఖ మొక్కటిని సంపాదించి దోర్మధ్యక
స్తూరీచర్చ నెపంబునం దనదుకేల్దోపన్ సువర్ణత్వరే
ఖాలిప్సన్ శశికత్తిఁ జూప నతఁ డుత్కంఠోత్థుఁ డై చేర నిం
పారన్ బట్టుట దోఁచెఁ దద్గళము కేశౌఘంబు మోముం గనన్.

వ. ఈపద్యములోను 'రేఖాలిప్సన్' అన్నచోటను రభరాభస్యే యనుధా
బుట్టినది లిప్సాశబ్దము గనుక సంధిగతప్రాసమాయెను.

అప్రశస్తప్రాసము.

ఆ. అప్రశస్తము లగుప్రాసజాలము లలం,కారవిస్మితములు గావు గా

దివిరి ధూర్తు లైనకవులు కల్పనఁ జేసి, యొప్పిదంబు లనుచుఁ జెప్ప రాదు. 378

వీథినాటకమునందు:—

ఉ. కందుకకేళి సల్పెదు ప్రకారమునం బురపాయితక్రియా
తాండవకేళి సల్పెదువిధంబునఁ బౌరభామ లేఁతని
రెండఁ బ్రభాతవేళ రచియించెను గుబ్బలమీఁదిహారముల్
కుండలము ల్కరు ల్గదల గోమయపిండము లింటిముందటన్. 379

రామాయణమునందు:—

చ. కడుకొని వేడిబాష్పములు గ్రమ్మి పయిం బడి పర్వ భీతిపై
వడరుచు విన్న నైనహృదయంబునఁ బొల్పగుహారయష్టి ప
య్యెద దడియంగఁ గానఁబడి యంచితనిర్మలరత్నభూషలన్
దదుదితదృశ్యమానమణిధామసముజ్జ్వలభాతి దోఁపగన్. 380

ఇవి పదియేడును బ్రధానప్రాసంబులు.

ఇంక శబ్దాలంకారంబు లగువిశేషప్రాసంబు లెఱింగించెద:—

సీ. ప్రాసంబు సులభాక్షరం బైన సుకరంబు దుర్లభం బైనను దుష్కరంబు
తగ రెండుమూఁడునాలుగువర్ణములపదంబుల నెల్ల నొకభంగిఁ బొసఁగెనేని
వరుసఁ గావ్యముల ద్వంద్వప్రాసమును ద్వ్యక్షరప్రాసమునుజతుఃప్రాసము నగుఁ
బదములఁ దుది నొక్కపగిదియక్షరములు దనరు నంత్యప్రాసమునకు నెందు

తే. బడిబడిని వర్ణ మొక్కఁడుకడకు వెడలఁ,బలుకఁబడు నేని యది యనుప్రాసమయ్యెఁ
గంజలోచన యవి యలంకారశాస్త్ర,కథితములు వీని నేడింటిఁ గానవలయు. 381

సుకరప్రాసము.

క. కమలదళనయన సకలా, గమవేద్య పురాణపురుష కరుణాకర మ
ద్రమహీశప్రియతనయా, రమణ యనుచుఁ బలుక సుఖకరప్రాస మగున్. 382

దుష్కరప్రాసము.

క. దుష్కృతగిరివజ్రాయుధ, పుష్కరసదనాధినాథ బుధనుత దవశో
చిష్కేశాహర యనన్, దుష్కర మని దీనిఁ బలుకుదురు ప్రాసజ్ఞుల్. 383

ద్వంద్వప్రాసము.

మునివినుత గోప, స్త్రీసముదయమానహరణ శృంగారరసా
క నిట్లు ద్వంద్వ, ప్రాసము కావ్యములఁ జెప్పఁబడు నెల్లెడలన్. 384

త్ర్యక్షరప్రాసము.

త్రిప్రాసము సుందర మగుమారవైరిరూపు తరుణులకు మనో

హార మగు దానవులకు భీకర మగుఁ దపసులకు ముక్తికర మగు ననినన్. 385

చతుష్ప్రాసము.

క. ధీరుఁడు కమనీయశుభా, కారుఁడు కమలావధూటికామృదుహృదయా
ధారుఁడు కుమతిజనాధిక, దూరుఁడు కమలాక్షుఁ డనఁ జతుష్ప్రాసమగున్. 386

అంత్యప్రాసము.

క. తొలుతను గురులఘువులలోఁ, పల నెయ్యది పదముతుదిని ప్రాసమునకుఁ డాఁ
పల నిచ్చు నదియె నాల్గడు, గులకడఁ బ్రాసముల మొదలఁ గూర్పఁగవలయున్. 387

తే. అంఘ్రితుదిప్రాయి డాఁపలియక్షరంబు
గురు వయినఁ బ్రాస మొక్కయక్కరమ యగును
గాక లఘు వైన వర్ణయుగ్మంబు నడుచు
స్వరవిభేదంబు గాక కావ్యంబులందు. 388

క. నందాంగనాకుమారా, మందరగిరిధీర దనుజమదసంహారా
బృందాగహనవిహారా, కందర్పాకార రాధికాస్త్రీజారా. 389

క. గోపవధూజనమదనా, గోపాలనచతుర కుందకుట్మలరదనా
గోపారివిజితకదనా, గోపతివాహాప్త ధవళగోసమవదనా. 390

అనుప్రాసము.

క. నందసుత పురందరముఖ, బృందారకవంద్య దాసబృందావన గో
విందయన ననుప్రాసం, బందం బగు నెందుఁ గృతులయందు ముకుందా. 391

క. పదులకుఁ బ్రాసంబులకును, విడువక చెల్లుబడు లెల్ల వివరించితిఁ బా
ల్పడి వీనిలోన సత్కవు, లొడఁబడి కావలసినవి ప్రయోగింపఁ దగున్. 392

మత్తేభవృత్తకందగీతగర్భసీసము.

సీ. వినయసంపన్నరవిప్రభూతరమణీనాథా పయోజేక్షణా నరాప్త
విభయదాకారహావిర్భుగాయతరిపుప్రాణానిలాహీశ్వరా రమేశ
విలయకాలానలవిక్రమప్రథితసాల్వగ్రావవృద్ధశ్రవా వరేణ్య
విజయశీలా యదువీర కౌస్తుభధరా చక్రీ యశోదాత్మజా ముకుంద
తే. కరివరద పూతనాంతక గరుడగమన, సత్త్వసహిత కామజనక శంకరస
కనకవసనసుందరదేహ వనధిశయన, సనకమునివినుతచరణసరసిజయుగ

గర్భమత్తేభము.

నయసంపన్నరవిప్రభూతరమణీనాథా పయోజేక్షణా
భయదాకారహావిర్భుగాయతరిపుప్రాణానిలాహీశ్వరా

ఆయకాలానలవిక్రమప్రథితసాల్వగ్రీవవృద్ధశ్రవా
జయశీలా యదువీర కౌస్తుభధరా చక్రీ యశోదాత్మజా. 394

గర్భకందము.

కరివరద పూతనాంతక, గరుడగమన సత్త్వసహిత కామజనక శం
కరసఖ కనకవసనసుందరదేహా వనధిశయన సనకమునినుతా. 395

గద్యము. ఇది శ్రీమదాపస్తంబసూత్ర భారద్వాజసగోత్ర కామెంపల్లిపురమందిరనందనందనచరణారవిందవందనాభిలాష మనీషాప్రాభవవేంగనార్యతనూభవ విద్యావిశేషసురాచార్య కాకునూర్యప్పకవివర్యవిరచితం బైనయాంధ్రశబ్దచింతామణి యను వ్యాకరణశాస్త్రంబునందు వళిస్వరూపంబును నేకచత్వారింశత్సంఖ్యావిశ్రామంబులును నగ్రిహ్యావిరామంబులును, ప్రాసలక్షణంబులును, సప్తదశప్రధాన ప్రాసనిర్ణయంబును, ఉభయప్రాసంబులును, శబ్దాలంకారనిరూపణంబునుం గల వళిప్రాసపరిచ్ఛేదం బనుతృతీయాశ్వాసము సంపూర్ణము.

చతుర్థాశ్వాసము.

సహ్యప్రత్యంతో
ర్వీసంభృత్ప్రభవకృష్ణవేణీతటభూ
[1]వాసైకేశ్వరపూర్వా
శాసస్తసుయోజనప్రసన్న నమస్తే. 1

క. అవధారు శబ్దశాసనుఁ, డవనిఁ గలియుగమున నేకాది నారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయం, ధ్రవచోవ్యాకరణసూత్రతతిఁ దెనుఁగింతు౯. 2

తే. ఘనుఁడు వాగనుశాసనకవివరుండు, ముందు వర్ణపరిచ్ఛేదమునకుఁ దుదిని
బద్యలక్షణ మెల్ల నేర్పడఁగఁ బల్కె, సారది సంక్షేపముగ నైదుశ్లోకములను. 3

పద్యపరిచ్ఛేదమూలసూత్రంబులు:—

ఆర్యావృత్త శ్లోకంబులు.

వృత్తం జాతి శ్చేతి ద్వివిధం పద్యం గణై ర్నిసర్గాఖ్యైః,
సంబద్ధం వృత్తం స్యా దుపగణమాత్రాభి రన్వితా జాతిః.
శాస్త్రార ఏకమాత్రాం లఘో ర్ద్విమాత్రే గురో రితి వదన్తి,
గౌలౌ గగలలసంజ్ఞౌ గ్లౌ హాగణో లఘుగురూ లగో వగణః.
గత్రితయం లత్రితయం మనసంజ్ఞా వాద్యమధ్యమాన్త్యవర్ణాః,
గురవ శ్చే ద్భజసగణా లఘవో యది యరతసంజ్ఞకాః [3]క్రమశః.
మిత్రౌ నగలా వింద్రా నలనగసలభరతా శ్చంద్రా మలఘుః,
రలరగతలతగనవసహాభలభగసలలనలలనగగసవసహాః.
దీర్ఘ స్సంయుక్తాద్యః పూర్ణానుస్వారపూర్వవర్ణశ్చ,
ఏతే గురవ శ్శేషా స్సర్వే లఘ్వక్షరా ఇతి జ్ఞేయాః.

---

1 వాసైలేశ్వర (వా); వాసైరేశ్వర (పె); వాసైవేశ్వర(పూ

2 సప్తము (పూ. ము). 3 క్రమతః (పూ. ము).

వ. ఈశ్లోకంబు [1]లైదును తొమ్మిదిసూత్రంబు లయ్యె నవి యెల్ల నిందు వివరించెద. 4

[2]ఆ. సకలభాషలందు ఛందంబు దెలియక, పద్యములు రచింపఁ బాటి గామిఁ
దద్విధం బెఱుంగఁదగుఁ గావ్యములు సేయు, తలఁపు గలిగినట్టిధన్యులకును. 5

మ. హరభక్తుం డగుభీమసత్కవి ననంతామాత్యునిం బెద్దస
ద్వరునిం దాతనఁ గాచిరాజు బసవప్ప న్భైరవు శ్రీధరుం
బరమోత్సాహమునం దగం దలఁచి చెప్పం బూనితి న్వారిచే
త రచింపంబడినట్టిఛందములచందం బెల్ల నందంబుగాన్. 6

క. భువి నీఛందముఁ దెలియక, [3]కవితను రచియింతు ననుచుఁ గడఁగుట లెల్లన్
వివరింప నీత [4]నెఱుఁగక, తవిలి యమున దాఁటి పోవఁ దలఁచుట గాదే. 7

ఛందఃప్రభావము.

తే. ఆదిమూలస్వరూపుఁ డైనట్టివేద, పురుషుఁ డాఱు ప్రధానాంగముల వెలుంగు
వాని నెఱిఁగింతుఁ జేదిభూవరకృతాంత, తంగెడాన్వయదేశమధ్యమనిశాంత. 8

తే. శిక్ష నాస నిరుక్తంబు చెవులు ఛంద, మంఘ్రియుగ్మంబు కల్పంబు హస్తయుగము
జ్యౌతిషము నేత్రయుగళంబు శబ్దవిద్య, సురుచిరానన మామ్నాయపురుషునకును.

తే. వేదమునకుఁ బాదంబు లై వెలయుకతన
ఛంద మన్నిటిలో నవశ్యంబు గాదె
పురుషుఁ డఖిలాంగయుతుఁ డయ్యుఁ జరణయుగము
లేక నడవ సమర్థుఁడే లోకమునను. 10

క. ఛందస్సూత్రంబులచేతం దగఁ గూర్పంగఁబడి కదా వాక్యమణుల్
చెందుఁ జతుర్దశవిద్యా, సుందరహారంబు లై యజునిసతిగళమున్. 11

ఛందోవ్యాపకసంప్రదాయము.

తే. అట్టిఛందంబు నంది దా నందె ముందు, శివునిచే నంత నొక్కనిచేత నొకరు
వడసిరి సనత్కుమారకుంభజబృహస్ప, తీంద్ర వాసుకిపింగళాహిప్రముఖులు. 12

క. గురుఁడయి పింగళకాఖ్యుఁ, డరపతి వెసఁ జెప్పె మానిదానవవిద్యా
ధరనిర్జరగంధర్వా, ప్సరోభుజగయక్షసిద్ధసాధ్యుల కెల్లన్. 13

వ. తత్స్వరూపం బెట్టి దనిన. 14

క్షేమమున [5]బ్రహ్మ గాయత్రీమహిమగ్రంథకథితదివ్యచ్ఛందో
లింకను దెలిపెదఁ, గామెపలీపురనివేశ కంసవినాశా. 15

(పె). 2 ఈపద్యము (పె) లో లేదు. 3 కవిత్వము రచింతు (ఓ.;
(ఓ.; పూ. ము). 5 ధర్మ (ప. పె).

అనుష్టుప్ [1]శ్లోకత్రయము.

ఉక్తాత్యుక్తా తథా మధ్యా ప్రతిష్ఠా న్యా సుపూర్వికా,
గాయత్ర్యుష్ణిగనుష్టుప్చ బృహతీ పఙ్క్తి రేవ చ. 1
త్రిష్టుప్చ జగతీ చైవ తథా తిజగతీ మతా,
శక్వరీ చాతిపూర్వా స్యా దష్టి రత్యష్టి రేవ చ. 2
ధృతి శ్చాతిధృతి శ్చైవ కృతిః ప్రకృతి రాకృతిః,
వికృతి స్సంకృతి శ్చైవ తథా భికృతి రుత్కృతిః. 3

పదవిభాగగద్యము.

ఉక్తా, అత్యుక్తా, మధ్యా, ప్రతిష్ఠా, సుప్రతిష్ఠా, గాయత్రీ, ఉష్ణిక్, అనుష్టుప్, బృహతీ, పఙ్క్తిః, త్రిష్టుప్, జగతీ, అతిజగతీ, శక్వరీ, అతిశక్వరీ, అష్టిః, అత్యష్టిః, ధృతిః, అతిధృతిః, కృతిః, ప్రకృతిః, ఆకృతిః, వికృతిః, సంకృతిః, అభికృతిః, ఉత్కృతిః, ఏతాని షడ్వింశతి శ్ఛందో నామాని.

క. [2]యదుతిలక కామెపలిపుర, సదనా యివి యిరువదాఱుఛందంబులకుఁ
మొదలుకొని వరుస వెంబడి, సదమల నామములు వీనిఁ జనుఁ దెలియంగాఁ. 16

ఇతిహాసాదిస్వరూపము.

ఆ. కవిత యనుచు నొకటి కల్పించి వాల్మీకి, చెలఁగి రామకథ రచించె మొదల
నతనిఁ జూచి చెప్పి రామీఁదికవు లెల్లఁ, గామెపల్లిగోపకామినీశ. 17
వ. అది యెట్లంటేని. 18
తే. ఎఱుకు మును క్రౌంచమిథునంబు నేయఁ గాంచి
వగచి వాల్మీకి దాఁ బల్కువాక్యములును
బద్య మైనను నేర్చి చెప్పంగఁ దొడఁగెఁ
బూర్వరామాయణము నాఁడు పుట్టెఁ గవిత.
క. విను మితిహాసము కావ్యము, నన ద్వివిధం బయ్యెఁ గవితయం దితిహాసం
బనుపమచాతుర్యపురా, తనవృత్తం బయ్యె భారతం బదియు కదా.
క. పుడమిని గవిచేఁ జెప్పం, బడునది కావ్యం బటంచుఁ బలుకుదు రార్యు
లొడిబడ నదియె కదా యిప్పుడు రామాయణ మనంగ భూనుతచర్

1 చ్ఛోఘ (పూ. ము). 2 యదుపతి కామెపలీపుర (పె).

ఆ. ద్వివిధ మయ్యెఁ గావ్య మవని సంగీతసా,హిత్యసంజ్ఞలను మహేంద్రవంద్య
సప్తతాళభవము సంగీత మాజయ, దేవకావ్య మదియె పోవచింప. 22

మ. ధర సాహిత్యము గద్యపద్యము లనం దా రెండుభేదంబు లై
పరఁగు న్గద్యమునందుఁ బాదనియతు ల్భావింపఁగా లేవు వా
క్స్ఫురణం బై విలసిల్లఁగా నుడువ నొప్పుం గావ్యుఁ డెంతేనియుక్
మరుతండ్రీ మఱి దీనికే వచననామం బయ్యె నాంధ్రంబునక్. 23

గద్యము. శ్రీవిలాసినీవక్షోరుహద్వయగిరిదుర్గసర్వాధ్యక్ష, పద్మజాండానేకభరణదక్ష దక్షజామాతృధాతృప్రథమవిశాలనేత్రప్రముఖనిఖిలబర్హిర్ముఖప్రస్తూయమానశుభశీల ధరణీతనూజాదిదైత్యకాలకాలయవనజరాసుతప్రభృతిదుష్టక్షితిపతినిగ్రహోపాయపారీణ,సౌందర్యవిజితారవిందబాణ,బాణాభిధానపూర్వగీర్వాణేంద్రసహస్రబాహుదరంభాస్తంభసునిశితకుఠార,ద్వారకాపట్టణవిహార, హారాంగదవలయమకరకుండలకిరీటాద్యశేషవిశేషభూషణభూషితగాత్ర,భూమిధరారాతిపుత్త్రమిత్ర,మిత్రకుమారీకాంతికాంతారాంతరలతానికాంత సంచరణ చరణసముల్లాస, యోగీంద్రహృదయపయోజవాస, వాసవరత్నాభ, వారిజనాభ,నాగారిస్యందన,నందగోపనందన,కరుణాలవాల,కాంచనచేల,భుజగేంద్రశయన, పుండరీకనయన, ఆర్తరక్షణపరాయణ, గోవింద, ముకుంద నమస్తే నమస్తే పునస్తే పునస్తే. 24

వ. అని యివ్విధంబున గద్యరూపంబుగా నాదిమధ్యాంతశూన్యుండును, చతుర్దశభువనమాన్యుండును, సకలసద్గుణసంపన్నుండును, సజ్జనాసన్నుండును, భవబంధమోచనుండును, బంకజలోచనుండును, కందర్పకోటివిలాసుండును,గామెపల్లినివాసుండును నగు గోపాలుని వినుతించుజనంబులకు ధర్మంబు కరతలామలకం బర్థంబు ముంగొంగుబంగారంబు, కామంబు తంగేటిచెట్టునంబెట్టినజుంటితేనియపెరయు, మోక్షంబు౦గణంబునం గలవేల్పుటావు విది నిశ్చయం బని విపశ్చిద్వచనంబులు ప్రచురంబులై వెలయుచుండు. 25

తే. కొంగను నిషాదుఁ డేయఁ గన్గొనినవాము,లూరుభవునిశోకంబు లకారసహిత
మై కదా శ్లోక మయ్యెఁ బద్యంబు నంద్రు, దానిఁగొందఱునాల్గుపాదములకలిమి.

మూ-సూః—వృత్తం. జాతి శ్చేతి ద్వివిధం పద్యం గణై ర్నిన
ః, సంబద్ధం వృత్తం స్యాదుపగణమాత్రాభి రన్వితా జాతిః. 1

యమంబు గలయట్టిపద్యసమితి
ం జాతులును నన ద్వివిధ మయ్యె
ణంబుల వృత్తము లగు
గణమాత్రల జరుగుచుండు.

ప్రథమప్రత్యయోద్ధారణ[1]క్రమము.

క. ఆశ్చర్యాశ్చర్యము లగుష, ట్ప్రిత్యయములు దాన యైనప్రస్తారాఖ్య
ప్రత్యయమువలన గణములు, చైత్యాంతక తెలియఁ జెప్పెద న దెట్లన్నక. 28

మూ.సూ:—శాస్త్రార ఏకమాత్రాం లఘో ర్ద్విమాత్రే గురో
రితి వదన్తి. 2

క. భరితేందిర కామెపలీ, పురమందిర యొక్కమాత్ర భువి లఘువునకుఁ
గురువు ద్విమాత్రాయుత మిా, [2]యురవువలన రెండులఘువు లొకగురువునకుఁ. 29

తే. మహిని లఘువులు నిడుపుగా మరుశరముల, వైఖరిని వ్రాయ నగు గురుల్ వానిరెట్టి
యగుట రెండేసి రేఖలం దిగువకొనలు, గలయఁగాఁ గ్రొన్నెలలభంగి నిలుపఁ దగును.

క. సమవృత్తప్రస్తార, క్రమ మిది వో యుక్త మొదలుగా నెన్నవఛం
దము వలయు నన్నిగురువులు, కమలాప్రియ యడ్డచాలుగా నిడి పిదపఁ. 31

ఆ. బంతిబంతి మొదల భాసిల్లు గురు వెందు, దానిక్రింద లఘువు దానిపడిని
బైకి సమము వామభాగోర్వి గురువులు, నయ్యె సర్వ[3]లఘువు లైనదనుక. 32

తే. ఇటుల వ్రాయంగ నేఛంద మెన్నిబంతు
లన్నిసమవృత్తములు దానియందుఁ బుట్టె
బంతి యొకొక్కసమవృత్తపాదగణము
లయ్యె నాలుగుపదముల నవియె నిలుచు. 33

ఇందునకుటీక. ప్రస్తార ప్రత్యయ మనంగా: ఇన్నవఛందంబున నెన్నిసమవృత్తంబులు పుట్టెను? వానిలోపల నిన్నవసమవృత్తంబునకు నేయేగణంబు అని యడిగిన సరి చెప్పెడువిధము:-వా రెన్నవఛందమున నడిగిన నన్నిగురువులు అడ్డపఙ్క్తిగాను వ్రాసి ప్రస్తరించునది. ఆదియెట్లనిన: ఆబంతి మొదల ఎక్కడ గురు వుండునో దానిక్రిందగా లఘువును వ్రాయునది. ఆలఘువునకు వలపలను మీఁదను గురువుం[డిన] గురువును లఘువుండిన లఘువును నిలుపునది. ఏమియు లేకుండిన నేమియు వ్రా[య] కూరకుండునది. ఈబంతిని ముందుగా వ్రాసినలఘువునకు ఎడమఁ మీఁదను గురులఘువులలోపలను ఏది ఉన్నను దానిక్రింద గురువే నిలు నది. మీఁదను ఏదియు లేకుండినఁ గ్రిందను వ్రాయఁబనిలేదు. ఇప క్రమమున నేక్రిందిబంతి చూచి యాక్రిందట దిగుగాఁ దిగుగా బం

1 చక్రము (పె. వ). 2 యొరపు (పూ.ము). 3 గురువు (

లఘువులు వచ్చినదనుక వ్రిస్తరించి అన్నిబంతులను లెక్కఁబెట్టఁగా నెన్నియవునో యాఛందమున నన్నిసమవృత్తములు పుట్టిన వనునది. ఎన్నవవృత్తమడిగిన నన్నవ బంతి నున్నగురువులు లఘువులు గణములు చేసి అవృత్తమునకు ఏకపాదమునకు అవిగణము లని చెప్పునది. నాలుగుచరణములకును ఆగణములే నిలుచు నని తెలిసి కొనునది. ఇరువదియారుఛందములకును ప్రస్తరించుక్రమము ఈలాగున నే నని తెలిసికొనునది. 34

క. భూమి నిసర్గోపగణ,స్తోమము వివరింతు వినుము సురరిపుభీమా
కామెపలీపుటభేదన,ధామా సుగుణాభిరామ దైవలలామా. 35

క. ఉక్తాత్యుక్తా మధ్యల, వ్యక్తం బగునాప్రతిష్ఠయందును గణముల్
సూక్తిమయము లై పుట్టెను, భక్తపరాధీన కామెపలిపురవాసా. 36

నైసర్గికగణములు, ప్రథమచ్ఛందోజాతగణములు.

క. గా యనఁగ నొక్కగురు వగు, లా యనఁగా ధాత్రి నొక్కలఘునామం బౌ
నీయక్షరములు గణముల,పై యోగం బైనఁ గలయఁ బలుకఁగ వలయున్. 37

ద్వితీయఛందోజాతగణంబులు.

మూ-సూ:—గౌ లౌ గగలలసంజ్ఞౌ గ్లౌ హగణో లఘుగురూ లగో వగణః. 3

క. గగ మాయె రెండుగురువులు, లగమును వగణంబు నయ్యె లఘువును గురువున్
జగతిని లఘుయుగ్మము లల, మగు గురువును లఘువు గలము హగణంబు నగున్.

తృతీయచ్ఛందోజాతగణంబులు.

మూ-సూ.—గత్రితయం లత్రితయం మనసంజ్ఞా వాద్యమధ్యమా న్త్యాస్తాః। గురవ శ్చే ద్భజసగణా లఘవో యది యరతసంజ్ఞకాః ప్రోక్తాః. 4

[illegible]డు గురువులు లఘువులు గూడిన మన, లాదిమధ్యాంతముల గురు లైనభజస
లన్యాక్షరము లైన యరత లయ్యెఁ, గ్రమము దప్పక నెనిమిదిగణములకును.

ఉపగణోత్పత్తిప్రకారము.

[illegible]సూ.—మిత్రౌ నగలౌ విం ద్రా నలనగసలభరతా శ్చంద్రా

మలఘుః, రలరగతలతగనవనహాభలభగసలలసలలనగగసవనహాః. 5

క. ద్వివిధం బర్యోను గణచయ, మవని నిసర్గములు నుపగణాలియు ననఁగా
నివి నైసర్గగణంబులు, రవిశక్రశశాంకు లివి ధరణి నుపగణముల్. 40

తే. గరిమ నత్యుక్త మొదలుగాఁ గలుగునట్టి, మూఁట రెండేసిపంక్తులు మొదల విడిచి
మొదల లఘువున్నపంక్తుల మొదల లఘువు, వెండియునునిల్వ రవిశక్రవిధుగణములు.

వ. దీనికి తెలివిడి: అత్యుక్త యనురెండవఛందము ప్రస్తరించిన నాలుగుపంక్తులు పుట్టెను, మధ్య యనుమూఁడవది లిఖించిన ఎనిమిదిచాళ్లవును. ప్రతిష్ఠ యనునాలవది వ్రాసినఁ బదహాఱువీథులవును. ఈమూఁడుఛందములయందును మొదలివి రెండేసిపంక్తులు విడిచి మిగిలినవీథులలోను ఏవీథి మొదలను లఘువు వుండిన అవీథిని అలఘువునకు మొదలను, మఱియు ఒక్కొక్కలఘువు నిలుపునది. ఇటువలెనే ప్రస్తరించి యొక్కొక్కచాలునఁ గలగురులఘువులు గణములు చేసిన అత్యుక్తయందలిరెండుబంతులవియు సూర్యగణము లవును. మధ్యయందలి ఆఱుచాళ్లవియు ఇంద్రగణము లవును. ప్రతిష్ఠయందలి పదునాలుగువీథులవియుఁ చంద్రగణము లవును. 42

క. నగణమును గురువు నగ మగు, నగణము తుదిలఘువు గదియ నల మనఁ బరఁగుఁ
నగణముపై గగ ముండిన, నగగం బగు మఱియు నుపగణము లి ట్లొప్పుఁ. 43

క. హన లర్కగణము లనఁగాఁ, జను నింద్రగణములు భరత సలనలనగముల్
పనివడి జాతులయం దివి, కనఁబడు నక్కరలు మొదలుగా శశి కొప్పుఁ. 44

క. భలభగురుతలతగములును, మలఘురలరగములు నేడు మఱి నవనహాలుఁ
నలలనగగములు నాల్గును, సలలసవసహములు మూఁడు చంద్రగణంబుల్. 45

స్వభావగణప్రస్తారము.

ఉక్తాఛందోజాతగణంబులు.

U గగణము.
| లగణము.
వెరసి ౨ ఉభయమున్ను.

అత్యుక్తాఛందోజాతగణంబులు.

UU గగ గణము.
|U లగ గణము.
U| గల గణము(ఇదేహాగణము)
|| లల గణము.
వెరసి ౪ గణములు.

మధ్యాఛందోజాతగణంబులు.

UUU మగణము.
|UU యగణము.
U|U రగణము.
||U సగణము.
UU| తగణము.
|U| జగణము.
U|| భగణము.
||| నగణము.
వెరసి ౮ గణములు.

సూర్యేంద్రచంద్రగణప్రస్తారము.

సూర్యగణములు:—

{ UU }	
{ IU }	
UI	గలగణము.
III	నగణము.
వెరసి ౨	ఉభయమున్ను.

ఇంద్రగణములు.

{ UUU }	
{ IUU }	
UIU	రగణము.
IIIU	నగము.
UUI	తగణము.
IIUI	సలము.
UII	భగణము.
IIII	నలము.
వెరసి ౬	గణములు.

చంద్రగణములు.

{ UUUU }	
{ IIUUU }	
UIUU	రగగణము.
IIIUU	నగగణము.
UUIU	తగణము.
IIUIU	సవగణము.
UIIU	భగురుగణము.
IIIIU	నవగణము.
UUUI	మలఘుగణము.
IIUUI	సహగణము.
UIUI	రలగణము.
IIIUI	నహగణము.
UUII	తలగణము.
IIUII	సలగణము.
UIII	భలగణము.
IIIII	నలలగణము.
వెరసి ౧౪	గణములు.

గురులఘువర్ణనియమము.

క. గురువు పరమేశ్వరాకృతి, యరయ లఘువుగిరికుమారి కాకృతి గణముల్
పరికింపఁగఁ దత్ప్రకృతులు, మురహర గణములకు లక్ష్యములు వర్ణంబుల్. 46

మూ-సూ:— దీర్ఘ స్సంయుక్తాద్యఃపూర్ణానుస్వారపూర్వవర్ణశ్చ,
ఏతే గురవ శ్శేషా స్సర్వే లఘ్వక్షరా ఇతిజ్ఞేయాః. 6

క. ఇల జమిలియక్కరములకుఁ, బలుసున్నకు నెడమ నూఁది పల్కెడువర్ణం
బులుఁ జాపి పలుకునవియును, లలి గురువులు కడమలిపులు లఘువు లఘారీ. 47

తన్వంగీ యని పల్కిన మూఁడును గురువు లయ్యె గిరిజ యనుచుఁ బ
మూఁడు లఘువులయ్యెను, దనరు లిపుల కెల్ల నిట్లు దనుజవిభేదీ. 48

రలు ద్విత్వాక్షరంబు లగుట, వానియెడమవి గురువులు వట్రుసుడులు
గాన వానిడాపలను గల్గు, నక్కరము లెల్ల లఘువులు నిక్కముగను.

(వృ. ము).

ఆ. వ్యంజనాక్షరంబులందుఁ గ్రిందటివ్రాఁత, లైనవట్రుసుడులు నైత్వములును
వాని గూడి యున్న స్వరములు కాని జడ్డక్షరములు గావు యజ్ఞరూప. 50

ఆ. అనృతసదృశ మగు మహావృజినంబును, బిత్రుసమర్చఁ బోలునతిసుకృతము
నమృతసింధుశాయిసమమగుదైవంబు, గలుగ దనఁగ లక్ష్యములు ముకుంద. 51

ఆ. ఆంధ్రకృతులమాట కాదివర్ణము క్రింద, నూఁదఁబడనిజడ్డ లుండెనేని
వానియెడను నున్నవ్రాలునందును గూడి, గురువు లనుచు గణము గూర్పవలదు. 52

తే. భవవినుతనామ వ్రజధామ ప్రధనభీమ, కంజదళనేత్ర స్తుతిపాత్ర క్ష్మాకళత్ర
శౌరి ప్రధ్వస్తవైరి భ్రాజత్కిరీట, హారకేయూర యనఁగ లక్ష్యంబు లయ్యె. 53

సర్వగణలక్ష్యంబులు.

క. ఇలఁ బద్మా యన గగ మై, పొలుచు రమా యనిన వగణమును లగమును నై
వెలయు గిరి యనఁగ లల మగు, లలి లక్ష్మి యనంగ నగు గలము హగణంబుల్.

క. మయరసతజభనగణముల, భయమునఁ బింగళుఁడు దొల్లి పక్షీంద్రునితో
రయమునఁ బల్కినమాటల, పయిపొల్లు లటంచుఁ జెప్పఁబడు నెనిమిదియున్. 55

వ. అవి యెయ్యవి యనిన: ధీశ్రీస్త్రీమ్, వరాహాయ్, కాగుహార్, వసుధాస్, సాతేక్వత్, కదాసజ్, కింపిదభ్, నసహాన్, అనియెడు నీయెనిమిది వాక్యంబులయందు నొక్కొకదానికి మొదల నుండెడుమూఁడక్షరంబులకు నైనగురులఘువులకు నాలవది యగుపొల్లు గణసంజ్ఞాక్షరం బని వియద్గంగాతరంగిణీరంగదుత్తుంగభంగ శృంగారసంగతోత్తుంగదయాపాంగసుధారసైకపావనాంగుం డగుపింగళభుజంగమపుంగవుండు వేదాంగంబునందు ముంగల నెఱింగించె నట్లు గావున. 56

క. శ్రీరామా యన మగణం, బారయ ఘనుఁ డనఁగ నగణ మగు మధ్యాప్ర
స్తారాద్యవసానంబుల, నిరెండును వెలయుఁ గ్రమత నెఱుఁగఁగ వలయున్. 57

క. ధీరుఁ డన భగణ మొప్పు ము,రారి యనం జగణ మయ్యె ననఘా యనఁ జె
న్నారు సగణంబు వీనికి, నారయ గురు లాదిమధ్యమాంతగతంబుల్. 58

క. సారది నుపేంద్రా యనినను, బరుపడి యగణంబు వల్లభా యన రగణం
బరుదుగ గోవింద యనన్, ధరఁ దగణము క్రమత లఘుయుతము లీమూఁడున్

తే. వరమృగా యన నగమగు వరసఖ యనఁ, దలఁకొను నలంబు నరకజైత్రా యనఁ
నగగ మైతగు నీగతి జగతి నింద్ర, చంద్రగణములు మఱియును జను న

గణాధిదేవతాఫలంబులు.

తే. కంసమర్దన కృతిముఖగ్రావ్యార్ణ, సూత్రమున శబ్దశాసనసూరివరు

చేత సంక్షేపముగ మును జెప్పఁబడిన, శుభగణము లిచ్చట వచింతు సుకవు లలర.

మూ. సూ:—యే చ శుభగణా స్త ఏవ కావ్యాదౌ గ్రాహ్యాః. 7

క. తలఁపఁగ శుభఫలదాయకములు మంగళదేవతాకములు నగుగణముల్
నిలుపఁ దగు గృతిముఖంబునఁ, దెలిసి కవీశ్వరుఁడు పతి కతిశ్రేయముఁగాన్. 62

ఆ. బాలచంద్రనిభము పార్వతీవల్లభ, దాని యుచ్చరించుతతి ద్విమాత్ర
వారలఁ దక్క గణములం దెల్ల మొదలను, భూతిదాయి గురువుఁ బొగడ వళమె.

క. శరసన్నిభము లలస్థజేతరగణముల మొదల భద్రదాయి పలుకుచో
ధర నేకమాత్ర హిమభూధరనందన దాని లఘువు తరమే పొగడన్. 64

ఆ. గగము భూమిగణము లగ మంబుగణమును, లలము వాయుగణము గలము పావ
కమును మధ్య నైనకతమునఁ దత్సమానంబు లై శుభాశుభంబు లొసఁగు. 65

క. మయరసతజభనలకు భూపయోగ్నిపవనగగనరవిపద్మారివృషా
వ్యాయు లీశులు శివజయలయ, భయశుభరుగ్ధనముదములు ఫలములు వరుసన్. 66

వ. అది యెట్లనిన నథర్వణవేదముఖంబున మగణంబు వసుమతీదేవతాకంబు గావున శివప్రదంబని మహానాటకంబునందు "విఘ్నశో న స్స పాయా" త్తని హనుమంతుండును, సూర్యశతకంబునందు, "జంభారాతీభకుంభోద్భవ" మని మయూరుండును, మేఘసందేశంబునందు "కశ్చిత్కాంతావిరహగురుణా" యని కాళిదాసుండును, కాలామృతమునందు "శ్రీమద్వేంకటనాయక" మ్మనిమదీయాన్వయప్రభవుం డగు తిరుమలభట్టారకుండును, భారతంబునందు "శ్రీవాణీగిరిజా" యని వాగనుశాసనుండును, కవిజనాశ్రయమునందు, "శ్రీకాంతా" యని వేములవాడభీమకవియును, ఛందంబునందు "శ్రీరామాస్తనమండలీమిళితకాశ్మీరార్ద్రవక్షంబుతో" నని యనంతుండును మొదలం గదియించిరి. యాజుషామ్నాయాద్యం బగుయగణంబు జీవనదేవతాకంబు గాన జయప్రదం బని యాదికావ్యంబునందు, "తపస్స్వాధ్యాయనిరత"మ్మని వాల్మీకియు, ప్రథమశైవస్తవంబునందు "మహిమ్నః పారంతే" యని పుష్పదంతుండును, సౌందర్యలహరియందు "శివశ్శక్త్యాయుక్తో" యని శంకరాచార్యభారతులును తొలుత నిలిపిరి ఋక్సామంబులకుం బ్రథమం బగురగణ మాశ్రయాశదేవతాకంబు గాన లయప్రదం బని యెల్లవారు నాది నిడ నోడిరి. కవిచింతపాశంబునందు "వ్యోమసూర్యం వితనుతే" యనిపల్కినకతంబునఁబంచత్వంబు ... సగణంబు దహనసఖదేవతాకంబుగాన భయప్రదంబని కవివరులు మొదలం ...చిరి. వెలివక 'శాలినీసమాకరంబు'నందు "అవలంబ్యస్వహేరంబ"మని ...ఁడును, వృత్తరత్నాకరమునందు "సుఖసంతానసిద్ధ్యర్థ" మని కేదారభట్టు రచియించి పంచత్వంబునొందిరి. 67

తే. గగన మేలిక గావునఁ దగణమునకు, ఫలము శూన్యం బటంచు రాపలుకు మిథ్య
యఖిలభూతంబులందు నిత్యమయి నిల్చు, వ్యోమము శుభప్రదంబు గాకుండు టెట్లు.

ఆకాశము నిత్యమైనందుకు భాగవతము ద్వితీయస్కంధమునందు.—

ఉ. సర్వఫలప్రదాతయును సర్వశరణ్యుఁడు సర్వ[1]శక్తియుక్
సర్వజగత్ప్రసిద్ధుఁడును సర్వ[2]గుణుండును నైనచక్రి యా
సర్వశరీరులు [3]న్విగతసంగతిఁ జెంది [4]విశీర్యమాణులై
పర్వినచో [5]నభంబుగతి బ్రహ్మము దాఁ జెడకుండు నెప్పుడున్. 69

తే. ఎల్లరును శుభదము లని యెన్నినట్టి, గణములను వ్రాయఁ జేపాటి? కాని వనిన
దజలు మంచివిగా వ్రాయఁ దగు మహాకవి, ప్రయోగలక్ష్యంబులు వెదకి చెప్ప.

వ. అవి యెయ్యవి యనినఁ బ్రక్రియాకౌముదియందు "యేనాక్షరసమామ్నాయ" మని ధర్మకీర్తియు, తర్కభాషయందు "బాలోపి యో న్యాయనయే" యని కేశవమిశ్రుండును, మంత్రదర్పణమునందు "ఆధారపద్మవనఖేలనరాజహంసీ" మనిపృథివీధరాచార్యుండును, కృష్ణవిజయంబునందు "పాయా దపాయా" త్తని కుసుమాయుధుండును, సాహసాంకంబునందు "అవ్యాత్సవో" యని పరిమళుండును కావ్యాదిని బ్రతిపాదించిరి. మఱియు "ఆరోగ్యం భాస్కరా [6]దుహైతి" యని మనువచనంబు గలుగుటంజేసి. 71

తే. అరయ నారోగ్యకరుఁ డైనయరుణుఁ డేలు
జగణమున నెట్లు రోగంబు సంభవించుఁ
గారితి యగుఁ గాని రోగంబు గాదు దక్ప
దార్థ మనుచు వెల్లంకితాతప్ప చెప్పె. 72

వ. కావున శిశుపాలవధంబునందు "శ్రియః పతి శ్శ్రీమతి" యని వణిజ్మాఘుండును, కిరాతార్జునీయంబునందు "శ్రియః కురూణా" మని భారవియును, మణిదర్పణమునందు "దివాకరం నమస్కృత్య" యని యును [7]శాకునవనామగ్రంథంబునందు "విరించి నారాయణశంకరేభ్య" యని యును ఛప్పన్నంబునందుఁ "బ్రణమ్య లోకకర్తార" మనియును భోజరాజీయంబునందు "సునీతిశాస్త్రసద్విద్యా" యనియును మూఁ

1 శక్తుఁడున్ (అచ్చు. భా). 2 గతుండగు చక్రపాణియా. ?
4 విశీర్య. 5 నభంగ. (అచ్చు. భా.) ఈపాఠము అప్పకవిమతమైన కాధ నభంబుగతి యన్న నే యాకాశమునకు బ్రహ్మమునకు సమానధర్మమగు డును. 6 దిచ్ఛేత్ (ప). 7 లాకునలనామశాకునగ్రంథంబునందు డును శాకువనామ (ప).

బొందించిరి. భగణంబు సుధాకరదేవతాకంబు గాన ధనప్రదం బని శుభ మపేక్షించి భారతశేషమగు విరాటపర్వము ప్రారంభించునప్పుడు, "శ్రీ యన గౌరి నాఁబరఁగు" నని తిక్కనయును, శ్రీమద్రామాయణమునందు "రామునిశుభచరితములను" అని భాస్కరుండును, యుద్ధకాండమునందు లంకాదహనముపట్టుకథ ఉపక్రమించుచును "శ్రీయుతమూర్తియైన" యని యయ్యలభట్టారకుండును, నృసింహపురాణమునందు "శ్రీకి నిరంతరం" బని ప్రబంధపరమేశ్వరుండును, రుక్మాంగదచరిత్రమునందు "శ్రీమయపత్త్రముల్ జడలు" అని ప్రౌఢకవిమల్లనయుం బ్రయోగించిరి. నగణం బమృతాంధోనాథదేవతాకంబు గాన సకలభోగప్రదం బని నలోదయమునందు "హృదయసదా" యని కాళిదాసుండును, శివభద్రంబునందు "ప్రణమితశిరసి" యని కవివరుండును, అరణ్యపర్వావశిష్టంబునందు భీమకవిశాపభయంబున జయము గోరి "స్ఫురదరుణాంశు రాగరుచి" యని శంభుదాసుండును, త్రిస్థలీదండకమునందు "విజయనగరహేమకూటంబున న్నిల్చి" యని నందితిమ్మనయుం జెప్పిరదియునుం గాక. 73

సీ. గ్రహములలోన భాస్కరునిచందంబునఁ దరులలోఁ బారిజాతంబుకరణి
క్ష్మాధరంబులలోనఁ గనకాద్రికై వడి నదులలో జహ్నుకన్యకవిధమున
దైవతంబులలోన దైత్యారిచాడ్పునఁ బ్రమథులలో శూలపాణిపగిది
[1]మృగములలోన గరిద్వేషిభాతిని వివిధవిద్యలలోన వేదముక్రియ
తే. క్షేత్రములలోన వారణాశీస్థలంబు, శివి నిభములలోన నైరావణంబు
రీతి గణములలోనఁ జర్చింధి చూడ, నగణ మొప్పారు శుభనిధానంబు గాన. 74

క. కృతి మొదల నిలిచినప్పుడు, మతిఁ దలఁపఁగ నుపగణములు మగణాదులతో
జత గూడి యాఫలంబులె, పతి కిచ్చు రవీంద్రశిశభానలనుహిమకా. 75

అష్టగణలక్షణంబులు.

సీ. చంద్రసూర్యాగ్నిలోచనుఁ డగుముక్కంటిమూఁడునేత్రములను మూఁడుగురువు
లావిర్భవించి మధ్యాద్యంతమున కాది యై మగణం బయ్యె నందువలన
...యించెఁ బ్రస్తరించినక్రమమున యరసతభజన లనంగ సప్తగణము
...గణముఁ గూడ నెనిమిదిగణము లై తనరు వీటికి రూపవైవర్ణ
...రదిగ్యామగోత్రయోని, గణభరాశిగ్రహాతదీయకాంతిజనక

[1] గములలోఁ గరిద్వేషిభాతినిజూడ' అనిపూర్వముద్రణములం దన్నిటఁ ...భంగము. 2 పూ. ము. అన్నిటను 'లక్ష్యంబు' లనియున్నది; గాని

తనయఫలములు నాఁబదునెనిమిదియును, దెలిసి కృతిముఖమునఁగూర్పవలయుఁగృష్ణ.

మగణలక్షణము.

సీ. అలఘుత్రియంబు కాశ్యపము గోత్రము వన్నె పచ్చన సంతతి పాదజంబు
ధరణి దైవంబు రౌద్రము రసంబు శుభంబు ఫల మాదియామ ముత్పత్తివేళ
స్వరము మధ్యమము శంబరయోనియును దైత్యగణమును నగువ్యషర్శంబు తార
వృశ్చికాఖ్యము రాశి విపులాకుమారుండు గ్రహము వానిశరీరకాంతి యెఱుపు
తే. ప్రమథనాథునిలోచనత్రయము జన్మభూమి గారాపుపట్టి యంభోగణంబు
మందిరము శంభుకోణంబు మగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 77.

యగణలక్షణము.

సీ. ఆదిలఘువు ద్వితీయప్రహరము జన్మవేళ బ్రాహ్మ్యంబు భావింపఁ గులము
గౌతమగోత్రంబు కారుణ్యము రసంబు జలము దైవమ్ము పంచమము స్వరము
కపియోని మర్త్యంబు గణము పూర్వాషాఢ నక్షత్ర మిష్వాసనంబు రాశి
గ్రహము గురుండు తత్కాంతి పీతాభంబు వరుణునిదిక్కు నివాసభూమి
తే. తండ్రి ధరణి గణంబు సంతాన మగ్ని, దేవతాకంబు ఫల మతిభావుకంబు
హారిణవర్ణంబు తనుకాంతి యగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 78

రగణలక్షణము.

సీ. మధ్యమలఘువు యామంబు మూఁడవయది క్షాత్రంబు కులము రక్తంబు చాయ
దైవతంబు స్వరంబు దైత్యంబు గణము దస్రము యోని శతతార జన్మభంబు
రాశి కుంభము వికర్తనసుతుండు గ్రహంబు ఖంజనాభంబు తత్కాయకాంతి
శృంగారము రసంబు కృష్ణవర్త యధీశుఁ డాంగిరసము గోత్ర మంబుగణము
తే. గణుతి సేయంగఁ గడుపారఁ గన్నతండ్రి, యనుఁగుఁబట్టి పకారంబు వ్యథఫలంబు
రచ్చపట్టు హుతాశాశ రగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 79

సగణలక్షణము.

సీ. గురు వంత్యవర్ణంబు ఘోరంబు రసము వంశంబు పంచమము తేజంబు నలుప
ధవుఁడు మారుతము గోత్రంబు కౌశిక మున్కుపట్టు వాయవ్యంబు ఫలము
నాకేశము గణంబు హస్త తారక యోని మహిష మంగనరాశి గ్రహవ
వానిదేహము పీతవర్ణంబు స్వరము గాంధారంబు యామంబు నా
తే. యేడుచేతులు గలదయ్య మేలునట్టి, వ్రాయి జనకుఁడు గగనదై
సంభవుం డెంచి చూడంగ సగణమునకు, దానవవినాశ కామెప

తగణలక్షణము.

సీ. అవసానమున లఘు వాకాశ మీశుఁడు రసము శాంతంబు భార్గవము గోత్ర
మనిలదైవత్యంబు జనకుఁడు వనజబాంధవదైవతాకుండు నందనుండు
జనన మగ్రజము పంచమము యామము వర్ణ మసితంబు ఫలము శుభాభివృద్ధి
సౌరంబు గణము పుష్యమి తార బస్తంబు యోని రాశి కుళీర ముడువిభుండు
తే. గ్రహము తద్విగ్రహచ్ఛవి తుహినశైల, సన్నిభంబు నిషాదసంజ్ఞంబు స్వరము
తావు దేవేంద్రభాగంబు తగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 81

జగణలక్షణము.

సీ. నడుచక్కి నుండువర్ణము గురు వాఁడవయది యామ మన్వవాయంబు క్షత్రి
యము రుక్కు ఫలము శోణాభంబు రుచి నభోగణ మయ్యుశీతాంశుగణము కొడుకు
వరసంజ్ఞికంబు గణంబు యోని వృషంబు రెండవఫల్గుని రిక్క రసము
వీరంబు రాశి కంఠీరవం బాత్రేయగోత్ర మంబరచారి కువలయారి
తే. యతనిమైచాయ కెంపు పూర్వాశ యిరవు
ఋషభసంజ్ఞంబు స్వరము త్రియాతనుండు
జలజబంధుఁడు వేలుపు జగణమునకు
దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 82

భగణలక్షణము.

సీ. ప్రథమాక్షరము ద్విమాత్రము కాపిలసు గోత్ర ముత్తరం బిరవు మహోరగంబు
యోని మృగోత్తంబు లుడురాసు లుశనుఁడు ఖచర మాతఁడు మల్లికానిభాంగుఁ
డూరుజంబు కులంబు సూర్యదైవత్యంబు జనకుఁ డైంద్రము చాలు స్వరము షడ్జ
మధిపతి జాబిల్లి యాదితేయంబు గణంబు సప్తమము జన్మప్రహారము
తే. రసము హాస్యంబు వన్నియ రజతనిభము, ఫలము ధనహేమమణివస్త్రపశుతనూజ
పరిజనాశ్వాదిసంప్రాప్తి భగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 83

నగణలక్షణము.

ఏకమాత్రలు మూఁడు నింద్రుఁడు పతి యద్భుతము రసంబు నిశిశదైవతాక
కారయుఁ దండ్రి బృందారకాధీశునిదంతావళం బుండుఁ తావు నెళవు
ోగం బీగి తెలుపు వర్ణము జాతి విప్ర ముద్భవవేళ వేగుజాము
క్షము ప్రవరంబు వాశిష్ఠంబు చుక్క రేవతి గాము సురగురుండు
పచ్చన యోని గజము, రాశి మీనంబు గణము సుధాశనంబు
డు మధ్యను నగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 84

దేవతాంకితనియమంబులు.

క. స్వరమును జామును దిక్కును, బరికించి కవీశ్వరుండు పదపద్యంబుల్
సురనామాంకితములుగా, విరచించినఁ గలుగు సకలవిభవము లెపుడున్. 85

స్వరకూటము.

క. నిరతము నిషాదముఖ్య, స్వరములపదములు రచించుచక్కని దత్త
త్స్వరగణములె మొదలను గూ, ర్తురు గానకళాయుగంధరులు భద్రేచ్ఛన్. 86

యామకూటము.

క. పనివడి పద్యం బేజా, మునను రచింపంగ వలయు మొదలను నాజా
మునఁ బుట్టినగణ మిడఁ దగు, ఘనసికాశప్రకాశ కామెపలీశా. 87

దిక్కూటము.

క. ఏదిక్కున నెలకొను గణ, మాదిని గూర్పంగఁబడియె నపుడు కృతికిఁ దా
నాదిక్కున కభిముఖమై, మోదంబునఁ జెప్ప వలయు మురనరకహరా. 88

నరాంకితనియమంబులు; దగ్ధాదితారలు.

తే. దగ్ధమును జ్వలితము ధూమితంబు మృతము, గదయుతము నగు తారలగణము లాది
నిడఁగ నొల్లరు విభునకు నిష్టసిద్ధి, గలుగఁ గోరెడునట్టిసత్కవులు కృతుల. 89
వ. వీనిలక్షణం బంతయు మూందర రెండవపరిచ్ఛేదంబున వర్జ్యతారానిర్ణయంబు
నందు విస్తరింపఁబడియెఁ గావున నది చూచి తెలిసికొనునది. 90

నాయకకూటంబులు.

చ. అలయక కబ్బపుందొరకు నాదిగణంబునకుం గ్రమంబునన్
గులములు యోని లింగములు గోత్రములు న్మతి కాంతులు న్గణం
బులు నుడురాశి ఖేటములు బొందిక లై శుభదాయకంబు లై
వెలయ నరాంకితంబులు గవిప్రవరు ల్రచియింపఁగాఁ దగున్. 91
క. కుతలమున వధూవరులకుఁ, జతురత దైవజ్ఞమణి విచారించుగతిన్
కృతికన్యానాయకులకు, హితమతిఁ దెలియఁ దగు సుకవి యివి తొమ్మిదియున్.

గణకులకూటము.

తే. నాథకులమును మొదలిగణంబుకులము, నొకటి గాక విజాతు లై యుండెనేని
భిన్నకులజాత యగుచంద్రబింబవదన, గేలు పట్టినపగిది దుష్కీర్తిఁ జెందు. 93

గణయోనికూటము.

క. జా వగునాయకతారా, యోనియుఁ గృత్యాదిగణభయోనియు వైరం
బూనక యుండ నహల్యా, జానివచనమున నెఱుంగఁ జను సుకవులకున్. 94

తే. తత్తదాఖ్యముఖార్ణసంతతికి నైన, తారకలు గావు ఛందోమతంబునందు
జన్మతారక లని బహుజనము లాడు, కతన నవియె వచించితి గణములకును. 95

క. వర్ణఃపరిచ్ఛేదంబున, వర్ణములకుఁ గూటనిర్ణయం బంతయు వి
స్తీర్ణముగా మును జెప్పితిఁ, గర్ణాహితమిత్ర దానిఁ గని తెలియ నగున్. 96

గణలింగకూటము.

క. మొనగణమురిక్కలింగం,బును బతినక్షత్రలింగమును వైరముఁ జెం
దిన నాయకుధన మెల్లను, మనుజపతి హరించుఁ బంచమాసంబులకున్. 97

గణగోత్రకూటము.

క. పతిగోత్ర ప్రవరములో, సతతంబును బలుకఁబడిన సన్మునిగోత్రాం
కితము లగుగణము లతినిం,దితములు కావ్యాది [1]నాదితేయసహాయా. 98

గణకాంతికూటము.

తే. నాయకునికాయ మేచాయ నలువు మీఱు, నరసి తద్వర్ణమునఁ దనరారునట్టి
గణము పద్యాదిఁగూర్చినఁగలుగు శుభము,వ్యత్యయంబయ్యెనేని దేహంబు చెడును.

క. శ్వేతము నీలము నేకము, భూతలమున రక్తపీతములకు నభేదం
బై తనరు నరతనుద్యుతు, లీ తెఱఁగునఁ దెలియవలయు నిభపతివరదా. 100

గణదేవాదికూటము.

తే. గద్యపద్యాదిగణతారకాగణంబు, భర్తృనక్షత్రగణమును బంధు లైన
వత్సరశతంబు బ్రతుకుఁ గావ్యప్రభుండు, మైత్రి లేకున్న నెలకు ధర్మపురిఁ జేరు.

గణనక్షత్రదూరము.

ఆ. ఆదిగణమురిక్క కధిపతినక్షత్ర, మెన్నఁ బదియు మూఁటి కెక్కుఁ డైన
బ్రతుకు నూఱువత్సరంబులు కృతినేత, తక్కు వైన వేగఁ దనువు విడుచు. 102

గణరాశికూటము.

క. పదపద్యగద్యముఖమున, [2]గదియ గణమురాశి[3]నుంచి గణుతించిన నా
రదనుత విభురాశి శుభప్రద మై యుండంగ సుకవి పరికింపఁ దగున్. 103

గణఖేటకూటము.

క. మహి నధినాయకురాశి, గ్రహమును గృతిముఖగణోడురాశిగ్రహముల్
మిహిరేందులు దమగతిలో, సుహృత్తు లై యున్న సరియ చుట్టము గాదే. 104

---

1 నాడెనేనసహాయా (పూ. ము). 2 గదయు (పె.ప. పూ. ము.) లోను, 4-ఆ. 126 వ పద్యములోనున్నది. 3 తాటాకుపుస్తకములలో 'నుంచి' అనియేయున్నది.

క. కొందఱు జ్యోతిశ్శాస్త్రము, పొందు వదలి భిన్నమార్గముల గణములకుం
బొందింతురు గ్రహముల నా, చందమునకు గణము శాస్త్రసాధక మెందున్. 105

కృత్యాదిగణద్వయకూటము. ఖ.

తే. మొదల నుండుగణద్వయంబునకు లెస్సఁ, జూడఁ దగు యోనిలింగగణోడురాశి
ఖచరతత్త్వాంఘ్రినైసర్గికరసనామ, కూటములు తొమ్మిదియును నిశాటదమన. 106

ఆ. ప్రథమగణము వధువు పైగణంబు వరుండు, నగుట నాగణద్వయంబునకును
బొత్తు గలిగినట్టిపాత్రంబు ముంగిటఁ, గలుగువేల్పుటావు గాదె పతికి. 107

ఆ. తొలుత నేడుకూటములు మాత్రకాపరి, చ్ఛేదమునను దెలియఁ జెప్పఁబడియెఁ
గాన వాని మాని కడమవి రెండును, వివరపఱుతు నిచటఁ గవులు పొగడ. 108

గణనైసర్గికకూటము.

ఆ. తండ్రికొడుకు లగుచుఁ దనరారుగణములు, గలసి మెలసి కృతిముఖమున నిలుచు
[1]రసలనడుమఁ బచ్చికసవు మేచిన మందు, నగ్నిపవనగణము లగుట నేమొ. 109

క. సుతజనకులు [2]గదిసిన ధన, యుతుఁ డగుఁ గృతిభర్త రెండు నొకగణ మైనన్
గుతలాధినాయకుం డగు, నితరగణద్వయము గూడ నిలపైఁ గూలున్. 110

గణరసకూటము.

క. మొగదలఁ గలగణయుగమున, కగపడురసములకు వైర మగుపాత్రము భ
ర్తగళంబునఁ జుట్టినపా, ముగతిం దత్ప్రాణపవనములు భక్షించున్. 111

తే. తలఁప శృంగారబీభత్సములకుఁ బగలు
హాస్యకృపలకుఁ బోరు రౌద్రాద్భుతముల
కధికవైరంబు వీరభయానకముల
కీను శాంతంబునకుఁ జెలు లెనిమిదియును. 112

క. రసములకు రెంటికిని సమ, రస మైన శుభంబు వైరరససంగతి సా
ధ్వస మొకరస మైనను సం, తస మన్యరసములు గూడినను ముద మొదవున్. 113

ప్రశస్తకూటంబులు.

తే. క్షితిసురల కాఱు ధారుణీపతుల కైదు, వైశ్యులకు నాల్గు శూద్రాంత్యవర్ణములకు
మూఁడురెండును శుభకరంబులయియున్నఁ, జాలుననియెసంహితలోనశౌనకుండు.

తే. విప్రులకు గ్రహమైత్త్రి యుర్వీపతులకు, గణవిధము వైశ్యులకు రాశిగణన శూద్ర
నీచులకు యోనితార లిన్నింటిలోనఁ, గడుఁ బ్రశస్తము లిది వృద్ధగర్గమతము.

దోషాదోషబాహుళ్యఫలంబులు.

ఆ. స్వల్పదోషములును సమధికగుణములు, నైన నుక్తఫలము లధిక మగును

---

1 పసల (పె.ప). 2 గలసిన (పె).

సద్గుణంబు లిచ్చు సప్తాశ్వపవమాన, కీలిగుణము లిడవు కృతిముఖమున. 116

తే. గుణము లవగుణములకన్నఁ గొంచె మైన, సాధునకు మెందు శుభ్రగణంబు లిచ్చు
సోఁకనీయ వొకింతయు శుభగణములు, నిజఫలములను బద్యాది నిలిచినపుడు. 117

మగణద్వయయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, రెండును హరిణయోనులే కాన ఏకయోనులే కనుక మంచిది. 2. లింగకూటము, జ్యేష్ఠ ప్రథమయోని గానఁ బుల్లింగనక్షత్రము రెండును బుల్లింగతారలే అయెను. పోరుపుట్టినఁగాని మొదలిగణము వధువును రెండవగణమువరుఁడును గనుక స్త్రీకి పుల్లింగతారఅయినందుచేతను ఆదోషముపనిలేదు. 3. గణకూటము, రెండును రాక్షసగణములే కనుక ఉత్తమము. 4. ఉడుకూటము, మొదలిగణముతారనుండి రెండవగణముతారదనుకను లెక్కపెట్టవలెను గనుక రెండింటికిని జ్యేష్ఠయొక్కటే ఆయెనుగనుక లెక్కకు మొదలిదేఆయెను. పదమూఁడులోపలఉండుటచేతను కృతిపతికల్పాయువు. 5. రాశికూటము, ప్రథమగణరాశినుండి ద్వితీయగణమురాశిదనుకను ఎన్నవలెనుగనుక రెండునువృశ్చికరాసులే కనుక సంఖ్యమూఁడొలుతటిదేఆయెను గనుక సామ్రాజ్యము. 6. ఖేటకూటము, రెంటికినికుజుఁడే కనుక మంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము, అంగారకుఁడెఱుపుగనుక పాపియాయెను. ఆరెంటికిని పాపగ్రహమైనను నతఁ డొక్కఁడే కనుక సుఖము. 8. వైసర్గికకూటము, రెండును మగణాలేకనుక కుతలాధినాయకత్వము. 9. రసకూటము, రెండును రౌద్రరసములేఆయెను గనుక సంతసము. వీనికి తేరుగడవివరము: ఉడుకూటమొకటి చెడ్డదియు, కడమకూటము లెనిమిదియు మంచివిగనుక దోషము కొంచెమును గుణములు చాలానుగాన ఆదినున్న మగణము తనమీఁద మగణమునిల్చినప్పుడు తానిచ్చుశుభఫలమధికముగానిచ్చును.

మగణయగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణకపులు భిన్నయోనులుగనుక కొంతమేలు. 2. లింగకూటము రెంటికిని పుల్లింగతారలే కనుక పోరు పుట్టును. అయిన నేమి? మొదలిగణము వధువు గనుక స్త్రీకిఁ బుంలింగతార అయినందుచేతను ఆదోషముపనిలేదు. 3. గణకూటము, రాక్షసమనుష్యగణములు గనుక నాశనము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు పూర్వాషాఢ మూఁడవనక్షత్రముగనుక పదుమూఁటికి లోపలనుండుటచేతను కృతిపతి కల్పాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకు ధనుస్సు రెండవరాశి గనుక నిర్ధనము. అయిన నేమి? వృశ్చికాధిపతి యైనకుజుఁడును ధనురధిపతి యైన గురుఁడును నన్యోన్యమిత్రులుగనుక నారదమతమున ఆదోషము పనిలేదు. 6. ఖేటకూటము, కుజగురు లన్యోన్యమిత్రులు గనుక మంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజుఁ డెఱుపుగనుక పాపియు, గురుఁడు పచ్చనగనుక శుభుఁడునుగాన పాప

శుభయోగము గనుక జగడము వచ్చును. 8. నైసర్గికకూటము, ప్రస్తరించునప్పుడు మగణమువలనను యగణము పుట్టుటచేతను మగణము తండ్రియు యగణము కొడుకును గనుక సుతజనకయోగమున నిధనము. 9. రసకూటము, రౌద్రకారుణ్యరసము లన్యములు గనుక సుఖము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము: గణోడుగ్రహకాంతికూటములు మూఁడును చెడ్డవియుఁ గడమకూటము లాఱును మంచివి గనుక దోషము కొంచెమును గుణములు చాలాను గనుక మగణము తనమీఁదను యగణము నిల్చినప్పుడు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగా నిచ్చును.

మగణరగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణతురగములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంతమేలు. 2. లింగకూటము, పుంలింగ స్త్రీలింగతారలుగనుక ఉత్తమము. 3. గణకూటము, రెండును రాక్షసగణములే కనుక మంచిది. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు శతతార యేనిమిదవనక్షత్రము గనుక పదమూఁటికి లోపలనుండుటచేతను కృతిపతి కల్పాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకుఁ గుంభము నాలుగవరాశి గనుక సామ్రాజ్యము. 6. ఖేటకూటము, కుజునకు శని సముఁడు అమందునకు భౌముఁడు శత్రుఁడు కాఁగాను సమశాత్రవము గనుక కీడు. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజుఁడెఱుపును శని నలుపును గనుక నిద్దఱును పాపగ్రహములే కాన మృత్యువు. 8. నైసర్గికకూటము, మగణరగణము లితరగణములు గనుక మరణము. 9. రసకూటము, రౌద్ర శృంగారము లన్యరసములుగనుక ముదము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము: ఉడుఖేటగ్రహకాంతి నైసర్గికకూటములునాలుగును చెడ్డవి కడమకూటములయిదును మంచివి గనుక దోషములు కొంచెమును గుణములు చాలాను గనుక అదియున్నమగణము తనమీఁదను రగణము నిలిచినప్పుడు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగానిచ్చును.

మగణసగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణమహిషములు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగకూటము, పుంలింగ స్త్రీలింగతారలు గనుక నుత్తమము. 3. గణకూటము, రాక్షసదేవగణములు గనుక నధమము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు హస్త యిరువదినాలుగవనక్షత్రముగనుక పదుమూఁటికిపై నుండుటచేతను కృతిపతికి శతాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకుఁ గన్యపదునొకొండవరాశి గనుక దైన్యము. 6. ఖేటకూటము, కుజునికి బుధుఁడు శత్రుఁడు అసౌమ్యునకు భౌముఁడు సముఁడు కాఁగాను సమశాత్రవము గనుక కీడు. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజుఁ డెఱుపు గనుక పాపి బుధుఁడు పచ్చ గనుక శుభుఁడు అయినను క్రూరగ్రహముతోఁ గూడినప్పుడు తానును క్రూరుఁడే కావునను ఖలద్వయయోగము గనుక మృత్యువు. 8. నైసర్గికకూట

ము, మగణసగణము లితరగణములు గనుక మరణము. 9. రసకూటము, రౌద్రభయానకము లన్యరసములు గనుక మోదము. 10. వీనికిం దేరుగడవివరము: గణరాశిఖేటగ్రహతత్కాంతికూటము లైదును జెడ్డవియుఁ గడమకూటములు నాలుగును మంచివి గనుక దోషములు చాలాను గుణములు కొంచెమును గనుక మగణము తనమీఁదను సగణము నిలిచినపుడు తా నిచ్చుశుభఫలము అధికముగా నియ్యదు.

మగణతగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణమేషములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగకూటము, పుంలింగస్త్రీలింగతారలుగనుక నుత్తమము. 3. గణకూటము, రాక్షసదేవగణములు గనుక అధమము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకుం బుష్యమీనక్షత్రము పందొమ్మిదవది గనుక పదమూఁటికిం బై నుండుటంజేసి కృతిపతికి శతాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకుం గర్కాటము తొమ్మిదవరాశి గనుక నపత్యము. 6. ఖేటకూటము, కుజునకుఁ జంద్రుఁడు మిత్రుఁడు అతనికి మంగళుఁడు సముఁడును గాఁగాను సమమిత్రము గనుక భద్రము. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజుఁ డెఱుపు గనుక పాపియుఁ జంద్రుఁడు తెలుపుగనుక శుభుఁడునుగాఁగాను బాపశుభయోగము గనుక జగడము వచ్చును. 8. నైసర్గికకూటము, మగణతగణము లితరగణములు గనుక మరణము. 9. రసకూటము, రౌద్రశాంతములు మిత్రములు గనుక శుభము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము: రాశిగ్రహకాంతి నైసర్గికకూటములు నాలుగును జెడ్డవియుఁ గడమకూటము లయిదును మంచివి గనుక దోషములు కొంచెమును గుణములు చాలానుగనుక యాది నున్న మగణము తనమీఁదఁ దగణము నిలిచినప్పుడు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగా నిచ్చును.

మగణజగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము,హరిణవృషభములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంతమేలు. 2. లింగకూటము, రెంటికినిబుంలింగతారలేకనుక పోరువుట్టును. అయిననువధూగణమునకుఁ బుంలింగతారయయినందుచే నాదోషముపనిలేదు. 3. గణకూటము,రాక్షసమనుష్యగణములుగనుక నాశనము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు నుత్తరయిరువదిమూఁడవనక్షత్రముగనుక పదమూఁటికిపై నుండుటచేతను కృతిపతికి శతాయువు. 5.రాశికూటము,వృశ్చికమునకు సింహముపదవరాశిగనుక దుఃఖము. అయిననేమి? వృశ్చికాధిపతియైనకుజుఁడును సింహాధిపతియైనసూర్యుఁడునుఅన్యోన్యమిత్రులుగనుక నారదమతమున నాదోషము పని లేదు. 6. ఖేటకూటము, కుజసూర్యులన్యోన్యమిత్రులుగనుక మంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము, మంగళభాను లిద్దఱును ఎఱుపే కనుక పాపగ్రహములే కాఁగాను ఖలద్వయయోగమునను మృత్యువు. 8. నైసర్గికకూటము,

మగణజగణము లితరగణములుగనుక మరణము. 9. రసకూటము, రౌద్రవీరము లన్య రసములు గనుక ముదము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము: గణగ్రహాకాంతి నైసర్గిక కూటములు మూఁడును జెడ్డవియుఁ గడమకూటము లాఱును మంచివి గనుక దోష ములు కొంచెమును గుణములు చాలాను గనుకను అది నున్న మగణము తనమీఁదను జగణము నిల్చినప్పుడు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగా నిచ్చును.

మగణభగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణభుజగములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగ కూటము, పుంలింగస్త్రీలింగతారలుగనుక నుత్తమము. 3. గణకూటము, రాక్షసదేవ గణములు గనుక నధమము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు మృగశిర పదియాఱవనక్షత్ర ముగనుక పదుమూఁటికిఁ బై నుండుటచేత కృతిపతికి శతాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకు వృషభ మేడవది గనుక సామ్రాజ్యము. 6. ఖేటకూటము, కుజ శుక్రు లన్యోన్యసములు గనుక మధ్యమము. 7. గ్రహాకాంతికూటము, కుజుఁ డె ఱుపు గనుక పాపియు,శుక్రుఁడు తెలుపు గనుక శుభుఁడును గాన పాపిశుభయో గముగనుకజగడము. 8. నైసర్గికకూటము, మగణభగణము లితరగణములుగనుక మర ణము. 9. రసకూటము, రౌద్రహాస్యము లన్యరసములు గనుక ముదము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము: గణఖేటగ్రహాకాంతినైసర్గికకూటములు నాలుగును జెడ్డవియుఁ గడమకూటము లయిదును మంచివి గనుక దోషములు కొంచెమును గుణములుచా లానుగనుక అది నున్న మగణము తనమీఁదను భగణము నిలిచినపుడు తా నిచ్చు శుభఫల మధికముగా నుండును.

మగణనగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణగజములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగ కూటము, పుంలింగస్త్రీలింగతారలు గనుక నుత్తమము. 3. గణకూటము, రాక్షస దేవగణములుగనుక నధమము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు రేవతి పదునొకొండవనక్ష త్రముగనుక పదుమూఁటికి లోపలనుండుటచేతను కృతిపతి కల్పాయువు. 5. రాశి కూటము, వృశ్చికమునకు మీన మయిదవరాశి గనుక సామ్రాజ్యము. 6. ఖేటకూట ము,కుజబృహస్పతులన్యోన్యమిత్రులు గనుకమంచిది. 7. గ్రహాకాంతికూటము,మం గళుఁడెఱుపుగనుక ఖలుఁడును గురుఁడు పచ్చ గనుక శుభగ్రహము కాఁగాను బాప శుభయోగము గనుక జగడము వచ్చును. 8. నైసర్గికకూటము, మగణనగణము లితర గణములుగనుక మరణము. 9. రసకూటము, రౌద్రాద్భుతములు నిత్యవైరములుగనుక సాధ్వసము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము:గణోడుగ్రహాకాంతినైసర్గికరసకూటము

లైదును జెడ్డవియుఁ గడమకూటములు నాలుగును మంచివి గనుక దోషములు చాలాను, గుణములు కొంచెమును గనుక అది నున్న మగణము తనమీఁద నగణము నిల్చినపుడు తా నిచ్చుశుభఫలము నియ్యదు.

తే. మగణమున కెల్ల వ్రాసితి మిగిలినట్టి, గణములకు నిట్లువ్రాసిన గ్రంథ మధిక
విస్తరం బగు నని వ్రాయ వెఱచినాఁడఁ, దెలిసికొనఁ దగుఁ గవులుయాదులకునిట్లు.

వ. ఇది కావ్యముఖంబున నుండు రెండుగణంబులకుం గవిరాక్షసమతానుసారంబు లగు యోన్యాదినవకూటఫలంబులు. ఇంక నధోక్షజాచార్యమతానుసారంబులగు గణనాథయోగఫలంబు లెఱింగించెద. 119

తే. అష్టగణములు శిపివిష్టునష్టమూర్తు, లయి వెలింగెడుతమతమయధిపతులకుఁ
జెల్లుచుండెడు నామంబు లెల్లఁ దాముఁ, దాల్చి ఛందంబులం దెల్లఁ దనరుచుండు.

ఆ. ధరణిపై స్థిరాంబుదహనమారుతవిష్ణు, పదరవీందుదేవపతులు గదియఁ
బ్రమదవిత్తతాపభద్రార్థజయసౌఖ్య, శత్రునాశనము లొసంగు వరుస. 121

క. తోయముపై భూజలశిఖి, వాయుగగనసూర్యచంద్రవాసవు లున్నన్
శ్రీయోవ్యాధిక్లేశా, ల్పాయుష్కరణసుఖభోగహర్షము లబ్బున్. 122

ఆ. వీతిహోత్రుమీఁద విశ్వంభరాంభోగ్ని, వాయుగగనసూర్యవారిజారి
వృషులు గదియఁ గుశలవిభవాగ్నిభయరాజ్య, శోకరోగయుద్ధశుభఫలములు. 123

చ. అవనిజలాగ్నివాయుగగనార్కశశీంద్రులు డాయఁ గల్గు గం
ధవహుపయిన్ స్వరాజ్యగృహదాహమృతార్తిగదార్థభోగముల్
దివిపయిఁ గీర్తిశర్మలయదీప్తిబలక్షయభద్రమోదముల్
రవిపయి ఖేదముద్భయపరాభవభోగమృతిస్వరాజ్యముల్. 124

క. హిమకరుమీఁద నిలాంభో, గ్నిమరుద్వియదర్కసోమనిర్జరనాథుల్
క్రమమున నిత్తురు జ్వరభయ, సమరశుభాశుభగదార్థసౌఖ్యము లెపుడున్. 125

సీ. శర్కరతోఁ గూడి చవి గానివస్తువు లెంతయు మధురమై యొనసినట్లు
గంగోదకంబులఁ గలసి పల్వలతోయమును బవిత్రం[1]బునఁ బొందునట్లు
పరుసము సోఁకంగఁ బడి యయఃపిండంబు బంగారమై కనుపట్టునట్లు
చందనవృక్షంబుసంగతి నిర్గంధతరువు నామోదియై పరఁగినట్లు

తే. నిర్జరేశ్వరగణముపై నిలిచి దుష్ట, మగుగణంబును శుభకారియై మెలంగ
శోభనగణంబు గదసినచోట నిక్కు, దండమునఁ బండుపండుచందంబు గాదె. 126

వ. మఱియుఁ గొందఱుకవిపురందరులు నిజకృతచ్ఛందంబులందుఁ గొన్నివిశేషంబులు చెప్పి రవియెల్ల వివరించెద. 127

---

1 బయి తనరినట్లు (పూ. ము).

తే. భువనముల కెల్ల నాధారభూత మైన, జగతి యధిదైవతంబుగాఁ జనుమగణము
తమకుఁ గారణ మగుటచే దానిఁ గూడి, ధన మొసఁగునేడు వనిపల్కెఁ దాతనొజ్జ.

తే. చందనోదకమూలను నిచ్చలును బెంపఁ, బడియు వెల్లిల్లి తనకంపుఁ బాయనిగతి
శుభగణము గూడియును నిజశూన్యఫలము,తగణము త్యజింప దనియెనథర్వణుండు.

ఆ. ఇది గణప్రపంచ మింక నీగణముల, చేతఁ గూర్పఁబడుచుఁ జెల్వు మీఱు
వృత్తముల తెఱంగు విదితంబు గాఁగ ష,ట్ప్రత్యయములు తేటపఱుతు మొదల.

షట్ప్రత్యయములు.

తే. వృత్తసంఖ్యయుఁ బ్రస్తారవిధము నష్ట
లబ్ధియును వెస నుద్దిష్టలఘుగురుక్రి
యాధ్వభాగము లనఁగఁ బ్రత్యయము లాఱు
వెలయు వానిఁ గవీంద్రులు దెలియ వలయు. 131

1. వృత్తసంఖ్యాప్రత్యయము.

ఉ. ఇన్నవదాన నెన్ని జనియించెను వృత్తము లన్న ధాత్రిపై
నన్నిగురు ల్లిఖించి యొకఁ డాదిగ నిబ్బడి వానిక్రిందటన్
సన్నుతలీల వ్రాసి తుదిసంఖ్యలు రెట్టిగఁ జేయ నెన్ని యా
నన్నియె దానియం దుదయ మౌ సమవృత్తము లన్నఁ జెన్నగున్. 132

తే. ప్రత్యయము లాఱు నీచెప్పుపద్యములను, దెలిసికొన నెంతవారికి నలవి గామి
వరుస నన్నింటికిం డీక వ్రాయ వలసెఁ, దెనుఁగుమాటలఁ గడు తేటతెల్ల గాఁగ.

టీ. వృత్తసంఖ్యాప్రత్యయ మనఁగాను ఇన్నవఛందమునందు ఎన్ని సమవృత్తములు పుట్టి
నవిఅని యడిగిన సరిచెప్పెడివిధము: వా రెన్నవఛందమున కడిగినఅన్నిగురువు లడ్డవ
రుసగా వ్రాసి వానిక్రింద నొకటి మొదలుగా నినుమడించుచును లెక్కలు వరుస
వెంబడిని గడకు వెడల వ్రాసి తుది లెక్క లినుమడింపఁగా నెన్ని ఆయెనో అన్ని
సమవృత్తము లాఛందమునందుఁ బుట్టినవి యని చెప్పునది. 134

తే అక్షరం బొక్కటియె యుక్త కంతకంత, కవలి వానికి నేకోత్తరాధికంబు
లుక్తయం దెల్ల సమవృత్తయుగము పుట్టె, నదియె మొద లంతికంతకు నయ్యెరెట్టి.

తత్తచ్ఛందోవృత్తసంఖ్యాసీసమాలిక.

ఉక్తను గరము లత్యుక్తను వేదముల్ మధ్యను వసువులు మఱి ప్రతిష్ఠ
వలనను రాజు లన్వాలిసుప్రతిష్ఠను నేత్రపావకులు గాయత్రియందు

విద్యు లుష్ణిక్కున వేదండలోచనక్షమ లనుష్టుప్పున శాస్త్రబాణ
పాణులు బృహతిని [1]బాహుభూశరములు పఙ్క్తిని గతికరాంబరజగతులు
త్రిష్టుప్పునందు దంతియుగాభ్రనయనముల్ జగతి నంగవిరించిగగనయుగము
లతిజగతిని లోచనాజభూవసువులు శక్వరిని గతిభసలిలయోని
శాస్త్రకుంభిను లతిశక్వరిని గజర్తుమునిబాహురామ లష్టిని రసాగ్ని
సాయకభూతరసంబు లత్యష్టిని హస్తగోత్రనభోధరాగ్నిశశులు
ధృతియందు గతియుగక్షితిపక్షరసబాహు లతిధృతిని వసుద్విపాక్షినిగమ
శయబాణములు కృతిచ్ఛందంబున రసాద్రిపర్వేభవేదాభ్రపద్మరిపులు
ప్రకృతిని నేత్రనారాచసోమాహార్యగీర్వరాభ్రాతు లాకృతిని ధాతృ
వదనాంతరిక్షపావకయుగబ్రహ్మచంద్రశ్రుతు ల్వికృతిని నాగశూన్య
తర్కసింధురవసుదహనకుంజరములు సంకృతిని రసాంబుజాతవైరి
హస్త్యద్రిగిరిపర్వతాంగోడుపతు లభికృతిని, బాహుకృశానుగతియుగాస్త్ర
తే. రతిపశరశిఖివహ్ను లుత్కృతిని వేద,శాస్త్రసామజగజనభశ్చంద్రశైల
రసము లిట్లుద్భవం బయ్యెఁ [2]బ్రస్తుతింప, సమపదము లగువృత్తముల్ఛందములను.

టీ. ఇవి అన్నియుఁ ఉక్తాదిషడ్వింశతిచ్ఛందంబులకును ద్వితీయాదిద్విగుణితంబులై యొక్కొక్కఛందంబునం బుట్టినసమవృత్తసంఖ్యలకు గణితశాస్త్రోక్తసంజ్ఞలు గావున జ్యోతిశ్శాస్త్రానుసారంబున కుడినుండి యెడమకు పద్యక్రమంబున ఆయాసంజ్ఞలు లెక్కలువైచి యుగ్గడించి వామాదిగాను దెలిసికొనునది. 137

ఉక్తాదిజవృత్తసంఖ్య.

తే. ఛందమున నొక్కటను వృత్తసంఖ్య మడపి, రెండు వెలియు నుక్తాదిజవృత్తసంఖ్య
యటుల నుత్కృతివృత్తసంఖ్యయును జేయ, సర్వసమవృత్తసంఖ్య భుజంగశయన.

టీ. ఉక్తాదిజవృత్తసంఖ్య అనఁగా ప్రథమచ్ఛందం బగునుక్త మొదలుకొని యున్నవ ఛందమువద్దికి ఈవెనుకటిఛందము లన్నిటియందును పుట్టినవృత్తములు అన్నియు ఎన్నియాయెనని యడుగఁగా సరి చెప్పెడువిధము: వారు ఎన్నవఛందమువద్ది కడిగిన ఆఛందమునను బుట్టినసమవృత్తసంఖ్య యినుమడించి ఆలెక్కలో రెండు దీసివేయఁగా నెంత లెక్కనిలిచె నన్నిసమవృత్తములు మొదలిఛందమువద్దినుంచి వారడిగిన దానివద్దికి అయె నని చెప్పెడిది. ఉక్తాదిషడ్వింశతిచ్ఛందంబుల నన్నింటను పుట్టినసమవృత్తములన్నియుఁ కలయఁ గూడ నెన్ని యయ్యె నని యడిగిన సరి చెప్పెడువిధము: మూనుపటివలెనే కడపటిఛందమగునుత్కృతియందుఁబుట్టినసమవృ

1 బాద (పు॰. మూ). 2 బ్రస్తరింప (ప).

త్తసంఖ్య రెట్టించి అందులోను రెండు కడను దీయఁగా ఎన్ని నిలిచె నన్నిసమవృ త్తములు ఇరువదాఱుఛందములయందును బుట్టిన వని చెప్పునది. 139

క. పదుమూఁడుగోటులును నలు,బదిరెండును లక్ష లవలఁ [1]బదియేడ్వేలుక్
దుది నేడునూటిపై నిరు,వదియాఱు సమాంఘ్రివృత్తపద్యములు హరీ. 140

తే. అందులో నొకకొన్ని వేదాంగమైన,ఛందమునఁ బల్కఁబడి యుండె నందులోనఁ
గొన్ని తెనుఁగుగఁ జేసె భీమన్న మొదల, నవియె వెసఁ జెప్పుకొని రనంతాదికవులు.

2. ప్రస్తారప్రత్యయము.

సీ. పరఁగ నేఛందంబు ప్రస్తరింపు మటన్న నాఛందమునఁ బుట్టినట్టిసర్వ
సమవృత్తసంఖ్యకు సమ మగునందాఁక దొంతిగాఁ గ్రింద క్రిందులను వ్రాయ
నగు మీఁదగురువును నా క్రింద లఘువును నొప్పారఁ దొలుబంతి నొక్కటొకటి
తరువాత నది మొద ల్దప్పక రెట్టించి ఛంద మెన్నవ దన్ని చాల్లుగాఁగఁ
తే. బొడవునకు నడ్డవరుసలు పొసఁగ నిలుప, నందనందన వేడినఛంద మగును
ధారుణీమండలమునఁ బ్రస్తారమనుచు, దీనినామంబు కవులచేఁ దేటపడియె. 142

టీక. ప్రస్తారప్రత్యయ మనఁగాను: ఇన్నవఛందంబునందు పుట్టినసమవృత్తంబులకు ఏయేగణంబు లని యడుగఁగా సరి చెప్పెడువిధము. వారు ప్రస్తరింపు మన్నఛందమునందు ఎన్ని సమవృత్తములు పుట్టె నన్ని గురులఘువులు దొంతరగా ఒకదాని క్రింద నొకటి వ్రాయునది. అదియె ట్లనిన: తొలిదొంతరకు నొకగురువును నొక లఘువును, రెండవదానికి రెండుగురువులును రెండులఘువులును, మూఁడవదానికి నాలుగుగురువులును నాలుగులఘువులును, ఇటువలెనే యినుమడించుచు ఎన్నవఛందమైన అన్ని నిడుద చాల్లుగాను అడ్డవరుసలు సరిపోవునట్లుగాను పొడవునకును వ్రాసి వా రెన్నవసమవృత్తమునకు నడిగిన అన్నవయడ్డవరుస నున్నగురులఘువులు గణములు చేసి ఆవృత్తమునకు నొక్కొక్కచరణమునకు అగణంబు లని చెప్పునది.

ప్రస్తారద్విగుణము.

క. అందముగా నేఛందము, క్రింద మఱియు నదియె నిలిపి రెండర్ధములం
బొందుగ గురులఘువులకుడి, బందునఁ జెఱిసగము వ్రాయఁ బైఛంద మగుక్. 144

టీక. ఏదియేని యొకఛందము ప్రస్తరించి యాఛందమే దాని తరువాతిదిగాను బ్రస్తరించు మనఁగాఁ బ్రస్తరించెడివిధము. ఆఛందము క్రిందను తిరిగి అఛందమే ప్రస్తరించి కుడికడను మీఁదినుండి క్రింద క్రిందలను నిడుపుగా సగమూదనుక గురువులును కడమ సగము లఘువులును వ్రాసిన అమీఁదటిఛంద మవును. 145

---

1 బదిహేడ్వేలుక్ (ప. పె).

3. నష్టలబ్ధిప్రత్యయము.

సీ. జలజాక్ష యిన్నవఛందంబులోపల నిన్నవసమవృత్త మెట్టి దనిన
నావృత్తసంఖ్య దా నందంద యర్ధించి వ్రాయంగ దిగుదానివైపు దెలిసి
సరిలెక్క లెడనెడ సగము గావించువేళల నెల్ల నొక్కొక్కలఘువు నిలిపి
విషమంబులను [1]బాలు వెలయ మఱొక్కటి, గలిపి యర్ధము సేయుకాలములను
తే. గురుశుభాకార యొక్కొక్కగురువు నిడుచు, నడిగి రెన్నవఛందమునందు వారు
దన్ను గురువులు లఘువులు నన్నియైన, మాననగు నష్టలబ్ధి రమాసహాయ! 146

టీక. నష్టలబ్ధి ప్రత్యయ మనఁగా:ఇన్నవఛందంబున ఇన్నవసమవృత్తమునకు నేయేగణంబు లని యడుగఁగా సరి చెప్పువిధము. వా రెన్నవసమవృత్త మడిగిన నన్నవలెక్కనుండి తేపతేపకు నర్ధించుకొనుచును గురులఘువులు వ్రాయునది. అది యెట్లన్నను: సరిలెక్క యర్ధించునప్పు డెల్లను ఒక్కొక్కలఘువు పెట్టునది. బేసిలెక్కయైనప్పు డర్ధించుటకుఁ బాలుపోదు గనుక మఱి యొక్కటి కలియఁ గూడి సరిగాఁ జేసి యర్ధించునది. ఒకటి కూడి యర్ధించునపు డెల్లను నొక్కొక్కగురువు పెట్టునది. తన్ను వా రెన్నవఛందములోనిసమవృత్త మడిగిన అన్నియగునట్టుగాను గురులఘువులు వ్రాసి అవి గణములు చేసి ఆఛందమున అన్నవసమవృత్తమునకు ఒక్కొక్క పాదమునకు అవి గణము లని చెప్పునది. 147

4. వృత్తోద్దిష్టప్రత్యయము.

సీ. తనయిచ్ఛ వచ్చినట్టును గురులఘువులు జగతిపై నడ్డచాలుగ లిఖించి
యేఛందమునఁ బుట్టె నెన్నవసమవృత్త మిది యన్న నొక్కఁడు మొదలుగాఁగ
రెట్టించుచును వానిక్రిందను లెక్కలు వరుస దప్పక యుండ వ్రాసియందు
లఘువులక్రింది వెల్లను గూడి వెండియు నొక్కటి [2]గలుపుక యుగ్గడింప
ఆ. నైనవృత్తసంఖ్య మది గురులఘువుల, సంఖ్య ఛందమునకు సంఖ్య యిట్లు
దెలిసి చెప్పవలయు దీని వృత్తోద్దిష్ట, మండ్రు ప్రత్యయజ్ఞు లంబుజాక్ష. 148

టీక. ఉద్దిష్టప్రత్యయ మనఁగాఁ దనమనస్సునకు వచ్చినట్లు గురువులఘువులు అడ్డచాలుగా వ్రాసి యిది యేఛందమునఁ బుట్టినది, ఆఛందమునం దిది యెన్నవసమవృత్తము అనియడిగిన సరి చెప్పెడువిధము. అతఁడు వ్రాసినగురులఘువులక్రిందను వరుసను ఒకటి మొదలుకొని లెక్కలినుమడించి వ్రాసి వానిలోపలను గురువులక్రిందివి అన్నియుఁ విడిచిపెట్టి లఘువులక్రిందిలెక్క లన్నియుఁ గలయఁ గూడి

1 బోలి (పూ. ము). 2 గలుపుకో (పె).

అందులోపలను మఱి యొకటి కలిపిన నెన్ని అయెనో అన్నవృత్తమనునది. అతఁడు వ్రాసిన గురులఘువు లెన్ని యైన అన్నవఛందమునఁ బుట్టినది యనునది. ఇరువదియాఱింటిలోపల నెన్నిగురులఘువులు వ్రాసినను ఇటువలెనే వ్రాసి సరి చెప్పునది. 149

5. లఘుగురుక్రియాప్రత్యయము.

సీ. రెండిండ్లు వ్రాసి యాక్రింద వెంబడి [1]నిరుమేల నొక్కొక్కయిల్లు మించి యుండ
మొదలనుంచియు నిరువదియాఱునాడ్డవీథు లమర్చి రెండుకోపులను గల్గు
గీముల నన్నింట సోముల నిడి మధ్యగృహములయందుఁ బైయిండ్లరెంట
నిలుచులెక్కలు గూడి విలిఖింప [2]సిమేరుచక్రపార్శ్వాద్యంతసదనములను

తే. వెలయునవి సర్వగురులఘువృత్తసంఖ్య
లగు ద్వితీయాదిగృహములయందుఁ దనరు
సంఖ్య లేకాదిలఘువృత్తసంఖ్య లయ్యె
నన్నియును వానివృత్తసంఖ్య లగుఁ గృష్ణ. 150

టీక. మేరుచక్ర మనఁగా: ఇన్నవఛందమునందు ఎన్నేసిలఘువులవృత్తములు ఎన్ని?యని యడిగిన సరిచెప్పెడివిధము. మొదల అడ్డవీథిగా రెండిండ్లు వ్రాసి యాక్రిందను వెంబడిగాను రెండుపార్శ్వములయందును ఒక్కొక్కయిల్లు మించియుండునట్టుగా మొదటివీథితోఁగూడ నిరువదియాఱడ్డవీథులుగా గీటులు తివిచి యుభయపార్శ్వములయందు మించియున్నకడపటియిండ్లను మీఁదియిండ్లు మొదలుకొని యన్నియిండ్లను దప్పకుండను ఒక్కట్లు పెట్టి మీఁదివీథి నున్న లెక్కలక్రిందను దిగువవీథియందు నిడుపుగా ఒక్కొక్కయింటను ఆలెక్కలకుఁ గ్రింద నుండునట్టుగా వ్రాయునది. ఇటుల వ్రాయఁగా మీఁదివీథికంటెఁ గ్రిందివీథి ఒక్కొక్కయి ల్లెక్కువ అవుచును వచ్చును. ఈక్రమమున వ్రాయఁగా ఈమేరుచక్రమునందుఁ బైవీథి మొదలుగా అడ్డవీథు లన్నియు ఉక్త మొదలైనయిరువదియాఱు ఛందములును గ్రమముననే యవును. ఆవీథులయందు మొదలియిండ్లనున్నయొక్కటొక్కటియు సర్వగురువృత్తములు. తుదియిండ్లనున్న ఒక్కొక్కటియు సర్వలఘువృత్తములు. రెండవయిండ్ల నెన్ని యుండిన అన్నిఒంటిలఘువృత్తములు. మూఁడవయిండ్లవి రెండేసిలఘువులవి. నాలవయిండ్లవి మూఁడేసిలఘువులవి. ఈప్రకారముననే ముందరను అన్నియిండ్లకు నని తెలిసికొనునది. ఆవీథిని నున్న లెక్క లన్నియుఁ గలయఁ గూడ అఛందమునఁ బుట్టినసమవృత్తసంఖ్య

1 నిరుమైల (పె). 2 నిరుమైల (ప. పె.).

యావును. వా రెన్నవఛందమున కడిగిన అన్నవయడ్డవీథి చూచి యిప్పుడు చెప్పిన చొప్పున సరి చెప్పవది. ఏఛందముదనుకను వ్రాయు మన్నను అఛందముదనుక వ్రాయ వచ్చును. 151

లగనిర్ణయశకటచక్రము.

సీ. ఒకమందిరంబులో నొకలెక్కవైచి యాదిగువ నడ్డంబిండ్లు దిద్దుకొనుచుఁ
క్రమతఁ బైవీథిలెక్కలు ద్విగుణింపుచుఁ దొలుసారి యవి యెల్లఁ గలుపు వ్రాసి
వెండియు కట్టించువేళ నొక్కొక్కటి విడిచి వ్రాయుచు దాని వృత్తసంఖ్య
కచ్చైన మానుచు నీరీతి నావృత్తసంఖ్యపఙ్క్తికిఁ దొలిసదనమునను
తే. నిలుచునందాఁక బంతు లెన్నన్ని వ్రాయ
శకటచక్రంబు నాఁగఁ బ్రశస్త మయ్యె
వరుస నాద్యంతములు సర్వగురులఘువులు
కడమ వేకాదిలఘునియుక్తంబు లిందు. 152

టీక. శకటచక్ర మనఁగా: ఇన్నవఛందమునందు ఒకలఘు వాదిగా ఎన్నెనిలఘువృత్తములు. ఎన్నవ వెన్నవయవి యని యడిగిన సరి చెప్పెడువిధము. వారడిగినఛందమువృత్తసంఖ్యనిర్ణయించుకొని ముందుగాను ఒకయిల్లువ్రాసి యాయింట లెక్కయొక్కటి వైచి దానిక్రిందనుండి యడ్డముగా ఇండ్లు వ్రాసికొంచు అయిండ్లలో వానికి మీఁద నున్న యడ్డవీథియిండ్ల మొదలియిల్లు మొదలుకొని వరుస వెంబడి నొక్కొక్కయింట నున్న లెక్క సారెసారెకు నినుమడించుకొంచు వ్రాయుచు వచ్చునది. అది యెట్లంటేని: తొలుసారి ద్విగుణించునపు డెంతలెక్క యైనను అంతయుఁ వ్రాయునది. అంతటనుంచి అవి యెన్నిమాఱు లినుమడించినను ఒక్కటొక్కటి కడమం బుచ్చి చిక్కినలెక్క వేయునది. ఇటువలెను వ్రాయ నాఛందంబునం బుట్టినవృత్తసంఖ్య యెప్పుడు మించునో అప్పు డది విడిచి మీఁదివీథిని అతరువాతను ఇండ్లలెక్కలు ఒక్కటొక్కటి యిప్పుడు వ్రాసినట్లే కట్టించుచును వ్రాయునది. ఏదియైనను వృత్తసంఖ్యకు నధిక మయ్యేనేని అది విడిచిపెట్టునది. పైవీథిలెక్కలయ్యేనేని అంతటను అవీథిని వ్రాయక చాలించునది. ఇప్పుడు వ్రాసినబంతిలెక్కలు మునుపటియట్లనే చేయునది. అక్రింద తిరుగాను ఇండ్లు వ్రాసి అయిండ్లలో నిప్పటివలెనే లెక్క నిలుపునది. ఇటువలెనే ఒక్కొక్కబంతి వ్రాసి అదిచూచి దానిదిగువను మఱొక్కబంతివ్రాయుచునురాఁగా బంతికి మొదలియింట అఛందమునఁ బుట్టినవృత్తసంఖ్య యెక్కడ వచ్చిన నక్కడనుండి వ్రాయక మానునది. ఈతీరువవ్రాసిన ఏయింటనువచ్చినలెక్క[1]రాక వచ్చును. దీనిపేరు శకటచక్ర మని

1 రావచ్చును (పె. ప).

పించుకొనును. ఈచక్రమునందు మొదలిబంతిది సర్వగురువృత్తము. కడపటిబంతి యెంతయుండినను అన్నవయది సర్వలఘువృత్తము. రెండవబంతియిండ్ల ఎన్నియుండిన అన్నవయవి ఒంటిలఘువృత్తములు. మూఁడవయడ్డవీథిని నెన్నియుండిన అన్నవయవి రెండేసిలఘువులవృత్తములు. నాల్గవచాలున నెన్నియుండిన అన్నవయవి మూఁడు మాత్రలు గలవృత్తములు. ఈచక్రమునన ముందర ఎన్నిబంతు లున్నను రెండవ బంతి మొదలుగా బంతిబంతికి ఒక్కొక్కలఘు వెక్కువయని తెలిసికొనునది. ఇండ్లు అన్నియులెక్కింప ఎన్ని ఆయినవో అన్నివృత్తము లాఛందమునం బుట్టిన వని యెఱుఁగునది. ఈరెండుచక్రంబులయందును జెప్పిన లఘుసంఖ్యఛందస్సంఖ్య లో తివిసివేయఁగాను ఎన్ని మిగిలిన నన్నిగురువులు ఆయావృత్తములకు గలవు గాన ఈచక్రములురెండును లఘుగురుక్రియాచక్రములని యనంబడును. కొందఱు లగనిర్ణయచక్ర మందురు. 153

6. అధ్వభాగప్రత్యయము.

క. నందసుత యధ్వభాగము
ఛందస్సంఖ్యయును వృత్తసంఖ్యయు రెంటన్
బొందుగ గుణించి యొక్కటి
యందుఁ దిగియ నెన్ని యన్ని యంగుళములగున్. 154

టీ. అధ్వభాగప్రత్యయ మనఁగా : ఇన్నవఛందము ప్రస్తరించుటకు ఎన్నియంగుళ ములపొడవుభూమి కావలె నని అడిగిన సరిచెప్పెడువిధము. ఎన్నవఛందమున కడిగిన నంతయు లెక్కపెట్టి యందులో ఆఛందమునఁ బుట్టినవృత్తసంఖ్య గలి యఁగూడి యినుమడించి యందులో ఒకటి తివిసి వేయఁగా నెంతయైనదో అన్ని యంగుళములపొడవు భూమి ఆ ఛందమునకుఁ బ్రస్తరించుటకుఁ గావలె నని చెప్పునది. 155

సమవృత్తసంఖ్యాజ్ఞానము.
అయిదవఛందమునం దెన్నిసమవృత్తములు
పుట్టిన వని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము.

U U U U U
౧ ౨ ౪ ౮ ౧౬

ఈకడపటిలెక్క పదునాఱునకెట్టించిన ముప్పదిరెండు ఆయెను. అటుగనుక ఐదవ ఛందమునందు ముప్పదిరెండుసమవృత్తములు పుట్టిన వని చెప్పెడిది. ఏఛందమున కడిగినను ఇటువలెనే వ్రాయునది. ప్రస్తరించి చూచిన అన్నివృత్తములే పుట్టుచు న్నవి. 156

పంచమచ్ఛందమునకుఁ బ్రస్తారము.

UUUUU	౧	UUUU|	౧౭
|UUUU	౨	|UUU|	౧౮
U|UUU	౩	U|UU|	౧౯
||UUU	౪	||UU|	౨౦
UU|UU	౫	UU|U|	౨౧
|U|UU	౬	|U|U|	౨౨
U||UU	౭	U||U|	౨౩
|||UU	౮	|||U|	౨౪
UUU|U	౯	UUU||	౨౫
|UU|U	౧౦	|UU||	౨౬
U|U|U	౧౧	U|U||	౨౭
||U|U	౧౨	||U||	౨౮
UU||U	౧౩	UU|||	౨౯
|U||U	౧౪	|U|||	౩౦
U|||U	౧౫	U||||	౩౧
||||U	౧౬	|||||	౩౨

పంచమచ్ఛందము ప్రస్తరించినాను. ముప్పదిరెండుసమవృత్తములు పుట్టెను.

ఛందస్సంఖ్య.	సమవృత్తసంఖ్య.	ఛందస్సంఖ్య.	సమవృత్తసంఖ్య.
౧ ఉక్తయందు	౨	౧౪ శక్వరియందు	౧౬౩౮౪
౨ అత్యుక్త	౪	౧౫ అతిశక్వరి	౩౨౭౬౮
౩ మధ్య	౮	౧౬ అష్టి	౬౫౫౩౬
౪ ప్రతిష్ఠ	౧౬	౧౭ అత్యష్టి	౧౩౧౦౭౨
౫ సుప్రతిష్ఠ	౩౨	౧౮ ధృతి	౨౬౨౧౪౪
౬ గాయత్రి	౬౪	౧౯ అతిధృతి	౫౨౪౨౮౮
౭ ఉష్ణిక్కు	౧౨౮	౨౦ కృతి	౧౦౪౮౫౭౬
౮ అనుష్టుప్పు	౨౫౬	౨౧ ప్రకృతి	౨౦౯౭౧౫౨
౯ బృహతి	౫౧౨	౨౨ ఆకృతి	౪౧౯౪౩౦౪
౧౦ పఙ్క్తి	౧౦౨౪	౨౩ వికృతి	౮౩౮౮౬౦౮
౧౧ త్రిష్టుప్పు	౨౦౪౮	౨౪ సంకృతి	౧౬౭౭౭౨౧౬
౧౨ జగతి	౪౦౯౬	౨౫ అభికృతి	౩౩౫౫౪౪౩౨
౧౩ అతిజగతి	౮౧౯౨	౨౬ ఉత్కృతి	౬౭౧౦౮౮౬౪

ఇవి యన్నియుఁ గలియఁగూడిన సర్వసమవృత్తసంఖ్యయగును.

వెరసి ౧౩౪౨౧౭౭౨౬

ఉక్తాప్రభృతిచ్ఛందోజాత వృత్తసంఖ్యావివేకము.

ప్రథమచ్ఛందం బగునుక్త మొదలుకొని చతుర్థచ్ఛందమువద్దికి నీలాగుఛందముల యందుఁ బుట్టినసమవృత్తము లన్నియు నెన్నియాయె నని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము.

నాలవఛందమువృత్తసంఖ్య.

U U U U

౧ ౨ ౪ ౮

[1]పదునాఱుసమవృత్తములు పుట్టెను.

ఈవృత్తసంఖ్య యినుమడించిన ముప్పదిరెండాయెను. అందులోను రెండుపుచ్చిన ముప్పది గనుక ఉక్తనుండి ప్రతిష్ఠవద్దికి నాలుగుఛందములయందును ౩౦ సమవృత్తములు పుట్టినవి. ఏఛందమువద్దికి అడిగిన నిటువలెనే చూచునది. వెరసివేసి కూడినను సరే. 158

సర్వవృత్తసంఖ్య.

[2]ఇరువదియాఱుఛందములయందును ఎన్నిసమవృత్తములుపుట్టె నన సరిచెప్పెడువిధము. ఈఉత్కృతిచ్ఛందమువృత్తసంఖ్య మునుపటివలె ద్విగుణించి రెండుతివిచి వైచిన ౧౩౪౨౧౭౭౨౬ ఆయెను. కనుక ఇరువదాఱుఛందములయందును ఇన్ని సమవృత్తములుం పుట్టె నని చెప్పునది వెరసివేసి కూడినను సరి. 159

వృత్తప్రస్తారవిధము.

నాలవఛందం బగుప్రతిష్ఠయందుఁ బుట్టినసమవృత్తంబుల కేయేగణంబు లని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము.

U U U U	౧ మగము	U U U I	౯ మలఘువు
I U U U	౨ యగము	I U U I	౧౦ యలము
U I U U	౩ రగము	U I U I	౧౧ రలము
I I U U	౪ సగము	I I U I	౧౨ సలము
U U I U	౫ తగము	U U I I	౧౩ తలము
I U I U	౬ జగము	I U I I	౧౪ జలము
U I I U	౭ భగము	U I I I	౧౫ భలము
I I I U	౮ నగము	I I I I	౧౬ నలము

ఇవియన్నియు అడ్డబంతులుగాఁజేసి ఆయాబంతిసమవృత్తమునకు ఆయాగణంబు లనునది నాలుగుపాదములకును అగణములే యని చెప్పునది. ఏఛందమునకడిగినను ఇటువలెనే వ్రాయునది. 160

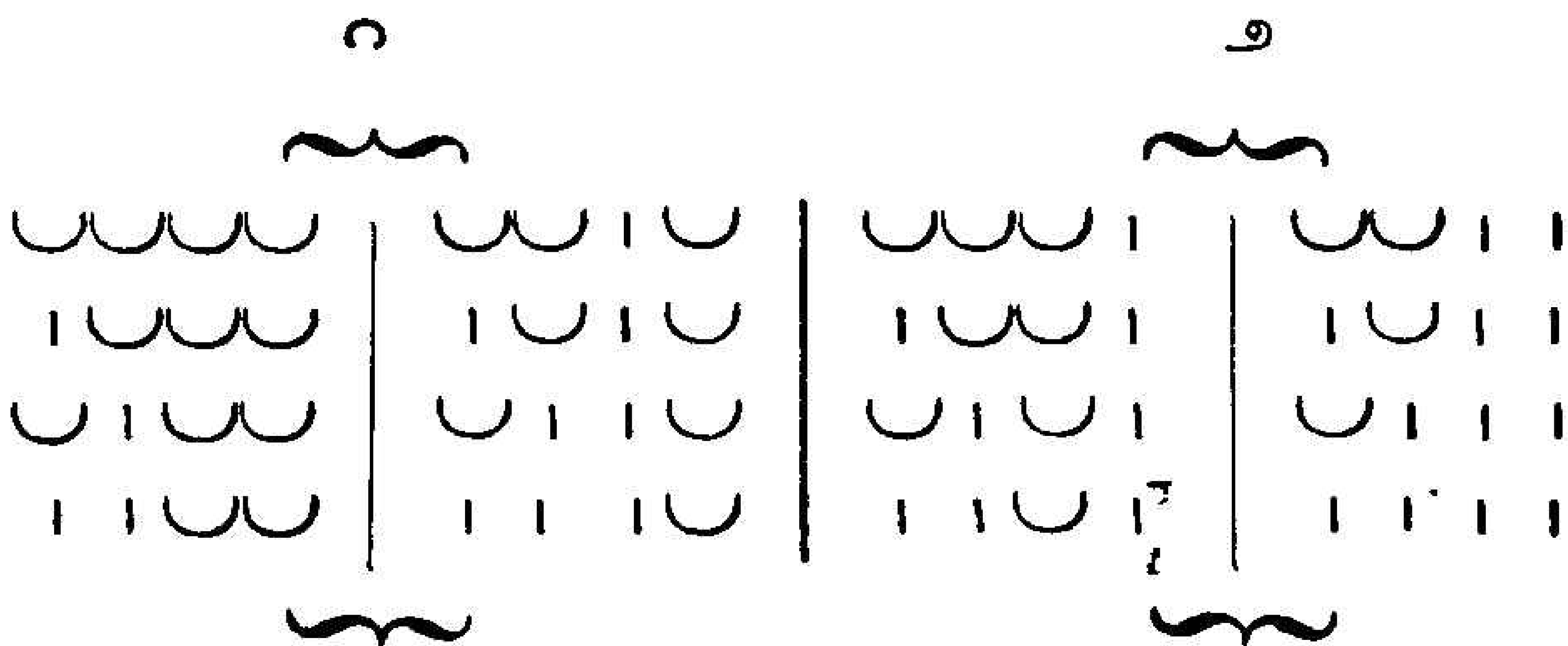
1 పదహారు (వా. పె. ప.). 2 ఇరువైయారు (వా. పె. ప.).

ద్విగుణప్రస్తారలేఖనక్రమము.

మూఁడవఛందమునకుఁ బ్రస్తారద్విగుణము.

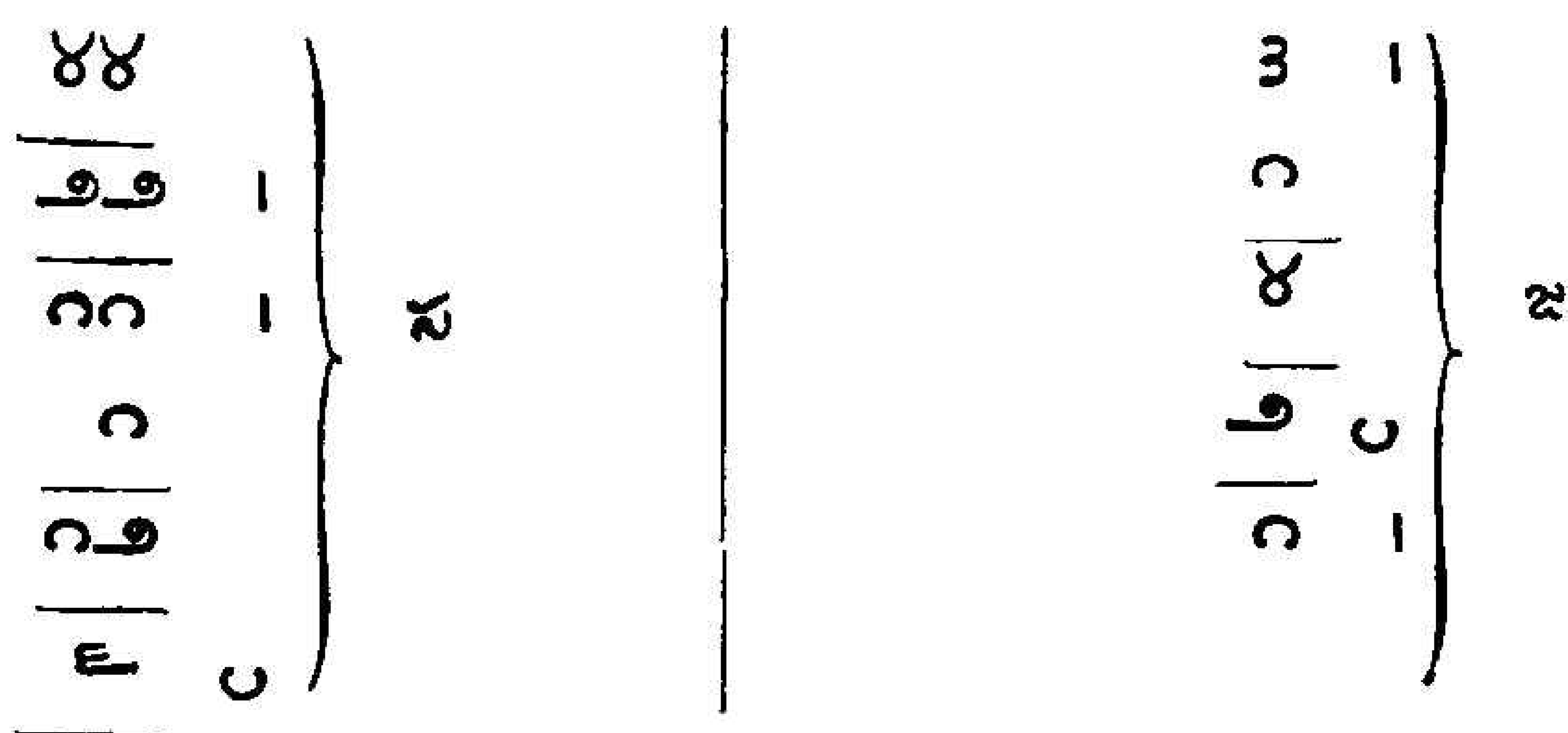
◡◡◡	మగణము	౧	◡◡◡	మగణము	౧
|◡◡	యగణము	౨	|◡◡	యగణము	౨
◡|◡	రగణము	౩	◡|◡	రగణము	౩
||◡	సగణము	౪	||◡	సగణము	౪
◡◡|	తగణము	౫	◡◡|	తగణము	౫
|◡|	జగణము	౬	|◡|	జగణము	౬
◡||	భగణము	౭	◡||	భగణము	౭
|||	నగణము	౮	|||	నగణము	౮

ఈమూఁడవఛందము నాలవయదిగాఁ బ్రస్తరించువిధము. ఒకప్రతికడ గురువును లఘువును వ్రాయునది. ఏఛందమున కడిగినను ఇటువలెనే వ్రాయునది. 161

నష్టవృత్తప్రస్తారము.

ఆఱవఛందమున నలువదినాల్గవసమవృత్తమునకు నేయేగణము లని యడిగిన సరి చెప్పెడివిధము. వారు నలువదినాల్గవదియడిగిరి గనుక సరిలెక్క గనుక నవి యర్ధించి లఘువు పెట్టునది. నిలిచినయిరువదిరెండును సరిగనుక నవి యర్ధించి లఘువుంచునది. చిక్కిన పదునొకొండును బేసిగనుక మఱియొకటి కలియఁగూడి పండ్రెండుచేసి యర్ధించి గురువు పెట్టునది. మిగిలినయాఱును సరిగనుక నవి యర్ధించి లఘువు పెట్టునది. ఉన్న మూఁడును బేసిగనుక మఱియొకటి గూర్చి నాల్గుచేసి యవి యర్ధించి గురువు పెట్టునది. కడమరెండును సరిగనుక నవి యర్ధించి లఘువు పెట్టునది వా రాఱవఛందమున కడిగిరి గనుక గురులఘువు లాఱయినఁ జాలింపవలయు. ఏవృత్త మడిగినను నిటువలెనే సరి చెప్పవలయును. 162

ఆఱవఛందమునకుఁ బ్రస్తారము.

∪∪∪∪∪∪	౧	∪||∪|∪	౨౩
|∪∪∪∪∪	౨	|||∪|∪	౨౪
∪|∪∪∪∪	౩	∪∪∪|||	౨౫
||∪∪∪∪	౪	|∪∪||∪	౨౬
∪∪|∪∪∪	౫	∪|∪||∪	౨౭
|∪|∪∪∪	౬	||∪||∪	౨౮
∪||∪∪∪	౭	∪∪|||∪	౨౯
|||∪∪∪	౮	|∪|||∪	౩౦
∪∪∪|∪∪	౯	∪||||∪	౩౧
|∪∪|∪∪	౧౦	|||||∪	౩౨
∪|∪|∪∪	౧౧	∪∪∪∪∪|	౩౩
||∪|∪∪	౧౨	|∪∪∪∪|	౩౪
∪∪||∪∪	౧౩	∪|∪∪∪|	౩౫
|∪||∪∪	౧౪	||∪∪∪|	౩౬
∪|||∪∪	౧౫	∪∪|∪∪|	౩౭
||||∪∪	౧౬	|∪|∪∪|	౩౮
∪∪∪∪|∪	౧౭	∪||∪∪|	౩౯
|∪∪∪|∪	౧౮	|||∪∪|	౪౦
∪|∪∪|∪	౧౯	∪∪∪|∪|	౪౧
||∪∪|∪	౨౦	|∪∪|∪|	౪౨
∪∪|∪|∪	౨౧	∪|∪|∪|	౪౩
|∪|∪|∪	౨౨	||∪|∪|	౪౪

ప్రస్తరించినను సగణజగణములే అయెను.

ఉద్దిష్టవృత్తనిర్ణయము.

U	U	I	U	U	I	U
౧	౨	౪	౮	౧౬	౩౨	౬౪

౪
౩౨
—
౩౬
౧
—
౩౭

I	I	U	I	U	I
౧	౨	౪	౮	౧౬	౩౨

౧
౨
౮
౩౨
—
౪౩
౧
—
౪౪

“ఇది యెన్నవఛందమునందుఁ బుట్టినది? ఆఛందమునం దెన్నవసమవృత్తము?” అని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము. వారు వ్రాసినగురులఘువులక్రిందను వరుస నెంబడిని ఏకాదిద్విగుణితముగా వ్రాసినలెక్కలలో లఘువులక్రిందిలెక్క లన్నియు వెరసు వేసి వానిక్రింద మఱొకటి పెట్టి కలయఁగూడ ముప్పదియేడాయెను. కనుక అన్నవసమువృత్తమనునది వారు వైచినగురులఘువులు లెక్కపెట్టఁగా నేడు అయెను. గనుక నేడవఛందమునను బుట్టినది యనునది. 163

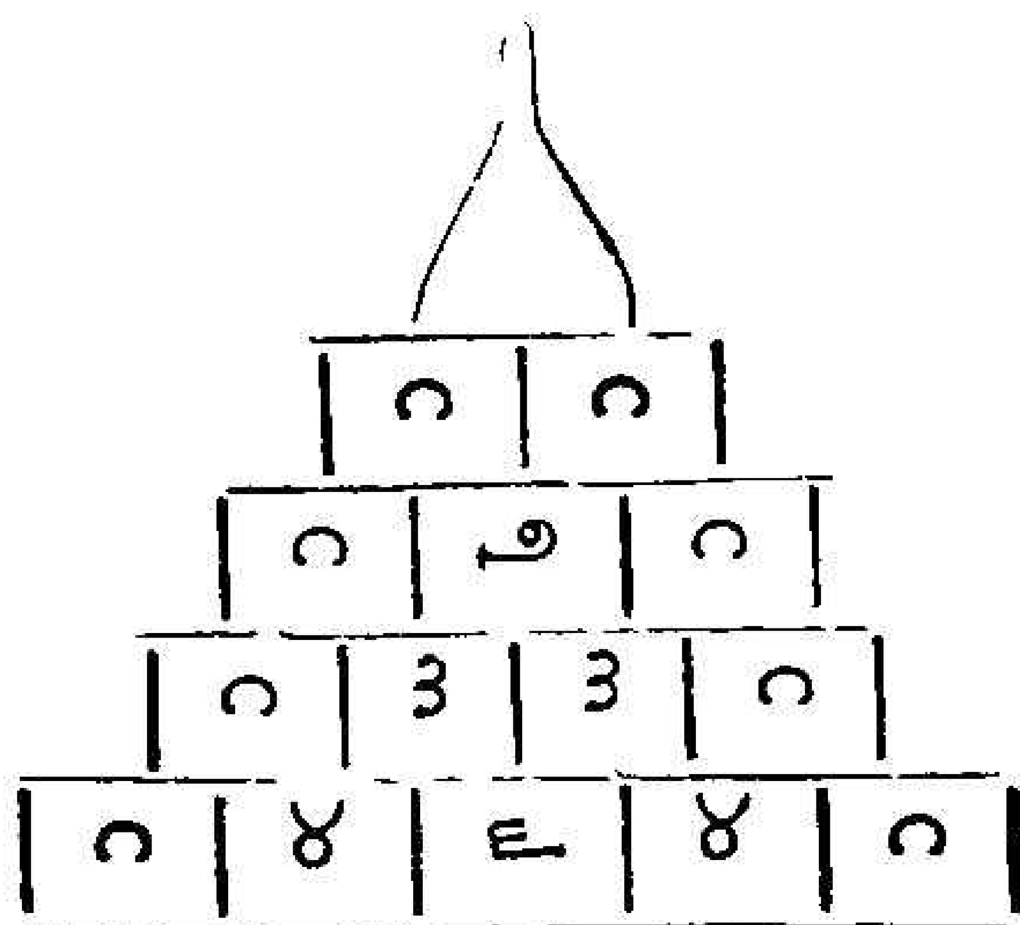
సప్తమచ్ఛందః ప్రస్తారము.

U U U U U U U	౧	I I U U I U U	౨౦
I U U U U U U	౨	U U I U I U U	౨౧
U I U U U U U	౩	I U I U I U U	౨౨
I I U U U U U	౪	U I I U I U U	౨౩
U U I U U U U	౫	I I I U I U U	౨౪
I U I U U U U	౬	U U U I I U U	౨౫
U I I U U U U	౭	I U U I I U U	౨౬
I I I U U U U	౮	U I U I I U U	౨౭
U U U I U U U	౯	I I U I I U U	౨౮
I U U I U U U	౧౦	U U I I I U U	౨౯
U I U I U U U	౧౧	I U I I I U U	౩౦
I I U I U U U	౧౨	U I I I I U U	౩౧
U U I I U U U	౧౩	I I I I I U U	౩౨
I U I I U U U	౧౪	U U U U U I U	౩౩
U I I I U U U	౧౫	I U U U U I U	౩౪
I I I I U U U	౧౬	U I U U U I U	౩౫
U U U U I U U	౧౭	I I U U U I U	౩౬
I U U U I U U	౧౮	U U I U U I U	౩౭
U I U U I U U	౧౯		

ప్రస్తరించినను రెండుతగణములు నొకగురువు నాయెను.

మేరుచక్రోద్ధారము.

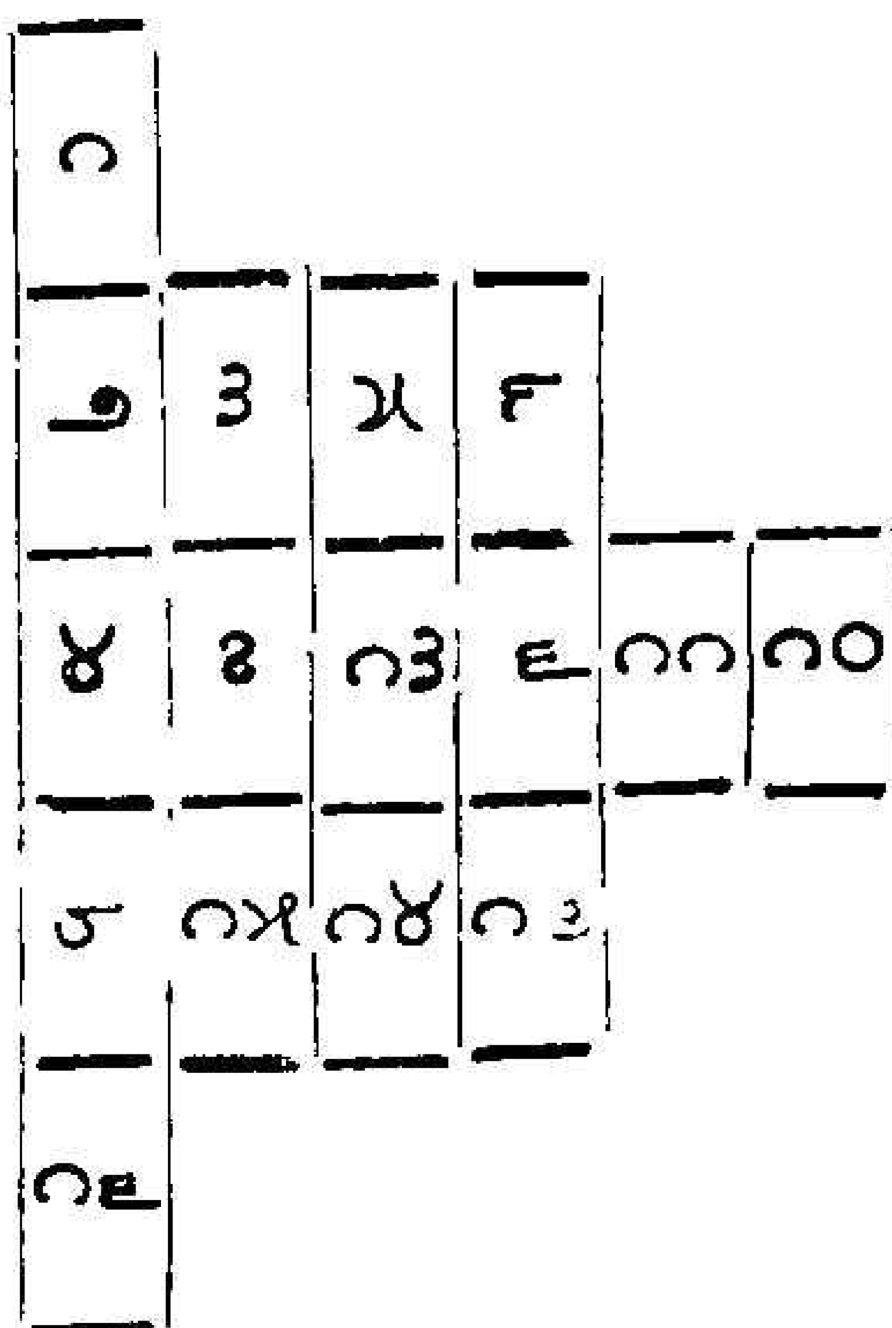
నాలవ ఛందమునకు ఎన్నేసిలఘువుల వృత్తములు ఎన్నెన్ని పుట్టెననఁగా సరి చెప్పెడువిధము. వీథివీథి ఒక్కొక్క ఛందము గనుక ఈచక్రమునకు నాలుగడ్డచాళ్లు గాన నాలవఛందముపర్యంతము అయెను. దీని నాలుగవబంతి చూచి చెప్పనది. 164

నాలవబంతిమొదలింటి దొకటియు సర్వగురువృత్తము. రెండవయింటినాలుగును ఒంటి లఘువృత్తములు. మూఁడవయింటియాఱును రెండేసిలఘువులవృత్తములు. నాలవ యింటినాలుగును మూఁడేసిలఘువులవృత్తములు కడపలియింటి దొక్కటియు నాలుగులఘువుల సర్వలఘువులవృత్తము. 165

శకటచక్రోద్ధారము.

ప్రతిష్ఠాఛందమునందు ఎన్నేసిలఘువులవృత్తములు ఎన్నవయెన్నవయవి యని యడిగిన సరి చెప్పెడువిధము. 166

ఈచక్రమునందు మీఁదియింటి దొకటియు నాలుగుగురువుల సర్వగురువృత్తము

రెండవయడ్డవీథినున్న ౨ వది, ౩ వది, ౫ వది, ౯ వది ఒంటిలఘువృత్తములు. మూఁడవచాలున నున్న ౪ వది, ౭ వది, ౧౩ వది, ౬ వది,౧౧ వది, ౧౦ వదియు రెండేసిలఘువులవి. నాలుగవబంతి నున్న ౮ వది, ౧౫ వది, ౧౪ వది, ౧౨ వది, మూఁడేసిలఘువుల వృత్తములు. కడపటి ౧౬ వది యొక్కటియు నాలుగులఘువుల సర్వలఘువృత్తము. 167

పద్యలక్ష్యోపయోగిసంజ్ఞలు.

ఉక్తాఛందం బొక్కయక్షరంబుననుండి యొండొంటికివచ్చునక్షరంబు షడ్వింశాక్షరపర్యంతంబుగా జరుగు నందు నుక్తకుఁ బ్రతిపాద మేకాక్షరం బౌను.168

ఛందస్సంఖ్యలు.	వృత్తసంఖ్యలు.	ఛందస్సంఖ్యలు.	వృత్తసంఖ్యలు.
౧ శ్రీవృత్తము	౧	౭ లోల	౨౪
౨ స్త్రీవృత్తము	౨	హంసమాల	౨౫
౩ నారీవృత్తము	౩	మదరేఖ	౨౬
మృగి	౪	కుమారలలిత	౨౭
వినయ	౫	సరసిజము	౨౮
౪ కన్య	౬	విభూతి	౨౯
వ్రీడ	౭	మధుమతి	౩౦
సుకాంతి	౮	మదనవిలసిత	౩౧
బింబము	౯	౮ విద్యున్మాల	౩౨
౫ ప్రీతి	౧౦	వితానము	౩౩
త్రగుణ	౧౧	విమానము	౩౪
సతి	౧౨	సింహరేఖ	౩౫
పఙ్క్తి (సుందరి)	౧౩	చిత్రపదము	౩౬
నంద	౧౪	హంసరుతము	౩౭
అంబుజ	౧౫	నారాచము	౩౮
౬ సావిత్రి	౧౬	ప్రమాణి	౩౯
విచిత్ర	౧౭	నాగరము	౪౦
తనుమధ్య	౧౮	మాణవకము	౪౧
చంద్రవదన	౧౯	సమాని	౪౨
శశివదన	౨౦	౯ భుజంగశిశురతము	౪౩
స్ఫురలత	౨౧	ఉత్సుకము	౪౪
వసుధ	౨౨	భద్రకము	౪౫
వసుమతి	౨౩	హాలముఖి	౪౬
		౧౦ పణవము	౪౭

క. యతిగణనామస్తోత్రము, వితతంబుగ సలిపి గురుల వినుతించి తగన్
యతిగణనామయుతంబుగఁ, బతగధ్వజ తేటపఱుతుఁ బద్యవిధంబుల్. 169

క. సమవిషమవృత్తమణులకు, సమాద్రము లనంగఁ దనరి షడ్వింశతిభే
దము లై వేదములకుఁ బాదములై ఛందంబు లొప్పిదము లగు వరుసన్. 170

తే. జగతి సమవృత్త మెన్నవఛందమునను
సంభవము నొందు నన్నియక్షరము లమరుఁ
బదపదమునకు హెచ్చును గొదువ లేక
గణములను సౌఖ్యభంగిని గానఁబడును. 171

ఆ. ఒంటికాలఁ గొంద ఱుండఁ జేసిరి పాద, యుగముతోడ గొంద ఱుండఁ జేసి
రేను సకలవృత్తవృషముల నడిపింతు, నాల్గుపాదముల ఘనంబు నొగడ. 172

క. ఒకకాలను రెండడుగులఁ, బ్రకటంబుగ గ్రంథవిస్తరభయంబునఁ బూ
ర్వకవులవలెఁ జెప్పిన తే,ఖకుఁ డొకలిపి విడువఁ దప్పఁ గనఁ దర మగునే. 173

క. నేను రచించినవృత్తవి,తానములో నొకట రెంటఁ దప్పుండిన వి
ద్యానిధులు కడమపదముల,లో నారసి యతులు గణములును దెలియఁ దగున్. 174

తే. అడుగులకు వర్ణములు గొంచె మగుటఁ జేసి
యందు నుక్తాప్రభృతినవచ్ఛందములను
బాదము వృత్తములకు సెల్లవడులు లేవు
నాల్గుపదములఁ బ్రాసము ల్నడచుఁ గాని. 175

క. గురులఘుగణసంజ్ఞలయ,క్షరములు దీర్ఘంబు లైనఁ జను నవి రెండై
పగుపడి సంయుక్తము లై, పరఁగిన నవి రెండు నెన్నఁబడు నెంబడి గాన్. 176

౯. ప్రథమచ్ఛందం బగునుక్తయందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నొక్కొక్క యక్షరం బై రెండువృత్తంబులు వుట్టె నందు శ్రీ యనువృత్తము.

శ్రీవృత్తము. ౧-౧

U గ.

శ్రీ
గో
పా
లా

ద్వితీయచ్ఛందంబగు నత్యుక్తయందుఁ బ్రతి పాదంబునకు రెండేసి యక్షరంబు లై నాల్గు వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

స్త్రీవృత్తము. ౨-౧

UU గగము.

స్త్రీనా
గాది
ష్టానిం
ఘూనున్.

తృతీయచ్ఛందం బగుమధ్యయందుఁ బ్రతి పాదంబునకు మూఁడేసియక్షరంబు లై యెనిమిది వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

నారీ. ౩-౧

UUU మగణము.

శ్రీనాథున్
నే నెంతున్
మానొప్పం
గా నాదిన్.

మృగీ. ౩-౩

U I U రగణము.

భూమిలో
రా మహో
ద్దామ మాఁ
దా మృగిన్.

అందు వినయవృత్తము. ౩-౪

I I U సగణము.

వినయం
బనఁగాఁ
జను సా
వనఘా.

చతుర్థచ్ఛందం బగుప్రతిష్ఠయందుఁ బ్రతి పాదంబునకు నాలుగేసియక్షరంబు లై ౧౬ వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

కన్యా. ౪-౧

UUUU మగ.

భావింప స్వా
గావాప్తి న్న
న్యావృత్తంబీ
కేవన్పొల్చున్.

వ్రీడ. ౪-౨

I UU య U గ.

యగల్ చెప్పం
దగు వ్రీడన్
నగోద్ధర్తా
జగద్భర్తా.

సుకాంతి. ౪-౬

I U I జ U గ.

జకారమున్
గకారమున్
సుకాంతికిన్
శుకస్తుతా.

బింబ. ౪-౭

U I I భ U గ.

ఇమ్మహిలోఁ
గ్రమ్మ భగల్
బింబమూనం
గంబుధరా.

పంచమచ్ఛందం బగుసుప్రతిష్ఠయందుఁబ్ర
తిపాదంబునకు నైదేసియక్షరంబుల ము
ప్పదిరెండువృత్తంబులు పుట్టె నందు:-

ప్రీతి. ౫-౩

∪ । ∪ ర ∪∪ గగ.

ప్రీతికి న్రైఫా
స్వాతగద్వంద్వం
బై తగుఁ దైత్యా
రాతివర్ణింపన్.

ప్రగుణ. ౫-౪

।। ∪ స ∪∪ గగ.

ప్రగుణాఖ్యం బొ
ప్పగుఁ జెప్పంగా
సగగాస క్తిన్
నిగమస్తుత్యా.

సతి. ౫-౬

।∪।∪∪ గగము.

క్షితిం జగాసం
గతిం దనర్చున్
సతీసువృత్తం
బతిప్రసిద్ధా.

పఙ్క్తి (సుందరి). ౫-౭

∪।।భ∪∪ గగము.

ఏకభకారం
బేకగగంబున్
గైకొనుఁ బఙ్క్తిన్
శ్రీకమలాక్షా.

నంద. ౫-౧౩

∪∪ । త । ∪ వగణము.

దేవస్తుత నం
దాప్తవృత్తమునన్
శేవ న్నిలుపం
గా వచ్చుఁ దనల్.

అంబుజము. ౫-౧౫

∪।। భ। ∪లగము.

ఇక్షుల భకా
రమ్ము లగయు
క్తిం బరఁగుఁ దా
నంబుజమనన్.

వ. షష్ఠచ్ఛందం బగుగాయత్రి యందుఁబ్ర
తిపాదంబునకు నాఱేసియక్షరంబు లై
యఱువదినాల్గువృత్తంబులు పుట్టెనందు:

సావిత్రి. ౬-౧

∪∪∪ మ ∪∪∪ మ.

గోవిందస్తోత్రంబుల్
దైవారు న్స్వామిక్తిన్
సావిత్రీవృత్తంబుల్
గావింపంగా నొప్పున్.

విచిత్ర. ౬-౧౦.

। ∪∪ య । ∪∪ య.

తనర్చు న్విచిత్రం
బనంగా యయాప్తిన్
ఘనశ్యామగాత్రా
మునిస్తోత్రపాత్రా.

తనుమధ్య. ౬-౧౩

∪∪ । త । ∪∪ యగణము.

కామేపలివాసున్
మే మెంతు మనంగన్
స్వామీ తనుమధ్యన్
భూమిన్ దయ లొప్పన్.

చంద్రవదన. ౬-౧౫

∪ ।। భ । ∪∪ య.

చంద్రవదనన్ దే
వేంద్రవినుతా ని
స్తంద్ర తభయంబుల్
సాంద్రముగఁ జెప్పన్.

శశివదన. ౬–౧౨

| | | న | U U య.

శశివదనాఖ్యన్
విశదము లయ్యెన్
దిశల నయంబుల్
దశముఖవైరీ.

*సురలత. ౬–౧౨

| | | న | U U య.

మురహరుఁ దేవే
కురుకుచ నాఁగా
ధరణి నయంబుల్
సురలత కొప్పన్.

అందు వసుధావృత్తము

వసుధ. ౬–౧౫

| | U స | | U స.

వసుదేవసుతున్
బొసఁగింపు మనన్
వసుధాహ్వయ మిం
పెసఁగున్ ససలన్.

వసుమతి. ౬–౧౯

U U | త | | U స.

బృందావనవిహా
రిం దర్శించెద నం
చందు న్వసుమతిం
బొందింతురు తసల్

వ. సప్తమచ్ఛందం బగునుష్ణిక్ఛందంబునం బ్రతిపాదంబునకు నేడేసియక్షరంబులై నూట యిరువది యెనిమిది వృత్తములు పుట్టె నందు:—

లోల. ౭–౧౦

| U U య | U U య U గ.

ధరిత్రీసుతారాతిన్
సరోజాతపత్త్రాక్షున్
హరిన్ యాగలన్ లోలన్
గరం బొప్ప వర్ణింతున్.

హంసమాల. ౭–౨౦

| | U స U | U ర U గ.

సరగంబుల్ రచింపన్
బరఁగున్ హంసమాలా
నరసింహావతారా
సురవిద్విడ్విదారా.

మదరేఖ ౮–౨౯

U U U మ | | U స U గ.

గోపాలాఖ్యుఁడు నిచ్చల్, మాపాలం గలఁ డంచున్
రూపింప న్మసగంబుల్, దీపించు న్మదరేఖన్.

కుమారలలిత ౮–౩౦

| U | జ | | U స U గ.

సుమేరుధనిభాంగా, రమాహృదయనాథా
కుమారలలితావృత్త మొప్పు జసగా ప్తిన్.

* 'సురలత' కును, 'శశివదన'కును భేదము లేదు. కాఁబట్టి లక్షణమును మరలఁ జూప ననవసరము.

సరసిజము ౭-౩౧

౹ భ ౹ స ౹ గ.

కోరి సరసిజం బిం, పారు భసగయుక్తిఁ
శారదనుతిపాత్రా, నీరదనిభగాత్రా.

విభూతి ౭-౪౩

౹ ర ౹ జ ౹ గ.

ఇమ్మహిన్ రజంబులం, తమ్ముసం గకారముల్
గ్రమ్మియుండునట్టివృ, త్తమ్ము దా విభూతి యా.

మధుమతి ౭-౫౬

౹౹౹ న ౹౹ భ గ.

కుధరవైరిశరుల్, విధుఁడు దా నమరుల్
మధుమతి న్నవము, న్మథశరీర హరీ.

మదనవిలసితము ౭-౬౪

౹౹౹ న ౹౹౹ గ.

పదపడి ననగల్, గదసి వెలసినన్
మదనవిలసితం, బది యదుతిలకా.

వ. అష్టమచ్ఛందం బగునసుష్టుప్పునందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నెనిమిదేసి యక్షరంబు లై యున్నాటరయేఁబదాఱు వృత్తంబులు పుట్టె నందు.

విద్యున్మాల ౮-౧

మ మ గగము.

శ్రీదేవీధాత్రీప్రాణేశా, యాదిత్యజ్యోతిస్తుత్యా
వేదోద్ధర్తా విద్యున్మాలం, బా దైమా గాప్రాప్తిం బొల్పున్.

వితాన ౮-౬

౹ జ మ గగము.

క్షితిన్ జగాయుక్తం బైనన్, వితానవృత్తం బై యొప్పున్
పితామహాద్యాదిత్యప్రస్తుతప్రభావా సర్వేశా.

విమానము ౮-౩౮

౹ జ ౹ త గగము.

క్షమన్ జతాంతస్థగాయు, క్తమై రచింపం బొసంగున్
విమాన మంభోరుహాక్షా, రమాంగనావాసవక్షా.

సింహరేఖ ౨-౪౩

U I U ర I U I జ U U గగము.

ద్వారకాపురీవిహారా, మేరుధీర పంచబాణా
కార సింహరేఖకుం బెం, పార రేఫజల్ గగంబుల్.

చిత్రపదము ౨-౬౬

U I I భ U I I భ U U గగము.

చిత్రపదం బనువృత్తం, బత్రిమునిస్తుతు శౌరిన్
స్తోత్రము సేయఁగ నొప్పున్, ధాత్రిని భాగగయుక్తిన్.

హంసరుతము ౨-౬౭

U U U మ I I I న U U గగము.

శ్రీవత్సాంకితసువక్షా, దేవా హంసరుత మొందున్
భావింప న్మనగగా ప్తిన్, గావింపం దగు ధరిత్రిన్.

నారాచము ౨-౨౬

U U I త U I U ర I U వగణము.

క్షీరాబ్ధికన్యకాపతిన్, నారాయణుం ద్రవంబులన్
దోరంబుగా నుతించినన్, నారాచవృత్త మై చనున్.

† ప్రమాణి ౨-౨౮

I U I జ U I U ర I U వగణము.

అమిత్రలోకసంహరా, సమగ్రకాంతి భాసురా
క్షమన్ జరేభగంబులన్, ప్రమాణివృత్త మొప్పగన్.

నాగరము ౨-౨౭

U I I భ U I U ర I U వగణము.

బాగమరన్ భరేఫసం, యోగలగంబుల న్మహా
యోగినుతు న్వినంబడున్, నాగరనామవృత్త మై.

మాణవకము ౨-౧౦౩

U I I భ U U I త I U వగణము.

శోణమయూఖప్రవిభా, బాణసుపర్వారిహరా
వేణుధరా భత్వములన్, మాణవకం బై తనరున్.

---

†ఇది (పూ. ము.) లో లేదు. దీనిపేరుమాత్రము సంజ్ఞలపట్టీలోనున్నది (చూ. ౨. ౩౮.).

సమాని ౮-౧౦౭

U I U ర I U I జ I U వగణము.

శారదాదిమానివరుల్, చేరి శౌరిఁ గొల్తు రవ్ల
గోరి రేఫమును జవముల్, ధారుణి న్సమాని నగుఁ.

వ. నవమచ్ఛందం బగుబృహతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ దొమ్మిదేసియక్షరంబు లై యేనూటపండ్రెండు వృత్తంబులు పుట్టె నందు:—

* భుజంగశిశురుతము ౮-౧ ౧౨

I I I న I I I న I U U యగణము.

నిజమున ననయ లొప్పఁ, భుజగశిశురుత మయ్యెఁ
సుజనవినుతచరిత్రా, వృజినతృణఘనదాత్రా.

ఉత్సుకము ౯-౧౮౩

U ॥ భ U ॥ భ U I U రగణము.

వాసవముఖ్యసురస్తుతా, దాసమనోంబుజషట్పదా
వాసిగ భారము లొందినఁ, భాసిలు నుత్సుకవృత్తముల్.

భద్రకము ౯-౧౮౭

U I U ర I I I న U I U రగణము.

శాద్రవేయశయనా సమా, న్నిద్రదైత్యమదభంజనా
రుద్రమిత్ర రనరేఫముల్, భద్రకంబునకు భాసిలుఁ.

హాలముఖి ౯-౨౪౧

U I U ర I I I న I I U సగణము.

కింకరీకృతసురవరా, పంకజాతదళనయనా
పొంక మౌ రనసగణముల్, శంక లేక హాలముఖికిఁ.

ఆ. పఙ్క్తినుంచి వృత్తపఙ్క్తి కిన్నవ్రాయి, వడి యటంచుఁ జెప్పఁబడియె నిచట
సంస్కృతంబునందుఁ జనుఁ బదవిచ్ఛేద, మడుగు మొదలివర్ణ మగుఁ జెనుఁగున. 177

క. ధర గణితశాస్త్రసంజ్ఞల, శరరసగిరిదంతినిధిదిశాశంకరభా
స్కరవిశ్వమనుదినోర్వీ, శ్వరనామములు యతివర్ణసంఖ్యార్థంబుల్. 178

వ. దశమచ్ఛందం బగుపఙ్క్తియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదేసియక్షరంబు లై వేయు నిరువదినాల్గువృత్తములు పుట్టె నందు:—

*సంజ్ఞలపట్టీలో 'భుజంగశిశు' అనియేయున్నది; గాని ఇచ్చట (పూ. ము)లో 'భుజంగశశి' అని తప్పుగనున్నది.

పణవము ౧౦-౧-౨౧

∪∪∪ మ | | | న | ∪∪ య ∪ గ.

ఉర్విన్ మ్నయగ • యుతపాదంబుల్, పర్వ న్మధ్యతిఁ • బణవం బయ్యెన్
గీర్వాణాహిత•గిరినాకేశా, సర్వేశా రవి•శతసంకాశా.

మయూరసారి (మయూరభాషిణి) ౧౦-౧౭౧

∪ | ∪ ర | ∪ | జ ∪ | ∪ ర ∪ గ.

వెక్కసించె శైల • విక్రమంబు, ల్పొక్కి రేఫజంబు•లు న్రగంబుల్
చక్కఁగా మయూర•సారి కొప్పన్, నిక్క మంబుజాత•నేత్ర శౌరీ.

రసాలి ౧౦-౧౮౭

∪ | ∪ ర | | | న ∪ | ∪ ర ∪ గ.

గోత్రవిక్రమము • గూడి భక్తిన్, ధాత్రి రేఫనగ•ణంబు లొప్పైఁ
బోత్రిరూప రగ•ము ల్రసాలం, జిత్రభంగి నుతి•సేయు నిన్నున్.

రుగ్మవతి ౧౦-౧౯౯

∪ || భ ∪∪∪ మ || ∪ స ∪ గ.

అంగయతిం బొం•దై భమస ల్పూర్వం గురుయుక్తి • న్రుగ్మవతి న్స
త్యాంగనకై తేఁ•డా సురశాఖిం, బొంగుచు గోపీ•పుత్త్రుఁ డనంగన్.

*చంపకమాలి ౧౦-౧౯౯

∪ | భ ∪ ∪ ∪ మ | | ∪ స ∪ గ.

భూమిధరక్రాంతు • ల్పొలుపారన్, బ్రేమ భమంబు ల్గో•రి సగంబుల్
దాము నుతించు న్నం•దసుతు న్భా, మామకరాంకుం జం•పకమాలిన్.

మణిరంగము ౧౦-౨౮౧

∪ | ∪ ర || ∪ స || ∪ స ∪ గ.

అంగనామణు • లంగయతుల్గా, సంగ పెంచ్చ ర•సాగురుయుక్తిన్
బొంగుచు న్యదు•పుంగవు వేడన్, రం గగున్ మణి•రంగ మనంగాన్.

మత్త (హంసశ్రేణి) ౧౦-౨౮౧

∪∪∪ మ ∪ || భ || ∪ స ∪ గ.

శైలక్రాంతి న్మభ•సగ లోలిం, గ్రాల న్మత్తాఖ్యను • గనుపట్టున్
బాలించె న్యాదవ•పతి యాపాం, చాలిం గౌరవ్యుల•సభ నాఁగన్.

---

*రుగ్మవతికిని, చంపకమాలికిని గణములలో భేదములేదు; యతిస్థానమువమాత్రము భేదముగలదు గాన వేఱుగఁజెప్పఁబడినది.

కౌముది ౧౦-౭౯౬

। । । న ◡◡ । త ◡◡ । త ◡ x.

మునినుతా కౌ•ముదీవృత్త మెు, వ్వను నతాగం•బులన్ షడ్యతిన్
దునిమెం చాల•స్య్ర భూపుత్రి కై, కినుక రామ•క్షితీశుం డనన్.

భోగివిలసితము (విలసితము) ౧౦-౬౫౧

◡ ॥ భ ॥ ◡ స । ◡ । జ ◡ x.

సాగభసములున్ • జగంబులున్, జా గగు నగవి•శ్రమంబులన్
భోగివిలసితం•బుం జెప్పఁగా, సాగరతనయా•సమన్వితా.

మనోరమ ౧౦-౩౮౮

। । । న ◡ । ◡ ర । ◡ । జ ◡ x.

నరజగంబుల • న్మనోరమల్, సరవి శైలవి•శ్రమంబులన్
దురితదూరు విం•ధుజాపతిన్, సారిది సన్నుతిం•చు నెంతయున్.

*శుద్ధవిరాటి ౧౦-౩౮౫

◡◡◡ మ । । ◡ స । ◡ । జ ◡ x.

చా లొప్ప న్మసజ ల్గకారమున్, గ్రాలు న్శుద్ధవి•రాటిన్ షడ్యతిన్
నీలాంగా రమ•ణీమనోభవా, నాళీకాసన•నందనస్తుతా.

నందిని ౧౦-౩౯౬

◡ । । భ ◡◡ । త । ◡ । జ ◡ x.

శ్రీరమణా ని•ర్జితదానవా, సారసపత్రే•క్షణ షడ్యతిన్
సారె భతంబు•ల్జగము ల్దగన్, ధీరులచే నం•దిని నాఁ జనున్.

పఙ్క్తి ౧౦-౪౩౯

◡ । । భ ◡ । । భ ◡ । । భ ◡ x.

గ్రావవిరామము•గా విబుధుల్, భావజుతండ్రిని•భాభగురుల్
గా వినుతించిన•గావ్యముల, న్నావిరిఁ బఙ్క్తియ•నం బరఁగున్.

వ. ఏకాదశచ్ఛందం బగుత్రిష్టుప్పునందుఁ బ్రతిపాదంబునకుం బదునొకం డేసియక్షరంబు లై ౨౦౪౮ వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

* (పూ. ము.) సంజ్ఞలపట్టీలో 'వరాటి' అనియున్నది; (పె)లో విరాటి; విరాట (ప).

ఇంద్రవజ్ర ౧౧-౩౫౭

UU । త UU । త । U । జ UU గగము.

ఇంతు ల్పదా పాదము•లింద్రవజ్రల్, స్వాంతంబున న్మోహము•సంధిలంగఁ
దంతావళక్రాంతిని•తా జకార,ప్రాంతంబునం గద్వయ•మంద మందన్.

ఉపేంద్రవజ్ర ౧౧-౩౫౮

। U । జ UU । త । U । జ UU గగము.

త్రపాచరాచ ల్జతి•జ ల్గగంబుఁ, బ్రపూర్ణ మై దంతివి•రామ మొప్పఁ
ద్విపాధిపత్రాత ను•తింపఁ జేరై, యుపేంద్రవజ్ర ల్వెల•యు న్ధరిత్రిన్.

ఉపస్థితము ౧౧-౩౬౯

UU । త । U । జ । U । జ UU గగము.

భక్తు ల్హరిమీఁద ను•పస్థితం బా, స క్తి న్విరతు ల్కరి•సంఖ్య సాగఁ
సూక్తు ల్గాని చెప్పెదు•చోఁ దజాగా,యు క్తం బగుచుం జెలు•వొందుచుండున్.

దోదకము ౧౧-౪౩౯

U । । భ U । । భ U । । భ UU గగము.

తోరప్రవేదుక • [1]దోదక మొప్పఁ, భూరివిరామము • భూధరసంజ్ఞం
బారుచు భాభగ•గాన్విత మై ల,క్ష్మీరమణా విర•చింప నెసంగున్.

రథోద్ధతము (పరాంతిక) ౧౧-౬౯౯

U । U ర । । । న U । U ర । U వగము.

అంది రేఫనర•వా ప్తి నొప్ప గో,వింద భూమిధర•విక్రమంబులఁ
జెంది కబ్బములఁ • జిత్రభంగిఁ జె,న్నొందు నెంతయు ర•థోద్ధతం బిలన్.

భద్రకము ౧౧-౭౦౪

। । । న । । । న U । U ర । U వగము.

నరకదమన • నారవంబులఁ, సరగఁ గుధర•సమ్మితంబు లై
విరతు లమర • వేడ్కఁ జెప్పినం, బరఁగుఁ గృతుల•భద్రకం బనన్.[2]

స్వాగతము ౧౧-౪౪౩

। U ర । । । న U ।। భ UU గగము.

స్వాగతంబు దగు • శైలవిరామం, బై గజేంద్రవర•దా రనభంబుల్
పై గురుద్వయము • భాసిలఁ జెప్పన్, యోగిమానసప•యోజమిలిందా.

---

1 తోటక (పె. ప). 2 చూ. చంద్రిక.

కాంతి ౧౧-౮౭౭

UU I త I U I జ I U I జ I U లగము.

క్రాంతు ల్కరిసంఖ్యను ♦ రాజిలఁగా, సంతోషముతోడఁ ద♦జాలగముల్
చింతింపఁ బదంబులఁ ♦ జెంద రమా, కాంతావ్యాదయేశ్వర ♦ కాంతి యగున్.

శ్యేని ౧౧-౬౮౩

U I U ర I U I జ U I U ర I U వగణము.

మానితా క్రివిక్ర♦మంబుఁ బూనఁగా, శ్యేనికి న్రజ ల్వ♦యి న్రవంబులుఁ
గాని యొండు గూర్పఁ ♦ గాదు రుక్మిణీ, ప్రాణనాథ కామె♦పల్లిమందిరా.

వాతోర్మి ౧౧-౮౧౭

UUU మ U I I భ UU I త I U వగణము.

ఆమోదం బొప్పఁగ ♦ వ్యాసాదికవుల్, భూమిధ్ర శ్రాంతులు ♦ పొంగార మహీ
భామాప్రాణేశ మ♦భంబుల్ తవలుఁ, దా మీవాతోర్మిని ♦ దాపింతు రొగిన్.

కలితాంతము (గీతాలంబనము) ౧౧-౮౭౭

U U I త I U I జ I U I జ I U లగము.

సామోద్భవవిక్రమ♦సంయుత మై, వేమాఱు తజాలగ♦విస్తృత మై
దామోదరదేవుక♦థ ల్పలుకఁ, భూమిం గలితాంతము♦పూర్ణ మగున్.

శాలిని ౧౧-౩౮౯

U U U మ U U I త U U I త U U గగము.

ధీరశ్రేష్ఠు ల్సన్ను♦తింపరి గవీంద్రా♦ధారం బై ధాత్రి న్మ♦తా గాగణా ప్తిఁ
దోరం బై భూభృద్య♦తుల్ సంఘటింపఁ, నీరేజాక్షా శాలి♦నివృత్త మొప్పున్.

సుముఖి ౧౧-౮౮౦

I I I న I U I జ I U I జ I U లగము.

ఖగపతివాహ ♦ కపర్దినుతా, మృగపతిమధ్య ♦ హితార్తిహరా
నగవిరమం బె♦నయంగ నజా, లగములచేఁ జె♦లఁగు న్సుముఖుల్.

భ్రమరవిలసితము ౧౧-౧౦౦౯

U U U మ U I I భ I I I న I U వగణము.

ఏయంఘ్రిం బార♦యి మగణభన, ల్వా యొక్కం డవ్వ♦లను సెలకొనఁ
మాయాతీతా భ్ర♦మరవిలసితం, బై యొప్పం దగ్గ♦యుతుల నిలుచున్.

వృత్త ౧౧-౨౮౮

I I I న I I U స U U I త U U గగము.

అనయమును వే♦దాంగంబు సెప్పఁగ, దనుజహర న♦స్తంబు ల్గగంబుగ
బెనఁగొని ధరా♦భృద్విశ్రమంబుల్, దనరుననది వృ♦త్తావృత్త మంచున్.

పృథ్వి ౧౧-౮౯౬

I I I న I I I న I U I జ I U వగము.

నలినభవనుత♦నాజలగం, బులు గలయతులఁ ♦ బొందుపడం
బెలుచఁ బలికినఁ ♦ బృథ్వి యనఁగ, వెలయు నౌకసము♦వృత్త మిలన్.

వృంత ౧౧-౨౫౬

I I I న I I I న I I U స U U గగము.

నగణయుగము సగ♦ణం బొందుగ, గగ మొకటియు జత♦గాఁ గూడఁగ
ఖగవిరమములను ♦ గల్పింపఁగ, దగుఁ గవులకు వసు♦ధ న్వృంతల్.

మౌక్తికమాల ౧౧-౪౮౭

U I I భ U U I త I I I న U U గగము.

భక్తజనత్రాత ♦ భతనగాసం, యుక్తము లై మాని♦యుతయతుల్ సు
వ్యక్తము లై సూక్తు♦లమరఁ జెప్పఁగ, మౌక్తికమాలాక్ర♦మము లెసంగున్.

ఉపస్థితము (శిఖండివిరుతము); (స్త్రీ) ౧౧-౨౮౬

I U I జ I I U స U U I త U U గగము.

ఉపస్థితమునం ♦ దొప్పారుచుండుఁగ, దపస్వివిరతు ♦ ల్దాకం జకారం
బుపై సతగణం♦బు ల్గద్వయంబుఁగ, గపిధ్వజసఖా ♦ కామేపలీశా.

ఏకరూప ౧౧-౩౬౯

U U U మ U I I భ I U I జ U U గగము.

ఏపారుం గావ్యముల ♦ నేకరూపల్, త్వాపుత్రీశుఁగ సుభజ♦గాగణంబుల్
బ్రాపించుం గుంజరవి♦రామ మొప్పఁగ, బాపంబుల్ వాయుటకుఁ♦బ్రస్తుతింపన్.

చంద్రిక ౧౧-౭౦౪

I I I న I I I న U I U ర I U వగము.

అగవరధర వార♦వాన్వితం, బుగఁ గృతులను జెప్పఁ ♦ బొందికై
తగ నిధివిగమంబు ♦ గాఁకఁగా, జగతిని నెగ డొందుఁ ♦ జంద్రికల్.

వ. ద్వాదశచ్ఛందం బగుజగతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బండ్రెండేసియక్షరంబులై ౪౦౯౬ వృత్తంబులు పుట్టె నందు.

స్రగ్విణి ౧౨-౧౧౭౧

U I U ర U I U ర U I U ర U I U ర.

కామెపల్లీమహా♦గ్రామమధ్యంబునన్
భూమిదేవోత్తము ♦ ల్పూజ సేయంగ నా
స్వామియున్నాఁడనన్ ♦ స్రగ్విణిన్ శైలవి
క్రమయుక్తిం జతు♦ష్కంబగున్ రేఫముల్.

భుజంగప్రయాతము ౧౨-౫౮౬

I U U య I U U య I U U య I U U య.

భజింతున్ సదా కామె♦పల్లీనివాసున్
వ్రజస్త్రీవిటున్ యాద♦వశ్రేష్ఠు నంచున్
భుజంగప్రయాతాఖ్య♦ము ల్నాల్గు యాలన్
గజవ్రాతవిక్రాంతి♦గాఁ జెప్ప నొప్పున్.

తోటకము ౧౨-౧౭౫౬

I I U స I I U స I I U స I I U స.

తగుఁ దోటకవృత్తము ♦ ధాత్రియతిన్, సగణంబులు నాలుగు ♦ సాగినఁ బ
న్నగపుణ్యనదీసుర♦నాథదిశా, జగతీద్విజపట్టణ♦సంచరణా.

జలధరమాల ౧౨-౨౪౧

U U U మ U I I భ I I U స U U U మ.

ధీరుల్ మెచ్చం గృతుల న♦తిశ్రీదం బై, మారాకారా జలధర♦మాలావృత్తం
బై రాజిల్లున్ భువిఁ జతు♦రాస్యక్రాంతుల్, సారం జేరన్ మభసమ♦సంయుక్తం బై.

వంశస్థము ౧౨-౧౩౮౨

I U I జ U U I త I U I జ U I U ర.

జతల్ జరేఫంబులు ♦ సామజాతస, మ్మితాక్షరక్రాంతుల ♦ మెప్పు వుట్టఁగాఁ
బతంగరాజధ్వజఁ ♦ బద్మలోచనున్, నుతింప వంశస్థ మ♦నూన మై చనున్.

ఇంద్రవంశము ౧౨-౧౩౮౧

U U I త U U I త I U I జ U I U ర.

ఇందీవరాక్షుల్ తగ ♦ నింద్రవంశ మా, నందంబునం బాడిరి ♦ నందసూతిపై
డెందంబుల న్మోహము♦లేవ మీఱఁగాఁ, బొం దై గజక్రాంతులు♦పూనఁ దాఁ బ్రలన్.

ద్రుతవిలంబితము ౧౨-౧౪౬౪

I I I న U I I భ U I I భ U I U ర.

ద్రుతవిలంబిత•రూప మగుం గుభృ, ద్యతి నభారయు•తంబుగఁ జెప్పినన్
నతజనార్తివ•నశ్వసనప్రియా, వితతభూసుర•వీరపురాలయా.

తోదకము (తామరసము) ౧౨-౮౮౦.

I I I న I U I జ I U I జ I U U య.

సలలితతోదక•సామజవిశ్రాం, తులను నజాయలఁ•దోదకవృత్తం
బలవడుఁ గేతవ•రాసురకాష్ఠో, జ్జ్వలనవశోఖర•సాస్థలవాసా.

ప్రియంవద ౧౨-౧౪౦౦

I I I న U I I భ I U I జ U I U ర.

విభు శమీరపృథి•వీజరక్షభా, గభవనాలయునిఁ గామెపల్లికా
ప్రభు నభజ్రలను•బ్రస్తుతింప నౌ, నిభవిరామమున•హిప్రియంవదల్.

ప్రమితాక్షరము ౧౨-౧౭౭౨

I I U స I U I జ I I U స I I U స.

ప్రమితాక్షరం•బమరుఁ బద్మజవి, శ్రమ మొప్పమీఱ•సజసాయుతమై
యమునానదీతటవి•హార పృథా, శ్రమదాకుమారసఖ•భద్రయశా.[1]

జలోద్ధతగతి ౧౨-౧౮౮౬

I U I జ I I U స I U I జ I I U స.

జలోద్ధతగతిం ది•శాగజయతిన్, మెలంగు నినుమూఱు•మెచ్చగ జసల్
ఫలానుభవ కామె•పల్లినిలయా, ఖలాంబుదసమీర•కామజనకా.

విశ్వదేవి ౧౨-౫౭౭

U U U మ U U U మ I U U య I U U య.

శ్రీవత్సాంకాపద్మాధ•రిత్రీకళత్రా, దేవేంద్రస్తోత్రా విశ్వ•దేవీసమాఖ్యం జెప్పన్.
బై విప్పాందు న్మాయాగ•ణావాప్తి దిక్సం, ఖ్యావిశ్రామంబుల్ చోద్య•మైయుండఁ

చంద్రవర్త్మ ౧౨-౧౯౭౯

U I U ర I I I న U I I భ I I U స.

ఇంద్రవంద్య జగ•దీశ ఘనయశ, స్సాంద్ర కామెపలి•సద్మ యదువరా
చంద్రవర్త్మ యగు•శైలవిరతి ని, స్తంద్ర మై రనభ•సంబు లమరినన్.

---

1 (ప. పె) లో ౧౭౭౨ అనియే ఉన్నది. (పూ. ము) లో ౧౭౪౦ ఉన్నది. ఇదిచూచి యిటీవలివారు వ్రాతప్రతులలో సరిగానున్న సంఖ్యను తప్పుగాదిద్దుకొన్నారు.

ప్రహేయము ౧_౨-౫౭౬_

I I Iన I I Iన ∪∪∪మ I ∪∪య.

కరివిరమణముల్ • గా నామయుంబుల్, బరఁగ నిలుపఁ జా•పట్టుం బ్రహేయం
బురగశయన భో•జోర్వీశపుత్రీ, వరపరమకృపా•వారా• కృష్ణా.

ప్రముదితవదన ౧_౨-౧_౨౧౬-

I I Iన I I Iన ∪ I ∪ర ∪ I ∪ర.

మమత నిభవిరా•మముల్ గూడఁగా, జమిలినరములన్ • సదా చెన్నగున్
బ్రముదితవదనల్ • రమానాయకా, సుమశరజనకా • సుపర్వస్తుతా.

కుసుమవిచిత్రము ౧_౨-౯౭౬_

I I Iన I ∪∪య I I Iన I ∪∪య.

కుతలములోనం • గుసుమవిచిత్రం, బతిశుభదం బై • యగయతు లన్నం
దతనయ యొప్పున్ • నయ లినుమా రై, సతతము విద్వ•జ్జనులు నుతింపన్.

మణిమాల ౧_౨-౭౮౧

∪∪ I త I ∪∪య ∪∪ I త I ∪∪య.

కామేపలినామ•గ్రామస్థలవాసా, స్వామీ తయకార•ద్వంద్వంబు పొసంగన్
సేమాఱుమహీభృ•ద్విక్రాంతులతోడన్, భూమండలిఁగూర్పం•బొల్చున్మణిమాలల్.

మేఘవిలసితము ౧_౨-_౨౦౪౧

∪∪∪మ I I I న I I I న I I ∪ స.

కాళిందీముఖ•కమలమధుకరా, నాళీకాసన•నతరసవిరతు
ల్గాల మేఘవి•లసితము దనరు, న్వాలాయంబు మ•ననసగణములన్.

వ. త్రయోదశచ్ఛందం బగునతిజగతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదుమూఁడేసియక్ష
రంబు లై యెనిమిదివేలనూటతొంబదిరెండువృత్తములు పుట్టె నందు:—

మత్తమయూరము ౧౩-౧౬_౩౩

∪∪∪మ ∪∪ I త I ∪∪య I I ∪స ∪గ.

శ్రీగోపాలా తంగెడ•సీమావనిగేహా
వాగీశాదిస్వర్గని•వాసస్తుతిపాత్రా
యోగిధ్యేయా మత్తమ•యూరంబున కొప్పున్
నాగక్రాంతుల్ త్యగ•ణంబుల్సగమొందన్.

ప్రహర్షిణి ౧౩-౧౪౦౧

∪∪∪మ।।।న।∪।జ∪।∪ర∪గ.

ధీరుల్ సింధురవిర♦తిఁ మనద్రగంబుల్, సారంబాదములను♦సంఘటించుచుండఁ
గ్రూరారిప్రహరున♦కుం బ్రహర్షణుల్పెం, పారంజెప్పదురుము♦హామదంబుతోడన్.

ప్రభాతము ౧౩-౧౩౯౨

।।।న।∪।జ।∪।జ∪।∪ర∪గ.

మొనసి నజారగ♦ముల్ ప్రభాతవృత్తం, బునకు మదేభస♦మూహవిశ్రమంబుల్
దనరఁగ నిల్చుఁ బృ♦దాకురాజతల్పా, కనకమయాంశుక♦కామెపల్లివాసా.

జలదము ౧౩-౩౫౪౩

∪।।భ∪।∪ర।।।న∪।।భ∪గ.

బంగరుచుంగుపచ్చడము♦పైఁ గలయా, తంగెడదేశవాసు జల♦దంబులచే
తంగడు సన్నుతింతు నవ♦తారయతిఁ, బొంగుచు సారభర్నభగ♦ముల్గదియన్.

మంజుభాషిణి ౧౩-౨౯౬

।।∪స।∪।జ।।∪స।∪।జ∪గ.

ఉరగాపగాదివారి♦దుర్వారాలయా, కరుణాసముద్ర ముర♦గర్వభంజనా
యిర వొందుచుండు సజ♦లిబ్బడింపఁ బల్కురు గాప్తిధాత్ర్యతి♦మంజుభాషిణుల్.

రుచిరము ౧౩-౨౮౦౬

।∪।జ∪।।భ।।∪స।∪।జ∪గ.

గదాధరుఁ జభసజ♦గంబులఁ గవుల్, సదా పితామహయతి♦సాగుచుండఁ గా
ముదంబుతోడ రుచిర♦ము ప్రచింతురి, ట్లుదారభక్తిఁ గృతుల♦మర్వారాఘలిన్.

క్షమ (క్షప) ౧౩-౨౩౬౮

।।।న।।।న∪∪।త∪∪।త∪గ.

క్రమమున నిభవి♦క్రాంతి నాతాగయు, క్తముగ సుకవిప♦ద్యంబు లూహించినఁ
క్షమ నన బరఁగుం♦గంజపత్రేక్షణా, సుమశరజనకా♦సూరవంశోత్తమా.

చంచరీకావళి ౧౩-౧౧౫౩

∪∪∪మ∪∪∪మ∪।∪ర∪।∪ర∪గ.

కంబుగ్రీవాసత్యా♦కామినీప్రాణనాథా, బింబోష్ఠామారాగ♦శ్వేర్చిభూభృద్యతుల్గాం
చుంబాదంబైధాత్రిం♦జంచరీకావళీనా, మంబొందుంగావ్యశ్రీ♦మానినీభూషణంబై.

మత్తహంసిని ౧౩-౨౮౯౦

|U|జUU|త||U స|U|జUగ.

మనోహరాకార • మధుదైత్యసంహరా, వినాయకారూఢ • విబుధేంద్రవందితా
జనార్దనా జత్స•జగురుల్ కుభృద్యతిన్, దనర్చుంబద్యంబు•దగు మత్తహంసినిన్.

సుమంగలి ౧౩-౧౭౭౨

||U స|U|జ||U స||U సU గ.

సారిదిన్ ధరిత్రిని • సుమంగలివృత్తం, బరయంగ సామజ • యతిన్ సజసాగల్
తిర మొంద నొప్పు వి•ధిపూజితపాదాం, బురుహద్వయా ఖర•మురాసురవైరీ.

వ. చతుర్దశచ్ఛందం బగుశక్వరియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదునాలుగేసియక్షరంబులై ౧౬౩౮౪ వృత్తములు వుట్టె నందు:—

వనమయూరము ౧౪-౩౮౨౩

U||భ|U|జ||U స|||న UU గగము.

శ్రీకర ధరాధర•జిష్ణునుత పుణ్యా, శ్లోక భజసన్నగగ•లున్ ద్రుహిణసంఖ్యన్
సోఁకువిరమంబుగను•చున్వనమయూరా, ఖ్యాకమనువృత్తమిల•నత్తమిలుచుండున్.

వసంతతిలక (సింహోన్నతము, ఉద్ధర్షిణి, శోభావతి, మధుమాధవి)

౧౪-౨౯౩౩

UU|త U||భ|U|జ|U|జUU గగము.

శ్రీమేదినీరమణ•సింధుతరంగరంగ, ద్రామాహితల్ప విన•తాసుతవాహ రాధా
కామా వసంతతిల•కన్ దభజాగగంబుల్, సామప్రభూతయతి•సాగిధరం జెలంగన్.

భూనుతము ౧౪-౩౭౧౭

|U|ర|||న U||భ U||భ UU గగము.

ముమ్మరించి రనభాగగ•ముల్ దశవిశ్రా, మంబుభూతలమునందున•మానితమయ్యెన్
జాంబవత్యధిప కేశవ•సారసనేత్రా, కంబునందకగదాధర•ఖండితసాళ్వా.

సుందరి ౧౪-౫౮౧౭

U||భ U||భ U|U ర|| Uస|Uవగణము.

సూరిజనప్రకరంబు • సుందరి నెన్నఁగా
భారసవంబులు రత్న•భాసితవిశ్రమా
ధారముగాఁ ధనరారుఁ • దార్క్ష్యతురంగమా
శౌరి ముకుందమునీంద్ర • సన్నుతకేశవా.

ప్రహరణకలిత ౧౪-౮౧౨౮

। । । న । । । న U । । భ । । । న । U వగణము.

పవిగొను నెపుడుం బ్రహరణకలితన్, ననభనవలు మం దగజవిరమముల్
ఘననిభఘనవి గ్రహ బకమురమ, ర్దన మధునరక ప్రహరణకలితా.

నవనందిని ౧౪-౩౮౨౦

। । U స । U । జ । । U స । । । న U U గగము.

నవనందినిన్ సజగణ స్నగగ లారయన్, నవవిశ్రమంబును ద నర్చి చెలువొప్పన్
నవనీతచోరకు జ నార్దనును పేంద్రున్, భవదూరు నెంతురు స భాసదులుభక్తిన్.

అపరాజితము ౧౪-౫౮౨౪

। । । న । । । న U । U ర । । U స । U వగణము.

ననరసలగ లొంది న న్నవవిశ్రమం, బును గలిగి కవీంద్ర భూషిత మై జనా
ర్దన నిగమనుగోచ రా యపరాజితం, బనఁగఁ దనరు శ్రావ్య మై వినువారికిన్.

అసంబాధ ౧౪-౪౦౬౫

U U U మ U U । త । । । న । । U స U U గగము.

వాలాయంబున్ సత్కవిజనములు వాక్రువ్వన్
వాలారున్ గోవింద వరద ధృవి వాత్సల్యా
కాళిందీప్రాణేశ మతనసగ గ ప్రాప్తిన్
జాలాభాస్వద్విశ్రమమునను న సంబాధల్.

కమలవిలసితము ౧౪-౪౦౯౬

। । । న । । । న । । । న । । । న U U గగము.

క్రమమున ననన న గగములు గూడన్, గమలవిలసితము కమలజవిశ్రా
మము జగతిని నగు మహితచరిత్రా, కమలదళనయన కడుఁ బొగడొందున్.

వ. పంచదశచ్ఛందం బగునతిశక్వరియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదిహేనేసి యక్షరంబులై ౩౨౭౬౮ వృత్తంబులు పుట్టె నందు.

మాలిని ౧౫-౪౬౭౨

। । । న । । । న U U U మ । U U య । U U య.

కనకకశిపుమర్తన్ గానలోలున్ శుభాంగున్
దనుజహరణదక్షున్ ధర్మమార్గానుసారిన్
మనసిజగురు నెంతున్ మాలినీవృత్త మందున్
ననమయయగణంబుల్ నందివిశ్రాంతి గూడన్.

సుకేసరము (భద్రకము) ౧౫-౧౧౧౮౪

I I I న U I జ U I I భ U I జ U I U ర.

సురుచిరధర్మమూల మయి♦సొంపు మీఱు నా, గిరిధర నాభిపంకజసు♦కేసరంబునై
ఖరి నజభజ్రము ల్గదియుఁ♦గల్పనంబునన్, గిరిశ విరామసంగతి సు♦కేసరంబునన్.

మనోజ్ఞ ౧౫-౧౧౬౩౭

I I I న U I జ U I జ U I భ U I U ర.

అజమృడవాసవసంత♦తార్చితపాదపం
కజయుగళున్ హరి నిర్వి♦కారు మనోజ్ఞ నా
బుజా వగువృత్తమునందుఁ ♦ బ్రీతి నుతింపఁగా
నజజభరంబులు వొల్చు ♦ నచ్చిన దిగ్యతిన్.

మణిభూషణము ౧౫-౧౧౨౦౨

U I U ర I I I న U I I భ U I I భ U I U ర.

వింత లైనమణిభూషణ♦వృత్తమునందు న
త్యంతమోదమున నెన్నను ♦ నద్దశవిశ్రమా
క్రాంత మయ్యు రవభారలఁ ♦ గంజదళాక్షుఁ గం
సాంతకు న్నరకసంహరు ♦ నార్యసమూహముల్.

సుగంధి (*శాలినీ, చామర, ప్రశాంతి) ౧౫-౧౧౯౨౩

U I U ర I U I జ U I U ర I U I జ U I U ర.

రంబు జంబు రంబు జంబు ♦ రంబు చెన్ను మీఱఁగాఁ
దొమ్మిదింట విశ్రమంబు ♦ తోర మై సుగంధికిన్
క్రమ్మఁగా నుతింప నొప్పుఁ ♦ గానలోలుఁ డచ్యుతుం
డంబుజాక్షుఁ డాదిదేవు ♦ డక్షరాఖ్యుఁ డెప్పుడున్.

ఇల ౧౫-౧౬౩౬౪

I I U స U I జ I I I న I I I న I I U స.

గజవిశ్రమంబునఁ ♦ గనలు నిల యనఁగా, సజనాస లుండిన♦సకలకవికృత మై
భుజగాశనధ్వజు♦భుజగపతిశయనున్, వ్రజసుందరీముఖ♦వనజహితుఁ బొగడన్.

---

* ౧౧వఛందములో నుతియొక శాలినీవృత్తము గలదు. (3[illegible]9 పుట)

చంద్రరేఖ ౧౫-౪౬..౨౫

UUUమ U।Uర UUUమ।UUయ।UUయ.

మత్తేభక్రాంతిచే రమ్యం బౌ నుహిం జంద్రరేఖా
వృత్తం బౌ మ్రమ్యయంబుల్ వేడ్కన్ హృషీకేశుఁ బార్థ
శ్రుత్త న్నారాయణు న్విశ్వామిత్రయాగారిదైత్య
చ్ఛేత్త న్దానాహ్వ లక్ష్మీచిత్తాబ్జవాను న్నుతింపన్.

నలిని ౧౫-౧౪౦౪౪

IIU స IIUస IIUస IIUస IIUస.

సససాసలచే దళవిశ్రమయుక్తతచేఁ, బొసఁగ న్నలినిన్ మణికంబు సుదర్శనహ
స్తసరోరుహువామనుఁ గేశవు శౌరినజున్, వసుదేవనృపాలతనూభవుఁ బాడుదురా.

అలసగతి ౧౫-౭౬౪౮

II IవI IUస II IవUI IభIUUయ.

అలసగతి నాఁ జను సభాంతరమునందు, న్విలసదవతారయతి నిండి నసనభ్యల్
గలయ శకటాసురవిఘాతను విశిష్టున్, బలుమఱుఁ గవీశ్వరులు ప్రార్థనలు సేయన్.

మణిగణనికరము ౧౫-౧౬౩౮౪

I I IవI I IవI I IవI I Iవ IUస.

మణిగణనికరమనను లఘుగురు వై, మణివిరమణ మయి మధుదనుజహరున్
ఫణిపతిశయనునిఁ బ్రమథితనరకు, న్ఘృణిమదయుతనిభుని బొగడఁ దనరున్.

వ. షోడశచ్ఛందం బగుఅష్టియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదునాఱేసియక్షరంబు లై ౬౫౫౩౬ వృత్తములు పుట్టె నందు:—

ప్రియకాంత ౧౬-౧౩౨౬౪

I I IవIUUయI I IవIUUయI IUసUగ.

అమరులు భృత్యులనయ విఖ్యద్గంగ ధరిత్రీ
కమలలు [1]పెండ్లాములు రవి శంజారులు గన్నుల్
శమితభృశావర్తున కని చాటుం బ్రియకాంతా
ఖ్యము శివసంఖ్యావిరమణ మై న్యన్యసగం బై.

పంచచామరము ౧౬-౨౧౮౪౬

IUజUIUరIUజUIUరIUజUగ.

జరజ్రజంబులున్ గముం బొసంగి తొమ్మిదింటిపై
విరామ మొంది సత్కవుల్ వి స్తరంబు సేయఁగా

1 పెంశాములు.

బరాత్పరుండు మాధవుండు ♦ పంచచామరంబునన్
బ్రరూఢగుంభనంబులంచుఁ ♦ బాడ నొప్పు ధాత్రిలోన్.

పద్మకము ౧౬—౨౩౮౧౬

I I I న U I I భ I U I జ I U I జ I U I జ U గ.

నభజజాగగణయుక్తిఁ బి♦వాకివిరామక
ప్రభవమై కృతుల నొప్పను ♦ బద్మక మందమై
ప్రభుఁడు వక్రమును ద్రుంచి సు♦రక్షితుఁ జేయ సా
మభవపద్మకముచాడ్పున ♦ మానితమై ధరన్.

చంద్రశ్రీ ౧౬-౧౦౧౭౭

I U U య U U U మ I I I న I I U స U I U ర U గ.

క్షమం జంద్రశ్రీతోయమనసర♦గ ల్భానువిశ్రా
మముల్ సంబంధించు న్నరహరి ర♦మాచిత్తచోరా
శమీరాయామ్యాగారా శమనసహా♦జానాథకృష్ణా
పరిమత్తశ్రీవ్యాదక్షణదళన ♦ రాధాభుజంగా.

మేదిని (వాణి) ౧౬-౧౧౧౭౮

I I I న I U I జ U I I భ I U I జ U I U ర U గ.

మృడయతి నజ్భజర్గములు ♦ మేదినిసమాఖ్యన్
దడబడుచుండఁగాఁ దనరు ♦ దంష్ట్రి పద్మనాభా
జడనిధితల్ప నందసుత ♦ సాళ్వరాట్కృతాంతా
కడు హితభక్తి నీకు నతి ♦ గావు మయ్య దేవా.

ఫలసదనము ౧౬-౧౬౩౭౮

I I I న I I I న I I I న I I I న I I U స U గ.

ననననసగములు ద♦నరఁగ దశవిశ్రాం
తిని ఫలసదనము ల♦లితశయ మగుచొప్పన్
మునిజనహృదయములఁ ♦ బొలుచువానిన్ (?)
గొనబుగమదమొదవఁ ♦ గొలిచెద మటంచున్.

అశ్వగతి ౧౬-౨౭౭౭

U I I భ U I I భ U I I భ U I I భ U I I భ U గ.

అందము లైనభకారము ♦ లైదును గాంతము నై
పొంది పదింట విరామముఁ ♦ బూనినయశ్వగతిం

గంధసమానమహోన్నత • గాత్రుని శౌరిని గో
విందునిఁ బ్రస్తుతి సేయుఁగ • వేడుక యయ్యెఁ జామీ.

మదనదర్పణము ౧౬ - ౨౧౫౯౫

–॥భ॥–స॥–జ–।–ర।। –జ–గ.

చారుమదనదర్పణంబు భ • సజజములు ద్గురుల్
మారవిమతవిశ్రమంబున • న్మహిం జెలంగు నా
ధీరుల యమునాతటంబునం • బ్రియంబుఁ జేసి యా
ధీరవరుఁడు గూడె నంచు భ • క్తి సన్నుతింపఁగా.

గజవిలసితము ౧౬-౩౨౭౬౭

–॥భ–।–ర॥న॥న॥న॥న–గ.

బాలసరోజనాభ • వరద తనుమిళితజం,బాల దిగంబరా స • మస్తృణకబళకర లం
బాలక మంగళావ • హ గజవిలసితమున,గ్గా్రిలు భ రేఫ నాన • నగము లిభవిరమ మై.

వ. సప్తదశచ్ఛందం బగు అత్యష్టియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదియేడేసియక్షరంబు లై ౧౩౧౦౭౨ వృత్తంబులు పుట్టె నందు:—

శిఖరిణి ౧౭-౫౫౮౩౦

।––య–––మ॥ ।న॥–స–॥భ। –గగణము.

భజింతు న్నిత్యంబు న్నిజజనసదా • ప్రార్థనపరుఁ
గజేంద్రార్తిధ్వంసిం గృతకలలనా • గ్రావు నజరుఁ
ద్విజశ్రేష్ఠుల్ మెచ్చ న్యమనస భవల్ • విశ్వవిరతి
ప్రజాతాహ్లాదం బై శిఖరిణి యనా • భాసుర మగున్.

పృథ్వి ౧౭-౩౮౭౫౦

। – । జ । । – స । – । జ । । – స । – – య । – వగణము.

జసల్ జసయవంబు లున్నకర • సంఖ్యవిశ్రాంతులుఁ
బొసంగి కవిపుంగవుల్ పలుక • భూమిలోఁ బృథ్వి నా
వసంశయ మగుం గళిందతన • యామనోవల్లభా
ప్రసన్నవదనాంబుజా ధృత • పరశ్వధా మాధవా.

హరిణి ౧౭-౪౬౧౧౨

• । । । న । । – స – – – మ – । – ర । । – స । – వగణము.

హరిణి యనువృత్తం బొప్పు న్నభస్మ • రాత్తవిరామ మై
సరి నసమరేఫస్వం బై షోడ • శప్రమదాసహ

ప్రమణుఁ దృణావర్తక్రవ్యాద•సంహారు మస్తకో
పరిరుచిరపింఛాచూడుం బీత•వస్త్రు నుతింపఁగా.

నర్కుటము (కోకిలకాకము) ౧౭-౫౬౭౨౦

IIIన।U।జU।।భ।U।జ।U।జ।Uవగణము.

కొలిచెద నాదిదేవుపద•కోకనదంబులు నేఁ
దొలఁచెదఁ దొంటిబాముసఁ గు•దుర్వ్రుడుపాపములం
దలఁచెద నామధేయ మతి•తత్పరత న్జభజా
వలఁ దగునర్కుటంబునకు • భర్గవిరామములన్.

మందాక్రాంత ౧౭-౧౮౯౩

UUUమU।।భ।।।నUU।తUU।తUUగగము.

మందాక్రాంత న్గిరిశవిరతు • ల్మభ్నతాగాగణంబుల్
పొందె న్నాందీపునివలన సం•పూర్ణవిద్యాచయంబుల్
క్రుందించె న్దారుణరణమునం • బౌండ్రసాళ్వాదులం జే
యందెం జేరిం డదుకులకు నం•దాత్మజుం డంచుఁ జెప్పన్.

పాలాశదలము (త్వరితగతి) ౧౭-౩౨౭౬౮

।।।న।।।న।।।న।।।న।।।నUU గగము.

అదనదనున హరినుతు • లమర ధరఁ బాలా
శదళ మనఁ దనరుఁ గవి•జనులు వచియింపన్
బదునొకఁ డగునెడ యతి • పదిలమునఁ జేరన్
గదియు నగణములయిదు • గగము తుద నొందన్.

వంశపత్రపతితము ౧౭-౬౪౫౧౩

U।।భU।Uర।।।నU।।భ।।।న న।Uవగ.

బాగుగఁ జెప్ప నొప్పు వసుధన్ • భరవభనలగల్
సాగి పినాకివిక్రమమునన్ • సభలనుఁ గుదురై
రాగిలువంశపత్రపతిత • ల్రణమున నరకు
న్రాగతనంబునం దునిమె నం•దతనయుఁ డనినన్.

చంపకకేసరి ౧౭-౭౮౯౯౦-౨౯

॥ ∪స । ∪ । జ ॥∪స॥ ∪స॥ ∪స । ∪వగ.

సనకాదియోగినుతు ♦ జాంబవతీప్రియు నిర్వికా
ల్ప వమేయు నక్షర వి♦భు న్యమళార్జునభంజనున్
వనమాలిఁ గృష్ణు మర♦భంజను సెంతుర వారిజా
సనవిక్రమంబు సజ♦సాస్వలు చంపకకేసరిన్.

వ. అష్టాదశచ్ఛందం బగుధృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదునెనిమిదియక్షరంబులై ౨౬౨౧౪౪ వృత్తములు పుట్టె నందు:—

మత్తకోకిల ౧౮-౯౩౦౧౯

∪।∪ర॥∪స।∪జ।∪జ∪॥భ∪।∪ర.

అత్తమిల్లు మహేశవిక్రమ ♦ మార్యసమ్మతి నొప్పఁగా
సత్తు లౌ రసజాభరేఫలు ♦ చాకళింపుచు నొందఁగా
మత్తకోకిలవృత్తపద్ధతి ♦ మక్కువం బొనరింపఁగా
హత్తి పూజ యొనర్ప వచ్చు జ♦నార్దనాహ్వయు సెప్పుడున్.

కుసుమితలతావేల్లిత ౧౮-౩౭౮౫౭

∪∪∪మ∪∪త॥న∪∪య।∪∪య।∪∪య.

వేమా ఱెన్నంగాఁ గుసుమితలతా♦వేల్లిత న్మత్నయాయల్
శ్రీమార్తండక్రాంతియుఁ గుదిరినం ♦ జెన్ను మీఱు న్ధరిత్రిన్
గామేపల్లీశుం గనకవసనుం ♦ గంజనేత్రున్ శుభాంగున్
గోమద్భాలుం, గాలయవనహరుం ♦ గుంజరేంద్రార్తినాశున్.

నిశ ౧౮-౭౪౯౪౪

॥న॥న∪।∪ర∪।∪ర∪।∪ర∪।∪ర.

ప్రబలు నిశను నార♦రారంబుల వ్రిత్నవిశ్రాంతియున్
గబళితదవపావ♦కాపూతనాజీవితాహారి కృ
ష్ణ బలసహజ పారి♦జాతాపహారా యదుశ్రేష్ఠ దే
వబలదమనవంద్య ♦ బంహిష్ఠ వార్ష్ణేయ శైనేయకా.

హరనర్తనము ౧౮-౯౯౭౧

∪।∪ర॥∪స।∪జ।∪∪య∪॥భ∪।∪ర.

దేవపావకఖాది మా♦ధవ దాశార్హా♦దనుజాంతకా
దేవకీప్రియనందనా♦దివిషద్వంద్యా♦భుప్రసన్నతా

భావగోచర విశ్వరూ • ప దళన్ ప్యారు • వ్వ ననర్తుసం
ఖ్యావిరామము రేఫస • జ్యభరేఫంబుల్ • హరన ర్తనన్.

క్ష్మాహారము ౧౮-౩౦౮౭౪౧

UUU మ | | | న | UU య UU | త | | | న UUU మ.

బాహాబాహిని దమలో • భ్రాతల్ దొడ్డ • పగలఁ బోరాడం
గా హంవీరుఁ డగుబుభు • క్ష్మానూనుల్ జ • గతిని గూలంగా
నాహా యేసినవరపా • లా రత్నేషు • యతులు పొందంగా
క్ష్మాహారంబు మనయత • న్నంబుల్ చెంది • [1]మనసు నందం బై.

వ. ఏకోనవింశతిచ్ఛందం బగునతిధృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బందొమ్మిదేసి య
క్షరంబు లై ౫౨౪౨౮౮ వృత్తములు పుట్టె నందు:—

శార్దూలవిక్రీడిత ౧౯-౧౪౯౩౭౭

UUU మ | | U స | U | జ | | U స UU | త UU | త U గ ము.

నీరేజాంచితలోచనాయ హరయే • నీలాంబుదాంగాయ మా
యారాత్రించరఖండనాయ విభవే • హార్యక్షవక్త్రాయ తా
ర్క్ష్యారూఢాయ యటంచుఁ గూర్తురు నిరీ • హా విశ్వవిశ్రాంతి వి
స్తారింప న్మసజస్తతంబులు గము • న్శార్దూలవిక్రీడితన్.

తరళ ౧౯-౧౮౭౭౦౮౦

| | | న U | | భ U | U ర | | U స | U | జ | U | జ U గ ము.

జలజలోచనుఁ గైటభాంతకు • శంఖచక్రగదాధరున్
గలశజాదిమునీంద్రసేవితుఁ • గాళియాంతకు నచ్యుతున్
బలుకుచోఁ దరళంబు లందుల • భానువిశ్రమపద్ధతిన్
గలియ నభ్రసజాగముల్ సమ • కట్టి చెప్పుదు రుత్తముల్.

మేఘవిస్ఫూర్జితము ౧౯-౭౫౭౭౧౪

| UU య UUU మ | | | న | | U స U | U ర U | U ర U గ.

శ్రమాలక్ష్మీనాథున్ విదురవరదున్ • జాహ్నవీజాతపాదున్
మ్నాయ స్తవ్యున్ గరుడతురగున్ • సామజప్రాణదాతన్
ఁ జేర్కొన్న న్సభలఁ దనరు • న్మేఘవిస్ఫూర్జితంబుల్
గుర్వున్ యమ్నసరరగము • ల్విశ్వవిశ్రాంతిచేతన్.

చంద్రకళ ౧౯-౧౪౬౭౫౨

◡।◡ర॥◡స॥◡స◡◡।త।◡।జ।◡।జ◡గ.

తానకంబుగఁ జంద్రకళావృ • త్తంబు కవు ల్విరచించిరన్
మీనులార మనోజ్ఞపదంబుల్ • పేర్చి కపర్ది విరామ మై
కాన వచ్చి రసస్తజజంబుల్ • గంబు దనర్చి కళిందజా
మానినీరమణ స్తవగాథా • మానితరత్నములం దగున్.

భూతిలకము ౧౯-౧౪౬౦౩౯

◡।భ◡॥భ◡।◡ర॥◡స।◡।జ।◡।జ◡గము.

భారసజాగగణంబులుం బఱ • వంగ భానువిరామవి
స్ఫారత భూతిలకంబు పాండవ • పక్ష దైవతవృత్త మిం
పార ధరిత్రికిఁ దెచ్చినట్టిమ • హాత్ము యంచుఁ గవీశ్వరుల్
చారుపదంబులు గూర్చి చెప్పిన • శ్రావ్య మౌ వినువారికిన్.

కవికంఠభూషణము. ౧౯-౧౮౮౯౦౦

॥◡స।◡।జ॥◡స॥◡స॥◡స।◡।జ◡గ.

నవరత్నవిశ్రమము • నన్ సజసాసజగంబులన్ గవుల్
గవికంఠభూషణము • గా రచియింతురు మాటిమాటికి
శ్రవణిల్లుకబ్బమున • నందకపాణి నుపేంద్రు రుక్మిణీ
ధవు సత్కథాసుధలఁ • దత్పరు [1]లైన మహాత్ము లట్లుగాన్.

వ. వింశతిచ్ఛందం బగుకృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నిరువదేసియక్షరంబు లై ౧౦౪౮౫౭౬ వృత్తములు పుట్టె నందు:—

మత్తేభవిక్రీడిత ౨౦-౩౯౪౬౮౬

॥◡స◡॥భ◡।◡ర।॥న◡◡◡మ।◡◡య।◡వగణము.

మనువిశ్రాంతిని సభరనమ్యవములన్ • మత్తేభవిక్రీడితా
హ్వాను వృత్తంబు చెలంగె మానవతులా • రా వీఁడె యేతెంచె భ
క్తిని గాత్యాయనిఁ గొల్చునాఁడు యమునా • తీరంబునం బొంది నే
డ్కను మాచీరలు దోఁచుకొన్న వెడదొం • గం జూచినారా యనన్

1 తవరారునట్లుగాన్.

న్వ్రజసుందరీజనము లొక్క•నాఁడు మణిమాలయందుఁ బొసఁగ
న్సజము త్రివారము సముం బి•నాకివిరమంబు పొందు దనరన్.

కరిబృంహితము ౨౧-౭౮౨౨౭౧

U।।భ।।।న U।।భ।।।న U।।భ।।।న U।U ర.

మూఁడు భనములు రేఫమును బదు • మూఁట విరతియు సొంపుగాఁ
గూడుకొనఁ గరిబృంహితము సమ•కూర్చి వసుమతి మండలా
పీడ మనుకరిబృంహితరవము • పెల్లుగఁ బలుకుచుండఁగాఁ
గోడిగపు¹చిననాఁడు శకటునిఁ • గూల్చినహరి నుతించెదన్.

కనకలత ౨౧-౧౦౪౮౫౭౬

।।।న।।।న।।।న।।।న।।।న।।।న।।U స.

జవమున భగభగ యనుచు ప్ర•జజనములఁ బొదవినం
దవశిఖి నుడిపినమధుముర • నరకదమన యని పే
లవముగఁ బలుమఱు నిరువది • లఘువులు గము పదుమూఁ
డవయెడ విరతిఁ బొసఁగిన బెం•డఁ గడుఁ గనకలతన్.

వ. ద్వావింశచ్ఛందం బగునాకృతియందుఁ బ్రతిపాదంబున కిరువదిరెండేసి యక్షరం
బులై ౪౧౯౪౩౦౪ వృత్తములు పుట్టినం:—

మహాస్రగ్ధర ౨౨-౬౦౫౯౮౮

।।U స UU।త UU।త ।।న।।U స U।U ర U।U ర U గ.

స్తతనస్రాగ ల్విరించాష్టవిరతులు మహా•స్రగ్ధరం జెప్ప నొప్పన్
గ్రతువిఘ్నుం బావహిల్లం • బ్రమదమున వ్రజ•వ్రాతదత్తాన్న మెల్లన్
క్షితిభృద్రూపంబున స్తా•క్కి నరుష నమరా•గ్రేసరుం డంప బ్రుబ్బల్
ధృతిపై జాల్వాఁ ²గూల్పన్ • దివిరి కరుణతో•³ధేనువృద్ధ్యద్రి మోఁచెన్.

భద్రకము ౨౨-౧౯౩౦౭౧౧

U।।భ।U।ర।।।న U।U ర।।।న U।U ర।।।న U గ.

భంబు రనత్రయంబు గమూ నొంది • భానుయతి భద్రకంబు దనరున్
బంచినపిల్లగోల కరయుగ్మ • పాదములఁ బట్టి యూఁది పశువ
ర్గంబు నరణ్యమధ్యమధరిత్రిఁ • గాచుసమయంబున న్యమున తీ
రంబున గొల్లలం గలసి యోగి•రంబు దినెఁ గృష్ణుఁ డంచుఁ బలుకన్.

---

1 చిననాఁడుటకుసల. (పె). 2 గూల్పన్ (ఓ); గూల్వన్(ప) గుర్వన్ (పూ.ము). 3 ధేనువర్ధాద్రి (పూ.ము).

మానిని ౨౨-౧౭౯౭౫౫౯

U॥భU॥భU॥భU॥భU॥భU॥భU॥భUగ.

రాజిలు సప్తభము ల్గము విశ్వవి•రామము మానినియందు భర
ద్వాజముఖప్రమునీశ్వరు లందఱు • దైత్యగురుల్ భృగువాక్యమునన్
రా జలనాయకతల్పుని దైవత•రాజు నజస్రము గొల్తురు వి
భ్రాజితమోక్షము చేకుఱఁ బుణ్యధ•రాస్థలి నంచు వచించుటచేన్.

విచికిలిత ౨౨-౨౦౯౭౧౫౨

॥|న॥|న॥|న॥|న॥|న॥|న॥|నUగ.

ప్రవిలయసమయమునను బద•పడి జలనిధినడుమ స
ద్భువనములు కడుపున నిడుక • భుజగపతిశయనముపై
నవిరళమతిఁ గురుకువరదుఁ • డని విచికిలితఁ బదుమూఁ
డవయెడ వడి యిరువదియొక•లఘువు గము బలుక నగున్.

తురగము ౨౨-౧౪౯౦౯౪౪

॥|న॥|న॥|న॥|న॥Uస|U|జ|U|జUగ.

నననననసజజగలు తిథివిరమ•ణం బగు న్దురగంబునన్
గనలుచు నగరముపయి విడిసిన • గాంచి తా నొకరుం డెదు
ర్కొని దవులకుఁ గొని చని గిరిగుహఁ • గూర్కొనాముచికుందుచే
తను యవనునిఁ బొరిగొని తని వసు•ధ న్గణింతురు భూసురుల్.

[1]మద్రకము ౨౨-౧౯౪౭౦౯౫

U॥భU|Uర॥|నU|Uర॥Uస॥Uస॥|నUగ.

అధ్వమునందు నడ్డమయి వా•హనాకృతి నున్నబకాసురు మహా
సాధ్వసదు న్వ్రజార్భకవినా•శనక్షము వక్త్రముఁ జొచ్చి సురల్
శ్రాధ్యగులై నుతింపఁగఁ దదీ•యదేహము వెల్లినఁ గృష్ణునుతి న
క్రధ్వజమద్విరామము భర•న్రసానగలుం దగుమద్రకమునన్.

వ. త్రయోవింశతిచ్ఛందం బగు వికృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నిరువదిమూఁడేసి యక్షరంబులై ౮౩౮౮౬౦౮ వృత్తంబులు పుట్టె నందు:—

---

1 ఇది (ప) లో మహాస్రగ్ధర తర్వాత ఉన్నది.

కవిరాజవిరాజితము ౨౩-౩౫౯౫౧౨౦

|||న|U|జ|U|జ|U|జ|U|జ|U|జ|U|జ|Uవగణము.

కలయఁగ నొక్క న•కారము నాఱుజ•కారములు న్వమ • గాటముగా
నలరినచో ద్విర•దాచలశైలము • లై త్రివిరామము • లంది నిర
ర్గళకవిరాజవి•రాజితవృత్తము • రాణ జనార్దన రమ్యకథా
వళులఁ గవీశులు • వర్ణన సేయఁగ • వ్రాలు నజస్రము • వావిరిగన్.

అశ్వలలిత ౨౩-౩౮౬౧౪౨౪

|||న|U|జ|U||భ|U|జ|U||భ|U|జ|U||భ|Uవగ.

సలలితవిశ్వవిశ్రమము నజ్భ•జ ల్భజభవంబు లశ్వలలితన్
జెలువుగఁ గూర్చి సత్కవులు తల్లి • చిన్నిసమయంబునందున నులూ
ఖలమునఁ గట్టి వైచినను బిడ్డ • [1]కన్దరలి మద్దిచెట్లు ధరణిం
గలపినకృష్ణుఁ గీర్తనము సేయఁ • గాఁ దనరు సర్వకాలముల ధరన్.

పద్మనాభము ౨౩-౧౧౯౮౩౭౩

UU|తUU|తUU|తUU|తUU|తUU|తUU|తUUగగము.

వేమాఱు నప్పద్మనాభంబున న్విశ్వ•విశ్రాంతిరూ న్సప్తతంబు ల్గగంబుల్
గోమారుగా దేవతాత్రించరుల్ క్షీర•కూపారమధ్యంబున న్వేఁపుమీఁదన్
భ్రామంగ మంథాచలం బోపికం గచ్ఛ•పస్వామి యై మోచె నీకృష్ణుఁ డంచున్
గామించి విద్వాంసు లెల్ల న్వచింపంగఁ • వ్రాలు న్ధరిత్రి న్సదా మానితం బై.

మత్తాక్రీడ ౨౩-౪౧౯౪౦౪౯

UUUమUUUమUU|త|||న|||న|||న|||న|Uవగ.

మత్తాక్రీడాఖ్యం బెం పారు • న్మమతనననన • మహిత మగుచు ర
త్నాత్రిబ్రహ్మాక్రాంతు ల్గ్రిం దై • యమరగ రణమున • నధికబలు మదో
న్మత్తుం జాణూరక్రవ్యాదు • న్మనురనమునఁ బెస • మరలి పిడికిటన్
సత్తామాత్రుం డుర్విం గూల్చె • న్సకలదివిషదులు • సమతను బొగడన్.

వ. చతుర్వింశతిచ్ఛందం బగుసంకృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నిరువదినాలుగేసియ
క్షరంబు లై ౧౬౭౭౭౨౧౬ వృత్తంబులు పుట్టె నందు:—

---

1 (ప) లో పాఠము ఇందులకు భిన్నముగానున్నది కాని దానిపై గీతలు గీచి యుండుటచే స్పష్టముగా లేదు. మఱికొన్ని తాటాకుపుస్తకములు చూడవలెను.

సరసిజము ౨౮-౭౩౭౭౧౯౩

UUUమUUతUUయ|||న|||న|||న|||నUస.

సంబంధించు న్మత్యలు నానా॥సలు దశనిధియతి ♦ సరసిజమునకుఁ
గంబూర న్బృందాటవిలోనం ♦ [1]గవిసికొనినసుర॥కరువలిదనుజుఁ
శంబాళీలం బై తగుముష్టిం ♦ జదిపినయదుపతి॥ స్తవములు వనురా
గం బూర న్సోభిల్లఁగఁ గ్రౌంచ॥త్కాదివిదరు లభినుతిఁ ♦ గలుపుడు రవనిన్.

క్రౌంచపదము ౨౮-౮౧౯౩౮౭౯

U||భUUUమ|||UసU||భ|||న|||న|||నUUయ.

పంచమకేశుం డిచ్చినభాస్వ॥ద్వరమున మనమున ♦ బవరము గోరఁ
వంచనతో బాణాసురుహ స్త॥వ్రజములు దరిగెను ♦ వడి హరి యంచు
న్బాళించితలీల న్యంశరనంది॥ప్రకటితవిరతులు ♦ భమసభనాన్యల్
క్రౌంచపదీవృత్తమునఁ జె న్నా॥రఁగఁ బలుకుదు రిలఁ ♦ గవివరు లెల్లన్.

తన్వి ౨౮-౮౧౫౫౩౬౭

U||భUUత|||న|||UసU||భU||భ|||నUUయ.

దూడలతోఁ గాపరులను గుహలో ♦ దొంగిలిదాచినవిధి నదలింపన్ ;
గూడుక తద్రూపము లయి పసులుం ♦ గోపవధూటులు మురిపము నొందన్
బాడి వినోదంబులు సలిపినగో॥పాలుఁ డటంచును భతనసభాన్యల్
దాడి గొన న్యశ్వవిరమణముతోఁ ♦ దన్విని జెప్పఁగఁ దనరుఁ గవీంద్రుల్.

అష్టమూర్తి ౨౮-౩౬౧౮౫ ౨౧

UUUమ|||నUUత|||UసU|UరU||భ|UజUUయ.

శ్రీకృష్ణం గనకవస్త్రు౦ ♦ జితతృణావర్తదైత్యు ♦ న్సితకుశేశయనాభున్
వైకుంఠు న్వరదు బృందా॥వనచరు న్వాసుదేవు ♦ న్వసుమయుం బరముం బ
ద్మాకాంతు న్నిధినిధానా॥మలవిరామంబు లొప్ప ♦ న్మతసగ్భజయుంబుల్
సోకం జెప్పుదురు విద్వాం॥సు లిలలో నష్టమూర్తి॥న్సుప్రతిభు లృతచర్యల్.

వ. పంచవింశతిచ్ఛందం బగు నతికృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నిరువదియైదేసి యక్షరంబు లై ౩౩౫౫౪౩౨ వృత్తంబులు పుట్టె నందు:—

బంధురము ౨౫-౧౮౩౬౭౭౬౭

|||న|||న|||న|||నUసU||భU||భU||భUగ.

సౌరిది నననసభభభగములతో ♦ షోడశసంఖ్యవిరామముతో
బరువడి దివదినమును బుధజను లీ॥బంధురవృత్తమునందు నుతిం

1 గవను (ప).

తురు హిమకరకుసుమము నొసటను గన్ను న్ఫణిపొగయుఁ దాల్చినయా
దొరజడలనడుమనిలిచిన తెలుపుం ♦ దూకొనువాఁగుకుఁ దండ్రి యనన్.

భాస్కరవిలసితము ౨౫-౮౩౮౧౩౧౧

UIIభIIIనIUIజIUUయUIIభIIIనIIIనIIUసUగ.

చెల్లెలి విజయున కిచ్చినవానిం ♦ జేరెడుపృథుకములు దినినవానిన్
గొల్లతలను వలపించినవానిం ♦ గొల్లకుఁ గొడు కనఁ బరఁగినవానిన్
మల్లుర రణమునఁ జంపినవాని ♦ న్భజ్ఞయభనవసగలు పదుమూఁటన్
బల్లిద మగువిరమంబు దలిర్ప ♦ న్భాస్కరవిలసితములు గొనియాడున్.

ధరణిధరగతి ౨౫-౧౬౭౭౭౨౧౬

IIIనIIIనIIIనIIIనIIIనIIIనIIIనIIIనUగ.

వసునములు గము ♦ వసువసుయతులు ♦ వల నగు ధరణిధరగతిన్
గస రొదవి సుడి♦కరువలిపగిదిఁ ♦ గదసి యదుశిశుచయముతో
§మసలెడునెడ ముర♦మథన నినుఁ గొని ♦ మదిని నలరుచు నెగసి యా
కసమున కెగయఁ♦గ శకటదనుజా♦త్మమఁ గలిపితి వని పలుకన్.

వ. షడ్వింశతిచ్ఛందం బగునుత్కృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నిరువదారేసి యక్షరంబు లై ౬౭౧౧౮౬౪ వృత్తంబులు వుట్టు నందు:—

భుజంగవిజృంభిత ౨౬-౨౩౮౫౪౮౮౪

UUUమUUUమUUతIIIనIIIనIIIనUIUరIIUసUIవగ.

త్రాలు న్రత్నేశానక్రాంతు♦ల్వహి మమతననరస♦వల్ భుజంగవిజృంభితన్
గాళిందీయోషం బెండ్లాడ ♦ న్సరదనుజుఁ దునిమెను శి♦ఖావలాంచితపింఛమున్
మాలిం దాల్చె న్భండీం ద్రోచె ♦ న్మఱఁదికి రథముఁ గడపె♦మద్దిచెట్టులు రెండు ని
ర్మూలించె[1] న్దాలంబుల్గూల్చెన్♦మూగుదలు భ్రమయమురళి♦న్మ్రోయఁజేసెవిభుండనన్.

వరాహము ౨౬-౮౩౮౮౬౦౧

UUUమIIIనIIIనIIIనIIIనIIIనIIసUUగగ.

రాజిల్లు న్గళకుధరవి♦రతులు మగణ♦రసనసగగలు వరాహాఖ్యన్
జేజే లందఱు పొగడ నుఁ♦చితుఁ డని తలఁ♦చి భృగువు పలుకఁగ నిత్యంబున్
తేజశ్శ్రీ పెరుగఁగ మది♦[2]దృఢముగ నిడి♦తిమురుచుఁ గొలిచిరి దాశార్హున్
రాజీవాక్షుని నరహరి♦రవికులవరు♦రఘుపతి బలసహజున్ గృష్ణున్.

---

§ ఇచ్చటగ్గణభంగము. 1 మద్దిచెట్టులఁగూలిచెన్, దాలంబుల్గూల్చె న్వేగన్ ముగ్ధలు భ్రమయఁగను మురళిదాలిచెన్ సువిభుండనన్.(ప్రా.ము). 2 ధృవముగ(పు).

మంగళమహాశ్రీ ౨౬-౧౫౬౭౮౨౩౭

⏑||భ|⏑|జ||⏑|స||న⏑||భ|⏑|జ||⏑|స||| న⏑⏑గగము.

పొత్తు లెడఁబాయుటను ♦ బోరుసమయంబునను ♦ బొంగుచుఁ గురూద్వహుల నెల్లన్
దుత్తుమురు సేయఁగఁ గు ♦ దుర్చును నుసిష నది ♦ దుష్టసమరావనిఁ గిరీటి
త్కృత్తకు భజస్న భజ ♦ సానగలు మణ్యజాల ♦ క్రాంతులును మంగళమహాశ్రీ
వృత్తములఁ జెన్నలర ♦ నిచ్చిరి సువాసినులు ♦ నిం పడర మంగళమహార్తుల్.

క. పొందుగ నిరువదియాఱగు, ఛందములం దుదయ మైన ♦ సమవృత్తము లా
నందమునఁ గవులు పొగడెదు, కందువల వచించినాఁడఁ ♦ గామెపలీశా. 178

వ. ఇవి సమవృత్తలక్షణంబు లింక ముఖ్యగౌణవృత్తలక్షణంబు లెఱింగించెద. 179

ముఖ్యగౌణవృత్తలక్షణము.

సీ. సమవృత్తపఙ్క్తి స్వ ♦ స్థానార్ధసమములు స్వస్థానవిషమాఖ్యఁ ♦ జనఁ నవియును
బృథివిపై సమవృత్త ♦ భేదంబు లీమూఁటి కక్షరంబులు సమం ♦ బన్నికాళ్ల
నివి వృత్తముఖ్యంబు ♦ లిఁకఁ బరస్థానార్ధసమవృత్తములు పర ♦ స్థానవిషమ
సంజ్ఞలఁ బద్యము ♦ ల్సర్వపరస్థానవిషమంబులును నివి ♦ విషమవృత్త
తే. భేదములు వీనినాలుగు ♦ పాదములను, సమముగాఁ జూపడవు వర్ణ ♦ సంఖ్య లెచ్చు
కడమ లై యుండు నీమూఁటి ♦ గౌణవృత్త, పద్యములటం డ్రు శ్రీకామె ♦ పల్లినిలయ.

సమవృత్తవివేకము.

గీ. జగతి సమవృత్త మెన్నవ ♦ ఛందమునను, సంభవము నొందె నన్ని య ♦ క్షరము లమరఁ
బదపదంబున హెచ్చును ♦ గొదువ గాక, ప్రాసములు విరామంబులుఁ ♦ బరిఢవింప.

స్వస్థానార్ధసమవివేకము.

ఆ. అక్షరములు సమము ♦ లయ్యె స్వస్థానార్ధ, సమములందు నాల్గు ♦ చరణములను
విషమపదము లొక్క ♦ విధముగణంబులు, సమపదంబు లొక్క ♦ సరిగణములు. 182

క. సగ మొక్కవిధంబునఁ బెఱ, సగ మొక్క తెఱంగు గాఁగ ♦ సమకూర్పఁదగున్
జగతి నొకకొ లొకకరణి, నొగి మూఁడుపదంబు లొక్క ♦ యోజం దనరున్.

తే. సాధుకవికృతగ్రంథసం ♦ జాత మెల్ల, వెదకి సకలోపజాతుల ♦ విచ్చలవిడిఁ
గాళిదాసుఁడు రఘువంశ ♦ కావ్యమునను, జెలఁగి రెండవసర్గలోఁ ♦ జెప్పినాడు. 184

వ. అటు గాన స్వస్థానార్ధసమవృత్తంబులం దుపజాతి యనువృత్తము. 185

ఉపజాతివృత్తము.

ఈపాటితో వేసుల ♦ నింద్రవజ్రం, బుపేంద్రవజ్రాహ్వయ ♦ మూర్వ్యసర్గం
దాపించినంతం గరుణాసముద్రా, ఒపిష్ఠలోలా యుపజాతి యయ్యెన్. 186

వ. ఇది పదునొకండవ త్రిష్టుప్ఛందంబునందలి యింద్రవజ్రాచ్ఛాయను బేసిపాదాలును నుపేంద్రవజ్రాఛాయను సరిపాదాలును నడుచును. [1]దీనిపేరె నిశి. 187

మఱియు, వ్యత్యస్తోపజాతి.

తలంబులై బేసి జ•తజ్జగగంబుల్, చాలొప్పసర్లందత•జల్గగగంబుల్
జలంబుతోనిట్లు • సాగినంతన్, వాలారు వ్యత్యస్తము • వాసుదేవా ! 188

వ. ఇది ఉపేంద్రవజ్రచ్ఛాయను బేసిపాదాలును, ఇంద్రవజ్రచ్ఛాయను సరిపాదములును నడుచును. మఱియు, 189

సమోపజాతి.

తాపింఛనీలాంగుఁ బృ•దాకుతల్పుఁ, గోపాలబాలు న్రవి•కోటితేజుఁ
గృపాసముద్రు న్నుతి•యించెద న్సు, కృష్ణ్యపాధిఁ గాంక్షించి స•మోపజాతిన్. 190

వ. ఇంద్రవజ్రాఛాయను మొదలిరెండు పాదములను నుపేంద్రవజ్రాఛాయను గడమ రెండుపాదములను నడుచును. మఱియు, 191

వ్యత్యస్తసమోపజాతి.

తపంబుచేఁ గొల్తు వి•ధాతృతాతన్, గపాలికోదండవి•ఖండనాఖ్యున్
గోపీభుజంగున్ ధృత•గోత్రు సన్నో, క్షోపాయు వ్యత్యస్త స•మోపజాతిన్. 192

వ. ఇది యుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను మొదలిరెండు పాదములును నింద్రవజ్రాచ్ఛాయను గడమ రెండుపాదాలును నడుచును. మఱియు, 193

వైపరీత్యోపజాతి.

తాజల్గగంబొంట జ•తజ్జగంబుల్, గజిక్కన మ్మాఁటను•గంతువేయన్
వ్రజాంగనావల్లభ•వైపరీత్యో,పజాతివృత్తంబు స•భం జెలంగున్. 194

వ. ఇది యింద్రవజ్రాఛాయను మొదలిచరణమున నుపేంద్రవజ్రాఛాయను గడమ మూఁడుచరణములును నడుచును. దీనిపేరె [2]వాతాంగియు, మఱియు నీవృత్తముననే యింద్రవజ్రాచ్ఛాయను ఏదైన నొకచరణమును నుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను ఏదైన మూఁడుచరణములును జెప్పినను తప్పులేదు. మఱియును, 195

ఉపచిత్ర.

భిదురంచిసపావలు • బేసులన్, గాదిలి భాభగ•గంబులు సర్లన్
గుదురై రసికస్తుతి•గూడినన్, శ్రీదయితా యుప•చిత్ర చెలంగున్. 196

1 ఈవాక్యము పూ. ము. లలో లేదు.

2. వారాంగిని (పూ. ము); వారాంగి యనుటయు నొప్పును. (చూ. అ. 4. 207)

వ. ఇది త్రిష్టుప్ఛందమునందలి వృత్తచ్ఛాయను బేసిపాదములను దోదకవృత్తచ్ఛాయను సరిపాదములను నడుచును. మఱియు, 197

నారీనుతము.

పేరెంబు ల్వారోరి • బేసి న్మతాగా, సారంబు సర్లన్ దత • జల్గగంబుల్
ధీరోదాత్తుల్ సన్నుతింపన్ ధరిత్రిన్, నారీనుతం బయ్యె జ • నార్దనాఖ్యా. 198

వ. ఇది పదునొకొంటం ద్రిష్టుప్ఛందస్సునందలి శాలినీవృత్తచ్ఛాయను బేసిపాదములును నింద్రవజ్రాచ్ఛాయను సరిపాదములును నడుచును. మఱియు, 199

అజితప్రతాపము.

జలజాక్ష! బేసుల స • జల్ ససలున్, బలుమఱున్ సరి న • భజ్ర లొందఁగా
జలజోద్భవాబ్జజవి • శాలయతుల్, దశము లైన యజి • తప్రతాపమా. 200

వ. ఇది పండ్రెండవ జగతీచ్ఛందస్సునందలి ప్రమితాక్షరవృత్తచ్ఛాయను సరిపాదములను ప్రియంవదావృత్తచ్ఛాయను బేసిపాదములను నడుచును. మఱియు, 201

రతిప్రియము.

బేసి న్నజరగలు • పేర్చి సర్ల జంబుల్, భిసజ్జగల్గదిసిన • పాదబద్ధ మై
యాసామోద్భవచతు • రాస్యవిశ్రమఖ్యాతి సన్నుతింపఁదగు ర • తిప్రియం బనన్.

వ. ఇది పదుమూఁడవ అతిజగతీచ్ఛందస్సునందలి ప్రహర్షిణీవృత్తచ్ఛాయను బేసిపాదములును రుచిరవృత్తచ్ఛాయను సరిపాదములును నడుచును. 203

ఇది స్వస్థానార్ధసమవృత్తలక్షణం బింక స్వస్థానవిషమవృత్తంబు లెట్టి వనిన:—

స్వస్థానవిషమవృత్తవివేకము.

ఆ. చరణములను వర్ణ • సంఖ్యలు దప్పక, నాల్గుపాదములగ • ణములు నాల్గు
విధము లై చెలంగు • వృత్తముల్ స్వస్థాన, విషమవృత్తసంఖ్య • వెలయుచుండు. 204

ధరణి.

రసపై సచతుష్కము • రారసలున్, నసనల్ మాసనల్ • నాటిన న్మణితా
పసనగరస • పరిపక్వయతుల్, లాఙ్రి సొం పారు న్యా • లాయము గా ధరణుల్. 205

వ. ఇది జగతీచ్ఛందస్సునందలి తోటకవృత్తచ్ఛాయను మొదటిపాదమునను గడమ మూఁడుచరణములును గవికల్పితము లై నడుచును. మఱియు, 206

వారాంగి.

తాజల్గయుఁగ్మంబు జ • తజ్జగంబుల్, తజాగగంబుల్ మభ • తల్లగంబుల్
రాజిల్లు నిశాంద్రవి • రామయుక్తిన్, వాజిగ్రీవా హరి • వారాంగి దగున్. 207

వ. ఇది యింద్రవజ్రాచ్ఛాయను మొదటిచరణమునను నుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను రెండవచరణమునను గీతాలంబనవృత్తచ్ఛాయను మూఁడవచరణమునను వాతోర్మివృత్తచ్ఛాయను నాలవచరణమునను నడుచును. మఱియు, 208

అంగజాస్త్రము.

రంగు భమసగల్ ♦ గ్రాలు మసజగల్, పొంగి మన్యగ♦ము ల్రజగ లొ
ప్పంగా నార్త♦వగిరివ శ్లైతే, నంగజాస్త్రవృత్త ♦ మందగించుఁగా. 209

వ. ఇది రుగ్మవతీఛాయను మొదలిచరణమునను శుద్ధవిరాటిచ్ఛాయను రెండవచరణమునను పణవచ్ఛాయను మూఁడవచరణమునను మయూరసారిచ్ఛాయను నాల్గవచరణమునను నడుచును. మఱియు, 210

నదీప్రఘోషము.

పోలిమై రారరం♦బుల్ జతన్రంబులుఁగా
తలంచఁగా యాయమలుఁగా ♦ దతజ్రలుఁగా
విలాసాచలాష్టేభ♦విశ్రాంతితోడఁగా
దేలింప నొప్పారు న♦దీప్రఘోషముల్. 211

వ. స్రగ్విణీవృత్తచ్ఛాయను మొదలిచరణమునను వంశస్థచ్ఛాయను రెండవచరణమునను భుజంగప్రయాతవృత్తచ్ఛాయను మూఁడవచరణమునను ఇంద్రవంశచ్ఛాయను నాలవచరణమునను నడుచును. 212

ఇది స్వస్థానవిషమవృత్తవివేకం బింకఁ బరస్థానార్ధసమవృత్తవివేకం బెఱింగించెద:—

పరస్థానార్ధసమవృత్తవివేకము.

క. మానుగ సమాంఘ్రి లోకగతిఁ, బూనిక విషమాంఘ్రి లొక్క♦పోలికలిపుడై
హీనాధిక్యములు పరస్థానార్ధసమంబులందు ♦ సమవిషమములఁగా. 213

మనోహరవృత్తము.

పేరై నతజజ్వలు ♦ బేసియెడఁగా, సరులఁగా సచతుష్కము ♦ సాగిన గం
భీరేభపితామహ♦విశ్రమముల్, పెనుగంగ మనోహర♦వృత్తము లౌ. 214

వ. ఇది కలితాంతవృత్తచ్ఛాయను బేసిచరణములును దోటకవృత్తచ్ఛాయను సరిచరణములును నడుచును. 215

కేతుమతి.

జతబేసుల న్సజనగముల్, భాతి సరిఁగా భరే♦ఫనగగంబుల్
యతిశైలసంఖ్య ♦ నమరఁగా, నాతతకేతుమ♦త్యభిధ మొప్పుఁగా. 216

వేగవతి.

సగణత్రయగల్చను జేసిక, బాగుగ సర్గను భత్రిగగంబుల్
నగవిశ్రమ మందము నొందున్, వేగవతీనుతవృత్తమునందున్. 217

వియోగిని.

ససజల్ గముసాగ జేసులన్, బసస్భ్ర ల్గము భాసిలున్ సరిన్
రసశైలవిరామసంగతిన్, బొసఁగు న్యోగిని భూరమాధిపా. 218

పరావతి.

ఓలి రజ్రజాంతగంబులంచి జేసులందులన్ జరజ్రగంబులుం [1]గుదుర్పరింపఁగ్
గ్రాలుచు న్నిధానదిగ్విరామ మొప్పఁగానిలం బరావతీసువృత్తమింపుగాంచున్.

ద్రుతమధ్య.

బారిగ జేసుల భాభగగంబుల్, సరుల నజాయులు సాగఁగమే ల
య్యారశిలోచ్చయ హస్తివిరామో, [2]దారత నొప్పును దా ద్రుతమధ్యన్. 220

వ. ఇది దోదకవృత్తచ్ఛాయను బేసిచరణములును తోదకవృత్తచ్ఛాయను సరిచరణములును నడుచును. 221

ఇది పరస్థానార్ధసమవృత్తవివేకం బింకఁ బరస్థానవిషమవృత్తవివేకం బెఱింగించెద:—

పరస్థానవిషమవృత్తవివేకము.

క. దానవహార యొకచరణం, బైనను రెండడుగు లైన నక్షరగణసం
ధానములను బెఱ తెఱ వగు, వీనికిఁ బేరు పరదేశవిషమము లయ్యెన్. 222

శరభక్రీడ.

ఘనాదిత్యక్రాంతి న్యమనసరగ ల్మూఁడుకాల్లన్
గనద్ధాత్రీక్రాంతి న్మభసయుజగద్వంద్వ మొందన్
దనర్పంగాఁ బౌరాణికకథలదాశార్హ వాక్రు
వ్వ నర్హం బై చెన్నార వనిశరభక్రీడసంజ్ఞన్ [3] 223

వ. ఇది చంద్రశ్రీఛాయను బ్రథమచరణమునను విశాలచ్ఛాయను మూఁడుచరణముల
ను నడుచును. 224

---

1 గుదిరింపఁగా (వ్రా. ము) ఛందోభంగము. 2 ఈచరణము రెండవచరణము వలె లేదు. అన్ని ప్రతులందును ఇది ఇట్లేఉన్నది. 3 ఇందు నాలుగు చరణములును చంద్రశ్రీఛాయనే ఉన్నవి. రెండవచరణము గనద్ధామక్రాంతిన్మభనయుజగద్వంద్వ మొందన్ (వ్రా. ము).

శ్రీరమణము.

ఆది భమసంల త్రిన నాల్గై, గాదిలి భాభగగంబులు మూఁటన్
బాదుకొనం గవిపట్టి వచోవ్యక్తిం దయితా ధర శ్రీరమణం బౌ. 225

వ. ఇది రుక్మవతీచ్ఛాయను దొలిచరణమును దోదకచ్ఛాయను మూఁడుచరణములును న
డుచును. 226

రథగమనమనోహరము.

గ్రథితనజగరజ్ఞగంబులం బొసంగం, బ్రథమయతి యుచతుర్థపాదముల్ భావింపన్
విధిదళయుతము లొందింపంగా నజార్యల్, రథగమనమనోహరం బగున్ ధరిత్రిన్.

ఇది పరస్థానవిషమవృత్తవిశేషం బింక సర్వపరస్థానవిషమవృత్తవిశేషం బెట్టి దనిన:—

సర్వపరస్థానవిషమవృత్తవిశేషము.

క. ఉర్విని నాలుగుపదములఁ, బర్వినగణములను వర్ణపఙ్క్తిగణనయున్
సర్వము విపరీతం బగు, సర్వపరస్థానవిషమసంజ్ఞలను హరీ. 228

వీణారచనము.

నాలిఁ దయసాగ మ్మతితజ్ఞభగాలు, న్వారించి తజ న్భసలు భభాజనగంబుల్
జేర న్మణిదిగ్దశశిశేఖరవళి వీణారచన ధరఁ జెలఁగును నారదవినుతా. 229

[1]ఉద్ధతము.

ఆదరార నుద్ధత మయ్యె, న్నరి సజయులున్ నసజ్గలున్
జాదభనజగలు పజ్సలున్, ధర షణ్మహీధ్రగజ ధాత్రియతిన్. 230

మధుర.

వసమధురాఖ్యము విన్నజారగల్ నా
రసలగములు మీద రాగనమ్యయల్
నసజజగ లొందన్ దంతిరత్నజది
క్ప్రసరవిరమంబు జెందిరసందనరారజా! 231

వ. ఇది ప్రభాతచ్ఛాయను మొదటిచరణమునను అపరాజితచ్ఛాయను రెండవచరణము
నను మాలినీఛాయను మూఁడవచరణమునను నడుచును. నాలవచరణముకవికల్పితము.

మణిదీపిక.

గురుపితామహముఖ్యులఁ గినిసి ఘోరరణములోఁ
దెరలిచె నరుఁ డని పలుక రత్నదీపిక ల్దనరును న

1 ఉద్గతము (వ్రా. ము). 2 ఛందోదర్పణమున నరగణము యగణమై యుండవలెను.

త్సరనభభ్నభస ల్నానసజ॥కారభసలు నభర్సనసనసలు
న్భరసజాగలు భూపతు ల్వినభానువిశ్రమయుక్తితోన్. 233

ఉ. ఈసమవృత్తరాజి నుద॥యించువిరామములు న్గణంబులుం
బ్రాపము లెల్లఁ దప్పక న॥మర్చి వచించిన నైదుత్రోవ లై
భాసిలు వృత్తపద్యము ల॥పారము లై విషమాహ్వయంబు లై
వానికి నెక్కు శిష్టజన॥పాలన దుష్టనిశాటచాలనా. 234

ఇది పంచవిధవృత్తవివేకం బింక వైతాలీయజాతివృత్తంబు లెఱింగించెద:—

మ. ప్రకటించు న్ధర దక్షిణాంతికయు నా॥పచ్ఛాందసంబుం బ్రవ
ర్తక యాపాతలికాపరాంతికలు వై॥తాలీయము న్జారుహా
సిక ప్రాచ్యంబు నుదీచ్యవృత్తి యనఁగాఁ॥ జెన్నారువృత్తంబు లిం
దుకులశ్రేష్ఠ యనేకము ల్గలుగు నం॥దుం గొన్ని వాక్రుచ్చెదన్. 235

క. ఖ్యాతిగను రథదలందును, వైతాలీయాఖ్యవృత్త॥వారములందున్
బీతాంబరగురువునకు, నీతిగఁ గృతుల న్లఘువులు ॥ రెండేసి యగున్. 236

దక్షిణాంతిక.

ఉరుసాజగ ॥ లుండు జేసులన్, సరులం దూకొను ॥ సభ్రవంబులున్
దొర లేడిటఁ ॥ దొమ్మిదింట రా, ధరలోఁ జెన్నగు॥దక్షిణాంతికల్. 237

ఔపచ్ఛాందసము.

ఇమిడి సలము॥లేడు తొమ్మిదింటన్, సమకూఱు న్యతి॥పడ్ల రేఫయుంబుల్
సమత న్వసుల॥సహ రేఫయుంబుల్, క్షమలో నౌప॥చ్ఛాందసంబు మించున్. 238

ప్రవర్తక (వర్తక).

స్థిర జేసి ను॥దీచ్యవృత్తియున్, బరఁగు న్సర్గను ॥ ప్రాచ్యవృత్తియున్
గిరిమణియతి॥కీలితంబుగన్, బరముఁ గొల్వఁ బ్ర॥వర్తకాఖ్య మా. 239

ఆపాతలిక.

లము లాఱు వలున్భగగంబుల్, లమ లెనిమిదిటికడన్భగగంబుల్
క్షమ గిరినవ॥క్రాంతులుం దగున్, బ్రమథితముర యా॥పాతలికాఖ్యల్. 240

పరాంతిక.

ఇలవర్తక॥వృత్తరీతితోఁ, దుల య్యె పాదచ॥తుష్టయంబులన్
బలసినయది ॥ పద్మనాభ చెన్నలరుం గృతులఁ బ॥రాంతికాఖ్య చే. 241

వైతాలీయము.

ఋతులఘువులు ♦ రేఫవంబులుఁగా, ధృతవనులఘువులు ♦ రేఫవంబులుఁగా
జత సమకొన ♦ సారసాక్షి పా, లితశుక వైతా♦లీయవృత్తమా. 242

చారుహాసిక.

[1]ప్రమదమునను ♦ వర్తకాఖ్యవృ, త్తముచందంబున ♦ ధాత్రి సత్కవుల్
సమతూర్చిన♦శార్ఙ్గకార్ముకా, సుమత స్మిఱును ♦ చారుహాసికల్. 243

ప్రాచ్యవృత్తి.

తొలి నేడిటఁ ♦ దొమ్మిదింట క్రాం, తులు పదునాలుగు♦దూఱు బేసులం
దులఁ బదాఱు♦తొంగలించు స్వర్గలలి న్మాధవ♦ప్రాచ్యవృత్తి యా. 244

ఉదీచ్యవృత్తి.

తమ కిర వగు♦దక్షిణాంతికా,ఖ్యము తేజంబున ♦ నందగించు మే
లిమికృతులఁ గ♦డిందివేలుపా,తిమురు ధాత్రి ను♦దీచ్యవృత్తికల్. 245

ఇది వైతాలీయజాతివృత్తవివేకం బింక మాలికావృత్తవివేకంబు లెఱింగించెద:—

మాలికావృత్తవివేకము.

తే. మాలికావృత్తము లనంగ ♦ మఱియు నైదు
దనరు నిరువదియాఱు ఛం♦దముల మించి
యుల లయగ్రాహి లయవిభా♦తి లయహారి
గదసహాఱత్రిభంగియు దండ♦కంబు లనఁగ. 246

క. ముప్పదితొమ్మిదిమాత్రల, ముప్పదియక్కరములపద♦మూలయంఘ్రులు నా
ల్గొప్పయతిప్రాసంబులు, గుప్పఁ లయగ్రాహి యనఁగఁ ♦ గొమ రొందు హరీ. 247

లయగ్రాహి.

ఇం బడరఁగా భజస♦నంబులతుద న్భజస♦నంబులపదంపడి భ♦యంబులు లయగ్రా
హింబరఁగుప్రాసవిర♦మంబునలుమాఱుగుదు♦రంబటుకవీశులుఁ తి♦రంబుగ వచింపన్
నంబరముగా వలని♦తొంబగలి దానవక♦దంబము సహాయముగఁ♦బంబి త్రిదశుల్దు
గ్ధాంబునిధి ద్రచ్చి యమృ♦తంబు గొనఁజాలుసమ♦యంబు దొరకించితి ము♦దంబున
ముకుందా. 248

క. ముప్పదితొమ్మిదిమాత్రల, ముప్పదినాల్గరములపద♦ముతదంఘ్రులు నా
ల్గొప్ప యతిప్రాసంబులు, గుప్ప లయవిభాతి యనఁగఁ ♦ గొమ రొందు హరీ. 249

---

1 ప్రథమ (పూ. ము.) ప్రాసభంగము.

లయవిభాతి.

పెనిమిటులు భార్యలును ♦ దనయులను గాంచిరటె ♦ మనమలర దొడ్డతప ♦ మునవనలదశ
స్యం, దనుఁడు సుతుఁ గోసలియుఁ ♦ దనకడుపులోపల భు ♦ వనము లఖిలంబు నిడు ♦ కొనిన
కొడుకున్రా, మున నినసనద్వయము ♦ వెనుకనసగంబులును ♦ జొనిపియతులుండు నెడ ♦ లవ
లుమలు ప్రాసంబు నిలిపి కవీశ్వరులు ♦ మును లయవిభాతి నిటు ♦ నినువినుతి సేయుదురు ♦
వనజదళనేత్రా. 250

క. ముప్పదితొమ్మిదిమాత్రలు, ముప్పదియేడర్ణముపద ♦ ములదంఘ్రులు నా
ల్గొప్ప యతిప్రాసంబులు, గుప్పిన లయహారి యనఁగఁ ♦ గొమరొందు హరీ. 251

లయహారి.

నగణములుపదునొకడు ♦ సగణమును గురువునిడి ♦ మిగులనలుకఱయతులు ♦ దగులులయ
హారిన్, బెగడిశతధృతిపరిప ♦ రిగతుల మెఱయిడినమ ♦ రిగిర్ఘుపతనువుఁ బొడివి ♦ నిగిడి
చనియుంతన్, నిగమములు గొనివెసను ♦ జగము లద్రువఁ బఱచి యు ♦ డిగికడపలిజడధి
ము ♦ నిగినవభయాతిన్, బెగడుచునొడిసికరచి ♦ తెగఁగొనినతురగగళుఁ ♦ డగుహరివనఁగ
ముకవు ♦ లగణుతిచెలంగున్. 252

క. ఇది నేత్రాంబుధిలము ముప్పదినాలుగువర్ణములను ♦ బాదం బగుఁ ద
త్పదచాతుర్థికములచే, నొదవుఁ ద్రిభంగి యనువృత్త ♦ ముర్వరలోనన్. 253

త్రిభంగివృత్తము.

వినుమక[1]సుకవులు ♦ రసఁబ్రతిపదమున ♦ హసగగముఁడొకతీరై మఱివేరై యమ్ముఁడొక
తీరై, రసనగణములును ♦ సభసగములును ♦ పొసఁగినపద్యతిసంగ్రహణిలింగిం జెల్లుఁ ద్రి
భంగిన్, మసలెదుర్వ్రజమున ♦ దుసికిలి మధురకుఁ ♦ గసికిసమృద్ధశుభాంగిం దగుభంగిం
జేరి త్రిభంగిన్, వెసమనిచినవ ♦ బిసరుహనయనయ ♦ ని సభలవేడ్కగురింతున్ విను
తింతున్ నిచ్చలుఁ గాంతున్. 254

క. ఇదినియమము లేనిమహా, పథమునఁ గావలసినంత ♦ [2]వక్కాణింపన్
గొదలేక నమరు దండక, ముదధీంద్రశయాన తావ ♦ కోత్తమనుతులన్. 255

దండకము.

విద్వాంసు లెల్లన్ హకారంబె కాని నకారంబె కాని సకారంబె కాని వచిం
పం దగున్నందుగా నిందుఁ గాదేని యాదిం దకారంబు గల్పించి యామీఁది
వెల్లం దకారంబులే మెండుగా నిచ్చకు న్వచ్చునందాఁక నిర్మించి గుర్వంతముం జేసిన
న్దండకం బంద్రుభక్తానుయాయీ భుజంగేంద్రశాయీ పయస్తక్రదధ్యాదికస్తేయి

1 సుపలురస (పూ. ము). ఛందోభంగము. 2 వఖ్యాణింపన్ (ప); వఖ్యా
ణింపన్ (ఓ).

నైర్మల్యతాపింఛగుచ్ఛచ్ఛవిస్వచ్ఛమాయూరపింఛావచూడాసదాపూతబృందాట
వీ మధ్యరథ్యాసమారాధ్యతథ్యార్భకక్రీడహేమేక్షణా ఖర్వదోర్గర్వసంభూతస్వ
ర్వోర్వరాభారనిర్వాహకార్థాంగితక్రోడ చండప్రభామండితానేకమార్తాండకోటి
ప్రతీకాశ నానావిధస్తోకలోకేశ వైకుంఠసంవేశ ఘోషాంగనాలోల కాదంబిని
నీల గోపాలబాలా నమస్తే పునస్తే నమః. 256

క. దండిగ నేకపదంబున, నుండెడివిన్ నాల్గుగుల • నుండెడివిన్ వే
దండావన దండకముల, పిండువు దనరారుఁ జండ•వృష్ట్యాదికముల్. 257

దండకము. ధూర్తుల్ నకారంబు లారెంటిపై సప్తరేఫంబులుం గూర్చినం జండవృష్ట్యా
ఖ్య మయ్యె న్నకారంబు లారెంటిపై నష్టరేఫంబులుం గూర్ప నర్ణాఖ్య మయ్యె
న్నకారంబు లారెంటిపై రత్నసంఖ్యాకరేఫంబులుం గూర్చన [1]న్నర్ణవం బయ్యె
నోలి న్నకారంబు లారెంటిమీఁదం దశఖ్యాతరేఫంబులుం జెప్పనర్ణా వ్యాళ
మయ్యె న్నకారంబు లారెంటిపై రుద్రసంఖ్యాకరేఫంబులు న్నిల్ప జీమూతమయ్యె
న్నకారంబు లారెంటిపై నొప్పపండ్రెండు రేఫంబులుం జెంది లీలాకరం బయ్యెఁ
బేర్మి న్నకారంబు లారెంటిపై మించు పద్మూఁడు రేఫంబులు న్నంత నుద్దామ
మయ్యె న్నకారంబు లారెంటిపై రూఢిఁ బద్నాల్గు రేఫంబుల న్శంఖమన్దండకం
బయ్యె నీరీతితోడ న్నకారంబు లారెంటితర్వాత నేడాదిగాఁ గారకారంబు లొప్పా
రఁగా నంఘ్రి నొక్కొక్కటెక్కించి కావించినం జండవృష్ట్యాది నానాలసద్దండ
కంబు ల్విసాళించుఁ గాకుండె నాల్గంఘ్రులుం జేయఁగా వచ్చు [2]నీరీతి నేకోన
సాహస్రపర్యంతముం గూర్చి యిచ్ఛావిధిం జెప్పఁగా వచ్చు గాంతంబుగా రాధికా
జార శ్రీరుక్మిణీమానచోరా సుదంతానునాథా కళిందాత్మజానాథవాః కేళికాసక్త
గోపీజనోత్సృష్టవస్త్రాపహారాశుకాసోక్తవాక్యామృతాంభోధిచంద్రోదయా
సాంద్రదేవా నమస్తే పునస్తే నమః. 258

జాత్యుపజాతినామములు.

క. జాతులు నుపజాతులు నన, భూతలమున రెండు భేద•ములు జాతులలో
జాతులు కందాదిక ముప, జాతులు గీతాదికములు • సరసిజనయనా. 259

సీ. కందభేదము లాఱు • గాక నుత్సాహంబు తరువోజ మధ్యమా•క్కరలు నైదు
దీపించుమంజరీ•ద్విపదత్రిపదచతుష్పదపంచపాదిష•ట్పదవిధములు
తొమ్మిదివిధముల•తో నొప్పురగడలు కలికలు నుత్క•లికలును గూడ
జాతులు నవవిధ•గీతంబులును సీసపత్రకంబును నుప•జాతు లయ్యె

1 న్నర్ణవం (పూ.ము.). 2 నీతీరు (ప).

తే. ననుచు నన్నయభట్టు భీమనయుఁ బెద్ద
సచివుఁడును మూర్తి తాత[1]నాజ్జలు ననంత
మంత్రియునుఁ దిమ్మరాజు నిమ్మాడ్కిఁ జెప్పి
రందముగఁ దాము చేసిన ఛందములను. 260

జాత్యుపజాతినిరూపణము.

క. గురులఘువులతో నెయ్యది
మురసంహార ప్రథమపాదముఖమున నిలిచెన్
ధర నుపజాతులు దక్కఁగఁ
బరఁగ నిలుచు నవియె నాల్గుపదములమొదలన్. 261

మ. ధరణిన్ జాతుల కాదివర్ణ మొకఁడే తప్పంగరా దెల్లెడన్
వారి తజ్జాతిగణంబులైన సరి యిట్టట్లైనఁ గావచ్చు మం
దరధారీ యుపజాతులం బ్రథమవర్ణంబు న్యథేచ్ఛంబుగా
సారదిం జెప్పఁగ వచ్చుఁ బ్రాసములు నిల్పు న్వర్ణకై యొక్కచోన్. 262

క. తెలియఁగ వినుమీ కామే, పలినామగ్రామధామ ప్రస్తుతపద్యం
బులు గీతకందసీసా, దులు విరతిగణనియమములతో వివరింతున్. 263

క. గురులఘువుల పేరిటియక్షరములు నష్టగణనామకము లగులిపులన్
సురరిపుగర్వతమోభాస్కర దీర్ఘము లైన రెండుగా నెన్నఁబడున్. 264

కందషట్కాభిధానంబులు.

గీ. పరఁగఁ గందము పథ్యయు మరి విపులయుఁ
జపలయును ముఖచపలయు జఘనచపల
లనఁగ గందపద్యంబు లీయాఱువిధము
లఖిలసుకవికృతులలోన నలరుచుండు. 265

సీ. నలగగభజసగణంబు లేను నె కాని కందంబునకు నొండుగణము సారదు
[2]వీఁటిలోపల నొకమూఁటిచే వడి లేనిహీనపాదము ముందుఁ గానఁబడును
దరువాత దీర్ఘపాదము పంచగణములఁ దగుదాని మూఁడవతావునందు
నలజలు దక్కంగఁ గలయ వామీఁద నే యతి దాఁకునిజపదాద్యక్షరంబు
తే. తుదినిగాసలు దక్కంగఁ గదియ దొకటి, కొంచెపడుగుల బేసుల గొప్పకాల
సరుల జగణంబు గూడదీ చరణయుగము, భువిని సగమయ్యె రెట్టింపఁ బూర్ణమయ్యె.

1 నొజ్ఝ (ప). 2 వ్రాతప్రతులన్నిటిలో 'వీఁటి' అనియేయున్నది.

ఇది సమస్తప్రబంధములందుఁ జెప్పెడుసహజకందపద్యలక్షణము:—

పథ్య.

ధరలోఁ బథ్యాకందము, హరి యగు నాఱవయెడ నల • మాఱిటికైౘ
విరతియుఁ గూడఁగ మూఁటను, నెరయుఁ జతుర్గణములు గము • నిలిచినచోన్.

విపుల.

క్షమ బేసికాలు సమహా, దములోఁ జొర శబ్ద మొకటి • తనరింపన్
సమధికపథ్యాకందము, గమనిక విపుల యన నలరు • కంద మగున్. 268

చపల.

[1]సమపదముల మొదలం జగ, ణముం గడచుచుగునను ద్విగ•ణలఘువుపై
[2]సమకోనువిరతియు పదిరోన్, లముల్ ముకుంద చప•లకు నమరున్. 269

ముఖచపల.

స్థిరఁ జపలాకందముపై, ఖరిన్ మొదలిచుచుగు చెప్పఁ•గఁ గవులు పె
ట్టిరి ముఖచపల యనెడుపే, రరిదిగ వైకుంఠ వరద • యఘుజైత్రా. 270

జఘనచపలాకందము.

క్షమఁ బథ్యరీతిఁ బూర్వా, ర్ధము చపలాకందముక్రియఁ • దగు నపరా
ర్ధము జఘనచపలకు ముకుం, ద్రమానసమరాళ•దాశార్హా. 271

క. గురువొకటి రెండులఘువులు, సరియైనకతమున వృత్త•చయములఁ దక్కన్
బెరజాత్యుపజాతులు వి,బ్బరముగ నెవ్వైన నిలుప•వచ్చున్ గృతులన్. 272

ఉత్సాహలక్షణము.

[3]ఈహ మీఱ సూర్యగణము•లేడు గాంత మైన ను
త్సాహవృత్త మనఁగఁ గృతులఁ • జాగుచుండు సత్కవి
వ్యూహనుతులు గాంచి కృష్ణుఁ • డోడిని కాళ్లు వట్టి పెన్
ద్రోహి చావు మనుచు ఖరునిఁ • ద్రోచెఁ గాళ్లు మీఁదుగాన్. 273

తరువోజ.

శతమఖత్రితయంబు•జలజాప్తుఁడొకఁడు శతమఖత్రయిమీఁదఁ • జనువిశ్రమంబు
ప్రతిభ నీయడుగులో•ప్పఁగ రెండుగూర్పఁ బ్రతిమీఱనొక్కొక్క•పాదమైతనరుఁ

---

1 సమపదముల మొదలం జగ,ణముగడపాదమునకు ద్విగ•ణలఘువుపై (ప.ఓ.). ఇందు రెండవపాదమున మొదటిగణము జగణముకాదు. 2 సమకోనుయతియాఱవయది, లమహాముకుందచప•లకునమరున్(పూ.ము). 3 ఈహాకారశక్ర (ప.ఓ.).

జతురంఘ్రి లీరీతి♦జత కూర్చి సుకవి చతురవాచారూఢి♦జలజాక్షునుతులఁ
గృతులందుఁ దరువోజ♦నెమోజ నెసఁగఁ గృతకృత్యుఁ డై చెప్పు♦క్షితి నెల్లసభల.

పంచవిధాక్కరంబు లెట్లనిన:—

క. మధురవున పురందరధా, మధిచంద్రగణాలిచే క్ష♦మ మహామధ్యా
మధురాంతరాల్పపూర్వ, గ్రధితాక్కర లైదు దనరు♦ గ్రంథములందున్. 275

మహాక్కర.

నూరుఁ డొకఁడును మున్నుగాఁ దర్వాత♦ సుత్రాము లేవురు పిఱఁద నొక్క
తారకేశుండుఁ జత యైన నిట్టిస♦ప్తగణంబు లొక్కపాదంబునకుఁ
జేరు రెండవచోట నాలవచోటఁ♦ జిత్రభానుగణంబు గదియుచుండు
నొరసిలు నాలవగణంబుపై క్రాంతి♦ యుత్పలాంగ మహాక్కరంబునకు. 276

మధ్యాక్కర.

మునుపుగాఁ బ్రాసంబు గూర్చి♦ మూఁటిపై విరమంబు నిల్పి
చన నింద్రయుగళంబుమీఁద♦ కలజాప్తు నొక్కనిఁ జేర్చి
యినుమడించిన నాలుగణము♦ లెనసిన నొక్కపాదంబు
దనర వక్కాణించినంతఁ♦ దగు నిట్టి మధ్యాక్కరంబు. 277

మధురాక్కర.

మురనిశాటేంద్రసంహార♦ మూఁటిపై విరతి యుంచి
తరణిశక్రత్రయంబు సు♦ధామయూఖునితోఁ గూర్చి
వరుసతో నేనుగణముల♦పాద మొక్కటి యొనర్చి
దొరలఁ జెప్పిన నొప్పుఁ గృ♦తుల మధురాక్కరంబు. 278

* అంతరాక్కర.

[1]భానుఁ డిద్ద తాదిత్య♦పతులు చంద్రుండు
పూని నాలుగుచరణ♦ములఁ ద్రిగణాంత
మైనవర్ణంబు విరతి♦ నంతరాక్కరంబు
భానుశీతాంశునేత్ర♦ పద్మాకళత్ర. 279

1 భానుఁ డిద్ద రాదిత్య♦పతులు తమిస్రాపతియు, జానుమీర నినాలుగు♦ చరణములకు త్రిగణాంత, మైనవర్ణంబువిరతి♦నంతరాక్కరంబు, భానుశీతాంశునేత్ర♦ పద్మాకళత్ర (ప. ఓ.). *భానుఁ డిద్ద తాదిత్య♦పతులు చంద్రుండు, పూని నాలుగు చరణ♦ములఁ ద్రిగణాంత, మైనవర్ణంబువిరతి♦నంతాక్కరంబు, భానుశీతాంశు నేత్ర♦పద్మాకళత్ర. ఛందోభంగము లేకుండ నిట్లు సవరణ చేయవగునేమో ?

అల్పాక్కర.

విరమంబు రెంటిపై ♦ విస్తరిల్లి, సురపు లిద్దఱు నొక్క ♦ సోముండు రాఁ
జరణ మీమాఁటిచే ♦ సాగి యొప్ప, హరిపపర్యంక యల్పాక్కరంబు. 280

మఱియు, మంజరి.

తుద మొదళ్లను [1]నంటి ♦ దూఁకు శబ్దంబు, నర్జించి యతి మాఱు ♦ ప్రాసంబు లిడక
ప్రాసంబులేనిద్వి ♦ పద యై చెలంగఁ, బ్రాసంబుతుదలందుఁ ♦ బదిలంబు చేసి
[2](సాగింపఁగాఁ జాల ♦ సత్కవీశ్వరులు, మోదంబు పెంపార ♦ భూమిలోపలను
బద్మాక్షుఁ డెపుడు చే ♦ పట్టు మంజరుల, చందాన నలరారు ♦ జగతి మంజరులు.) 281

ద్విపద.

సురపతిత్రితయంబు ♦ సూర్యుఁ డొక్కండు
విరమంబు రెంటిపై ♦ వెలయు నొక్కటికి
క్షితిఁ దగ నీరెంటి ♦ చే నొప్పు ద్విపద
మితి లేక చెప్పిన ♦ మే లండ్రు కవులు. 282

త్రిపద.

తొలుతను నల్వు రిం ♦ ద్రులు రెంట మూఁటను
బలభిద్ద్వయంబును రవియు ♦ వళి లేక నలరారుఁ ద్రిపద. 283

చతుష్పద.

జలజాసనవిశ్రమ ♦ సంయుతమై, లలి షోడశమిత ♦ లఘువులతోడఁ
గలసి చతుష్పద ♦ గతులను ధరలోఁ, జెలు వగుఁ జౌపద ♦ సేవకసులభా. 284

వితాళచతుష్పద.

[3]భానుయుగము పై ♦ పయి నవల నిం, పూన మణివిరతి ♦ నొంది ధరలో
జా నలరుఁ జతు ♦ ష్పదవితాళా, ఖ్యానమున వినా ♦ యకతురంగా. 285

కర్ణాటచతుష్పద.

మొగిఁ బంచలఘుగణం ♦ బులు మూఁడు రవియుఁ
దగుతుదఁ బ్రాసంబు ♦ దాఁక రెంటిపయి
నగువిశ్రమమ్ము క ♦ ర్ణాటచౌపద యె
సగుఁ గృతుల సత్కవుల ♦ సమ్మతముతోడ. 286

---

1 నంటితూఁకు (ప); నంటుతూఁకు (ఓ.). 2 ఈరెండుచరణములు వ్రాఁతపుస్తకములందు లేవు. పూ. ము. లలో 'బదిలంబుచేసి' తర్వాత కనఁబడుచున్నది. 3 ఈపాఠము పూ. ము. లోనిది (ప ఓ.)లలో 'భానుగణయుగముపయినవలనిం' అని యున్నది. అర్థము విచార్యము.

పంచపద.

క. ఆది సమవృత్తములలో, నైదంఘ్రుల నెద్ది యైన ♦ నార్యులు వలుకన్
బాముకొని కృతులలోపల, నాదరమునఁ బంచపాది ♦ యనఁగా నలరున్. 287

ఉ. ధన్య సుశీల యన్వనిత ♦ తత్పరత న్నదియొడ్డునందు స
త్కన్యలు సేయుసువ్రతము ♦ తానును వేడుక నాచరించి స
న్మాన్యత గట్టినట్టినవ♦మండితతోర మనూయ చేసి పె
న్దైన్యము నొంది కానల వి♦ధాత్రుకృతంబున సంచరించుకొం
డిన్యమహామునీశ్వరుఁ గ♦డిందిగఁ బ్రోచినరుక్మిణీశ్వరా. 288

షట్పద.

ప్రాసము లుమ్మాలు ♦ వాసవు లగ్గురి♦పై సుధా దీధితితో నిర్ఋతి
భానిల్లఁగాఁ బాద ♦ మీనూటితో నాల్గుఁ ♦ జేసిన కృతులందు షట్పదాఖ్య. 289

నవవిధరగడలు.

వ. మఱియు వైతాళీయభేదంబు లైనరగడ లనేకంబులు గల వందుఁ బ్రసిద్ధంబు లైన హయప్రచారాదినవవిధంబులు ప్రబంధంబుల వర్తిల్లు నవి యెయ్యవి యనిన. 290

క. వరసఖ హయప్రచారము, వరుసఁ దురగవల్గనము వి♦జయమంగళముల్ (?)
ద్విరదగతి విజయభద్ర మ్మధురహరి హరిణప్లుతగతులు ♦ దొరలుం గృతులన్. 291

క. ఆద్యంతప్రాసంబు ల,భేద్యంబులు రెంటరెంటఁ ♦ బెనఁచి పదంబుల్
హృద్యంబులు గూర్చిన నన,వద్యంబులు రగడ లెల్ల ♦ వాలుం గృతులన్. 292

క. కొద లేనినైపుణులఁ జూ,పదచేనుత్సాహవృత్త♦పదయుగ్మముచేఁ
దుద నాదిని బ్రాసంబుల, వదలక విరచింప వలయుఁ ♦ బ్రాజ్ఞులు రగడన్. 293

హయప్రచారము.

ఋతువిరామ ♦ మినులు నల్వ, రతుక నొక్క♦యంఘ్రి చెల్వ
దనర హయతఁ ♦ దార్క్ష్యుఁ డంచు, దనుజహరణ♦దక్షుఁ డంచు
మును శుకాది♦మునులు వొగడ, జను హయప్ర♦చారరగడ. 294

తురగవల్గనము.

ఇరవుల న్హయప్రచార ♦ మినుమడించి కృతులఁ జెప్ప
దురవిదూరితాగ్నివరణ ♦ తురగవల్గనాఖ్య మొప్పు. 295

విజయమంగళము.

తురగవల్గనంబు రెంటి♦తోడ విజయమంగళంబు
ధూర్తకంసహూణదహన ♦ తుహినహీరసదృశకీర్తి

పరఁగ దుగ్ధసింధుమధ్య ♦ భాసురాంతరీపవర్తి
వారివాహసదృశమూర్తి ♦ భక్తజనహృదబ్జపూర్తి. 297

ద్విరదగతి.

కర మొప్పఁ బంచలఘు ♦ గణచతుష్టయముచే
విరమంబు రెంటిపై ♦ ద్విరదగతి పేరిచే. 298

విజయభద్రము.

ద్విరదగతి రెట్టింప ♦ విజయభద్రము చెల్లు ♦
విదురపూజితపాద ♦ వేదసన్నుతనామ
దరచక్రకార్ముకగ ♦ దాఖడ్గధారణా ♦
తాపింఛసమగాత్ర ♦ దళితదైత్యస్తోమ. 299

మధురగతి.

[1]నాలుగుమాత్రలు ♦ నాటినగణములు, నాలుగు రెంటికి ♦ నలి విరమణములు
గలసి మధురగతి ♦ కనలును జగణము, తొలఁగిన ధృతకౌ ♦ స్తుభ కవిరమణము. 300

హరిగతి.

నలసభగగములలోపల నేదైననను నెనిమిది నాల్గిటిపై విరమము
గలసిన హరిగతి చెలు వగుఁ గృతులం ♦ గవివరులౌ నని చెప్పిననియమము. 301

హరిణగతి.

నరహరి పదియు ♦ నాలుగులములు, కరియతి హరిణ ♦ గతికి నెళవులు. 302

వృషభగతి.

ఇరువదియెనిమిది లఘువులు [2]పది ♦ యేనిట విశ్రాంతియుఁ గూర్చిన
నిర వగు వృషగతి పద్మాధిప ♦ రుచిదీను ముదరమన మదమన. 303

యక్షగానలక్షణము.

సీ. తుద నేడులఘువులు ♦ తొలఁగించి చదివినఁ ద్రిపుటకు వృషభగ ♦ తిపదయుగము
లలిఁ గడపల నొక్క ♦ లఘువు మానిన జంపె మనుద్విరదగతిస ♦ మపదయుగము
గురు తగురచ్చెర ♦ కుఁ దఱగ పల్లనాహ్వయ మేకతాళియ ♦ మధురగతికి (?)
నంఘ్రి కిర్వదినాలు ♦ గటతాళమున మాత్ర లోలి విశ్రాంతి ప ♦ ద్మాలుగింటఁ
తే. తెలియ నర్థంబు నర్ధచం ♦ ద్రికలు వీన
యక్షగానప్రబంధంబు ♦ లతుక వచ్చు
రగడభేదంబు లివి యంద్రు ♦ రసఁ గవీంద్రు
లవితనిజసేవకస్తోమ ♦ యబ్ధిధామ. 304

1 నాలుగులఘువులు (ప). 2 పదిహేనిట (ప).

ఉదాహరణలక్షణము.

సీ. సప్తవిభక్తులు ♦ సంబోధనంబును గూడ నెన్మివిభ♦క్తులు క్రమమునఁ
బతిపేరు దొరలంగఁ♦బద్య మొక్కటిఁ జెప్పి రగడభేదములు మా♦ర్గములుఁ గాఁగఁ
గళికలు నెనిమిది ♦ దళములు గావించి దానిలో సగము ను♦త్కలికఁ జేసి
యది యొక్కసమసనం ♦ బయ్యెడు దళము లెన్మిదిఁ గూర్చి వానికిఁ♦దుద విభక్తి
తే. బయలు పఱచి కట్టకడను♦బద్య మొకటి, పలుక వలయును సార్వవి♦భక్తికముగ
నిర్వదాఱుపద్యములందు ♦ నిడిన ధాత్రి, నిది యుదాహరణ మటందు ♦ రిద్ధచరిత.

సీ. సంబోధనమునకు ♦ సరసాలి జయపతి ప్రథమకు వాణి వి♦రావళియును
క్షితి ద్వితీయకు ఝట ♦ కీర్తమతియుఁ దృతీయకుఁ గీర్తి సుభగయు ♦ నటఁ జతుర్థి
కిని దేవలాభిని♦యును భోగమాలిని పంచమికి నెసంగు ♦ వాణియును గ
ళావతి షష్ఠియు ♦ లలిత కాంతిమతియు సప్తమికిని ఘోణి ♦ సత్కమలయు
తే. నాదిమూర్తులనామధే♦యములు వెనుకఁ, బలికినది వేల్పు లష్టవి♦భక్తులకును
వారుతమశక్తికోలఁదిని ♦ ఫ్రాలుఫలము, లిత్తు నాయకద్వయమున ♦ కిందిరేశ.

సీ. సంబుద్ధి యెడలించి ♦ సప్తవిభక్తులు పలికిన భక్తిస♦ద్దలి యనంగ
సంబుద్ధితోఁ గూడ ♦ సప్తవిభక్తులు పలుక నొప్పారు బ♦ద్దలి యనంగ
సంబుద్ధితోడ వి♦షమవిభక్తులతోడఁ బలికినకృతియు వి♦ద్దళి యనంగఁ
గళిక లుత్కలికలు ♦ గమకింపఁ బలికినకావ్యంబు నుత్ఫుల్ల♦కంబనంగ
తే. నవనిఁ జాటుప్రబంధంబు♦లందు మిగుల, నాటుకొనియొప్పుచుండునీ♦నాల్గు దెగలుఁ
గానఁబడు నుదాహరణము ♦ ల్గానలోల, కామెపల్లిశ వల్లవీ♦కామకృష్ణ. 307

ఉ. శ్రీవనితాసనాథుఁడు వ♦శీకృతభక్తమనోంబుజుండు వి
శ్వావనుఁ డుగ్రసేనుఁ డురు♦వైద్యుఁ డజేయుఁ డగణ్యసద్గుణ
ప్రావృతభూషణోజ్జ్వలుఁ డ♦హాగపతికోటిమరీచి భద్రదం
తావళనాయకావనుఁ డు♦దారుఁడు కృష్ణుఁడు మమ్ముఁ బ్రోవుతన్. 308

కళిక.

మఱియు దేవకికౌరసేనికు♦మారనిర్మలరత్నరాజము
కలుకుటసురల నెల్లఁ దారుణ♦కదనధారుణి దునుము తేజము
బలిమి నందనవనములోపలి♦పారిజాతము ధరకుఁ దెచ్చెను
గొలఁది మీఱినసమ్మదంబునఁ ♦ గుండలంబులు తల్లి కిచ్చెను
జెలఁగి వరునకు మాతకృత్యము ♦ చేసి కౌరవులఁ బరిమార్చెను
దలఁపు మఱియనిదాసచయములఁ ♦ దవిలి తిరుగనిమక్తిఁ బేర్చెను

వెలఁదికోఱకును బాణుచేతులు ♦ వేయు నఱికినవిక్రమోగ్రుఁడు
జలదములఁజిగి దెగడునొడలున ♦ జానుమీఱెడుశుభసమగ్రుఁడు. 309

ఉత్కళిక.

కమలనేత్రు విరాక రోయుచు ♦ యమునయొద్దునఁ దపము సేయుచు
నున్న కాంతను జూచి రయమున ♦ నున్నసుద్ది వచించి ప్రియమున
నరుఁడు గూర్చినమిత్రు నానతి ♦ కరము పట్టెడుదానిఁదానతి
విదళితాసురసార్వభౌముఁడు ♦ యదుకులాంబుధిపూర్ణసోముఁడు. 310

ఉ. మానవులార రోగములు ♦ మానును లేములు లేవు సంపదల్
గాఁ నగు దుఃఖముల్ దొలఁగు ♦ జాలు నఘంబులు మందబుద్ధులై
దీనత నొంద నేటికి న♦తీవ్రభక్తినిఁ గొల్వుఁడీ పరా
దీనులుగాక మీరు వసు♦దేవకుమారకు ముక్తికోసమై. 311

కళిక.

[1]మఱియు వ్రేతల నెల్ల ♦ మరులుకొల్పినవాని
మెఱసి కానను బసుల ♦ మేపి తిరిగెడువాని
భామతో దూర్వాసు♦బండియాడ్చినవాని
వేమఱదిరినమగధు ♦ విరగఁ దోఁచినవాని
బాలుఁడై ఱోలెక్కి ♦ పాలు ద్రావినవాని
హేలతోఁ బదిరూపు ♦ లెలమిఁ దాల్చినవానిఁ
దాళవృక్షము లెల్ల ♦ ధరణిఁ గూల్చినవాని
గాలిరక్కసుఁ జావఁ ♦ గాలఁ దన్నినవాని
లీలఁ గొల్తును గడిఁది ♦ లేమిఁ బాపెడివాని. 312

ఉత్కళిక.

మందుపావకుఁ గొల్చి ♦ కొండవాహుతి వ్రేల్చి
పార్థివేశ్వరుఁ గాంచి ♦ పార్థు నక్కడ నుంచి
దారకుం డమరించి ♦ చేరఁ దెచ్చినమంచి
యరద మె*క్కక పూని ♦ పురికి వచ్చినవాని. 313

1 ఇందు రెండవచరణము మొదలుకొని అయిదుపాదములు పూ. ము. లలో లేవు. (ప. ఓ.)లలోఁగలవు.(పూ. ము) లలో ఇందలి 1-7-8 పాదములును (ప. ఓ.) లలో లేని 'లీలఁగొల్తును గడిఁదిలేమిఁబాపెడివాని' అనుపాదమును ఇట్లు నాలుగుపదములు మాత్రమే కలవు. * 'కొను' కుక.

చ. [1]పులకిల నేల మానవుల•[2]పుట్టును పావన మయ్యె నెప్పుడున్
[3]గళవడ మేల రోగము ల•కాలగతిం గడపట్టు నీతిబా
ధలును దరిద్రతావ్యథలు • దవ్వులకేఁగును వాంఛితార్థముల్
గలుగు నమేయుచేతఁ గమ•లాధవుచే వటపత్రశాయిచేన్. 314

కళిక.

మఱియు బ్రహ్మమాయఁ గెల్చి • మసలుమంత్రవాదిచేత
నెఱిఁగి సౌంభకునకు వరము • లిచ్చి మెఱయుమోదిచేత
మృతతనయుని మరల గురున • కిచ్చినట్టియమృతుచేత
నతులరాసకేళి సలిపి•నట్టియాదినటునిచేతఁ
బిండి రుబ్బునాతిమోము • పెరుగు దుడుచుకొంటెచేత
మండుచున్న కారుచిచ్చు • మరిగి త్రావునమరుచేత
నెలుఁగుతోడఁ బోరి మణియు • నింతిఁ గొనినయజరుచేతఁ
వెలయఁ దులసిపూసపేరు • వేసికొనినజోగిచేత. 315

ఉత్కళిక.

గట్టిగి శరపంజరంబు • గట్టఁ దలఁచి వేగిరంబు
చవుటికడలిచెంతఁ జేరి • పవనతనయుతోడఁ బోరి
తన్నుఁ జీరినంత వచ్చి • చెన్ను గెలుపు నరున కిచ్చి
మహిమ మెఱయకృష్ణుచేత • మిహిరకోటిదీప్తుచేత. 316

శా. ఓలం బాసకుఁ దేక మత్సరముతో • నుప్పొంగి పెక్కుఁడులా
ఖీలాకారమునం గొలంకు[4]నడుమన్ • జేటాడునక్రంబుతోఁ
జాలం గయ్యము చేసి చిక్కినమద•స్తంబేరమస్వామికై
కేలం బట్టి నిమిర్చినట్టిహరికై • కృష్ణాంబుభృన్మూర్తికై. 317

కళిక.

మఱియునుఁ గౌమోదకియును ఖడ్గము • మణియును శంఖముఁ బట్టినహరికై
మెఱయఁగ విద్యుచ్చేలముఁ దాల్చక • మెలఁగెడుదధికణపరిధిగునకై
వెలుచం గడిసిన[5]మల్లుల నిరువురఁ • బిడికిటఁ బొడిచినబలుమల్లునకై
వెలయఁగ యమునానదిలోఁ గాళియ•విషధరుఁ దోలినయదుసింహునకై
విజయునిరథసారథి యై గురునృప•భీష్మాదులఁ గెలిచినభూపతికై

1 పులసిల (ఓ. పూ. ము). 2 పుట్టువు (ఓ. పూ. ము). 3 గళవళ మేల (పూ. ము). 4 నడుమన్నిట్టాడు (పూ. ము); జేపాడు (ఓ.). 5 మల్లర (పూ. ము).

గడిగా యవనాభిధు ముచుకుందునిఁ ♦ గనుదృష్టినిఁ జంపిన శ్రీపతికై
బలువిడి దేవకితండ్రిని మధురకుఁ ♦ బట్టము గట్టినగోవిందునకై
గేల దాల్చినవైఖరి గోవర్ధన♦గిరి మోఁచినమహానామునకై. 318

ఉత్కళిక.

తొలిపుట్టువునోము¹ఫలంబున వే, బలువిడి నగుపేదటికంబున వే
సరి కొందల మందుచుఁ బైనంబై, పురికిం బరమానందమునం బై
కొని యుబ్బుచు వచ్చి కలిమిపనికిం, గని యడుకు లొసంగినబాపనికి
న్గలి మిచ్చినబాలస్నేహునకై, కలుములచే నేలినకృష్ణునకై. 319

మ. పురిటింటం బనిబిడ్డచందమున వా♦పోవంగ నాఁడాత్మలో
మురు వొప్ప న్విషదుగ్ధయుగ్మకుచయై ♦ ముద్దాడు రాకాసిక్రొ
న్నిరుకేలంగొని బాలు ద్రావుమిషచే ♦ నిర్వ్యానకాలంబునన్
ధరణిం గూల్చిననందపుత్త్రువలనం ♦ దార్క్ష్యాణధర్మస్థితుల్. 320

కళిక.

మఱియు గీతామృతస♦మగ్రసింధునివలన, వఱలు భవపటుతిమిర♦వనజబంధునివలన
బొంకు పెయ్యెడ లేని♦భూరిసత్యునివలన, జంకు పెన్నడు లేని♦సమరనిత్యునివలన
ఖేదము ల్వెడబాపు♦²కేశిమర్దనువలన, నాదికారణమూర్తి ♦ యగుజనార్దనువలనఁ
గాన రానిపదముల♦గాఁపు పానుపువలన,³బూని గొడ్రాలికిం ♦ బుట్టె కానుపువలన.

ఉత్కళిక.

⁴తను బిల్వ మిగురు గూర ♦ దిని పాక మింపారఁ
జేని ద్రౌపదిచేత ♦ నాస దీరఁగ మేఁత
యడిగినమునీశులకు ♦ నిడఁ గల్గు దాసులకుఁ
గల్పించుహరివలనఁ ♦ గల్పస్థాయివలన. 321

---

1 ఫలంబున నే-పూ. ము. అంత్యప్రాసనియమభంగము. 2 కేళి (పూ. ము.). 3 పూని గొడ్రాలికిఁ బుట్టు కానుపువలన (పూ. ము.) ఛందోభంగము; బూని గొడ్డురాలికి (ఓ.ప). 4 తనుఁ బిల్వమిగుల-పూ. ము. ఈచరణమున 21 మాత్రలున్నవి.

§ గుత్తిజేఁ గిట్టంబుగ......నిర్వ్యానకాలంబునన్—పూ. ము. ఇది "క్త్వార్థకారసంధి" ఇది యప్పకవి యుపయోగించి యుండడు. కాబట్టి దీనిని సవరించుట న్యాయ్యము. మహాలాక్షణికుఁడైనయప్పకవి యిట్టియాన్త్రియమైన సంధి నిజేసినచో నాంధ్రభాషకు మాఱ్పవచ్చుననుట యతిశయోక్తిగాదు. మరియు "నిర్వ్యాన" అను పదము మిక్కిలి కర్ణకఠోరముగ నున్నది. తక్కినపద్యశైలిని చూడగా పదముల మార్దవము, స్పష్టముగదా.

శా. [1]కారాగారమునందు వెల్వడి భుజా।గస్వామి సుచ్ఛత్రమై
పై రాఁ దార్క్ష్యుఁడు వాకిసు [2]ద్దెఱచ న।భ్రస్తోమముల్ మీఱి శ్రీ
సూనోమ్మ్యాభిపథం బొసంగఁ దనుఁ గొం।చుం దండ్రి యేతెంచి [3]బా
ల్యారేపల్లెను నిల్పఁ బొల్చు[4]హరికి । న్వాలార నే మ్రొక్కెదన్. 323

కళిక.

మఱియుఁ బెఱయు నెఱయు నుఱియు।మధునిఁ గూల్చినట్టిహరికి
నఱిమి తఱిమి చఱిమి నుఱుము।నక్రుఁ గెల్చినవితకరికిఁ
గఱచి చఱచి యుఱచి పఱచుఁ । గపినిఁ జంపినచ్యుతునకు
మఱిగి తిరిగి విఱిగి [5]సారగు।మద్దులీడ్చినయమితునకు
[6]సరలి కెరలి వరలి మరలి । సాళ్వుఁ జంపినక్షరునకు
గరిమ మెరిమె యెరిమి నెరిమి । కామెపల్లిమందిరునకు
నయముఁ బ్రియము రయము జయము । నరుని కిడినకేశవునకు
వ్యయము భయము లయము క్షయము । వైరి కొసఁగుమాధవునకు. 324

ఉత్కళిక.

[7]గొల్ల లెల్లఁ దల్లడిల్లఁ । బెల్లుజల్లు లల్లి రాళ్ల
సోనవాన మాన పూని । [8]కొన రానికోనలోన
చుట్టి పట్టి గట్టి దిట్ట । కొట్టు గట్టు మట్టు సుట్టు
నూఁచి లోఁచి నోఁచి మోఁచి । [9]బ్రోచినట్టివామనునకు. 325

మ. పృథులావంతివరస్వయంవరమున । న్విందానువిందానులన్
బ్రధనక్షోణిని గెల్చి సగ్నజి సుభ।ద్రన్ భద్రఁ బోకొంచు న
చ్చి ధరాధీశునను(జ్ఞ)చే ననలసా।క్షీకంబు గృహ్యోక్తస
ద్విధిఁ బెండ్లాడినకృష్ణునందు నిలిచె । [10]న్థిరప్రతాపోన్నతుల్. 326

కళిక.

మఱియు నుగ్రసేనా।మాత్యునందు, నెఱి మీఱ లయకాల।నిత్యునందు
విబుధార్చితపదార।విందునందు, విదళితఘోరారి।బృందునందు

---

1 కారాగారమునుండి. పూ. ము. 2 ద్దెలియ (ప). 3 చెల్వారంబల్లెను. (పూ. ము). 4 హరికీనా గార (ప) 5 యొరగు (పూ. ము.). 6 సరలిమరలి కెరలివరలి సాళ్వుఁ జపిపినక్షరునకు (ప. ఓ). 7 ఇందు (పూ. ము) లకారాను (ప.) లోను మూఁడు చరణములు మాత్రమే యున్నవి; (ఓ) లో నాల్గుచరణములున్నవి. 8 కొన-పూ. ము. 9 వ్రోచినట్టి వామనునకు (పూ. ము); బ్రోచినట్టి వామనునకు (ప) 10 దీర్ఘ (పూ. ము).

నాభీరువస్త్రాపహారునందు, బలిపట్టాద్వారపాలునందు
జలగాదిదళతనూచ్ఛాదునందు......... 327

ఉత్కళిక.

సజ్జరాగంబు, రజ్జునాగంబు, కంధియోగంబు, మందరాగంబు
రాపుతో నూచి, వీఁపుతో మోఁచి, వెలయుహరియందు, జలజాక్షునందు. 328

ఉ. ధర్మజుఁ డంపినం జరిగి దంతిపురంబున నాంబికేయుతో
ధర్మముఁ జెప్పి దుష్కృతుల [1]దగ్గఱ శాంతనవాదిసజ్జనుల్
నిర్మలచిత్తు లెల్లఁ గనునేరుపున న్సభఁ దాల్చినట్టిని
న్నర్మవహాకృతిం దలఁతు నానుమనంబున నందనందనా. 329

కళిక.

మఱియుఁ జగన్మోహనమాయఁదాల్చినజాల, జిఱుతఱి ద్రౌపదికిఁజీరలిచ్చినకాల
సఖులతో నదిలోనఁజల్లి గుడిచినబాల, విఖనసుం డెదలోన వేఁ దలిర్చినలోల
నుతేరినొగలపై నాట్యమాడినవీర, సరకుగొని భీష్మపైఁ జక్ర మెత్తినశూర
తరిని సద్గురుసుతులఁదాపరించినసదయ, పెరిమెనాగపురంబువెక్కలించినవిజయ.

ఉత్కళిక.

గురుభీష్మరాధేయు లురుజన్యమున నేయు
శరవహ్ని బయ లెక్క యరద మెల్లను నెక్క
[2]తరి గొల్చునెడ పాండువరుల నేగురి మెండు
బ్రతుకఁ జేసినపుణ్య వితత దీనశరణ్య. 331

శా. నీ వొక్కండవు నిన్ను నమ్మి కొలుతు న్నీచే సుఖం బబ్బె నీ
కై వేదండ మొనర్తు నీవలన నిష్టావాప్తి చేకూఱె నీ
కే విశ్వాసముఁ [3]జేర్చి తింక మదిలో హెచ్చయ్యె నీయందు నా
కైవారంబులు శౌరసేనతనయా కామేపలీవల్లభా. 332

ఉ. నామన విచ్చగింపు మిట నన్నయభట్టకృతాంధ్రశబ్దచిం
తామణికల్పనోక్తికలనాచతురోపమ లుల్లసిల్లని
చ్చామతి నర్పణంబుగ నొసంగితిఁ గామెపలీశ నీకు నై
రామయ మై తగ న్భువనదాహరణంబు జగత్ప్రసిద్ధిగాన్. 333

---

1 డగ్గఱ (పూ. ము.) యతిభంగము. 2 తరు గాల్చునెడ పాండుతనయులేగురి మెండు(పూ.ము); తరిగొల్చు(ఓ.); తరుగొల్చు(ప.); మఱికొన్ని తాటాకుపుస్తకములు చూచినగాని సరియైనపాఠమునిర్ణయించుటకు సాధ్యము గాదు. 3 జేస్తినింక(పూ.ము.).

వ. సీసంబు లనునవి సమవిషమంబుల రెండుదెఱంగు లయ్యె వానివిశేషంబు లెట్టివనిన.

సీసమాలిక.

యతి నైనఁ బ్రాసంబు • నందైన [1]నొకటితోఁ జెప్పిరేనియు సమ•సీస మగును
నియమము ల్దీనిపై • నిలిపిన సీసంబు లాఱుదెఱంగులై • యతిశయిల్లు
నెనిమిదంఘ్రులఁ బ్రాస • మెక్కింప వళ్లకై సర్వతః ప్రాససీ•సం బనంగఁ
బ్రాస మాఱంఘ్రులఁ • బదిలంబు గావింప నక్కలి ప్రాససీ•సాఖ్య మనఁగ
నాది నేవడి నిల్పి • రావడే పద మెల్లఁ జేయ నయ్యది వడి•సీస మనఁగఁ
బదఖండములయందుఁ • బ్రత్యేకయతులుగా స్థిర నవకలివడి•సీస మనఁగఁ
గుదురుగా నుత్సాహ • తుదయందు గీతంబు చెప్పిన విషమాఖ్య•సీస మనఁగఁ
గడ వెళ్ల లఘువులే • కల్పించి రెద్దాన సరవి సర్వలఘుసీ•సంబు ననఁగఁ
తే. సప్తవిధము లివియ శబ్ద•శాసనుండు, పంచమామ్నాయఫక్కిఁ • బల్కెఁగాని
కడమకవు లాఱుసీసము • ల్విడిచిపెట్టి, చెలఁగి సమసీసపద్యమే • చెప్పినారు. 335

అందు సీసలక్షణ మెట్టి దనిన:—

క. సురపతు లాఱ్గురిపై భాస్కరు లిరువురు గూడ నొక్క•చరణము పొల్పొం
బరఁగు నవి నాలుగడుగుల, విరమముపై రెంట రెంట • వెలయఁగ వడియున్. 336

క. వానిఁ జరణములు నాలుగు, చేసి తుదిని గీత మొకటి • చెప్పఁగ నయ్యెన్
సీసము తంగెడదేశవి, భాసురశుభఖేల కామ•పలిగోపాలా. 337

సమసీసము.

బ్రతికించె నెవ్వాఁడు • మృతగురుతనయుని మెలఁత వేఁడిన మెచ్చి • మేలు చేసెఁ
బోషించె నెవ్వాఁడు • పొదివినదారుణాపద లెల్లఁ దొలఁగించి • పాండుసుతుల
వెడలించె నెవ్వాఁడు • వెడపాడుబావిలో నూసరవెల్లియై • యున్ననృగుని
మర్దించె నెవ్వాఁడు • మౌసలంబున వృష్ణియదుభోజసైన్యాంధ•కాదినృపుల
తే. ప్రోల్చె నేవాఁడు ఖాండవ•విపిన మెల్ల, జాతవేదోత్థవిలసిత•జ్వాలమీఁద
నతనిఁ గీర్తింతు మదిలోన • ననుదినంబు, ననఁగ నలరారు సమసీస•మఖిలకృతుల.

సర్వతః ప్రాససీసము.

వేదండవరదుండు • వేధోండగాంగుండు కాదేనశయనుండు • యాదవేంద్రుఁ
డాదిత్యవంద్యుండు • నాదాససులభుండు వేదాంతవేద్యుండు • కాదనిలుఁ
డాదితేయుఁడు బిందు•నాదకళాతీతుఁ డాదిత్యకులజుండు • బాధితారి
మేదిశ్రీశుండు • భూధరగాత్రుండు శ్రీదమిత్రసఖుండు • ద్వాదశాత్ముఁ

1 రెంటితో (వ్రా. ము.).

తే. డాదిదేవుఁ డాశ్రితగంధ•మాదనుండు, చేదిసౌంభకవైదర్భ•సూదనుండు
మేదురమురళీనాదవి•నోదుఁ డనుచుఁ, జెప్పినను సర్వతఃప్రాస•సీస మగును. 339

[1]వృత్తప్రాససీసము.

శిక్షించె నెవ్వాఁడు ♦ [2]చేటుకై సభలోనఁ జెడుమాట లాడిన ♦ చేదివిభుని
రక్షించె నెవ్వాఁడు ♦ ద్రోణిబాణముచేతఁ [3]జిదియకుండఁగఁ బరి•క్షిన్నృపాలు
భక్షించె నెవ్వాఁడు ♦ పర్వతాకృతిచేత నాభీరు లర్పించు ♦ నారగింపు
వీక్షించె నెవ్వాఁడు ♦ వేడ్కతో సేవకుల్ బ్రతుకునట్లుగఁ గృపా•పాంగదృష్టి
తే. దాక్షిణాత్యుని సౌంభక•ధారుణీశుఁ, జంపె నెవ్వాఁడు పోరిలో ♦ సాహసమునఁ
బక్షిరాజతురంగుఁ డే•వ్వాఁ డనంగఁ, జెలఁగుచుండు వృత్తప్రాస•సీసము లిల. 340

వడిసీసము.

విజయసారథిఁ గాని•వినుతింపఁగా నొల్లఁ గిరినాయకునిఁ గాని ♦ కీర్తిసేయ
యాదవేంద్రునిఁ గాని•యభినుతింపఁగ నొల్ల మధుసూదనునిఁగాని ♦ మదిని నిల్పఁ
బద్మనాభునిఁ గాని ♦ ప్రణుతింపఁగా నొల్లఁ బాళీనపతిఁ గాని ♦ ప్రస్తుతింప
బాణసంహరుఁ గాని ♦ భజియింపఁగా నొల్లఁ బీతాంబరునిఁ గాని ♦ ప్రీతిఁ దలఁప
తే. నవితవేదండపతిఁగాని ♦ యనుసరింప, ననుచు నినుఁ గూర్చి యనురక్తి•నాత్మ నెపుడు
పొగడుసత్కవి[4]వ్రజములఁ ♦ బ్రోచి తనరఁ, దనరు వడిసీసభేదంబు ♦ తాళభేది.

అవకలివడిసీసము.

సామాజికాహిత•స్తోమంబు సామంబుగా మించి మైత్రికి ♦ నామతింప
నభిమానధారుణీ•విభులు దానంబుచే నక్కఱ లన్నియుఁ ♦ జక్కఁ జేయ
నతిరుక్షపక్షమా•వతులు భేదంబుచే దినదినక్షీణత్వ•మునకుఁ జెడఁగఁ
బదిలింపుటుద్దండు ♦ లాదిగి దండంబుచేఁ దనయాజ్ఞ యాదల ♦ ననిచి నడుప
తే. సంధియానాదిషాడ్గుణ్య•బంధురముగ, [5]నోమి శక్తిత్రయోపేతుఁ ♦ డై మురారి
నేల ననురక్తినీతితో ♦ నేలె ననుచుఁ, జేయ నవకలివడినామ•సీస మగును. 342

విషమసీసము.

అంచితముగ భీమునకు స•హాయ మేగుదెంచి తా
నించు కెదిరి దురముసేయు ♦ నేయునంకుశంబు తా
కించుకొనక కినుకవలనఁ ♦ గెరలి నరకపుత్త్రు మ
ర్దించినట్టిసవ్యసాచి ♦ తేరిఘోటకావలిం

1 దీనికే (పూ. ము.) లో అక్కలిప్రాససీసమని పేరు. 2 చేట్కయ్యె (ప).
3 చిక్కకుండఁగ (పూ. ము). 4 జనముల (ప). 5 నొర (పూ. ము).

ఆ. దోలుకృష్ణ యంచుఁ • దోరంపుటుత్సాహ, మీఁద గీత మొకఁడు • మేలవింప
విషమసీస మనఁగ • వెలయుఁ గా మెప్పలీశ, జమ్మిచెంత నున్న • చతురవచన. 343

* సర్వలఘుసీసము.

క. క్షమ షట్త్రింశల్లఘువులు, క్రమహేళవిరామము గల • దీర్ఘ పదచతు
ష్కముపై నొకగీతి మురప్రమథన సర్వలఘుసీస • పద్యమన కగుఁజా. 344
సీ. చిఱుతయగు కొడుకున [1]కొదరయి మృతికి మొదలగు
[2]టూరులవలన విని రుష • [3]వరుషుఁ డగుచు
చరమశరధిజలముల • తరణి మునుగక మునుపు
దురమున నురువడి బలు • దురుసుపరచి
కరళి గొనయము దురిమి • మురిగుణము మొరయిడఁగ
నిరికిన శితశరములు • పరువ విడువ
జరిగి నెఱవెఱఁ గొదిగి • మఱుఁగున నిలిచిన కురు
పతిమఱఁదిని నెరి నురు • మగను దలఁచి
తే. చేసినట్టి ప్రతిజ్ఞ శా • సింపఁగోరి, సవ్యసాచిశతాంగంబు • సైంధవములఁ
దోలుగోవిందునుతులచేఁ • దొడరుఁగృతుల, సర్వలఘుసీసపద్యంబు • సాగుచుండు.
క. బలసోదరగీత్యుదితార్యలు నా గ్గార్యాఖ్యగీతు • లాటవెలఁది తే
టులు రెండు సమము లెత్తుక, మలనావ్యాయ పదలు విష • మంబులు మూఁడుఁజా.

సమగీతి.

క్షమఁ బథ్యాకందము చంద్రముఖ రెండరలు దెలియఁ • దనరింపన్
సమ మనుగీతికృతులలోఁ, గమలాహృదయాబ్జవాస • కమలాక్షా. 347

---

* కరివరద పరమకృప • ధరణిధర సురవినుత కనకవసన నరహరి • గరుడగమన
నళినకరపదనయన • దళితఖరదనుజలయ నరసఖ పరగుణనిధి • శరధిశయన
పరమపదనిలయ హరి • పరమపురుష ప్రకృతికిఁ బరుఁడని నినునిగమని • వహము పలుకు
నిరతమును హృదయమున • నినుఁ దలఁతునను మనుపు మనియనఘచరిత జల • దనిభత
తే. సర్వలఘుసీస మీరీతి • సకలసుకవివరులు చెప్పుదు రిలమీఁద • వరుస నెల్ల [నువ
వారు మెచ్చంగ సర్వేశ • వారిజాక్ష, కామెపల్లీశ యచ్యుత • కామజనక. 345

* ఈపద్యము (పూ. ము)లో నున్నది. 1 కొదరయి(ప). 2 ఊరుల(ప). 3 వరుషుఁడనచు (ఓ).

ఉద్గీతి.

మొదలిసగము చపలగతిం, దుద నగము పథ్యగతిని • దొడరంగా

నిది యుద్గీతి యనం దగు, విమరాకాస్త్రీరాడివరద • వేణుధరా. 348

ఉపగీతి.

ధరఁ జపలాకందముపై, ఖరి సగం బైనఁ • గావ్యములఁ

బరఁగు నుపగీతి పూర్వా, మర వ్రజతమిస్ర • మార్తాండా. 349

ఆర్యాగీతి.

సముదీరితపథ్యాకం, దముకన్నను నొక్కగురువు • దాకించినచో

క్షమ నార్యాగీతి యగు, న్గమలాప్రాణేశ సహజ•కందం బదియే. 340

సమగీతులందు నాటవెలఁది.

మేలు మే లటంచు • మిత్రులు ముగ్గురు, వింత వింత యనుచు • విబుధు లిద్ద

అహహ యనుచు సూరు•లయిదుగురును మెచ్చ, నాటవెలఁది మాఁట•నలరు సగము.

తేటగీతి.

మిత్రుఁ డొక్కఁడు వీణియ•మీటుచుండ, విబుధవరు లిద్ద ఱర్థంబు•విప్పి చెప్ప

నినులు నిద్దఱు వినుచుండ•నేకగతిని, దేటగీతంబు మాఁటను • వాట మయ్యె. 352

విషమగీతులందు నెత్తుగీతి.

సురనాథుమీఁద•సూరు లిరువురు రెంట విరతి

ధరణిఁ బ్రాసంబు • [1]దనరు హరి యెత్తుగీతియందు. 353

కమలనగీతి.

హగణ మైనఁ జాలు నగణ•మైనఁ జాలు హగణ

నగణములును రెండు గలసి • నాటి యంఘ్రి కేడు

తగినవిరతి నాలుగింటఁ • దనరఁ బ్రాస మొదవి

మిగుల మెఱయుచుండుఁ • గృతులఁ గమలనాఖ్యగీతి. 354

పవడగీతి.

అవని ముగురుభాను • లాదిత్యపతు లిద్ద, అవల నేగు రర్కు • లర్థమునకుఁ

బవడగీతియందుఁ • బ్రాసముల్ సమకూఱు, నవియె యాటవెలఁది•యందు లేవు.

వ. ఇది నవగీతివివేకం బింక బిరుదావళిలక్షణం బెఱింగించెద. 356

తే. క్షితి మహారాష్ట్రభాషచేఁ•జెప్పఁబడెడు, ధీరరోత్తములు బిరుదు లై•పెక్కు దనరు

[2]వాటబిరుదావళియొనర్ప•వలయునఁడుఁ, బుధులు సంబుద్ధి పదములు•పొసఁగఁగూర్చి.

---

1 దనరు నెత్తుగీతియందు-(పూ. ము) ఛందోభంగము. 2 వాని (పూ. ము). 'వాట' అని వ్రాఁతప్రతులలో నిపాఠము తప్పని యెడ్డినయెడల 'వాన' అనియుండవలెను.

చ. అతిభుజవిక్రమోద్భవము • లై రిపుకర్ణకఠోరకంబు లై
[1]యతులితవీరవాక్యము లయి • యాదిమపార్థివలాంఛనంబు లై
ప్రతిపదనూతనంబు లయి • భాసిలునూక్తులు గూర్చి స్వస్తివా
క్యతతులఁ జెప్ప నొప్పు బిరు•దావళి సార్వవిభక్తికంబుగాన్. 358

చ. సలలితవాక్యగుంభనల • సర్వవిభక్తుల [2]దీపనంబులన్
జెలు వగుపద్య మొక్కటి ర•చించినపిమ్మట గౌడరీతి సం
కలితచతుష్కషట్కదళ•గద్యము లెన్మిదియుం బదాఱు నిం
పలరఁగఁ గూర్చి పేర్చి బిరు•దావళిఁ జెప్పఁగ నొప్పు నెంతయున్. 359

చక్రవాళము.

క. ఒకపద్యముపిదప దళా, ష్టకసందర్భాష్టగద్య • చతురం బగుఫ
క్కికిఁ బేరు చక్రవాళం, బకట చతుర్భద్ర మదియె • యచ్యుత మఱియున్.

క. తొలిసమసనాంత్యవర్ణయు,గళమే పునరుక్తిఁ గాఁగఁ • గైకొని సామీ
ప్యలసత్సమాసము మొదల, నలరించినఁ జక్రవాళ • మగు దాశార్హా. 361

తే. అవధరింపుము దేవ ది•వ్యప్రభావ, భావనాతీత నిస్తుల•[3]పరమపూత
పూతనాజైత్ర సుత్రామ•పుత్త్రమిత్ర, మిత్రశశినేత్ర నిర్జర•స్తోత్రపాత్ర. 362

చిత్రకవిత్వము.

సీ. అనులోమము విలోమ•ము నిరోష్ఠ్యమును దళ,కట్టును గుడులు శృం•గములు నక్ష
రవిలోపమును బద•భ్రమకంబు పద్యభ్ర, మకమును నల్లెంట్లు • మఱియు నేక
పదియు ద్విపదియుఁ ద్రి•పదియును నేకవ,ర్ణంబును ద్వ్యక్షరి • త్ర్యక్షరియును
సరవి నిచ్ఛావాక్య•సంఘట్టనంబును, నాదిగాఁ గొన్ని ప•ద్యంబు లెల్ల
తే. క్షితిని జిత్రకవిత్వప్ర•సిద్ధనామ, ధేయములచేతఁ బెంపొంది • తెలివి మీఱు
[4]వానిఁ దెలియఁగ వచియింతు • వాసుదేవ, నందగోపాంగనాపుత్త్ర•నరకజైత్ర.

అనులోమము.

క. దామోదరసామతనధ, రామాసరసాకరదళ•రథహారిరాధా
కామా సదయాలిపరమ, ధామా పరయాదవకుల•దారకరాసా. 364

విలోమము.

సారాకరదాలకువద, యారపమాధామరపతి•యాదసమాకా
ధారారిహాధరళదరక, సారసమారాధనతమ•సారదమోదా. 365

---

1 యతులనిరుద్ధ (ప.ఓ.). 2 దీపనోక్తులన్ (ప.ఓ.). 3 పరమమూర్తి-(పూ.ము) పునరుక్తి నియమభంగము. 4 వాఁటి యని తాటాకుపుస్తకములన్నిటను గలదు.

నిరోష్ఠ్యము.

క. పావన పాఫాబాభా, మావా యనునాఱులిపులు ♦ మఱి పద్యములో
భావింప దొరల కుండిన, భూవలయమున న్నిరోష్ఠ్య♦ము పిసాళించున్. 366

క. నరహార్యక్ష దయాకర, కరిరక్షణ చక్రహస్త ♦ కాంచనచేలా
గరుడతురంగ జనార్దన, ఖరదైత్యనికృంతన హరి ♦ కంజదళాక్షా. 367

తలకట్లు.

క. హర కలశజ తపన పవన, శరభంగ మతంగ దక్ష ♦ సత్యావాసా
స్మరపదయుగ గరుడధ్వజ, ధరధర మమ్మరయు మనఁగఁ ♦ దలకట్టులగున్. 368

గుడులు.

క. విరివిని నిలిచిరి విని చిక్కిరి దివి నిశిఁ దిరిగిరి తిరి♦గి మిడికి భీతి
ల్లిరి చింతిల్లిరి తివిరిరి, సిరికొఱకు ధనాఢ్యు లనఁగ ♦ క్షితి గుడులు లగున్. 369

కొమ్ములు.

క. గురుఁడును శుక్రుఁడు సుగ్రుఁడు
పురహూతుండును శుకుండు ♦ బుధుఁడును గుహుండున్
బురుకుత్సుండును గుత్సుఁడు
గురునుతు లొనరించి రనఁగఁ ♦ గొమ్ములు కృష్ణా. 370

అక్షరవిలోపము.

క. రవికన్యాసుందరకర, మవలంబన మోర్చి యూఁదె ♦ నచ్యుతుఁ డని యే
నవవర్ణవిలోపముగా, నవనిం బఠియింప వలయు ♦ నార్యులు నలరన్. 371

పదభ్రమకము.

క. ధీరానానారాధీ, ధారాకరతాతరళిత ♦ తారకరాధా
ధారాసుతతసురాధా, ధారితతరిధావ నాఁ బ♦దభ్రమక మగున్. 372

పద్యభ్రమకము.

క. రాధానాథా తరళిత, సాధకరథతానరసుత♦సరసనిధానా
నాధానిసరసతసురవ, తాధరకథసాతళిరత♦థానాథారా. 373

నల్లెంట్లు.

క. నారదమునిశార్దూలము, కూరిమి నజనంబు గప్పు♦కొని వేడుకతో
నారాయణవాసమున క, నారత మేతెంచు ననఁగ ♦ నల్లెంటు లగున్. 374

ఏకపాది.

తే. మతివినాయకభరితసమ్మానుఁ డనంగ, మతివినాయకభరితసమ్మదుఁ డనంగ
మతివినాయకభరితసమ్మానుఁ డనంగ, మతివినాయకభరితసమ్మదుఁ డనంగ. 375

ద్విపద.

తే. సౌమ్యగురుకవుల్ నినుఁ బ్రీతి • సరసిజాక్ష
భోగిభోగాసనుం డని • [1]పొలుచు టరుదె
సౌమ్యగురుకవుల్ నినుఁ బ్రీతి • సరసిజాక్ష
భోగిభోగాసనుం డని • పొగడ ద్విపద. 376

త్రిపద.

. దేవమునివంద్య గోవింద • దితిజహరణ
పుండరీకాక్ష యవ్యక్త • పుణ్యపురుష
యమరసన్నుత, గోపాల • హరి ముకుంద
దేవ యవ్యక్త హరియు నాఁ • ద్రిపదయయ్యె. 377

ఏకాక్షరి.

క. నానాననానున్నన, నూననునిన్న నెను నేను•నున్నునినన్నై
నానినననానానును, నానూన యనంగ నొంటి•యక్షర మయ్యెన్. 378

ద్వ్యక్షరి.

క. మునినామమ్మును మన, మూన నూనిన నేమమునను • మొనమానను న
న్ననుమని మనమమ్మన్నన, ననుమానానామునిన [2]య•న ద్వ్యర్ణమగున్. 379

త్ర్యక్షరి.

క. మానితమతితో మమతను, నీనామము నేమమునను • నేను మననమునన్
నూనమున మతము మానను, దానకముగఁ దలఁతు ననఁగఁ • ద్ర్యక్షరి యయ్యెన్.

ఇచ్ఛావాక్యసంఘట్టనము.

క. తోఁటలు లెస్సైన యున్నవి, తాటామాటములు గావు • తాపసు లుండన్
బేఁటలు దామోదరుచే, న్నాటలకు న్నెళవులు మధు•రాపురిచెంతన్. 381

వ. ఈపద్యమునఁ దోఁట తాట పేఁట ఆట యనుమాట లర్థవంతములుగాఁ గూర్చుటం
జేసి దీనిపేరు ఇచ్ఛావాక్యసంఘట్టనము. 382

---

1 పోల్చు (పూ. మా); పొగడు (Ed.). 2 'యనం ద్వ్యర్ణ్యమగున్' అని ఉండవలెను. యనద్వ్యర్ణ-ఇందు 'న' గురువుకాదు గనుక ఛందోభంగము.

బంధకవిత్వము.

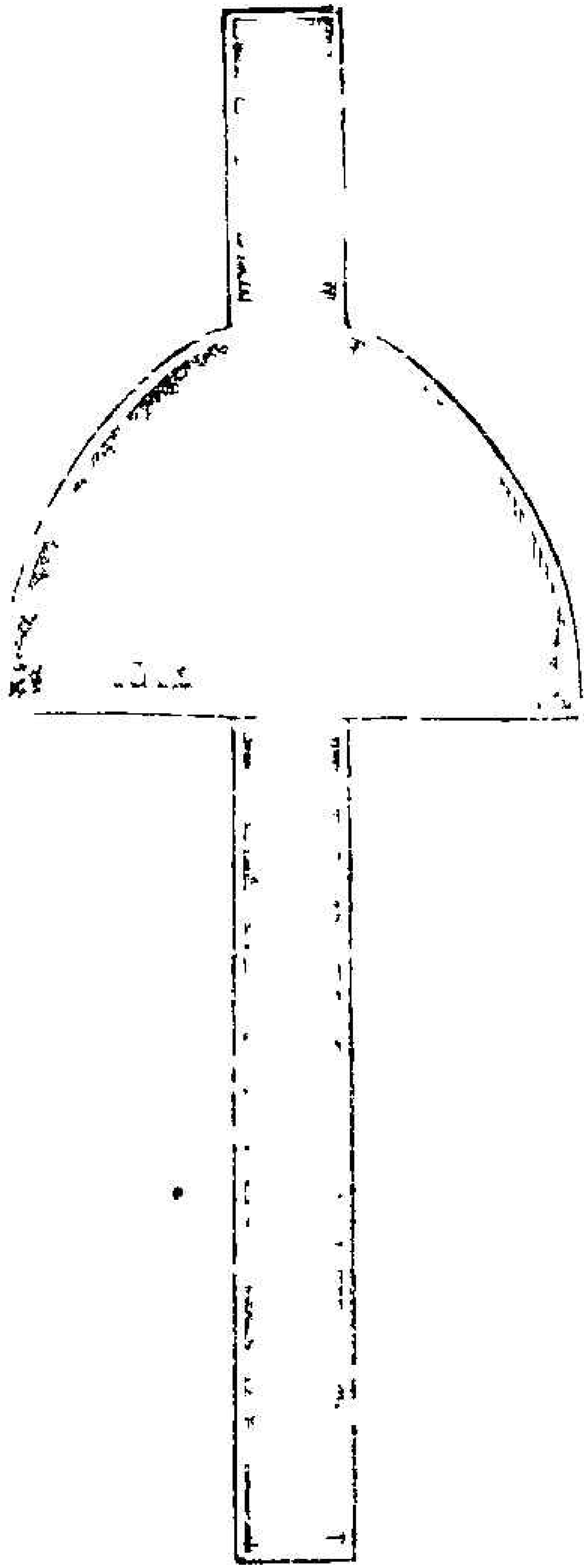
సీ. గోమూత్రికాఛత్ర • గుచ్ఛకుండలినాగ, కంకణమర్దల • ఖడ్గచక్ర
పంకజసర్వతో • భద్రమాలాక్షరీ, ప్రముఖబంధంబు లే • ర్పడఁగఁ జెప్ప
వృత్తము ల్బంధక • విత్వవిశ్రుతము లై, కవులకుఁ జెవులపం • డువులు సేయఁ
బటుతరప్రౌఢిమఁ • బండితపామర, సాధారణంబుగా • జగతిలోన
తే. రాధికాకేళికాలోల • రమ్యశీల, భూరిగుణసాంద్ర యదుకులాం • భోధిచంద్ర
వల్లవీమానచోర దు • ర్వారశూర, పరమవాచాల రాజగో • పాలబాల. 383

తే. మెఱసి యెద్దుచ్చరేఖల • మూలలందు
పలయు బద్యంబు నాలుగం • ఘ్రులను వ్రాసి
చదివిరేనియు సుకవులు • సమ్మదమున
ధాత్రి గోమూత్రికాఖ్యబం • ధంబు దనరు. 384

గోమూత్రికాబంధము.

మాలిని. కనకవయనశౌరీ • కాదపాహారవాహా
వనజనయనశౌరీ • వాదవాహారివాహా
వనధనదవిధిజ్ఞా • పాదసంభూతగంగా
వినయనరవిధిజ్ఞా • వేదసంభూతగంగా.

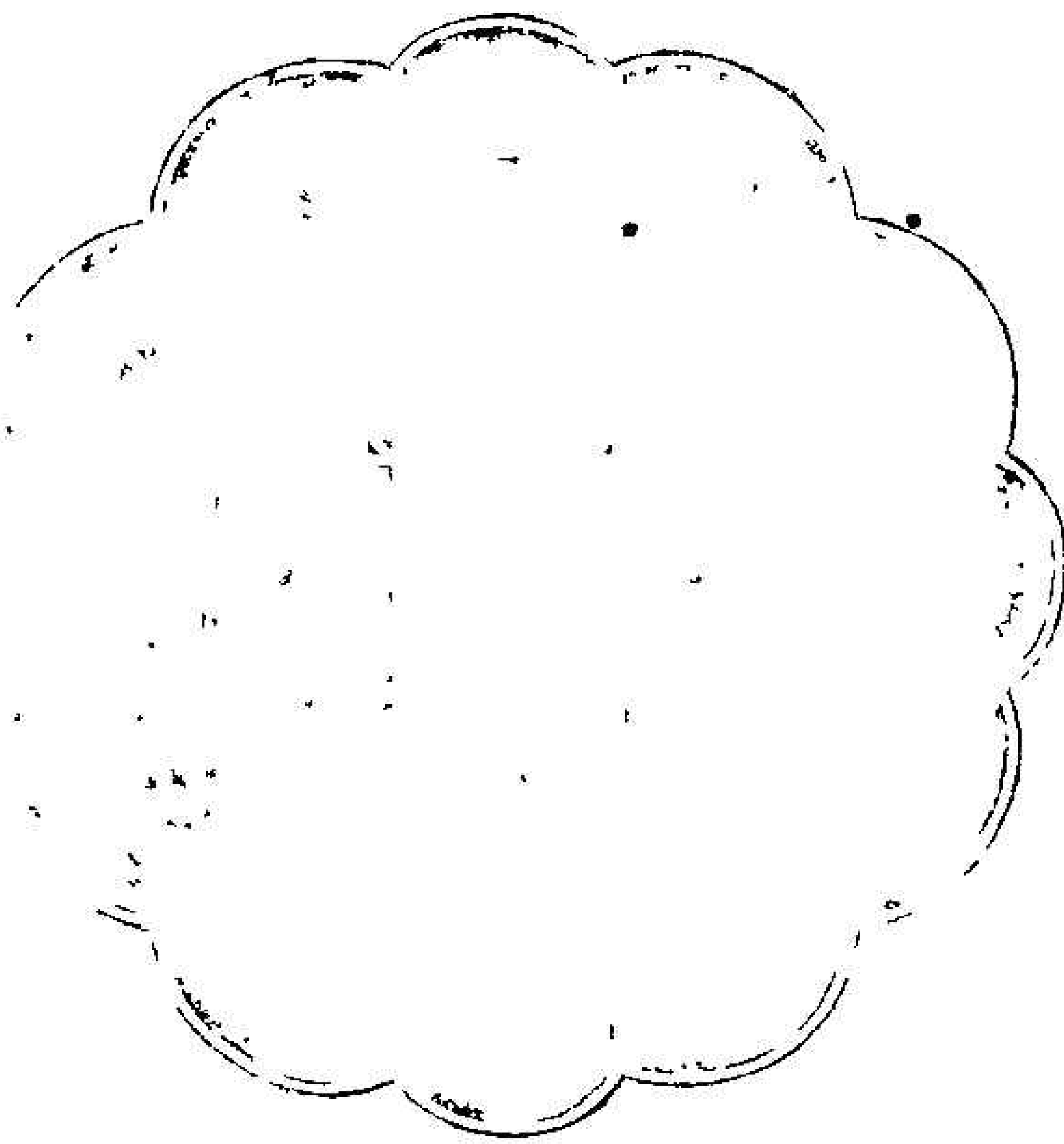
క. వితరణశూరదయార్ణవ, ధృతచక్రధరనరసింహా ధ్రువశోధిమహా
వితరణధీరనయార్ణవ, జితనక్రపరతరగాహా • జీవనధిగృహా.

ఛత్త్రబంధము.

క. పారదమదనకనసుధర
దారద సమసమసవాసందరమారీచా
చారీమారవరాకా
కారావరదారధసువంకనదమదరపా.

గుచ్ఛబంధము.

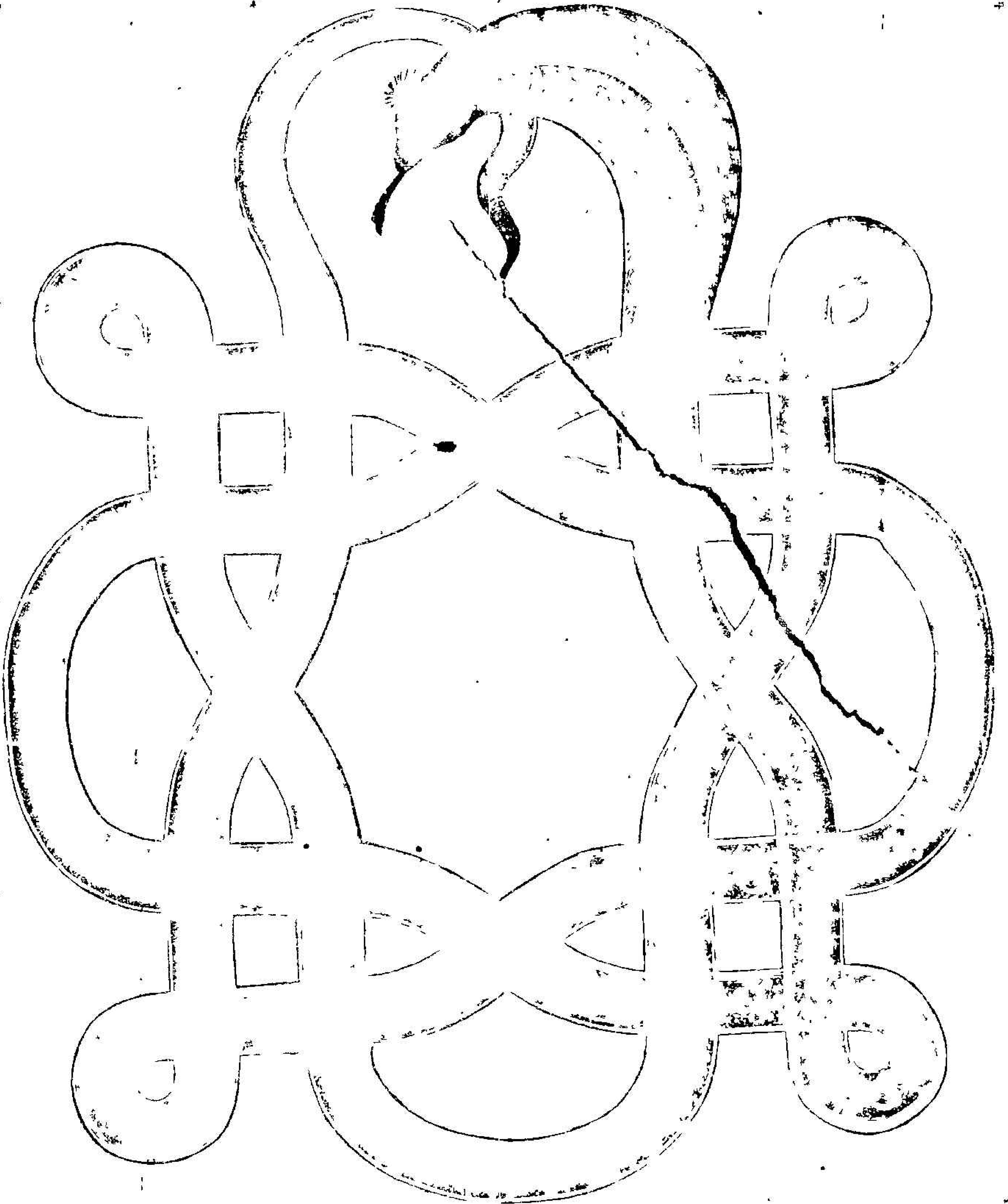

మాణవకవృత్తము.—

గాదిలితో మాలదిగా, గాదిలకించెక బదిగా
గాదిబకృష్ణుం డదిగా, గాదిడవాచా లిదిగా.

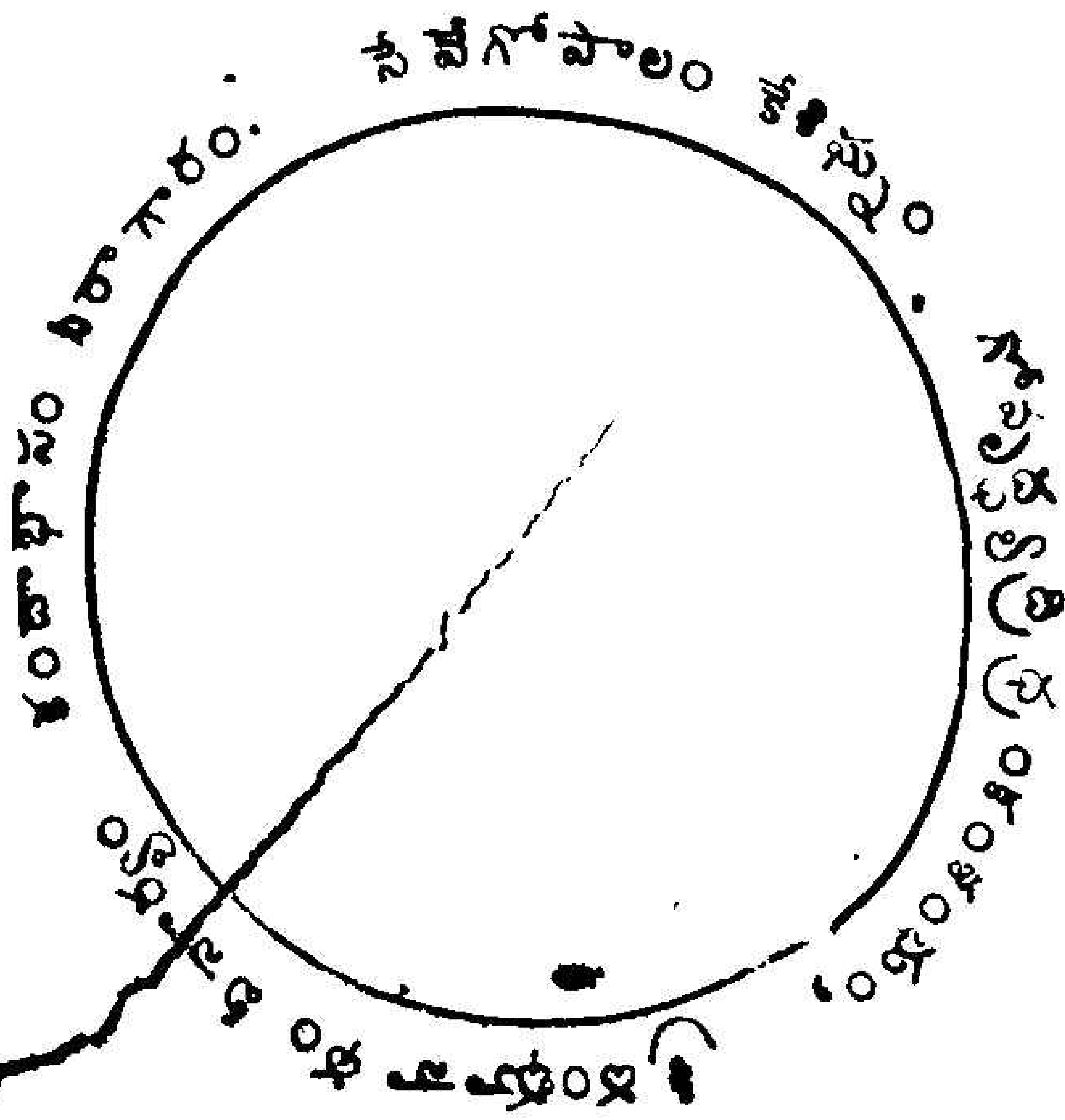
కుండలినాగబంధము.

క. ఇలలో నెవబడినాలుగు, నిలయంబు లగుఁ బయోధ•నిభనీలాంగా
మెలిగొన్న పాముపలె వెలుఁ, పలగుఱ్ఱ దలతోకనాగ•బంధంబునకుఱ్ఱ.

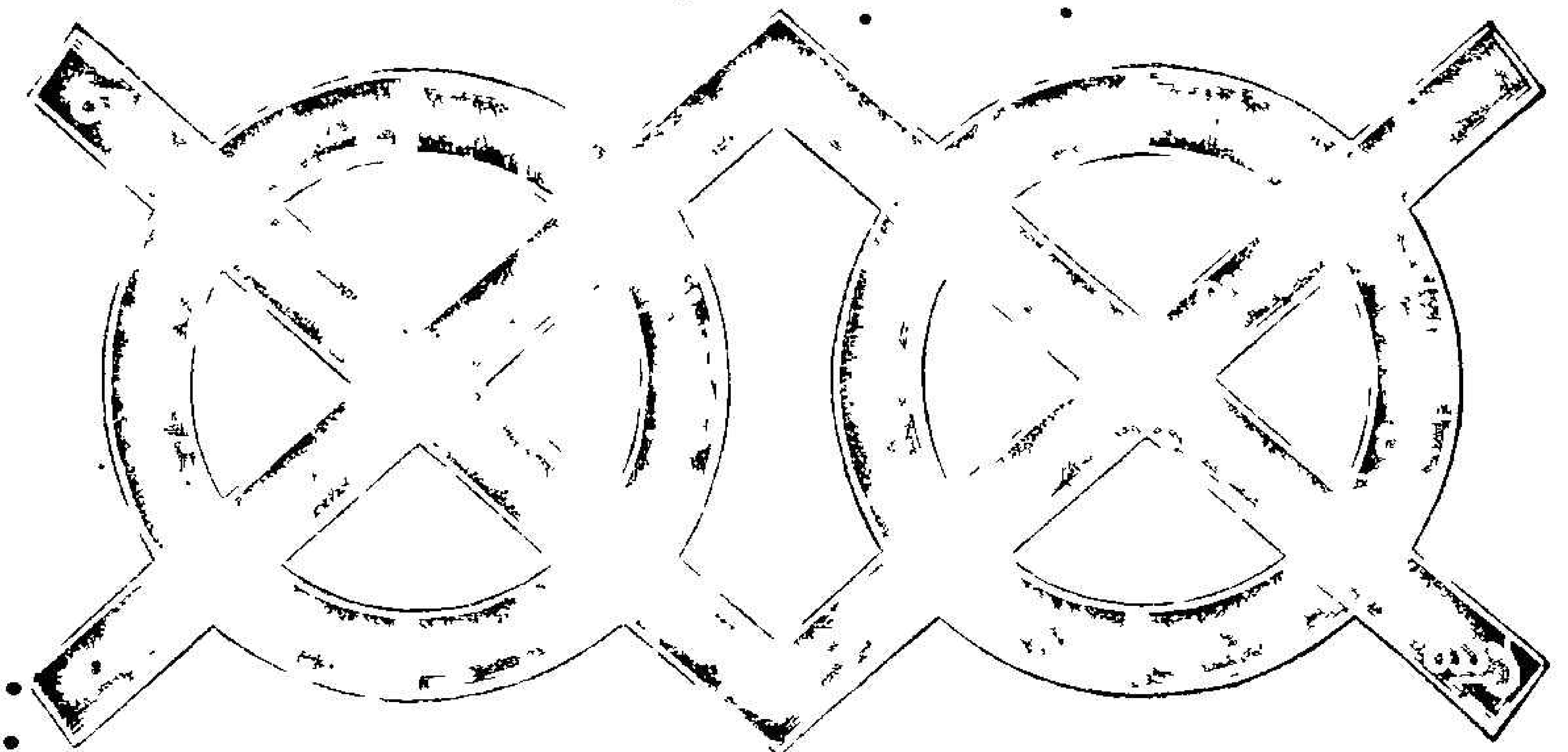
చ. ద్యుతిధర దేవకీతనయ•తోయభవస్తుత భూరమేశ సం
మితగుణసారభూతిదయ•మేయబృహజ్జవపూరుపావనా
జితవరకాపురాతనయ•జేయనువిష్కరభారవాహతా
శ్వతపురుహూతటీతదవ•పానకశస్త్రపురాణకోవిదా.

కంకణబంధము.

సేవే గోపాలం కేశిఘ్నం, గోవృద్ధ్యద్రిధ్రంకంశంభుం
శ్రీదం భూనాథం వీవార్యం, కందాభాసం నీరాగారం.

మర్దలబంధము.

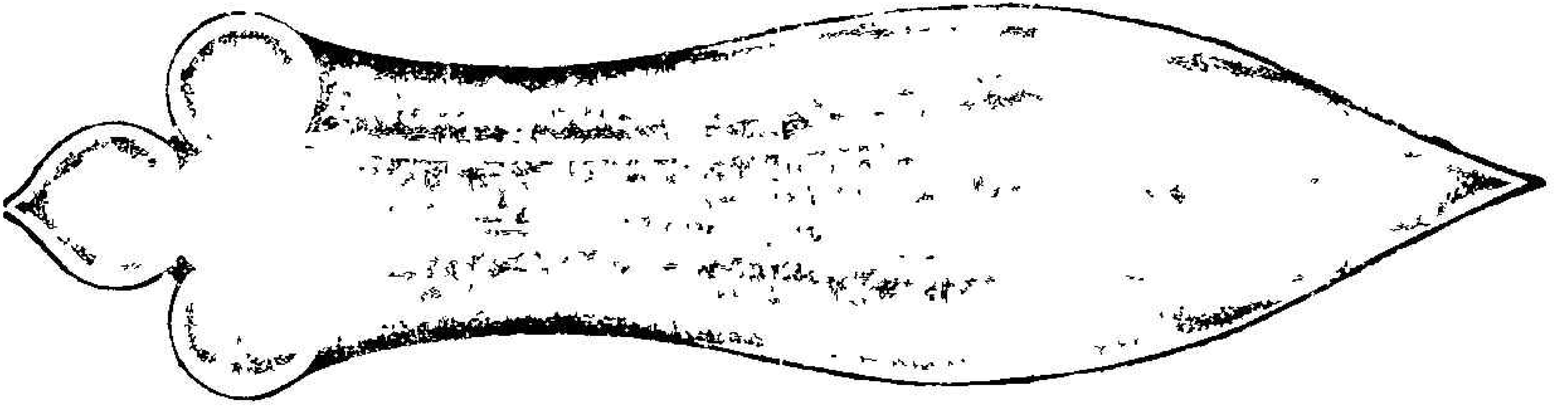

రాజిలు రాజశయానా, లాజలు చల్లినయానర్
పూజలు గావశవర్తిక్, రాజిలు రాజనవయ్యా.

ఖడ్గబంధము.

లక్షణము:—

క. చరణాంత్యవర్ణ మొక్కటి, చరణయుగాద్యంబుజేసి ♦ సరసులు మూఁడా
రిరుగడల మధ్య మొకటిగ, పరుజుల గదియింప ♦ ఖడ్గబంధం బౌనరుఁడ.

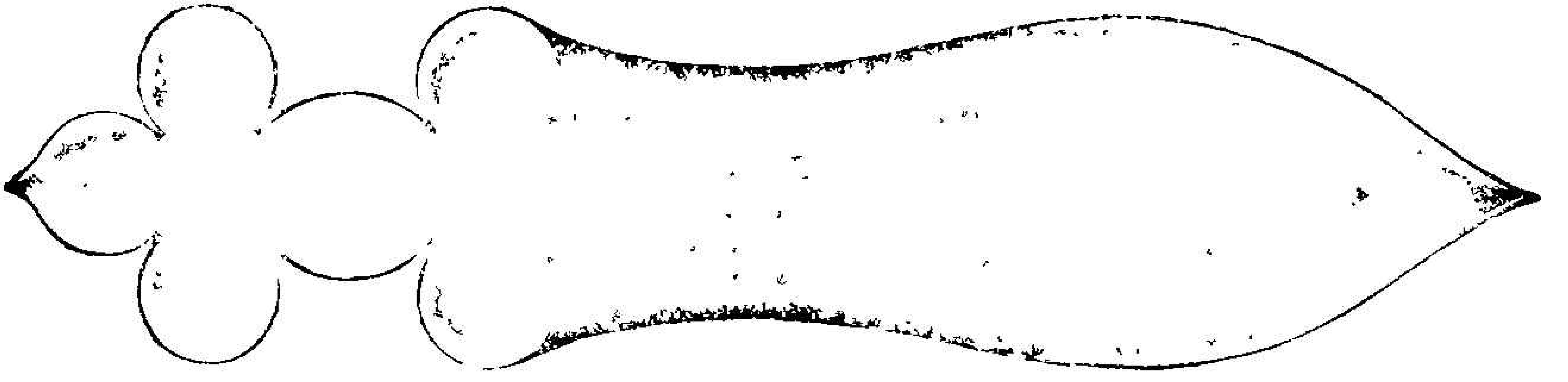

లక్ష్యములు:—

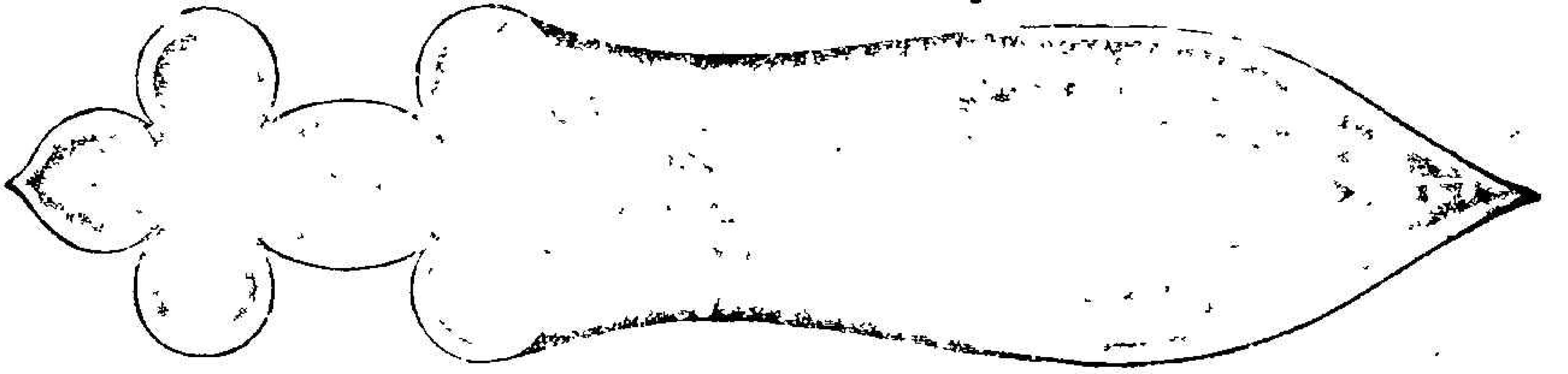
క. శమదమసమధికచిత్తా, విమలాంభోజారిహ స్త ♦ విష్టరకర్ణా
యమలార్జునతరుభంజన, కమలాధరణీసనాథ ♦ కంధరవర్ణా.

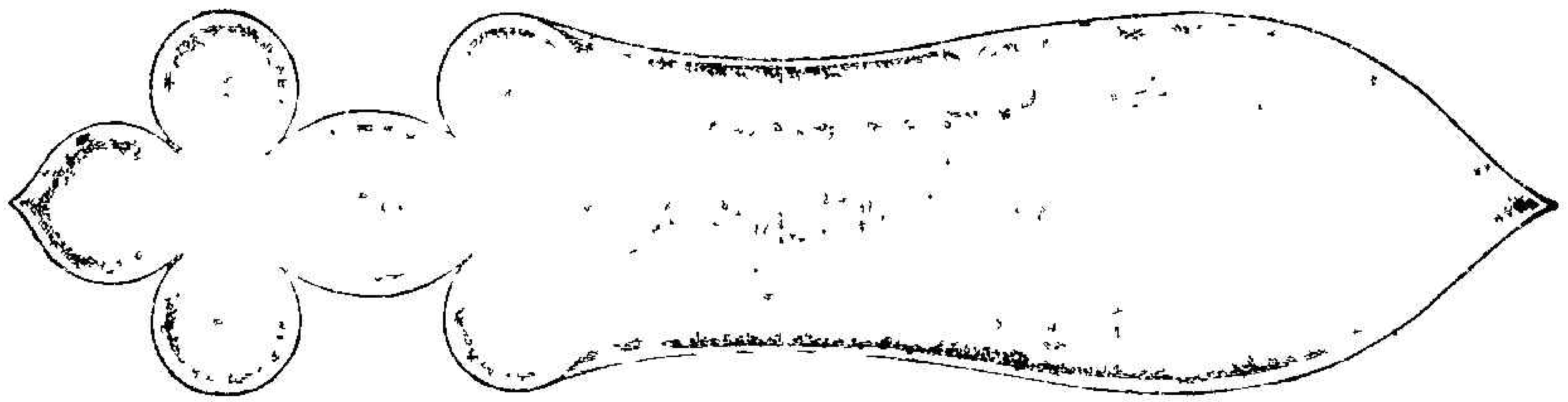
క. ధనదనవీనకనత్కన, కనకాంబరవాసుదేవ ♦ కరుణాపాంగా
శనివరద శుభకర దళ,త్కనకకశిపు పూర్వదేవ♦కందనిభాంగా.

క. శూరవరద రఘువరముర, మారణ చాణూరకంస ♦ మధుపౌండ్రహరా
రారాజత్కనకాంబర, ఘోరగ్రాహారిరక్ష ♦ గోపీజారా.

క. శారదరసారమణదర, పారదరజనీశకీర్తి ♦ పావనచరితా
తారకరిపువినుతహరియ, పారదయార్ణవముకుంద ♦ భావజతాతా.

సుగంధి:—

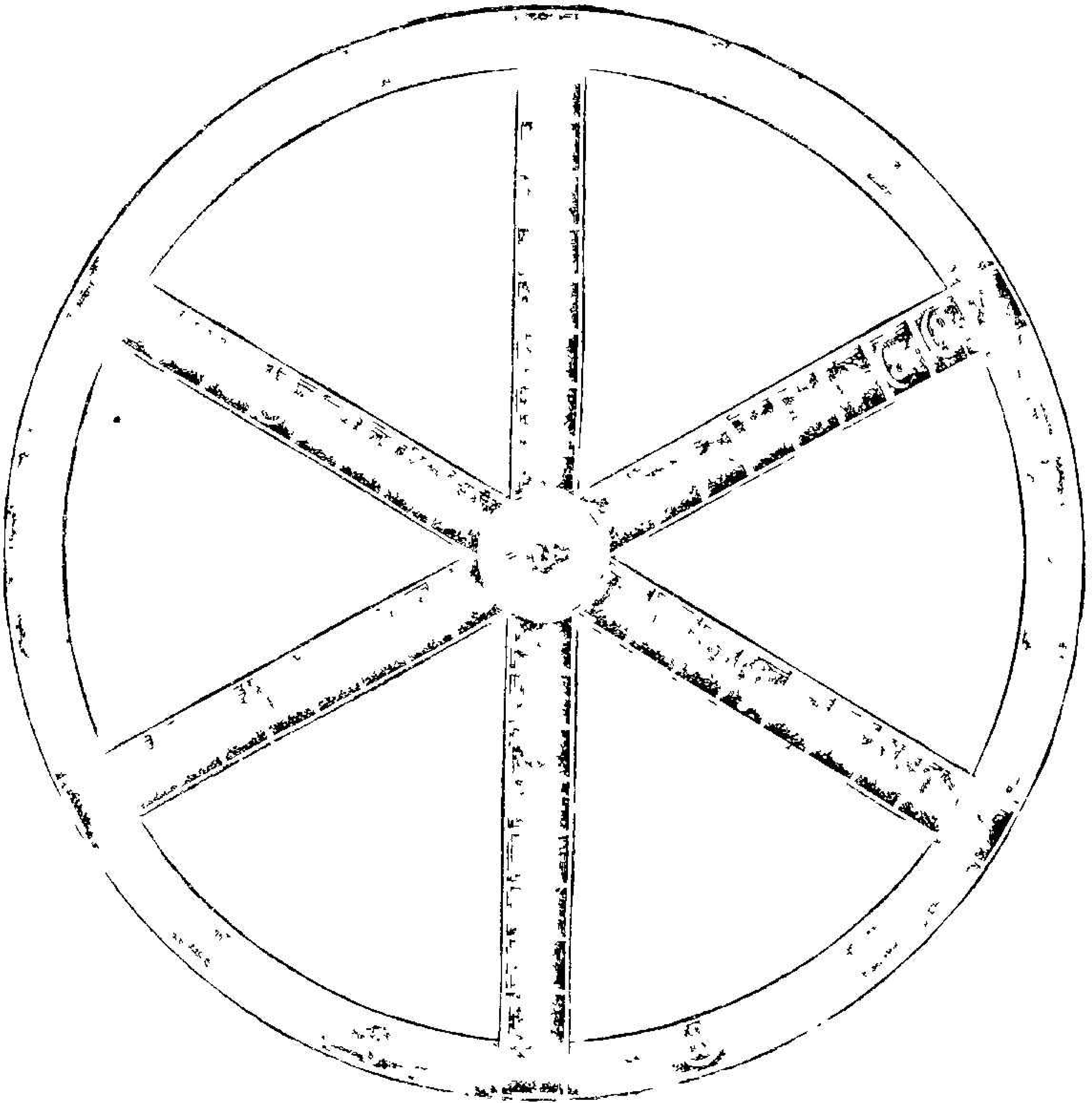
కోరితీరి వారిజాక్షు • గోరఁజేరఁజేరవే
వేరువడ్డదైత్యులోమ్ము • వేగిలించి లెస్సగా
గారవించి యతనిపుత్రు • గాంచి వేడ్కఁ బ్రోవవే
వేరువేర నింగినిల్చి • వేల్పులెల్ల మ్రొక్కఁగన్.

చక్రబంధము.

లక్షణము:—

సీ. వర్తులాకృతులుగా పదిగీతులు లిఖించి యాతలితరమధ్యమాలయమున
నంటంగఁ గడలెల్ల నారురేఖలు గీసి, క్రిందిపందొమ్మిదోఖండమునను
బ్రోదిపుట్టినవృత్త మేదైన మూడంఘ్రు లటువ్రాసి నడిమింటి నాదివర్ణ
మేది యయ్యెను నది యినుమారు రాఁజెప్పి మూట నారిట నామములరచించి
గీ. కడలు గలయంగ నాలవ•కాలువలికి, చక్రబంధస్వరూపంబు • సభ్యులెల్ల
వ్రాయఁదగుఁ గాపెంపల్లిశ • వారిజాక్ష, జమ్మికడనున్న గోపాల•చారుశీల.

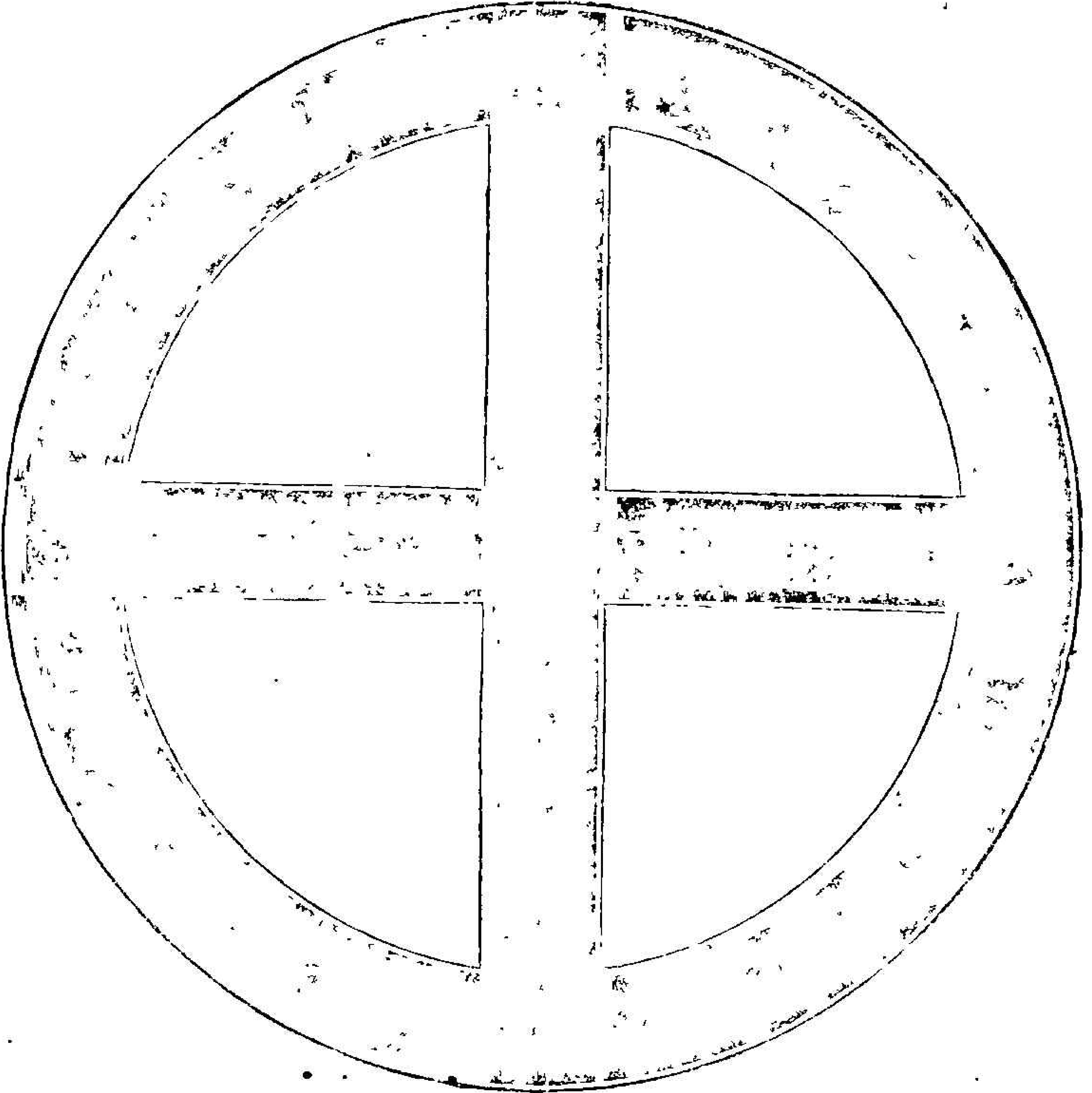
చక్రబంధము.

ఉత్స్యమా:—

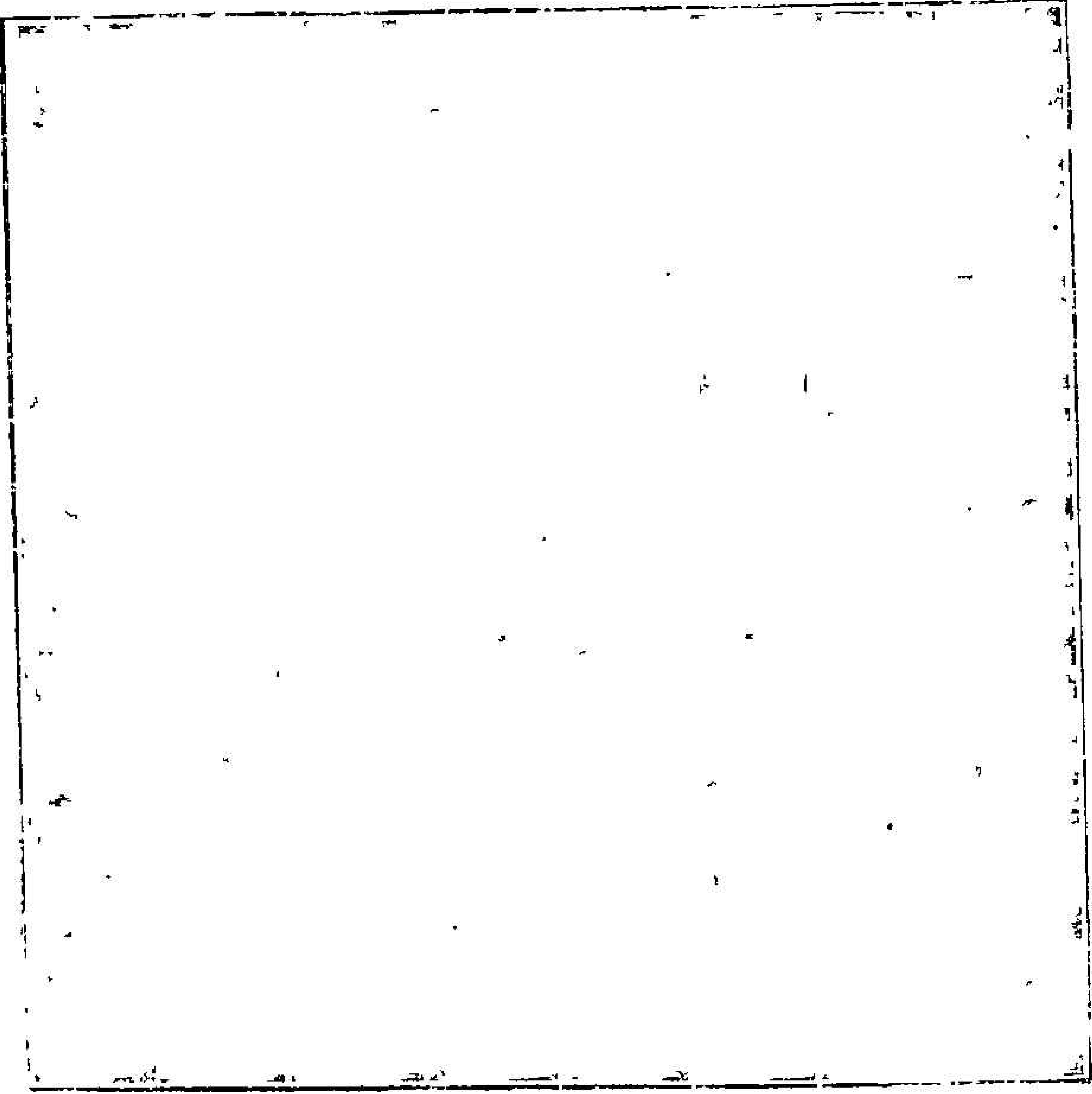
శా. భద్రాకౌముకసోమసూర్యనయనా ♦ భ్రాజిష్ణుశార్యక్రమా
క్షుద్రా క్రుద్ధ విమర్శితాంగనతతా ♦ స్తోకప్రసంపత్కరా
భద్రా నూనజయావహా వినయవా ♦ గ్భావిస్ఫూర్తాయతక్షమా
మాద్రీశాభవతక్షుకా శుభకరా ♦ మాంగల్యరాసోద్యమా.

అష్టదళపద్మబంధము.

స్రగ్ధర. రాధాసక్తారసస్రా • వ్రజకులతిలకా • త్రాతకృత్యాప్రియధీరా
రాధేయత్యాప్రికృతత్రా • ప్రవిమలసుగుణా • గ్రావవర్యాప్రధీరా
రాధీత్రర్యావవగ్రా • ప్రకటదనుజజై • త్రాపదప్రోత్థఘూరా
రాధూత్థప్రోదపత్రా • ప్రరుచిరపృథుక • గ్రాసరక్తాసధారా

సర్వతోభద్రబంధము.

వందేసదా దాసదేవం, దేవరం పవరం వదే
సరంగకంకంగరసం, దాపకంతతకం పదా.

మాలికాబంధము. 1

అనంత నందనందనా సనాతనా జనార్దనా
ఎనాటరత్నరక్షరమ్యనాగనాథనాశనా.

మాలికాబంధము. 2

చ. ఖరవార ధీరదేవకన◆క ప్రకటాంబరవీరసారదు
ర్ధరధరవారవేణురవ◆రమ్యరమేశ మహామహామహీ
ధరగరహారసన్నుత కృ◆తజ్ఞత◆శిష్టపరాపరాపరం
శరణ రజోరమావిశద◆శ ప్రశమాత్మక శ్రీకళాకరా.

వ. ఇది బంధకవిత్వం బిఁక గర్భకవిత్వంబు వివరించెద. 385

గర్భకవిత్వము.

సీ. గాంగేయకౌశేయ•ఘనకందగీతసద్గర్భచంపకమాలి•కయు వరిష్ఠ
కందపద్యద్వయ•కమలవిలసితరుగ్మవతికాగర్భిత•క్రౌంచపదము
గీతమత్తేభవి•క్రీడితాకందగర్భితసీసము నట షట్ద్వృత్తగర్భి
•తోత్పలమాలిక•యును సుకల్పితకల్పవల్లియు సీసరూ•పద్విపదయు
స్రగ్విణీగర్భభు•జంగప్రయాతంబు కందగర్భితమణి•గణనికరము
[1]కలితచతుర్విధ•కందపద్యము నష్టవిధకందమును బంచ•విధసువృత్త

తే. మాదిగాఁ గలకొన్నిప•ద్యములు పెక్కు, సరవిఁ బద్యము లిమిడి దో•షములులేక
కాన వచ్చిన నవి యెల్ల • గర్భకవిత, ధరణి నొప్పారు[2]నిరతిఁ • దవరి కృష్ణ. 386

కంవగీతగర్భచంపకమాల.

చ. నరహరి కేశవా వనజ•నాభ రమాధవ వంశహస్త బం
ధురసుగుణాకరా దురిత•దూర జనార్దన దోర్బలాఢ్య గీ
[3]ర్వరగిరిశస్తుతా మురహ•రా సురపూజితముఖ్యపాద సుం
దరపురుషాగ్రణీ భుజగ•తల్ప శచీపతిపుత్త్రరక్షణా. 387

వ. ఇది భాషాపరిచ్ఛేదములోఁ దెలుపఁబడియె. 388

కందద్వయకమలవిలసితరుగ్మవతీగర్భక్రౌంచపదము.

ద్వారవతీనా•థా సముదారా తరుణధవళకర • ధరనుతనామా
మారమణీధా•మా సుకుమారా మరుదధిపతిరిపు•మదగిరిశంబా
సారసనేత్రా • సత్యవిచారా శరరుహభవముఖ•సకలసురేశా
శూరకులా తే•జోజితసూరా సురవరమణినిభ•సురుచిరదేహా. 389

వ. ఇది వర్ణపరిచ్ఛేదములోఁ దెలియఁజేయఁబడియె. 390

మత్తేభవిక్రీడితాగీతకందగర్భసీసము.

వినయసంపన్నర•విప్రభూతరమణీనాథా పయోజేక్షణా నరాప్త
విభయదాకార హా•విర్భగాయతరిపుప్రాణానిలాహీశ్వ•రా రమేశ
విలయకాలానల•విక్రమప్రథిత సాల్వగ్రావవృద్ధశ్రీ•వా వరేణ్య
విలయశీలా యదు•వీర కౌస్తుభధరా చక్రి యశోదాత్మజా ముకుంద

తే. కరివరద పూతనాంతక • గరుడగమన, సత్యసహిత కామజనక • శంకరసఖ
కనకవసన సుందరదేహ • వనధిశయన, సనకమునివినుతచరణ•సరసిజముఖ. 391

వ. ఇది వళిప్రాసపరిచ్ఛేదములోఁ దెలుపఁబడియె. 392

---

1 కనలు (ప). 2 విఖ్యాతి (ప). 3 ర్ధర (ప).

వాణీపద్మాంబారతిదరధ్వనితాళమధురగర్భోత్పలమాలికావృత్తము.

ఉ. శారదశానితప్రసవ♦చాపవిఖండన సామసన్నుతా
తారణదాసపోషధవ ♦ తాపసమండన ధర్మతత్పరా
వారణభాసురప్రభవ♦ప్రాపకఖండన వాసవానుజా
పారద వాసుదేవ భవ♦పాపవిదండన భర్గపూజితా. 393

ఇది యీపద్యపరిచ్ఛేదముతుదను జెలిపెదము.

కల్పితకల్పవల్లీప్రహరణకలిక.

కరధృతికరుహాం ♦ కరహితకరణం, కరుహాసఖరుచిం ♦ గరుడఖగరథమ్
ఖరఘునకరవిం ♦ ఖరతరకరగం, గరళముఖరిపుం ♦ గరధరకరతమ్. 394

ఇది సంధిపరిచ్ఛేదములోఁ జెలిపెదము.

మఱియుఁ, గల్పితకల్పవల్లీ భాస్కరఖిలసిరము.

అక్షరహారివిక♦చాంబురుహాక్షా, యక్షపసఖనుత ♦ యదుకులదక్షా
రక్షకసురవిసు♦రద్విపరక్షా, రాక్షసవిదళన ♦ ప్రరుచిరవక్షా
పక్షగపతిరథ ♦ పౌండ్రవిపక్షా, భక్షితదవశిఖి ♦ బహుసవదీక్షా
వృక్షగసహచర ♦ ఋక్షసదృక్షా, ఋక్షపనుహిత్రప ♦ ఋషిజనపక్షా. 395

గర్భప్రథమకందము.

అక్షరహారివికచాంబురు,హాక్షా యక్షపసఖనుత ♦ యదుకులదక్షా
రక్షకసురవిసురద్విప,రక్షా రాక్షసవిదళన ♦ ప్రరుచిరవక్షా. 396

గర్భద్వితీయకందము.

పక్షగపతిరథ పౌండ్రవి,పక్షా భక్షితదవశిఖి ♦ బహుసవదీక్షా
వృక్షగసహచర ఋక్షస,దృక్షా ఋక్షపనుహిత్రప ♦ ఋషిజనపక్షా. 397

గర్భద్విపద.

అక్షరహారివిక♦చాంబురుహాక్ష, యక్షపసఖనుత ♦ యదుకులదక్ష
రక్షకసురవిసు♦రద్విపరక్ష, రాక్షసవిదళన ♦ ప్రరుచిరవక్ష
పక్షగపతిరథ,♦ పౌండ్రవిపక్ష, భక్షితదవశిఖి♦ బహుసవదీక్ష
వృక్షగసహచర ♦ ఋక్షసదృక్ష, ఋక్షపనుహిత్రప ♦ ఋషిజనపక్ష. 398

లాలిపాట.

అక్షరహారివిక♦చాంబురుహాక్షా, యక్షపసఖనుత ♦ యదుకులదక్షా
రక్షకసురవిసు♦రద్విపరక్షా, రాక్షసవిదళన ♦ ప్రరుచిరవక్షా. లాలి.

పక్షగపతిరథ ♦ పౌండ్రవిపక్షా, భక్షితదవశిఖి ♦ బహుసవదీక్షా
వృక్షగసహచర ♦ ఋక్షసదృక్షా, ఋక్షపమహితృప ♦ ఋషిజనపక్షా. లాలి. 399

పెండ్లిపాట.

అక్షరహారివిక ♦ చాంబురుహాక్షా, యక్షపసఖనుత ♦ యదుకులదక్షా
రక్షకసురవిదు ♦ రద్విపరక్షా, రాక్షసవిదళన ♦ ప్రరుచిరవక్షా. [1]గౌరీకల్యాణవైభవమే.
పక్షగపతిరథ ♦ పౌండ్రవిపక్షా, భక్షితదవశిఖి ♦ బహుసవదీక్షా
వృక్షగసహచర ♦ ఋక్షసదృక్షా, ఋక్షపమహితృప ♦ ఋషిజనపక్షా. గౌరీకల్యాణ
[వైభవమే. 400

ధవళము.

అక్షరహారివికచాంబురు ♦ హాక్షా యక్షపసఖ
రక్షకసురవిదురద్విప ♦ రక్షా రాక్షసవిదళన
పక్షగపతిరథ పౌండ్రవి ♦ పక్షా భక్షితదవశిఖి
వృక్షగసహచర ఋక్షస ♦ దృక్షా ఋక్షపమహితృప. 401

[2]సువ్వాల.

అక్షరహారివిక ♦ చాంబురుహాక్షా, యక్షపసఖనుత ♦ యదుకులదక్షా
రక్షకసురవిదు ♦ రద్విపరక్షా, రాక్షసవిదళన ♦ ప్రరుచిరవక్షా. సువ్వీ సువ్వాలలే. ౧
పక్షగపతిరథ ♦ పౌండ్రవిపక్షా, భక్షితదవశిఖి ♦ బహుసవదీక్షా
వృక్షగసహచర ♦ ఋక్షసదృక్షా, ఋక్షపమహితృప ♦ ఋషిజనపక్షా. సువ్వీ సువ్వాలలే.

అర్ధచంద్రికలు.

అక్షరహారివిక ♦ చాంబురుహాక్షుఁడే. ౧
యక్షపసఖనుత ♦ యదుకులదక్షుఁడే. ౨
రక్షకసురవిదు ♦ రద్విపరక్షుఁడే. ౩
రాక్షసవిదళన ♦ ప్రరుచిరవక్షుఁడే. ౪
పక్షగపతిరథ ♦ పౌండ్రవిపక్షుఁడే. ౫
భక్షితదవశిఖి ♦ బహుసవదీక్షుఁడే. ౬
వృక్షగసహచర ♦ ఋక్షసదృక్షుఁడే. ౭
ఋక్షపమహితృప ♦ ఋషిజనపక్షుఁడే. ౮

1 'గౌరీకల్యాణావైభావమే' అని (ఓ. ప.) లలో వ్రాసిఉన్నది.
2 సువ్వాలే (పూ. ము.).

[1]కందగర్భసీసరూపద్విపద.

మకరకుండలకర్ణ ♦ మహితాభ్రవర్ణ శకటదానవవిపక్ష ♦ కమలజాక్ష
శుభికాలసత్పాల ♦ సుయశోవిశాల యభిరమతస్నిగ్ధయా♦పీతదుగ్ధ
శ్రితదేవతరుమూల ♦ చేదీశకాల ధృతమణిధరగదారి ♦ తపతికథిత
నివసితవైకుంఠ ♦ నియతాబ్జకంఠర వికళాదశుభనేత్ర ♦ విజయమిత్ర

తే. సతతసనకాదిసన్నుత ♦ చతురచరిత, యాదవకుల సత్యనిరత ♦ యచ్యుత మధు
విదళన హరిశాశ్వతకృష్ణ♦విదురవరద, భవవిరించినుతా యంచుఁ ♦ బ్రస్తుతింప. 405

గర్భద్విపద.

మకరకుండలకర్ణ ♦ మహితాభ్రవర్ణ
శకటదానవవిప♦క్షకమలజాక్ష
శుభికాలసత్పాల ♦ సుయశోవిశాల
యభిరమతస్నిగ్ధ ♦ యాపీతదుగ్ధ
శ్రితదేవతరుమూల ♦ చేదీశకాల
ధృతమణిదరగదా♦రితపతికథిత
నివసితవైకుంఠ ♦ నియతాబ్జకంఠ
రవికళాదశుభనే♦త్ర విజయమిత్ర. 406

గర్భకందము.

సతతసనకాదిసన్నుత, చతురచరిత యాదవకుల ♦ సత్యనిరత య
చ్యుత మధువిదళన హరి శా♦శ్వత కృష్ణ విదురవరద భ♦వవిరించినుతా. 407

స్రగ్విణీగర్భభుజంగప్రయాతము.

నమో దాశకా వేణు ♦ నాదప్రవీణో, ద్యమా యాశుషేణా మ♦హాయావనారీ
రమాధీశ దామోద♦రా దేవదేవో, త్తమా భేశమిత్రాక్ష♦[2]యింద్రానుజాతే. 408

గర్భస్రగ్విణీవృత్తము.

దాశకా వేణునా♦దప్రవీణోద్యమా
యాశుషేణామహా♦యావనారీరమా
ధీశ దామోదరా ♦ దేవదేవోత్తమా
భేశమిత్రాక్ష యిం♦[3]ద్రానుజాతే నమో. 409

---

1 కందగర్భద్విపదరూపసీసము (ఓ.). 2 తార్క్ష్యానుయాయీ-(పూ. ము.) ఇందును యతిభంగము. 3 ఈచరణమున (ప. ఓ.) లలోనిది పాఠము ఇందును యతి భంగము.

కందగర్భమణిగణనికరము.

కరధృతజలజాని ♦ గరిపతివరదుఁ, వరతనురుచిజిత ♦ వనమునిఁ బరముఁ
బరివృఢుఁ గొలిచెదఁ ♦ బరపదశరణుఁ, శరవణభవనుత ♦ చరితునిఁ గరుణ.410

గర్భకందము.

కరధృతజలజానిఁ గరిపతి, వరదుఁ వరతనురుచిజిత ♦ వనమునిఁ బరముఁ
బరివృఢుఁ గొలిచెదఁ బరపద,శరణు న్శరవణభవనుత♦చరితునిఁ గరుణ. 411

చతుర్విధకందము.

రెండవచరణంబునకు, న్రెండవగణ మాది గాఁగ ♦ నిర్మించినచో
దండిఁ జతుర్విధకందము, పాండవపక్షా మెలంగు♦ప్రాజ్ఞాలసభల. 412

చతుర్విధకందము.

బలులేమిచేత వేసరు, చెలికిం జిపిటంబు లీయఁ ♦ జేకొని కృపతోఁ
గలి మిచ్చినావు కేరుచు, నెలమిం గృప నేంగితద్జ్ఞ♦హితవుగ విపులఁ. 413

గర్భద్వితీయకందము.

చిపిటంబు లీయఁ జేకొని, కృపతోఁ గలి మిచ్చినావు ♦ కేరుచు నెలమిం
గృప నేంగితద్జ్ఞహితవుగ, విపులం బలులేమిచేత ♦ వేసరుచెలికిఁ. 414

గర్భతృతీయకందము.

కలి మిచ్చినావు కేరుచు, నెలమిం గృప నేంగితద్జ్ఞ ♦హితవుగ విపులఁ
బలులేమిచేత వేసరు, చెలికిం జిపిటంబు లీయఁ ♦ జేకొని కృపతోఁ. 415

గర్భచతుర్థకందము.

కృప నేంగితద్జ్ఞహితవుగ, విపులఁ బలులేమిచేత ♦ వేసరుచెలికిం
జిపిటంబు లీయఁ జేకొని, కృపతోఁ గలి మిచ్చినావు ♦ కేరుచు నెలమిఁ. 416

మాలికాచతుర్విధకందము.

తరతర మిట్లు మాదిగ, దొరలించిన మాలికాచ♦తుర్విధకందం
బరుదారును సత్కృతులం, దురగాధిపనవ్యతల్ప ♦ యుదధిశయానా. 417

క. శ్రీభూమీన వరద హరి, గోభూమానవవినుత సు♦గుణబుధ మధునా
శా భీమా నవకృష్ణఘ,నాభా మానవహరి దరి ♦ యభవకమలనా. 418

గర్భద్వితీయకందము.

భూమీన వరదహరి గో, భూమానవవినుత సుగుణ ♦ బుధ మధునాశా
భీమా నవకృష్ణఘనా, భామానవహరి దరి యభ♦వకమలనా శ్రీ. 419

గర్భతృతీయకందము.

మీనవరద హరిగోభూ, మానవవినుత సుగుణబుధ ♦ మధునాశా భీ
మా నవకృష్ణఘనా భా, మానవహరిదరియభవక♦మలనా శ్రీభూ. 420

గర్భచతుర్థకందము.

నవరద హరిగోభూమా, నవవినుత సుగుణబుధమధు♦నాశా భీమా
నవకృష్ణఘనాభామా, నవహరిదరియభవకమల♦నా శ్రీభూమీ. 421

అష్టవిధకందము.

రెండేనిగణంబులపై, నుండినగణ మాది గాఁగ ♦ నొనరఁగఁ జదువన్
ఖండిత సౌంభకఘోటకి, తాండజ యష్టవిధకంద ♦ మనఁగాఁ బరఁగున్. 422

ప్రథమకందము.

తన కిరుగెలనను కనలుచుఁ, గొన బయి గిలిపెడుకనుగొలు♦కులఁ దగుఁ బెలుచ
ఘ్నులను గలయం బెనఁకువఁ, గనుచుం గలుములఁ దనిపెను ♦ ఖలశృంఖల పై. 423

ద్వితీయకందము.

కనలుచుఁ గొనబయి గిలిపెడు, కనుగొలుకులఁ దగుఁ బెలుచను ♦ ఘనులను గలయం
బెనఁకువఁ గనుచుం గలుములఁ, దనిపెను ఖలశృంఖల మయి ♦ తన కిరుగెలనన్.

తృతీయకందము.

గిలిపెడుకనుగొలుకులఁ దగుఁ, బెలుచ ఘ్నులను గలయును ♦ బెనఁకువఁ గనుచున్
గలుములఁ దనిపెను ఖలశృం,ఖల మయి తన కిరుగెలనను ♦ గనలుచుఁ గొన పై.

చతుర్థకందము.

కులదగుబెలుచ ఘ్నులను, గలయం బెనఁకువఁ గనుచును ♦ గలుములఁ దనిపెన్
ఖలశృంఖలమయి తనకిరు, గెలనను గనలుచు గొనబయి ♦ గిలిపెడుకనుకొల్. 426

పంచమకందము.

ఘనులను గలయం బెనఁకువఁ, గనుచుం గలుములఁ దనిపెను ♦ ఖలశృంఖల పై
తన కిరుగెలనను గనలుచుఁ, గొన బయి గిలిపెడు కనుకొలు♦కులఁ దగుఁ బెలుచన్.

షష్ఠకందము.

వెనఁకువఁ గనుచుం గలుములఁ, దనిపెను ఖలశృంఖల మయి ♦ తన కిరుగెలనన్
గనలుచుఁ గొనబయి గిలిపెడు,కనుగొలుకులఁ దగుఁ బెలుచను♦ఘనులనుగలయన్.

సప్తమకందము.

కలుములఁ దనిపెను ఖలశృం, ఖలమయి తన కిరుగెలనను ♦ గనలుచుఁ గొన బై
గిలిపెడుకనుకొలుకులఁ దగుఁ, బెలుచ న్ఘనులను గలయను ♦ బెనఁకువఁ గనుచున్.

అష్టమకందము.

ఖలశృంఖల మయి తన కిరు, గెలనను గనలుచుఁ గొన బయి ♦ గిలిపెడుకనుగొ
లుకులఁ దగుఁ బెలుచ న్ఘనులను, గలయం బెనఁకువఁగనుచును♦కలుములఁదనిపెన్.

కందద్వయసీలోత్పలమాలామణిగణనికరగర్భసరసిజవృత్తము.

శ్రీవర్ధిష్ణుం బావనజీవు ♦ న్జితభృగుతనయుని ♦ సిరి గలుగుట కై
భావింతు న్సంభావితభావుం ♦ బ్రతియుగసముదిత♦బహుతనుమహితున్
దేవేంద్రాదిప్రస్తుతదేవు ♦ న్దితితనయతుహిన♦దినకరకిరణున్
ధీవిద్యాద్యోతు న్వసుదేవు ♦ న్ధృతిమదగుణయుతుఁ ♦ దృణితవిదురదున్. 481

గర్భప్రథమకందము.

శ్రీవర్ధిష్ణుం బావన, జీవు న్జితభృగుతనయుని ♦ సిరి గలుగుట కై
భావింతు న్సంభావిత, భావుం బ్రతియుగసముదిత♦బహుతనుమహితున్. 482

గర్భద్వితీయకందము.

దేవేంద్రాదిప్రస్తుత,దేవు న్దితితనయతుహిన♦దినకరకిరణున్
ధీవిద్యాద్యోతు న్వసు,దేవు న్ధృతిమదగుణయుతుఁ ♦ దృణితవిదురదున్. 483

గర్భసీలోత్పలమాల.

శ్రీవర్ధిష్ణుం బావనజీవున్ ♦ భావింతు న్సంభావితభావున్
దేవేంద్రాదిప్రస్తుతదేవున్ ♦ ధీవిద్యాద్యోతు న్వసుదేవున్. 484

గర్భమణిగణనికరము.

జితభృగుతనయుని ♦ సిరిగలుగుట కై, ప్రతియుగసముదిత♦బహుతనుమహితున్
దితితనయతుహిన♦దినకరకిరణున్, ధృతిమదగుణయుతుఁ ♦ దృణితవిదురదున్. 485

వాణీపద్మాంబారతిదరధ్వనితాళమధురగతిగర్భోత్పలమాలికావృత్తము.

శారదశాసితప్రసవ ♦ చాపవిఖండన సామసన్నుతా
తారణదాసపోషధవ ♦ తాపసమండన ధర్మతత్పరా
వారణభాసురప్రభవ ♦ ప్రాపకభండన వాసవానుజా
పారదవాసుదేవభవ ♦ పాపవిదండన భర్గపూజితా. 436

గర్భవాణీవృత్తము.

శాసితప్రసవ ♦ చాపఖండనా ♦ సామసన్నుతా
దాసపోషధవ ♦ తాపసమండన ♦ ధర్మతత్పరా
భాసురప్రభవ ♦ ప్రాపకభండన ♦ వాసవానుజా
వాసుదేవభవ ♦ పాపవిదండన ♦ భర్గపూజితా. 437

గర్భపద్మావృత్తము.

సవచాపవిఖండన ♦ సామసన్నుతా, ధవతాపసమండన ♦ ధర్మతత్పరా
భవప్రాపకభండన ♦ వాసవానుజా, భవపాపవిదండన ♦ భర్గపూజితా. 438

గర్భాంబావృత్తము.

చాపవిఖండన ♦ సామసన్నుతా, తాపసమండన ♦ ధర్మతత్పరా
ప్రాపకభండన ♦ వాసవానుజా, పాపవిదండన ♦ భర్గపూజితా. 439

గర్భరతీవృత్తము.

ఖండనసామసన్నుతా, మండనధర్మతత్పరా
భండనవాసవానుజా, దండన భర్గపూజితా. 440

గర్భదరధ్వనితాళము.

శాసితప్రసవ ♦ దాసపోషధవ
భాసురప్రభవ ♦ వాసుదేవభవ. 441

గర్భమధురగతిరగడ.

శాసితప్రసవ ♦ చాపవిఖండన, దాసపోషధవ ♦ తాపసమండన
భాసురప్రభవ ♦ ప్రాపకభండన, వాసుదేవభవ ♦ పాపవిదండన. 442

ఆశ్వాసాంతగద్యము.

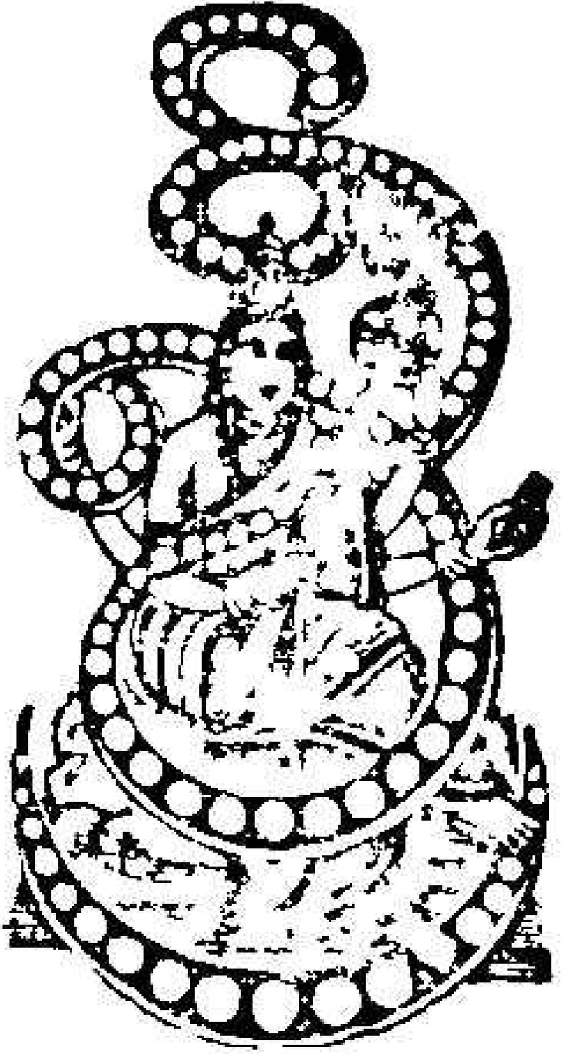
ఇది శ్రీమదాపస్తంబసూత్ర భారద్వాజగోత్ర కామెపల్లిపురమందిరనందనందనచరణారవిందవందనాభిలాష మనీషాప్రాభవవేంగళార్యతనూభవవిద్యావిశేషసురాచార్య కాకునూర్యప్పకవివర్యవిరచితంబైన యాంధ్రశబ్దచింతామణి యనువ్యాకరణశాస్త్రం

బునందు మూలసూత్రంబులును, ఛందఃప్రభావంబును, ఛందోవ్యాపక[1]సంప్రదాయంబును, ఛందస్స్వరూపంబును, నితిహాసాదిస్వరూపంబును, గద్యవచనంబులును, ప్రథమప్రత్యయోద్ధారణక్రమంబును, గణజననచ్ఛందంబులును, గురులఘువర్ణనిర్ణయంబును, సర్వగణలక్ష్యంబులును, గణాధిదేవతాఫలంబులును, అష్టగణలక్ష్యంబులును, దేవతానరాంకితనియమంబులును, నాయకగణకూటంబులును, గ్రహాదిగణద్వయకూటంబులును, ప్రశస్తకూటంబులును, దోషాదోషబాహుళ్యఫలంబులును, గణద్వయయోగఫలంబులును, గణనాథయోగఫలంబులును, షట్ప్రత్యయంబులును, బద్యలక్ష్యోపయోగిసంజ్ఞలును, షడ్వింశతిచ్ఛందోజాతసమవృత్తంబులును, ముఖ్యగౌణవృత్తంబులును, మాలికావృత్తవివేకంబును, జాత్యుపజాతులును, చిత్రబంధగర్భకవిత్వంబును గలచతుర్థాశ్వాసము సంపూర్ణము.

---

1 సాంప్రదాయకంబును (ప).

పంచమాశ్వాసము.

శ్రీకృష్ణాపూర్వతట
ప్రాకారప్రాంతకుతలపరిశోభితప్ర
భాకరకేతవరనగర
నాకారివిదిక్త్రియోజనస్థితభవనా. 1

క. అవధారు శబ్దశాసను, డవనిం గలియుగమున నాది నారాజమహేం
ద్రవరంబునం జెప్పినయం, ధ్రవచోవ్యాకరణసూత్రతతిం దెనుఁగింతున్. 2

ఆ. ఆంధ్రసంధు లెల్ల నష్టాదశార్యల, సుకవు లౌనటంచుఁ జోద్య మంద
ఛత్రితాద్రినాథ శబ్దానుశాసనుం, డవనిం దేటపఱిచె నతిముదమున. 3

సంధిపరిచ్ఛేదము.

మూ. సూ. తిఙ్ధ్యశేమవష్ఠీసుస్కర్మప్రవచనీయజవిభక్తిః,
కిఙ్ఛ్విప్రశంసనాద్భుతసన్తాపయుదాత్తదాకిమేవాం శ్చ. 1
శ్వాకిలతూష్ణీమాద్యా నభిదధతికలా ద్రుతో న యేషాం స్యాత్,
అన్యే ద్రుతప్రకృతయో యే స్యుర్హ్యనుజీవితద్రుతా నిత్యమ్. 2
సర్వత్రాజ్వత్కార్యం జ్ఞేయం యస్య ద్రుతప్రకృతికేభ్యః,
లుక్సంశ్లేషౌ నాది ద్రుతస్య సర్వత్ర లుక్సమాసేషు. 3
సన్ధిర్నాచోచ్యనుతో వాతో నాదిషు విభక్తిషూతో వా,
నిత్య మనుత్తమపురుషక్రియాంస్వితర పరిమితౌ సమస్తనామ్. 4
న స్యాత్తద్ధర్మోత శ్చేర్వాస్యా ద్వర్తమానవిహితస్య,
తద్వత్తదాదిజస్య ప్రాయ స్తు స్యాత్క్రమాదిక స్యైతః. ౫
అపిశబ్దేతో లుగ్వా స్యాదిచ్ఛువిభక్త్యన్తిమస్య జేరలిచ,
శబ్దాత్తచ్ఛబ్దాతో లుగ్దారార్థేత ఉదపి రేఫ స్స్యాత్. ౬
సామానాధికరణ్యే షూదన్తానాం టుగాగమో చి స్యాత్,

ధాతుపదసమ్భవానాం విశేషణానా ముత స్తథాను మచి. 7
షష్ఠ్యా ఉకో౽చి ను మ్మే చాద్య స్యామ్రేడితే౽ న్త్యలోప శ్చ,
అహమాదీనాం ద్విత్వం లోపో నను ఆదికే విసర్గ శ్చ. 8
ఓ రద్భుతశబ్దార్థే పో శ్చ తదాద్యర్థవాచకే షూతః,
వికృతిపదే లా టో రప్యపధారే శ్చా విత శ్చలు గ్వా స్యాత్. 9
పదమధ్యవరలడానా ముత శ్చ పూర్వప్రయోగసిద్ధానామ్,
లోపో వా స్యా త్తేషా మిత శ్చ తద్వ త్త్రివిక్రమమతేన. 10
కవిభల్లటైగ క్రియాణాం నావర్ణా న్ముల్లోప ఇష్యతే హ్యేషు,
ప్రథమైకవచనమాత్రే వికృతౌ నాన్తాదయోపి కథ్యన్తే. 11
ఔపవిభక్తికసంజ్ఞా వర్ణా ష్టింట్యాదయో భవ న్తీహ,
రుల్వాదే ర్నామ్నాం స్యు స్తేహి విభక్తౌ సమానే చ. 12
ప్రథమావైభక్తికయో ర్లుక్ పూర్ణో వా పతిక్రియార్థే తు,
తస్య సమానే పుంపూ ను మ్వాతో హల్యధర్వణార్యమతాత్. 13
శత్రర్థే తూత శ్చా నో స్తస్య స్యా చ్చ పూర్ణబిన్దు రపి,
వాత్మాస్మదో ర్ద్విరుక్తస్య స్యాల్లు గ్వాక్యాన్తగతపదానాం చ. 14
పరుషా ద్రుతప్రకృతికా త్సరళా స్స్యు స్తద్రుతం చ బిన్దుస్స్యాత్,
అవికారగతే తస్మి న్నపి సరళా ఏవ స న్తి తే పరతః. 15
లు గ్వా న ప్రకృతిపదా త్పరత స్సరళే స్థిరే చ నస్య స్యాత్,
అలుకి చ సంశ్లేషః స్స్య ద్బిన్దుం ప్రవద న్తి తం క్వచి త్కేచిత్. 16
ప్రథమలు గపి ద్విరుక్త్యో ర్ద్విరుక్తస్య సర్వత్ర లు క్సమానేషు,
హేమోక్తేగ పరుషాణాం గసడదవా స్యుః పదాద్ద్వన్ద్వే. 17
గసడదవా స్స్యుః ప్రథమామాత్రా దాత్మాస్మదో ర్వినా పరుషాః,
న వికృతిశబ్దా త్పరత స్సంస్కృతికానాం భవ న్తి గసడదవాః. 18

ఇతి సకలభాషావాగనుశాసన నన్నయభట్టవిరచితాన్ధ్రశబ్దచిన్తామణౌ
సన్ధిపరిచ్ఛేద స్తృతీయః.

వ. ఈశ్లోకంబులు పదునెనిమిదియును నలువదియొనిమిదిసూత్రంబు లయ్యె నవి యెల్ల నిందు వివరించెద.

తే. హేమచంద్రత్రివిక్రమ • నాము లాదిఁ
బ్రాకృతము త్రోవఁ జూపి రా • ప్రాకృతంబు
నందు భేదంబుగావున • నాంధ్రమునకుఁ
గలుగులక్షణ మెఱుఁగఁగ • వలయుఁ గవులు. 5

ఆ. తెలుఁగుబాస యెంత • దెలిసి యుండిన దీనిఁ, జదువకున్నఁ గవిత • చక్కఁగాదు
ఇంటిలోన హేమ • మెంత గల్గిన నేమి, తోడవు సేయకున్నఁ • దొడుగ రాదు.

క. పదసంధులు చెడ నడికినఁ, బదపద్యము లార్యసభలఁ • బరువడి హాస్యా
స్పదము లగుఁ గాన వైకృత, పదసంధివిధములు తేట • పఱిచెద వరుసన్. 7

క. [1]వసుధ విసంధియును మహా, విసంధియుఁ గుసంధిదోష • విధమును దుస్సం
ధిసమాఖ్య దనను నాల్గును, బొసఁగింపకు సంధిదోష • ము లటంచుఁ గవుల్. 8

తే. హరి ముసలికిని అనుజుండు • అర్జునునకుఁ
జెలి యనుచు నిట్లు గుఱుసుస్తై • శృంగముపయి
స్వరములకు సంధి గలుగక • పాగకేని
దానిని విసంధి యండ్రు స • త్కవులు కృష్ణ. 9

తే. సాల్వభూమివరు న్నండ • జధ్వజుండు
ధరణిఁ గూల్చె సురల్ యద్భు • తంబు నొంద
ననుచుఁ బొల్లులవలపల • నచ్చు లున్న
జరుగును మహావిసంధిదో • షం బనంగ. 10

తే. మగువ యొకతె సారెతెలనాకు • మడుపు లీయఁ
బాలఁ తొకతె తెల్లసవరంబు • బూని విసరఁ
జే డొకతె చక్రితో నెత్త • మాడె ననఁ గు
సంధి యగు నిట్లు గలయని • సంధు లడుక. 11

క. ఎందును దుస్సంధిసమా, ఖ్యం దిర మగు నందు నిందు • ననుచో నందు
న్నిందు న్నని పై నచ్చులు, పొంద సముచ్చయవకార • ములు కృతి నూఁదన్. 12

తే. తొలుత నీసంధిదోష చ • తుష్టయంబు, చెంద కుండఁగఁ గావ్యము • ల్చెప్పవలయుఁ
గానఁ దెలియంగ సంధిల • క్షణము లెల్ల, విన్నవించెద గోపాల • విమలశీల. 13

క. వృషములు ప్రథమైకోక్తికిఁ, గడఁ గూర్చిన యవి విభక్తి • కం బనఁబడుఁ బా
ల్పడి యవి చెందనిదుడు గ్రొప్పుడు నవిభక్తికము నామ • ములు ననఁబరఁగున్. 14

1 ఎసఁగ (పూ. ము).

క. తరు వనఁ వారుఁ డనఁ బుర మనఁ, బరగ నివి విభక్తికములు బరువు[1] పురుడు సుం
దరి దుర మనునివి యెల్లను, నరసఖ యవిభక్తికములు నామములు నగున్. 15

ఆ. [2] వెనుక నున్నపదము కొనయక్షరంబుతోఁ, బైపదంబు మొదలి ప్రాణమనకు
నూత్రమనను సంధి చొప్పడకున్న నప్పట్లు బుధులు ప్రకృతిభావ మందురు. 16

క. తొలఁగి చనుఁ దొలఁగ కుండును, గలుగును లే కుండు నొకటఁ గా కుండును ని
చ్చలు వచ్చును రాకుండును, జెలువార వికల్ప మనుచుఁ జెప్పెదుచోటన్. 17

క. మొదలను జెప్పినవిధమున, కొదవు వికల్పంబు లేక యొక్కతెఱఁగునన్
బదపడి నిలిచినదానిని, యదుగోత్రపవిత్ర నిత్య మందురు ధీరుల్. 18

తే. పుడమిఁ దొల్లింటిరాజుల వెడల నొత్తి, వారినెళవులఁ దా మొండు వైరినృపుల
పగిది మును పున్నవ్రాలను బాలఁ దోలి, తా మచట నిల్చు నాదేశనామకములు.

తే. వెండికొండను నెలకొన్న వేల్పు కోని, చెంత నత్యంతమైత్రిమైఁ జేరి యుండు
యక్షుగతి శబ్దమునఁ గలు నక్షరంబు, పొంత నుక్తాగమము పొందుఁ బూనినిల్చు.

తే. పదములను మున్ను గలవ్రాలు తుదినిదాము, నతికికొనినిల్చులిపులు ప్రత్యయములయ్యె
మున్ను పదములఁ గలవర్ణములనిలుపక, తొలఁగి చనుట లోపం బని పలుకఁబడును.

ద్రుతప్రకృతికసంజ్ఞ.

మూ. సూ. తిజ్వధ్యశేషషష్ఠీసుస్కర్త్రప్రవచనీయజవిభక్తిః,
కిఞ్చిత్ప్రశంసనాద్యుకసక్త్వాపయయాతదాకిమేవాశ్చ.
క్త్వాకిలతూష్ణీమాద్యా నభిదధతి కలా ద్రుతేన యేషాం స్యాత్,
అన్యే ద్రుతప్రకృతయో యే ష్వ ర్ధ్యానుజీవిత ద్రుతా నిత్యమ్. 1

క. వలసినచోఁ దుది ద్రుతములు, తలచూపెడుశబ్దములు ద్రుతప్రకృతు లనన్
వెలయు నవి వొడమ కుండెడు, తెలుఁగుపదంబులు కళాప్రదేశము లయ్యెన్. 22

తే. ధాత ధాతను భూపతి ధరణిపతిని
జనకు జనకుని గనియెఁ గన్గొనియె ననుచుఁ
గడ ద్రుతము లిట్లు లోపము గాంచి వలయు
పట్లఁ గనుపట్టునవి ద్రుతప్రకృతు లీశ. 23

క. వికృతిపదంబులలోపల, నకారములు వలయుచోఁ గొనలఁ బొడము ద్రుత
ప్రకృతు లసంఖ్యంబులు గొం,కక యవి యొన్నంగ నలవిగా దహిపతికిన్. 24

1 పురుఁడు (ఓ.). 2 వెనక (ప. ఓ).

తే. గూను సొమ్మేను వెండ నాను•మీను పేను,[1] మ్రానుపటిచేను బులిబోను•మఱియు నిట్లు
భువి నకారంబుతోఁ గూడఁ•బుట్టుశబ్దములు ద్రుతప్రకృతులుగావు•మునిశరణ్య.

తే. అన్ను బంగరుపొన్ను చా•య యగు తెన్ను
చెన్ను పులిజున్ను దొరపన్ను•జొన్న యెన్న
మొదలు గా జడ్డలు నకార•ములకుఁ దుదిని
దనరుపదములు గావు ద్రు•తప్రకృతులు. 26

ఆ. తన్ను నిన్ను నన్ను • విన్ను మున్నామిన్ను, చన్ను కన్ను వెన్ను•శబ్దములకు
జడ్డ లుండుఁ బోవుఁ•జర్చింప నివి ద్రుత,ప్రకృతు లెపుడు గావు • భక్తసులభ.

కళాప్రదేశములు.

సీ. ఇనుఁడు గోత్రము గోవు జనః లని యిబ్భంగిఁ బలికెడు ప్రథమావి•భక్తులందు
రాముఁ గూర్చి రణోగ్ర•భీముఁ గూర్చి యటంచుఁ దెలిపెడుకర్మద్వి•తీయలందుఁ
గృష్ణునకై సురో•చిష్ణునకై యని తొడిఁబడ నుడుగుచ•తుర్థులందు
బలునిబట్టి మురారిఁ • బట్టుండి యని పలికెడుపంచమీవిభ•క్తులందుఁ
తే. బద్మబాంధవసుతయొక్క•భద్రయొక్క
జాంబవతియొక్క యనుశేష•షష్ఠులందు
క్షితిసముచ్చయములఁ దక్క • ద్రుతము గానఁ
బడదు [2]గావున నవిపల్కఁ•బడుఁ గళలని. 28

సీ. సుగ్రీవుఁడే వాయు•సూనుఁడే యనుచు నేవార్థము లెదలుప్రవ్యా•హారములును
వటియించెనఁట పాడె•నట కూడెనఁట యను లలితకిలార్థాను•లాపములును
వింటిమి కంటిమి • వేఁడి రటంచు నీమాడ్కిని బలుకుతి•ఙ్మధ్యములును
గాంచి విచారించి • కరుణించి యనియెడుక్త్వాప్రత్యయాంతార్థ•వాచకములు
తే. ఊఱక మిన్నక సేయక•యెఱుఁగక యను, నట్టితూష్ణీంపదార్థవా•క్యములు నాది
శబ్దముండుటచేతను•జనియె సుమ్ము, కనియెఁ గద యనునవియును•గళలుకృష్ణ. 29

తే. నవ్వుచున్నాఁడు వచ్చుచు•న్నాఁడు వాఁడు
మనఁ గలడటన్న తిఙ్మధ్య•మంబు లెందుఁ
గాకయును బ్రథమలలోనఁ • గలసి సరసి
జాతనేత్ర కళాప్రదే•శంబు లగును. 30

సీ. కటకట యక్కట • కట్టయయ్యో యని పరితాపమునఁ బల్కు • భాషణములు
ఝార బళీ [3]మజ్జ • యయ్యారె యంచుఁ బ్రశంసించునంధ్రభా•షాపదములు

1 మానుపటిచేను (పూ. ము). 2 గావునఁ బల్కఁగా (ప); గావున నివి(షి).
3 ఝూరె (ప).

నిది క్రొత్త యిది వింత ♦ యిది లెస్స యద్దిరా యోహో యనుమహా ♦ ద్భుతోదితములు
నించుక గోరంత ♦ యిసుమంత చీమంత యావంత యనుకించి ♦ దర్థములును

తే. హరిహయాత్మజసఖ యిప్పు ♦ డప్పు డెప్పు, డనియెదుయదాతదాద్య[1]శ ♦ బ్దాన్వయములు
నెద్ది యెయ్యది [2]యేటది ♦ యేమి యనుక, మర్థములును గళాసంజ్ఞ ♦ లంగజపిత. 31

తే. ఇంతియె కావు తెలుఁగున ♦ నిట్టికళలు, మధునిషూదన వెదకిన ♦ మఱియుఁ గలవు
వీనికొనల ద్రుతంబులు ♦ గానఁబడవు, తాపసమనోనివేశ కా ♦ మేపలీశ. 32

సంధివివేకము.

క. [3]వెనుకటిశబ్దమునకుఁ దుదిఁ, దనరెడువర్ణమును బైప ♦ దమునకు మొదలం
గనుపట్టువక్షరంబును, సనకస్తుత కూర్చి పలుక ♦ సంధి యనఁ జనున్. 33

క. విను ప్రాణసంధులును వ్యం, జనసంధులు ననఁగ శబ్ద ♦ సంధులు కృతులన్
దనరారు నిరువదెంగుల, గొనకొని తద్విధము లెఱిఁగి ♦ కూర్పఁ దగు హరీ. 34

ఆ. మీఁదిశబ్దములకు ♦ నాదివర్ణంబులు, స్వరము లైనఁ బ్రాణ ♦ సంధు లయ్యె
హల్లు లయ్యెనేని ♦ వ్యంజనాక్షరసంధు, లయ్యె వాని తెఱఁగు ♦ లరయవలయు. 35

తే. [4]హల్లు లై హల్లు లెల్లను ♦ బుట్టె పిదపఁ, బ్రాణములఁ గూడుకొని బహు ♦ భంగు లైన
కతన హల్లులఁ గలతల ♦ కట్లుగుడులు, మొదలుగానిన్నియును స్వరం ♦ బులునిజంబు. 36

ఆ. ఎచట సంధి గలుగు ♦ నచటఁ బూర్వపదాంత, హల్లుతోడఁ గూడి ♦ నట్టిస్వరము
లోపముగ నొనర్చి ♦ యా[4]హల్లుతో మీఁది, యక్షరంబు గూర్ప ♦ నయ్యె సంధి. 37

స్వరసంధిలక్షణము.

క. అరయ శకంధ్వాదిషు టేః, పరరూపం వాచ్య మనుచుఁ ♦ బ్రక్రియలోనన్
వరరుచివాక్యము కలిమిని, బరరూపమె వికృతిఁ గానఁ ♦ బడు స్వరసంధిన్. 38

తే. కృష్ణుఁ డవ్యయుఁ డాద్యుఁ డి ♦ భేంద్రవరదుఁ
డీశ్వరుం డుత్తముం డూర్జి ♦ తేష్టఫలదుఁ
డేకపదుఁ డైంద్రసఖుఁ డో ♦ షధీశుఁ డార్య
శేయనుతుఁ డన సంధులు ♦ సెలఁగు నిట్లు. 39

ఆంధ్రపదాదియకారమునకు

మూ. సూ. సర్వత్రాజ్వత్కార్యం జ్ఞేయం యస్య ద్రుతప్రకృతికేభ్యః.

1 శబ్దార్థములును (పూ. ము). 2 యెదియేది (పూ. ము). 3 వెనకటి (ప. ఓ).
4 హల్లు (పూ. ము).

ఉ. అరయ వైకృతోక్తులఁ బ♦దాదులయందు నుకార ముండ దా
తీరునఁ బల్కువ్రాఁత గణు♦తింపఁగ నచ్చగు దానిడాపలన్
నీరజనాభనాంతములు ♦ నిల్చిన నచ్చటఁ బ్రాణసంధి చె
ప్పారు నితండు వైద్యవసు♦ధాధిపు నేపడఁగించె నేఁ డనన్. 40

వాక్యము. నాంతము లనఁగా ద్రుతప్రకృతులకుపేరు. 41

క. శృంగాంత్యవక్రయుగముల, సాంగత్యము వాకు నాంధ్ర♦సంస్కృతముల నా
దిం గలుగ దట్టివ్రాఁత ధ♦రం గలయుద్రుతాంతములను ♦ బ్రాణములట్లన్. 42

క. ముంగాముఱువులు నాలుగు, నుంగరములు మూఁడు నేడు ♦ నొడ్డాణంబుల్
పొంగుచు నొసంగి హరి యొక, యంగనను రమించె నన ను♦దాహరణంబుల్. 43

ద్రుతప్రకృతిస్వరసంధిలక్షణము.

మూ. సూ. లుక్సంశ్లేషౌ నాచి ద్రుతస్య సర్వత్ర లుక్సమాసేషు. 3

తే. అచ్చు పరమైన నాంతప♦దాంతమునకు, సంయుతమును లోపంబును ♦ జగతి లేవు
సంయుతం బయ్యె నేని దు♦స్సంధి యగును, లోపమైన గ్రామ్యం బగు♦లోకవినుత.

ఆ. చూచె నింతి నవెడు ♦ చోటఁ జూచె న్నింతి
వనిన సంధిదోష ♦ మయ్యెఁ గృతులఁ
బొడిచె నర్కుఁ డనెడు ♦ నెడఁ బొడిచెర్కుండు
ప్రాచి ననఁగ గ్రామ్య♦భాష యయ్యె. 45

క. ధరణి ద్రుతప్రకృతులపైఁ, స్వరపూర్వపదములు గదిసి ♦ సంధి గలయుచో
నరకాసురదమన ద్రుతా, క్షరములు లోపములు గాక ♦ కడపల నిలచున్. 46

క. అవిభక్తికతత్సమములు, భువి నటువలె నుండు నాంధ్ర♦ములు నచ్చులపైఁ
గనవినను బ్రకృతిభావము, లవు శృంగాంతములు దక్క ♦ నహిపతిశయనా. 47

ఆ. హరి యొసంగు మోక్ష ♦ మాచక్రి యంగన
యందు భక్తి నిలుప ♦ నబ్బు సిరులు
నిక్క మనుచు దీని ♦ ముక్కంటి యెఱుఁగును
నలువ యెఱుఁగు గట్టు♦తులువ యెఱుఁగు. 48

తే. కుత్సనుత యవిభక్తిక♦తత్సమాంధ్ర, శబ్దముల రెంటికొమ్ముల ♦ స్వరము లదుకు
శీతరుక్కద్రిరాజేంద్ర♦జిత్తనంగఁ, బచ్చవిలుదాలు పెక్కుడు♦బంటు నంగ. 49

వ్యంజనసంధి.

క. పొల్లు లగు వ్రాల కవలిఁ, హల్లులు ద్విత్వంబు లగుచు ♦ నసురాంతక సం
ధిల్లును వ్యంజనసంధులు, తెల్లముగాఁ దద్విధంబు ♦ తెలియఁగ నలయున్. 50

తే. ప్రాణపరుషాదిసంజ్ఞలు ♦ పలికి వాని, యందొక్కొక్కరమునకు ల♦క్ష్యములు పలికి
దాని తెలుఁగున నాసంజ్ఞ ♦ దనరునట్టి, వ్రాల కెల్లను బట్టింప♦వలయు నెందు. 51

అకారాదిసంధులు.

మూ. సూ. సంధి ర్నాచోఽ చ్యనుశః. 4

తే. పొల్ల యగుపూర్వశబ్దాంత♦హల్లుమీఁదఁ, బరపదాద్యచ్చు నిలిచెడుఁ ♦ బ్రాణసంధి
కొమ్ముపైఁదక్క నితరస్వ♦రమ్ముమీఁద, నచ్చు గదిసిన నచట లే ♦ దాంధ్రమునకు.
సీ. కడు లెస్స యగుపట్టు♦కమ్మిపుట్టం బన జాళువాయొఱపుప♦[1]చ్చడ మనంగ
సిరియున్నఁ బురణించు ♦ చిన్నినెమ్మో మన వలదు సుమీ యింత♦వైర మనఁగ
జన్నెయావులపాల♦చవి చెప్ప రా దన రేయెండ విరహంబు ♦ రేఁపు ననఁగ
మైయొప్పు చూపట్టెఁ ♦ బైయంట వెదకినఁ గలదొ యించుక లేదొ ♦ కౌ ననంగ
తే. ధనమొకో యింతులకుఁ జక్కఁ♦దన మనంగ
నలినము నివాసమౌ యెల♦నాగ హరికి
దేవి యన నేపదింటిపైఁ ♦ దెలుఁగులందు
స్వరము లెదిరినఁ బ్రకృతిభా♦వంబె నిలుచు. 53
క. ఒ ప్పగుపేరద నొప్పుల, కుప్ప ననారతము నుంచు♦కొని గోవిందుం
డెప్పుడు భోగించు ననం, దప్పక కొమ్ముపయిసంధి♦దనరు రమేశా. 54

అదంతసంధి.

మూ. సూ. వాతః. 5

తే. నెట్టన వికల్పమునఁ దల♦కట్టునకును, స్వరము పై నిల్చునప్పుడు ♦ సంధి కలుగు
హరికి బలదేవుతల్లి పె♦ద్దమ్మ యనఁగ, నల్లపాండునిసతి మేన♦యత్త యనఁగ. 55

విభక్తిసంధి.

మూ. సూ. అనాదిషు విభక్తిషూతో వా. 6

తే. ప్రథమఁ దక్కంగ నితరవి♦భక్తులందు
దుదలఁ గొమ్ములు గలవిభ♦క్తులకు షష్ఠిఁ
బలుకకాగుడికిని విక♦ల్పంబువలన
నిల ద్రుతప్రకృతిత్వంబు ♦ గలుగుచుండు. 56
సీ. నిన్ను నే నెఱుఁగంగ ♦ నే నెంతవాఁడను నన్నేలుకొనుము ఘృ♦ణాసముద్ర
సార నీకొఱకు నం♦జలి మోడ్చి మ్రొక్కెద నిమ్ము నాకొఱ కైహి♦కమ్ము లెల్ల

---

1 ఇట్టిమాటలలో 'చ్చ' కు బదులుగా 'త్స' కొన్నియెడల వ్రాతప్రతులలోఁ గనఁబడుచున్నది.

నీకు నాశ్రితులు వా♦ణీనాథముఖ్యులు గణుతింప నా[1]కేఁడు♦గడయు నీవె
నిలువఁ జేయుము నాకు ♦ నీయందు నతిభక్తి స్వజనులం దర్శిలి♦నిజము నీకు
తే. ద్రౌపదికి నక్షయాంబర♦దాన మిచ్చి, సవ్యసాచికా యోధన♦జయ మొసంగి
ప్రోచుపగిదిని మమ్ము నె♦ప్పుడును గావుమయ్య శ్రీకృష్ణ యనఁగ♦లక్ష్యంబులయ్యె.
తే. రాముఁ డధికుండు తారక♦బ్రహ్మ మాశ్రి, తౌఘసురధేను వామేటి♦యనుజా లహిత
భంజను లటంచుఁ బ్రథమావి♦భక్తులందుఁ, గొమ్ములకు సంధి వచ్చు ని♦త్యమ్ముగాఁగ.
తే. కూర్చి విడిచి ద్వితీయఁ బ♦ల్కునవి మూఁడు
నవతలివిభక్తిఁ దెలుపువా♦క్యములు నాల్గు
వలనఁ గంటె లోపల నను♦వచనములును
బదివిభక్తులు లో ద్రుత♦ప్రకృతు లయ్యె. 59
సీ. తాటక నాకళోల ♦ ధరణిపైఁ గూల్చెను మొక్కలపుసుబాహు♦ను క్కడంచె
మౌనుల నానంద♦మగ్నులఁ గావించె వారిచే నందె దీ♦వనలు పెక్కు
జనకునిచేత న♦ర్చనములు గావించె ఘనతతో నధ్వరా♦గారమునను
వరశక్తితోడ నీ♦శ్వరువిల్లువిఱిచెను నరులకంటె నమర్త్య♦వరులు పొగడ
తే. వెస విదేహునివలన నూ♦ర్వీతనూజ
మిథిలలోపల నుద్వాహ♦విధిని జెందె
ద్యుమణికులుఁ డన నివి విభ♦క్తులు పదియును
ధరణి ద్రుతప్రకృతికలు ని♦త్యముగ నగును. 60

భూతార్థక్రియాసంధి.

మూ. సూ. నిత్య మనుత్తమపురుషక్రియా స్వితః. 7

తే. వసుధ నుత్తమపురుషైక♦వచనమునను
దక్క భూతక్రియాపదాం♦తములఁ గల్గు
నిత్తులకు మీఁద నచ్చులు ♦ హత్తునపుడు
నిత్యముగ సంధులు ఘటించు ♦ దైత్యదమన. 61
తే. పుడమి సూత్రోక్త ముత్తమ♦పురుష మనుచుఁ
దత్పురుష మెల్లఁ గొన రాదు ♦ తద్బహూక్తి
మున్న లిఙ్మధ్యములతోడ ♦ నెన్నకతన
నిత్యముగఁ బ్రాణసంధి దా♦నికి ఘటించు. 62

---

1 కేఁడుగడయు (ప). 2 లోన (ప).

తే. వనిని దీవించిరఁట మునీ•శ్వరులు నిన్ను, రవిజు నేలితివఁట నీవు • రామచంద్ర
మీరు గట్టితిరఁట కపు•లార జలధి, వింటి మీవార్త మేమన • వెలఁదు లనిట్లు. 63

క. విరచించెను శ్రీనాథుఁడు, ధరణిని శృంగారనైష•ధంబునఁ "గూర్చుం
డిరి యొండొరు"నని కానక, పరపురుష క్రియలఁ బ్రకృతి• భావముఁ గలదే. 64

వ. నైషధంబున గుడిమీఁద విసంధిగా శ్రీనాథుఁడు చెప్పినపద్యము. 65

మ. బలభిద్వహ్ని పరేతరాజవరుణు • ల్పర్యుత్సుకత్వంబు సం
ధిలఁ గూర్చుండిరి యొండొరుం గదిసి యు•ర్ధిం దత్ప్రదేశంబున
న్నలనాళీకమృణాళనాళలతికా•నవ్యప్రణాళీమిళ
ల్లలనాలాపకథాసుధానుభవలీ•లాలోలచేతస్కులై. 66

క. గరుడధ్వజ ప్రథమోత్తమ,పురుషైకవచనము లెల్ల • భూతార్థమునన్
ధర నగును ద్రుతప్రకృతులు, భరియించె నుపేంద్రుఁ డేను • బ్రతికితి ననఁగన్.

వర్తమానక్రియాసంధి.

తే. వర్తమానత్రిపూరుష•వచనములకు, జరుగుస్వరసంధు లని శబ్ద•శాసనుండు
చెప్పఁడయ్యెఁ గొమ్ములసంధి•సిద్ధమగుటఁ, బ్రథమసూత్రంబుననకానఁ•బడుటఁ జేసి.

మ. చనుచున్నాఁ డదె నీరి గోపకులు పు•ఞ్జం జేరుచున్నా రహో
యనుచున్నా వఘనైరి నీ వరుగు కా•ర్యం బే మన స్మీరలు
న్వినుచున్నా రెఱుఁగింపుఁ డెద్దియును దా • నే చెప్పుచున్నా నిఁకన్
జనులారా చోరనీయ మా వ్రజము నీ•చ్ఛ ల్నిల్పుచున్నా మనన్. 69

భావిక్రియాసంధి.

తే. భావిపదములలో ద్రుత•ప్రకృతి గాన, నోర్వఁ గల ననుత్తమో•క్తి దక్కఁ
దక్కనవి శృంగములు తుదిఁ•దాల్చు కతన,స్వరపరము లైన నిత్యమో•సంధిఁ జెందు.

తే. కావఁ గలఁ డచ్యుతుఁడు మెచ్చఁ • గల రమరులు
తోడరఁ గల వక్కనందను•తోడ నీవు
సొలఁగఁ గల రావరుపిఱుంద • మీరు భూమి
కాంతులార మేమును జూడఁ • గల మనంగ. 71

పరిమాణసంధి.

మూ. సూ. పరిమితౌ సమస్తానామ్. 8

సీ. కనిపెడు వ్రేలెడు • కమికెడు జేనెడు మూరెడు చేతెడు • బారె డనఁగఁ
కోపెడు పుడిసెడు • చేరెడు దోసెడు గంపెడు పుటికెడు • గాదె డనఁగఁ

జెంచెదు దున్నెదు ♦ చెరచెదు బెండెదు పఱచెదు కుందెదు ♦ జూచె దనఁగఁ
బాఱెదు చిట్టెదు ♦ పడెదు సోలెదు తవ్వెడామానకుంచెదు ♦ తూచె దనఁగఁ
తే. దక్కె దన వీసె దన నొక్కె ♦ చిక్కె దనఁగఁ
వాటె దన మోపె దనఁ బెద్ద ♦ వామె దనఁగఁ
బరిమితార్థంబు తుది నిల్పు ♦ పట్ల నిట్లు
ప్రాణముల గెల్లఁ దఱిమి వ ♦ క్రములు బలయు. 72

తద్ధర్మార్థ క్రియాసంధి.

మూ. సూ. న స్యా త్తద్ధర్మోఽతః. 9

తే. ఉర్విఁ దద్ధర్మమునఁ బ్రథ ♦ మోత్తమాఖ్య, పురుషముల నేకవచనముల్ ♦ పోవవిడిచి
కడమ పదములు తిద్ధ్య ♦ కములుఁ గానఁ, గొమ్ములను బ్రాణసంధులు ♦ గూర్చుటొప్పు.
క. కాంతు రజప్రభృతులు నిను, సంతతమును బ్రోతు వీవు ♦ సనకాదుల మ
ర్దింతు రభవుండు నీవును, బంతంబుల ఖలుల ననుచు ♦ భావింతు మెదన్. 74
క. పదలక తద్ధర్మములను, బొదలెడు ప్రథమోత్తమాఖ్య ♦ పురుషైకవచః
పదములు ద్రుతప్రకృతు లగుఁ, బదరును నతఁ డోర్తు నేను ♦ బలుమఱు ననఁగన్.

వర్తమానార్థ ద్రుతప్రకృతులు.

మూ. సూ. చో ర్వా స్యా ద్వర్తమానవిహితస్య. 10

తే. పదపదార్థ మపేక్షింపఁ ♦ బడినయట్టి, వర్తమానార్థమున షష్ఠ ♦ వర్ణశృంగ
కంబుతుదిఁ గల్గుపదము వి ♦ కల్పమున ద్రుతప్రకృతి యగుఁ గైటభ ♦ దర్పదళన.
క. కేరుచు నొయ్యన డగ్గరఁ, జేరుచు నురుముష్టిహతికిఁ ♦ జిక్కక వేగం
దారు చమత్కృతిఁ గ్రమ్మఱ, దూరు చధోక్షజుఁడు మల్లుఁ ♦ ద్రుంచె ననంగన్.

తదాదులు.

మూ. సూ. తద్వ త్తదాదిజస్య. 11

క. తుదిగుడుల నడుకునది యిది, మొదలగుపదముల వికల్ప ♦ మున స్వరసంధు
ల్పొదవెడి యదెవ్వతె చెపుమా, యది యిది యని నన్నుఁ బలుక ♦ నన లత్యంబుల్.

కిమాదులు.

మూ. సూ. ప్రాయ స్తు స్యా త్కిమాదిక స్యైతః. 12

క. కమలాక్ష యేమి యను వాక్యము మొదలగు వానితుదలఁ ♦ గలగుడులను బ్రా
ణము లడుగు వికల్పంబున, హిమగిరి యేమనియె నేమి ♦ యిచ్చె మన కనన్. 79

అపిశబ్దసంధి.

మూ. సూ. అపిశబ్దే తో లుగ్వా స్యాత్. 13

క. ఏని యనుమాటకడపలఁ, గానంబడు నిత్తుమీఁదఁ ♦ గదిసినచోటన్
బ్రాణములు సంధి గాంచును, బూని వికల్పంబువలనఁ ♦ బుణ్యచరిత్రా. 60

తే. పలుకుచెలియేని నాప్రాణ♦భర్తయేని, వనజభవుఁడేని యహికుల♦స్వామియేని
నీమహత్త్వంబు వర్ణింప ♦ నేర్చు నెట్లు, నా నుదాహరణంబులు ♦ దానవారి. 81

క్త్వా ప్రత్యయాంతార్థసంధి.

ఆ. వారిజాతనేత్ర ♦ క్త్వాప్రత్యయాంతార్థ, ములు పఠింతుఁ దెలుఁగు♦పలుకులకును
దైస్వరంబు లుండు♦పట్టులఁ బ్రకృతిభా,వంబు గాని సంధి ♦ వాటపడదు. 82

ఆ. కాంచి యాలకించి ♦ యెంచి యాలోకించి
యొరసి యాడి యోడి ♦ యొరగి యెఱిఁగి
యంటి యెచ్చి యిచ్చి యని ♦ యాడుకొని యొత్తి
యొనసి యేగి యాగి ♦ యనఁగ వచ్చు. 83

ఇకారాదేశవిభక్తులు.

మూ. సూ. ఇచ్చ విభక్త్య న్తిమస్య. 14

క. లలి నాదేశము లగునిత్తులు సముసనములను జేత ♦ తోడ వలన లో
పల ననునివి మొదలగుపలు,కులతుదిఁ దలకట్టులకు వి♦కుంఠతనూజా. 84

ఆ. కృష్ణువలనిబలిమి ♦ కేశవుతోడిస,ఖ్యంబు శకటదాన♦వారిచేతి
పోఁ్రపు భాగవతుల♦లోపలిగణనయు, ధవళవాహనునకుఁ ♦ దక్కఁ గలదె. 85

అల్యాదేశము.

మూ. సూ. జే రలిచ. 15

ఆ. కడవిభక్తు లైన ♦ నుడుగుల కలి యను, నాగమంబు వచ్చు ♦ నంత్యములను
సమసనమున శేష♦శాయియందలిభక్తి, వొడమునతఁడె లోక♦పూజ్యుఁ డనఁగ.

ఆదిలోపము.

మూ. సూ. శబ్దా త్తచ్ఛబ్దాఽతో లుక్. 16

తే. శబ్దముతుదను నది యను ♦ శబ్ద మమరు, నప్పు డది యనుపదమున ♦ కాది నుండు
నత్వము వికల్పమున లోప♦మగును గాన, నిది ప్రకృతిభావమున నుండు♦నిందిరేశ.

తే. పాసఁగు లోపప్రకృతిభావ♦ములను వరుస
బాపనది కోమిటిది మంచి♦కాఁపది యన

మహిని బాపనయదియుఁ గో • మటియదియును
గాఁపయదియును ననఁగభ • క్తజనవరద. 88

ఉదాదేశరేఫాగమములు.

మూ. సూ. దారార్థే త ఉ దపి రః. 17

తే. కొనలఁ దలకట్లు గలసురో • క్తులకు మీఁదఁ
గర్మధారయసమసన • కల్పనమున
నా లనుత్రిలింగదేశవా • క్యంబు గూర్ప
మహి నుదాదేశ రేఫాగ • మములు వచ్చు. 89

ఆ. బుద్ధిమంతురాలు • పుణ్యాత్మురాలు ద,యాసమగ్రురాలు • దానురాలు
వినుతశీలురాలు • ఘనురాలు గంభీరు, రాలు విష్ణుపెద్ద • రాణి యనఁగ. 90

టుగాగమము.

మూ. సూ. సామానాధికరణ్యే షూదన్తానాం టుగాగమోఽచిస్యాత్.

క. శమితాఘ కర్మధారయ, సమసనమునఁ దుదిని గొమ్ము • సంధిల్లెడుశ
బ్దములు వికృతిఁ బొల్లటకా,రము వెట్టుక సంధిఁ జెందుఁ • బ్రాణముతోడన్. 91

ఆ. అక్కజంపుటడవి • వలశూర్పణఖముక్కు, మెఱుఁగుటంపమొనను • దఱిగివైచెఁ
జిగురుటాకు గోటఁ • జిదిమినచాడ్పునఁ, గఱకుటసురలులుక • గ్రహపకులుఁడు.

విశేషణాంతద్రుతాగమము.

మూ. సూ. ధాతుపదసమ్భవానాం విశేషణానా ముత స్తథా న గచి. 19

తే. క్షితిని బైపదములకు వి • శేషణంబు, లగుక్రియాపదములతుది • నమరుశృంగ
మానకు వచ్చు నాగమ మయి • పొల్లద్రుతము, ప్రాణపర మైనఁ గర్మధా • రయమునందు.

క. అనుటయు నతండు కవ్వడి, కనుఁగొనియెడునతఁడు మాద్రి • కడపటికొడు కా
మొనసందునతఁడు వడముడి, వెనుకనునతఁ డర్కసుతుఁడు • విరథుఁ డనంగన్. 94

షష్ఠీసమాసద్రుతాగమము.

మూ. సూ. షష్ఠ్యా ఉతో చి ను మ్వే చ. 20

తే. కొమ్ముమీఁద షష్ఠీసమా • సమ్మునందు, న చ్చెనురఁ బొల్లద్రుత మగు • నాగమంబు
కొడుకునాలు నేనుఁగునోడ • ల్గోడవునొఅపు, రాజునానతి ధేనువు • నోజ యనఁగ.

ఆమ్రేడితసంధి.

మూ. సూ. ఆద్య స్యామ్రేడితే త్వ్యలోప శ్చ. 21

తే. ఒక్కమాటయె రెండుమా • ఱుచ్చరింప, దానిపే రార్యు లామ్రేడిత•ంబటం డ్రు
పృథివిఁ దత్పదములలోనఁ • బ్రథమపదము,తుదిని సంధి ఘటించు న•చ్చెదిరినపుడు.

తే. అచ్చటచ్చట [1]నాడాడి • వచ్చు నొక్క
డొక్కఁ డయ్యారయారె యో•హొహో నందు
పట్టి యనఁగ నామ్రేడిత•పదము లంచు
మొదలిపదములతుద సంధి • గదియుఁ గృష్ణ. 97

అనుకారసంధులు.

మూ. సూ. అహమాదీనాం ద్విత్వం లోపో నమ ఆదికే విసర్గస్య.

సీ. అనుకరించెడుచోట • నవ్యయాదులకొనఁ గలబొట్టుగవకు దీ•ర్ఘంబులకును
వచ్చు లోపము కేశ•వాయ తుభ్యం నమ యనఁగ రామోఘసం•హర్త యనఁగఁ
బూర్ణంబులకు నోష్ఠ • భూతానునాసికశ్రృంగంబు జడ్డను • జెంది నిలుచు
నంబుజాక్ష తవ దా•సోహ మ్మనంగను బొల్లులకును ద్విత్వ•ములు ఘటించు

ఆ. బండితోత్తములు కృ•పాసముద్రో మూర్ఖజి త్తటంచుఁ జదివి • చెప్ప వినుచు
నసురవైరి విడిచి • యన్యదైవతములఁ, గొలుచుమూఢమతులు•గలరె యనఁగ. 98

వ. ఇవ్వి స్వరసంధు లనంబరఁగు నింక వ్యంజనసంధు లెట్టి వనిన. 99

అద్భుతశబ్దసంధి.

మూ. సూ. బో రద్భుతశబ్దార్థే. 23

ఆ. అద్భుతార్థవాచ•కాంధ్రశబ్దంబున, నడిమివ్రాలతకొమ్ము • చెడును నిలుచు
హరి ధరించెఁ గేల • నబ్రంపుగిరి యనఁ, బ్రావె నబ్బురంపు•దవ మనంగ. 100

పుకారసంధులు.

మూ. సూ. పో ళ్చ తదాద్యర్థవాచకే షూతః. 24

తే. అప్పు డెప్పుడు కప్పురం•బిప్పు డనుచుఁ, బలుకుచో వీనినడిమివ్రాఁ•తలకుఁ గలుగు
కొమ్ములుండును బోవును•గొమ్మ కప్ర, మప్పు గా కెప్డు మేనఁ బూ•యఁ గల దనఁగ.

లుకారసంధులు.

మూ. సూ. వికృతిపదే లౌ టో రపి. 25

ఆ. అవని శృంగసహిత • మగుతృతీయాంతస్థమునకు డాపలించి • తెనుఁగులందుఁ
గలటకారశృంగ•ములు పోవు నుండు ని, ట్లనియె నిట్టు లనియె • ననఁగఁ గృష్ణ.

1 నాడాడ (పు. ము).

రేఫసంధి.

మూ. సూ. ఉపధారే శ్చా విత శ్ఛ లు గ్వా స్యాత్. 26

క. కడవర్ణమునకు దాపలి, కడరేఫ మొగుడుసు లుక్కు • గాంచును దనరున్
గుడిని [1]చకారము లుండెడు, నెడల వికల్పమునఁ బన్న • గేశ్వరతల్పా. 103

క. పేర్చిరి పేరిచి రరిఁ బరి, మార్చిరి పరిమారిచిరి గ్ర • మంబున ధనముల్
గూర్చిరి గూరిచి రప్పు, దీర్చిరి తీరిచిరి నాఁగఁ • దెల్లం బర్యున్. 104

తే. మొదల రేఫాక్షరంబు వా • పిదప దాని
జడ్డయును గూర్చి యొకటిగా • జదువుకొనుచు
ముందు జడ్డయు వెస రేఫ • మునకు బదులు
గిలుక విభజించియు లిఖింతు • రిలఁ గుమతులు. 105

క. అఱుటులఁ బఱుటులఁ బటిటెల, గటిఁటెల మొటిఁటెలను [1]గలఱ • కారము లెల్లన్
ధర నెఱసున్నలు నగు న,య్యఱుటులఁ బఱుటులను ద్రుతము • లగువలసినచోన్. 106

నరలడశృంగసంధులు.

మూ. సూ. పదమధ్యనరలడానా ముత శ్చ, పూర్వప్రయోగసిద్ధా
నాం లోపో వా స్యాత్. 27

క. ధరఁ బదమధ్యనరలడా, క్షరములకొమ్ములు వికల్ప • కంబున విద్యా
ధరసన్నుత లోపము లగుఁ, బురాతనకవిప్రయోగ • ములఁ గొన్నింటన్. 107

ఆ. కొన్ను తూర్పు తెల్పు • గాడ్పు కొనువు తూరు,పచ్చతెలుపు గాడు • పనుచు నిట్లు
కొమ్ము లడఁగు నుండుఁ • గొన్నిటఁ దొల్లింటి, వారు కావ్యములను • వాడుకలన.

క. [2]పద మానుదుఁ బదరుదుఁ బొద,లుదుఁ బాడుదు ననుచు నిట్లు • లోకంబున నొ
ప్పిదము లగుకొన్నిపదములఁ, గదలవు నడికొమ్ము లాది • కవు లాడఁబడమిన్. 109

ఆ. వినఁడు చొరఁడు తలఁడు • విడుఁ డనుపలుకులు
చిఱుతబొట్లమీఁద • జెందియునికి
సరసిజాతనేత్ర • నరలడాక్షరముల
కొమ్ము లడఁచి సంధిఁ • గూర్ప రాదు. 110

త్రివిక్రమమతసంధులు.

మూ. సూ. తేషా మిత శ్చ తద్వ త్త్రివిక్రమమతేన. 28

1 చికారము (పూ. ము). 2 ముద మూనుదు (ప).

ఆ. నడిమినరలడలకు ♦ గుడు లేగు నుండును, ధరఁ ద్రివిక్రమునిమ♦తమునఁ గొన్ని
పూన్కి గూర్మి కల్కి♦బుడ్పి పూనికి గూరి, మసదు కలికి బుడిపి♦యనుచు నిట్లు.

చ. కొలఁదిగ మున్ను చెప్పెఁ జలి♦కొండనృసింహుఁడు వెల్గ యంచు నీ
వల నగసాలరుద్ర పను♦వాఁడును మొల్క లటంచుఁ గూరిచెం
దెలియక కొంద ఱిట్లు వికృ♦తిం బదమధ్యమునన్ లకారరే
ఫలఁ దలపై యకారమును ♦ బాపుదు రార్యులు నవ్వునట్లుగన్. 112

వ. ఇందునకు వినుకొండలోను గుంటిపల్లిభాస్కరయగారిసముఖమందుఁ గందుకూరి రుద్రయగారు చెప్పినపద్యము. 113

చ. వెలగకు వెల్గ యంచు సర♦విం జలికొండనృసింహుఁ డాడఁగా
మొలకకు మొల్క యంచుఁ గవి♦ముఖ్యుఁడు రుద్రప పల్క దోసమే
భళిభళి మంచిమాటయె ప్ర♦బంధము నా జలరాశి యందులో
పల నెరసు ల్గ్రహింతురె య♦పారమఁలో మణు లెల్ల నుండఁగన్. 114

కవిభల్లటమతసంధులు.

మూ.సూ. కవిభల్లటైః క్రియాణాం నామ్నాం చోల్లోప ఇష్యతే హ్యేషు,
ప్రథమైకవచనమాత్రే వికృతౌ నాన్త్వాదయోపి కథ్యన్తే. 29

తే. ధాతుపదములకడపటఁ ♦ దనరు రేఫ, శృంగములకు లోపంబులు ♦ చెల్లుచుండు
హల్లు పైకొన్నచోఁ గవి ♦ భల్లటార్య, మతమున వికల్పనంబునఁ♦బతగగమన. 115

తే. సర్వగతుఁ డని వారి నెన్ను♦దు ర్విబుధులు
పరమపురుషుని గాఁ దలం♦తురు తపసులు
[1]శ్రుతిమయుం డని చెప్పుదు ♦ ర్భూమిసురులు
బ్రహ్మ మనుచు నెఱుంగ లే ♦ ర్దనుజవరులు. 116

సీ. భల్లటవిరచిత♦ఫక్కిలో సూత్రంబువలనను బైహల్లు ♦ నిలుచునపుడు
ప్రథమైకవచనము ♦ ల్వలికెడుచోటను సమసనములు గూర్చు♦సమయమునను
దెనుఁగునామంబుల ♦ కొనల నుండెడునరలడలకొమ్ములు విక♦ల్పంబువలనఁ
గాంచును లోపము♦ల్గన్మూసెఁ గనుమూసె గోర్నాటెఁ జెక్కిట ♦ గోరు వాటె
తే. మరుఁడు విల్పూనె విలు పూనె ♦ మధుఁడు జాతి
వనల వీడ్కొనియెను వీడు♦కొనియె ననఁగ
సాయపాన్వయవేంకట♦క్ష్మాపదత్త
కొమ్మెపల్యగ్రహారన♦గర్యధీశ. 117

---

1 శ్రుతిమయుండని చెప్పుదు ర్భూ♦సురులనతని (పూ.ము).

తే. కాంతచన్గవ చనుగవ ♦ కార్శ్యముపులు
కౌఱుమెఱుపులు వాల్గంటి♦కలికి వాలు
[1]గంటి చెడ్పాటు చెడుపాటు ♦ గాంచె ననుచుఁ
దెలుఁగుసమసనముల నిట్లు ♦ పలుక వచ్చు. 118

తే. చట్టుఱాలికిఁ జట్రాయి♦గట్టుకేని, పట్టి యనుచోట గక్రేని♦పట్టి యనుచు
సమసనములట కారశృంగ♦ములు నడఁగు, నాదిశబ్దంబు సూత్రంబు♦నందుఁ గలిమి.

ఔపవిభక్తికములు.

మూ.సూ. ఔపవిభక్తికసంజ్ఞా వర్ణాః ప్రింప్ట్యాదయో భవన్తి
హా, రుల్వాదే ర్నామ్నాం స్యు స్తే హి విభక్తౌ సమాసే చ.

సీ. అవిభక్తికము లగు♦నాంధ్రనామములందుఁ బ్రథమావిభక్త్యేక♦భాషణముల
కొన నుండురుల్వాదు♦లను బాటిఁ దోలి విభక్తులందును సమా♦సోక్తులందు
నవని నాదేశంబు ♦ లగుచుఁ డింట్యాద్యక్షరంబులు నిలుచుప♦దంబు లెల్ల
నౌపవిభక్తికా♦హ్వాయముః లై కృతులను బహువిభక్తులను జూ♦పట్టుచుండు

తే. నిపుడు చెప్పినరుల్వాది♦లిపులు కొన్ని, యందు నాదేశములు లేక♦యప్పటట్లు
సమసనవిభక్తులను రెంట♦నమరెనేని, యవియు నౌపవిభక్తికా♦హ్వాయము లయ్యెం.

సీ. రలవర్ణములశృంగ♦ములకును గుడులకు డాలకొమ్ములకును ♦ టీలు వచ్చు
నీటికి [2]దాఁకపం♦దిటికిఁ దోఁడేటి కంబటికిఁ గూటికి గుడి♦పాటి కనఁగ
జడ్డలు గలనలా♦క్షరశృంగములకును గొన్నిమాటలకు లా♦గుడుసులకును
గట్టిబొట్టులకుడి♦కడ డుకారములకుఁ బూర్ణయుక్తంబులై ♦ పొందుఁ డీలు

తే. చంటి కింటికి గొంగగు♦ద్దంటి కఱటి
పంటికిఁ దుపాకిగుంటికి ♦ రెంటి కనఁగ
*యిట్టులకుఁ డిట్టు లగునూతి ♦ కేటిమిత్రి
కనఁగ షష్ఠిని గొన్నింటి ♦ కమరు నిట్లు. 121

---

1. గంటి చేడ్పాటు చేడుపాటు ♦ గాంచెననుచు(పూ. ము); రెండును ఛందోభంగములని తెలియఁజేయుచిహ్నము కలదు. 2 డాక (ప. ఓ).

* ఏటులకు (పూ. ము); 'నూయి' శబ్దము యొక్క 'యి' కారమునకు 'తి' రాగా 'నూతికి' అగును. 'మిట్టు' శబ్దముయొక్క 'ట్టు' కారమునకు 'ట్రి' రాగా 'ఏటిమిట్రి' అగును. కాబట్టి 'యిట్టులకు' అనియుండవలయును గాని 'ఏటులకు' అనుట తప్పు.

సీ. పాలేటికాలువ ♦ పందిటిగుంజ తాఁబేటినో రంబటి ♦ పిండికుండ
కాటిపాపఁడు [1]జుంటి ♦ గడ్డ యింటిమగండు గొడ్డంటినయకుడు ♦ గుంటికోవి
ముంజేతికంకణం ♦ బులు చేఁతిసారకాయ కొత్తిపీఁడు పెద్ద ♦ గొత్తిచెక్క-
నాఁపజొన్నలు కటి ♦ వేఁపపూవులదండ లలపాఁపమేతరి ♦ యంపమూలకు
తే. [2]ఇనుప పెనమునఁ బోసిన ♦ మినుపదోసె
లనుపపప్పును జొక్కంపు ♦ టెనుపనేయి
యనుచు నిట్లు సమాసంబు ♦ లందుఁ గొన్ని
పలుకులను నిల్చు నౌపవి ♦ భక్తికములు. 122

అనౌపవిభక్తికములు.

సీ. దూరు [3]పేరుబిడారు ♦ తొలకరి పుల్లరి చాలుపాలు రవాలు ♦ జగిలి మొగలి
యీడు జోడును గీడు ♦ నెన్ను పన్నును [4]చెన్ను కల్లు జల్లును పొల్లు ♦ గాలి జాలి
చెండు దిండును దండు ♦ చేదోయి ప్రాయి వేయి పాఁదు [5]వేదూదేదు ♦ గేదెముల్లు
గీము తొల్లిటిబాము ♦ మోము పున్నమనోము కొమ్మిమ్ము తలదిమ్ము ♦ రొమ్ము సొమ్ము
తే. మనుము మొదలగువికృతివా ♦ మంబు లొక్క-
కొన్నితుదల రుల్వాదులఁ ♦ గూడుకొనియు
లలి విభక్తులను సమాస ♦ ములను రెంట
భువి ననౌపవిభక్తికం ♦ బు లగుచుండు. 123

ముువిభక్తిలోపము.

మూ. సూ. ప్రథమా వైభక్తికస్యో ర్బిందు శ్చ మహా న్పతిక్రియార్థేషు. 31

తే. పడియె నను క్రియతుది నిల్పఁ ♦ బడియెడు నెడఁ
బ్రథమ యగుమాను సమసన ♦ పదమునందుఁ
బెలుచ నాదేశ మగుఁ బూర్ణ ♦ బిందు పదియుం
లోపమును జెందును వికల్ప ♦ రూపములను. 124
క. పడఁతి ప్రియంపడియె భయం, పడియె సుఖంపడియె సంభ్ర ♦ మంపడియెఁ బదం
పడియెఁ బ్రియపడియెఁ గడుభయ, పడియె రమించి సుఖపడియె ♦ భ్రమపడియె ననన్.
తే. భ్రాంతిపడి చింతపడి యను ♦ పట్లఁ బెద్ద
మున్న గలుగదు కొనను మా ♦ సున్న యగుట

1 బోటికొల్వ (పూ. ము; ప.). 2 లినుప (పూ. ము). 3 పెను (పూ. ము).
4 వెన్న (ఓ). 5 లేమా (పూ. ము).

బలము పడియె మదేభము ♦ పడియె ననినఁ
జెడి చనదు మూ సమాసంబు ♦ నుడుగు గామి. 126

పువర్ణాదేశము.

మూ. సూ. తస్య సమాసే పుంపూ. 32

క. ఆదివిభక్తిము కారము, యాదవవర కర్మధార♦యసమాసమునన్
మేదినిపైఁ జెందుఁ బువ, ర్ణాదేశం బది సబిందు ♦ వగు వలసినచోన్. 127

తే. పడఁతి యబ్రపుటూరు ల♦బ్రంపుటూరు, లతివచోద్యపుటూరు చో♦ద్యంపుటూరు
మగువసూక్ష్మపుఁగౌనుసూ♦క్ష్మంపుఁగౌను, కలికిచొక్కపుమేను చొ♦క్కంపుమేను.

అథర్వణమతసంధులు.

మూ. సూ. ను మ్యాతో హాల్యథర్వణాచార్యమతాత్. 33

తే. సమసనమున నామాంతశబ్దం♦గములకెల్ల, హల్లు గదియ స్వార్థంబునఁ♦ బొల్లద్రుతము
వికృతి నాగమ మై ద్రుత♦ప్రకృతిపగిదిఁ, గాంచు సంధి నథర్వణ♦కవిమతమున.

క. చనుగవకుఁ జనుంగవ యనఁ, దనరుఁ దలిరుజొంపమునకుఁ ♦ దలిరుంజొంపం
బన వచ్చు ననుఁగువెలఁదికి, ననుఁగున్వెలది యన శ్లిష్ట ♦ మగు స్థిరపరతన్. 130

పదమధ్యద్రుతలోపబింద్వాదేశములు.

మూ. సూ. శత్రర్థేతూత శ్చె నో స్తస్యస్యాచ్చ పూర్ణబిన్దురపి.

ఆ. తెలుఁగువర్తమాన♦ములషష్ఠవర్ణంబు, కొమ్ముపిఱుఁద ద్రుతము♦కొమ్ము మరినఁ
గొమ్ము లోప మగు ద్రు♦తమ్ము పూర్ణం బగు, క్షమను గొన్నిటను వి♦కల్పమునను.

క. చనుచును బూనుచు నెన్నుచు, ననుకొన్నిటఁ దక్క నంచు ♦ ననుచును వించున్
వినుచును గనుగొంచును గను, గొనుచును దించుఁ దిను చనఁగఁ♦గూడునుగృతులన్.

తే. ధాతుపదములనడుమను ♦ దటలపిఱుఁద
వెలయుద్రుతములు స్వరసమ♦న్వితము లగుచుఁ
దొలఁగి తమచోటఁ బూర్ణబిం♦దువులు [1]నిలుచుఁ
గొన్నిటను గనుగొందుఁ జే♦కొంటి వనఁగ. 133

ప్రథమైకవచనద్రుతప్రకృతులు.

మూ. సూ. వాత్మా స్తదో ర్ద్రుతస్య స్యా ల్లుక్. 35

క. శ్యామాంగ నేను దా నను, నీమాటలకొనద్రుతంబు ♦ లేగు నిలుచు వా
ల్గామీఁద నుండునప్పుడు, నే మనుసును నేను మనుదు ♦ నీకృప ననఁగన్. 134

1 నిలుపు (పూ. ము).

తే. తాను నే ననుపలుకుల • లోని ద్రుతము, లడఁగుచో మీఁదఁబరుషంబు•లసురదమన
సరళలిపు లగుఁ దద్ద్రుతా•క్షరము లర్ధ, బిందు లగుఁ దాఁజనంగ నేఁ•[1]బిలిచితనఁగ.

పదాంతద్రుతలోపము.

మూ. సూ. వాక్యాన్తగతపదానాం చ. 36

క. పస గలసీసాదికముల, వసుమతి నొక్కొక్కపదము • వాక్య మనంగా
నెసఁగుఁ దదంత్యపదమునందుఁ, బొసఁగునకారంబు పొల్లు•పోవు న్నిలుచున్. 136

తే. దానవారాతికేళికో•ద్యానసీమ, నాకభూజంబుచెంతఁ గాం•తాలలామ
ననఘుగుణధామ సత్యభా•మను బెరిమను, గలయు నిచ్చలు ననఁగ ల•క్ష్యంబులయ్యె.

పదాంతప్రాణలోపము.

క. నాంతపదాంతద్రుతమున, కెంతయుఁ బ్రథమాబహూక్తి • కేతెంచుశ్రుతీ
యాంతస్థంబునకుం బ్రద్యాంతంబున స్వరము లోప • మగుఁ గొన్నింటన్. 138

క. నలినాక్ష తెలుఁగుపద్యం,బులకడపల నుండునలల • పొల్లులకు మహీ
స్థలి గుడుసులు శృంగములును, నిలుపరు చదువునెడ లాక్ష•ణికు లెచ్చోటన్. 139

ద్రుతప్రకృతికాంతబిందుసరళాదేశము.

మూ. సూ. పరుషా ద్రుతప్రకృతికా త్సరళా స్స్యు స్తద్ద్రుతం
చ బిన్దు స్స్యాత్. 37

సీ. ధర ద్రుతప్రకృతిశ•బ్దంబులపైఁ బరుషంబులు [2]చెడి సర•ళంబు లగును
ద్రుతములు ఖండబిం•దువు లగు నాపట్ల గాధేయముని వెంటఁ • గదలి వడచెఁ
జరణపంకజధూళిఁ•జట్టు నాతిగఁ జేసె వెసఁ డొక్క మనకుండ • విల్లు విఱిచె
ధాత్రీతనూభవఁ • దగ వివాహం బయ్యె గురువైభవంబునఁ • బురికి వచ్చె
ఆ. నినకులేంద్రుఁ డనఁగ • నివి యుదాహరణంబు, లిట్టిచిన్నిసున్న•లెల్లఁ గుఱుచ
లిపులమీఁద నుండు•నపుడు గొప్పలు నగుఁ, గడమవ్రాలమీఁదఁ•గావుగాని. 140

ఆ. ముంగమురువు దాలి•చెం గాంత యన నిట్లు, గొప్పసున్న లగును•గుఱుచమీఁద
రాజె నగ్ని గాలి•చేఁ జాల నన నిట్లు, నిడుదమీఁదఁ గావు • నిండుబొట్లు. 141

ద్రుతప్రకృత్యంతసరళాదేశము.

మూ. సూ. అవికారగతే తస్మి న్నపి సరళా ఏవ సన్తి తే పరతః. 38

సీ. అవని ద్రుతప్రకృ•త్యంతద్రుతంబులు చెడి బిందువులు గాని•యెడల వాని
వలపలిపరుషము•ల్వరుసతో సరళంబు లవుఁగాని యచట బిం•దువులు లేవు

---

1 బిలిచితి నన (ప). 2 నిజసరళంబు (పూ. ము; ఓ.).

తండ్రిపంపునను గాం•తారంబునకు నేఁగి సమదవిరాధుని•జావ మొత్తె
వలివతోడను డేకు•టాకుటింట వసించెఁ గనకమృగంబును • దునిమి వైచె

తే. భామినిని బట్టుకొనిపోవు•పక్షికంతు
నంతకునిఁ జేర్చెఁ బుత్రమి•త్రాన్వితముగ
నగరమునకు మహీజాత•నుఁ గొనివచ్చె
రాముఁ డర్కకులాంబుధి•సోముఁ డనఁగ. 142

ద్రుతప్రకృతికాంత ద్రుతలోపము.

మూ. సూ. లు గ్వా ద్రుతప్రకృతికా త్సరత స్సరళే స్థిరే చ న
స్య స్యాత్. 39

సీసమాలిక. సరళంబులును స్థిరా•క్షరచయంబును ద్రుతప్రకృతిశబ్దంబుల•పైని గదియు
నపుడు తదంత ద్రు•తాక్షరంబులు వికల్పమున లోపంబు లై • పరఁగుచుండు
జనియించె గరుడకే•తనుఁడు దేవకియందుఁ జెరిగెను గోపికి • బిడ్డఁ డనఁగ
నలినుతిఁ గాంచె జం•భారిముఖ్యులచేతఁ బూతనను జయించెఁ • బురిటిలోన
ననుపమస్థితి డెంద•మున భీతి నొందక చంపెను డింభుఁ డై • శకటదైత్యు
నడఁచె దుష్టాత్ముఁ దృ•ణావర్తు మెడఁ బట్టి తిగిచి వ్రేపల్లెను • దిక్కు లద్రువ
గర్గుచే బహునామ•కములు గాంచెను నెఱపెను బాలలీలలఁ • బెక్కుగతులఁ
బొడచూపె ఖేచర•భూచరావలిఁ దల్లి కౌననంబునను ఖ•గాలి మెచ్చఁ
గదలె ఘోషాంగనా•సదనంబులకు వెన్న మ్రుచ్చిలియెను గంట• మ్రోఁగ కుండఁ
జేసె ఛిద్రంబులు • క్షీరభాండంబులఁ బలికెను ఛలవాక్య•ముల వనితలఁ
బడవైచె ఝంఝాప్ర•భంజనుం డన మద్దు లరిగెను ఝిల్లీర•వాటవికిని
వదలక కాచె శే•వలు మీఱఁ గ్రేపుల గోపకులను కీవిఁ • గూడి మాడి
తునిమె ధక్కుఁ జర్మ•మానకు నో యన వత్సదనుజుని ఢాకతోఁ • దలక కుండ
నిర్జించె ధీరుఁ డై • నిలిచి బకాసుర నఘుని ధాత్రిని గూల్చె • నద్భుతముఁగఁ
గల్పించె నీరజ•గర్భుండు డాచిన వలను మీఱఁగ నూత్న•వత్సములను
గ్రీడించె ఫలితశా•ఖిచ్ఛాయలను మౌళిఁ జుట్టెను ఫుల్లప్ర•సూనమాల
నవలీల భంజించె • నావులఁ గాయుచు గర్దభాసురుని భీ•కరశరీరుఁ
గాళియుఁ మర్దించి • కాళింది వెడలించెఁ ద్రావెను మండెడు•దావవహ్ని
నురసి యాదట్లకేళి • సలుపుచుండఁగఁ జేకొనియెను యువతుల•కోక లెల్ల
భుజియించె రుచికరం•బుగ విప్రవనితలచేతను రాజాన్న•జాత మెలమి
రక్షించె లేఖభ•ర్త నుతింప నెల్లర హస్తంబునను లీల • నచల మెత్తి

శరమున వరుణకిం • కరుఁ డెత్తికొనిపోవునందుని వెదకి పం • తమునఁ దెచ్చెఁ
దాల్చె శయాంబుజా • తంబున వేణువు పూరించెను శిరీష • ములు చిగుర్పఁ
బాడె షడ్జస్వర • ప్రభవగీతంబు విరాలిఁ బెట్టెను షట్ప • దాలకలను
జలమున సుందరీ • జనములఁ గికురించి చనియెను సూనవృ • క్షములనడుమఁ

తే. గరుణ హేమాంబరంబులోఁ • గానవచ్చి, మాన మెల్లను హరియించి • మరునికేళి
వారి నెల్లను దేల్చెను • వరుసకొలఁది, వన ద్రుతప్రకృతుల కుదా • హరణము లగు.

తే. ధేనుపాల తవర్గద్వి • తీయ మొకఁడు, మొదలియనునానికంబులు • మూఁడులిపులు
నాంధ్రసంస్కృతశబ్దాదు • లందు లేమిఁ, జేసి వానికి లక్ష్యము • లెప్ప నైతి. 144

ద్రుతప్రకృతికాంతద్రుతశ్లేషము.

సూ. సూ. అటుకి చ సంశ్లేష స్స్యాత్. 40

క. లలి సరళస్థిరములడా, పలినాంతపదంబు లాఁది • పలికెడుచో సం
ధులు గాంచును డతవర్గం, బులు నాటిటిచెంతఁ దక్కఁ • బొల్లు లయి హరీ. 145

క. టతవర్గంబులు రెంటను, సతతము సరళాక్షరములు • సమలిపులును ని
ర్జితముర నాంతపదాంత, ద్రుతములనుం గూడుకొనవు • తుదిఁ గదిసినచోన్. 146

మాలినీవృత్తము.

నలువఁ గనినవేల్పు • నంధవాహాదతల్పు
న్నలకలిభయహర్త • జ్జాంబవత్యాత్మభర్త
న్నలినదళసమాక్షు • న్బాణదైత్యేంద్రశిక్షుం
దలఁతు ననఁగఁ జెందుం • దన్నకారంబు లెందున్. 147

మహాస్రగ్ధర.

నవఁత ల్పాయం దలంతు • నగపతిగమను • న్ఖత్రచిత్రధ్వజాంకు
న్నవకందర్పావతారు • న్ఫణిపతిశయను • న్ఖస్రనాథేందునేత్రు
న్నవరత్నాంచత్కిరీటు • న్ఝషపదజనకు • న్భర్మవస్త్రాపిధాను
న్నవనీతక్షీరచోరు • న్నతజనసులభు • న్మానిహృత్పద్మవాసున్. 148

నరకవుష్పిణీవృత్తము.

నరకభయసంహారు • న్యాదవాగ్రేసరు
న్నరకదనుజాంతకు • న్రౌహిణేయానుజు
న్నరముఖసురార్చితు • న్లక్ష్మణావల్లభు
న్నరహరిఁ దలంచెద • న్వాంఛితార్థాప్తికిన్. 149

స్రగ్విణీవృత్తము.

నీరజాతేక్షణు • న్వైష్ణసింహాసను, న్నారదాదిస్తుతు • న్షట్పదశ్యామలు
న్నారకాపద్ధరు • న్సామజేంద్రావను, న్నేరహస్యంబున • న్వ్యాప్తగతుం జేసెదన్.

ద్రుతప్రకృతికాంతబింద్వాదేశము.

మూ. సూ. బిన్దుం ప్రవదన్తి తం క్వచి త్కేచిత్. 41

తే. కడుఁ దృతీయచతుర్థవ•ర్గములు గలుగు, సరళములు సమలిపులును • బరము లైన
తటిని నాంతపదాంతద్రు•తంబుపొల్ల, బెటికి రైయి నిత్యముగఁ బూర్ణ•బిందు వగును.

క. నన్నయమాత్రమునఁ గ్వచి, త్తన్న దొకటిఁ దక్క బొట్ల • కక్షరనియమం
బెన్నుట లే దాదికవుల్, గొన్ని తెలుఁగు లరసి తెలిసి•కొంటెని వీనిన్. 152

అవి యెయ్యవి యనినఁ దృతీయవర్గసరళంబునకు రాచమల్లువారిషట్స్కంధములోను ప్రయోగము చతుర్థవర్గసరళంబునకు రాఘవపాండవీయములోను భారతార్థము నందు పింగలిసూరపరాజు ప్రయోగము టవర్గద్వితీయమునకు త్రైశంకవోపాఖ్యానములోను కవిసింగరన్న ప్రయోగము. 153

క. ఢుంఠీశు భైరవుని సతి, కంఠు విశాలాక్షి దండ•కరు జాహ్నవి పై
కుంఠపతి గుహుని లోలా,ర్కుం శేవలు మీఱ భూవ•రుఁడు పొడగనియెన్. 154

టవర్గచతుర్థంబునకు అథర్వణాచార్యులవిరాటపర్వమునందు:—

తే. ఢాంఢమితభేరికాధ్వాన•[1]ఢంఢ ఢులీని, నాదమును మిన్ను ముట్ట న•నారతంబు
పెక్కుగంధర్వపతులు న•ల్దిక్కులందుఁ, గాచు సౌగంధికంబుఁ దే•గలరె యొరులు.

తవర్గంబునందు ద్వితీయవర్ణము సంస్కృతాంధ్రశబ్దాదులందులేమిగానఁ బ్రయోగంబు గలుగ నేరదు చతుర్థాక్షరంబునకు అనంతునిఛందము నందు:—

తే. పేర్చి పొల్లనకారంబు • బిందు వగుచు
మీఁద నున్నధకారంబు • నూఁది ప్రాస
బంధ మగుఁ గృష్ణుఁ డుదయించి•నం ధరిత్రి
యంతయును నిరుపద్రవం • బయ్యె ననఁగ. 155

క. ముందర గజబమకారము, లొందిననాంతములతుదల • నుండు ద్రుతములం
గ్రందుకొని వికల్పంబున, బిందువులుగఁ జేసి కృతులఁ • బెట్టుదు రొకచోన్.

సీ. ఆఁగజకేళిఁ దే•ల్చెం గోపకాంతల నగము హ స్తంబున • నగరిమఁ దాల్చెఁ
[2]గుంజి భోజధరావ•రుం జముకడఁ జేర్చె నరుఁ బ్రోచె రణమున • న్జగ మెఱుంగ

1 ఢాంఢు వీని (పూ. మా.). 2 గెఁజి (పు. ము.); గ్రుంజి (ఓ.).

జాంబవంతుని గెలి♦చెం బంటుతనమున నతికెఁ జక్రంబున ♦ న్బాణుపాణు
లమ్మకుండలము లి♦చ్చెం మహీసుతుఁ జంపి నాఁటె భూతలమున ♦ న్మఘవతరువు
తే. దైవమాత్రంబె దేవకీ♦దేవిపట్టి, దేవదేవుఁడు శ్రీవాసు♦దేవుఁ డనఁగ
గజబమంబులడాపలఁ ♦ గదియునట్టి, నాంతపదముల కెల్ల ల♦క్ష్యంబు లయ్యె. 158

నమకారద్విత్వమైత్రము.

తే. తమకుఁ దాము ద్విత్వంబులై ♦ యమరునవియు
బిందువులు డాపలను వెలు♦గొందు నవియు
నొక్కరూ పయి పూర్వప్ర♦యోగసరణి
నములు ప్రాసంబులకు నిల్చుఁ ♦ దమకుఁ దాము. 159

క. మిన్నేఱుపాదమున ధ్యాత న్నాభిని గుసుమశరు నె♦దం గాంచినని
సాన్నిధ్యము దొరకుటకై, సన్నుతి సేయుదురు నిన్ను ♦ సనకాదు లజా. 160

క. తమ్ములను పల్లికొనుసు,మమ్ముల మరువాదిపత్ర♦మాలికలను భ
క్తిమ్మురసంహారుపూజలు, సమ్మదమున సలుపఁ గలుగు ♦ సకలార్థంబుల్. 161

పదాంతనులుకారద్విత్వలోపములు.

మూ. సూ. ప్రథమ లుఁగపి ద్విసులోప్వః. 42

క. సమయును వికల్పకంబున, శమితదనుజ తమకుఁ దాము ♦ జడ్డ లయి పదాం
తముల వెలింగెడినులువర్ణములను ప్రథమాక్షరములు ♦ రాజీవాక్షా. 162

తే. కన్ను మూసెను గను మూసెఁ ♦ జన్నుదోయి
గబ్బిచనుదోయి మిన్నువాఁ♦క మినువాఁక
ముల్లు నాటెను ములు నాటెఁ ♦ బల్లుగంటి
తరుణి పలుగంటి కల్లుముం♦త కలుముంత. 163

ద్రుతలోపసమాసములు.

మూ. సూ. ద్రుతస్య సర్వత్ర లు క్సమాసేషు. 43

తే. వనధిశయనయేశ యయినటు♦వంటి యనుచుఁ
బరపదవిశేషణము తేట♦పఱుచుకొనుచుఁ
దొలుతటిపదంబుకొన నుండు ♦ ద్రుతము గడియు
సమసనమునందుఁ జెందు లో♦పము లు కృతుల. 164

క. కడపలి ద్రుతమును గడియును, బొడ వడఁగినఁ బయిని బరుప♦ములు సరళము లౌఁ
జెడవు నెఱవాల్లు జెల్లను, సడలక ప్రాణంబు లెల్ల ♦ సంధులు గాచుక్. 165

తే. జగతిఁ జప్పనికూరకుఁ ♦ జప్పగూర, చనును జక్కనిచాయకుఁ ♦ జక్కజాయ
హెచ్చు[1]పచ్చనిటోఁపికిఁ ♦ బచ్చడోఁపి, గరిమఁ గమ్మనితావికిఁ ♦ గమ్మదావి. 166
ఆ. చల్లగాలి తీయ ♦ విల్లు నా సరళస్థి, రాక్షరములు తొల్లి ♦ టట్ల నిలుచుఁ
బంచబాణజనక ♦ పచ్చావు నల్లావు, లనుచు నచ్చు లెల్ల ♦ నడుకు నిట్లు. 167

హేమాచార్యమతసంధులు.

మూ. సూ. హేమోక్తేః పరుషాణాం గసడదవా స్స్యుః పదాత్
ద్వన్ద్వే. 44

క. సుమనస్స్తుత ద్వంద్వసమాసమునను హేమోక్తిని బర♦శబ్దాదిమవ
ర్ణము లగుపరుషాక్షరములు, తమరూపులు విడిచి గసడ♦దవ లగు వరుసన్. 168
ఆ. కసవుగట్టెలనఁగఁ ♦ గాలుసేతు లనంగ, నిక్కడెక్క లితఁడు ♦ నేరఁ డనఁగ
నొప్పుదప్పు లనఁగ ♦ నూరుపల్లె లనంగ, జరుగు నిట్లు ద్వంద్వ♦సమసనమున. 169

ప్రథమాంతగసడదవాదేశము.

మూ. సూ. గసడదవా స్స్యుః ప్రథమామాత్రా దాత్మాన్మదో
ర్వినాపరుషాః. 45

సీ. శుకమునిస్తుత ద్రుత♦ప్రకృతు లౌ నేను దా ననురెండు దక్కంగ♦నవనిఁ గలుగు
ప్రథమావిభక్తుల ♦ పైని దత్తుల్యశబ్దములమీఁదను గను♦పట్టు నాంధ్ర
శబ్దాదిగతపరు♦షంబు లేనింటికిఁ గ్రమము దప్పక వచ్చు ♦ గసడదవలు
సిరి గలిగినవాఁడు ♦ పురుషుండు సెలరేఁగి నిక్కంబు డెక్కలు ♦ నెరపుఁ గాని
తే. ప్రియము దళు కొత్త నర్థికిఁ ♦ బెట్ట లేఁడు
కలిమి వోయిన సిగికిఁ ♦ గాంక్ష సేయు
నపుడు గలుగునె తనకుఁ గా ♦ సైన ననఁగ
నివి యుదాహరణము లయ్యె ♦ నెన్నిచూడ. 170

మూ. సూ. న వికృతిశబ్దా త్పరత స్సాంస్కృతికానాం భవన్తి
గసడదవాః. 46

సీ. పరమాత్మ ప్రథమావి♦భక్తులమీఁదను దత్సమాంధ్రశ♦బ్దములమీఁదఁ
గలసంస్కృతపదాది♦గతపరుషంబు లెల్లెడ నిజరూపము ♦ ల్చెడక నిలుచు
గాదిలిజవరాలు ♦ కమలనివాసిని చిఱుతముద్దులపట్టి ♦ చిత్తజాతుఁ
డనుఁగుఁజుట్టంబు టం♦కాయుధవాస్తుండు మక్కువమఱఁది తా♦మరసవైరి

1 పచ్చనితోఁటకుఁ బచ్చదోఁట (పూ. ము); పచ్చనిటోఁపికిఁబచ్చడోఁపి (ఓ); పచ్చనిపోటికిఁ బచ్చబోటి (ప).

తే. నిక్కమూర్మిలి మామ పా♦నీయరాశి, యరసి చూడంగ నెవ్వని ♦ కట్టివేల్పు
నాఁడు కరుణించి నాకు స్వ♦ప్నమున వచ్చి, తెనుఁగు గావింపు మనియెను ♦ దీనినంగ

కల్పితకల్పవల్లీసమానలక్షణసీసమాలిక.

[1]పంచదశవిధాంధ్ర♦పద్యగర్భితములై కరధృతకరుహాము♦ఖ్యంబు లగుచుఁ
బరఁగు ద్వితీయవి♦భక్త్యేకవచనాంతసంస్కృతభాషాష్ట♦సమసనములు
వాని కధ్యాహార్య ♦ మై నౌమి యనుధాతుపదము పైకొనునభి♦ప్రాయములకు
సమసనాంతస్థితా♦క్షరములపైఁ గలతలకట్టులను శృంగ♦ములు ఘటించి
బొట్టులవలపలఁ ♦ బొదలునగ్రాద్యక్షరము లెల్లఁ దత్సర♦శములు చేసి
యాదివర్గద్వితీ♦యములదాపల నుండుపూర్ణంబులకుఁ బద్య♦ములకుఁ దుదిని
దనరుసున్నలును బొ♦ల్లనకారసులఁ జేసి పఠియింప నగునాంధ్ర♦పద్యవితతి
తరువాతఁ గందప♦ద్యముతోడఁ గలకమై తలచూపు దానికి ♦ ధాతుపదము
మదనవిలసితయు♦గ్మం బయ్యెఁ బసపదంబునకు సప్తాక్షరం♦బులుగఁ జమువ
నిపుడు చెప్పినవృత్త♦మే యంగవిధులచే మధుమతివృత్తనా♦మంబు గాంచుఁ
బాదపాదమునకుఁ ♦ బసునాల్గువర్ణము ల్గావింపఁ బ్రహరణ♦కలిత మయ్యెఁ
దొలుతటిసమసనం♦బుల ద్రుతప్రకృతులై పై నొక్కసమసన♦పదముఁ గూడి
[2]పంచదశాక్షరో♦దంచితపదములై మణిగణనికరస♦మాఖ్యఁ జెందు
నష్టమాత్రావృత్త♦యమళి మయ్యె ద్రుతాంతసమసనం బొక్కొక్క♦చరణమైన
నాంతసమాసద్వ♦యం బొక్కపాదమై రగడలలో మధు♦రగతియు నగుఁ
దలపోయ నిటుల వ్య♦త్యాసలేఖనక్రమవిధులు షోడశలఘు♦వృత్త మం ద్రు
ద్విపదపాదం బయ్యె ♦ దీనికిఁ గడపలఁ జూపట్టు ద్రుత మర♦సున్నయైన
వెస ద్రుతాంతంబులై ♦ నసమాసములు నాల్గు హరిగతి కేకాంఘ్రి ♦ యై తనర్చ
వేమఱు కడపల ♦ వెలయు సమాసంబు మొదలుగాఁ దుదయును♦ మొదలు గలయఁ
జదువువేళఁ దృతీయ♦సప్తమసమసనచరమబిందులు ద్రుతా♦క్షరములైనఁ
గనుపట్టు నెనిమిది ♦ కందపద్యంబులు గణయతిప్రాసము ♦ ల్కడను గాక

తే. నిట్టిగర్భకవిత్వంబు ♦ లెఱిఁగి నీకుఁ, గవిత రచియించు వానిభా♦గ్యంబు వొగడ
నమరనేతకు ధాతకు ♦ నైనఁ దరమె, [3]సహ్యభూ(జా)దక్షిణైకయో♦జననివేశ. 172

అవతారిక.

అథేదానీం కౌకుసూర్యప్పకవివర్యః పంచదశాన్ధ్రపద్యగర్భితాష్టసమాసాత్మ.
ప్రహరణకలితవృత్తేన సంగృహ్ణాతి.

---

1 పంచాదశ (ఓ. ప; పూ. మూ). 2 పంచాశద (పూ. ము). 3 సహ్యామా (పూ. ము).

కరధృతకరుహం ♦ కరిహితకరణం, కరుహసఖరుచిం ♦ గరుడఖగరథమ్
ఖరఘనకరవిం ♦ ఖరతరకరగం, గరళముఖరిపుం ♦ గరధరకరతమ్. 178

టీక. బాలానాం మందబుద్ధీనాం సుఖావబోధార్థ మేత ద్దష్టసమాసాంతర్గత శబ్దానాం క్రమేణార్థం దర్శయతి ప్రపంచయతి-కరధృతకరుహం కం జలం కం శిరోంబునో రితి నానార్థాభిధానాత్-కే జలే రుహతి ప్రాదుర్భవతీతి - కరుహ మబ్జం శంఖ మితి యావత్-రుహబీజచర్మణః ప్రాదుర్భావ ఇతి ధాతుః కరో హస్తః బలిహస్తాంశవః కరా ఇత్యమరః-కరేణ ధృతం కరుహం శంఖం యేన తం కరధృతకరుహం శంఖ ధారిణ మిత్యర్థః యద్వా కరేణ హస్తేన ధృతం కరుహమంబుజంయేనతం కరధృతక రుహం పద్మస్యాంభోరుహత్వేన కరుహత్వస్యవక్తుంశక్యత్వాత్ తథాచ హస్తధృ తాంభోరుహ మిత్యర్థః శంఖచక్రగదాపద్మధారిణం వనమాలిన మితి ధ్యానాన్త రప్రసిద్ధేః. 1

కరిహితకరణం కరో హస్తో స్యాస్తీతి కరీ మతంగజః కుఞ్జరో వారణః కరీత్యమరః-కరిణో హితం మోక్షణం కరిహితం-కరిహితే కరణః సాధనభూతః- తంకరిహితకరణం- అత్ర కరణాధికరణయో రితి కరణార్థే ల్యుట్ నచాస్య ల్యు డన్తస్య పుంస్త్వం శంకనీయం నారాయణ ఇత్యాదౌ పుంస్త్వస్యాపి ప్రసిద్ధేః వి శిష్యం లోకాశ్రయత్వా ల్లింగస్యేతి జనపదాదిషు పూర్వై రభిహితత్వాత్ పురా కిల పాండ్యరా డిన్ద్రద్యుమ్నాఖ్యో రాజర్షి రగస్త్యశాపవశా ద్గజేన్ద్రతా మా పన్నః స్సన్ కదాచిత్తృష్ణావశాద్దుగ్ధోదధిమధ్యత్రికూటచలాగ్రవారుణోద్యానాం తరసరోవరం సమాగత్య దేవలశాపాగతగ్రాహరూపిణా హూహూగంధర్వేణ గ్రస్తః ప్రాక్తన జన్మతపోవిశేష విజ్ఞానసంపన్నః స్సన్ పరమేశ్వర ముద్దిశ్య స్తోత్రం చకార వైకుంఠభవనస్థో వాసుదేవ స్తత్సమీపం. ప్రాప్య మోక్షయామా సేతి సుప్రసిద్ధం భాగవతే. 2

కరుహసఖరుచిం కేజలే రుహన్తి కరుహాణ్యబ్జాని కరుహాణ్యంభోజాని కరుహాణాం నీరజానాం సఖాహితః కరుహసఖ స్సూర్యః అత్ర రాజాహ స్సఖిభ్య ష్టజితి టచ్ప్రత్యయః కరుహసఖస్య సూర్యస్య రుచి రివరుచి ర్యస్య తం కించ యథా భాస్వాన్ తమో నివర్తయన్ లోకం దీపయత్యేవం విష్ణు రప్యజ్ఞానరూపతమో నివర్తయన్ లోకం దీపకత్వా త్తస్య భాస్కర తేజోవత్వం యుక్తం యద్వా కరుహా ణ్యుత్పలాని తేషా మపి జలరుహత్వస్య వక్తుం శక్యత్వాత్ కరుహాణా ముత్పలానాం సఖా హితః కరుహసఖ శ్చంద్రః కరుహసఖస్య భూషణమయచన్ద్రస్య రుచి ర్యస్య తం బాలభావే హరిణార చన్ద్రాకారణభూషణధారణస్య కర్ణామృతే షూక్తత్వాత్ యద్వా 'సూర్యకోటి

ప్రతీకాశం చన్ద్రకోటిసమప్రభ' మితి పద్మపురాణే భగవద్ధ్యానాంతరస్య సత్వా
చ్చ అస్మిన్నర్థే కరుహాసఖేత్యత్ర బహువచనతయా సమాసో జ్ఞేయః బహుత్వస్య
త్రిత్వాదిసాధారణత్వాత్ అథవా కరుహాః ణీర్దివరాణి తేషాం సఖా హృదయ
భూతా తుల్యరూపిణీత్యర్థః-తాదృశీ రుచి ర్యస్య తం శైత్యం హి యశ్సా ప్రక్రి
తే ర్జల స్యేత్యాదివ ద్భిన్నలింగానా మపి విశేషణవిశేష్య భావ స్సమ్పద్యతే. 3

గరుడ ఖగరథం-గరుడో గరుత్మాన్-గరుత్మా న్గరుడ స్తార్క్ష్య ఇత్యమరః గరుడ
ఇతి ఖగః పక్షీ గరుడఖగః గరుడఖగ ఏవ రథో వాహనం యస్య తం యద్వా ఖేగ
చ్ఛన్తి చర న్తీతి ఖగా ఇతి వ్యుత్పత్త్యా ఖగశబ్దస్య దేవతావాచకత్వస్యాపి వక్తుం శ
క్యత్వాత్ గరుడఖగో గరుడదేవః స ఏవ రథో యస్య తం అథవా గరుడ ఏవ ఖ
గరథో వ్యోమసంచారణపటూ రథో యస్య తం కించ-ఖగ స్సూర్యః శరార్క
విహాగాః ఖగా ఇత్యమరః సూర్యశబ్దస్య శ్రేష్ఠవాచకత్వస్యాపి వక్తుంశక్యత్వాత్
గరుడానాంపక్షిణాంశ్రేష్ఠః గరుడఖగః స ఏవ రథో యస్య తం. 4

ఖరఘనకరవిం-ఖరః ఖరాసురః ధేనుకవనవాసీగర్దభాసురః-అథవా దండకారణ్య
నివాసో రావణజ్ఞాతిః ఖరాసురః స ఏవ ఘనః మేఘః ఘనజీమూతముదిరా ఇత్య
మరః కః వాయుః మారుతే వేధసి బ్రధ్నే పుంసి క ఇత్యమరః కానాం వాయూ
నాం రవిః శ్రేష్ఠ శ్చణ్డమారుత ఇతి యావత్ ఖరఘనస్య కరవిః తం ఖరసమానఖరా
సురస్య ప్రళయవాయుస్వరూపః అస్మిన్ పక్షే భాగవతరామాయణప్రసిద్ధి ర్ద్ర
ష్టవ్యా. 5

ఖరతరకరగం ఖరతరా స్తీక్ష్ణతరాః తిగ్మం తీక్ష్ణం ఖరం తద్వదిత్యమరః, కరా
అంశవో యస్య సః ఖరతరకరః సూర్యః తంగచ్ఛతీతి ఖరతరకరగః తం ధ్యేయ
స్సదాసవితృమణ్డలమధ్యవర్తీతి ధ్యానశ్లోక ప్రసిద్ధత్వాత్ యద్వా ఖరతరో దర్దురః
కరో యస్య సః ఖరతరకరః కుంజరః స ఇవ గచ్ఛతీతి ఖరతరకరగః తం మత్త
మాతంగవిక్రమమితి రామాయణే బాలకాండే వాల్మీకివచనప్రసిద్ధేః - నచాత్ర
విక్రమపదస్య పరాక్రమార్థపరతాశ్రయణీయా తద్వ్యాఖ్యానే తత్పదస్య క్ర
మ పాదవిక్షేపణ ఇత్యస్మాద్ధాతో ర్గమనార్థకత్వ స్యోక్తత్వాత్. 6

గరళముఖరిపుం గరళం విషం ముఖే యస్య సః గరళముఖః కాళియః తస్య
రిపుః శత్రుః తం కాళియమర్దన మిత్యర్థః అత్ర భగవాన్ యమునాహ్రదస్థం
కాళియాఖ్యం మహోరగం శిక్షితవా నితి పూర్వభాగవతప్రసిద్ధేః. 7

గరధరకరతం ధరతీతిధరః ధృఞ్ ధారణపోషణయో రితిధాతుః గరస్య కాల
కూటస్య ధరో గరధరస్సదాశివః స ఏవ గరధరకః స్వార్థేక ప్రత్యయః తస్మిన్రతం

శ్రీతిమంతం నారాయణప్రియ మనంగమదాపహార మితి స్తోత్రాత్ యద్వా కశబ్దస్య బ్రహ్మవాచకత్వాత్ గరధరశ్చకశ్చ గరధరకౌ తయోః రతం శ్రీతిమంతం యద్యపి నారాయణస్య సర్వసమత్వ మేవ వక్తవ్యం తథాచ లౌకికసామ్యాత్పురాణప్రసిద్ధేశ్చ తద్వదుక్తి రితి జ్ఞేయమ్ అత్ర నామిత్యాధ్యాహారేణ తథావిధం గోపాలం నామిత్యర్థః యద్వా గరధరకరక మిత్యత్ర గరేతి ధరేతి కరత మితి పదత్రయం ద్రష్టవ్యం తథాచ హేగర విష స్వరూపపాపిష్ఠేతి యావత్ కే బ్రహ్మణి రతం శ్రీతిమంతం పూర్వోక్తవిధం దేవం ధర హృది ధ్యాయస్వే త్యర్థః అత్ర కృష్ణస్య గరుడఖగరథమితి విశేషణద్వయసామర్థ్యా త్తద్భజనేనాస్య పాపగోధో భవిష్యతీతి తథోక్తిరితి జ్ఞేయమ్. 8

వ. సప్తాక్షరైకపాదం బైన గర్భమదనవిలసితవృత్తద్వయము.
కరధృతకరుహుఁ, గరిహితకరణుఁ, గరుహాసఖరుచిఁ, గరుడఖగరథుఁ. 176

గర్భద్వితీయమదనవిలసితవృత్తము.

ఖరఘునకరవిన్, ఖరతరకరగున్, గరళముఖరిపున్, గరధరకరతున్. 177
వ. కొందఱీరెండువృత్తములు మధుమతీవృత్త మందురు.

చతుర్దశాక్షరైకపాదం బైనగర్భప్రహరణకలితవృత్తము.
కరధృతకరుహుఁ, గరిహితకరణుఁ, గరుహాసఖరుచిఁ, గరుడఖగరథుఁ
కరఘునకరవిఁ, ఖరతరకరగుఁ, గరళముఖరిపుఁ, గరధరకరతుఁ. 178

పంచదశాక్షరైకపాదం బైనగర్భమణిగణనికరవృత్తము.
కరధృతకరుహుని, గరిహితకరణుఁ, గరుహాసఖరుచిని, గరుడఖగరథుఁ
ఖరఘునకరవిని, ఖరతరకరగుఁ, గరళముఖరిపుని, గరుడఖగరథుఁ. 179

అష్టాక్షరైకపాదం బైనయష్టమాత్రావృత్తద్వయము.
కరధృతకరుహుని, గరిహితకరణుని, గరుహాసఖరుచిని, గరుడఖగరథుని. 180

గర్భద్వితీయాష్టమాత్రావృత్తము.

ఖరఘునకరవిని, ఖరతరకరగుని, గరళముఖరిపుని, గరధరకరతుని. 181

షోడశాక్షరైకపాదం బైనగర్భమధురగతిరగడ.
కరధృతకరుహుని, గరిహితకరణుని, గరుహాసఖరుచిని, గరుడఖగరథుని
ఖరఘునకరవిని, ఖరతరకరగుని, గరళముఖరిపుని, గరధరకరతుని. 182

వ. కొందఱు దీనిని షోడశలఘువృత్త మందురు.

పంచదశాక్షరైకపాదంబైనగర్భద్విపదము.

కరధృతకరుహాలుని, గరిహితకరణుఁ, గరుహాసఖరుచిని, గరుడఖగరథుఁ
ఖరఘనకరవిని, ఖరతరకరగుఁ, గరళముఖరిపుని, గరధరకరతుఁ. 183

ద్వాత్రింశదక్షరైకపాదంబైనగర్భహరిణగతిరగడ.

కరధృతకరహాలుని ♦ గరిహితకరణుని, గరుహాసఖరుచిని ♦ గరుడఖగరథుఁ
ఖరఘనకరవిఁ ♦ ఖరతరకరగుఁ ♦ గరళముఖరిపుని ♦ గరధరకరతుఁ. 184

గర్భప్రథమకందము.

కరధృతకరుహాలుఁ గరిహిత, కరణుఁ గరుహాసఖరుచిని♦గరుడఖగరథుఁ
ఖరఘనకరవిఁ ఖరతర, కరతుఁ గరళముఖరిపుని♦గరధరకరతుఁ. 185

గర్భద్వితీయకందము.

గరధరకరతుఁ గరధృత, కరుహాలుఁ గరిహితకరణుని ♦ గరుహాసఖరుచిఁ
గరుడఖగరథుని ఖరఘన, కరవిఁ ఖరతరకరగుని ♦ గరళముఖరిపుఁ. 186

గర్భతృతీయకందము.

గరళముఖరిపున్ గరధర, కరతుఁ గరధృతకరుహాలుని ♦ గరిహితకరణున్
గరుహాసఖరుచిఁ గరుడఖ, గరథుఁ ఖరఘనకరవిని ♦ ఖరతరకరగుఁ. 187

గర్భచతుర్థకందము.

ఖరతరకరగుఁ గరళము, ఖరిపున్ గరధరకరతుని ♦ గరధృతకరుహాలున్
గరిహితకరణున్ గరుహాస, ఖరుచిన్ గరుడఖగరథుని ♦ ఖరఘనకరవిఁ. 188

గర్భపంచమకందము.

ఖరఘనకరవిన్ ఖరతర, కరగున్ గరళముఖరిపుని ♦ గరధరకరతున్
గరధృతకరుహాలున్ గరిహిత, కరణున్ గరుహాసఖరుచిని ♦ గరుడఖగరథుఁ. 189

గర్భషష్ఠకందము.

గరుడఖగరథుఁ ఖరఘన, కరవిఁ ఖరతరకరగుని ♦ గరళముఖరిపుఁ
గరధరకరతున్ గరధృత, కరుహాలున్ గరిహితకరణుని ♦ గరుహాసఖరుచిఁ. 190

గర్భసప్తమకందము.

గరుహాసఖరుచిఁ గరుడఖ, గరథుఁ ఖరఘనకరవిని ♦ ఖరతరకరగుఁ
గరళముఖరిపున్ గరధర, కరతున్ గరధృతకరహాలుని ♦ గరిహితకరణుఁ. 191

గర్భాష్టమకందము.

గరిహితకరణున్ గరుహాస, ఖరుచిఁ గరుడఖగరథుని ♦ ఖరఘనకరవిఁ
ఖరతరకరగుఁ గరళము, ఖరిపున్ గరధరకరతుని ♦ గరధృతకరుహాలుఁ. 192

పదప్రకాశితకందము.

క. కామెపలినామపురిను, త్రామ సరోజాప్తకోటిధామ జలధర
శ్యామ యదుసోమ దనుజవి, రామ వ్రజస్త్రీమనోభిరామ దలంతుఁగా. 193

ఆశ్వాసాంతగద్యము.

ఇది శ్రీమదాపస్తంబసూత్ర భరద్వాజగోత్ర కామెపల్లి పురమందిర నందనందన చరణారవిందవందనాభిలాషమనీషాప్రాభవ వేంకటార్యతనూభవ విద్యావిశేషసురాచార్య కాకునూర్యప్పకవివర్యవిరచితం బైనయంధ్రశబ్దచింతామణి యనువ్యాకరణ శాస్త్రంబునం దష్టాదశార్యావృత్తంబులు నష్టచత్వారింశత్సూత్రంబులుం గలసంధి పరిచ్ఛేద మను పంచమాశ్వాసము.

అప్పకవీయము సంపూర్ణము.

చెన్నపురి : వావిళ్ల ప్రెస్సున ముద్రితము.—1922.

శుద్ధపత్త్రము.

పుట.	పంక్తి.	సాధువు.	అసాధువు.
3	5	దిద్దను	డిద్దను
40	26	1 దెల్లమి...దెల్ల	1 దెల్లను...మిదెల్ల
42	11	2 అది	అది
51	1	తులా	తలా
55	1	అంతస్థలు	లంతస్థులు
56	28	విశ్రుత	విశ్రుతి
66	22	టవర్గాక్షర	టవరాక్షర
72	16	శస్నాన్యత్	శస్నన్యత్
86	5	డేఱు	డేటు
96	10	దెఱుఁగు	దెలుగుఁ
106	19	ష్ఠాష్ట	ష్టాష్ఠ
112	2	ననిసోఁ	నవియోఁ
120	17	వైశ్య	వైశ్న
122	17	మంత్ర	మత్ర
146	11.	ద్గాంగ	దాంగ
152	27	1స్నిష్ణదర్శ్చ	1స్నిష్ణదర్శ్చ
172	24	వాంఛితార్థ	వాంచితార్థ
179	7	నిల్చు	నిచ్చు
180	5	దేవా...మునివిను	దేవా...మునిను
190	29	గూర్ప	గూర్చి
191	27	4 నిశీర్య	4విశీర్య
219	4	విచికిలిత	విచికలిత
220	11	∪∪∪మ∪గ.	∪∪∪∪మగ.
221	17	I∪Iజ∪∪గగమ.	I∪I∪∪గగమ.
228	14	III స III స∪గ.	IIIసIII∪గ.

పుట.	పంక్తి.	సాధువు.	అసాధువు.
225	7	౯-౧౨౮	౮-౧౨౮
226	21	౧౦-౨౧౯	౧౦-౨౪౧
243	17	౧౯-౧౮౨౦౪౦	౧౯-౬౫౩౧౪
,,	23	౧౯-౩౫౬౧౪	౧౯-౧౮౨౫౮౩
247	8	[1]చినవాఁడు	[8]చినవాఁడు
257	14	దారిం	దారిఁ
264	13	జలజాప్తు	కలజాప్తు
268	2	సెన్నిదివిభ	సెన్నివిభ
280	13	దేవ	దేవ
304	13	సాగ నేని	సాగకేని
305	1	తరువన	తరువనఁ
308	21	గవనినను	గవనినను
,,	30	తెల్లమిగాఁ	తెల్లనుగాఁ
316	6	రప్పలు	రప్ప
317	11	జలరాశి	జలరాశ
323	26	సంహారు	సంహారు
326	1	జక్కు	జగ్గు

ఆంధ్ర గ్రంథములు.

ప్రతి 1-కి		రు.	అ.
ఆంధ్ర భారతవిమర్శనము, మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారిది	...	0	8
శకుంతలాపరిణయము. కృష్ణకవికృతము	...	0	12
తెనుఁగుసమస్యలు, చక్కనికూర్పు	...	0	2
భాస్కరరామాయణము, చక్కనికూర్పు, అత్యుత్తమప్రతి	...	4	0
కృష్ణరాయవిజయము, కుమార ధూర్జటి కృతము	...	0	8
లంకావిజయము (రావణదమ్మీయము), సటీక, నిర్వచనోత్తరరామాయణము, సాధారణప్రతి	...	0	12
ఉత్తరరామాయణము, కంకంటి పాపరాజప్రణీతము	...	2	4
రంగనాథరామాయణము, ద్విపద, చక్కనిక్రొత్తకూర్పు	...	3	8
గోపీనాథరామాయణము, 2 సంపుటములు, శ్రీమద్రామాయణమునకు సరియైనపద్యకావ్యము, కవనము మిక్కిలి సొంపు, పీఠిక అతివిపులము	...	5	8
మొల్ల రామాయణము, చిన్నసైజున పెద్దఅక్షరములతో ముద్రించినారము		0	10
అచ్చతెనుగురామాయణము, శుద్ధప్రతి	...	1	4
ఆంధ్ర భాగవతము, పోతనామాత్యప్రణీతము, ఇదివఱకు ముద్రితమైన ప్రతులకన్న అన్నివిధముల బాగుగనున్నది		(అచ్చగుచున్నది)	
ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము, క్రొత్తకూర్పు	...	0	10
మార్కండేయపురాణము, మారనకృతము	...	1	12
మనుచరిత్ర, సటీక, వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రిగారి వ్యాఖ్యానముతో చిన్నసైజున మేలుకాకితములమీఁద స్ఫుటమైన అక్షరములతో చక్కఁగ ముద్రించియున్నాము	...	2	8
వసుచరిత్ర విమర్శనము, శ్రీ చినసీతారామస్వామిశాస్త్రికృతము. అత్యద్భుతములగు క్రొత్తవిషయము లనేకము లిందుగలవు	...	1	0
వసుచరిత్ర, సవ్యాఖ్యానము, చక్కనికూర్పు	...	3	8
ఆముక్తమాల్యద, వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రిగారివ్యాఖ్యానముతో మేలుకాగితములమీఁద చక్కఁగ మరల ముద్రించియున్నారము	...	3	8
హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము, సటీక, పీఠికవిపులము	...	2	[illegible]
కళాపూర్ణోదయము, దళసరికాకితములు	...	2	4
రాఘవపాండవీయము, సటీక, చక్కనికూర్పు	...	2	8

ఆంధ్రగ్రంథములు.

		ప్రతి 1-కి రు.	అ.
శృంగారనైషధము, శ్రీనాథకవిది, క్రొత్తకూర్పు	...	1	4
కాశీఖండము, చక్కనిక్రొత్తకూర్పు	...	1	8
కవికర్ణరసాయనము, మాంధాతచరిత్ర	...	1	8
హరవిలాసము	...	0	12
సారంగధరచరిత్రము, చేమకూర. వేంకటకవికృతము	...	0	8
నరసభూపాలీయము	...	0	10
విజయవిలాసము, చేమకూర వేంకటకవిది	...	0	8
రంగారాయచరిత్ర, దిట్టకవి నారాయణకవిప్రణీతము	...	0	8
రామాభ్యుదయము, అయ్యలరాజు. రామభద్ర కవికృతము	...	1	4
నిరంకుశోపాఖ్యానము, రుద్రకవికృతము	...	0	6
లీలాసుందరీపరిణయము, కూచిమంచి తిమ్మకవికృతము	...	0	4
శివలీలావిలాసము, ,,	...	0	6
పారిజాతాపహరణము, సాధారణప్రతి	...	0	4
హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము, శంకరకవిప్రణీతము	...	0	12
అనిరుద్ధచరిత్ర, కనుపర్తి. అబ్బయామాత్యప్రణీతము	...	0	8
విక్రమార్కచరిత్ర, జక్కనకవిప్రణీతము	...	1	4
తారాశశాంకవిజయము, చక్కనికూర్పు	...	0	12
బసవపురాణము, పిడుపర్తి. సోమనాథప్రణీతము	...	2	4
హంసవింశతి, నారాయణామాత్యప్రణీతము	...	0	14
వేంకటాచలమాహాత్మ్యము, తరిగొండ వెంకమ్మది, చక్కనికూర్పు	...	1	6
రాజయోగసారము, ద్విపద	...	0	4
చెన్నబసవపురాణము, పాపకవికృతము	...	1	2
పంచతంత్రము, నారాయణకవికృతము	...	1	4
సీతారామాంజనేయసంవాదము, సటీక. అనేక నూతనాంశములు చేర్చి చిన్నసైజున ముద్రించినారము. టీక, వివరణము మిక్కిలివిపులము. ఇదివఱకు ప్రకటితమైన ప్రతులకన్న బాగుగనున్నది	...	3	8
జైమినిభారతము, అశ్వమేధపర్వము, చక్కనికూర్పు	...	1	6
నృసింహపురాణము: ఎఱ్ఱాప్రెగడ, క్రొత్తకూర్పు	...	0	12
వైశ్యపురాణము	...	1	4
ఉత్తరహరివంశము, నాచన సోమనాథకృతము	...	1	8
రుక్మాంగదచరిత్ర, ఏకాదశీమాహాత్మ్యము	...	0	14

ఇవి మొదలగు సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములు అనేకములు మాయొద్దదొరకును.

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్,

292, ఎస్ప్లనేడ్, చెన్నపురి. ఈ.

BC.I

శ్రీరస్తు.

అప్పకవీయము.

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్సు.

చెన్నపురి.

మనసు ఫౌండేషన్ పుస్తకాల పరిశీలనాపట్టిక

పుస్తకం సంఖ్య	KLVA101B108
పుస్తకం పేరు	అప్పకవీయము
తారీఖు	30 January 2025
ముందు అట్ట	YCS
వెనుక అట్ట	YCS
మొత్తం పేజీలు	333
పెద్ద సైజు పేజీలు	No
ఖాళీ పేజీలు	CF, BC1
లేని పేజీలు	145TO150,245,246,163-166
తయారు చేసినది	S.Lakshmi
పేజీలు విడదీసినది	S.Lakshmi
స్కాన్ చేసినది	Navya
పరీక్ష చేసినది	hema
పేజీలు సరిచూసినది	
బైండింగు చేసినది	
ప్యాకింగు చేసినది	
పరిస్థితి	good